

KÖRÖSI MIHÁLY

„Mit vétettem?”

Mezőberényiek málenkij roboton

KÖRÖSI MIHÁLY

„Mit vétettem?”

Mezőberényiek málenkij roboton

KIADJA:

MEZŐBERÉNY VÁROS ÖNKORMÁNYZATA
2016-BAN

LEKTORÁLTA:

Dr. Erdész Ádám

NÉMET NYELVI LEKTOR

Friederike Megyery

Á HANGFÁJLOKAT WORDFÁJLOKKÁ ALAKÍTOTTA:

Katona Katalin

NYELVI LEKTOR:

Tóthné Bodó Mária

Á KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT ANYAGILAG TÁMOGATTA:

Dr. Hantos Katalin

Á KÖNYVET TERVEZTE:

Barabás Ferenc

ISBN 978-963-12-7046-4

© Körösi Mihály, 2016

Terjedelem: 32 A/5 ív terjedelemben

Tartalom

Előszó	7
Bevezető	9
Nemzetközi, nagyhatalmi háttér.....	11
Közép- és Délkelet-Európa	13
Magyarország	15
Békés megye	20
Mezőberény	23
Mezőberény a 2. világháború előtt.....	24
A deportálás	29
Gyulától a lágerig	38
Az utazás	40
A táborban.....	42
A munka	44
Étkezés	46
Orvos, betegellátás, egészségügyi körülmények.....	47
A fogvatartók és a környéken lakók	50
Büntetések, szökések	51
Halálozás, temetés	52
Lélekben erősnek lenni.....	53
Hazatérés	55
A „málenkij robot” lelki hatásai.....	58
Bevezető az interjúk elé	60
KISARI MIKLÓSNÉ: Előszó helyett.....	61
Radványi (Rau) Sándor	63
Szőke Józsefné Götz Erzsébet.....	80
Puskás Lászlóné Schubkégel Mária	83
Bujdosó (Rück) Ádám	90
Vértés Jánosné Gottschick Erzsébet	94
Vermes (Weidner) Zoltán.....	104
Tóth Antalné Maléth Zsuzsanna.....	109
Szűcs Józsefné Brücher Magdolna.....	114
D. J.-né	117
Vida Jánosné.....	119
Brebovszky Gyuláné	130
Bevezető Kollárné Hegedűs Vanda beszélgetései elé	132

<i>C. P.-né</i>	133
<i>Halász József</i>	142
<i>Név nélkül</i>	155
<i>Soós Istvánné Gádor (Gschwindt) Mária</i>	166
<i>Weigert Mihály</i>	180
<i>Köhler Julia: Találkozó!</i>	194
<i>Összegzés (Győri Erika–Körösi Mihály)</i>	199
<i>A deportálás magyarországi állomásai</i>	211
<i>A deportálás emlékei</i>	214
<i>Emberek</i>	216
<i>Feketén-fehéren</i>	218
<i>Dokumentumok</i>	223
<i>A deportáltak névsora</i>	233
<i>Resumé</i>	241
<i>Mellékletek</i>	247
<i>Irodalomjegyzék</i>	253

Előszó

Tisztelt Olvasó!

Hetek óta jár a fejemben egy gondolat, amelyet nem tudok elengedni. Polgármesterségem első egy-két évében sokszor éreztem – gyarló emberi tulajdonság – irigységet német testvérvárosaink, Gronau és Münsingen vezetői, lakói iránt. Milyen jó nekik! Hiszen szinte minden földi jó: a biztos megélhetés, a fejlődés, az anyagi jólét megadatott számukra, melyből nekünk itt, a Kárpát-medence kis szegletében lényegesen kevesebb jutott.

És azért is irigyeltem őket, mert nem ismertem olyan, az egész településükre kiható történelmi kataklizmákat – az első és második világháborút „közösén éltük meg” –, mint az a mezőberényieknek a világégek követő években is kijutott a 20. század közepétől: a „málenkij robot”, a német kitelepítés, a csehszlovák-magyar lakosságcsere, a „kuláküldözés”, az „osztályidegen” budapestiek betelepítése Mezőberénybe, hogy csak a legjelentősebbeket soroljam. Nemzedékek megnyomorítása érintette városunk lakosait ezekben az években.

Közülük is kiemelkedik egy nép faji alapon való megbüntetése. Számomra egyértelmű, hogy egy népet nem lehet kollektívan bűnössé tenni, majd ilyen alapon légerekbe zárni rabszolgamunkára ítélve. Márpedig a második világháború időszakában a magyarországi, így a mezőberényi németességgel ez a tragédia megtörtént. Sokan a deportáltak közül magukban keresték a hibát. Mivel szolgáltak rá az elhurcoltatásukra? Sokkal inkább azonban a magukat felelősnek mondó, minden hatalmat kezükben tartó politikai vezetők a felelőség, akik kihasználták korlátlan hatalmukat a tömegek fölött, félrevezették őket olyan aljas célok érdekében, amelyek csak nagyon kevesek érdekét szolgálták.

Az a tragédia, ami bekövetkezett Mezőberényben 1945 január elején, amikor faji alapon munkatáborokba szállítással büntettek magyar állampolgárokat, mezőberényieket, mert németek voltak, vagy mert a nevük német hangzású volt, többé nem ismétlődhet meg. Az áldozatok közül már sokan nem élnek, nem is beszéltek, beszélhetek megpróbáltatásairól. Életük e hányatott szakasza lassan feledésbe merül, ha nem gondoskodunk arról, hogy a ma élők is megismerjék. Tragédiájuknak, létük, emberségben való megmaradásuk nagy próbatételének állítunk emléket e kötettel, küzdelmüket, helyzetállásukat egyben példának is tekinthetjük.

Végig gondolva a leírtakat azt kell mondanom, hogy a mezőberényi embereknek nincs mire, kire irigynek lenniük! Az együttélés évszázadai kialakították azt az erőt Mezőberényben, melyre alapozva itt helyben, az itt élő emberek összefogásával, erre az erőre támaszkodva kell keresnünk és megtalálnunk minden közös problémánkra a megoldást. Mint ahogyan elődeink is keresték s megtalálták a megoldást az élelmiszer és ruha gyűjtésével, pénzadománnyal a rászoruló „málenkij robotosok” számára. A törvényt felülírni Mezőberény lakossága nem tudta, de együttérzését kifejezni gyakorlatias módon igen.

A mezőberényi emberek erejében kell tehát megtalálni a feloldást a málenkij robotra elhurcoltak, a még közöttünk élő, megaláztatást elszenvedettek sebeinek ápolására. Tényszerű emlékezéssel *kell* életben tartani a gondolatot: soha többé ne legyen üldözés származás, nemzetiségi lét, vallási meggyőződés vállalása miatt.

A mai körülmények között politizálóknak is abban áll a legnagyobb felelőségük, hogy a hatalom megszerzése vagy megtartása érdekében manipulálják-e a tömegeket, vagy tisztességesen, objektíven adják tovább azokat az információkat, amelyek alapján bárki alakíthatja saját vagy családja életét, s a korrekt információk birtokában mondhatja el véleményét.

Úgy gondolom, tanulni sohasem késő, tanuljunk hát a múlt hibáiból, s támaszkodjunk arra az egymást segítő egymás mellett élésre, amelyben Mezőberény harmadik évszázada mutat jó példát a nagyvilágnak.

Siklósi István

POLGÁRMESTER

Bevezető

A munka kezdetekor, az első interjúk készítésének időszakában a következő Wass Albert idézet bukkant fel emlékezetemben: „Mit vétettem ellenetek urak? És mit vétett az én népem, ...” A deportálás első napjaiban és később is, a lágerek szomorú mindennapjaiban a „málenkij robotra” hurcoltak szinte mindegyikében felvetődött a vissza-visszatérő kérdés, miért pont ő jutott erre a sorsra, mit vétett, mi volt az, ami a munkatábor poklába röpítette távol magyar hazájától, szeretteitől. Voltak, akik a zsidóság sorsát látták beteljesedni magukon, hisz ebben az esetben is egy nép, ekkor és itt történetesen a németység lett kollektívan bűnössé téve soha el nem követett bűnökért. A kutatómunka során a miértekre is érkeztek válaszok a „nagy politika” területéről, meg Mezőberényből, ahol a helyi történelem adta meg a még napjainkban is sok kérdést felvető feleleteket. A válaszok egy része a dokumentumokból olvasható ki, más része az interjúkban hallható. A különböző források gyakran kiegészítik vagy éppen ellentmondanak egymásnak, és nem is teljesek. Az alap azonban: egy nép kollektív bűnössé tétele hamis, embertelen.

A későbbiek során egyre inkább az a kérdés foglalkoztatott, hogyan lehetett kibírni, túlélni a „málenkij robotot”? Az orosz dokumentumokban olvashatunk a napi kenyér fejadagokról, rizsről, krumpliról, húsról, cukorról stb., a különböző étkezési normákról akár évenkénti bontásban. A visszaemlékezők pedig elmondják, hogy ebből mennyi jutott el hozzájuk, elmondják hány kilót veszítettek súlyukból, hogy hazaérkezésükkor anya nem ismerte meg lányát, testvér testvérét. Tudunk a táborokban megkövetelt rendről, az értelmetlen, az éjjel-nappal, a szélben-fagyban elrendelt sorakozókról, a szabadidőben végeztetett temetésekről, a teljesíthetetlen munkanormákról, bányáomlásokról, betegségről, arról, hogy az egyik táborban kevésbé voltak rosszak a körülmények, mint a másokban, hogy volt ahol írhattak s kaphattak levelet, máshol pedig nem. Sok mindentől tudunk, csak egyről nem, vagy nagyon keveset: hogyan lehetett mindezt túlélni? A test túlélte, erről vallanak a visszatérők, de a lélek? Mi történt a „málenkij robotra” elhurcoltak lelkével? A gimnazistáival, a családjától itthon vagy éppen a deportálás során elszakítottával, a lányával, akit itthon várt, ha megvárta a vőlegénye? A lélek hogyan élte túl az éhezést, a megaláztatást, az otthontalanságot? A sokféle megnyilatkozás közül két, talán szélsőséges, viselkedési mód utalt számomra a legérzékletesebben a megrázkódtatások lelki és tudatmódosító szerepére. Az egyik válaszoló, aki teljesen kitörölte, vagy ki akarta törölni tudatából a deportálás éveit. Ők nem vállalták az interjút: *Hagyjanak nekem békét!* vagy: *Minek arról beszélni? Nem emlékezem már semmire, olyan régen volt.* – mondatokkal zárkoztak el. A másik lélekben meggyötört kisebbitette, minimalizálta a deportálás alatt történeteket, mint egy izgalmas „kalandot” adta elő a „málenkij robot” alatt történeteket. Elmesélte a megpróbáltatásokat, de ő vagy társai valamiféle furfanggal, csavarral kikerültek a veszélyes helyzetből, s a fogva tartó húzta a rövidebbet. Talán még mosolyogni is lehetne rajta, ha nem tudná az ember, bizony ez véresen komoly küzdelem volt az életért. Mesélés közben csak úgy mellékesen jegyezte meg egy visszaemlékező: *Igen X Y meghalt, napokig sírt a priccsén, kenyérért könnyörgött, de aztán meghalt.* S máris folytatta a maga történetét. A hallgatás és a bőbeszédűség a két véglet, s mellette a rengeteg árnyalat: a visszatérő álmok, az éjszakai felsikoltások, a meggyötört test fájdalma, s

gyakran a megtört szellem, egy életre megtanulva, nincs értelme ellenállni, valahogyan túl kell élni.

Sokan odamaradtak, sokan túléltek. Eltelt több mint 70 év. Már nem sokan élnek a „málenkij robotosok” közül. Néhányan megosztották emlékeik egy részét velünk. Köszönjük! Általuk nyerhettünk bepillantást a történelem eddig elhallgatott szomorú, embertelen fejezetébe. Amit kaptunk, iszonyatos. Milyen lehet az általunk nem ismert?

Hiánypótló történelemkönyv szerepel a borítón. *Mezőberény öröksége V.* Kitelepítés, lakosságcsere, betelepítés, most pedig a „málenkij robot” a témája a sorozatban eddig megjelenteknek. Mind-mind az emberi jogfosztás, az államhatalommal való visszaélés egy-egy fejezetének borzalmas története Mezőberény, s egyben országunk közelmúltjából. Apáink, nagyapáink történelme.

*A huszadik század véres borzalma
közt mennyi boldogság s gyönyörűség volt:
könyv, állat, ember, szó, virág, kép, szobrok,
míg nem borult hitvány ködbe az égbolt.*

(FALUDY GYÖRGY)

Bízom benne, hogy a sorozat következő kötete már közelmúltunk – a Faludy által megénekelte – szebb időszakáról fog szólni.

Nemzetközi, nagyhatalmi háttér

A saját eszme- és társadalmi rendszerük kizárólagosságát hirdető, totális diktatúrák hatalomra jutásukat követően, mint a nemzeti szocialista Németország és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, nemcsak az ellenséges haderővel szemben készültek fegyveres fellépésre, hanem a háborút megelőzően és avval egy időben saját polgári lakosaik ellen is. Társadalmi csoportok, népek, etnikumok lettek a tömeges megtorló intézkedések áldozatai: zsidók, cigányok, homoszexuálisok, a Volga menti németek, a krími tatárok, kulákok.¹ A szovjet hatóságok még a háborút megelőzően (1935 tavaszán) a „preventív” jellegű belbiztonsági akció keretében Kijev és Vinnyica körzetéből 45 ezer személyt Kelet-Ukrajnába telepítettek. A kényszerű telepesek nagy része német és lengyel nemzeti-ségű volt. Még ebben az évben, valamint 1936 tavaszán 29 ezer finnt telepítettek át a leningrádi határkörzetből Szibériába. 1936–37-ben 171 ezer koreait távolítottak el a távol-keleti határövezetből.² A második világháború kitörésével az etnikai és a politikai tisztogatás új lendületet vett. A Szovjetunió nyugati határainak kiterjesztésével, a balti államok bekebelezésével nagyszámú hadifogoly, valamint „egyéb ellenséges elem” került szovjet fennhatóság alá, ezért Lavrentyij Berija belügyi népbiztos közvetlenül a Lengyelország elleni szovjet invázió megindulása után, 1939. szeptember 19-én elrendelte a Hadifogoly- és Internálótáborok Igazgatóságának felállítását.³

A német (hadi)foglyok foglalkoztatására a Szovjetunió megtámadása után⁴ az egykori külügyi népbiztos, Litvinov vezetésével 1943 nyarán készültek tervek. Később, az 1944 júliusában elkészült jelentés 5 millió fogoly (hadifogoly és civil) tízéves kényszermunkáját irányozta elő, melynek eredményeként a gazdaság 35-45 milliárd dollár nyereséget termelne.⁵ Sztálin már 1943 novemberében a teheráni konferencián kijelentette a szövetségeseknek, hogy néhány évig mintegy 4 millió német munkáját szándékozik felhasználni az újjáépítési munkálatokban.⁶ Az 1945. február 4–11-i jaltai konferencián pedig megkapta Churchill és Roosevelttől hozzájárulását a németek szovjetunióbeli jóvátételi jellegű, újjáépítő munkára való felhasználásához. Bár a kollektív büntetés elvét az antifasiszta koalíció tagjai csak 1945 nyarán a potsdami konferencián véglegesítették, amikor kimondták, hogy az emberiség ellen elkövetett súlyos bűntettei miatt az egész német népnek bűnhődni kell. Mint láttuk, a Szovjetunió már jóval korábban alkalmazta a kollektív büntetés egyik formáját, a származási alapon történő deportálást⁷ a saját, valamint a megszállt országok területén. Így aztán az önmagát felszabadítónak aposztrofáló Szovjetunió által elfoglalt, „felszabadított” területeken százezrek és milliók számára nem a béke, a szabadság, hanem a szülőföldjükről való elűzetés és elhurcolás, a kényszermunka, a rabság, a megalázottság időszaka következett.

Az angolszász hatalmak hozzáállását a német származásúak Szovjetunióba deportálásához jól kifejezi a következő két idézet: Részlet a Washingtonból Moszkvába és Bukarestbe 1945. január 18-án küldött 441. sz. sürgönyből: „Az Egyesült Államok Kormánya abban a formában, ahogyan a szovjetek eltervezték a németek Romániából történő deportálását, inkább kártérítésnek tekinti, mint biztonsági intézkedésnek. [...] Mivel a Romániával kötött fegyverszüneti egyezmény nem ír elő munkavégzés formájában törlesztendő kártérítést, az Egyesült Államok véleménye az, hogy a deportálások a fegyverszüneti egyezmény keretében nem igazolhatók. Sőt, az a szovjet érv, hogy a deportáltak német állampolgárok, és a német hadsereg által okozott károkat hozzák helyre, arra a következtetésre ad okot, hogy akkor ez a német kártérítéshez tartozik.” Winston Churchillnek, Nagy-Britannia miniszterelnökének 1945. január 19-én a brit külügyminisztériumhoz intézett jegyzete: „Figyelembe véve, mennyit szenvedett Oroszország a háború folyamán a Románia által tervszerűen ellene végrehajtott támadásokkal, azt a

hatalmas hadsereget, amelyet Oroszország jelenleg a fronton tart, azokat a borzalmas körülményeket, amelyekbe Európa több országának a népei jutottak, nem értem, miért hibáznának az oroszok azzal, ha 100 vagy 150 ezret kérnek ezekből az emberekből abból a célból, hogy a bányáikban dolgozzanak.”⁸

Sztálin a szövetséges hatalmaknak a „német munkaerő” szovjetunióbeli jóvátételi közmunkára történő alkalmazásához való érdektelen, cinikus viszonyulásán felbátorodva hozta meg ez ügyben a végleges döntését. Ennek központi, írásba fektetett alapja a szovjet Állami Védelmi Bizottság (ÁVB) 1944. december 16-i 7161. számú határozata volt. A határozat a következőképpen rendelkezett: „1.) A Szovjetunióba történő munkára irányítás céljából mozgósítani és internálni kell Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária és Csehszlovákia Vörös Hadsereg által felszabadított területén tartózkodó valamennyi munkaképes német – a 17 és 45 év közötti férfiakat és a 18 és 30 év közötti nőket. Le kell rögzíteni, hogy a mozgósítás mind a német és a magyar állampolgárságú, mind pedig a román, jugoszláv, bolgár és csehszlovák állampolgárságú németekre vonatkozik... 2. A) az adott ország kormányzati szervein keresztül hajtsák végre az első pontban említett németek mozgósítását és internálását;...”⁹

Jegyzetek:

- 1 Bognár Z. 2005. 1. o.
- 2 Stark T. 2002. 3. o
- 3 Glavnoje Upravlenyje Vojennoplennih i Intyernyirovannih = GUPVI)
- 4 1941. június 22.
- 5 Stark Tamás: Népeségmozgás Közép-Kelet-Európában. História 2004/5.
- 6 Bognár Z. 12. o.
- 7 Varga É. 2008. 116. o.
- 8 Bognár Z. 2005. 12. o.
- 9 Bognár Z. 2005. 13. o.

Közép- és Délkelet-Európa

A Közép- és Délkelet-Európa Vörös Hadsereg által megszállt területéről a munkaképes német lakosság szovjetunióbeli kényszermunkára hurcolásának az előkészítésére Sztálin már 1944 novemberében parancsot adott Lavrentyij Berijának. A Belügyi Népbiztosság (NKVD) vezetője 1944. november 24-én adta ki a 001411. számú szigorúan titkos parancsát. Ebben elrendelte a 2., 3. és a 4. Ukrán Frontok által elfoglalt területeken élő német nemzetiségű személyek számbavételét. A feladat végrehajtására három csoportot vezényeltek az Ukrán Frontok által elfoglalt területre. A három csoportot az NKVD, az NKGB (Állambiztonsági Bizottság) és a SZMERS operatív tisztjeiből hozták létre.¹⁰ E különleges csoportok feladata az volt, hogy a helyszínen gyűjtsenek adatokat. A megszerzett információkból állítsák össze, illetve pontosítsák a németek lakta települések listáját, és írják össze a 16-50 év közötti németeket életkor és nemek szerint. A szigorúan titkos megbízatás elvégzésére 10 napot kaptak.¹¹ A felderítő, adatgyűjtő munkában a SZMERS több mint 106 hírszerző csoportja működött közre. A két tábornok december 5-én számolt be az eredményről Berijának, aki 15-én tette le jelentését Sztálinnak és Vjacseszlav Molotov külügyi népbiztos, kormányfő helyettesnek. A jelentés szerint a kijelölt területen összesen 551 049 16-50 éves korú német nemzetiségűt vettek számba, 240 436 fiút/férfit és 310 613 leányt/nőt. Országok szerinti megoszlás szerint a legtöbb németet Romániában vettek számba, 421 846 főt, majd Jugoszláviában 73 572 főt, Magyarországon 50 292 főt, Csehszlovákiában 4 250 főt és Bulgáriában 1 089 főt. A számba vettek túlnyomó többsége az adott ország állampolgára volt.¹² Másnap, 1944. december 16-án Sztálin kiadta több százezer, többségében ártatlan ember kényszermunkára történő elhurcolására a parancsot, a 7161. számú határozatot, amely intézkedett Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária és Csehszlovákia valamennyi munkaképes német lakosának a Szovjetunióba történő munkára internálásáról.¹³ Gyakorlati megvalósításáról a terveket az NKVD három tábornoka (Apollonov vezérezredes, Gorbatyjuk vezérőrnagy, Szladkjevics altábornagy) és a 2. és 3. Ukrán Front Katonai Tanácsa közösen dolgozta ki. Az 1944. december 26-án Berijának átadott „A németek internálása és Szovjetunióba történő szállítása előkészítésére és végrehajtására vonatkozó intézkedési terv” szerint internálás alá estek az 1899 és 1927 között született férfiak, illetve az 1914 és 1926 között született nők. Az intézkedési tervben foglaltak értelmében Bukarestben főhadiszállást létesítettek és 10 operatív körzetet állítottak fel.¹⁴ A közös tervezést követően született meg a GKO rendelet, s annak végrehajtásaként került kiadásra 1944. december 22-én a 0060. számú szovjet hadparancs, amely „az összes német származású munkaképes személyeknek a mozgósítását” rendelte el, férfiaknál 17–45, nőknél 18–30 éves korig. Mozgósításuk „a közvetlen mögöttterületen végzendő közmunkák” teljesítésére szólt.¹⁵

A deportálást, szállítást, fegyveres kíséretet a frontok parancsnokságaihoz rendelt NKVD-s kiegészítő osztagok végezték, a vasúti szállításhoz szerelvényenként 25-30 fős belügyi őrszemélyzetet rendeltek. A három tábornok a deportálások lebonyolítására ütemtervet is készített. Ennek alapján a 3. Ukrán Front által megszállt magyarországi és jugoszláviai területen a németek összeszedését 1944. december 28. és 1945. január 5-e között tervezték. Míg a 2. Ukrán Front által elfoglalt (trianoni) magyarországi területen, vagyis a Dunától keletre lévő részeken 1945. január 1. és 10. között, Romániában – Erdélyt is beleértve – 1945. január 10. és február 1., Csehszlovákiában – Kárpátalját is beleértve – pedig 1944. december 27. és 1945. január 1. között kellett volna végrehajtani a munkaképes korú német lakosság fogságba vetését.¹⁶ 1945. február 2-án jelentették Berijának az operatív

művelet eredményeit. Az érintett országokban összesen 124 542 főt internáltak, azaz irányítottak a gyűjtőállomásokra.

Internálások Közép- és Délkelt- Európa országaiból:

Ország	Számbavéve	Internálva	Elszállítva a SZU-ba
Románia	421 846 fő Férfi: 186 509 Nő: 235 337	80 103 fő Férfi: 41 250 Nő: 38 853	69 332 fő Férfi: 36 590 Nő: 32 742
Magyarország	50 292 fő Férfi: 19 024 Nő: 31 268	32 973 fő Férfi: 21 439 Nő: 11 534	31 923 fő Férfi: 20 989 Nő: 10 934
Jugoszlávia	72 572 fő Férfi: 32 966 Nő: 40 606	10 935 fő Férfi: 3692 Nő: 7243	10 935 fő Férfi: 3692 Nő: 7243
Csehszlovákia	4 250 fő Férfi: 1 412 Nő: 2 837	250 fő Férfi: 52 Nő: 198	215 fő Férfi: 49 Nő: 166
Bulgária	1 089 fő Férfi: 524 Nő: 565	281 fő Férfi: 183 Nő: 98	75 fő Férfi: 55 Nő: 20
Mindösszesen	551 049 fő Férfi: 240 436 Nő: 310 613	124 542 fő Férfi: 66 616 Nő: 57 926	112 480 fő Férfi: 61 375 Nő: 51 105

1. szövegközi tábla¹⁷

Jegyzetek:

- 10 Bognár Z. 2005. 14. o., SZMERS: Szovjet katonai hírszerző és kémelhárító szervezet. (K. M.: A megszállt területeken a SZMERS feladata lett a rendszer ellenségeinek titulált és a Szovjetunió által háborús bűnökkel vádolt személyek hollétének felderítése és elhurcolása, esetenként meggyilkolása. Wikipédia)
- 11 Bognár Z. 2005. 14. o. Az ügy titkosságára és fontosságára való tekintettel az akció irányítását Arkagyij Apollonov vezéreztetésre, a belügyi népbiztos helyettesére és Ivan Gorbatyjuk vezérőrnagyra, a front mögöttes területét biztosító NKVD Karhatalmi Főparancsnokságának parancsnokára bízták. Gorbatyjuk tábornoknak már volt gyakorlata népcsoportok tömeges deportálásokban, hiszen egy évvel korábban ő volt a csecsenek, ingusok és karacsajok Szibériába és Közép-Ázsiába történő deportálásának az egyik irányítója.
- 12 Varga É. 2008. 110-111. o
- 13 Bognár Z. 2005. 14. o.
- 14 Varga É. 2008. 113-114. 1. sz. – Temes megye, 2. sz. – Marosmegye, 3. sz. – Olt és Bucsecs vidéke, 4. sz. – az Alsó-Duna vidéke, 5. sz. – Prut vidéke, 6.sz. – Szamos vidéke, 7. sz. Pest-Pilis, Solt, Kiskun és Csongrád megyék 8. sz. – Jász-Nagykun-Szolnok, Békés, Heves, Hajdú, Bihar, Szatmár megyék, 9. sz. – Belgrád, 10. sz.– Szabbor.
- 15 Varga É. 2008. 114. o.
- 16 Bognár Z. 2005. 14-15. o.
- 17 Varga É. 2008. 115-116. o.

Magyarország

A Szovjetuniónak a második világháború folyamán mintegy 27-30 millió fő volt az embervesztesége. Óriási volt a munkaerő-szüksége, hiszen a harcok alatt lerombolt európai országész újjáépítése is hatalmas mennyiségű munkást igényelt, ugyanakkor a világ legnagyobb létszámú hadseregének fenntartásához is katonákra volt szüksége. A munkaerőhiányt tömeges és ingyenes embersokaság alkalmazásával kívánta pótolni. Az nem számított, hogy a hadifogoly, a deportált alapvetően nem hatékony. E munkaerő immár külföldről történő beszerzéséhez szolgált ideológiai alapul a kollektív bűnösség elve, amelyet ugyan a magyarokkal szemben a sztálini vezetés hivatalosan tagadott, de a gyakorlatban mindig is alkalmazta.¹⁸

Éppen ezért, s a fentiek okán, a Szovjetunió a megszállásnak nemcsak az anyagi, de az emberi árát is megkövetelte. Hadifogoly vagy internált? Mindegy. A Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa által 1941. július 1-jén jóváhagyott, 1798-800. T. (Titkos!) számú határozata szerint: „*Hadifoglyoknak minősülnek: a) a Szovjetunióval hadiállapotban lévő államok fegyveres erejéhez tartozó mindazon személyek, akik katonai tevékenység során estek fogságba, továbbá ezen országoknak a Szovjetunió területére internált polgári személyei.*”¹⁹ A tömegesen elhurcolt polgári személyek, akár hadifogolyként, akár internáltként kerültek fogságba, mindkét esetben az úgynevezett GUPVI²⁰ lágerekbe kerültek, vagyis a Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság felügyelete alatt működő lágerekbe. Ezek a lágerek is végső fokon az NKVD, vagyis a Belügyi Népbiztosság alá tartoztak, akárcsak a Gulag-lágerek, mégis jelentős különbség volt e két légerrendszer között. A legfontosabb különbség a légerlakók odakerülése között volt. A GUPVI-lágerek leendő foglyait tömegesen hurcolták el, lényegtelennek tartva azok személyes kilétét a táborokban nyilvántartási számot kaptak, s szinte csak egy dolgot tartottak szem előtt, hogy a tervezett létszám meglegyen, illetve az adott társadalmi csoportot úgymond „izolálják”, azaz lágerekbe zárják, s ott a kiszabott mennyiségű munkát minél kevesebb ráfordítással elvégezzék.²¹

Magyarországgal, a magyar emberekkel kapcsolatos elképzeléseket a háború során Sztálin már 1943 március 23-án a brit külügyminiszterrel folytatott megbeszélésén leszögezte: „*Magyarországot meg kell büntetni.*”²² Hasonlóan nyilatkozott Molotov is. 1943. június 7-i levelében többek közt ezt írta a moszkvai brit nagykövetnek: „*A szovjet kormány úgy véli, hogy azért a fegyveres segítségért, amelyet Magyarország Németországnak nyújtott... a felelősséget nemcsak a magyar kormánynak kell viselnie, hanem kisebb-nagyobb mértékben a magyar népnek is.*”²³ Ezt az álláspontot erősítette meg néhány hónappal később Beneš magyarelles kirohanásaira válaszul: „*A magyarokat meg kell büntetni.*”²⁴

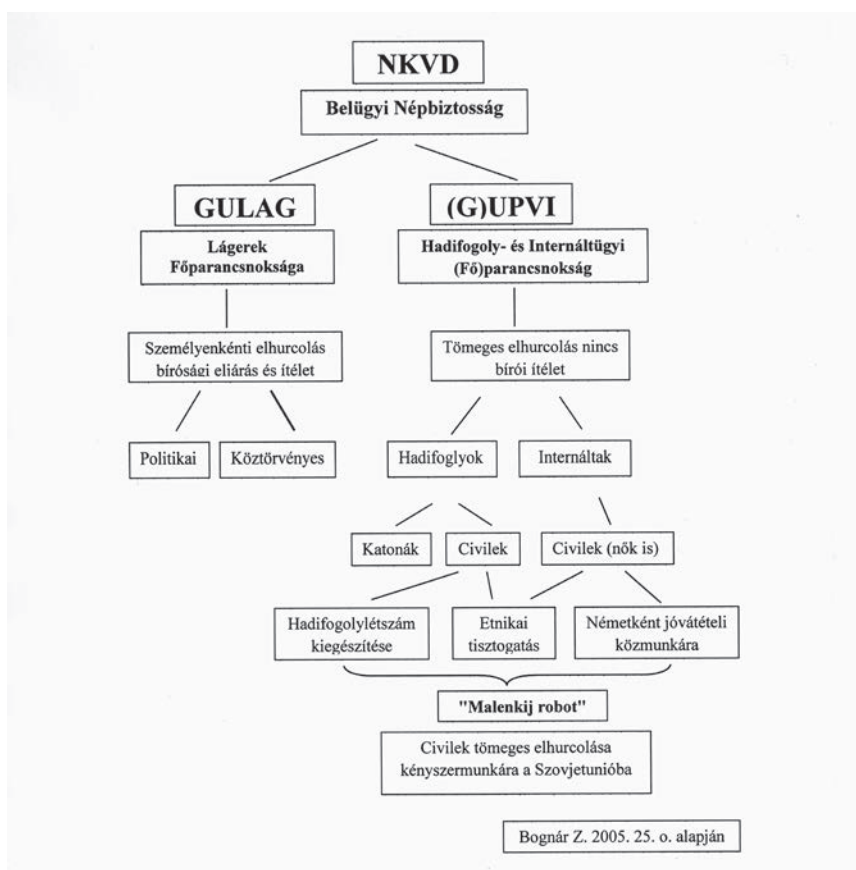
Az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezményben mégsem szerepel olyan kitétel, hogy az anyagiakon kívül élők munkaszolgáltatásra is köteles a feltétel nélkül kapituláló Magyarország. Ennek ellenére a deportálások e dátumhoz képest már jóval korábban elkezdődtek, az első „málenkij robotos” csoportok az egyezmény aláírásakor már a Szovjetunió területén tartózkodtak. Nem csak a fegyverszüneti egyezményben foglaltaknak, de a Hágai Egyezményben leírtaknak is ellentmondanak a megtett intézkedések. Az ugyanis a hadifoglyok munkavégzését is feltételhez kötötte, a hadifoglyoknak nem tekinthető civilekről, polgári lakosokról nem is beszél.²⁵ Maga az elnevezés „málenkij robot” azon kevés idegenszavakból álló szókapcsolat, mely a magyar nyelvben meghonosodva teljesen új jelentést kapott, a „kis munka” gyakran hosszú évekig tartó kényszermunkát jelentett. A civilek összeszedésénél a szovjet katonák elsősorban útjavító és romeltakarító közmunkák sürgős elvégzésére hivatkoztak. Az ilyen esetekben hangoztatott bátorítás – a „málenkij robot” (kis munka) – a korszakot legjobban tükröző kifejezéssé vált. Az évekre elhurcolt civileket a köznyelv „málenkij robotos-

soknak” hívta, és ez a megnevezés ma már a tudományos irodalomba is bekerült.²⁶ Magyarországon ez a „közmunka”, a deportálás volt a német nemzetiségű lakosság kollektív felelősségre vonásának az első állomása, melyet követett a földreform, a németeket sújtó elkobzások, a német nemzetiségi oktatás megszüntetése, a politikai és polgári jogok korlátozása, végül pedig a kitelepítés. A „jóvátételi közmunka” azonban kiterjedt a magyar lakosságra is, ilyen értelemben kezdetét jelentette a magyar nép kollektív bűnösségére alapított kül- és belpolitikának, amely még hosszú évekig éreztette káros hatását.²⁷

A polgári lakosság elhurcolása két hullámban történt. A tömeges lefogások első hullámára közvetlenül a hadműveletek után került sor. Egy-egy nagyobb település megszállása után két-három nappal a szovjetek rendszerint romeltakarítás ürügyén gyűjtötték össze és vitték el az embereket. Az elhurcoltak számáról csak szórványos adatok állnak rendelkezésre. Kolozsvár elfoglalása után a szovjet haderő mintegy 5 ezer városi polgárt hurcolt el. 1944. október 28-án Hajdúböszörményből 300 polgári személyt vittek el. November 2-án mintegy 2 ezer férfit és nőt tereltek fogolytáborokba Nyíregyházáról. Hajdúnánásról 300 polgári személy került szovjet fogságba. Budapest elfoglalása után Malinovszkij marsall 138 ezer hadifogolyról tett jelentést. Mivel a valódi hadifoglyok száma a német katonákkal együtt sem lehetett több 40 ezernél, a hiányzó fogoly mennyiséget Malinovszkij budapesti és Pest környéki civilekkel pótolta.²⁸

A hadifogoly létszám kiegészítésén túl a polgári személyek elhurcolásának még legalább két csoportját különböztethetjük meg, ezek az etnikai tisztogatás és a németként való internálás. Ez utóbbi kettő végrehajtása során a felsőbb döntések, utasítások mellett megtalálhatjuk a helyi szintű döntések szubjektív elemeit.

A Belügyi Népbiztosság által felügyelt táborok

2. szövegtábla²⁹

Ha a trianoni határon kívüli, az 1938-1941-ben visszacsatolt területeken történt polgári lakosság tömeges elhurcolásait vizsgáljuk, akkor szembeötlő, a Szovjetunióval szövetségre lépett vagy átállt országok területén ezeket a tömeges elhurcolásokat igyekeztek a magyar lakosság eltávolítására, megfélemlítésére, a magyar kérdés „megoldására” is felhasználni. A Gömör megyei Kelemér községbe január 23-án teherautón orosz katonák jöttek, és csak a katolikus – tehát magyar és nem az evangélikus szlovák – fiatalokat vitték el, szintén 3 heti munka ürügyén.³⁰ A Romániához visszacsatolt területeken is hasonló volt a helyzet. Szatmárnémetiből például a következő helyzetjelentés érkezett a Magyar Belügyminisztériumba: „A románok nevetve mondják itt a magyaroknak, hogy „majd a magyarokból fogjuk kifizetni Oroszországot. Nemrég két 600-as és 800-as csoportot hajtottak román tábori csendőrök keresztül Nagykároly főutcáján. A szegény embereket vagy a falvakban fogdosták össze, vagy pedig partizánok gyanánt” jegyzőkönyveze terelték őket össze. A nagykárolyi közönség az utcán rémülten látta, mily embertelenül hajtják ezeket a szegény magyar katonákat és gazda-férfiakat. Leszedték róluk a meleg felöltőt, és korbáccsal ütve-verve hajszolták őket; közben ilyeneket mondván: „Na, nyomorultak! Vitézek! Azt mondtátok, hogy mentek Brassóba, Temesvárra, Aradra! Na jösztek is, de nem úgy, ahogy ti gondoltátok!”³¹

A front átvonulása után elindult a szervezett elhurcolás, nemcsak a férfi, hanem a női lakosság tömeges fogságba vetése is. A deportáltakat többnyire nem keverték a hadifoglyok közé, hanem honi gyűjtőhelyekre szállították, sok esetben gyalogoltatták őket. A Dunántúlon összeszedett németeket Baján gyűjtötték össze, az utat általában gyalogmenetben tették meg az emberek. Ercsiből és térségéből hatezres csoportot indítottak útnak, akik 4-5 napig gyalogoltak a legnagyobb hidegben.³² Majd pedig külön szerelvények vitték a „málenkij robotosokat” a Szovjetunióba, ahol a számukra kijelölt internálótáborokban lettek elhelyezve. A szovjetek által megszállt Magyarországon hivatalosan őket is csak hadifoglyokként kezelték.

Az előzőekben már említett 1944. december 22-i 0060. sz. parancs alapján kezdődött el a németek, illetve a német nevűek – sokszor magyarok, sőt magyar nevűek és esetenként zsidó származásúak – deportálása szovjetunióbeli kényszermunkára. A parancs szerint „az összes német származású munkaképes személyek” – férfiak 17-45, nők 18-30 éves kor között – kötelesek voltak jelentkezni „a közvetlen mögöttesterületen végzendő közmunkára” a kijelölt helyen és időpontban. A „német származású” szókapcsolat tág lehetőséget adott annak értelmezésére, akár a szovjet, akár az éppen átalakulóban lévő magyar hatóságok számára, mintahogyan a „közvetlen mögöttesterület” is sajátos jelentést kapott Ukrajna szén- és vasbányáiban.³³ Révai József 1945. január 7-i levelében így számolt be az eseményekről a még Moszkvában tartózkodó Rákosinak: „A munkabíró német lakosság elszállítására vonatkozó akció sajnós, nem járt azzal a hatással, amivel kellett volna járnia. ...az eredmény: pánik a magyarok közt is, még a tisztességes, hozzánk közel álló elemek is (mint pl. Sántha alelnök, sőt maga Erdei is megvadultak, arról beszélnek, hogy ez ugyanaz, mint amit Hitler csinált a zsidókkal)”³⁴ stb. Nem csak ők, de a mezőberényi visszaemlékezők közül is többen szinte szó szerint ezen a véleményen voltak.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány és a magyarországi kommunisták kérésére és megnyugtatósára a szovjetek – legalábbis papíron – beleegyeztek abba, hogy a magyar kormány 10 tanácsadó megbízottat küldjön a deportálásokat végző NKVD parancsnokságokhoz, hogy mentesítsék az igénybevétel alól azokat, „akikre vonatkozóan [...] megállapítják és igazolják, hogy német nevűk ellenére magyaroknak tekintendők.”³⁵ Erdei Ferenc belügyminiszter 1945. január 5-i rendelete alapján a következőket kellett mentesíteni a munkaszolgálat alól: a nem német nemzetiségűeket; azokat, akik nem német anyanyelvűek, és nem voltak a tagjai a Volksbundnak és más fasiszta szervezeteknek; azokat, akik náciellenes, hazafias vagy baloldali mozgalmakban vettek részt; azokat, akik olyan magyar kulturális vagy társadalmi tevékenységet fejtettek ki, amellyel nyilvánvalóan bebizonyították magyarságukat, vagy akik német nevűek, de zsidók. Erdei Ferenc belügyminiszter mentesítő kísérlete szinte semmilyen hatással nem volt a deportálásokra, amint az – többek között – a mezőberényi dokumentumokból, visszaemlékezésekből vagy Elek János főszoigabírójának jelentéséből is kiderül.³⁶

A gyűjtőhelyre érkezéstől szovjet katonák és magyar „policok” őrizték, kísérték a lefogottakat a felvevőtáborokba. Magyarország területén mintegy 80 ilyen volt, pl. Mezőberényben. Ezek mögött működtek a gyűjtőtáborok. Az ország területén tíz ilyen tábor volt: Baja, Debrecen, Gödöllő, Jászberény, Székesfehérvár, Vác, Kecskemét, Cegléd, Szeged, Gyula. A felvevő- és gyűjtőtáborokat már kizárólag szovjet katonák őrizték.³⁷ Az internáltakként elhurcoltak útvonala délkeleti irányú volt, vagyis kiindulástól függően Baja, Budapest, Ceglédbercel, Elek stb., Arad. Innentől ez az útvonal kettévált. Az egyik a Dél-Erdélyen keresztül haladó: Déva (a Maros mentén) Nagyszeben–Brassó–Sinaia–Ploiesti–Jassi volt, míg a másik az Olténián átmenő irány volt: a Temesvár–Lugos–Karánsebes (a Temes mentén)–Orsova–Vaskapu–Craiova–Bukarest–Ploiesti–Jassi volt. Jassiban történt az átvagonírozás a szovjet, széles nyomtávú vagonokba, majd többnyire Dnyepropetrovszk–Donyec-medence (Donbasz); Sztalino, Sahti, Novosahti, Gorlovka, a Dél-Ukrajnában lévő Krivojrog vasércbányái volt az útvonal, de többeket az Uralba vagy a Kaukázusba vittek.³⁸ A művelet végrehajtását a frontok parancsnokságaihoz vezényelt NKVD kiegészítő osztagok végezték. A belügyi kísérő csapatok létszámát úgy határozták meg, hogy egy vasúti szerelvényre 25–30 katona jutott.³⁹

Kormányülésen és más alkalmakkor is a kormány tagjai több ízben foglalkoztak a „málenkij robotosokkal” kapcsolatban felvetődő kérdésekkel. Így például Gyöngyösi János külügyminiszter a február 3-i minisztertanácsi értekezleten szóvá tette azon magyar állampolgárok „deportálásának” az ügyét, akiket, mint németeket vittek el a szovjet hatóságok, holott a fegyverszüneti egyezményben csak a német állampolgárok internálásáról van szó, s azt is a magyar hatóságoknak kell végrehajtani. A Moszkvában 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény 1/b pontjában a vonatkozó rész így szól: „Magyarország kormánya arra is kötelezi magát, hogy internálja a német állampolgárokat.”⁴⁰ A kérdés a minisztertanácson már a január 25-26-i ülésen is előkerült, amikor Erdei Ferenc belügyminiszter Zsedényi Béla házelnök szavaira hivatkozva a Zemplén megye színmagyar településeiről elhurcolt magyar lakosság ügyét vetette fel.⁴¹

A hivatalos magyar szerveken kívül a társadalmi, egyházi és tudományos élet szereplői is sérelmezték és mélyen elítélték a szovjet fegyveres szervezetek a civil, német nemzetiségű és a magyar lakosság deportálását és a hadifogolylétszám-kiegészítésekre végrehajtott kíméletlen és igazolhatatlan eljárásait. Így például a Magyar Tudományos Akadémia 1945. május első felében Szovjetunióban járt küldöttségében részt vevő Szent-Györgyi Albert *Nobel-díjas* professzor sérelmezte a Vörös Hadsereg eljárását, hogy több tízezer embert fogtak össze, közülük azonban csak igen kevés volt a fasiszta. A református és az evangélikus egyház vezetősége 1945. május 27-én közös memorandumban lépett fel a polgári hadifoglyok érdekében. A Szovjetunióban életben lévő foglyokért a magyar emigráció is fel-emelte a szavát. A főleg szolgálaton kívüli katonatisztekkel álló Magyar Harcosok Bajtársi Közössége dr. Makra Zoltán vezetésével 1949-ben felállította hadifogoly-szolgálatát. Az ő megbízásából készítette el az ENSZ számára Palásthy Rezső a *Fehér könyvet*, amely addig ismeretlen adatokat hozott a világ tudomására a Szovjetunióban elpusztult katonai és polgári deportáltakról.

Sem a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz küldött számtalan soron kívüli elbocsájtást kérő levél, sem pedig Gyöngyösi külügyminiszter közbenjárása Puskin követnél, sem más lépések nem jártak eredménnyel. Ahogyan a lágerekben, úgy a nagypolitikában is az ígéretés, az időhúzás volt a szovjet diplomácia válasza. Íme egy szép példa: Puskin követ 1945. március 8-án formanyomtatvány alapján újból kéri a deportáltak névsorát. A külügyminisztérium az augusztusi orosz kérésre reagálva visszaküldi az összes névsort, hogy a még haza nem tértek névsorát állítsák össze, ehhez csatolni kellett a SZEB⁴² által még márciusban kért névsorokat, megbízhatósági igazolásokkal. A családtagoktól kérdezték meg, hogy hol tartózkodik az érintett. (Honnan tudhatták volna? Gyakran még levelet sem kaptak a „málenkij robotra” hurcoltaktól, hiszen több táborban tiltva volt a levelezés.) Az igazolásokat a helyi nemzeti bizottságok adták ki. 1946 elejére érkeztek vissza a kért adatok a Külügyminisztériumba, ezeket sok esetben újra visszaküldték a megyékhez, ezzel eltelt az 1946-os év hátralevő része és 1947 eleje.⁴³

A magyar kormánynak az internáltak és a civil „hadi” foglyok érdekében végzett tevékenységét

nem mindig lehet elválasztani a kormánynak a valódi, vagyis a katonai hadifoglyok érdekében tett lépéseitől, hiszen az internáltak kérdését is csak a hadifoglykérdés keretein belül lehetett megemlíteni. Talán nem véletlen módon a 0060-as parancsot éppen arra a napra datálták, amikor létrejött Magyarországon az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Lehet, hogy ezzel a dátumozással akarták az elhurcolások felelősségét részben vagy egészen áthárítani az ideiglenes magyar kormányra. Az is figyelemre méltó, hogy gyakran fontos belpolitikai kérdésekhez (választások) köthetők egyes nagyobb deportált kontingensek haza bocsájtása. Rákosi Máttyás 1945 novemberében, a kommunista párt választási veresége után levélben hívta fel Petrov altábornagynak, az NKVD GUPVI-lágerek főparancsnokának a figyelmét arra, hogy a hadifoglyok „*fizikailag rendkívül leromolva érkeznek Magyarországra. A választások előtt Debrecenbe érkezett 3000 hadifogoly majdnem mindegyikét kórházba kellett szállítani*”. S mindezt csak azért említi, amint az leveléből kiderül, mert: „*A dolgot a kisgazdák nagy demagógiával kihasználták, és ez is rontott a választás esélyein.*”⁴⁴

Jegyzetek:

- 18 Bognár Z. 2005. 1. o.
- 19 Bognár Z. 2005. 1. o. Első magyar nyelvű közlése: Dupka György-Alekszej Korszun: A „malenkij robot” dokumentumokban. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1997. 39. o.; A határozat teljes közlése: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok (1941–1953). (Főszerk.: Varga Éva Mária) Moszkva-Budapest, ROSSZPEN – MKTTK, 2006. 55-59. o.
- 20 Glávnoje Upravljénijje Vojennoplennih i Internyirovannih
- 21 Bognár Z. 2005. 25. o.
- 22 Stark T. 2002. 4. o. In. Juhász Gyula: Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban. Kossuth Kk. Budapest, 1978. 158-159.o.
- 23 Stark T. 2002. 4. o. Juhász Gyula szerk.:Brit–magyar titkos tárgyalások 1943-ban. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978, 158. o.
- 24 Stark T. 2002. 4. o. Gosztonyi Péter: Háború van, háború Népszava Kiadó, Budapest, 1989, 26. o.
- 25 Füzesi M. 1990. 11. o.
- 26 Stark T. 2002. 6. o.
- 27 Füzesi M. 1990. 12. o.
- 28 Stark T. 2002. 3. o.
- 29 Bognár Z. 2005. 25. o. alapján
- 30 Bognár Z. 2005. 6. o. HL KÜM HDF. O. 145.531/7 – 1945.
- 31 Bognár Z. 2005. 6. o. Magyar Országos Levéltár (MOL) XIX-B-1-n Belügyminisztérium (BÜM) Erdei Ferenc iratai 1. doboz Helyzetjelentés Szatmár megyéből.
- 32 Zielbauer Gy. 1994. 19-20. o.
- 33 Bognár Z. 2005. 16. o. A Moszkvában 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény 1/b pontjában a vonatkozó rész így szól: „Magyarország kormánya arra is kötelezi magát, hogy internálja a német állampolgárokat. „ Magyar Törvénytár. Budapest, 1946. 74. o.
- 34 Bognár Z. 2005. 27. o. [Sánta Kálmán az Ideiglenes Nemzetgyűlés alelnöke, Erdei Ferenc az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere – B. Z.]
- 35 Zielbauer Gy. 1990. 35. o.
- 36 Bognár Z. 2005. 58. o.
- 37 Stark T. 2002. 6. o.
- 38 Bognár Z. 2005. 24-25. o.
- 39 Varga É. 2008. 114. o.
- 40 Magyar Törvénytár. Budapest, 1946. 74. o.
- 41 Bognár Z. 2005. 27. o. K minisztertanácsi jegyzőkönyvei A kötet 149.
- 42 A Szövetséges Ellenőrző Bizottságok (SZEB) a második világháború után a győztes hatalmak által a fegyverszünet betartására és a kormányok működésének ellenőrzésére megalakított testületek voltak a legyőzött országokban a győztes hatalmak részvételével. A bizottság magyarországi működésében a Szovjetunió szerepe volt a meghatározó.
- 43 Rubicon: Orosz fogság. Hadifoglyok, kényszermunkások, politikai elítéltek
- 44 Bognár Z. 2005. 33.o. in. Pünkösti: Rákosi a hatalomért ... 144. o.

Békés megye

Békés megyében a szovjet államvédelmiek 1944 végén 1945 első heteiben kezdték meg az egyes települések körülzárását. Volt, ahol erőszakkal, másutt megfélemlítéssel vagy éppen megtévesztéssel, csalással gyűjtötték össze a 0060-as parancsban meghatározott személyeket, a megfogalmazottakhoz képest kisebb nagyobb eltéréssel. A megyéből elvileg csak a német származásúakat vitték el, de nem németek is kerültek közéjük. A különböző időpontokban készített különböző szempontok szerint összeállított listákon szereplő személyek számának összegzése, a ténylegesen elhurcoltak számának megállapítása igen nehéz, szinte lehetetlen feladat. Ahogyan a Magyarországról deportáltak számáról, úgy a Békés megyeiekről, sőt még az egyes településekről „málenkij robotra” kényszerítettekről sincs pontos számadatunk. Fogadjuk el Erdmann Gyula a Békés megyéből, ill. Csanád megye eleki járásából a Szovjetunióba deportált németek számáról adott összegzését. Gyula 550 fő, Mezőberény 558 fő, Gyoma 158-180 fő, Szeghalom 9 fő, Szarvas 19 fő, Békésszentandrás 1 fő, Kondoros 1 fő, Doboz 13-30 fő, Békéscsaba 22 fő, Csorvás 2 fő, Békés 15-17 fő, Kétegyháza 6 fő, Füzesgyarmat 29 fő, Orosháza (és környéke) 132 fő, Gyulavári 4 fő, Pusztaottlaka 7 fő, Medgyesbodzás 14 fő, Nagykamarás 38 fő, Medgyesegyháza 22 fő, Elek 948-983 fő, Almáskamarás 304-320 fő. Összesen 2852-2944 fő. Az adatok bizonyára alatta maradnak a ténylegesen kiszállítottak számának, mivel például Gyulán a deportáltak egy részét nem vették nyilvántartásba. Eleken a deportálás után komoly gondok következtek: elvitték ugyanis az összes férfi tanítót, a nemzeti bizottság több tagját deportálták. Almáskamaráson, meg több más helyen is a kiszállítottak zöme nem volt se volksbundos, se nyilas, ennek oka az, hogy a községből a „bundosok” testületileg menekültek el a szovjet csapatok elől; sőt többségük magyar érzelmű volt, így csakis az ártatlanokat lehetett összeszedni, hogy meglegyen a kívánt létszám.⁴⁵ Mivel a központi utasítás tág teret adott a deportálandókkal kapcsolatban, a helyi parancsnoktól, a helyi szervektől, illetve az adott területre vonatkozó tervszámok és a „mozgósítottak” számának az egymáshoz való viszonyától függött egy-egy településen a deportálandó személyek listájának összeállítása. Ha a tervszámokhoz képest többen jelentek meg, akkor nagyobb lehetőséget adtak a szovjetek a mentesítésekre, ha viszont kevesebben, akkor még a parancs szerinti korhatárokat is kibővítették. A települések magyar vezetői megpróbálták minél több embert mentesíteni, de a végső döntés természetesen az NKVD-s parancsnokok kezében volt. A parancs 4. pontja rendelkezett arról, hogy „a helyi polgári hatóságok kötelesek biztosítani azt, hogy minden egyes mozgósítandó személy a kitűzött időben pontosan megjelenjen a gyülekezőhelyen.” Tehát a parancs értelmében a „közmunkára” rendelték listáját a településekre kivonult NKVD-s osztagok parancsnokainak utasítására, többnyire a helyi közigazgatás embereinek kellett összeállítaniuk. Az éppen csak megalakult helyi hatóságok a szovjetek bizalmát élvező baloldali, kommunista, gyakran szláv nemzetiségűekből tevődött össze. Egy-egy esetben a listára való felkerülést vagy éppen az onnan való törlést azonban nem csak a helyi hatóságok párt vagy nemzetiségi összetétele, hanem gyakran az egyes személyek elfoglaltsága vagy személyes bosszúvágya határozta meg. A „málenkij robotra” kijelöltek összegyűjtése is a helyi közigazgatásra hárult. S ha nem volt meg a létszám, akkor Mezőberényben például – az egyik visszaemlékező elmondásából tudjuk – bevitték azt az embert is, aki előző napon a listán szereplőt kísérte a gyűjtő helyre.⁴⁶ S hogy miért nem szöktek meg sokan? A parancs utolsó, 5. pontja ad erre magyarázatot: ebben megfenyegették az érintett korosztályú német származásúakat és családtagjaikat arra az esetre, ha nem tennének eleget a felhívásnak: „Hadbíróság fog felettük ítélni. Ugyancsak szigorú megtorlásban részesülnek családtagjaik, bűntársaik.”

Január első heteiben egy újabb szomorú menet indult a gyűjtőtáborok felé, sokakban felidézve egy nem sokkal korábban már látott menetet. Békés megyében, az Arad felé vezető vasútvonal mentén 3 gyűjtőtábort is létrehozta: Mezőberényben, Gyulán és Eleken.⁴⁷ A „*munkára mozgósítottakat*” ezekben a táborokban gyűjtötték össze, s innen indultak a több mint ezer kilométerre levő „*közvetlen mögöttesterületen végzendő közmunkára*”.

Békés megye néhány érintett településéről korabeli, illetve a résztvevők által elmondott beszámolókat lehet közreadni. Eleken 1944. szeptember 27-én vált teljessé a szovjet megszállás. Ami az udvarokon, házakban mozdítható volt, azt a katonák elvitték, hiszen 12 napos szabad rablást kaptak. Ezalatt a lakosság nem hagyhatta el lakását, a földekre sem mehetett senki. Az éhes katonák főként szalonnát, kenyeret s mindenekelőtt bort, pálinkát kerestek.⁴⁸ Aztán 1944. december 26-án megjelent egy 200 fős szovjet államvédelmi osztag. Őrnagyi rangban lévő parancsnokuk népszámlálást rendelt el a járási főszolgabírónál. Ennek szükségességét azzal indokolta, hogy tudniuk kell, hány cukorjegyre lesz szükség. A lista rovatai: név, születési év, nemzetiség. Az összeírást az eleki járáshoz tartozó községekben is elrendelték, mely január 7-8-ra el is készült mindenhol. Hamarosan kiderült, hogy a cél a németek közmunkára mozgósítása. (Az oroszok eleinte azt ígérték, hogy az összeírtak magyarországi cukorgyárakban fognak dolgozni.) A korhatárt itt nőknél 17,5-35 évig, a férfiaknál 16,5-45 évig hirdették ki.⁴⁹ „*A parancsnokló őrnagy 1945. január 2-án reggel 7 órakor tétette közhírré utasítását, mely szerint minden német nevű, tekintet nélkül arra, hogy bírja-e a német nyelvet vagy sem, tekintet nélkül előéletére, a rendelkezés alá esik. Ugyancsak belesznek azok a magyar nevű egyének, akiknek egy nagyszülőjük német nevű, illetve német származású. Az őrnagy egyébként szó szerint még a következő kijelentést tette: Ha csak egy csepp német vér folyik az ereiben, német!*” – írta a főszolgabíró. Mentésültek a 4 hónapon felüli terhesek és a szoptató anyák, valamint az igazoltan munkaképtelenek. Január 11-ére hirdették a gyülekezőt. Elekről és a járás községeiből, valamint Berényből is, őket a gyulai gyűjtőhelyről kísérték a községbe, így 1903 ember indult el hosszú útjára január 11-én, pontosan 13 órakor. A főjegyző megjegyezte: főként azokat vitték, akik magyar érzelműek voltak. Az egész térségben a legtöbb deportált Elekről került ki: 948 ember.⁵⁰

Gyomán 1945 január 2-án kidobolták, hogy a németajkú egyének (16–45 év közötti férfiak és a 18–40 év közötti nők) 20 kg élelmiszerral 2 pár lábbelivel kötelesek jelentkezni 2-3 hétra a szolnoki híd helyreállítására. 168 embert gyűjtöttek össze az Úri kaszinó báltermébe és a Községháza nagytermébe. Január 4-én indultak Gyulára orosz fegyveres kíséret mellett. Parasztkocsikra pakolták őket, mínusz 8–10 fok volt, ezért sokan inkább gyalog jöttek át Mezőberénybe. „*Majdnem minden kikapuban síró férfiakat, nőket láttunk, akiknek gyermekeiket, hozzátartozóikat már az előző napokban elhurcolták, akikkel Gyulán találkoztunk is. A kapukban várakozók közül sokan csaltak, hogy lépjek belül a kapun, ők elrejtenek, ne sajnáljam azt a kb. 20 kg-os csomagot, ami a kocsin volt. Én nem mertem bemenni, mert a nővérem a kocsin ült bepólyálva, hogy ne fázzon. Félttem, ha én megszökök, agyonlövik a nővéremet vagy a szüleimet.*” – Emlékezett vissza a gyomaendródi Muth Ádám.⁵¹

Egy másik visszaemlékező szerint Gyomát 1945. január 3-án zárta körül a szovjet hadsereg. Január 4-én reggel doboltatták ki, hogy a német származásúak gyülekezzenek. Gyülekező helyként a központi református iskolát és az úri kaszinót jelölték ki. Szökés, elrejtőzés esetére hadbíróság elé állítással fenyegették meg a bevonulni köteleseket és családtagjait és az esetleges rejtegetőket. Már azon éjjel magyar (sokszor német nevű) polgárőrök és rendőrök verték fel a házakat, ahol németeket, német nevűeket sejtettek. A korhatárba eső férfiakat és nőket összeírták. Először az 1926-os születésű lányok ill. az 1927-es fiúk jelentették a kihirdetett korhatárt, mivel így nem jött össze a követelt létszám, az 1927-es születésű lányokat és az 1928-as fiúkat is összeszedték. Egyes kétségbeesett gyermekes anyáknak azt ajánlották, ha nincs hová tenni a gyermekeket, zárják rájuk az ajtót.... Nagy teret kapott ekkor Gyomán az egyéni rossz- vagy jó indulat. A kicsinyes ellenszenv, esetenként a korrupció életveszélyes döntésekben mutatkozott meg. Volt, akit „kifejejtettek”, volt akit összeírtak, bár színmagyar volt.⁵²

A szarvasiak 1945 január elején kaptak idézést. 7-én volt a gyülekező. A gyomaiakkal már meg-

rakottan érkező szekerekre kapaszkodtak fel, majd egy Kondoroson töltött éjszaka után, rövid csabai pihenővel érkeztek Gyulára, onnan marhavagonokban vitték őket a Szovjetunióba.⁵³

Dobozon korábban, már 1944. december 19-én készült egy 11 nevet tartalmazó névsor. A listát Hegedűs Máttyás megbízott bíró készítette egyedül. Az előjáróság a szovjet parancsnokság utasítására új névsort állított össze, melyben már nem csak a németek, hanem a német származásúak is szerepeltek, így 33 embert vittek el a községből. Nem volt igaz az előjáróság későbbi mentegetőzése, miszerint az oroszok kész névsorral jöttek. Az igaz, hogy az előjárósági listát részben a kommunista párt helyi szervezete állította össze.

Erdei Ferenc a panaszok és azon jelentés hatására, amelyet Békés megye alispánja intézett hozzá e tárgyban, a Debrecenben megalakult Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormány belügyminisztereként bekapcsolódott a folyamatban lévő „*munkaerő-mozgósítási*” akcióba. A magyar belügyminiszter 1945. január 5-én adott értesítést a szovjet féllel létrejött megállapodásról, megjelölve „rendeletében” az igénybevétel alól mentesítendő kategóriáit. Megbízottja, Szobek András Békés megyei főispán hamarosan meg is jelent a helyszínen, nyugtatgatta a kedélyeket, de a kiszállítandók listájának a szovjet katonai parancsnokokkal közös felülvizsgálatára s az ennek során igazoltak mentesítésére nem került sor, néhány eset kivételével. Békés megyében is elhangzott, hogy ugyanolyan igazságtalan és tragikus sérelem éri a magyar népet, mint annak idején a zsidó származású magyarok tömeges elhurcolásával.

A szomorú szállítmány emberi utazáshoz valamelyest átalakított tehervagonokban január 10-én indult el Gyuláról. 53 vagonból állt a szerelvény. Így Gyuláról mintegy 1500-1600-an indultak el. Kb. 550 volt közülük a helybeli, a többiek Mezőberényből, Gyomárról, Dobozról, Csabáról és más környékbéli településekről érkeztek.

Jegyzetek:

- 45 Erdmann Gy. 1990. 15-16. o.
- 46 Köhler Julianna szóbeli közlése
- 47 Bognár Z. 2005. 21. o.
- 48 Erdmann Gy. 1990. 10-11. o.
- 49 Erdmann Gy. 1990. 10-11 o.
- 50 Erdmann Gy. 1990. 10-11 o.
- 51 Szebeni I. 94. o.
- 52 Erdmann Gy. 1990. 9. o.
- 53 Erdmann Gy. 1990. 10. o.

Mezőberény

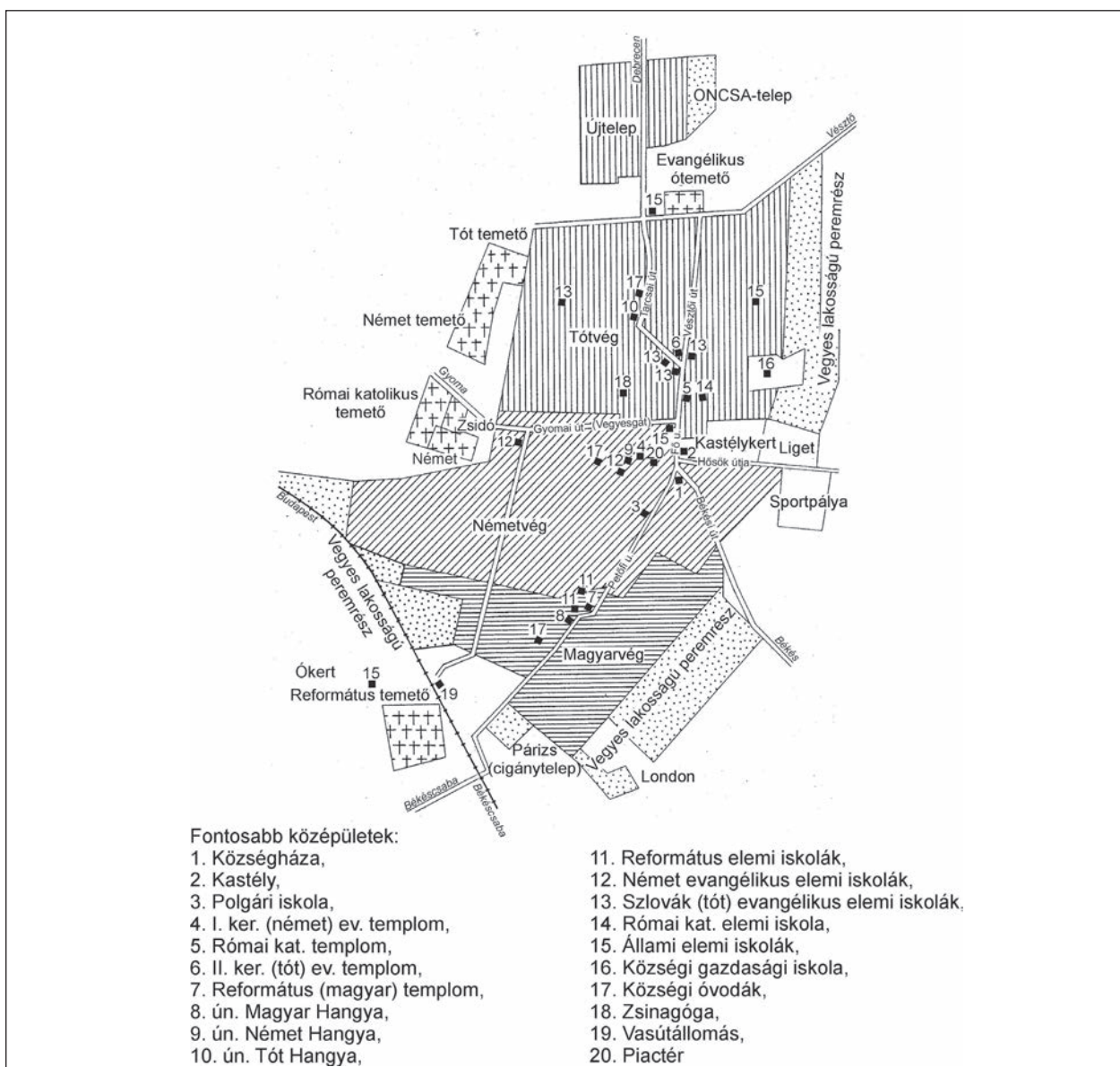
A Dél-Alföldre 1717-től fogva békésebb időszak következett, a megye is, Mezőberény is a Harruckern uradalom része lett. Harruckern János György a (be)településre vállalkozók részére biztosított kedvező feltételekkel 1723-ban kezdte meg Mezőberény újranépesítését. 1723-tól kezdve szlovákok, 1725-től németországi és hazai németek, 1731-től tiszántúli magyarok érkeztek a korabeli Berénybe. Az újratelepülést követő évtizedek anyanyelv szerinti aránya, amely körülbelül még száz évig megmaradt, a következő volt: szlovák: 45 %, német: 34,1 %, magyar: 21,4 %. A község északi felében a szlovákok, középső részében a németek, déli részén a magyarok kaptak helyet. Ez a településrend meghatározta az egyházi különállást, a sokáig megmaradó nyelvi elkülönülést. Mai emlékei a német, a magyar, a tót gát fogalmak továbbélése az idősebbek szókincsében. A határ nagyobb részét a földesúr paraszti használatba adta. Az 1780-as években művelésbe vonták a külterület olyan minőségű részét, amely szántóföldnek is megfelelt. Ebben az időben jellemző ágazat már a gabonatermesztés volt. A békés termelőmunka következtében a település lélekszámban gyarapodott: 1784–1787-ben 4031 fő, míg 1852-ben már 8579 személy lakott a településen. A kezdetekben a kézműipar céhes formában működött, nagyrészt helyi igények kiszolgálására. Mezőberény az iparúzó aránya szerint a megye ötödik településévé fejlődött a 19. sz. elejére. A termőföldterület a Körös szabályozásával, az ármentesítésekkel, a közlegelők felosztásával jelentősen megnőtt. 1862-1895 között a szántóterület aránya 47 %-ról 80 %-ra nőtt, a legelőké ennek arányában csökkent. Az egyre intenzívebbé váló földművelés és az istállózó állattenyésztés egy korszerűbb gazdálkodás alapjául szolgált. A nagy kiterjedésű határban létrejött a tanyás szervezetű gazdaság, 1910-ig több mint 1000 tanya épült. A lakosság 25 %-a tanyasi lakos lett.

Társadalmi- és gazdasági hatások következtében az életmódban is gyökeres változások következtek be. A népesség jelentősen növekedett az 1900-as évek elejére elérte a 13 000 főt. A parasztság tovább rétegződött. Berényben a nagygazdák mellett a középparasztság határozta meg a közösség gazdasági, társadalmi és kulturális életét. 1858-ban indult meg a vasúti közlekedés. A kézműves ipar (1890-ben 287 fő a mesterek száma) mellett megjelentek a tőkés vállalkozások is. Téglagyárak, gőzmalmok és szövőüzem is működött már az 1900-as évek elején. A népesség 14 %-a élt ipari tevékenységből, így a megyei rangsorban a 4. helyet foglalta el. 1872-től országos vásártartási jogot kapott Mezőberény, ami városi jogállást feltételez. Az I. világháború idején a település lélekszáma már meghaladta a 14 000 főt. A háború súlyos veszteségeket okozott Mezőberénynek is, 570 férfi esett el a különböző háborús cselekményekben. A jómódú paraszti réteg megtartotta korábbi szerepét, ellenben a nagybirtok a Nagyatádi-féle földreform következtében jelentéktelenné vált. 1786 kat. hold földet juttattak 1004 földnélküli számára, és kiosztottak 672 házhelyet. Az agrárnépesség 30 %-a földnélküli volt, a megyei átlag 46 %. Az ipari fejlődés mérsékelt maradt, mégis a megye öt legtöbb munkást foglalkoztató települései közé tartozott Mezőberény. A textilipar az új országhatárral összefüggésben fejlődött, a malomipar, téglagyártás a korábbi szinten maradt. Gyarapodott a kisiparosok száma.

Mezőberény a 2. világháború előtt

Az 1929–1933-as gazdasági világválság a község gazdasági és politikai életében is éreztette hatását. A lakosság nehéz helyzetét jól mutatja, hogy a település bizottságot hozott létre az ínségben élők megsegítésére, de mutató lehet a különböző mozgalmak, pártok alakulása, újraéledése, az olyan szélsőséges erők megjelenése, majd térnyerése, melyeknek gondolatisága a kizárólagosságot, a totális hatalomgyakorlást hirdette.

Mezőberény belterülete a 2. világháború előtti években

3. szövegekzi tábla⁵⁴

A lakosság elszegényedésének mértékét az Ínségnyhító Bizottság létrejötte és egy, 1931-ben készített jegyzéke is mutatja. Ebben olvashatjuk, hogy mezőgazdasági munkás, kubikos, ipari segédmunkás, önálló kisiparos, törpebirtokos is rászorult a támogatásra, még inkább a kereset nélküliek és a munkaképtelenek. Összesen ezer család részesült az átlagos havi 4 pengő segítségével. „Az *ínséges szegény nép még a legelőkre járó jószágok trágyáit is összegyűjtötte fűtés céljára.*” – szól az egyik tudósítás. Eladósodott a település is, mert a befolyt adó összege folyamatosan csökkent: 1931-ben még a kivetettnek a 87 %-át, 1932-ben pedig a 70 %-át sem érték el a befizetések. 1933-ban alig van olyan ember, akinek ne lenne adótartozása. A község többször is vett fel kölcsönt, de a lejártakat sem tudta fizetni, állami segélyre szorult. Súlyosbította a helyzetet, az 1932-es sertésvész és gabonarozsda.⁵⁵ A tartozások tovább halmozódtak, de nem tűnt el a munkanélküliség sem. A háború előestéjén meglendült a mezőgazdasági termékek iránti kereslet, igaz, az árak maximalizálása a parasztság számára nem volt kedvező. A beszolgáltatási terhek hatására jelentősen csökkent a ló-, sertés-, marhaállomány, de teljesíteni kellett a kukorica, búza, zsír, tej és más élelmiszerekre előírt beszolgáltatási kötelezettséget is. A községben 1941 nyarán 1608 család, több mint 7290 fő volt ellátatlan. A bevezetésre került jegyrendszer fogyasztást korlátozó szerepe miatt sem, és a jegyre megszerezhető „áru” mennyisége miatt sem bizonyult megfelelőnek lakossági szempontból.⁵⁶

A munkanélküliség, a megélhetési nehézségek sokakat az ország elhagyására kényszerítették a gazdasági válság éveiben. Az „*amerikás*” mezőberényiekről nincsenek pontos adatok, de a Németországban munkát vállalók száma nem haladja túl a félszázatot.⁵⁷

1938-ben megszületett az első, majd 1939-ben a második zsidótörvény, ennek nyomán 1939-ben törölték a zsidókat a képviselőtestületből, 1940-ben bevonták iparigazolványukat, 1942-ben elrendelték kisegítő szolgálatra való behívásukat, 1944-ben felállítják a gettókat. Mezőberényben a Weisz féle szövőgyárat jelölték ki erre a célra, ide deportálták a köröstarcsai zsidókat is. Mezőberényből 153 fő zsidó személyt hurcoltak el a különböző koncentrációs táborokba.⁵⁸

A romló gazdasági helyzet, az elszegényedés, a kialakuló gazdasági, politikai válság és az abból kivezető utat keresők különböző megoldásokat találtak. Ahogy az országban, úgy Mezőberényben is megjelentek ezek az kiutat kereső törekvések, akár pártosodás formájában is, s mert tevékenységük nagyban befolyásolta Mezőberény 1944 végi és 1945 év eleji történéseit, érdemes röviden áttekinteni működésüket.

Az országban többfelé meginduló paraszti szervezkedések közül elsőként a mezőberényi Gazdakörben tömörült jobb módú, főleg német ajkú gazdák dolgozták ki a programjukat. Vezetőik Bartolf Mihály és Schultz Mihály gazdák, Filó Sámuel földmunkás köri elnök, Szabó Árpád iskolaigazgató voltak. A társadalmi megrázkódtatások elkerülése és a módos parasztság gazdasági lehetőségeinek biztosítása, az értékesítési problémák megoldása szerepelt céljaik között az első helyen, de titkos választójog, progresszív adózás, bank- és uzoratorvény megalkotása is a program részét képezte. Mivel a Mezőberényben élő módos parasztság arányát és gazdálkodásának fejlettségét tekintve a parasztság lakta települések közül országosan is az elsők között volt, a tehetősebb parasztságot sújtó gazdasági problémák itt fokozottan éreztették hatásukat. Jelentősen befolyásolta a tehetősebb paraszti mozgalom gyors zászlóbontását az is, hogy más hasonló településhez képest nagyobb számú volt a zsellérek, a csak néhány hold földdel rendelkezők, illetve az iparban foglalkoztatott munkások száma is. Hamar jelentős támogató erőre tettek szert. A Független Kisgazdapárt 1930 október 12-i megalakulását előkészítő Szervezőbizottság tagjai között láthatjuk a mezőberényi Bartolf Mihályt is.⁵⁹ Néhány év múlva a békési járás a kisgazdapárt erőssége lett. Befolyását kisebb-nagyobb eltérésekkel a tárgyalt időszak végéig megtartotta, erejével mindenkor számolni kellett. A háború előtt fokozatosan erősödött a kisgazdapárt. Míg a megyében az 1934-es választásokon a kormánypárt (Nemzeti Egység Pártja), addig Berényben a kisgazdapárt győzött. A háború alatt tevékenysége visszaesett.

Mezőberényben az ipari munkásság száma az 1930-as években (malom-, textil-, kisipar, kiskereskedelem, fatelep, téglagyár) a 600-630 fő körül mozgott. A kisiparosok, értelmiségiek, hivatalnokok száma 500 főre tehető.⁶⁰ Ők alkothatták hagyományos értelemben a szociáldemokrata párt

tagságát, szavazóbázisát. A Szociáldemokrata Párt mezőberényi működéséről 1908-tól van adat. Az illegális újraelakulása 1929-ben történt meg, míg legálisan a párt csak 1931 januárjától működhetett. A szervezet nem csak a munkásságot, de a parasztságot is várta soraiba, számára is kínált programot. A rendőrség megfigyelés alatt tartotta működését, gyakran megakadályozta programjai, gyűlései megtartását. Az SZDP-nek Mezőberényben a harmincas évek közepén kb. 100-120 tagja volt, előadásain 600-1000 fő jelent meg.⁶¹ Befolyása mégis jelentős volt a háborút megelőző időszakig, majd jelentősen csökkent, 1943-ban élenkebb tevékenységet mutatott. 1944. március 28-án a belügyminiszter egy rendelettel a szervezetet feloszlatta.⁶²

Korábban Egységes Párt,⁶³ majd már az 1933 június 15-én Mezőberényben megalakult párt a Nemzeti Egység Pártja nevet „viselve” az idők folyamán több névváltoztatáson esett át, de lényegében az 1922-es választásoktól az 1939-esig mindvégig kormányon volt. Tagjai a paraszti és kispolgári rétegek, keresztény indíttatású emberek, csoportok voltak, a legkülönbözőbb érdekeket próbálták összefogni, egyesíteni. Az 1934. végi megyebizottsági választások során a megyében mindenütt a NEP, a kormánypárt győzött. Berényben nem, a sorrend FKP (Szabó Árpád), SZDP (Bányász József), MNSZP (dr. Oláh Jenő, ifj. Lédig Ádám), a póttagokat sorrendben a következő pártok adták: MNSZP (R. Braun Ádám, ifj. Roósz József), SZDP (Eiler András, Szollár Pál).⁶⁴

1934. május 1-én alakult meg a nyilas pártszervezet Mezőberényben. Már ebben az évben a csendőrbiztos figyelteti titkos összejöveteleiket, ahol egyebek mellett Hitler *Mein Kampf*-ját is idézték.⁶⁵ A szervezet gyors a mozgósítása érdekében 200 fős törzsgárdát hoztak létre, ahol minden taghoz négy párttag tartozott, így órák alatt tudták tagjaikat mozgósítani. Kisiparosok, értelmiségiek voltak leginkább a tagjai, de más társadalmi rétegek is képviselve voltak.⁶⁶ A szervezet növekvő befolyását mutatja, hogy dr. Svaszta Gyula (többször is járt Mezőberényben) debreceni pártvezér szónoklatát az 1937-ben megtartott tagértekezleten és nagygyűlésen mintegy 2 ezren hallgatták.⁶⁷ A Magyar Nemzeti Szocialista Párt több névcsere után Nyilaskeresztes Párt lett 1939-ben. A párt a Luther u. 10. sz. alatt tartotta gyűléseit, itt volt a központja, 1939-re azonban „kinőtték”, bérbe vették az evangélikus egyháztól a Mátyás király utcai iskola két termét.⁶⁸ A háborúhoz közeledve egyre nagyobb befolyásra tett szert a párt Mezőberényben, majd a frontvonal közeledtével tagjai nagyrésze elhagyta a települést.

A fasiszta szervezetek nemzetiségi alapon kezdtek működni. A németek a Volksbund⁶⁹ tagjai lettek jelentős számban, a magyarság szélsőséges tagjai a Nyilaskeresztes párthoz csatlakoztak, a szlovákok a Nyilaskeresztes Pártból kilépve a Szlovák Nemzeti Egység Pártjában fejtették ki tevékenységüket.⁷⁰ A 30-as évek végétől, a 40-es évek elejétől folyt Mezőberényben a Volksbund szervezése, létrejöttét segítette az általános politikai légkörön túl az 1940. augusztusában aláírt magyar-német megállapodás a magyarországi német kisebbségről, melynek értelmében nem szenvedhet hátrányt a nemzeti szocializmus eszméjét valló személy. A „bundosok” a nemzeti érzést, a nemzeti összetartozást erősítették, a nagynémet eszmét terjesztették. A mezőberényi szervezet 1940. december 8-án alakult meg 46 taggal, majd a taglétszám fokozatosan felduzzadt 598 főre.⁷¹ Befolyását, erejét mutatja, hogy német óvodát működtettek, hogy 1943-tól német iskolát állítottak fel, hogy létrehozták saját ifjúsági szervezetüket. Rendszeresen toboroztak a Waffen-SS számára is.⁷² Ahogyan a Nyilaskeresztes Párt tagjai közül sokan, a „bundosok” nagy része is elhagyta a települést a német csapatokkal együtt vagy még azok távozását megelőzően. A maradék népbírói tárgyalásoknak, kötelező munkaszolgálatnak néztek elébe. A helyben tartózkodókról még évek múlva is készültek rendőrségi jelentések: 1947-ben 19 „bundost” és volt SS-tagot tartottak számon településünkön. Egy korábbi jelentés szerint, mely 1945. áprilisában készült, Mezőberényben 50 fő „fasiszta és szövetséges ellenes egyén” tartózkodott, a kimutatás szerint a „községben háborús bűnös nincsen”⁷³.

A bonyhádról indult „Hűség a hazához” mozgalom a Volksbunddal, a hitleri Németországgal szemben álló németek mozgalma volt. Alakulásukkor egy feliratot juttattak el az egyházi vezetőjükhez, így tudatták megalakulásukat: „...van még német csoport Magyarországon, mely magát magyarnak érzi és vallja.” – olvashatjuk a feliratban. 1942-ben 392 fő, 1943-ban 578 fő tagja volt a magyar érzelmű német csoportnak.⁷⁴ 1944 végére a „Mezőberényi Hűség Mozgalom Törzskönyve” már közel

kétezer nevet tartalmaz.⁷⁵ Tagjai az orosz megszálló csapatok érkezésétől a békés termelő munka új-rakezdésének, folytatásának lehetőségét várták.⁷⁶

1944. október 8-án alakult meg, két nappal a Vörös Hadsereg bevonulása után, többnyire ko-rábbi SZDP tagokból a Magyar Kommunista Párt mezőberényi szervezete kb. 20-25 főnyi tagsággal. A pártnak 1945 júniusában 490 fő, 1945 októberében pedig már 547 fő volt a tagja.⁷⁷ Tagságának számbeli gyarapodásánál is gyorsabban növekedett befolyása a község életében, hisz az MKP külső erők támogatásában részesült a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által, lényegében a Szovjetunió ré-széről.

A község vezetői, birtokossága, általában a pártok képviselői egyetértettek a nagypolitika or-szágot gyarapító tevékenységével, Magyarország hadba lépését és a háború további menetében be-töltött szerepét már kevésbé támogatták. A község lakossága pedig a mindennapok fokozódó nehéz-ségeit érzékelte a háború idő- és térbeli közeledtével, az egyre több korosztályt érintő sorozásokat, a bizonytalanságot szeretteik hollétéről, majd a szaporodó halálhíreket. Maradt, egyre inkább kiterjedt a jegyrendszer, hiányok léptek fel, tovább folytak a beszolgáltatások. A politikai megosztottság sem könnyítette a helyzetet, ebből következően gyakoribbak lettek a súrlódások a településen az ellen-tétes nézetet valló pártok, csoportok között, melyek gyakran családi megosztottsáig súlyosodtak. Az átvonuló hadseregek és a sebesültek ellátása, a katonai behívások, internálások nehezítette, tette bizonytalanná a község lakosságának mindennapjait, melyet a közelgő front híre, a különböző rém-hírek csak súlyosbítottak.

1937 végétől dr. Temesvári Ferenc lett a község főjegyzője. 1944-ig keménykezű, tekintélyural-mi vezetést honosított meg. A felsőbb utasításokat maradéktalanul megvalósította azok minden elő-nyével és hátrányával együtt, nem tekintve sem közösségre, sem pártállásra. Vezetési módszere sem kedvezett a nyilvánosságnak.⁷⁸ 1944 augusztusában új vezetőség került a község élére. Dr. Temesvári Ferenc főjegyző helyébe Benkő Ferenc érkezett Pusztaföldvállról, a jegyző Gozmány József helyére pedig Téri Márton került. Hollós Márton rendőrbiztos, Józsa Kálmán rendőr-szakaszvezető, Czin-kóczki Pál iktató, Józsa Károly altiszt alkotta az új vezetőséget. A „málenkij robottal” kapcsolatos összeírásokat már ez az új vezetés végezte, a „kistanács” jelentős ráhatásával.

A „málenkij robottal” kapcsolatban gyakran felvetődik, hogyan van az, hogy nem szivárgott ki az abban érintettek összeírása, hogyan mehetett végbe szinte egyik napról a másikra a lista elké-szítése, megjelenése, majd a deportálás. Ezért külön kell szólnunk az összeírásokról. A háború idő-szakában sokasodtak a különböző célokkal készített összeírások. Az 1939. novemberében lefolytatott népszámláláson a 12-70 éves férfiak és a 16-50 éves nőket írták össze. 1941-ben népszámlálás volt, de megtörtént a zsidó származásúak összeírása, majd lágerekbe történő deportálása, amely mély nyomot hagyott a lakosságban. A háború során készültek összeírások kiürítési tervekkel kapcsolatban, és ez-zel szoros összefüggésben külön a német nyelvű lakosságról német nyelven is. A bevezetésre került jegyrendszer is megkívánta a különböző listák készítését újra meg újra. Ezért történhetett meg az, hogy maguk a listát készítőik sem tudhatták, hogy az éppen aktuális névsort készítve milyen célokat szolgálnak, azok mire lesznek felhasználva.⁷⁹ Az első, 1944 november végi, december eleji listaállí-tás kivételével a visszaemlékezésekből, a rendelkezésre álló dokumentumokból sikerült szinte napról napra rekonstruálni az 1945 január első két hetében történt mezőberényi eseményeket.

Jegyzetek:

54 Kugler J. 2015. 10. o.

55 Szabó F. szerk. 1973. I/ 340-341. o

56 Szabó F. szerk. 1973. I/ 384-385. o.

57 Szabó F. szerk. 1973. I/ 382. 384. o. Az „amerikás” mezőberényiekről nincsenek pontos adatok, számuk nem lehet kiugróan magas, de a németországi munkavállalókról az 1939-es adatok rendelkezésre állnak. Mezőbe-rényből Németországban vállalt munkát 44 munkás, közülük 9 házaspár, 9 férfi, 2 asszony, 15 hajadon, 8 kubi-kos, összesen 52 fő, általában német nemzetiségűek. A megye más településeihez viszonyítva ez nem nevezhető magas számnak. A hajadonok száma mutatkozik magasnak, ugyanis fiatal lányok németországi munkavál-

lását általában nem támogatták a hatóságok. 1941-ben 22 férfi és ismeretlen számú nő ment Németországba munkára a két ország szerződése alapján

- 58 Szabó F. szerk. 1973. I/ 387. o.
- 59 Szabó F. szerk. 1973. I/ 344-346. o. Nagy Ferenc, Vass Sándor, Tildy Zoltán
- 60 Szabó F. szerk. 1973. I/ 356. o.
- 61 Szabó F. szerk. 1973. I/ 377. o.
- 62 Szabó F. szerk. 1973. I/ 392. o.
- 63 Gömbös Gyula alakítja át 1932-ben a pártot
- 64 Szabó F. szerk. 1973. I/ 369. o.
- 65 Szabó F. szerk. 1973. I/ 365. o.
- 66 Szabó F. szerk. 1973. I/ 368.o.
- 67 Szabó F. szerk. 1973. I/ 371. o.
- 68 Szabó F. szerk. 1973. I/ 380. o.
- 69 Volksbund der Deutschen in Ungarn, Magyarországi Németek Népi Szövetsége
- 70 Strana Slovensky Narodny Jednoty
- 71 Szabó F. szerk. 1973. I/ 388.o.
- 72 Szabó F. szerk. 1973. I/ 389. o.
- 73 MNL BéML V. 326. Mezőberény nagyközség ir. iratai
- 74 Szabó F. szerk. 1973. I/ 389. o.
- 75 MNL BéML. Mezőberény község iratai X 3/1 Szabó Ferenc nyug. lev. ig. segítségét ezúton is köszönöm.
- 76 Wagner Mihály visszaemlékezése
- 77 Szabó F. szerk. 1973. I/ 401-402. o.
- 78 Szabó F. szerk. 1973. I/ 382. o.
- 79 Puskás Lászlóné visszaemlékezése

A deportálás⁸⁰

„**Ú**gyhogy mikor az oroszok Mezőberénybe október 6-án bejöttek, akkor mink úgy gondoltuk, hogy most már nyugodtan élünk, minden megtorlás nélkül. Tovább végeztük a dolgunkat, betakarítottuk a termést, közben hazajött édesapám, úgyhogy már nem számoltunk semmi ilyenre, hogy valaha sor kerül arra, hogy minket valami is érhet”.⁸¹

A szovjet csapatok bevonulásukkor – 1945. október 6-án 16-17 óra körül – a városházán csak Czinkóczi Pál iktatót és önkéntes tűzoltó parancsnokot meg Józsa Kálmán községi rendőrt találták. A csapatok egy része átvonult a településen, más része beszállásolt a településen található lakóházakba. Néhány nap múlva az iskolákban kórházat rendeztek be, parancsnokságuk pedig a majdani Népköztársaság u. 10. sz. alatt székelt.⁸² Innen vigyázták a rendet, rendelték el a településen vagy annak környékén a közmunkákat, mely leginkább a hadsereg ellátását biztosította: élelmiszer- és abrakbegyűjtéseket, egyéb kis munkákat, pl. az elkobzott lovak Debrecenbe szállítását, kórházi takarítást, főzést, stb. A szovjet katonaság napi 100–200 munkást vett igénybe. A parancsnokság által kiróttakat tetézte a beszállásolt legénység napi ellátása, meg a „zabrálása”, mely a különböző javak fizetség nélküli elvételét jelentette az élelmiszertől az értéktárgyakon keresztül, a ... Nem véletlen, hogy fiatal lányokat vénasszonynak öltöztetve bújtattak. Különösen a tanyákon lakók voltak kiszolgáltatva (sajnos nem csak) az idegen katonaság mohóságának. Mezőberényben a település lakóinak szerencséjére nem rendeltek el szabad rablást, mint tették azt Eleken.

Nem sokkal a szovjet csapatok bevonulása után, 1944. október 8-án⁸³ más források szerint 10-én⁸⁴ alakult meg a Magyar Kommunista Párt mezőberényi szervezete Madarász Pál lakásán, aki az internálásból szökött haza még 1944. szeptember elején.⁸⁵ Az alapítók közül Lájér Géza, Bányász József, Madarász Pálné, Pfeiffer (Pápai) József nevét érdemes kiemelni, akik később is aktívan részt vettek a mezőberényi események alakításában. Körülbelül 20-25 taggal alakult meg a helyi kommunista pártszervezet. Az alapítók közül többek részt vettek később az ún. „kistanács” működésében, mely lényegében az ügyeket intézte a Nemzeti Bizottság létrejöttéig, majd pedig a Nemzeti Bizottság alakuló ülésén két tagot delegáltak a 6 fős testületbe. 1945 végére a pártnak már 547 tagja volt, bizonyára szerepe volt ebben Vas Zoltánnak is, aki⁸⁶ 1944 október 10-én megjelent a településen.⁸⁷ A községháza nagytermébe hívatta össze a pártok vezetőit. A kommunisták közül Madarász Pál, az SZDP részéről Eperjes (Eiler) András, FKgP képviselőként Bartolf Ádám (Vaskapus) jelent meg. A község más vezetői mellett a papokat is bekérte. Beszédet intézett a megjelentekhez, felszólította őket, végezzék tovább a dolgukat úgy, mint eddig, majd a párt vezetőivel is tárgyalásokat folytatott.

Látogatása után pár nappal, de nem annak egyenes következményeként, 1944. október 17-én alakult meg a pártok vezetőiből az úgynevezett „kistanács”, ez az irányító testület, amely 1945. január 22-ig működött. Erre az időszakra esett a mezőberényi németiség faji alapon való deportálása „málenkij robotra”. A „kistanács” 9 főből, három párt delegáltjaiból állt; az MKP-t Bányász József, Madarász Pálné, Lájér József, az SZDP-t Eiler (Epresi) András, Pfeiffer (Pápai) József, Szarvaszki Pál képviselte, míg az FKgP-t Szabó Árpád, Rocskár János és Bartolf József. Formailag megmaradt a régi képviselőtestület, a régi elöljáróság, de a tényleges hatalmat a „kistanács” képviselte.⁸⁸ Ebben a tekintetben fontos volt a december 9-i ülés, melyen jelen volt minden tag. Felolvasták a békés megye közigazgatási főnökének 391/1944 sz. rendeletét, mely szerint a községi ügyek vitele az elöljáróságra van bízva, míg az elöljáróságok mellett az egyes pártokból alakult (kis)tanács az ellenőrző hatóság szerepét van hivatva betölteni, a képviselő testületet helyettesíti. Ezzel szemben „A tanács a bejelen-

tést azzal veszi tudomásul, hogy a rendkívüli helyzet következtében kénytelen nem csak az ellenőrzést foganatosítani, hanem az orosz katonaság által adott rendelkezések végrehajtását is, miután csak így látja biztosítva azt, hogy a lehetőségekhez képest a község lakosságának az érdekei megvédessenek”, ennek szükségességét azzal indokolta, hogy a községi elöljáróság elöljáró tagjai „nem tartják be az előírt hivatalos órákat.”⁸⁹ A „kistanács” szoros kapcsolatot tartott a szovjet katonai parancsnoksággal, annak ki volt szolgáltatva ugyan, de a hatalom legitimálásában, megtartásában számíthatott annak segítségére is.⁹⁰ A tárgyalt időszakban Kuznyecov főhadnagy, 1945 áprilisában már egy Getman nevű főhadnagy, 1945 májusától pedig Zsidov gárdahadnagy, majd pedig 1945 júniusától Volonyin főhadnagy vezényelte a megszálló erőket községünkben.⁹¹

A „kistanács” a „rendkezések végrehajtásába is belefolyik” – olvashatjuk a jegyzőkönyvben.⁹² Szándékukat meg is valósították. Az élet, a munka megindítása, a rend helyreállítása érdekében tett intézkedéseik közül néhány. Megszabták az alapvető élelmiszerek árát, számba vették a rendelkezésre álló ígás és gépi állományt, gondoskodtak arról, hogy ezekkel segítsék a betakarítási munkálatokat. Október 28-tól megkülönböztetésül piros karszalaggal, orosz és magyar nyelvű igazolásokkal látták el a községi alkalmazottakat és a „kistanács” tagjait. Véleményük szerint a tolmácsok gyakran visszaéléseket követtek el, ezért ezután a „kistanács” adott megbízatást a tolmácsok számára.⁹³ Az elmene-kültek ingóságainak védelmére gondnokokat neveznek ki (pl. Czinkóczki Pált), a hátrahagyott zsidó ruhákat egy helyen őriztették, a megőrzésre kiadottakról nyilvántartást vezettek, kidoboltatták, hogy nem lehet elvinni a házaktól az ott hagyott holmikat. Rendőröket vettek föl, mert a belterületen is, de a külterületen különösen rossz volt a közrend, a köz- és vagyonbiztonság. A november 22-i ülésükön „a megszállási költségek”⁹⁴ fedezésére jövedelemadót vetettek ki. Az orosz hadseregnél hosszabb időre igénybe vettek fizetését férfiak esetén napi 10, nők esetén pedig napi 8 pengőben állapították meg. Szarvaszki Pál tanácsstag kérte, hogy mellé egy elöljárót delegáljanak a fogatok berendelésénél, ez nagy segítségére lenne. Földesi Endre községi esküdtet rendelték mellé. J. P. tolmácsnak 200 kg fa kiutalása iránti kérelmét a tanács teljesítette. „Az oroszországba (igy) szállított Bartolf Ádám és Schupkégel Mária közs. tisztvm. megüresedett állására a tanács dobolás útján pályázatot hirdet az eddigi csekély számú jelentkezők miatt.”⁹⁵ Az 1945. január 13-ai községi tanácsülés 31. sz. jegyzőkönyvében olvashatjuk: Munkásszázad felállítása tárgyában: „A tanács elhatározza, hogy e célból összegyűjti az összes fasiszta érzelmű lakosokat és őket egy munkásszázadban munkára kirendeli. Igénybevételi korhatár férfiaknál 16-65, nőknél 17-55 éves korig. Munkába állításuk azonnal, foglalkoztatásuk pedig minden második héten felváltva történjék.”⁹⁶ A kenyér kilónkénti árát 58 fillérben állapították meg, mert komlót nem lehet beszerezni, az élesztő meg nagyon drága volt. Mint láttuk a „kistanács” tevékenysége és hozott határozatai az élet minden területére kiterjedtek.⁹⁷

A község lakói igyekeztek alkalmazkodni a kialakult helyzethez: magukat és megmaradt állataikat élelemmel ellátni, védeni, menteni azt, ami menthető. Férfi munkaerő hiányában a fiatalok és a nők végezték el a betakarítás nehéz, fáradságos munkáit, látták el a beszállásolt orosz katonákat, tettek eleget az orosz hadsereg által megkövetelt munkának, várták haza távollevő szeretteiket, reménykedtek eltávozott hozzátartozóik épségében, egészségében. Talán megszokták már a különböző összeírásokat is, melyekre korábban is gyakran sor került, a háborút megelőzően és a háború napjai-ban is. Fel sem tűnt talán egy újabb névsorkészítési akció.

Nem tudhatták, hogy Sztálin már 1944 novemberében parancsot adott Lavrentyij Berijának, az NKVD vezetőjének a munkaképes német lakosság szovjetunióbeli kényszermunkára hurcolásáról. Berija 1944. november 24-én adta ki a 001411. számú szigorúan titkos parancsát a Közép- és Délkelet-Európa Vörös Hadsereg által elfoglalt területeken élő német nemzetiségű személyek számbavételéről. A feladat végrehajtására különleges csoportokat vezényeltek a helyszínekre adatgyűjtés céljából. A megszerzett információkból pedig összeállították, pontosították a németek lakta települések listáját, valamint összeírták a 16-50 év közötti németeket életkor és nemek szerint.⁹⁸ A felderítő, adatgyűjtő munkában a SZMERS több mint 106 hírszerző csoportja működött közre. A jelentés (dátumozása: 1944. december 15.) szerint a kijelölt területen összesen 55 1049 fő 16–50 éves korú német nemzeti-

ségűt vettek számba, Magyarországon 50 292 főt.⁹⁹ Mezőberényben vajon mennyit? Másnap, 1944. december 16-án Sztálin kiadta többszázezer, többségében ártatlan ember kényszermunkára történő elhurcolására a parancsot,¹⁰⁰ a 7161. számú határozatot, amely intézkedett Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária és Csehszlovákia valamennyi munkaképes német lakosának a Szovjetunióba történő munkára internálásáról, így a mezőberényiekéről is.¹⁰¹ A deportálás gyakorlati megvalósításáról a terveket az NKVD három tábornoka¹⁰² és a 2. és 3. Ukrán Front Katonai Tanácsa közösen dolgozta ki. „A németek internálása és Szovjetunióba történő szállítása előkészítésére és végrehajtására vonatkozó intézkedési terv” szerint internálás alá estek az 1899 és 1927 között született férfiak, illetve az 1914 és 1926 között született nők. A közös tervezést követően született meg a GKO rendelet s annak végrehajtásaként adták ki 1944. december 22-én a már többször idézett 0060. számú szovjet hadparancsot, amely „az összes német származású munkaképes személyeknek a mozgósítását” rendelte el, férfiaknál 17–45, nőknél 18–30 éves korig. Mozgósításuk „a közvetlen mögöttesterületen végzendő közmunkák” teljesítésére szólt.¹⁰³

A fenti események időpontjából, láncolatából tehát az következik, hogy Mezőberényben is megjelent a fent említett operatív csoportok egyike, melynek feladata az volt, hogy a helyszínen gyűjtsön adatokat a német lakossággal kapcsolatban. Tehát valamiféle számadattal kellett rendelkezniük a mezőberényi némettség létszámával kapcsolatban még a helyi összeírások megkezdése előtt, ha csak nem a december 27-i összeírás szolgáltatta a kiinduló adatokat. Ez esetben azonban a Berijának és Sztálinnak leadott adatsor hiányos volt. Mezőberényben ugyanis és a szűkebb-tágabb környezetében is december közepén-végén készültek ezek a listák. Érdekes, hogy erről a listázásról (sem a december 27-e környékéről, sem az esetlegesen azt megelőzőről), a község házában dolgozó tisztviselők, akik a „málénkij robottal” kapcsolatban megszólaltak, nem emlékeznek, de más érintett visszaemlékezők sem tudnak ilyenről, egy-két kivételtől eltekintve. „Nekünk már csak a népek szájából (hallottuk), mivel kívül laktunk a községen. De idebent már előtte való – tán még decemberben megjelent a tanácsházán egy ilyen összeírás, névsor. És már onnan hallódott, hogy hát azt mondták, hogy munkára, de akkor még nem mondták, hogy hát Oroszországba, csak rövid munkára.”¹⁰⁴ A községi „kistanács” jegyzőkönyve január 10-i keltezéssel megállapítja, hogy „a szovjet hatóságok a községi tanáccsal népszámlálást foganatosítottak az általuk megadott mintájú nyomtatvány alapján, melyben mindenkinek a származását is fel kellett tüntetni. Az összeírást a községi tanács és előljáróság a légoltalmi házcsoport parancsnokok, valamint a berendelt gazdasági előjáró és megfelelő képzettségű egyének útján foganatosította. Ezen összeírások eredeti célját a községi tanács nem ismerte, és arról csak akkor értesült, amikor az orosz katonai hatóságok közölték a tanáccsal, hogy az orosz katonai hatóságok által az összeírásból kiírt egyének a községi előljáróság és a tanács által munkaszolgálatra igénybevétnék.”¹⁰⁵ A község házában folyó községi tisztviselők, alkalmazottak „listázási” munkájáról 1945. január elejéről szólnak a visszaemlékezők, és számos írásos dokumentum, nagyrésztük keltezés nélküli, csak a különböző listára felvettek csoportosítása mutatja, hogy feltehetően 1945. január első heteiben keletkeztek.

A fent idézett jegyzőkönyv szerint a munkaszolgálatra igénybe veendőket életkoruk szerint (is) listázták, mégpedig Mezőberényben a férfiakat 16,5 éves kortól 45,5 éves korig, a nőket 17,5 éves kortól 30,5 éves korig, ellentétben a 0060-as parancsban megfogalmazottakkal, ahol a férfiak 17-45, nők 18-30 éves korhatára szerepelt.¹⁰⁶ Több visszaemlékező más életkori határookra emlékezik, ennek egyik oka lehet, hogy az adott életkorú német lakosságból nem telt ki az elvárt létszám. Vonatkozhat ez a magyarázat a gettósítás korai eseteire is, mikor azt látják a lakosok, hogy csak azokat viszik a gyűjtőhelyre, akiknek mindkét szülője német. (Később került be Bagi Pálné, akinek férje volt magyar és Hegedűs Ezsébet, aki anyai ágon volt német, de az elsők között vitték el Nigrinyi Erzsébetet, aki anyai ágon volt német, Schubkégel Máriát, akinek az apja volt német származású.)

„1945. január 3-án hurcoltak el, ekkor már 3 éve dolgoztam a községi előljáróságnál, de akkor szokatlan kép fogadott. A község háza ajtajánál és az irodák előtt fegyveres orosz katonák álltak őrségben. Elfoglalhattuk asztalunkat, de se ki, se be. Névsort gépeltünk, de mi célból? Nem tudtuk egészen addig, míg nagymamám nem hozta a hírt. Vele egy időben érkezett Szabó Árpád bácsi az emeletről, és

közölte velem, hogy rajta van a nevem a deportálási listán, menjek haza, hozzam az irataimat, igazoljam, hogy szlovák vagyok... Igazolásaimmal jelentkeztem a Luther utcai iskolában, de onnan nem volt már visszaút.”¹⁰⁷

Nigrinyi Erzsébet hasonlóképpen emlékezett a történetekre. „Nagybátyám esküdt, én irodista voltam a tanácsházán. 1945. január 3-án éjjel jöttek érte (éjfél tájt), reggelig nem jött haza. Másnap reggel bementem dolgozni, két zöld sapkás GPU-s katona állt gépfegyverrel az épület ajtaja előtt. Az irodista karszalag miatt beengedtek, az épületben is katonák voltak géppuskával. 11 óra felé lett vége a tanácskozásnak. Nagybátyám felkeresett, teljesen össze volt törve, tőle tudtam meg, hogy visznek bennünket Oroszországba. Az ő lányát is, meg még egy másik irodista lányt is felvettek a névsorba.”¹⁰⁸

1945. január 3-án, szerdán délelőtt már tudta a lakosság nagy része a szomorú hírt. „Összeszedik, aki sváb származású, nem csak az embereket, hanem a lányokat is és az asszonyokat is, és kiviszik Oroszországba – erősítette meg Herter néni.”¹⁰⁹ Ha valaki nem jelentkezik, másik családtagját viszik el, ha megszökik, kiirtják a családját. A község háza körül van véve katonákkal, se ki, se be. A nagyvendéglőbe és az egyik felekezeti iskolába¹¹⁰ gyűjtik a népet, százával állnak a berendelt kocsik, az utca tele van síró asszonyokkal, gyerekekkel. „...akik az elhurcolás szempontjából méltán számításba jöhettek volna, és akikre talán fenhették volna a fogukat, azoknak nagy része még idejében kereket oldott”. A plakáton meg ezt olvashatjuk: „Barátok vagyunk, a szabadságot hoztuk nektek.”¹¹¹

1945. január 5. (péntek) „Ma lettek összeírva a német férfiak és nők legnagyobb része. Délig már ki is lettek küldve a rendőrök és hivatalosan felszólították őket, hogy délután 2 órára dunnával, párnával, 2 rend ruha és fehérneművel és 2 heti élelemmel teljesen útra készen legyenek a Buncsák iskolában, deportálva lesznek. Sokak szerint Ukrajnába, mások szerint Magyarország különböző részeibe romeltakarításhoz mennek. Hogy melyik igaz, nem tudja senki sem. Hogy az egész ideiglenesen vagy örökre szól-e, nem tudjuk. Én nem lettem felszólítva. Az új magyar kormány így egyezett meg az oroszokkal, hogy a helybeli németeket kiszolgáltatja robotra. De ez mindennél szörnyűbb, hogy ezekkel a magyarokkal érző németekkel így kibánnak. Ezeknek kell szenvedni a valódi bűnösök helyett!!! A gyerekek itthon maradnak, a szülők elmennek, hát nem rettenetes?” Bagi Pálné ekkor még nem tudta, hogy őt is elviszik.¹¹²

„Egyszer hallottam, hogy szedik össze az embereket, mint a zsidókkal tették. Mi is beleestünk, három fiút és egy lányt vittek el a családból. Azt mondták, ugyanaz lesz a sorsunk mint a zsidóknak. Egy unokatestvérünk Schöfer Miska, ment haza a katonaságból, és betért hozzánk a tanyába megpihenni egy kicsit. Éppen akkor jöttek értünk, őt is behozták a Korona épületébe. Olyanok voltunk, mint a birkák, megszökhettünk volna. Lementünk az épület pincéjébe, onnan ki az utcára. Visszajöttünk, alig akartak beengedni.”¹¹³

Természetesen történtek próbálkozások a deportálás elkerülésére. „Ahol nem sikerül legális módon, ott van egyéb eszköz; egy-egy orvosi igazolás, hirtelen szerzett hivatalos irat szlovák származásról, pár liter pálinka. Mindenki úgy menti családtagját, ahogy tudja.” Vannak, akik bejutnak a község háza épületébe kérésükkel. Legtöbbjüknek elutasításban van részük. „Egy kackiás, teltidomú amazon, mint a szélvész perdül az egyik irodából a másikba, és harciasan intézkedik. Hamar belejött a parancsolgatásba. Mintha világ életében ezt csinálta volna. A hozzá forduló síró asszonyokat azzal vigasztalja, hogy csodás színekkel ecseteli az oroszországi szociális helyzetet és kultúrát, és szidja mindazt, ami magyar.” Vagy ilyen tanácsokat ad: „...menjen csak Oroszországba, nem fog az magának megártani! Ott legalább megtanulja a demokratikus és szociális irányban való nevelés fortélyait, mert az orosz pedagógusok idealisták, és nem a fizetésért, hanem hivatásszeretetből nevelik a gyermekeket, nem úgy, mint a magyar tanítóság.”¹¹⁴

Egy másik visszaemlékező szavai: „Velem jött édesanyám is (január 3-án), de őt két nap múlva hazaküldték, azonnal orvost kellett hozzá hívni. Január 5-én esete hazaengedtek aludni, de nagyapámnak ott kellett maradni helyettem. Január 5-én (napközben) egy bizottság előtt kellett megjelenni mindenkinek, akik ott fogva voltunk. Ott voltak munkahelyi feletteseim is, ott döntöttek sorsunkról,

többeket elengedtek. Pl. Ha az anya volt német és családneve magyarosan csengett, orvosi igazolás vagy hadiüzemi munkahelyi alkalmazás alapján elengedték. Volt még egy mentőöv: két ember nevét kellett megadni saját helyett. Ezt az ajánlatot kaptam én is ... Értve az orosz tiszt ajánlatát, azt válaszoltam a párt vezetőjének, hogy én ezt nem fogadom el. Akkor még nem tudtam, hogy én is és H. Zs. kolléganőm is ilyen mentők vagyunk. Egy magas beosztású tisztviselő sógornője helyett kellett elmennünk. Zs. tífuszban meghalt, én hazajöttem”¹¹⁵

„Különben egy ilyen hosszú asztalnál ültek a tolmács, meg azok, akik intézték ezt a dolgot, hogy kivisznek bennünket. Így az asztal végénél ült a tolmács, és engem felmentett az orosz tiszt, mert hogy fiatal vagyok. És akkor felállt az öreg J. bácsi (az volt a tolmács), felállt – így látom magam előtt, így csinált –, és azt mondta: Nem, neki menni kell, mert apja, anyja német.”¹¹⁶

Keringtek a rémhírek az oroszországi munkaszolgálatról. Valaki úgy hallotta, hogy 3-4 évig is eltarthat a rabság. Mindenki saját szakmájában fog dolgozni, mondja egy tiszt, lesz színház meg mozi is.¹¹⁷ Romeltakarításra megyünk az ország másik részébe – így tudja valaki más. Szólnak a hírek a közeli visszatérésről, az azonnali szabadulásról és örökös rabságról is. Míg a községben folyt a deportálás a kijelölt helyekre, addig készültek a különböző szempontok szerint összeállított listák a községházán, próbálkoztak a szovjet felet rávenni a törvény szerinti eljárás betartására. Sokat számított ekkor egy személy további sorsának alakulásában, alakításában az a hatalmi helyzet, amelyhez egyesek jutottak, bárha az egész deportálás menetét nem is tudták befolyásolni, de személyes jó vagy rosszindulatuk, kicsinyességük, hatalmi arroganciájuk bizony sokak további sorsát megpecsételte. Egy visszaemlékező így mutatja be ezt a helyzetet: „Bereczkiné (nemrég halt meg) pont kint volt a tanyán, oszt azon a tanyán nem jártak az oroszok, a szomszédok meg nem olyanok voltak, hogy elárulják. Itthon maradt. Az anyja tót volt, az apja német. Az olyat, mint Vajgert Katikáék, azoknak az anyjuk tót volt, és mégis elvitték őket. Gazember volt az öreg J. nagyon.”¹¹⁸

A visszaemlékezők úgy tudják, hogy január 7-én egy miniszteri titkár volt itt Debrecenből, az Ideiglenes Nemzeti Kormánytól, aki a Hűség mozgalomról mondott valamit az oroszoknak, de azok hajthatatlanok voltak.¹¹⁹ R. Ádám úgy emlékezik, hogy jöttek az egyházak képviselői: a német és a szlovák, meg Gyöngyösi külügyminiszter¹²⁰ is egy delegációval, aki azt mondta, segíteni mennek a Szovjetunióba. Nem lelkesedtek. A német lelkész harangzúgást akart. Azt mondták neki, ne temesék őket, hátha visszajönnek. Harmadnap rakták teherautóra őket.¹²¹ A teherautók beálltak a Szálló udvarára, becsukták a kaput, úgy terelték fel őket a platóra, hogy ne lássa senki. A csomagjaikat lovaskocsival vitték utánuk, többek így kísérték el hozzátartozóikat. „Január 6-án, vízkereszt napján ponyvával fedett teherautókra pakoltak bennünket és harangzúgás közben búcsúztunk zokogva falutól, szülőtől, testvértől, barátoktól. Úgy éreztem ez a harangszó úgy sirat minket, mint akik végleg elmentek, pedig mi nem meghalni, hanem túlélni akartunk, és visszajönni ide a faluba, ahol most háborús bűnösök lettünk. Mindenkinek volt valakije, családtagja, rokona. Én egyedül voltam, és aki mellettem volt, a szomszédom, Nyeste Mihályné, akit két pici gyermekétől szakítottak el.” – írja egy visszaemlékező.¹²²

1945. január 6-án ért Mezőberénybe Erdei Ferenc belügyminiszter 49/1945. ikt. sz. Rendelete (ekkor már az első csoportot elszállították Gyulára), mely szerint igazolandó az orosz hatóságok előtt: „1. azok, akik magyar nevűek és magyar származásúak, továbbá más, nem német nemzetiségűek; 2. a németek közül azok, 2/a akik nem német anyanyelvűek, és soha nem vettek részt német népi kulturális-társadalmi mozgalmakban /Volksbund/ vagy német politikai mozgalmakban, sem pedig magyar fasiszta szervezetekben nem vettek részt, 2/b akik németellenes magyar hazafias mozgalmakban vagy baloldali politikai mozgalmakban vettek részt, 2/c akik olyan magyar kulturális vagy társadalmi tevékenységet fejtettek ki, hogy nyilvánvalóan bebizonyították magyarságukat, 2/d akik német nevűek, de nem németek, hanem zsidók. A végrehajtás során Jegyzékbe foglalandók az igazolási eljárás eredménye és a névjegyzék a helyi hatóság ellenjegyzésével az eljárás lefolytatása után haladéktalanul kezeinkhez adandók be. Debrecen, 1945. évi január hó 5. Erdei Ferenc dr. sk. belügyminiszter alatta Szobek András kormány megbízott rágépelve: Az igazoló eljáráson személyesen részt veszek.” Ez a másolat Békéscsábán kelt 1945. január 6-án.¹²³ Január 7-én egy (Lehet, hogy 49/1945. ikt. sz. Rendeletnek megfelelő?), a

deportáltakra vonatkozó lista már Gyulára, az alispánhoz került: „Igazolom, hogy Eiler András mezőberényi lakostól a munkástoborzásra vonatkozó iratokat átvettem. Gyula 1945 I/7.”¹²⁴

A „kistanácsban” működő pártok természetesen igyekeztek tagjaikat menteni. Kevés sikerrel jártak a mezőberényi megszálló erőknél, mutatja ezt a kommunisták által írt kérelem fejléce. „1945. január 7. Kedves elvtárs! Az orosz tisztok már reggel semmit sem akartak tudni az ígéretről. Így egy embert sem hagytak vissza. Nagyon kérek, ha lehet, tegyél valamit, mert a Kormánnyal való megállapodást messze túllépték. Mezőberény 1945. január 7-én Tisztelettel: Bányász József”. A névsor: Bányász József¹²⁵ (elvitték), Bányász Ilona (elviteléről nincs adat), Lájér Géza (elviteléről nincs adat), Lájér Gézáné (elviteléről nincs adat), Hoffmann József (elviteléről nincs adat), Gubis András (elvitték), Gubis Julianna (elvitték, Gubis andrás és Julianna testvérek voltak), Hoffmann Zsuzsanna (elvitték), Stibán Márton (elvitték), Eiler József (elvitték), Eiler Józsefné (elvitték).

1945. január 7. „Alispán Úrnak Gyula A szociáldemokrata párt tagjai közül munkaszolgálatra toborzott egyének névsorát kivételes figyelmedbe ajánlom Mezőberény Készséges híved Szabó Árpád tanácsstag. A névsor: Nun Magdolna (elvitték), Gschwindt Mihály (elvitték), Gschwindt Magdolna (elvitték), Frey Mihály (elvitték), Bartyik József (elvitték), Stibán Mihály (elvitték), Bartolf Márton (elvitték), Frey Márton (elvitték), Eiler József (elvitték), Eiler Józsefné (elvitték), Nun Mihály (elvitték). 1945. I. 6. Pfeiffer József elnök, és Eiler András tikár írták alá

1945 január 6-án v. 7-én íródott a Független Kisgazda Párt kérelme: Eiler Julianna, (elvitték), Eiler Mária (elvitték), Eiler Zsuzsanna (elvitték), Rau József (elvitték) Schöffér József (elvitték) Bíró Istvánné (elvitték) Kreiszi Mihály (elvitték, betegen jött haza, meghalt) Braun Mária (elvitték), Vogel Imre (elvitték), Hoffmann Ádám (elvitték). Eljutottak-e a kérelmek címzetthez? Az tudott-e, akart-e segíteni? Érdekesség, hogy néhány név több listán is szerepel.¹²⁶

Január 8-án kelt az a főispáni levél, amely az alábbi utasításokat adja. „Az orosz hatóságok által munkaszolgálatra igénybe vett németek névjegyzékét az alanti osztályozás szerint összeállítani szíveskedjék: 1./ Azok, akik német származásúak és annak is vallották magukat 2./ Német származásúak ugyan, de soha semminemű német mozgalomban részt nem vettek és magukat magyaroknak vallották. 3./ Azon félvérűek, akik apai ágról németek. 4./ Azon félvérűek, akik anyai ágról németek. Ezen jegyzékek azonnal összeállítandók és a vármegyei futár útján kézbesítendőek, akár a békéscsabai, akár a gyulai polgármesteri hivatalba. Gyula 1945. január 8. Szobek András főispán”¹²⁷ Rendelkezésre áll egy másik főispáni levél ugyanezen dátumozással és tartalommal, azzal a különbséggel, hogy azon kézzel írva a következő szerepel: „5. Sem anyai sem apai ágon nem németek”¹²⁸

A következőkben felsorolandó listák a fent idézett számozásnak és tartalomnak megfelelően készültek, de készítésük időpontja nem ismert. Az első ilyen listán a következő adatok szerepelnek: „Az összes 659, kérdőjeles 443, aki felülbírálás alá kerül még. Volksbund 216.” Elkészült a jegyzék az 49/1945. ikt. sz. BM. Rendelet alapján az orosz katonai hatóságok által igénybe vett német származású lakosok közül azokról, akik az igénybevétel alól mentesülhetnek, illetve mentességi jogcímmel bírnak, Mezőberényben 31 fő neve került a jegyzékre. A mentesség oka 14 fő esetén a Hűség mozgalmi tagság volt, míg kommunista 2 fő, szociáldemokrata 5 fő, magyar 5 fő, szlovák, szláv 4 fő, várandós, beteg gyermekei vannak 2 fő. (Egy személyhez több mentesítési ok is tartozik.)¹²⁹ A 31 fő közül 13 főt elvittek.

Készült két kimutatás a „Mezőberény községben az orosz katonai hatóságok által munkaszolgálatra igénybe vett német származású egyénekről. Azokról a munkaszolgálatra igénybevettekről, akik sem apai, sem anyai ágon nem németek. Mezőberény, 1945. január 9.” Mindkét rendelkezésre álló listán 15 fő neve szerepel.¹³⁰ Ők azok, akik önként követték férjüket, feleségüket a kényszermunkára. A házastársi szeretet szép példáit láthatjuk abban, amikor feleség ill. férj önként követte házastársát, házasságot kötöttek, megesküdtek (!), hogy együtt lehessenek a jóban-rosszban, „málenkij robotban”. Egyéves gyermek már nem mentesítette az anyát, 8-10 hónapos csecsemő esetén viszont maradni lehetett. E téren a vizsgáló orosz tiszt sokszor emberségesebb volt, mint a helybeli segítő. Volt olyan 15 éves fiú, akit bujkáló nővére helyett vittek el. A nővérnek 1 és 6 éves gyermeke volt, hónapokig bujkált s máig sem árulta el, hogy hol. A gyermekeket a szomszédok látták el közben¹³¹ A kimutatást elren-

delő leirat hátoldalán: „Behán kocsiival vitte be. 1945. I/9.”¹³² Meg kell még említeni két olyan listát is, amely a Szállóban 101 fő, illetve az iskolában 70 fő fogva tartott adatait sorolja fel. Mezőberény iratai között szerepel a köröstarcsaiak listája is, valószínűleg Mezőberénybe hozhatták a „málenkij robotra” deportált 21 fő tarcsai lakost is. A nevükből ítélve berényi származásúak voltak ők is.¹³³

Az első csoportot már elszállították Gyulára, készültek az újabb szempontok szerinti névsorok, amikor még mindig folyt a deportálás. Monostori Márton visszaemlékezése szerint 1945. január 8-án (hétfő) reggel kapta az értesítést, hogy 10 órára jelentkezzen a gettóban. Próbált saját ügyében és a Hűség mozgalomban részt vettek ügyében eljárni a község házában. Hiába mutatta be a Hűség mozgalom törzskönyvét, melyben kb. kétezer név szerepelt, nem pártfogolták kérését, pedig a mozgalom egyik vezető személyisége volt Mezőberényben.¹³⁴

1945. január 9-én, kedden vitték az utolsó csoportot Gyulára. Tömegkatasztrófa történt a község életében, amely a sok emberen és azok családtagjain keresztül a fél község elevenjébe vágott. „Az úton a piactér zsúfolásig tömve volt emberekkel, pedig a nagyobbik csoportot már vasárnap elvitték. Soha ilyen nagy és síró tömeget együtt nem látott még a község. A Békési-úton egész a falu széléig ember és ember, könnyes szemű, búcsúintó, velünk érző rokon és barát, közeli és távoli ismerős, idegen... Akadtak itt-ott közömbös vagy kárörvendő arcok is, de hála Istennek, a jószívű emberek voltak akkor is többségben...”¹³⁵

Talán az országban is, de a térségben mindenképpen ritka, egyedülálló módon fejezte ki a község lakossága a deportáltak melletti szolidaritását. Gyűjtést rendeztek, melynek során 8872 P. készpénzt, sok meleg ruhaneműt, 20 q lisztet, 4 q zsírt, 550 kg hüvelyest és 8 q kenyeret gyűjtöttek össze a deportáltak részére¹³⁶ akkor, mikor élelmiszerhiány volt, mikor az itthon maradók is hiányt szenvedtek.

A munkaszolgálatra igénybe vett német származású egyének gyermekeinek gondozásba vételével kapcsolatban is rendelkezett a „kistanács”: „sok családnál maradtak olyan kiskorú gyermekek, akiknek részére ideiglenes gyám kirendelése lesz szükséges” „rászorultság esetén rendes havi segélyt is kell” folyósítani, olvashatjuk, s ha így sem lenne biztosítható a gyermekek elhelyezése, akkor „gyermekotthont állít fel” a tanács. Az árván, félárván maradt gyermekek száma pedig közelítette a félszázat.¹³⁷

E fejezet zárásául pedig álljon itt egy részlet a már többször idézett „kistanácsi” jegyzőkönyvből, melyben az elmúlt napok eseményeire visszatekintve a „kistanács” tagjai saját szemszögükből láttatják az eseményeket 1945. január 10-én. Az általuk leírtakat érdemes összevetni a „málenkij robotra” elhurcoltak egymást sokmindenben erősítő visszaemlékezéseivel, melyek több pontban elmentmondanak a leírtaknak. Íme az 1945. január 10-i jegyzőkönyv: „Tárgyaltattam az orosz katonai hatóságok által Magyarország területén lakó, illetve tartózkodó németeknek munkaszolgálatra történt igénybe vétele, a 49/1945. számú Belügyminiszteri rendelet alapján. Megállapította a községi tanács, hogy az orosz katonai hatóságok a községi tanáccsal népszámlálást foganatosítottak ... az összeírásból kiírt egyének a községi elöljáróság és a tanács által munkaszolgálatra igénybevételek. Ugyanakkor közöltetett a községi tanáccsal és az elöljárósággal az a körülmény is, hogy a munkaszolgálatra a férfiak 16 és fél évtől 45 és fél éves korig, a nők pedig 17 és fél éves kortól 30 és fél éves korig lesznek igénybe véve. Az összeírás során a származásra vonatkozólag az anyának a nemzetisége határozta meg a származás eredetét. Megállapítja a községi tanács, hogy az igénybevételei eljárás nem az orosz katonai hatóságok által előzetesen történt, illetve közölt feltételek mellett hajtatott végre, mert nem mint előzőleg a 7 éven aluli gyermekkel rendelkező anyák, hanem csak az 1 éven aluli gyermekkel rendelkező anyákat mentesítették. Ezenkívül pedig a korhatár sem tartatott be. Az igénybevételei eljárásnál a községi tanács tagjai is részt vettek, az elbírálásnál azonban semmiféle beleszólási joguk nem volt, és a katonai hatóságok utasítására az eljárás későbbi folyamán a tanács az igénybevételek részét nem vett. Az igénybevételek közben érkezett január 6-án a belügyminiszter úr 49/1945. számú rendelete, amely szerint a német származásúak közül mindazok akik a rendeletben meg voltak jelölve, mentesítve lettek volna az igénybevételek alól. Ugyanakkor az igénybevételei bizottságnál megjelent Szobek András Főispán Úr a községi tanács tagjaival együttesen eljárta az orosz katonai bizottságnál abból a célból, hogy a magyar kormány és orosz

katonai hatóságok között történt megállapodásnak megfelelően azoknak érvényt szerezzen. A Főispán Úr és a tanács legmesszemenőbb munkája és fáradsága azonban nem vezetett eredményre, mert az orosz katonai hatóságok a tanács és az előjáróság meghallgatása nélkül az általuk berendelt tolmácsokkal kijelölt egyéneket kivétel nélkül munkaszolgálatra igénybe vették, politikai pártállásra való tekintet nélkül. A községi tanács és előjáróság a kiadott főispáni rendelet alapján a munkaszolgálatra igénybe vett egyénekről a származásukra vonatkozó kimutatást elkészítette, mely kimutatásban részletesen fel vannak tüntetve a német származású, valamint a vegyes házasságból származó munkaszolgálatosok, abból a célból, hogy a vegyes házasságból származók a Gyulán megtartandó felülvizsgálat során mentesíttessenek. Megállapította azonban a községi tanács és előjáróság, hogy Gyulán megtartott igazolási eljárásnál nem vették figyelembe a községi tanács és előjáróság kimutatásai, és ez ügyben a Főispán Úr sem tudott eredményt elérni.”¹³⁸

Jegyzetek:

- 80 Levéltári dokumentumok mellett a fejezet az emlékezők elmondására támaszkodva állt össze
- 81 Weigert Mihály visszaemlékezése
- 82 Szabó F. szerk. 1973. I/ 398. o. (Liszka – féle ház)
- 83 Szabó F. szerk. 1973. I/ 402. o.
- 84 Zielbauer Gy. 1990. 58. o.
- 85 Nagy J. 1979. 337. o.
- 86 Szabó F. szerk. 1973. I./399-401. o.
- 87 Nemzeti Emlékezet Bizottsága <https://www.neb.hu/asset/phpIzNxXw.pdf>) Vas Zoltán 1944. októberben a moszkvai magyar emigráció tagjai közül elsőként tért vissza Magyarországra, mozgásszabadságát kihasználva jelentős pártszervező tevékenységet fejtett ki a Vörös Hadsereg által megszállt területeken. Mezőberényben is mint pártszervező, nem pedig mint többen emlékeznek, a Vörös Hadsereg megbízottjaként jelent meg.
- 88 Szabó F. szerk. 1973. I/ 398-399. o.
- 89 MNL BéML V. 326. Mezőberény nagyközség ir. közgyűlési jegyzőkönyvei 1944.
- 90 MNL BéML V. 326. Mezőberény nagyközség ir. iratai. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy 1944 december 23-án Szabó Árpádot a szovjet katonai parancsnokság letartóztatta, a parancsnokság épületének pincéjében fogva tartotta. Később kiderül, tévedésből tartóztatták le. Vagy figyelmeztették?
- 91 Szabó F. szerk. 1973. I/ 398. o.
- 92 MNL BéML V. 326. Mezőberény nagyközség ir. közgyűlési jegyzőkönyvei 1944.
- 93 Nagy J. 1979. 15. o. Így lehetett tolmács pl. Aranyi János, aki 1915-től 1922-ig a Szovjetunióban élt, párttag volt, szolgált a vörös Hadseregben. Személyi döntéseik egy másik példája, hogy visszarendelték a szovjet parancsnokság és a községi előjáróság közötti együttműködést biztosító tisztviselőt.
- 94 MNL BéML V. 326. Mezőberény nagyközség ir. közgyűlési jegyzőkönyvei 1944.
- 95 MNL BéML 1945. január 10. Mezőberény községi tanácsülés jegyzőkönyv
- 96 MNL BéML 1945. január 13. községi tanácsülés 31. sz. jegyzőkönyv
- 97 MNL BéML 1945 január 10. községi tanácsülés jegyzőkönyv
- 98 Bognár Z. 2005. 14. o.
- 99 Varga É. 110-111. o.
- 100 Bognár Z. 2005. 14. o.
- 101 Varga É. 110-111. o.
- 102 Apollonov vezérezredes, Gorbatyjuk vezérőrnagy, Szladkjevics altábornagy
- 103 Varga É. 2008. 114. o.
- 104 Weigert Mihály visszaemlékezése
- 105 MNL BéML Mezőberény A községi „kistanács” jegyzőkönyve január 10. Vértes Jánosné határozottan állítja, hogy december elején volt ilyen összeírás. Lásd: Vérte Jánosné visszaemlékezése
- 106 MNL BéML Mezőberény, tanácsü. jkv. 1944. dec. 27., 30., 1945. jan. 10.
- 107 Puskás Lászlóné visszaemlékezése
- 108 Dr. Füzes M. 1990. 313. o.
- 109 Monostori M. 2006. 13-14. o.
- 110 Mb. OPSKK Könyvtár, Szálló: egyik listán 102 itt fogva tartott neve szerepel. A felekezeti iskola, a korabeliek szóhasználatában Buncsák v. Bartolf iskola, helyén áll az Egészségügyi Központ. Ebben az épületben a kézzel írott névsor szerint 68 főt tartottak fogva.
- 111 Monostori M. 2006. 15. o.

- 112 Dr. Füzes M. 1990. 346. o.
- 113 Szébeni I.1993. 253. o.
- 114 Monostori M. 2006. 18-20. o.
- 115 Puskás Lászlóné visszaemlékezése
- 116 Chovanyecz Pálné visszaemlékezése
- 117 Monostori M. 2006. 22. o.
- 118 Vértés Jánosné visszaemlékezése
- 119 Monostori M. 2006. 18. o.
- 120 A külügyminiszter jelenlétéről nem találtam levéltári dokumentumot. (KM)
- 121 Dr. Füzes M. 1990. o.
- 122 Puskás Lászlóné visszaemlékezése
- 123 MNL BéML V. 326. Mezőberény nagyközség ir.iratai 1945.
- 124 Mb. OPSKK Könyvtár
- 125 Nem azonos a mentesítési kérelmet író személlyel.
- 126 Mb. OPSKK Könyvtár
- 127 MNL BéML V. 326. Mezőberény nagyközség ir. iratai 1944.
- 128 Mb. OPSKK Könyvtár
- 129 Mb. OPSKK Könyvtár
- 130 A Gyulára beküldött ésa helyben maradó listán is ugyanannyi név szerepel
- 131 Erdmann Gy. 1990. 17. o Vö. Köhler Júlia alább közölt emlékezésével
- 132 MNL BéML Gyula Mezőberény község iratai, Mb. OPSKK Könyvtár
- 133 Mb. OPSKK Könyvtár
- 134 Monostori M. 2006. 20. o.
- 135 Monostori M. 2006. 28. o.
- 136 MNL BéML Mezőberény, tanácsü. jkv. – 1945. jan. 16.
- 137 MNL BéML V. 326. Lásd statisztika jan. 10. mb. iratai tanácsülés, jegyzőkönyvek
- 138 Mb. OPSKK Könyvtár 1945. január 10.

Gyulától a lágerig

A következő fejezetekben –, a már korábban is jelzett forráshiány miatt –, nagyrészt a visszaemlékezők szavait, gondolatait használtam fel, s nemcsak a jelzett hiányok okán, hanem mert az elszenvedetteket a „málenkij robotra” ítélték szavai jobban mutatják, tükrözik.

„Hűséggel a hazáért jelvénnel mentem a „málenkij robotra”, mint fasiszta, mint a nép ellensége.”¹³⁹ – emlékezik egy „málenkij robotos”. A Mezőberényből indult leponyvázott amerikai gyártmányú teherautók Gyulára érkeztek, útközben Békésen még néhány embert föltettek a platóra. A deportáltak egy részét a Göndöcs-kertben, a Vigadóban, míg más részüket egy laktanyában, illetve egy takarékpénztár épületében helyezték el. A búcsú szomorú pillanatai elmúltával Gyulára érkezésük után a tehetetlenség, a kilátástalanság keserű érzése szorongatta az elhurcoltakat. „Engem is német származásom miatt vittek el a gettóba, mi jutottunk ártatlanul a zsidók sorsára, éppen mi, akik olyan nagy részvételt voltunk akkor irántuk. Itthon hagyom az én egyetlen gyermekemet árván, se apja, se anyja most már.”¹⁴⁰ A vasárnap behozottak kisebb részét is a Göndöcs-kerti pavilonba vitték, a többieket a korábban említett bank épületébe. Gyulán derült ki, hogy mennyi mindenkit vittek el Mezőberényből, itt találkoztak rokonaikkal, ismerőseikkel, akikről nem is tudták, hogy a fogva tartottak között vannak. „Végül is a községi rendőrt is bevágták a csoportba, aki az értesítést hozta, a kardját is vitte. Gyulán derült ki, hogy édesapámnak a testvérét is ebbe a csoportba tették.”¹⁴¹ „... öcsémet sehol sem láttam. Ő persze nem is tudott arról, hogy utólag engemet is „beszippantottak”¹⁴² A 31 mentességre jogosult mezőberényiből 13 főt elvittek,¹⁴³ pedig a mentességre vonatkozó szabályokat az orosz fél is elfogadta. Gyulán többen jelentkeztek orvosi vizsgálatra, de csak igen keveseknek sikerült így megszabadulni a deportálástól. Monostori Márton visszaemlékezésében négy főt említ. Egy másik visszaemlékező is jelentkezett vizsgálatra, de még az orvos közelébe sem tudott jutni. „Orvosi vizitire jelentkeztem, de az az igazság, hogy nem számít itt semmi, csak, hogy kilegyen a létszám, az a fő.”¹⁴⁴

Az emberi szállítmány utazáshoz valamelyest átalakított tehervagonokban január 10-én indult el Gyuláról. 53 vagonból állt a szerelvény, egy-egy vagonban 30-40-főt helyeztek el. Így Gyuláról mintegy 1500–1600-an indultak el. Kb. 550 volt közülük a helybeli, a többiek Mezőberényből, Gyomáról, Dobozról, Csabáról és más környékbeli településekről érkeztek.¹⁴⁵ „Gyulán az állomás és a gyűjtőhely között 3 km kb. az út. Elöl mentek a deportáltak zárt sorokban, előttük, oldalt, hátul géppisztollyal az oroszok 20 méterre. Utánuk kézikocsi, targonca. Ezekre a járművekre lettek pakolva a holmik, és utána a nagy tömeg hozzátartozó, mert mentek az öreg szülők, gyerekek, akinek a felesége már koron túl volt, mindenki sírt, ezt a látványt, aki benne volt, nem igaz, hogy életében elbírja felejtani.”¹⁴⁶ „Délután indult el a menet a Göndöcs-kertből, és bevagoníroztak állatok szállítására használt vagonokba. 30-40 embert zsúfoltak be egy-egy vagonba. Araszos rések tátongtak a téli hidegben a kocsikon, mindkét oldalon deszkapriccs volt felszerelve, a csomagok nehezen fértek el. Emeletes priccsek voltak és a vagon alja be volt szórva szalmával. Az is fekvőhely gyanánt szolgált. Mi ott helyezkedtünk el Katóval. Az ajtó mellett egy lyuk volt kívágvá, azon egy veder volt, ez volt a WC. Mellette vaskályha, tüzelőt feladtak, ha megállt a vonat.”¹⁴⁷

Hosszú ácsorgás után a gyulaiak, a gyomaiak, az almáskamarásiak és a berényiek túlnyomó része felszállt a vonatra. De 135-en, csupa férfiak, már nem fért fel, őket visszavitték a szakadó esőben a pavilonba, ahol óránként névsorolvasást tartottak.¹⁴⁸ Másnap 6 óra körül gyalog indították el a menetet Kétegyházán keresztül Elekre. A megtévesztést még nem ismerő deportáltak örömmel hall-

gatták az egyik ór beszámolóját az orosz viszonyokról: a kitűnő szállásról, a külön szobákról, a nagyfokú villamosításról és kiépített vízvezetékrendszerről, a kifogástalan, finom, olcsó élelmiszerekről. Leginkább pedig annak örültek, amikor a legfeljebb 8-10 hónapos kint tartózkodásról mesélt az orosz katona. Dél tájban érkeztek Elekre, az apácázárda iskolában kaptak helyet. Itt esett meg, hogy szuronyok engedélyével, szuronyok jelenlétében folyt le egy esküvő. Ugyanis egy gyulai deportáltat átkísért Elekre a menyasszonya és annak szülei. Itt kaptak engedélyt az oroszoktól az esküvő megtartására.¹⁴⁹ 1945. január 11-én, csütörtökön indult a szerelvény Románia felé. A rokonok, az egy helyről valósiak igyekeztek összetartani, egymást a lehetőségek szerint segíteni. Megérkezés után is próbáltak együtt maradni. Az Elekről induló vonat célállomása az ott szolgáló berényi vasutasok szerint Vinyica, egy orosz tiszt szerint Rosztov, egy másik szerint Dnyepetrovszk volt.¹⁵⁰

Az utazás

Arad–Brassó–Plojesti átrakodás után, Harkov–Kijev útvonalon 3 hétig utaztak, addig nem vetkőztek le, nem fürödtek, ülve vagy nagyon kis helyre összezsúfolódva aludtak, azt ettek, amit magukkal vittek, vízhez nehezen jutottak, a vagonokban nagyon hideg volt. Az egyetlen orvos időnként végigszaladt a vagonok mellett, van-e beteg, valamennyi gyógyszer volt.

„Gyötrelmes volt a kiutazásunk a Szovjetunióba. Marhavagonokban, hidegben, fagyban, gyakran víz nélkül, a magunkkal hozott élelmiszereken éltünk.”¹⁵¹ „Az utazás nehéz volt, mert ugye még akkor a katonákat szállították, minket nagyon sokszor félreállítottak. Azért kellett a sok ételmet vinni, mert mi nem kaptunk ennivalót. A víz is nagyon problémás volt, mert csak abból a vízből ihattunk, amit a mozdonyok vételeztek, hát az még előfordult, hogy vadvíz volt. Ennek is örültünk, hogy egyáltalán kaptunk. Mert sokszor az ablakon keresztül, így be volt rácsozva, a kezünkkel havat tudtunk behozni, mert hát nem nagyon adtak vizet.”¹⁵² „Gyuláról indult a vonatunk Arad felé, Brassón keresztül. A marhavagon ajtaja zárva volt, deszkákból összetákolt polcokon aludtunk, szerencsés esetben naponta két ember két vödörrel kimehetett a mozdonyhoz üzemvizet vételezni főzéshez, iváshoz. Időközben több vizsgálaton átestünk, amikor is nem csak a létszámot ellenőrizték, mert azt minden ajtónyitás után megszámozták, hanem a szökött SS katonákat keresték közöttünk. Bizonyára németnek néztek bennünket. Pedig az SS tagok az oroszok megérkezése előtt nyugatra vonultak, köztünk nem voltak.”¹⁵³ „Mosakodás nem volt. Hát a batyunkon, vagy hát csomagunkon ültünk. Semmi, le se feküdni, semmit nem lehetett. A csomagunkon, én azon a katonaládán ültem, és hát volt, aki most ült és hallgatott, a másiknak vécére kellett menni, vagy ült és evett, a másik meg ott ült WC-re, mert oda is kellett menni. És ugye az is olyan volt, hogy ki volt vágva a vagon alja, meg a veder alja. Azt mindenki előtt. Hát azt nem lehetett meg nem csinálni.”¹⁵⁴ Sz. Ádámnak szemérmesgátlása lehetett, mert csak a petróleum lámpa leoltása után tudott WC-re menni. Jancsit valami futásra készítő malőr érte utol, a volt drogista foglalkozására alaposan rácsafóliát terjesztett. Két hét múlva már senki sem nevetett.¹⁵⁵ „A sínek mellett hosszú sorban kucorgó alakokat látni, akik ügyet sem vetve a járókelőkre, szegyenkezés nélkül könnyítenek sorsukon. Jelentkeznek az első tetvek.”¹⁵⁶

Egy alkalommal egy székelő fűrészlapot adott fel azzal, hogy szökjenek meg, mert nem tudják, hova kerülnek. Nem szöktek.¹⁵⁷

„Pizkosul megjártam, mert minden csomagot űk hozzájuk (testvéreikhez) pakoltam. Az ennivalót, mindent, azt mondták, hogy űk fiúk, űk jobban bírják, majd űk viszik a csomagot. Igen ám, de az ennivaló ott volt náluk, én meg külön kerültem, űk elkerültek Elekre, oszt elkerültek Krivojrogba, mink meg Novosahtiba. Úgyhogy félúton már nem volt ennivalóm nekem semmi, mert minden ennivaló náluk volt. Ruhám is, mindenem náluk volt.”¹⁵⁸

„Géppisztolyos örök éppen hadifoglyokat kísérnek el mellettünk. Ezek is magyarok: szekszárdiak, tápiószeleiek, pestiek, debreceniek. Lehetnek vagy kétszázan. Borzasztóan rongyosok és kiéhezettek szegények. Egész kenyereket dobálunk ki nekik, szép magyar fehér kenyeret. Hihetetlenül törik magukat érte! A fagyos jeges földön hason csúszva és bolyba kavarodva marakodnak a kidobált kenyérért, mint a kiéhezett kuttyák. Nem tudja őket visszatartani az örök fegyveres fenyegetése sem! Megdöbbenve és hitetlenkedve nézzük a szomorú jelenetet. Akkor még nem értettük a dolgot!”¹⁵⁹

„Volt velünk egy orvos Gyuláról, egy fiatal orvos, azt úgy leengedték reggelenként és akkor az úgy beszólt, hogy nincs-e valakinek valami panasza, mert ő úgy indult el, hogy voltak nála ilyen gyógysze-

rek, hogyha valaki hát olyan beteg, amit meg lehet gyógyítani. És akkor ez ment. Kijevig értünk. Ott megállt a vonat, akkor hallottuk kívülről, hogy mondták, hogy most teszik le az orvost. Mert még előző napokban, mikor ott volt, kérdezte, hogy nincs-e valamire szükség, mert ő is megfázott, vagy szóval nem érezte jól magát. És meghalt a vagonban. Úgyhogy Kijevben tették le, hogy aztán hova rakták, mit csináltak vele, azt nem tudjuk”.¹⁶⁰ „Ponyvában viszik a halottakat, megfagyva, még kinyújtóztatni sem tudták a vagonban, nem volt hely, 9 főt szedtek így össze.”¹⁶¹ „Ahogy minket kivettek, akkor Jassiban, Romániában, ott átpakoltunk a széles vágányra. De már útközben is volt aki meg is halt. Volt egy ókerti szomszédom, két évvel volt nálam idősebb, Wolf Gyurka, útközben meghalt. De hogy azt aztán hol temették el, csak kivették a vagonból, de azt sem tudjuk, hogy hol voltunk akkor.”¹⁶²

A táborban

Többhetes utazás után érkeztek meg a deportáltak a számukra kijelölt lágerekbe. Az utazás keservei megelőlegezték, jövendőlték sorsukat. Rabokként (rabszámok alapján tartották az ellenőrzéseket), kegyelmet nem érdemlő bűnös németekként kezelték őket, akármely táborba is érkeztek. A mezőberényiek több település (Sahti, Novasahti, Krivojrog) több táborába kerültek, sokáig, akár a deportálás végéig nem is tudva a többi tábor létezéséről, az egymástól elválasztott rokonok, családtagok hollétéről. A fogva tartás körülményei általában nyomorúságosak voltak, akár már korábban felépített, börtönné átalakított épületekbe, akár hamarjában elkészített táborokba érkeztek. Az épületeket szögesdrót kerítés vette körül, több helyen őrtornyokkal, fegyveres őrséggel. 30-40 fő számára 10-20 priccselel berendezett szobákban aludtak. Ebédlő, betegszoba, fürdő, gőzölő (a tetvek irtására), az őrség számára berendezett helységek, WC-k (lyuk a földben) a rabok által karbantartva, fogda alkotta az épületegyüttes további részeit.

A munkahely, legtöbb esetben bánya, építkezés, szén- vasércrakodó, mezőgazdasági munkaterület messzebb esett a tábortól, megközelítése gyakran hosszú időt vett igénybe. Különösen télen volt nehéz a nagy hóban eljutni a legyengült embereknek a munkahelyre, ahova őrség kíséretével érkeztek, távoztak. A szlovák nyelvtudás sokat segíthetett, tolmács, brigádvezető lehetett a nyelv ismerője, ami aztán sok előnnyel járt, akár a munkában, akár az élelmezés során. Az ilyen vezetőnek aztán egyensúlyoznia kellett a mindig emelkedő norma elvégzetése és fogolytársai egyre csökkenő munkaerejének igénybevétele között. Ha nem jól csinálta leváltották, megbüntették vagy kivívtá rabtársai haragját, megvetését. Oroszul „brigagyírnak” nevezték. Az ellátás igen szegény volt, mind mennyiségben, mind minőségben: káposztaleves, savanyú paradicsom, burizs, néha egy kis hal, itthon ehetetlennek minősülő kenyér. A hazai hamar elfogyott, az őrség is tizedelte, a tábor körül lakóktól időnként beszerezhettek élelmet ruháért, másért cserébe, ha volt pénzük, rubelért.

Orvosi- és gyógyszerellátásról nem igen lehet beszélni egyetlen táborban sem. Képzett orvos nem volt, s ha igen, nem törődött a betegekkel vagy gyógyszerhiány miatt nem segíthetett rajtuk. Külön helységbe fektették a betegeket, amíg ott volt hely, kórházba csak a szerencsések kerülhettek. Jellemző volt, hogy egy berényi fogtechnikus látta el az egyik táborban az orvosi feladatokat. Sok volt a tetű, a poloska, bár irtására mindent megtettek a lehetőségekhez képest. A fertőző betegségek gyorsan terjedtek, nagy volt a halálozási arány is az orvosi ellátás, a gyógyszerek hiánya és a nem megfelelő táplálkozás következtében. Az elhaltakat külön vagy a helyi lakossággal közösen használt temetőbe földelték el, gyakran még a hozzátartozó sem lehetett jelen. Különösen télen, illetve a vékony termőrétegű, palás helyeken volt nehéz a temetkezés, melyet kirendelt foglyok végeztek. A sírokat látogatni nem lehetett.

A helyi lakosok általában jó szándékkal viszonyultak a foglyokhoz, különösen miután kiderült, nem németek. A visszaemlékezők szerint ők sem éltek különül, ugyanúgy éheztek, különösen az 1946-os évben. Sok volt közülük, aki kényszerből élt ezen a vidéken, száműzött, deportált volt saját országában.

A büntetések egy része egyéni bosszúból, emberi gyarlóságból, hatalommal való visszaélésből adódott, más része pedig a norma nem teljesítéséből, az ellenállásból, a szökésből, melyet szigorúan, elzárással, ételmegvonással toroltak meg.

A legfájóbb dolog azonban a honvágy volt. Leveleket nem kaphattak, nem írhattak az első idők-

ben, később is esetleges volt egy-egy levél érkezése. A parancsnokság táboronként különbözőképpen igyekezett a rendelkezésre álló igen kevés szabadidőt „kulturfoglalkozásokkal” kitöltetni: az elekiek zenekart alkottak, irodalmi és a szovjet rendszer kiválóságát bemutató előadásokat tartattak, tartottak. Javult a fogvatartottak általános helyzete 1948-tól, szabadabban mozoghattak, fizetést is kaptak több lágerben, levelek is érkeztek. Egyes táborokban újságok, mozifilmek is rendelkezésre álltak a deportáltak számára.

„Egy kéthetes Oroszországi utazás után 1945.január 26-án hajnalban megállt a vonat, kikiabáltak bennünket a vagonból, holmival együtt. Nyílt vasúti pályán állt a szerelvény, bármerre néztünk, sík hóvidéket láttunk körülöttünk. Emberi építménynek nyoma sem volt. Gyalog indultunk el valamilyen irányba. Hosszú gyalogmenet után érkeztünk meg egy faluba. Itt válogattak szét minket vagonok szerint. Három részre osztották az érkezetteket. A nők más vagonban utaztak, ezért gyakran máshová vitték őket, mint a férfiakat. Így esett meg, hogy házaspárokat is szétválasztottak. Később tudtuk meg, hogy Sahtiba, az orosz szénmező egyik falvába, ennek táborába érkeztünk. A tábor dróttal volt körülvéve”. Előtte méteres csík elgereblyézve, négy sarkán örök álltak, patrukloknak hívták őket. Almáskamarásról, Gyuláról, Békéscsabáról, Elekről, Mezőberényből kerültek ide deportáltak, a gyulaiak és a berényiek voltak a legtöbben. Emeletes faépület volt a szállásuk, egyik szárnyában a férfiak, másokban a nők laktak, tartozott hozzá egy egészségügyi részleg a sok beteg miatt.¹⁶³

„Január 26-án érkeztünk Novosahtiba. Már elő volt készítve a láger, háromszoros szögesdróttal volt elkerítve, a széleken őrtornyokkal, fegyveres őrkkel. A láger öt épületből állt, ebből kettőben az orosz őrség lakott, ők is deportáltak voltak, például egy tatár származású volt a parancsnokunk. Ebben az épületben a háború előtt angolok laktak, akik itt építették a rosztovi medencében a vízvezeték hálózatot.”¹⁶⁴

„Novosahtiba érkeztünk, az 1601-es lágerbe. Felvették adatainkat, munkaszámot kaptunk, a mai napig tudom, az enyém a 419-es volt. Ezzel kellett a munkahelyen jelentkezni és ezzel ellenőriztek.”¹⁶⁵ „Fapriccseken aludtunk, egy priccsen többen is, emeletes priccsek voltak. Az első napokban felvették az adatunkat. Mindenkit németnek akartak írni, mi mondtuk, magyarok vagyunk, ilyen rublikájuk azonban nem volt”.¹⁶⁶ A tábor több kőépületből állt, egyikben a férfiak, másokban a nők kaptak helyet, de volt még épület más célokra is. „Kőépületben laktunk ugyan, de belül fából, ilyen rácsból készült választófalak voltak, a közük fűrészporral volt kitöltve. Fűthető volt a szoba, igaz kémény nem volt, a csövet az ablakon vezettük ki. Egy hatalmas sparhelt állt a szoba közepén, azzal fűtöttünk, a platnyi levételével lehetett rá tüzelőt tenni. Azon is főztünk, ha volt mit. Tüzelőt a bányából hoztunk, minden ott dolgozó hozott egy darab szenet. Kiváló minőségű volt, jól égett, sokáig tartott, jó meleget adott”.¹⁶⁷

A munka

Táborba érkezésük után az erősebbeket kiválogatták, szénbányába vitték őket, a többiek építkezé-
sen és más munkahelyen dolgoztak, még 32-36 fokos hidegben is folyt a munka.

„Itt ránézésre ment a dolog, aki vékony és törékeny, azt fenti munkára osztották be, aki teltebb, az szerintük erős és mehetett a bányába.”¹⁶⁸ „Szénbányába kerültünk, 150 m magas acéltorony alól indultak a liftek a 300 m mélységbe. Lent aztán oldalirányba alagutak indultak, 2 sín pár ment minden alagútban. Itt osztották szét munkára az embereket. Ezekből az alagutakból újabb alagutak nyíltak egy sín párral, ezekből megint oldalirányban folyt a 60-65 cm vastag szénréteg kitermelése, ide irányítottak bennünket. Ezek a járatok, mondhatom, hogy egérlyukak, már csak négykézláb voltak járhatók. Egy csille négy-öt ilyen egérlyukból kijövő szén kézzel való felhányásától telt meg. Négykézláb kellett ebbe a lyukba bemászni, nagyon kellemetlen érzés volt. 8-10 óra volt a hivatalos munkaidő, de másfélszer annyit kellett ledolgozni.”¹⁶⁹

Télen vattaruhában és kabátban dolgoztak, kalucsni volt rajtuk meg kapca. Fentről, a –30-40 fokos hidegből kerültek le a csillék. (Váltáskor 40-50 kg dinamitos ládákat kellett cipelniük, féltek, hogy elbotlanak és felrobbannak.) Lent azután a fagy olvadni kezdett, ruháik átáztak, mert gyakran a hátukkal tolták, alul is sok helyen bokáig ért a víz, ezért aztán a nadrágjuk is csurom vizes lett. Kijövetelkor mind rájuk fagyott, ráadásul meg kellett egymást várniuk, míg megszámozták őket, majd gyalog együtt indultak a lágerbe. Összesen mintegy 2 órát töltöttek kint a fagyban, minden ruhájuk kökeményre fagyott. „Felhagyott művelésű bányába kerültünk, a széntartó oszlopokat szedették ki velünk, így aztán gyakori volt az omlás, a baleset. A falak magassága változó volt, a negyven centitől a százhusz centiig, úgyhogy lehetetlen volt kiegyenesedni. Normára dolgoztunk, de ezt gyakran lehetetlen volt teljesíteni. Az első idő letelte után beosztottak a fúró brigádba. A férfiak zöme a szénfalnál lapátolt, engem kiemeltek, a fúrókhoz kerültem egy oroszral és egy tatár nővel dolgoztam egy csoportban. A csoport fúrt és robbantott. Igen veszélyes hely volt. Két balesetről tudok a közvetlen közelemben, melynek halálos áldozatai is voltak. Egyik ujjamat én is ott hagytam.”¹⁷⁰

Részlet egy ritkaságszámbe menő feljegyzésből: „Dolgoztam Sahti város, Októberi forradalmárok nevű bányatelep 1. részleg 13. fejtésén, leszálltunk este 6-kor! Munkatársak és számaik: Tárnabeli munkatársak: Vezetőnk: Braun Ádám (246. sz.), Pitner Ádám (201. sz.), Weidner Zoltán (192.sz.), Kotner János (250. sz.), Müller Keresztély (238. sz.), Hammer Vendel (234. sz.), Kotner János (249. sz.), Balog Lajos (345. sz.), Metz Antal (267. sz.), Magyarai ? (135. sz.). Az 51. sz. szoba: Strifler József (265. sz.), Reinhardt Jakab (35. sz.), Hack János (257. sz.), Wagner Ádám (316. sz.), Jilul József (383. sz.), Klein Mihály (243. sz., B., Új neve: Kővári), Goszt József (177. sz.), Weidner Zoltán (192. sz. B., új neve Vermes), Herter József (340. sz. B., Új neve Hargitai), Eiler Márton (256. sz. B.), B = Mezőberényiek, (lehet, hogy több)”. Weidner Zoltán feljegyezte munka- és szobatársai nevét és munka(rab)számát.

„Július 24-én délelőtt egy szörnyű bányaomlás, életveszélyt éltünk át. Életveszélyes helyzetben és végig kellett dolgozni a műszakot a férfiaknak, a nőket fölengedték. Én nem mehettem föl. Nagyon kellett a tolmács. Menteni kellett a síneket és mindent, ami menthető volt. Velem maradt Pfaff Piri barátnőm. Sírtunk, de átéltük. Nekem a bibliai vers járt a gondolataimban: – A veszélyből megmentelek. – Így lett.”¹⁷¹ Nem csak a bányaomlás réme, de a különböző felszabaduló gázok is sok, bányában dolgozó egészségét rongálták meg. Erről tanúskodnak a hazatérés után felvett jegyzőkönyvek, orvosi igazolások. A krivojrogi bányában például egy deportáltak fa esett a vállára és gázmérgezést szenvedett 1946. május 12-én.¹⁷² Egy visszaemlékező szerint délután 5 órától egyig tartott a munkaidő, de

gyakran hajnalig dolgoztatták a rabokat, hogy meglegyenek a normával, nem csoda, hogy Krivojrogban sok volt a baleset. *„Annyira fáradtak és kábultak vagyunk, hogy szerteszéjjel szóródva egyik a másikat nem is látva – vonszoljuk fel magunkat a három kilométernyire fekvő lágerba.”* A visszaemlékező öntudatlan állapotban kerül be a lágerbe, mások segítségével.¹⁷³ A fürdő párszáz lépésre van, oda is sokan alig tudnak elmenni, elvándorogni, félnek, hogy elesnek, és ott halnak meg a hidegben.¹⁷⁴

Étkezés

Szaporodnak az irigykedések, az ételosztásnál a konyhásokat szidják, hogy lopnak, a dolgozók sápadtak, soványak, tántorognak az éhségtől, a gyengeségtől, a konyhások majd kicsattannak az egészségtől. Ilyenek még a lágerben benn dolgozók: borbélyok, szabók, favágók, cipészek, tolmácsok, zenészek (egyre kevesebb a zene és a tánc, már csak a bentiek táncolnak), ilyen beosztásra törekszik mindenki.¹⁷⁵ Különösen a krivojrogói táborokban volt nagy gond az étellemezzel.

„Aki még nem éhezett, az el sem tudja képzelni, mit éltünk mi át. El sem tudja képzelni, mit meg nem enne az ember, és meg nem tenne egy kis élelemért. Húst nem kaptunk, mindig káposzta, burizs, répa, uborka, ezek levesek, időnként halat kaptunk. Az adagok pedig igen kicsinyek voltak. Kenyeret több napra kaptunk, ne magyar kenyérre gondoljon, olyan volt mint a vályog, formára is meg állaga is, alig lehetett megenni. Megpirítottuk, aztán sok vizet ittunk rá. Ez meg a vízbetegséghez vezetett.”¹⁷⁶ „Én a disznónak különb ennivalót adtam, mióta én disznót tartottam, mint amit ott kaptunk. Legelőször kaptunk valamilyen, nem tudom milyen leves volt, de annak mindenféle íze volt, csak jó nem. Nem is ettük meg. A katonatisztek meg azt mondták, hogy egyetek, egyetek. Hiába voltunk éhesek, nem ment le. Először nem tudtuk megenni, senki nem bírta megenni, ott is hagytuk. De aztán rá kellett szokni, mert nem kaptunk mást. Egyforma volt, két és fél éven át egyforma volt mindig. Káposztaleves, tavasszal, mikor kikelt a cukorrépa, amit kiegyeltek, abból főztünk levest.”¹⁷⁷ Leves az volt háromszor naponta, akkor volt ilyen hántolt búza, burizsnak hívtuk mi, és ebből kaptunk két evőkanállal egy evésre. Volt ilyen fél literes merőkanál, egy merőkanál leves, hát abba aztán volt káposzta, meg ilyen répa, cukorrépa, meg mit tudom én, hogy micsoda, volt benne egy-két szem krumpli, és ennyi. Hatszáz embernek főztek a konyhán, és azt mondták a konyhások, kaptak két csajka olajat, ennyi volt a zsiradék. Kenyeret azt kaptunk, mivel szénbányába kerültem, és a szénbányászok azok minden nap kaptak 1 kiló 20 deka kenyeret. Hát még ez volt a szerencsénk, de hát az is olyan volt, tiszta barna, tele volt korpával, törekel. Minden volt benne, nem szitált lisztből süttötték gondolom, ahogy megdarálták ment a kemencébe. Ilyen kenyeret kaptunk.”¹⁷⁸ Egy másik visszaemlékező szavai: „A konyhán zöldségből és egyébből összeszedett dolgokat főzték meg. Úgy hívták „ebéd”. Nagy ebédlőben 8 személyes asztalok mellett ültünk, az „ebédért” fizetni kellett. Az otthoni ételmiszer hamar elfogyott, sokszor, hogy legalább legyen ingyen ennivaló, füveket, salátaszerű növényeket szedtünk, ezt főztük spenót gyanánt. Megismertük az ehető növényeket. Hús nem volt, a szegény oroszoknak is vigyázni kellett, hogy a kuttyája, vagy a macskája ne tévedjen a tábor területére, mert azt a foglyok megették. Pénzért a faluban is, a piacon lehetett venni ételmet.”¹⁷⁹ Így aztán az évszaknak megfelelően nem használt ruhadarabjaikat egyenként eladogatták: tejet, burgonyát vettek, amikor tehették, hogy valahogy életben maradjanak. 1945-ben és 1946-ban is pusztított a tífusz, 1946-ban meg az éhség. Az ott élő oroszok is éheztek. Korábban még lehetett tőlük vásárolni egy kis tejet, más egyebet, 1946-ban már nem, nekik sem volt.¹⁸⁰

Orvos, betegellátás, egészségügyi körülmények

Sok volt a poloska, tetű is volt mindenféle: fejtetű, ruhatetű, lapostetű. A tetű ellenszere a rendszeres tisztálkodás, fürdés, a ruhák kigőzölése volt, vagy lett volna, mert néhány táborban víz sem mindig volt, egy-egy vödör vízben 4-5 fő mosdott meg. A poloskát nem tudták kiirtani még az udvaron is volt, nyáron ott aludtak, pedig igyekeztek a lágert tisztán tartani. *„Amikor a bányában jártunk, ugye, amikor nem volt víz télen, olvasztottuk a havat, és akkor volt víz, meg míg meg nem mosakodtunk, nem tudtunk lefeküdni, mert úgy néztünk ki, mint a kéményseprő, csupa feketék voltunk, mint a bányászok, ugye. És akkor utána nyáron kérem szépen, ha nem volt víz, akkor elmentünk 5 km-t is vizet hozni, hogy tudjunk mosakodni, mert ha nagyon fáradtak voltunk, akkor mást nem csináltunk, mint kaptuk magunkat, úgy mindenestől a priccs alá feküdtünk, és ott feküdtünk, míg ki nem pihentük magunkat. Majd azután oszt aztán felkeltünk, s úgy mosakodtunk. Egy lébül mosakodtunk hárman, mert hát kevés volt a víz. Ott is volt vízhiány nagyon.”*¹⁸¹ *„A tetvet még csak lehetett ritkítani, a ruháinkat rendszeresen kemencébe rakták, ahol a tetvek megdöglöttek. De a poloskát nem, hiába csapkodtuk, egyik másik annyit zabált belőlünk, hogy tiszta vörös volt. Éjjel is lámpánál aludtunk, mert sötétben nem lehetett a sok poloska miatt”*¹⁸²

Az orvosi ellátásról: Vogel Mihály kiújult sérvét nem látták el, nagybetegen érkezett Novosahti 1601-es táborából Debrecenbe 1946. október 3-án, október 7-én Mezőberényben jelentkezett a rendőrségen, nyilvántartásba vették október 11-én. 1947. áprilisában indult meg hadirokkanttá nyilvánítása, mely során két tanú bizonyította, hogy tényleg Novosahtiban a bányában dolgozott. 1947. május 7-én a Nemzeti Bizottság határozata: *„Mivel nevezett ellene semmiféle feljelentés (így) nem érkezett, a bizottság hadirokkanttá nyilvánítását javasolja.”*¹⁸³ Sahtiban Stéfán Magdolnának 1947. március 22-én csille törte össze bal karját. Kórházban ápolták, de rosszul forrt össze. Hazajövele után kérte hadirokkanttá nyilvánítását.¹⁸⁴ *„Hát a mezőberényi Sauer Gyula fogtechnikus volt a megbízott orvos. Hát ugye őneki fogtechnikusi vizsgával, milyen végzettsége lehetett, valami csak. Akkor volt Gyuláról két nővér, aki a kórházból került oda, akkor volt egy mezőberényi nővér, szintén Gyulán dolgozott a kórházban, úgyhogy 3 nővér volt fönt. Meg az az orvos, meg egy orosz orvos jött ki minden nap.”*¹⁸⁵ *„Az állandó éjjeli műszakban az 50-60 cm magas vájatban, 80-90 métert mászva, lapátot, bányászlámpát a kézben tartva leginkább a térdízületek szenvedtek. Gyakori volt a bányászok körében a térdízületek és csontok megbetegedése. A térd bedagadt, a bőr alatt hatalmas ömleny keletkezett, amely rettenetesen fáj, és lehetetlenné tette a munkát. Egy jóindulatú puskás ör gyakran segített ezeken a betegeken, amikor is bicskájával 3-4 cm hosszú vágást csinált a térden, így eltávozhatott a felgyülemlett genny. A megoldás – akár a fertőzés miatti vérmérgezés, akár mert a bőr gyorsabban gyógyult, mint az alatta lévő sérült terület és így újra kezdődött a dagadás -, gyakran halálhoz vezetett. A bányászok majd 50 %-a szenvedett ilyen betegségben. Ha a bányászok közül valaki megbetegedett, azt munkára a kolhozba küldték dolgozva gyógyulni.”*¹⁸⁶ Egy visszaemlékező: *„A fúró leszakította a bal kezem kisujját. Felengedtek, de orvosi ellátásban nem részesültem aznap, mert járó betegnek nyilvánítottak, csak másnap került rám a sor, akkor az orvos megműtött ollóval, bicskával meg jóddal. Néhány napi betegszabadság után, ami nehéz felszíni munka volt, önként jelentkeztem a bányába. Az első időkben a tábori orvos szerepét egy berényi fogász töltötte be, később jött egy katonaorvos, az meg nem sokat foglalkozott a betegekkel.”*¹⁸⁷

Tífusz ellen nem volt gyógyszer csak a keserűsó, halolaj. *„Egy láztalan nap mentett meg attól hogy ne kerüljek a tífuszosok közé. Jártányi erőm sem volt, ekkor ajánlotta fel segítségét édesapám féltestvére, Weigert Ádám, aki fiatal feleségével volt kinn. Már kaptunk némi fizetést is ekkor, és ő tudott*

*vásárolni nekem tejet, vaját, gyümölcsöt, amit a helyi lakosok a láger előtt árultak. Így lassan visszajött az erőm.*¹⁸⁸ A rideg körülmények, a hosszú és nehéz munka, a betegségek, az éhezés legyengítette a deportáltakat testileg, lelkileg. *„Gyengék voltunk nagyon, mikor a soraközön álltunk, oszt fúj a szél, ahogy ellökött, nem bírtam felállni, hanem felállítottak. Úgyhogy ez volt annak előtte, mielőtt hazajöttünk. Nagyon jól kifogtam.*¹⁸⁹

Sokan elcserélték az enivalót dohányra, közülük még több volt a halott.

Jegyzetek:

- 139 Szebeni I. 1993. 280. o. Nigrinyi Erzsébet
- 140 Dr. Füzes M. 1990. 346-347.o. Bagi Pálné (Anna lánya maradt itthon, Paliról, a férjéről nem tudott semmit.)
- 141 Dr. Füzes M. 1990. 333.o. R. Ádám
- 142 Monostori 30. Monostori Márton a község pénzadományát Gyulán beváltotta rubelre, aminek igen magas volt az ára, de egy uzsoráson kívül más lehetőséget nem talált.
- 143 MNL BéML V. 326. Mezőberény nagyközség ir. iratai 1945.
- 144 Dr. Füzes M. 1990. 347-348.o. Bagi Pálné (Két hónapja abortált, azóta állandó volt a vérzése. A két héti utazás alatt a lányok segítettek neki.)
- 145 MNL BéML – Gyula, képv. t. jkv. 1945. jan. 14.; Gyula, polg. m. – 1945/9.; A gyulai nemzeti bizottság jkv. – l.d./1945. máj. 11. Alispáni jelentés a miniszterelnökhöz 1945. jan. 5. – uo. Alisp. 1945/73.; A névsorok és összeíró lapok: uo. Gyula, polg. m. 13-14. d. Vö. Marik Dénes: Város a front mögött. Gyula, 1957. 40.
- 146 Hack F. 1990. 7. o.
- 147 Puskás Lászlóné visszaemlékezése
- 148 Monostori M. 1989. 31. o.
- 149 Monostori M. 1989. 33. o.
- 150 Monostori M. 1989. 34. o.
- 151 Bujdosó Ádám visszaemlékezése
- 152 Weigert Mihály visszaemlékezése
- 153 Vermes Zoltán visszaemlékezése
- 154 Perei Ádámné visszaemlékezése
- 155 Monostori M. 1989. 39. o.
- 156 Monostori M. 1989. 47. o.
- 157 Dr. Füzes M. 1990. 333. o.
- 158 Vértes Jánosné visszaemlékezése
- 159 Monostori M. 1989. 46. o.
- 160 Perei Ádámné visszaemlékezése
- 161 Monostori M. 1989. 45. o.
- 162 Dr. Füzes M. 1990. 333. o.
- 163 Vermes Zoltán visszaemlékezése: Az épületben volt fűtés, szemet hoztak a bányából.
- 164 Bujdosó Ádám visszaemlékezése: „56-ban ezzel találkoztam Mezőberényben, egy tankon vonult át a falun. Megismertük egymást, de nem beszéltünk, ő intett és ment tovább.”
- 165 Halász József visszaemlékezése
- 166 Bujdosó Ádám visszaemlékezése
- 167 Halász József visszaemlékezése
- 168 Puskás Lászlóné visszaemlékezése
- 169 Vermes Zoltán visszaemlékezése
- 170 Bujdosó Ádám visszaemlékezése
- 171 Puskás Lászlóné visszaemlékezése
- 172 MNL BéML Gyula, Békés, mezőberényi hadigondozottak törzslapjai, Beinschrodt Márton
- 173 Monostori M. 1989. 90-91. o.
- 174 Monostori M. 1989. 218. o.
- 175 Monostori M. 1989. 100. o. A deportáltak számára un. kultúrfoglalkozásokat rendeztek, amelyen ajánlatos volt a részvétel.
- 176 Bujdosó Ádám visszaemlékezése
- 177 A sorba vetett növények pl. répatövek ritkítása, a fölösleges egyedek kivágása, a kívánatos tenyészterület kialakítása.
- 178 Halász József visszaemlékezése

- 179 Vermes Zoltán visszaemlékezése
- 180 Bujdosó Ádám visszaemlékezése
- 181 Vértes Jánosné visszaemlékezése
- 182 Halász József visszaemlékezése
- 183 MNL BÉML Gyula, Békés, mezőberényi hadigondozottak nyilvántartása Vogel Mihály
- 184 MNL BÉML Gyula, Békés, mezőberényi hadigondozottak nyilvántartása Stéfán Magdolna
- 185 Weigert Mihály visszaemlékezése
- 186 Vermes Zoltán visszaemlékezése
- 187 Bujdosó Ádám visszaemlékezése
- 188 Puskás Lászlóné visszaemlékezése
- 189 Vértes Jánosné visszaemlékezése

A fogvatartók és a környéken lakók

„**M**indig vártam a hazatérést. Folyamatosan terjedt a hír, hogy mikor indulunk haza, újabb és újabb dátumokkal. Rájöttünk, hogy önmagunk becsapása, ha ezeket elhisszük.”¹⁹⁰ „Szkoro damoj!” Sokszor hallották ezt a biztatást, de a hazautazás mindig elmaradt. 1945 október vége felé jött a hír, hogy 120 öreg, beteg férfi még a napokban hazamegy, este a névsorolvasáson 100 férfit és 50 nőt választottak ki közülük. Két napon keresztül névsorolvasás; cserék, izgulnak, reszketnek, örülnek, közel kerülnek az örülethez. 26-án mondják, hogy másnap indulás, minden takarót, edényt elvettek tőlük azzal, hogy arra nem lesz szükség. A haza készülők gyűjtik a szóbeli üzeneteket, beosztva, hogy ki kinek viszi. 27-én 10 órakor kivonultatták az udvarra őket, beszélgetnek a hazautazásról, mikor bejelentették, hogy másik lágerbe viszik őket. A deportáltakat ismét megtévesztették, nem haza válogatták a betegeket, hanem csak meg akartak szabadulni az öregektől, gyengéktől.¹⁹¹ „Nekünk szabadott bevinni ilyen kis széndarabot fűtésre, de ha egy orosznál volt, még képesek voltak, hát nem rálőni, csak lőni az őt. Ők nem vihettek, mi vihettünk. Jött az orosz tiszt, hogy mindenki egy kis szemet tegyen le a láger elé, mert nincs mivel fűtsenek. Kívül a kerítésen laktak az orosz tisztok. Nagyon szegények voltak. Akinek véletlenül volt tehene, de nem igen volt, a lakásban tartotta, mert másképp ellopták volna.”¹⁹²

A saját katonáikat, saját népüket is büntették: „1946-ban orosz foglyokat is hoztak, vastag nyakúak, kikerekedettek voltak, kiderült, hogy német hadifogságban voltak, és mert az utolsó golyót nem maguknak szánták, és német fogságba estek, így most a hazájukban kényszermunkára ítélték őket.”¹⁹³ „Mikor ezen a napon a (1945. február 23-án) az orosz deportáltak (mert ilyenek is voltak ám!) telepénél elhaladtunk, öregasszonyok jöttek ki a putrikból és könnyes szemmel, kenyérdarabokat dobáltak felénk, és fejcsóválva mondogatták: „Holodno, holodno!”¹⁹⁴ Az egyik öregasszony kezét tördelte, és hangosan zokogott. Ráncos, öreg arcát és fájdalmasan megtört szánakozó szemeit sohasem fogom elfelejteni! Ki tudja, hány hozzátartozóját siratta rajtunk keresztül!”¹⁹⁵ „Fateknyőben mosakodtunk. Nemcsak mink, hanem az oroszok is ott mosakodtak. Szabadnapomban elmentem egyszer a városba a brigadéroshon, kérem szépen, ők is csak azt ettek, mint mink. Úgyhogy nem volt a koszt kivétel. A nép maga nagyon rendes volt, mert olyankor, mikor kimentünk a bányáhon, vagy ha volt idő, akkor elsurrantunk házhoz, és akkor pótkajáért kicsi pízünkért, 3 rubelért vettünk egy „stakan keszo molokovot”¹⁹⁶, nem tudom minek hívják máskülönben azt, ugye. És akkor oszt az volt a pótkajánk. Ideadták. Amennyi volt, annyit tudtak adni. Hogyha tudtak adni, akkor adták.”¹⁹⁷ Krivojrog környékéről ad tudósítást Monostori Márton. „Az orosz deportáltak földbe vájt kunyhójában ebédeltünk egy darabig, kezdetben ezt megtűrte az őrség. Öreg asszony és ember volt a kunyhó lakója, vejük 20 éve kényszermunkán valahol, lányuk fogságban halt meg. 75 évesen az öreg bányában dolgozik. Két kecske, pár tyúk a vagyonuk, velük él a szobában. Valamikor jómódúak voltak, deportált kulákok lettek. Még most is Nyikolaj cárre esküdnék, vallásosak, jószívűek, gyakran főztek is a hozott lisztből.”¹⁹⁸ Később a helyi lakosoknak megtiltották az érintkezést a más országokból deportáltakkal.¹⁹⁹

Büntetések, szökések

„Éreztem, sokan irigyeltek, hogy én csak a lágerben intézem a munkacsoportok ügyeit, jó dolgom volt, magam is így éreztem. Nem sokáig tartott a kiváltság: egy részeg tiszttel támadt nézeteltérésem, egyik éjszaka megzavarta lágerünk nyugalalmát. A tisztikar nem büntette társát, hanem engem. Március 28-án már a 41-es bányát láttam és ott dolgoztam 18 hónapig.”²⁰⁰ „Voltak szabadnapjaink, de azok sem voltak igazán szabadok, akkor takarítottuk a lágert, temettük a halottakat, más egyebet csináltattak velünk. A büntetés különféle formáit találták ki, engem például tifuszban elhaltak közé, a hullakamrába zártak három éjszakára, ott kellett aludnom munka után.”²⁰¹ Akik nem voltak megelégedve az ellátással, a magas normával, és azt szóvá tették, hát így jártak! „Volt az udvaron egy ilyen fabódé, amit arra használtak fel, hogy ha valaki meghalt, akkor – kórházban vagy akárhol meghaltak – akkor még el nem vitték, addig az ott bent volt. Ez téli időszak volt. És akkor mikor bevitték bennünket, nem kaptunk enni, hanem akkor oda bezártak bennünket ebbe az úgynevezett halottas kamrába, és akkor pont egy mezőberényi bácsi volt meghalva, de a kórházban volt még. Tehát még nem hozták haza. És akkor nagyon hideg volt, és akkor mi azt csináltuk, hogy azt a, hát ilyen koporsószerű valami volt az, hogy azt úgy felállítottuk oda, ahol nagyon fúj be a szél. És akkor odakucorogtunk, mert nagyon hideg volt. Aztán másnap reggel akkor nem kaptunk reggelit, mehettünk egyenesen dolgozni, de kész volt, tovább nem volt büntetés. De megtanultuk, hogy itt nem mi vagyunk az urak.”²⁰²

„Útközben nem is próbált senki (szökni), hanem ott egyszer a Bihari Jóska bácsi próbált szökni, de hát borzasztón bántak velük, vízben álltak, meg mit tudom én mit. Utána meg a két Kornis fiú, testvérek. Nem tudom, hogy gondolták, hogy el tudnak onnan jönni, olyan messziről, a lakosság úgy is bejelentette, mert nem merte senki bújtatni, mert lelőtték volna az oroszokat” (öket).²⁰³ Mikor javult az idő, szaporodtak a szökések. 8-10 fő hetenként. Az elekiek közül sokan román nyelvtudásukban bíztak, még a Bug előtt elfogták őket és visszahozták. Bezárták az elfogottakat éjszakára a fagyos cements bunkerbe, nappal dolgozni vitték a „bűnösöket”. A többieket órákig sorakoztatták az udvaron pihenőidő alatt. Ilyenkor gyakoribbak a kutatások, minden papírt, okmányt és pénzt elszednek tőlük.²⁰⁴ Az elszököttekért a két szomszédját tették fellelőssé, kötelesek voltak jelenteni a szökés tervét.²⁰⁵ „Akkor a B. bácsi, az a konyhán volt szakács, majdnem végig. Hogy utolsó, 1947-ben miért került ki a konyháról, nem tudom, de lekerült a bányába dolgozni. Az is egy olyan 180-cm magas ember volt, meg hát itthon is kocsmáros volt, meg nem nagyon volt a munkához szokva, habár ott sem volt könnyű a konyhán. Hát az is megpróbált elszökni, el is szökött, az elég sokáig oda is volt. Na, azt gondoltuk, hogy talán annak sikerült. Hát két hónap múlva, vagy hogy, azt is csak visszahozták. Hát ő avval úszta meg, hogy azt mondta, hogy nem tud oroszul, azt se tudta megmondani, hogy honnan szökött, azt se hogy hol volt. Úgy gondolta, ha nem kerül oda vissza, akkor nem fogják bántani, mert félt azért. Gondolom csak volt ott valami, mert halottam olyat, hogy hát talán vizet locsoltak alá, de hát ezt én nem láttam. Én ezt nem mondom, mert én nem láttam.”²⁰⁶

Halálozás, temetés

„1945. augusztus 15. Lemegyünk a bányába: Hoffmann Marci bácsi, az ács, P. Piri, a barátnőm és én. Marci bácsi leányai helyett mindig rám vigyáz, én megosztom vele a kenyéradagot, ő a pótapukám. Lámpát gyújtunk lent, Marci bácsi előre megy, mi még beszélgetünk. A csoporthoz érve halljuk, hogy kiáltják: Vigyázz, jön a csille! Elszabadult, nagy a veszély, szemben állunk a sínekkel, Marci bácsi oldalt üldögél. A csille velünk szemben jön, ha ideér ketté vág bennünket, de nem, mert két méterrel előttünk kivágódik a sínről. Néma csend, valaki meglátja a lámpa fényénél, hogy előttünk fekszik valaki. Lehajoltam. Marci bácsi a karjaim között halt meg, én fogtam le a szemét. Elment az én pótapukám.”²⁰⁷

Különösen a Krivojrogban fogvatartottaknak volt nehéz a sorsuk, nemcsak a vasbányákban való munka, az elégtelen táplálkozás, a hiányos orvosi ellátás, de a durva, embertelen bánásmód is folyamatosan megjelenik visszaemlékezéseikben. Monostori Márton számítása szerint ezekben a táborokban a halálozási arány megközelítette a 40 %-ot.²⁰⁸ Így például Braun József 40 évesen „végegyengülésben” halt meg 1947. február 4-én a krivojrogi deportálásának idején. Adatlapján olvashatjuk, hogy „nem ápolták”²⁰⁹. Stéfán József szintén Krivojrogban raboskodott. „Operáció közben vérmérgezést kapott”, melybe belehalt 1947. április 20-án, 48 évesen, két gyermeket, feleséget hagyott hátra.²¹⁰ Felesége, gyermekei csak 1947. július 29-én tudták meg halálhírét. A halottakról felvett jegyzőkönyvek is legnagyobb részben anyagi természetűek voltak. Hivatalosan összeírták, hogy mije van a szerencsétlennek, s a még használható ruhákat, bakancsokat vagy más holmikat nagyképűen a magazinba (raktárba) helyezték. Onnan aztán szép lassan eltűnedeztek... „Eladták az oroszoknak. A begyűlt pénzben jól lehet élni, az éhhaláltól rettegő fiatal nők védtelen helyzetét kihasználni, ruházkodni, és olyan erőltetben lenni, hogy ötvenéves csontváz embereket megpofozhassanak, és bottal verhessenek, mint a kuttyát!”²¹¹ A magas halálozási létszám megteremti a „vándorkoporsó” intézményét, s lassan már (az is) elkopik, annyi a halott, különösen a lengyelek közül.²¹² Krivojrogban egyre szaporodnak a sírok, sok a jelöletlen sír, sokba több halottat is temettek, sokszor csak beborították a sírba a halottat. A temetést vezető orosz tiszt beszéde a halott fölött: „Lássátok, ez az ember keveset dolgozott, tehát keveset evett. Ha ti sokat dolgoztok, sokat is kaptok majd enni, és három hét múlva hazamentek. Na davaj!”²¹³ Egy másik táborban: „Paulónénak a temetésén voltam, de nem tudtak mély gödröt ásni, mert a föld nem vastagon volt, palaréteg volt utána, amit nem tudták kivágni, a tetejire tették. Hát, de két nap múlva ment az ember, nem találta még a fejfát se, mert elhordták a fejfát, mert elvitték az ottani népek gyűjtősnak maguknak.”²¹⁴ Egy másik visszaemlékezésből: „El lehet képzelni, hogy a 40 fokos hidegben télen meghalt valaki, hogy azzal mi történt. Kivitték, ki se tudták ásni neki a gödröt. Valamit csináltak, és oda beleborították. Azt a tokot, amiben vitték, azt meg visszahozták.”²¹⁵

Lélekben erősnek lenni

„**T**örténtek a dolgok, semmi sem volt ott kiszámítható. Az adott szónak nem volt tartalma. Nem volt hihető: a »szkoro« a »szicsasz«. A hamar, a mindjárt kemény éveket jelentett. Mire megtanultuk, lélekben belerokkantunk.”²¹⁶ Sokan megtapasztalták a feladás kínjait és a hazatérésben való rendületlen bizodalom gyötrelmeit. „Mindezek a kínzó lelki problémák csak siettetik a végső összeomlást. Aki pedig feladta a küzdelmet, annak vége!”²¹⁷ Novosahti: „1946 karácsony este, van karácsonyfánk, műsoros estét tartottunk, valaki éneklő: »A kanyargós Tisza partján, ott születtem. Oda vágyik vissza szívem, lelkem«. Hallgatom, és mérhetetlenül boldog vagyok, határozottan érzem, hogy haza megyek! Kérdegetnek, hogy mi van velem, olyan boldognak látszom. Egyre mondogatom: haza megyek! Sajnálkozva néznek.”²¹⁸ Karácsonykor Krivojrogban is imádkoztak, énekeltek a Mennyből az angyalt és a Stille Nachtot. „Negyven-ötven összetört, reményvesztett férfi, rekedt hangján száll itt az ének az Úrhoz, vizsgáztatást keresve és találva, ...”²¹⁹

Volt, aki bánatában gumiszalagra (futószalag) feküdt, mert meg akart halni. „Sokszor sírtam, de mindig volt valaki, aki az embert felrázta keserűségéből. Ez nagy szerencse volt. Zokogtam a pricscsen, és felszólt az egyik lány, hogy kisírtam-e már magam, menjek le kártyázni.”²²⁰ „Az 1946-évből betegségek sorozata volt: ahogy kezdtem lelkileg gyengülni, gyötört a honvágy, a test elerőtlenedett.”²²¹

„Egyik legnagyobb fájdalomunk volt, hogy nem kaptunk itthonról levelet. Nem tudtuk, mi van az itthoniakkal. Klubfoglalkozások tartását is elrendelték, meg zenekart is, de nem volt hangszer, mondtuk a lágéparancsnoknak, hozzon egy nagy kutyát, majd a bőréből csinálunk dobot. A húsát persze megettük. Néha orosz újságokat kaptunk, 47-ben több alaklommal magyar is eljutott hozzánk.”²²² „Hát, kérem szépen, hiába írtam, nem jött meg a levél. Én sem kaptam a szüleimtől levelet, mert édesanyám mondjuk nem is tudott írni se, olvasni se, és akkor osztán nem kaptam levelet, de amit én írtam, űk sem, egyet kapott meg akkor, amikor hazajöttünk, abba az évbe Magdolna napra írtam, és azt megkapta. De többet nem. Úgyhogy nem tudtam a fiúkról semmit se. Volt, aki szerencsés volt, hogy kapott levelet, ugye, volt, akinek kijött, de nekem nem jött. Hogy hol vámozták? Mert megvámozták azokat a leveleket, ugye. Hol nem engedték tovább, vagy mit hittek, nem tudom.”²²³ Novosahti egyik táborából „Havonta lehetett írni haza. Csak nem mindenkié ért haza. Úgyhogy nekem is volt, amikor kapott anyukám levelet, volt amikor nem.”²²⁴

„Hát mi úgy tudtuk meg (a hazatérés hírére), hogy kint dolgoztunk, vagonokra, vagy hogy mondtam, autóra raktuk fel a szenet, és jött a váltás. És akkor bent már kiderült ez, hogy a mezőberényiek haza jönnek. És akkor, mikor azok jöttek minket leváltani, akkor azok már messziről kiabáltak, hogy mentek haza. Hát mondtuk, hogy ne mondjatok ilyen hülyéséget. És így volt.”²²⁵ „Mindig vártam a hazatérést. Folyamatosan terjedt a hír, hogy mikor indulunk haza, újabb és újabb dátumokkal. Rájötünk, hogy önmagunk becsapása, ha ezeket elhisszük. Egyszer azonban csak megérkezett az örömhír. Az orosz tisztek sajnálkozva közölték velünk, hogy jöhetünk haza. Az ingyen munkát sajnálták?”²²⁶

Jegyzetek:

- 190 Vermes Zoltán visszaemlékezése
- 191 Monostori M. 1989. 160-161. o.
- 192 Sós Istvánné Gádor (Gschwindt) Mária visszaemlékezése
- 193 Bujdosó Ádám visszaemlékezése
- 194 Hideg (van) hideg (van)

- 195 Monostori M. 1989. 64. o.
- 196 Aludtejféséség
- 197 Vértés Jánosné visszaemlékezése
- 198 Itt a Mezőberényből hozott lisztről van szó. Az öreg házaspárnak nem volt.
- 199 Monostori M. 1989. 75. o.
- 200 Puskás Lászlóné visszaemlékezése
- 201 Bujdosó Ádám visszaemlékezése
- 202 Perei Ádámné Nigrinyi Erzsébet visszaemlékezése
- 203 Sós Istvánné Gádor (Gschwindt) Mária visszaemlékezése
- 204 Monostori M. 1989. 101. o.
- 205 Monostori M. 1989. 73. o.
- 206 Halász József visszaemlékezése
- 207 Puskás Lászlóné visszaemlékezése
- 208 Monostori M. 1989. 9. o.
- 209 MNL BéML Gyula, Békés hadigondozottak adatlapjai, Braun Márton
- 210 MNL BéML Gyula, Békés hadigondozottak adatlapjai, Stéfán József
- 211 Monostori M. 1989. 222. o. 1946 márciusa
- 212 Monostori M. 1989. 146. o. „Vándorkoporsó”: a halottat koporsóban viszik a temetőbe, majd a koporsót vizsgálózzák a következő halott számára.
- 213 Monostori M. 1989. 149-150. o.
- 214 Vértés Jánosné: visszaemlékezése
- 215 Pereiné Nigrinyi Erzsébet visszaemlékezése
- 216 Puskás Lászlóné visszaemlékezése
- 217 Monostori M. 1989. 224. o.
- 218 Puskás Lászlóné visszaemlékezése
- 219 Monostori M. 1989. 193. o.
- 220 Szebeni I. 1993. 282. o.
- 221 Puskás Lászlóné visszaemlékezése
- 222 Bujdosó Ádám visszaemlékezése
- 223 Vértés Jánosné visszaemlékezése
- 224 Pereiné Nigrinyi Erzsébet visszaemlékezése
- 225 Pereiné Nigrinyi Erzsébet visszaemlékezése
- 226 Vermes Zoltán visszaemlékezése

Hazatérés

„75 kilósan vittek el, 48 kilósan engedtek haza.”²²⁷ A hadifoglyok körében az első szabadulásokra a szovjet Állami Honvédelmi Bizottság 1945. június 4-i 8921. sz. t. számú határozata értelmében került sor. „A táborokból és különleges kórházakból helyezze szabadlábba és küldje vissza hazájukba azokat a hadifoglyokat, akik fizikai állapotuk miatt munkára nem foghatók: rokkantak, krónikus betegek, súlyosan kimerültek – hosszú időre munkaképtelenek –, összlétszám szerint legfeljebb 225 000 embert”. E határozat alapján elsősorban a hátszági hadifogolytáborokból 24909 beteg és tartósan munkaképtelen magyar hadifogoly térhetett haza, de legyengült internált nők is voltak köztük.²²⁸ A SZEB 1945. március 8-án formanyomtatvány alapján újból kérte a magyar kormánytól a deportálási névsorokat. 1945. augusztus 22-én a Szovjetunió Kormánya közölte, hogy az összes magyar hadifogoly és polgári személyt a békekötés előtt hazaengedik. Addig csak ígéretések voltak, pl. Puskin követ Gyöngyösi János külügyminiszternek: „az elszállított emberek idővel vissza fognak térni”. A korábbi névsorok nem voltak megfelelőek, ezért a külügyminisztérium visszaküldte az összes névsort, hogy a még haza nem tértek névsorát állítsák össze, ehhez csatolni kellett a SZEB által még márciusban kért névsorokat, megbízhatósági igazolásokkal. A családtagoktól kérdezték meg, hogy hol tartózkodik az érintett, azok gyakran még levelet sem kaptak a „*málenkij roboton*” lévőtől, ugyan honnan tudták volna? Az igazolásokat a helyi nemzeti bizottságok adták ki. 1945. június 7-én kelt az az igazolás Bányász József, a mezőberényi kommunista párt titkára, valamint Weigert Mihály, a mezőberényi Nemzeti Segély titkára számára, mellyel a község igazolta, hogy a nevezettek az orosz katonai hatóságok által 1945. január 7-én a községünkben igénybe vett 354 egyén hollétével, hazahozatalával kapcsolatosan utaznak a fővárosba.²²⁹ 1946 elejére érkeztek vissza a kért adatok a külügyminisztériumba, ezeket sok esetben újra visszaküldték a megyékhez, ezzel eltelt az 1946-os év hátralevő része és 1947 eleje.²³⁰ Gyuláról 1947. július 5-én Dr Molnár Jenő alispán kereste meg levelével a miniszterelnökséget a gyulai német nevű lakosok kérelmével, az Oroszországba munkaszolgálatra kivitt hozzátartozóik hazaszállítása ügyében. „Közlöm, hogy Békésvármegye területéről annak idején – különösen Gyuláról – kivétel nélkül majdnem mind olyat vittek el, magyaroknak vallották magukat és soha sem voltak a volksbundnak és a nyilas pártnak tagjai. Hasonló a helyzet Gyoma községben is, míg Mezőberény községben is sokan kerültek be olyanok, akik politikai és nemzetiségi szempontból nem estek kifogás alá.”²³¹ Kéri a közbenjárását hazaengedésük ügyében. A válasz 1947. augusztus 2-án érkezett. A/558. sz. Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság V. Szviridov altábornagy levele Miniszterelnöknek, „1947. évi július hó 22-én kelt 8478/M.E. számú átiratában Ön kérte intézkedésemet a volt Gyula-i, Gyoma-i és Mezőberény-i lakosok, magyar állampolgárok hazaszállítására vonatkozóan, akik állítólag szovjet táborokban tartózkodnak. Ezzel kapcsolatban van szerencsém közölni, Miniszterelnök Úr, hogy miután a szovjet kormány jóváhagyta a szovjet táborokban lévő magyar hadifoglyok tömeges szabadon bocsátását, több mint 56 000 magyar ember érkezett haza, akik közül 3 867 fő polgári egyén volt. Lehetséges, hogy a hazaérkezett magyarok számában benne foglaltatnak azon egyének is, akiknek érdekében békésvármegye alispánja kérte az Ön közbenjárását. Ha ez eddig nem történt meg, – feltételeznünk kell, hogy a közeljövőben ők is hazatérnek.”²³² Végül azután 1947 augusztusa körül jelentős számú hadifogoly és „jóvátételi közmunkás” érkezett haza az országgyűlési választások miatt.²³³ Feltehetően ilyen megfontolásból engedték haza a mezőberényieket is. Bizonyára nagy szerepe volt Szabó Árpádnak, hogy a berényiek – s nem más települések lakói – bekerültek a hazaindulók csoportjába. „Mert aztán tulajdonképpen mi egy kérelemre jöttünk haza. Szabó Árpád bácsinak hívták, akkor a minisztérium-

ban dolgozott, földművelésügyi miniszter volt. A bácsi, a földművelésügyi miniszter itt Mezőberényben rendezett egy vadászatot az oroszoknak. És egy olyan tanyán volt az ebéd, akiknek a lányuk is kint volt. És amikor az ebéd volt, akkor ott előadták magukat, hogy hát mi történt, és hogy minket miért vittek ki. Tehát onnan indult el az, hogy foglalkoztak azzal, és akkor így jöttünk mi haza. A Gazdakörben vagy hol hívtak össze, tehát azt a lehetőséget adták, hogy az menjen oda, és írja fel, hogy kije van kint, és felviszik a minisztériumba, aztán meg leadja az oroszoknak. Na, aki ide elment, tudott róla, írta, azt felvitték, aki nem, az maradt” (a fogságban).²³⁴ „Barátnőm volt az a kislány, akinek a tanyáján volt az a bizonyos evés-ivás. Ott volt a nagykövet, Puskin, Rákosi Mátyás és Nagy Imre²³⁵, a slep tagjai nevét már nem tudom. Eiler Mária barátnőmék tanyáján történt minden. Apját Eiler Ádámnak hívták. A nővérem látta azt az iratot, amit az érdekünkben küldtek. Jött a felülvizsgáló orvos, mert a lágerben csak szanitéc volt. Rosztovból jött havonta az orvos. Mutatta a papírt a nővéremnek, hogy ki ez a Szabó Árpád, akinek a kérésére elengednek minket. Hát minket elengedtek, de a nővéremet nem, pedig a neve a listán volt. Nővéremet egy év múlva engedték haza.”²³⁶ A hazatérés előtt Sahtiban hosszú tortúrának vetették alá a haza indulókat. Éjszakánként hallgatták ki őket, hány tyúkjuk volt otthon, mekkora a szobájuk, stb. Hónapokon keresztül tartott ez a tortúra, de csak berényiek voltak a kihallgatásokon, nem tudták akkor, hogy miért.²³⁷

„Az 1500 fős táborból (Sahti), melynek nagy része berényi volt, 1000 fő indulhatott haza. Sokan időközben meghaltak, vagy más táborba vitték őket. Jövetben is többször ellenőriztek bennünket, Debrecenben volt a fő ellenőrzés.”²³⁸ „Foksániban kaptunk levelezőlapot, hogy írjuk meg hazajövetelünket, 3-4 napon belül várhatnak. Hazajövetben itt, Foksániban megvizsgálták újra bennünket, zsidó fiúk előtt kellett elvonulnunk feltartott kezekkel, ők nézték a hónunk alját. Nagyon tisztelem és becsülöm a székelyeket, mert amikor vittek ki Oroszországba, igyekeztek segíteni rajtunk, például valaki még egy fűrész is bedugott a vagonba, hogy vágjuk ki magunkat, de nem mertük, mert féltünk, hogy az itthoniakon állnak bosszút. Visszafelé is megmutatkozt a szeretetük, erdei gyümölcsöket, Kolozsváron a nőszövetség tejeskávét, kalácsot, cigarettát juttatott el hozzánk. Itthon, mikor átléptük a határt, betettek egy vödör krumplilevest a vagonba, hogy együnk. Debrecenben végig örök kísérték bennünket. A laktanyában újabb vizsgálat következett, meztelenre vetkőztetve sétáltattak át bennünket az egyik épületből a másikba, miközben a kerítésen kívülről hozzátartozóikat kereső emberek bámultak ránk. Debrecenben láttak el bennünket papírokkal, 5 forint segéllyel.”²³⁹

Voltak, akik maradtak: „Hát 31 hónap után, mikor a mezőberényiek hazajöttek, akkor maradtunk még 3 hónapig, hát akkor 34 hónapig voltunk ott. Aztán már nem maradtunk csak 300-an, mikor a mezőberényi nagy csoport eljött. 11-en maradtunk ott mezőberényiek, a többi gyomai, meg almás-kamarási, meg gyulaiak voltak. Sahtiba vittek, ott voltunk 2 nap. De dolgozni sem küldtek bennünket. Majd este, már mikor kezdett sötétedni, akkor egy névsorolvasás volt, sorakozó. 150 személyt kiolvastak, mert oszt voltak gyulaiak, voltunk berényiek. Aztán 6-an voltunk férfiak berényiek, meg 2 nő, ennyi volt, aki aztán tovább mentünk. Ugye 150-unket elvittek, Buharajkának mondták azt a helyet. Ugye közvetlen a Donyec folyó mellett voltunk.”²⁴⁰

Korábban is érkeztek haza betegszállítmányokkal: 1945-ben 16 fő, 1946-ban 22 fő. 1947. július 29-én (néhányan korábban, néhányan később) 446 fő érkezett haza. A maradékat azután kisebb-nagyobb csoportokban vagy egyenként engedték haza. 22 fő 58 hónapot töltött fogságban. 53 fő már nem jöhetett haza, meghalt.²⁴¹ Hozzátartozóik kérelemre hadigondozási segélyben részesülhettek, amennyiben hadigondozottá nyilvánították őket.²⁴² A betegek kérhették rokkanttá nyilvánításukat, ahol a legutóbbi csapatteste rovatba: „munkaszolgálatos” bejegyzést tettek.²⁴³

„Hazatértem után mesélték, hogy amikor híre jött, hogy a berényiek jönnek haza, a postásokat és a rendőröket összetrombitálták. Úrlapokon jött az étesítés hazatértünkről, elvileg minden hazatérő küldött ilyet. Hajnali 4 és fél 5 között ki is kézbesítették ezeket a lapokat (1947. július 29), melyekre körültekintésből nem csak a saját nevünket, hanem még 8-10 ismerős nevét is felírtuk, hogy tudják egymást értesíteni a szülők, rokonok a hazatérésünkről. Hajnali 5 és fél 6 tájban az egész falu kint volt az állomáson.”²⁴⁴ „Reggel 5 órakor mindig szól a harang, amikor megérkeztünk ide Berénybe. Az a renge-

teg nép, gondolja el, én kopasz voltam, ekkora kis hajam volt. Ennyire volt a nővérem, oszt nem ismert meg. Azt mondja, hogy hun vagy. Mondom, itt vagyok, azt mondja, hogy nem vagy te a testvérem. Otthon is odavezetett a lámpához, vagy a villanyhoz, s azt mondja, nézem, hogy valóban te vagy-e. Mondom bolond volnék nem idejönni, ha nem ide tartoznék. Szóval fantasztikus valami volt az, az a rengeteg nép. Kiabáltak egyik is, a másik is, a neveket, a hozzátartozóját keresve.”²⁴⁵ „Miután kórházba kerültem, valaki azt hitte, meg is haltam, ezért ki is szól:- Ne is kiabáljon! A Zoli az meghalt! – Mire én a másik vagonból rácsáfoltam: – Dezső bácsi, itt vagyok!”²⁴⁶ „András testvérem hazajött, mondjuk, de úgy jött haza, hogy az állomástúl a szeszfőzdéig (Akkor ott lakott a visszaemlékező.) hozták a vasutasok, mert jártányi ereje nem volt, tehát olyan gyenge volt.”²⁴⁷ „Volt olyan is, akit nyilván betegként, vagy legyengültként már haza kellett volna szállítani, de hát úgy jött, hogy egy német szerelvény után csatolták őket, és kivitték őket Németországba. Onnan szökdöstek haza, borzasztó nehézségek árán, mert a család az ugye itt volt.”²⁴⁸ Az ilyen esetek kapcsán is szaporodtak a különböző igazolási kérelmek. Így járt többek között például Schön Márton, akit az orosz munkaszolgálatból Németországba vittek. Apja kérte a Nemzeti Bizottságot, hogy igazolja, hogy „sem én, sem fiam a svábok kitelepítési listáján nem szerepelt, és azt, hogy az 1941-es népszámláláskor magyarnak vallottuk magunkat.”²⁴⁹ Az igazolást a Nemzeti Bizottság kiadta.

A visszaülleszkedés igen nehezen indult. Kulcsra zárva tartották a kamrákat, amit a hazatértek nagyon sérelmeztek, az orvosok viszont tanácsoltak. Sokan nem találták itthon szüleiket, testvéreiket, mert azokat már kitelepítették Németországba, a házukban pedig már új lakók, tulajdonosok éltek. Rokonoknál, ismerősöknél húzták meg magukat, míg valahogy nem rendeződtek dolgaik.

A visszatértekről általában keveset tudunk, a segélyező bizottság beszámolójában olvashatjuk: „közel 500 hadifogoly és munkaszolgálatos érkezett haza községünkbe. A Nemzeti Segély a rászorult hadifoglyok részére fejenként 10 kg lisztet és 10 forint adományt juttatott.” Segélyt is kaphattak, hazatért hadifogoly minősítés esetén. Így részesült Weigert Mihály 100, míg Hoffmann Mihály 75 Forint segélyben, 1947. október 27-én döntött a Szociálpolitikai Bizottság kérelmükben.²⁵⁰ 1948. január 5-én Stibán József, Frey József, Feldmüller József, Weigert Mihály, Schupkégel Ádám részesültek 100-150 forint segélyben, míg Speck Mihály kérelmét elutasította a bizottság, mert „földje van (a kérelmezőnek), és fedezet nincs a bizottságnak.”²⁵¹ Természetbeni juttatásként lisztet igényelhettek. Békés vármegye az előjáróság „és a Nemzeti Segély mezőberényi csoportjának kérelmére a nagyszámban hazatért, illetve hazatérő német nevű munkaszolgálatosok kenyérellátásának biztosítása végett 10 mázsa búza örleményt kiutalok. Gyula, 1947. július 31.”²⁵² Részlet az 1947. évi augusztus havi „Közellátási jelentésből”. „A zsírellátatlan lakosság nyilvántartásunkban 2800 személy van nyilvántartva, kik közül 400 személy hadigondozott valamint hazaérkezett hadifogoly. A hazaérkezett hadifoglyok ellátására 150 kg szalonnát kaptunk, mely szétosztása folyamatban van, személyenként 1/2 kg.”²⁵³ A törvények lehetővé tették, ma úgy mondanánk, újrakezdési hitel felvételét is. Mindezekről azonban a deportáltak nem vagy igen keveset tudtak. Egy visszaemlékező jegyezte meg, hogy a tanács a mai napig tartozik neki 20 kg liszttel. Munkahelyükre általában visszavették őket, „hadifoglyok és deportáltak szolgálati helyükre visszaveendők”²⁵⁴, többüket azonban hamar el is bocsájtották, megbélyegzetteként kezelték őket. Viszontagságaikról nem beszél(het)tek, legfeljebb egymás közt, amikor más nem volt jelen. Néhány kivételtől eltekintve az érdeklő kérdést általában röviden elhárították. Napjainkig sokan úgy tudták, hogy szüleik, nagyszüleik fogságban voltak. A rendelkezésre álló levéltári forrásokban is gyakran hadifogolyként szerepelnek, elkülönítésük a ténylegesen, katonaként fogságba esettek közül igen nehéz.

A „málenkij robot” lelki hatásai

Az interjúk során, végén-elején, mikor még nem, vagy már nem a „hivatalos” kérdés, hanem beszélgetés zajlott, szinte minden nyilatkozó szájából elhangzott: *„Nem fognak talán ezért felakasztani.”*²⁵⁵ *„Miért van erre szükség? Ezek csak egy 16 éves gyermek gondolatai.”*²⁵⁶ *„Álmomban se jöjjön elő! Éppen elegendő volt, nem kell, hogy engem ilyenért még egyszer elhurcoljanak. Azért mondtam.”* *„Én erről már nem akarok beszélni.”*²⁵⁷ A félelem kimondva és kimondatlanul még él, gyakran elhallgattat dolgokat, neveket még ma is, és ugyan ki beszél szívesen arról, hogy milyen megaláztatásokon ment keresztül. Mások igyekeztek kisebbiteni, mintegy semmissé tenni a szörnyű dolgokat. *„Ja, hát igen, volt olyan, a szegény ... napokig ott sírt, a másik priccsen, kenyérért könyörgött, de nem dolgozott, hát éhen halt.”* (!) *„Nem volt ott olyan jó, hogy arról sokat keljen beszélni.”*²⁵⁸

Tart még a félelem? Vagy öröklődik génjeinkben? Egy unoka a 2001-es népszámláláskor nem sokat tudva nagyapja deportálásáról, 20 évesen, a nemzetiségi kérdésre így reagált: *„Anya, te minek vallottad magad, mert én németnek akarom, szerinted Márti (nővére, 25 éves) minek vallotta magát, németnek? Hogyha menni kell, akkor együtt menjünk.”*²⁵⁹

Szinte mindenki elmondta, a mai napig nem érti, miért kellett őt elhurcolni „málenkij robotra”, hisz nem volt bűne semmi. *„Hiába volt németes a nevünk, én sem, de még az én apám sem tudott németül, pedig ő 1899-ben született.”*²⁶⁰ Azt is bűnnek tekinthette a nyilatkozó, ha valaki beszélt németül? És a védekezés: *„még az én apám sem tudott németül, pedig ő 1899-ben született.”* *„Nem voltunk bűnösök, nem voltunk semmilyen pártnak tagjai, nem voltunk volksbundisták, egyáltalán semmilyen politikai vétségünk nem volt.”*²⁶¹ Más magában keresi a deportálás okát. *„Miért éppen engem? Miért éppen megint engem visznek el? Mi a bűnöm? Kinek vétettem?”*²⁶²

Azután az álmok. Kísértenek napjainkig. Többen elmondták, lassan-lassan elmúltak rémálmaik, de most, hogy felidéztek az emlékeket, újra előjöttek. *„Jó is, hogy a végére értünk (a beszélgetésnek), mert visszajöttem álmaimban a deportálási emlékek.”*²⁶³ *„Éveken keresztül, amikor valami komoly gondom, problémám volt, éjjel mindig a Szovjetunióról álmodtam. Ez az álom újból megisméltődött. Talán öt éve nem fordul elő.”*²⁶⁴

Sokan gyermeküket, gyermekeiket „hagyták” itthon, s ha hazatértek nem találták, mert közben kitelepítették őket Németországba. Gyakran a hazatértekben a testvér sem ismerte fel testvérét, gyermek anyját, apját. Talán nem teljesen ide tartozik, de beszélni kell arról is, hogy a távollét alatt házasságok mentek tönkre. A férj / feleség nem tudott semmit a távollevő hozzátartozójáról, ezért új kapcsolatok jöttek létre, még ha sokszor „gazdasági” alapja is volt az új család alapításának.²⁶⁵ Többen a nők közül nem akartak férjhez menni, úgy gondolták, a fiatalságukat vették el. *„Hát én most jöttem haza, oszt mindjárt egy emberrel kínlódjak, akarok én még anyukám kislánya lenni. Nem is mentem csak 27 éves koromban férjhez. Hát most tényleg, nem is voltam gyerek itthon.”*²⁶⁶ Többüknek nem született gyermeke. Az okokról nem beszéltek.

Aztán a névmagyarosítás. Sokan szabadulni akartak német hangzású nevüktől, mások nem. *„Én elhatároztam odakinn, hogy ha hazajövök és nem magyarosítottak, én ezt a nevet többet nem viselem. Első szavam az volt, hogy találkoztam a vonatnál, hogy van új nevünk? Van, akkor jó.”*²⁶⁷ A kérdésre, hogy miért nem magyarosított más ezt válaszolta: *„Magszenvedtem ezért a névért.”*²⁶⁸

Jegyzetek:

- 227 Bujdosó Ádám visszaemlékezése
228 Varga É. 2008. 127. o.
229 Mezőberény, OPSKK könyvtár,
230 Rubicon: 1990 / 3. Orosz fogság.
231 MNL BÉML. Gyula alispáni iratok 1945. július 8. utcanevekről rendelkezik a tanács Bethlen utcából Puskin utca lesz (111. közgy. jkv. 996. ikt sz. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1945 Mezőberény)
232 MNL BÉML. Gyula alispáni iratok
233 Füzesi M. 1990. 12. o.
234 Pereiné Nigrinyi Erzsébet visszaemlékezése
235 Rákosi Mátyás és Nagy Imre részvételéről (sem) találtam írott forrást. Puskin nagykövet részvételét minden visszaemlékező megerősítette.
236 Szabeni I. 1993. 264. o. Nigrinyi Erzsébet
237 Dr. Füzes M. 1990. 320. o.
238 Vermes Zoltán visszaemlékezése
239 Bujdosó Ádám visszaemlékezése
240 Weigert Mihály visszaemlékezése
241 Köhler J. 2007. 10. o.
242 MNL BÉML Gyula, Békés, mezőberényi hadigondozottak törzslapjai, Stéfán József
243 MNL BÉML Gyula, Békés, mezőberényi hadigondozottak törzslapjai Vogel Mihály adatai
244 Vermes Zoltán visszaemlékezése
245 Vértés Jánosné visszaemlékezése
246 Vermes Zoltán visszaemlékezése
247 Vértés Jánosné visszaemlékezése
248 Dr. Füzes M. 1990. 320. o.
249 MNL BÉML Gyula, Mezőberény község iratai 1945.
250 MNL BÉML Gyula Mezőberény község iratai 1947.
251 MNL BÉML Gyula Mezőberény község iratai 1948.
252 MNL BÉML Gyula Mezőberény község iratai 1947.
253 MNL BÉML Gyula Mezőberény község iratai , A hazaérkezett „málenkij robotosok” létszáma a hadifogoly létszámmal keveredik, elkülönítésük nehéz. Augusztusi hónapra 500 férfi, 200 női, 30 db gyermek cipőtalpalási utalványt kapott községünk.
254 MNL BÉML Gyula Mezőberény község iratai. Erre törvény kötelezte a korábbi munkáltatót és tanácsi határozat is született róla
255 Weigert Mihály özvegye és Vermes Zoltán
256 Vermes Zoltán
257 Szabeni I. 1990. 269. o.
258 Guth József
259 K. Mihályné szóbeli közlése
260 Vermes Zoltán
261 Dr. Füzes M. 1990. 319. o
262 Szabeni I. 1993. 280. o.
263 Puskás Lászlóné
264 Dr. Füzes M. 1990. 330. o.
265 MNL BÉML Gyula, Békés, mezőberényi hadigondozottak törzslapjai
266 Sós Istvánné
267 Sós Istvánné
268 Guth József

Bevezető az interjúk elé

A most következő interjúk 2016 tavaszán-őszén készültek idős emberekkel, akik megjárták a „málenkij robotot” és életük során számos társadalmi, gyakran családi katasztrófát éltek át. Elég csak a – deportáláson kívül – a kitelepítésekre, a magántulajdon köztulajdonba vételére vagy gyermek, házastárs elvesztésére gondolnunk. Testi, gyakran lelki okok miatt többen nem vállalták, vagy később visszamondták a beszélgetést, voltak, akiket felkerestem, de egészségi állapotuk miatt már nyilatkozni nem tudtak. Az interjúváltak között is többekkel nehezen lehetett lefolytatni a beszélgetést, míg mások korukat meghazudtoló szellemi és testi frissességgel bírtak. Ehhez igazítottam a közzé adott írások formáját is a folyamatos elbeszélés és a kérdés-felelet formát, s igyekeztem úgy átszerkeszteni a beszélgetéseket, hogy felismerhető maradjon a nyilatkozó szavajárása, jellemző nyelvi fordulatai. Az interjúkról készült hanganyag, írásbeli feljegyzés és fotók a Mezőberényi Helytörténeti és Tájvédelmi Egyesület megbízásából készítettem a GUL-A-2016-00051 számú pályázat számára.

A beszélgetések, akár egy-két órán át tartottak, akár többszöri, 3-4 alkalommal történtek is, erősen felzaklatták a nyilatkozókat. Többen ki is fejezték, örülnek, hogy a végére értünk. Mégis miért volt akkor szükség felkavarni a régi, nem szeretem élményeket? Bízom benne, hogy a kitűzött célok, melyet elérni remélek – ezeket a célokat tűzte ki a pályázat kiírója is – megérte. Az egyik ilyen a nyilvános kibeszélés lehetősége, amely talán enyhíti, enyhítheti a fájdalmat. Fontosnak tartom, hogy az a közösség, amelyben a „málenkij robotot” megjártak élnek, tartsa emlékezetében ezt a tragikus eseményt a többi hasonló mellett, adjon valamiféle erkölcsi elismerést ezeknek az embereknek az átélt szenvedéseikért, emberi helytállásukért.

Példamutató, hogy Mezőberény közössége pénzt, élelmiszert gyűjtött a „málenkij robotra” kényszerítettek számára, és tudnia kell minden közösségnek az olyan személyiségekről, akik igyekeztek minél több embert felmentetni, megrövidíteni szenvedéseiket, melyeket a deportálások alkalmával voltak kénytelenek elviselni. Szabó Árpád – Áрпи bácsi, ahogyan a visszaemlékezők emlegetik – volt iskolaigazgató, politikusi tekintélyét kihasználva sokak számára tette lehetővé a hamarabbi szabadulást, így életet mentett. És nem kerülhető el a „Ki vagy kik a bűnösök?” kérdés felvetése sem. Úgy gondolom, hogy a korabeli világpolitikát irányítók felelősségétől kezdve az akkori magyar kormány és a települést 1944–1945-ben vezetőik felelősségéig végigvezettük a figyelmes olvasót. Végül pedig remélem, sikerült bemutatni, hogy egy nép, jelen esetben a németység kollektív bűnössé tételének milyen máig ható emberi, társadalmi következményei lehetnek. Gondoljunk csak arra, miért szűnt meg a többnyelvűség Mezőberényben.

KISARI MIKLÓSNÉ: *Előszó helyett*

Amit gyerekként érzékelünk a világból, arra életünk végéig emlékezni fogunk, nem tudjuk elfelejteni. Amit gyerekként hallunk a felnőttektől, azon sokat gondolkodunk, rakosgatjuk az emlékezet mozaiklapjait, aztán később összeáll a kép.

Hosszú idő telt el, mire felfogtam, mi történt velünk, a családdal Édesanyám bűnös múltja miatt. A 17 és fél éves lánynak az egyetlen s egyben legnagyobb bűne az volt, hogy német származásúak voltak a felmenői. Amikor 1725-ben Harruckern báró letelepítette a rajnai-frank nyelvjárást beszélő őseinket, senki nem gondolhatott arra, hogy valamivel több mint 200 év múlva a származásuk miatt kollektív bűnösnek tekintenek rájuk. Harruckern idejében jöttek, a 2. világháború vége felé pedig vitték őket, pedig a háború kirobbantásához nem volt semmi közük. A munkaképes, 562²⁸⁸ berényi svábot 1945. január 6-án a Donyec-vidék bányáiba, jótételi munkára szállították. Pótolni kellett a kiesett munkaerőt, a harcoló és a háborúban elesett katonákat.

Erdei Ferenc belügyminiszter ezzel kapcsolatos rendelete 1945. január 5-én datálódott, de jóval előtte már megegyezés született, mert Vízkeresztkor, 6-án már a gyulai gyűjtőhelyen vették őket számba.

Amikor édesanyám (Krattinger Magdolna) került a bizottság elé 17 és fél évesen, soványan, törékenyen, még az orosz tiszt szíve is megesett rajta, és azt mondta, hogy maradjon. A tolmács (!) kimondta az ítéletet: apja, anyja német, mennie kell! És ment, vele együtt a 23 éves férje, az édesapám (Chovanyecz Pál), aki előző nap vette el feleségül, hogy vele mehessen, és tót létére osztozzon a svábok gyötrelmeiben.

A nagynéném, édesanyám nővére is ment, korántsem önként, a nagyszülőkre hagyva kétéves kisfiát. Szlovák nemzetiségű férje a hadifogságból időközben hazatért Berénybe, de mivel feleségét nem találta itthon, a csehszlovák-magyar lakosságcsere lehetőségével élve, szüleivel és testvéreivel kitelepült Gútára, a 2. világháború után ismét csehszlovák fennhatóság alá került csallóközi kisvárosba. Nemcsak az unokatestvérem volt az egyetlen gyerek, akit a nagyszülők, szomszédok neveltek ebben a szörnyű időszakban. Miközben a berényi munkaképes svábok a Donyec-medencében robotoltak, 1946. május 7-én a hozzátartozókat, öregeket, itthon maradt feleségeket, gyerekeket kitelepítették Németországba. Mindazokat, akik az 1941-es népszámláláskor németnek vallották magukat. A málenkij robotból 1947-ben vagy később hazatérőket gyakran a mások által lakott vagy üres szülői ház fogadta, amelyben üres volt a gyerekágy is, mert a kitelepített nagyszülők a rájuk bízott gyerekeket is vitték magukkal.

A málenkij robotról csak közvetett emlékeim vannak. A szüleim, nagyszüleim és a családhoz tartozók keveset és visszafogottan beszéltek a kinn töltött nehéz időszakról. Bennem gyerekként az maradt meg, hogy ez egy homályos, félelmetes titok, amiről még beszélni is bűn. Tehát nem beszéltem és nem kérdeztem. Ezzel szemben bárkivel találkoztunk az utcán, mindenki megkérdezte, hogy hol születtem. Bizonyára tudták, de megmondtam – Sahtiban – és nagyon szégyelltem magam. Aztán később rájöttem, hogy nem nekem kellett volna szégyenkezni, de azoknak, akik annak idején málenkij robotra vitették a szüleimet. Bizonyára soha nem gondoltak rá, hogy egy kisgyerek az ő bűneik miatt érzi rosszul magát.

Nagyon konkrét emlékem, hogy július 29-én nagymamám mindig tyúkot vágott, mert neki a hazatérés volt a legszebb ünnep. Egyszer elmondta, hogy 1945. január 6-tól 1947. július 29-ig mindig feketében járt, mert nem tudta, hogy a fia és a menyé él-e még.

A szüleim mesélték, hogy Sahtiban néha a táborparancsnok a pufajkája elejébe csúsztatott és büszkén hurcolt körbe a lágerban. Ennek ellenére nem érzem, hogy nekem is büszkének kellene lennem az életben való elindulásomra. Mai ésszel nem tudjuk felfogni ezt az időszakot.

Nálunk, Mezőberényben még volt néhány ilyen időszak. A két részletben hazatért berényieknek pazar volt az itthoni szerény életmód a kinti nyomor és éhezés után. Az első, hivatalosan kiadott anyakönyvi kivonatomban születési helyként Mezőberény szerepelt, ugyanígy az első osztályos bizonyítványomban is, amelyet a fent említett okmány alapján állított ki Váczi Angyalka tanító néni. (Később kicserélték az anyakönyvi kivonatot és a bizonyítványt is. Az új papírokon a születési helyként már Sahti szerepelt.) Sahtiban nem adtak semmiféle kísérőpapírt, hogy íme, a hormoninjekciók ellenére és annak fittyet hányva mégis megszületett egy emberpalánta. Illetve nem egy, hanem három, mert rajtam kívül még ketten tehettük meg hazafelé négy hónaposan a két hétig tartó vonatutat. Közülük az egyik éveken keresztül osztálytársam volt, de soha nem beszéltünk erről. Éreztük, tudtuk, hogy hallgatni kell.

Még néhány szó az iskolákról. A békési gimnáziumban tőlem soha senki nem kérdezte meg, hogy miért születtem Sahtiban. Pedig minden évben az osztályfőnökeim (3 volt a négy év alatt) kitöltötték a napló anyakönyvi részét, és gondolom, feltűnőbb volt, mintha Mezőberényt diktáltam volna be. Lehet, hogy nem akartak kellemetlen perceket okozni? Szegeden, a főiskolán az egyik szigorlat után a legnagyobb rémületemre Moholi tanár úr visszarendelt és rákérdezett. (Ő volt az egyetlen, akit érdekelt, az egyetemi éveimet is beszámítva.) Az ijedtségem annak szólt, hogy már az indexembe is be volt írva a jegy, és most mi lesz? De csak mesélnem kellett. Nagyon tájékozott volt, érdekelt is, és mindjárt tudta, hogy a jótételi munkához én is hozzátartozom.

Sokszor mondjuk, hogy kicsi a világ, de ez nemcsak szóolás, hanem valóban így van. Már felnőtt koromban egy alkalommal a csepeli SZTK szemészetén várakoztam vizsgálatra. Az asszisztensnő behívott, és nem a TAJ kártyát kérte tőlem, hanem rákérdezett, hogyan kerültem Sahtiba. Elmondtam, de láttam, hogy már tele van a szeme könnyel. Aztán ő következett. Elmondta, hogy ő Sáríka Gyuláról, és ugyanabban a lágerban töltötte fiatal kora öt évét, ahol én születtem. Amikor a főorvosnő bejött, csak azt látta, hogy két nő egymás nyakába borulva sír. Röviden elmeséltük neki a sírás okát, de nem értette. Ő jobb helyről származhatott és valószínű, hogy nem volt a családban német származású.

A mai tankönyvekben is kevés az információ erről az időszakról. Generációk nőttek fel úgy, hogy ezekről a sötét és érthetetlen dolgokról nem is hallottak. A hallgatás a málenkij robotból való hazaérkezés után természetes és kötelező volt. A fenyegetés, miszerint börtön jár a fecsegésért, nagyon meghatározta a kommunikációt. A rendszerváltás óta eltelt több mint negyedszázad, mégis csak az utóbbi években erősödött fel a kibeszélés. Készülnek filmek, könyvek, de ez már az utolsó pillanat. Szerencsére még vannak túlélők, akik el tudják mondani, amit évtizedeken keresztül elhallgattak, és még emlékeznek a szovjet munkatáborokra. Az elmúlt hét évtized bizonyítja, hogy az átélt fájdalmakat, kiszolgáltatottságot, megalázottságot tompítja az idő, de soha nincs megnyugvás.

A Mezőberényben megtörtént eseményeknek, igazságtalanságoknak mind a mai napig egyetlen megbízható szemtanúja van: a vasútállomás, mert innen vitték – hozták az embereket, a zsidókat, a málenkij robotosokat, a kitelepítetteket, a betelepülteket. A tavaly felújított vasútállomás négy sarkán őrt áll a 20. századi történelem, és figyelmeztet az emlékezés fontosságára.

Radványi (Rau) Sándor

Radványi (Rau) Sándor története sokban különbözik a többi visszaemlékezéstől. Nem csak azért, mert Sanyi bácsi jó kedélyét megőrizte a mai napig, ilyenek szerencsére többen is megszólalnak. A gondok, bajok, testi szenvedések, az idős korrjal járó és az Oroszországban szerzett testi-lelki sebek mintegy mellékesként jelentkeznek visszaemlékezésében. Az interjúk között még ilyen is akad. De hallgatva, olvasva Sanyi bácsi történetét majdhogynem egy jól sikerült kirándulás, táborozás élménye juthat eszünkbe. Első benyomásunk az lehet, hogy nem is volt olyan elviselhetetlen az a „málenkij robot”. Azonban ne felejtjük, el nem követett bűnök miatt deportálták szülőföldjéről 1945 januárjában, és 1947 júliusáig kényszermunkán volt a Szovjetunióban, távol a szüleitől, családjától, nem ismert, korábban meg nem tapasztalt természeti és társadalmi körülmények között, a korabeli magyarországi életviszonyokhoz képest is sokkal rosszabb helyzetben kellett életben maradnia. Története számomra éppen a minden testi-lelki bajból szabadulni tudó, a rosszat is a maga javára fordító ember története.

Radványi (Rau) Sándor története.

Radványi Sándornak hívnak. 1926. március 16-án születtem Mezőberényben, az akkori Róza utcában (ma Árpád), ebben a házban, ebben a szobában, ahol most beszélgetünk. Édesapám, Rau Márton 1898-ban született, édesanyám, Eiler Magdolna pedig 1903-ban látta meg a napvilágot. Szomszédaink voltak Berg Gyula papucsosék a 35. sz. alatt, a másik oldalon Bartolfék a 39. számú házban, szemben pedig Vidó tanítóék laktak, mellettük Eilerék, a Bacsó József tanár bácsi apósáék háza állt.

Gyermekként, „amíg a kapu kilincset el nem értem”, csak németül beszéltem, nem tudtam magyarul. Az utcán, később az iskolában a többi gyerektől tanultam meg magyarul. A Buncsák-iskolában kezdtem az első osztályt, a mai Luther utcán, ma egy alapítvány használja az épületet. Buncsák János tanítóhoz három évig jártam, ez egyházi iskola volt, itt magyarul folyt a tanítás. A 4. osztályt a mai művelődési ház helyén korábban álló állami iskolában jártam, ez a telek adott helyet még korábban, talán az 1830-as években a megye első gimnáziumának.²⁸⁹ Négy évig jártam polgári iskolába, a mai Petőfi utcán áll az épülete, jelenleg általános iskola. Bánhegyi Mihály volt az osztályfőnököm végig, tanított még Makkay János. A cserkészcsapat tagja voltam, többször voltunk táborozni különböző helyeken a csapattal.

Abban az időben minden vasárnap a gyerekek templomba jártak, gyakran a szüleik nélkül. Egy ilyen alkalomkor a barátom, Pálffi Gyurka, a cserkészcsapat otthonába csábított a templom helyett. Megbeszéltük, mire harangoznak délre, hazaindulunk, hogy ne tűnjön fel, nem a templomban voltunk. Érdekességként mondom, hogy a mezőberényi német evangélikus egyházban a mai napig felállva mondják el a Miatyánkot, miközben harangoznak is. Máshol ez nem szokás. Valahogy eljártunk az időt, megszólalt a déli harang. Húzzák a levesnótát, vagy leveshez harangoznak, mondják ilyenkor a berényiek. Rohantunk haza. A húgomat már otthon találtam, az asztalnál ültek szüleim is. Kérdezték, hogy merre jártam. Talán nem voltál templomban? Tagadtam, sőt az első és utolsó éneket is meg tudtam nevezni, az mindig ugyanaz volt az adott időszaknak megfelelően. A húgom árulkodott, mondta, hogy nem látott. Lebújtunk a karzaton, hogy Bárdi lelkész ne vegye észre, hogy beszélgetünk – volt a válaszom. Az utolsó ellenőrző kérdésre, mely az istentiszteleten elhangzó más énekre kérdezett, hát arra rossz választ adtam, hiszen az mindig változó volt. A válasz végére sem értem, máris csattant az atyai pofon, büntetésem tetézte még a sarokban való térdepelés is. Édesapám nem is a templomkerülést, hanem a hazugságot büntette.

Másik alkalommal szintén vasárnap, hisz csak akkor került bor az asztalra, húgommal megdézsmáltuk a vasárnapi maradék bort, melynek az ablakban volt a helye ebéd után. A hiányt nagy előrelátással vízzel pótoltuk. Szokás volt délutánonként, hogy a berényiek kiültek a ház előtti padokra, és ott beszéltek meg a szomszédokkal a világ és maguk ügyes-bajos dolgait. A gyerekek pedig a közeli játszótereken játszottak. A futkározás, ugrálás közben egyszer csak nagyot botlottam, beestem az árokba. A húgom jól kicsúfolt, és azt kiabálta, hogy berúgtam a bortól. Több sem kellett a szüleimnek, vallatóra fogtak, s bizony kiderült az igazság. Ezek kisebb csínyek voltak, általában jó gyermek voltam. A málenkij robotból való hazatérésem után, mikor először összegyűlt a tágabb rokonság, a Hidasi, Honti, Eiler család, az első kérdések egyike ekként szólt: – Mondd, Sanyi, még mindig olyan rossz vagy, mint voltál? Mondom, általában jó gyerek voltam.

Halászlaki (Hudák) Pali barátommal együtt jártunk polgáriba, vele esett meg egy, sok mindenben az akkori korra jellemző dolog. A vasárnapi bál után szokás volt hazakísérni a leányt. Szóval ez a Pali egy ilyen alkalommal egy magyar lányt kísért haza, s hajnal felé sétált haza a tót részre. S hogy ne unatkozzon, füttyörészett csak úgy a maga szórakoztatására, hiszen nagyon szeretett füttyölni. Mígnem a mai Madách utca sarkán, a Wagner doktor nagypapa házában, egyszer csak ráreccsent egy hang: – Nem füttyölünk! Jóska meggondolatlan válasza: – Nem pofázunk! Mire megnézhetne volna, kihez beszél, már az árokban találta magát két hatalmas pofon következtében. A fiatalember később úgy magyarázta dagadt arcát, hogy találkozott két kakastollal. Attól kezdve soha többé nem füttyörészett az utcán.

Föld. Édesapámnak 4 hold földje volt, a Rókáson, a Csabai és a Szarvasi út között található ez a terület, édesanyámnak 8 holdja volt a békési Négyegyenes dűlőn. Érdekes, hogy a békési határ lehúzódott egészen Hunya határáig. Mindkettő jó föld volt, sok földnek magyar volt a tulajdonosa. Édesapám résztulajdonosa volt egy gőzmeghajtású cséplőgépnél, negyedrészen. Betakarításkor ő kezelte, értett hozzá, mert lakatos volt a szakmája, a keresetet terményben kapta meg. Tulajdonos volt még Sepenyi és a Rókási Braun is. (Ilyen nevek voltak még: Epresi Rau, akinek Epresnél volt a tanyája.) A földből és a cséplőgépből éltünk meg, tanyánk nem volt. Itthon tartottunk disznót, baromfit, és mindig volt tehenünk. Csak magunk ellátására tartottuk a jószágot, piacra nem vittük. Mint mondtam volt, ebben a házban születtem, melyet még a nagypapám épített, aki 1914-ben halt meg, tehát a ház korábban épült. Az utcára néző ház jellegzetes német szárazbejárós épület volt, a szobák az utcára néztek, majd a telekhatáron folytatódott az épület a kert irányában egy kisebb szobával, konyhával, pincével, felette magas kamrával, mellette padlásfeljáróval, majd az istálló és a kisebb épületek következtek. Azt beszéltek, hogy a faluban nem volt ács, aki meg tudta volna csinálni a derékszögű tetőt, ezért Nagyváradról kellett ácsot hozatni. Később a szárazbejárót befalztuk, helyébe egy szobát és kamrát alakítottunk ki, az utcára néző épület egy részét lebontottuk, helyén alakítottuk ki a mostani bejárót.

1936-ban végeztem el a polgárit, ezután Veress Endrénél villanyszerelést tanultam, ez a család a mai napig villanyszerelő, olyan ezermester. 1940-ben szabadultam, ezt követően Eilerék segítségével Budapestre kerültem a Standardhoz, mindenféle elektronikai alkatrészeket gyártottak itt, például fázisjavító kondenzátorokat, de még katonai célokra használható eszközöket is. Én a meónál dolgoztam, Pesten laktam. Maszek munkát is kerítettem, nagy örömmel alkalmazott egy rádiójavító iparos munka után. Amikor tehettem, jöttem haza, majd a vasárnap esti vonattal vagy a hajnalival mentem vissza. Ilyenkor nem értem be munkakezdésre, de nem volt probléma, le kellett dolgoznom a késést, és minden rendben volt. 1944 őszén édesapám bevonult katonának, ekkor hosszabb szabadságra jöttem haza. Október elején, pontosabban 6-án járt le a szabadságom, indultam volna vissza, édesanyám faggatott is, hogy mikorra készítse el a csomagomat, én azonban nem tudtam dönteni, addig-addig, míg a hajnali vonat mellett döntöttem. Ekkorra azonban bejöttek az oroszok, vonat nem indult, én maradtam itthon. Talán ekkor dőlt el, hogy én is a „málenkij robotra” hurcoltak számát fogom növelni. Pár napra „hívtak”, a Bartolf-iskolába gyűjtöttek össze minket, ma ezen a helyen áll a gyógyszerár és az orvosi rendelők. Én csak arról tudok, hogy jöttek szólni, hogy 24 órán belül egy kis csomaggal,

pár napnyi étellel meg ruhával el kell menni oda az iskolába. Ott voltunk két vagy három napig. Nem tudom, mert onnan nem lehetett kijönni. Leterítettek egy csomó szalmát, ott aludtunk. Aztán egy szép napon, délután fele volt már, odaálltak a teherautók, felpakoltak bennünket, átvittek Gyulára. Hogy kik voltak az iskolában? Hát, kérlek szépen, a Germán fiúk voltak még itt, a Germán Jóska bácsi, a pék, annak a gyerekei. Akkor Roósz Miska, az már meghalt szegény. Akkor Rück Jóska, a pék, a kis Rück Jóska. Akkor kik voltak még ottan? Monostori Marci bácsi. 70-en, 80-an lehattunk. Gyulára vittek mindenkit át. Na, most mikor Gyulára átértünk, ott már a gyulaiak majdnem be voltak vagonírozva. Akkor kezdtek berakni, bepakolni a mieinket is. Először a nőket, mikor a nők elfogytak, akkor, akik házások voltak. Férj és feleség, azokat rakták be, és utána a férfiakat. Maradtunk olyan 70-en 80-an, nem tudom pontosan, mennyien, de ilyen létszámban lehattunk, nekünk nem jutott már vagon. És akkor bennünket bekísértek a Göndöcs-kertbe, megint hoztak egy csomó szalmát, ott aludtunk. Mondták, hogy na, majd az „éccaka” hoznak vagon, reggel bevagoníroznak bennünket is. Igen ám, csak hogy a szerelvény a bevagonírozott társasággal akkor éjjel elment. Úgyhogy reggel, mikor felkeltünk, akkor hát vagon nincsen. Áttereltek Elekre, ott a földúton, alól. Az elekiek már azok is vagonírozás alatt voltak. Minket az elekiekkal vagoníroztak be. Este a mi szerelvényünk is elment. Mentünk így Arad–Brassó és a Kárpátokon keresztül Jassin át Krivojrogba.

K. M.: Többen azt mondják, hogy valahol Arad előtt a két szerelvényt összekapcsolták, azt, amely elment Gyuláról, meg ami Elekről ment. Erről nem tudsz, Sanyi bácsi?

R. S.: Arról nem tudok. Azt viszont tudom, hogy még Békésen, illetve nem Békésen, hanem Gyulán összeismerkedtem egy korombeli, magas fiatalemberrel, a Tomaj Gyurkával. Az pedig egy békési gyerek volt, a Dübögőben volt pincér. És ott jöttünk rá, hogy hát békésiek is vannak itt egy jó páran. Akikre emlékszem még a Pribojszki Jóska bácsi, aki cukrász volt, meg a Sarmund, azt hiszem, Béla volt a keresztneve vagy micsoda, az meg főpincér volt a Dübögőben. Meg voltak még egy páran, de hát nem emlékszem, csak 70 éve volt már. A Gyurkával nagyon jó haverságba kerültünk, együtt is mentünk végig. Mondom Arad–Brassó, és akkor úgy mentünk. De aztán arra kint már a szerelvény hun állt, hun ment. Volt, hogy egy órát álltunk, volt, hogy egy fél napot, majd egész napot álltunk.

Az útvonalunk Arad–Brassón keresztül Sahti volt, amire emlékszem, és így kerültünk aztán Krivojrogig. Krivojrog egy nagy vasércbányatelep, ahova január vége felé érkeztünk. Az út azért tartott olyan soká, mert a szerelvényünk időközben hol ment, hol állt. Sokszor egész nap álltunk. Egy ilyen állás alkalmával, amikor megebédeltünk, azt mondták az oroszok, hogy nem muszáj bemenni a vagonba, hanem sétálgassunk ott a vagonok előtt. Így is telt az idő, mígnem egy jó óra hossza után nagyon nagy ribillió kerekedett, azonnal bezavartak mindenkit a vagonba. Mikor már mindenki bent volt, az ajtókat ránk zárták, majd egyenként minden vagon kiállítottak, és megszámoztak bennünket. Kisült, hogy állítólag az egyik vagonból valaki megszökött. Nem sokkal később megint csak egy nagy kiabálásra lettünk figyelmesek. Amikor kinéztünk a vagon ablakán, láttuk, hogy két vagy három orosz egy illetőt cibálgat nagyon a vagon fele, és berakták a vagonba. Meglett a létszám. Akkor a szerelvény elindult tovább. Ez volt az első benyomásom még az úton, amire oroszországi utunkra emlékszem. Krivojrogba a szerelvény létszámát két lágerre osztották el, az egyikben voltak az elekiek nagyjából, a másik lágerben maradtak még elekiekből néhányan, meg berényiek voltunk, és itt szembesültünk azzal, hogy románok²⁹⁰ is vannak. Úgyhogy akkor derült ki, hogy a szerelvényhez Romániában is csatoltak még vagonokat. A románok közül, akikre még úgy emlékszem, Sherbán Ottó, a Rück testvérek Aradról, Hauzer Karcsi, *Kronstadt* meg *Hermannstadt* emlegette, ami Brassó meg Nagyszében lehetett. Másokra már nem emlékszem, de közülük kettőről még majd lesz szó. Amint mondtam, a Tomaj Gyurkával nagy barátságot kötöttünk, és együtt voltunk mindig. Krivojrogban az első sorakozónál felszólítottak bennünket, hogy akinek van valami szakmája, az lépjen ki. Hát mi kiléptünk. Mondtam a Gyurkának, hogy gyere te is, könnyebb lesz itt majd az iparosok közt dolgozni. Azt mondja, én nem értek semmihez, csak a sört tudom vinni. Nem baj, mondom, gyere, majd csak könnyebb lesz, majdcsak megleszünk valahogy. Hát kiállt a Gyurka is a sorba, és akkor hozzáfogtak számolni. Biztos megvolt, hogy mekkora létszám kell nekik szakmunkásokból, mert érdekes módon

a Tomaj Gyurka meg én köztem elvágta a sort, bennünket visszaküldtek a tömegbe. Gyurka mondta, hogy cseréljünk gyorsan. Mondtam, maradjál, én meg majd csak elboldogulok valahogy. Csőszerelő lett, már két hét múlva mesélte, hogy kell csövekre menetet vágni, hogy kell tömíteni, hogy kell dolgozni, mint aki mindig ezt csinálta, én pedig lent lapátoltam a csillében az ércet. Így teltek a napok, mentünk a bányába, jöttünk, mentünk a bányába, jöttünk. Egyszer egy oroszhoz osztottak be ketőnket, hogy segítsünk szerelni az ottani lakosságnak falurádiót. Ez annyiból állt, hogy az oszlopon futó légvezeték le kellett csatlakoztatni, bevinni a lakásba, ahol bekapcsolták a falurádiót, ami ugyan csak egy hangszóróból állt, és azt lehetett ki- és bekapcsolni. Állandóan a „Moszkva hangja” szólt vagy semmi más. Egyszer egy öreg bácsinál szereltünk, érdeklődött, hogy hunnan jöttünk, mik vagyunk? Mondjuk, hogy „Vengriából” vagyunk. „Vengriából”. Oh, „venger”? Azt mondja, volt a '14-es háborúban „Vengriában”, állítólag valami fogoly volt, sőt egy jó pár szót tudott magyarul is. Gyorsan szétnézett, hogy nincs-e a környéken senki, aki hallgatózna, majd azt mondta: Sztálin az „nye harasó”, Lenin volt a „harasó”²⁹¹, de erről nem szabad beszélni, mert aki beszél, az megy „Szibirbe”²⁹². Közben a szemei állandóan jártak, hogy nem jön-e véletlenül valaki, és akkor a szájához tette az ujját, hogy nem szabad beszélni, mert aki beszél, az már „Szibir”.

Egy második emlék még, amire emlékszem: 1945. március 12-e. A napra azért emlékszem ilyen nagyon pontosan, mert a húgomnak a születésnapja. Reggel, amikor felkeltünk, mentünk volna ki, ugye ki-ki a dolgát végezni, szükségleteit. Igen ám, az ajtó viszont nem nyílt. Szídtuk, mint a bokrot az oroszokat, hogy képesek voltak még az ajtót is bezárni, hogy ne tudjunk kimenni. Hát dörömböltünk, de semmi felelet nem jött. Erre fel fogtuk magunkat, a másik oldalon az ablakból a deszkákat feszítettük le, mert ugye az volt az ablaküveg. Deszkával volt beszegezve az ablak, és az képezte az ablaküveget. Mikor kifeszítettük, mentünk az épület másik oldalára, láttuk, hogy nem az oroszok zárták be az ajtót, hanem a szél. Teljesen úgy telefújta hóval az épületnek azt az oldalát, hogy a tetőtől egy sík egyenes volt egész a földig. Igaz, az oroszok lapátolták ott a havat, hogy szabaddá tegyék a bejáratot, a kijáratunkat. Akkor, mikor odakerültünk, nekünk is ideadták a lapátokat, nekünk kellett kiszabadítani magunkat. Következett volna, hogy reggelizni kell. Igen, csak nemhogy reggelit, hanem az egész napi ételment nem hozták ki ebben a cudar időben. Akkor kitalálták azt, hogy egy ember, az egyik ember vegye le a nadrágját meg a kabátját, azt húzza fel egy másik, és akkor egy páran így átöltöznek, és akkor elmennek, hoznak ételment. Hát az egészben az volt a szerencsénk, hogy a láger mellett ment az a sínpár, amelyik a bányából vitte az ércet a központhoz. Hátzszakokat csináltak zsákokból, és egy páran az idősebbekből elindultak így felöltözve az ebédért a sínek között. Na, néhányan elmentek, aztán amikor megpakolták a zsákjaikat, 3–4 kenyeret egy hátzszakba meg a szükséges ételment, indultak visszafele. Visszafele akkor tudták meg, hogy a láger körül vannak, amikor a sín fordul, kanyarodott. Nagy kiabálásra, a viszontválaszra megtalálták a kerítést, és a kerítés mellett a bejáratot, és bejöttek, és így volt nekünk aznap ennivalónk.

K. M.: Hogyan alakult úgy általában egy műszak?

R: S.: Akkor, amikor mi odakerültünk, a bánya 3 szinten működött: 47 méteren, 147 méteren és 207 méteren. A 47 méteres szinten azonnal tudtak dolgozni, akik odakerültek. A 147 méteres második szinten, ott dolgoztunk volna mink, de ott nem lehetett dolgozni, mert el volt árasztva még vízzel, és ekkor lehetett az, hogy mentünk segíteni falurádiót szerelni. Na, amikor a víz elfogyott, amit két villanymotor 50–60 cm-es csövön állandóan nyomott, akkor lementünk az aknába. A műszak azzal kezdődött, hogy mentünk, és időközben találkoztunk az előző műszak bányászaival. Amikor találkoztunk, akkor az előző műszak robbantómestere átadta a mi robbantómesterünknek a kis gyújtózsínórcsutkát, meg közölte, hogy hány töltetet rakott be, és hány robbant fel. Erre azért volt szükség, mert hogyha egy-egy nem robbant fel, ami néha előfordult, akkor nagyon óvatosan kellett lapátolni, nehogy véletlenül baleset legyen. Nos, mi odaértünk a vájathoz, a fejtéshez, akkor a fúrómesterünk, aki általában közülünk való volt, felmászott a kirobbantott érceknek a tetejére, és hozzáfogott fúrni. Mi a magunkkal hozott csillére azonnal kezdtük rakni az ércet, és amikor egy csille megtelt, akkor elvittük, és hoztunk másikat. A robbantómester pedig elkezdte szerelni a gyújtózsínórokra a robban-

tőfejeket, hogyha ki lesz fúrva az összes, akkor el tudjunk vele indulni. Nos, amikor az utolsó csillét megraktuk, akkor összeszedtük az előző műszaknak a kiegészítő gyújtószinórajait, és az ércel együtt elvittük az aknához. A fúrómester kifúrta az összes lyukat, amit kellett, és a bányamester, a robbantómester hozzáfogott rakni be a gyújtószinórokat a lyukakba. Egy olyan seprűnyélszerű dologgal azt nyomkodta össze, tömködte. Ilyen 20 centis kis rudakban voltak a robbanótöltetek, amikben olyan sárgás por volt, azokat tömörítette mindet sorban. Időközben megérkeztek azok a szerelők, akik a sánt szerelték tovább, hogy azt mindig tovább lehessen görgetni. Nos, amikor a robbantómester elkészült a berakott töltetekkel, akkor elővette az első gyújtószinórt, és meghatározott sorrendbe kezdte őket rakni össze. Amikor evvel megvolt, akkor jó szorosan össze kellett kötnünk két helyen, és a kettő között el kellett vágni. Amikor ez megvolt, akkor elmentünk egy olyan bűvőhelyre, ahol a robbantás nem tehetett kárt bennünk. Ekkor a robbantómester meggyújtotta a gázlámpából azt a kis csutkát, a gyújtószinórcsutkát. Nem egyszerre robbant fel az összes, hanem pár másodperccel egymás után. Amikor jöttek a robbanások, akkor megszámoltuk, hogy hány robbant föl. Ugye ezt kellett aztán a következő műszak bányamesterének, robbantómesterének átadni, hogy mennyi volt az, ami robbant.

A vájat, amiben mi dolgoztunk, kb. 180–200 cm magas és 180 cm széles lehetett. Ez azt jelentette, hogy egy-egy ilyen robbantással kb. három–négy m³ érc lett kirobbantva, és ezt kellett nekünk fellapátolni. Ez nem volt mindig egyforma, így ettől függött a mi normánk teljesítése is. Ezután elindultunk fel az aknához. Időközben aztán találkoztunk a következő műszakkal, azoknak átadták, amit kellett. Mi meg felmentünk a lifthez, a felvonóhoz, és onnan feljöttünk a felszínre. Elején említettem, hogy a bányát három szinten művelték: 47, 147 és 207 méteren. 147 méteren dolgoztunk mi. A 207 m-es szintet nagyon sokáig nem tudták használni, művelni, mert megtelt vízzel. Vastag csöveken éjjel-nappal szivattyúzták. Ha jól emlékszem, akkor olyan jó hónappal azelőtt tudták megnyitni, hogy bennünket elhoztak Nyetropetrovszkba.

Így telt az idő, mentünk a bányába, jöttünk vissza, mentünk a bányába, jöttünk vissza, viszont az ércet lapátolni, az rettenetesen nehéz dolog volt. Volt olyan érc, ami 5–6 kilós tömb volt. Azt lapátolni nem is bírtuk a csillébe rakni, hanem kézzel dobáltuk fel. Egy ilyen rakodás közben egyszer arra gondoltunk, jó lenne valami lemezt szerkeszteni, alátenni a robbantás előtt az ércnek, és akkor hátha könnyebb lenne a dolgunk. Hát a felszínen láttunk is ilyen tábla lemezeket, odamentünk, kunyeráltunk két tábla lemezt, amit levittünk a bányába. Amikor a bányában a vájat ki volt tisztítva, nem volt semmi érc már ott, a lemezt leraktuk, és mondtuk a robbantómesternek, hogy erre fog majd rárobbantani. Miért? Így könnyebb lesz az ércet feldobálni. Aztán így dolgoztunk. Negyedannyi, feleannyi idő alatt megcsináltuk a normánkat, amit kellett. Amikor egy csille megtelt, elvittük a lifthez, hoztunk egy másikat. Egy ellenőrzés alkalmával, amikor lejöttek, meglátták. Hát mi ez? Mondtuk, hogy hoztuk fentről a lemezt, letettük ide, erre robbantanak rá, és így sokkal könnyebb az ércet felszedni. Ó, ez nagyon jó dolog, bevezették az egész bánya területén. Az igaz, hogy a normát azonnal majdnem a duplájára megemelték. Na, nekünk annyi szerencsénk volt, hogy mivel mi újítottunk, egy hónapig a régi normát tarthattuk meg magunknak. Ez alatt az idő alatt, ebben a hónapban aztán elég tisztességesen kerestünk. Mert ugye tudni kellett azt is, hogy ott mindenki keresett. Mindenki dolgozott, és amiért dolgozott, azért pénz járt. A fizetésből levonták a kosztot, a lakást, a ruhát meg mindent, és ami maradt, abból a pénzt adták ide. A fizetésünk az egyik hónapban több volt, a másik hónapban kevesebb. Volt, amikor nem kaptunk pénzt, mondván, hogy nem volt meg a normánk meg micsoda, no, de hát mindegy, így volt.

Így teltek a napok. Gyurkával egyszer azon beszélgettünk, valahogy az eszünkbe jutott, hogy hallod, te Gyuri, jó lenne talán megszökni innen. Itt borzasztó állapotok vannak. Azt mondja, igazad van. De hát, ahogy így medítálgattunk, arra a megállapításra jutottunk, hogy jó volna keríteni még valakit mellénk, és akkor úgy megpróbálnánk, ha lehetséges. Így jutottunk odáig, hogy a Hauzer Karcsit szemeltük ki magunknak, aki egy normális, rendes embernek látszott. Amikor megosztottuk vele a gondolatainkat, akkor azt mondta, hú, ez nagyon jó, csatlakozik, benne van. Innentől kezdve aztán terveztük, hogy megszökünk, meg hogy hogyan szökünk meg. Gyűjtöttük a pénzt. Egy ilyen

beszélgetés alkalmával Serbán Ottó meghallotta tervünket. Hú, hát ű is jön velünk. Még mondom neki, hogy nem lehet, mert sokan leszünk. Azt mondja Karcsi, hogy jól van, jössz te is velünk majd. És mikor úgy együtt maradtunk, akkor mondja Karcsi, azért kellett, hogy vigyük ezt magunkkal, mert hogyha azt mondjuk neki, hogy nem jöhet, akkor itt két nap múlva a lágerban mindenki tudni fogja, hogy mire készülünk. Így aztán elmeséltük Serbán Ottónak. Lelkére kötöttük, hogy aztán a száját úgy fogja be, hogy itt nehogy véletlen megtudja valaki, hogy mire készülünk. Aztán kitűztünk egy napot, hogy na, ezen a napon megszökünk. Közben tudtunk venni magunknak három kenyeret, két liter olajat, úgyszólván az útra egy darabig elég lesz. Szökésünkkor a bányából jövők nem mentek be a lágerba, mi, akik mentünk a műszakba, pedig nem mentünk le, hanem egy helyen elbújtunk, és aztán amikor este lett, akkor elindultunk. Hát iránytűnk az a Sarkcsillag volt, meg én csináltam varrótűből egy ilyen iránytűt, amit cérnára rákötöttem, ha esetleg a Sarkcsillagot nem látjuk, akkor iránytűvel tudunk tájékozódni, mondván, hogy nyugat felé kell nekünk mindig menni, mert arra van Magyarország. Így telt az idő. Hajnal fele, virradatkor, találtunk egy szalmakazlat, gyorsan bebújtunk oda és vártunk. Egész nap ott voltunk, aztán másnap megint mentünk, hajnalban megint kerestünk egy szalmakazlat, megint elbújtunk. A harmadik nap megint mentünk, és hajnal fele egy patakhoz értünk. A pataknál ott volt egy öreg bácsi egy csónakkal, intett, hogy gyerünk gyorsan, gyertek gyorsan-gyorsan ide, s áthúzott bennünket a másik oldalra. Megint kerestünk egy szalmakazlat és elbújtunk. Negyedik nap megint a szokásos módon elindultunk este, és egyszer hozzáfogott picit cseperegni az eső. Hú, mondom, gyerünk, szaladjunk, keressünk valami búvóhelyet, nehogy megázzunk, de hát mire találtunk megint egy szalmakazlat, addig kicsit átmedvesedett a ruhánk. Hát gondoltuk, mindegy, hát most már estig itt kell lenni, majdcsak kibírjuk valahogy. Addig megszárad a ruhánk, majd megyünk tovább. Reggel azt mondja Ottó, hogy úgy fázik, úgy inna egy meleg teát. Hát mondom, süket vagy. Hát meleg teát akarsz inni, mikor itt van még két kenyérünk, meg másfél liter olajunk. Hát, majd ha két napig nem eszünk, majd akkor esetleg, majd akkor beszélgethetünk, hogy valahunnan kéne valami kaját kérni. Erre azt mondja Ottó, hogy igen, mert sajnáljátok a pénzt, mert ez úgy jött zsebre dugott kézzel. Egy fillérje nem volt. Semennyi. Jön velünk, oszt jön velünk. Na, mondom, gyerekek, ne sajnáljuk a pénzt ettől a gyerektől, nehogy megfagyjon itt nekünk, oszt nem messze van egy épület, látjátok? Menjük oda, és kérjünk Ottónak meleg teát. Úgy is volt. Elindultunk, odamentünk az épületbe, ott voltak négyen vagy öten oroszok. Hát ilyen fiatal meg középkorú emberek. Hé, nagy izével fogadtak. Ó, nagyon szívesen. Azonnal hozzáfogtak csinálni a teát, ott ültünk, beszélgettünk. Egyszer azt vettem észre, hogy mintha eggyel kevesebben volnának az oroszok. Mondom, gyerekek én megyek ki, van egy kis dolgom, könnyebbülni akarok. Amikor kilépek az épületből, látom ám, hogy arra messzebb egy kicsikét betyárul porzik az út. Egy ilyen kordé, kétkerekű kis kordé közeledett erre. Nem tudtam, hogy hova jön. Mondom, gyerekek, nézzétek csak, azt nem gondoljátok, hogy az esetleg értünk jön? Húzzuk innen a csíkot! Elindultunk gyorsan. Na de hát, még elbújni sem nagyon tudtunk, mert a kukorica, az még csak jóformán derékig ért. Ahogy megyünk, egyszer nem sok idő múlva utolérték bennünket. Két katona leugrott a kocsiról, ránk szegezte a puskát és azt mondta: „sztoj!”²⁹³, és visszavittek bennünket az épületbe, ahol eddig voltunk. Mondom, hogy nehogy eláruljuk, hogy hunnan jöttünk, mert akkor visszavisznek a lágerba, akkor nem lesz jó. Hát nem is mondtuk meg. Ottó bezzeg elkezdett mesélni, hogy ő egy sztahanovista volt, meg ebben a bányában dolgozott. Hát, mondom, gyönyörű vagy! Most már nem kell mondani, hogy honnan jöttünk, mert ezt úgy is meg fogják tudni, majd nézhetjük magunkat. Hát telt egy kis idő, egy jó óra múlva megállt egy autó, teherautó, felszállítottak bennünket, mellénk ült két őr, elindultunk. Még nem esteledett, olyan késő délután lehetett, amikor megállt az autó a lágerünk előtt. Na, mondom, gyerekek, most itt vagyunk. Mindegy. Bevittek bennünket a lágerba, és a lágerudvarban a föld alatt volt építve egy zárka, ami olyan 3–4 méteres helyiségből állt, aztán egy kis folyosó volt, ahun cellák nyíltak. De ez a kis folyosó olyan keskeny volt, hogy ha egy cellajtót kinyitottak, ott nem lehetett közlekedni. A kis cellákban akkora hely volt, hogy vagy állt az ember, vagy a térgyit maga alá húzta és úgy leguggolt, úgy tudott leülni csak. Bezártak mindnyájunkat egy-egy cellába, és akkor elmentek. Estefeledt jöttek

megint, kinyitották a cella ajtaját, aztán sorba kivittek bennünk. Kivezettek bennünket oda a placra, és ott egy „kicsikét” megvertek. Aztán vissza a zárkába. Másnap megint így volt. Harmadnap megint így volt, és aztán negyedik nap nyílik az én cellám ajtaja, int a tisztt, hogy menjek. Hú, mondom, a többit nem engedték ki, az enyém volt az első cella ajtaja, és azért engem mindig utólag engedtek, én a sor végén álltam, mindig én kaptam a legkevesebbet végeredményben a verésből. Mondom, na, engem most jól el fognak naspángolni. De a tisztt ment felfele a lépcsőn, visszanéz, int, hogy jöjjenk utána. Hát megyek, megyek kifele. Megint int, hogy menjek utána. Odamegyünk a kapuhoz, ahol a kijárat volt, kívül megyünk, azt mondja, most már te letöltötted a büntetésed, szabad vagy, mehetsz haza. Mondom, nem megyek, hát egyszer akartam, nem sikerült. Na, menj nyugodtan. Mehetsz, elmehetsz, nyugodtan, szabad vagy, menjél haza. Mondom, értse meg, hogy nem. Na, jól van, ne is menj, mert úgyis elkapnak, agyonlőnek. Eridj a helyedre, másnap eridj dolgozni, mint ahogy eddig dolgoztál. Következő nap ugyanezt csinálták a Gyurkával, harmadik nap a Karcsival, utána még a következő nap Serbán Ottóval.

Így telt az idő, mentünk a bányába, dolgoztunk, jöttünk a bányából, mentünk a bányába, dolgoztunk. Az ősz folyamán, egy szép napon, akik menni akartunk a bányába, nem engedtek ki bennünket. Akik meg jöttek a műszakból, azt odaterelték hozzánk, és utána elvittek bennünket a fürdőbe, meg kellett fürdeni, leadtuk a ruhánkat, mint azelőtt is, ugye, utána egy fertőtlenítőn ment keresztül, a másik oldalon kaptuk meg mindig a ruhát. Most azonban egy tiszta új ruhát kaptunk, nem a régi vasércbányás poros ruhánkat. Tiszta, új ruhát kaptunk, azt vettük fel. Amikor fel voltunk öltözve, akkor mentünk oda megint. Jött egy fiatal tisztt, egy hadnagy, s azt mondta, gyerekek, megyünk egy új, másik lágérba. Rajtunk kívül még négyen voltak, ugye, rajtunk kívül még volt ott két vagy három személy, nem emlékszem mán pontosan hány, kik voltunk, de hát olyan hatan vagy heten lehettünk. Azt mondta, megyünk egy másik lágérba. Hát jó, megyünk, hát mit csináljunk. Elindultunk, kimentünk az állomáshoz, vártuk a vonatot. Azt mondja a tisztt, hogy nagyon kér bennünket, hogy nehogy megszökjünk, mert bennünket úgyis el fognak kapni, és akkor agyonlőnek, mivel hogy másodszor szökünk meg, őt pediglen elviszik „Szibirbe”. Ettől a „Szibirtől” nagyon félt mindenki. Ottan várakoztunk. Egyszer befut a vonat, de hogy nemcsak a lépcsőn csüngtek az emberek, hanem még a vonat teteje is tele volt emberekkel. Na, egy vagonra így aztán felkecmeregtünk, egyik végén is, meg a másik végén is, és a vonat elindult. A hadnagy aztán hozzáfogott keresni a társaságot, hogy össze tudja szedni őket. Nagy keservesen azért sikerült ott abban a nagy tömegben összeszedni mindenkit, és amikor a vonat megállt, leszálltunk, és akkor elindultunk. Mentünk jó sokáig, egyszer odaértünk egy lágérhez.

A lágér dupla drótkerítéses volt, három méter magas, egymástól három méterre, középen egy futólánc, ahol éjszakánként kutya szaladt. Mind a négy sarkán pedig magas figyelőben fegyveres őr. A két kerítésen kívül is meg belül is egy léckerítés, amit senkinek nem szabadott megközelíteni, mert ha valaki közeledett hozzá, akkor az őr azonnal kiabált, és a második felszólítás után már riasztólövést is adott. A tisztt bement a lágérba, mi meg ott vártunk kint, hogy majd lesz valami. Mikor látjuk ott az embereket bent a lágérban, mondom, gyerekek, na, mi jól benősültünk ide. Nézzetek oda, 10–15 cm-es szakállú emberek voltak. Ūristen, hogy micsoda állapotok vannak itt bent! Hát mindegy. Na, aztán jött a tisztt, bevittek bennünket a lágérba, ott kaptunk egy helyet, egyelőre egy priccset. Egy priccsort, ahol annyian feküdtünk, hogy jóformán csak oldalt tudtunk feküdni, mert ha az egyik megfordult, akkor a másiknak is meg kellett fordulni. A lágért, ahun voltunk, ezt úgy hívták, hogy „Horny Institute”, illetve azt az épületet hívták úgy, amiket mi újjáépíthettünk. Persze már ott oroszok is dolgoztak, volt egy asztalosműhely is, és csináltak ilyen négyszemélyes priccset, ilyen emeletes priccset. Mire azt megcsinálták nekünk is, addig ezen a priccsen aludtunk. Utána pediglen hát Tomaj Gyurka, én meg Hauzer Karcsi. Mondtam, hogy Ottót ne hozd ide nekem, mert azt én nem akarom látni se. Ūgyhogy valaki, nem tudom, még ki aludt negyedikként. Hát lent aludtunk mi ketten Gyurkával, Karcsi meg egy másik illető fent voltak.

Így telt el pár nap, aztán itt is megtörtént a szakember-válogatás. Mikor mondtam, hogy electric

vagyok, akkor ó, azt mondják, hogy jó, akkor másnap kivittek a műhelybe. Ott már volt egy lengyel meg egy német. A németet Karl Richternek hívták. A lengyel nevit nem tudom. Nekünk mint villanyszerelőknek az volt a dolgunk, hogy az épülethez tartozó műhelyekben, ahol volt vagy 25–30 gép, azokat kellett karbantartani, meg az épülethez tartozó összes vezetékét. A lengyelek aránylag hamar, még ősz elején elmentek. Úgyhogy maradtunk ketten. Tudni kell még azt, hogy ahol két ember dolgozik, ott az egyik ember a brigádvezető. Míg hárman voltunk, akkor a lengyel volt a brigadéros, ugye, mi meg ketten a beosztottak. Hát mikor a lengyelek elmentek, akkor én lettem a „brigadér”, mert a németeket az oroszok nem szerették. Ahogy a napok teltek, mi végeztük a dolgunkat. Legtöbb munkánk az volt, hogy az asztalosműhelyben lévő villanymotorokat kellett leellenőrizni, hogy mindegyik rendben van-e, megyen-e. A villanymotoroknál az volt a sok dolog, hogy nagyon-nagyon sok villanymotor olyan volt, amelyik nem golyóscsapággal, hanem még a régi siklócsapágyon működött, és ezekbe olajat kellett mindig önteni, és azt kellett ellenőrizni, és ha hiányzott az olaj, akkor pótolni kellett. Nagy része a munkánknak ebből állt, és ezt meg kellett csinálni reggel, amikor bementünk a műszakba, meg ebéd után is, ha valami probléma volt, akkor azt meg kellett javítani, ha nem volt, akkor bent a műhelyben ott tespedtünk, valamivel elfoglaltuk magunkat, ha volt valami, ha nem, akkor meg telt az idő.

Egy szép napon jönnek, szólnak, hogy kellene egy ember segíteni, aki az autóról segít krumplit lerakodni, mert hoztak a konyhára krumplit. Karli gyorsan eldobta a kezében lévő szerszámot, azonnal szaladt. Na, mondom, de sürgős neki, mit gondolsz, minek ment ez olyan nagyon gyorsan? Hát mindegy, elment. Egy jó óra, másfél óra múlva visszajön, azt mondja, Alex (mert engem a lágerban mindenki Alexnek hívott), gyere. Mi van, mi az? Mutatja aztán, hogy na, nézz oda, mit gyűjtött be. Odanézek, hát egy jó 50 kiló krumpli, ha nem több. Azt csinálta ugyanis, hogy a pufajkáját kihúzta a nadrágból, teletömte magát krumplival, aztán gyorsan eljött, elpakolta, és ment vissza rakodni megint. És fordultak egy párszor, az eredményt mondtam, egy jó 50 kiló krumpli volt, de lehet, hogy még több is. Azt mondja, ez kell majd pótolni a kaját. Csak hát kéne csinálnunk egy edényt most már, amiben megfőzzük. Aztán mondom a Karlinak, hát idefigyelj, itt az ablakpárkányok horganylemezek, nem is horganyzott, hanem valóságos horganylemezek. Hú, az nagyon jó! Elment gyorsan, szerzett egy ilyen lemezt. Karli azonnal összerakta, és úgy dolgozott, mint egy igazi bádogos. Egy olyan szakember, akinek nem esett ki a keziből a szerszám, ritkán lehet látni. Otthon volt a villanyszerelésnél, otthon volt a bádogosmunkánál, otthon volt a lakatosmunkánál, úgyhogy nagyon tudott szabni. Megcsináltuk a csajkát, az ételtartót, kéne valami, amivel melegítjük. Kitaláltuk, hogy csinálunk egy ilyen elektromos vízforralót. Amikor megvolt, akkor a Karli hozzáfogott pucolni a krumplit. Mikor a krumpli meg volt pucolva, beletettük a csajkába. Melegíti a vízforralót, betettük a krumplit meg a vizet, és megfőztük a krumplit vele. Amikor a krumpli megfőtt, akkor azt összetörtük és megettük. Igen, csak hát az üres krumpli, semmi íze. Semmi, csak a víz. Azon tanakodtunk, hogy de jó volna egy kis sót szerezni valahonnan. És akkor mondom ott az egyik orosznak, hogy nem tudna nekünk egy kis sót szerezni? Odaadtam neki egy heti „mohorkaadagomat”²⁹⁴. Tudni kell azt, hogy a kenyérnorma mellett nekünk havonta, hetenkint, illetve naponta járt cukor, kb. egy evőkanálnyi meg „mohorka”. A cukrot meg a „mohorkát” mindig egy héten egyszer kaptuk. A kenyeret meg mindennap a normátúl függően. Így teltek aztán a napok. Következő nap Karli megint megpucolta a krumplit, megsózta, beletette a vízforralóba, amikor bekapcsoltuk, szétrobbantotta az egészet. Ajaj, mondom, na, most jól megcsináltuk! Rájöttünk, hogy nem szabad a krumplit előre megsózni, mert az elektromos áram nem szereti sósan. Megpucoltuk a másik adag krumplit, amikor megfőztük, utána sóztuk meg, összetörtük és megettük. Egy napunk úgy zajlott, hogy amikor bementünk dolgozni, elláttuk a műhelyben lévő dolgokat, mindent, majd hozzáfogtunk főzni. Amikor megfőtt a krumpli, akkor érkezett az ebédidő, menni kellett ebédelni. Elmentünk ebédelni, ebéd után visszajöttünk, azonnal megettük a megfőtt krumplit, pótolni a kaját. Amikor azt megettük, Karli azonnal hozzáfogott megint pucolni. Pucolta a következő adag krumplit, mire azt megpucolta, addigra a műszaknak lassan vége lett. Így aztán azt már nem tudtuk megfőzni, hanem beletettük az edénytartóba, az edénybe, öntöttünk rá vizet, hogy

nehogy megfeketedjen reggelre, majd reggel megettük. Másnap reggel indult a körforgás előlről. Úgyhogy ez a körforgás úgy ment, hogy egyik nap kétszer ettünk krumplit, másik nap egyszer.

Egészen sokáig eltartott, mert sokáig ettük, míg volt krumplink, aztán tavasszal, egyszer kora tavasszal megállt az egész élet. Hú, mi történt, mi történt? Hát rájöttünk, hogy egy légvezeték leszakadt. Mondom, menjünk, Karlikám, csináljuk meg, mert ez a mi dolgunk, aztán nehogy majd probléma legyen. Hát hozzáfogtunk csinálni, ott termett a főnök is, hogy mi van? Hát mondjuk, hogy ez a vezeték leszakadt, kellene valami mászóvasat keríteni, mert fel kell menni az oszlopra. Elment, 5 perc múlva visszajött, hozott. Aztán tettük a dolgunkat, felmáztunk az oszlopra, megjavítottuk a légvezetékét, mindet. Jó pár óra alatt sikerült megcsinálni, amikor kész voltunk, megint leellenőriztünk minden gépet a műhelyben, minden gép ment. Azt mondja a főnök, hogy na, ez rendben van, én nektek írok ezért 600 %-ot. Mondom, ne csináld már. Hát ne csinálj 600 %-ot, nem kell nekünk csak 100. De hogy ennek ez a normája, 600 %, és neki ennyit kell írni. Mondom, nem kell írni, nekünk csak 100 kell. De hogy miért? Hát mondom azért, mert nekünk az a dolgunk, hogy csináljuk ezt gyorsan meg. Most azt mondod, hogy 600 %. Akkor azt nekünk három napig kellett volna csinálni. Hát a norma szerint igen. Na és akkor 3 napig neked áll a gép, akkor ez olcsóbb lett volna, jobb lett volna, mint így? Igazam van, azt mondja. Na, látod! Ezért nekünk akár van dolgunk, akár nincs, neked az az öröm, ha nekünk nem kell semmit csinálni, mert akkor minden gép rendesen megyen. Ha meg javítani kell, akkor mindig baj van valahun, akkor valamelyik géped áll. Éppen ezért, nekünk ez a dolgunk. És ezért nekünk ne írjal 600 %-ot, hanem írjal 101-et, ezt mindennap, a 101 jelentette a kenyeret. Megegyeztünk vele, hogy oké, rendben van, ő ezt így fogja ezentúl csinálni, és akkor legyünk nyugodtak, megkaptuk az 1000 g kenyeret. Ugyanis akinek nem volt meg a 100 %-a, az kevesebb kenyeret kapott. A cukor- meg a „mahorkaadag” változatlan volt.

Mondták ott a többiek a lágerben, hogy mi tudunk csinálni csajkát, megkért az egyik bennünket, hogy csináljunk már neki is egyet, ad érte majd valamit. Megcsináltunk egy csajkát neki, adott egy rubelt érte. Ettől kezdve aztán a többiek is megkerestek. Kértek többen is, hogy csináljunk nekik csajkát. Hol egy darab kenyeret adtak, hol egy rubelt, meg mit tudom én, mit. De hát addig, amíg a készlet tartott, főleg a kereslet, addig mi gyártottuk a csajkákat. Amikor a kínálat vagy a kereslet elfogyott, akkor azt mondja Karli egyszer egy unalmas időben, tudod mit, csináljunk bicskákat. Hát, mondom, azt hogy? Keresünk valami hozzávalót és megcsináljuk. Tényleg találtunk is, és akkor hozzáfogtunk bicskát gyártani. Az első bicskát megcsináltuk. Na, akkor ezt el kéne valahogy adni. Mondom ott az egyik oroszoknak, van egy bicskánk, nem veszel bicskát? Hú, azt mondja, jó lesz az, mi az ára? Mondom, mit adsz érte? Azt mondja, hogy 30 rubelt. Rendben van. Itt a bicska, ide a pénzt. Ideadta a 30 rubelt, és elvitte a bicskát. Ezen felbuzdulva hozzáfogtunk bicskákat gyártani. A pénzünk szépen gyűlt. Volt közös pénzünk, úgyhogy elég jól ment nekünk. Úgyhogy nem szűkölködtünk nagyon semmiben. Mondom egyszer a Karlinak, ide figyelj! Csináljunk már ennek a műhelyfőnöknek egy bicskát, mert mindent lopva kell csinálni, eldugni, akkor biztos szemet fog hunyni nekünk, nem lesz ilyen problémánk. Valahogy nem bírta a németeket, de azért csak beleegyezett, hogy na, jó, csináljunk neki egyet. Mikor megcsináltuk a bicskát, odaadjuk neki, azt mondja, jó, nagyon jó, csak arra vigyázzunk, hogy az ő főnöke meg ne lássa, meg akkor ne csináljuk, mikor itt van, de azért ű igyekszik nem sokat itt lenni a műhelyben. Hát jó.

Így teltek a napok. Egyik a másik után. Közben az építkezésen a villanyszerelést egy orosz brigád csinálta, ahol sok lágerbeli segédmunkás volt, akik vésték a falat, húzgálták a vezetékét, mindent, és akkor ahol a vezeték bejött az épületbe, ott csináltak egy ilyen nagy, 80 cm körüli nagyságú dobozt. És ezt minden emeletre elvitték, minden emeleten megvolt ez a doboz. Na, most egy emeleten, egy helyiségben megcsinálták a villanyt, ott a kötéseknél az asztalosok építettek egy ilyen kis fadóbozokat, és abba helyezték a vezeték kötését, és a helyiségből kijövő vezetékét elvitték egészen a központi táblához, a központi szekrénybe. Ott a szekrénybe, hogy ne kavarják össze, megjelölték, hogy ez az egyes helyiség, ez a kettős, így sorban. Minden helyiséget így megjelölték, és a helyiségeknek mindegyiknek külön vezetékrendszere volt. Egy szép napon azt mondja nekem a Karli, hogy Alex, gyere velem. Kér-

dem, mit akarsz? Áh, azt mondja, majd elmesélem, csak most arra figyeljél, hogy nehogy jöjjön valaki, esetleg ha meglátsz valakit jönni, akkor jelezd nekem jó előre. Karli elment. Pár perc múlva, visszajön, dörzsöli a markát, örülget. Azt mondom, mi van? Hát azt mondja, megcserélte a cédulákat. Mit csináltál? Hát azokat a cédulákat, amit ott a vezetékre rátettek, hogy ez egyes szoba, ez kettes helyiség, azokat ő összecserélte. Ne hülyülj! Hát azt mondja, hadd segítek nekik egy kicsit szerelni.

Egy szép napon, egyszer kiabálnak, hogy „Alexina”! Hú, mondom, vajon mi az istent akarnak? Mindegy, megyek oda, ott van az egyik jóképű, fiatal hadnagyunk, azt mondja, hogy menni kéne a lakásra, otthon a lakására villanyt szerelni, hogy mennék-e? Hát, mondom, nagyon szívesen mennék, csak hát az a nagy bajom, hogy szerszámom nincsen, és nem tudok szerszámot, és anélkül meg mit lehet dolgozni. Elment azonnal a lágerparancsnokhoz (egy őrnagy volt a parancsnokunk), megkérte az engedélyt, akkor bementünk a műhelybe, elővettem a szerszámot, elmentünk a lakásába, megcsináltuk a villanyt. Visszajöttünk és dolgoztunk tovább. Gyártottuk a bicskákat meg stb. Egyszer megint kiabálnak, hogy „Alexina”! Megint jött a hadnagy. Megint megyünk, de nem arra mentünk. Mondom, hogy most nem oda megyünk, ahova az előbb mentünk? Áh, nem, azt mondja. Van egy „bárisnya”²⁹⁵, oda megyünk megcsinálni, nem baj? Hát mondom, miért volna baj? Nem vagyunk a lágerban, akkor nem baj. Elmegyünk a barátnőjéhez. Jóképű, fiatal, szőke csaj volt. Megmutatta, hogy mit kell csinálni. Megcsináltam. Megkínált uzsonnával, megköszöntem. Megkérdezte, hogy ha nekik kéne még ilyet csinálni máskor is, akkor is eljövök? Mondom persze, nagyon szívesen. Amikor akarod, amikor kell, szóljatok, és én nagyon szívesen jövök. Ha nem kell a lágerban lenni, akkor én örülök.

Egyszer megint kiabálnak, hogy „Alexina”! Megint megyek, hát a lágerparancsnokunk, az őrnagy van ott, s azt mondja, hogy menni kéne a lakásra villanyt csinálni. Menjünk, de megyek előbb szerszámért. Nem kell szerszám. Ű, mondom, mi az isten kell ennek, hát szerszám nélkül mit lehet villanyt csinálni? Mindegy. Felültünk a villamosra, mentünk egy jó darabig, leszálltunk, gyalogoltunk is egy jó sort, egyszer odaérkezünk egy vadonatújonnán épített, kis kétszobás, összkomfortos családi házhoz. Bemegyünk, azt mondja, ide kell villanyt csinálni. Hát, mondom, jól van. Mondd meg, hogy mit kell, hova kell, akkor majd megcsináljuk. Adott papírt, ceruzát, és mondta, hogy ide kell a kapcsoló, ide kell a lámpa, ide kell a kapcsoló meg a lámpa. Egyszer mondom neki, hogy olyan „stekker” neked nem kell, ahova majd be kell dugni rádiót? Jaj, dehogynem, dehogynem kell! Mikor mindent összeírtam, hogy mi kell, akkor odaadom neki a cédulát, hogy ez kell. Nem kell neki az izé, ezt adjam oda Pásának, hogy szerezzen drótot. Hát tudni kell azt, hogy Pása az ő unokatestvére volt, és nálunk a műhelynek a raktárosa, ilyen anyag-szerszámkiadó. Megyünk be másnap a műhelybe, megyek Pásához a raktárba, és mondom, kéne nekem egy kis drót. Huhú! Minek, mondjam meg. Odaadom neki a cédulát, hát ez nagyon sok. Hát mondom, jól van, ha nincsen, akkor mondd meg az őrnagynak, hogy nem tudom megcsinálni a villanyt neki. Akkor eltette a cédulát. Pár nap múlva jön, hogy Alexij, gyere. Megyek utána. Itt a drót, azt mondja, vigyed. Mondom, hova az istenbe vigyem, hát én nem tudom elvinni csak a lágerba. Ott engem aztán agyonvernek mindjárt. Na, azt mondja, jó, csak tedd el, majd ű elviszi. Jól van, megmutattam neki, hova dugtam el. Pár nap múlva jön. Szól, Alexij, a drót ott van a „major” lakásán, lehet menni csinálni a villanyt. A hétvégén jött is az őrnagy, mentünk villanyt csinálni. Hát doboz kellene a kötéseknek, amit az asztalosműhelyben csinálnak. De hát sehogy nem bírtam tőlük szerezni. A vezetéket összekötöttem, és akkor egy ilyen cementes zsákpapírral elszigeteltem, meg minden, és mondtam a kőműveseknek, hogy pucoljátok mindjárt be ezt. A kőművesek fogták a maltert, rákenték, bepucolták. Persze borzasztóan vigyáztam, hogy amikor egy vezetéket összekötöttem, kétszer megnéztem utána, hogy jól van-e, nincs-e valami hiba, nehogy valami probléma legyen, mert ha ezek bepucolják itt a vezetéket, két nap múlva az megszárad, nem lehet látni, akkor megint keresni kell, ha hiba lesz. Megcsináltuk az egészet. Mikor készen voltunk, akkor szerzett egy égőt, ami annyiból állt, hogy az égőre rá volt forrasztva a két drót, mert a foglalatot nem ismerték. Hanem az volt, hogy a vezeték meg volt kopaszítva, meggömbítve, fel volt rá akasztva. Felakasztottuk rá a lámpát. A kapcsoló is annyiból állt, hogy a kopasz vezetéket összea-

kasztották, akkor megvolt a kapcsoló. Na, mikor próbáljuk, akkor ráteszem a lámpát, a kapcsolót, ég. Másik lámpát, kapcsolót, ég. Sorra így megyünk az egész lakásban. Ahol ráraktam a kapcsolókra az összekapcsolót, égett mindenütt. Látom, hogy az őrnagy mindig nagyobb szemekkel bámulja, mindig nagyon mereszti jobban a szemét, nézegeti, még a szája is tátva maradt, mikor minden készen volt, akkor azt mondja, ilyet ű még nem látott. Hogy így megcsinálni valamit, hogy egyetlenegy hiba, semmi nincsen, mert azok, akik ottan szerelik az épületnél, azok az oroszok, akik szerelnek, hát azoknak annyi hiba van, meg annyi minden probléma van, hogy borzasztó. Neked meg itt semmi, semmi nincsen. Gondoltam, hogy azokba a hibákba Karli egy kicsit besegített. Bemegyünk a lágerba, mondja, hogy menjek fel, hozzam le az ételhordómat a konyhába. Bemegyek az ebédlőbe, várok ottan, egyszer kiszól, hogy Alexij, hun vagy? Hát mondom, itt vagyok, várok. Hát azt mondja, hogy gyere be a konyhába. Mondom, nem szabad a konyhába menni. De neked szabad. Ideadták az ebédemet, megettem, utána még a vacsorámat is, az már nem kellett, azt odaadtam Tomaj Gyurkának.

Különbén én Tomaj Gyurkának nagyon-nagyon sokat adtam ennivalót, meg néha Karcsinak is, Hauzer Karcsinak. Úgyhogy megettem a kaját. Meg azt mondja az őrnagy a konyhafőnököknek, hogyha Alexij éhes, és idejön, hogy adjatok enni neki, akkor ti adtok neki enni. Meg ne tudjam azt, hogy nem adtok neki enni, merthogy Alexij egy nagyon rendes gyerek. Azt mondja neki a konyhafőnök, de nem tudunk adni, ha nincsen. Akkor elmentek a „nacsalnyikhoz”²⁹⁶, a „konyhanacsalnyikhoz”, és kértek a „magazinból”²⁹⁷ Alexijnek enni. Persze ezt ki is használták, nagyon sokszor jöttek, hogy Alexij gyere már, olyan finom húskonzerv van, kóstoljuk meg, hogy milyen jó. Gyere, ha ott vagy, akkor az őrnagynak nincsen semmi problémája.

Ha már a „konyhás nacsalnyiknál” vagyunk, akkor van egy történetem velem. Ha valamelyik lágerbeli német elment mellette, akkor köpött egyet. Egyszer én is elmentem ott mellette, megint köpött. Visszafordultam, hogy én nem vagyok német, nekem ne mondd azt, hogy német. Hát mi vagy te? Mondom, én magyar vagyok. Azt mondja, a magyarok rendes emberek. Attól kezdve elég jóba lettünk.

Persze az „Alexija” ment állandóan tovább egyik tiszttel a másik után. Egyszer megint elmentünk a hadnagynak a barátnőjéhez, és amikor megcsináltam a villanyt, azt mondta, hogy én akarok-e egy olyan engedélyt, amivel én szabadon járhatnék a városban, és nem kell mellém ő? Hát mondom, ilyet nem lehet, mert mi internáltak vagyunk. De azt mondja, ő meg fogja szerezni, mert hogyha ezt én akarom, akkor ő nagyon szívesen megteszi. Hát mondom, ha lehet, akkor én nem bánom. Eltelt egy pár nap, megint kiabálnak, hogy „Alexija”! Megyek oda. Azt mondja, megkérte az engedélyt a „majortúl” is, meg itt az engedély, ezzel az engedéllyel akármikor munka után kimész a városba, nem kell, hogy ő kísérjen. Jó párszor éltem is vele. Gyakorlatilag amióta én az őrnagynak megcsináltam ott a lakást, azután nekem nagyon jó dolgom volt. Sőt, egyszer jön a major megint, baj van a villanyal. Mondom, milyen baj van? Azt mondja, hogy hát ráz a ház. Mit csinál? Hát áram van a házban. Na, mondom, menjünk gyorsan megnézni. Hát megyünk, hát a frissen bepucolt épület, hát tényleg elég tisztességesen rázott. Mit tudok csinálni? Spekuláltam, le kéne verni egy nagy darab vasat, hogy le tudjam földelni az egész épületet. Mondom a majornak, hogy kéne nekem egy nagy darab vas meg egy kisebb, hogy azt le tudnám verni a földbe. Mentünk összevissza, keresgélünk. Találtunk egy jó két méter hosszú vascsövet, meg egy olyan rövidebbet, akkor mondom neki, hogy most már kéne egy nagykalapács valahonnan, hogy ezt le tudnám ide a földbe ütni. Hát elment a major, egy félóra vagy negyedóra múlva visszajött, hozta a kalapácsot. A vasat leütöttem, lement. Mielőtt lent volt, csináltam egy gödröt, rákötöttem egy darab drótot, leütöttem, letakartam, és akkor a falban levővel összekötöttem, hát szikrázott elég tisztességesen, de levezette egy jó darabig az áramot. Néztem aztán a falat. Hát a fal, ahun olyan nagyon-nagyon nedves volt, ott még picikét bizsergett, ahol száraz volt, ott már nem rázott. Mondom neki, na, tessék, itt van, megcsináltam ezt is neked, úgyhogy nem ráz. Nézd meg, látod, ez nem ráz. Ott ahun még vizes, ott majd egy kicsikét, de hát az is el fog múlni.

Közben a lágerben munkaidő alatt folyt a bicskagyártás. A bicskákhoz viszont az olaj kellett a rugót meg a pengét megedzeni, és ezt az olajat a motorokhoz használt olajból nyertük. Amikor

elfogyott, kértem a „nacsalnyikot”, hogy hozzon olajat, mert kell a motorokhoz. Hát igaz, hogy harmadik, negyedik szólásra mindig hozott valamennyi olajat. Egyszer megint elfogyott. Mondja Karli, hogy elfogyott az olajunk, nem tudunk csinálni bicskát, mert itt lenne készen bicskánk, meg kellene gyorsan csinálni. Mondom a „nacsalnyiknak”, hogy kéne olaj. Jó, azt mondja, majd hoz. Másnap megint. Jaj, elfelejtettem, de majd hozok holnap! Karli meg hát mérges volt, hogy nem tudtuk csinálni a bicskákat. Aztán egyszer jönnek az asztalosműhelyből, mert az egyik villanymotorral nagy baj van. Megyünk oda, hát nézzük, leégett egy villanymotor. Két magyar gyerek dolgozott rajta. Hát nyomták tisztességesen! Jött a főnök egyből, mondom, na, látod, mondtam neked, hogy hozzál olajat. Most itt az eredmény, ez a motor „káput” lett, és most már mit csinálunk? Ez most jobb, mint hogy hoztál volna olajat? Mit lehet vele csinálni? Mondom, semmit. Venni egy új motort vagy meg kell tekerceselni. Vakarta a fejét, elment, félóra múlva hozott két liter olajat. Most már sütheted, most már mit csináljak neki. Az a gép addig fog állni, ameddig hozol egy új motort, vagy ezt meg nem csináljuk. Hát vakarta a fejét. Attúl kezdve, ha mondtam neki, hogy kell olaj, akkor másnap hozott. Igaz feleannyit csak, mint kértem, de hozott.

A bicskagyártással így nem volt problémánk. Közben persze lopva kellett csinálni, mert amikor a műhelyből jött az öreg, azt mindig el kellett dugdosni, hogy ne lássa, és azért észrevette, hogy mink valamiben spekulálunk. Egyszer elment, de azonnal visszajött. Persze Karli elővette az anyagot, oszt csináltuk volna tovább. Odament a fiókhöz, kihúzta a fiókot, megtalálta a bicskákat félig készen, összemarkolta, bevitte az irodájába, ami egy ilyen kis fabódé volt elkerítve ott a műhelytől egy sarokban, bezárta a páncélszekrénybe, elment. A Karli szidta, mint a bokrot. Hú, de szidta, borzasztóan haragudott rá. Alig bírtam megnyugtatni. Mondom, ide figyelj, a műhelyfőnöknek csináltunk egyet, és az is azt mondta, hogy majd most már ű nem fog úgy ízélni. Csináljunk egyet ennek is. Mikor kész lett, én odavittem neki, mondom neki, na, itt a bicska, nézd meg, hoztam neked egy bicskát. Mindig azt mondjátok, hogy megyünk „szkoro domoj”²⁹⁸, és hogyha mink hazamegyünk, akkor itt legyen neked egy ilyen. „Szpasziba”, „szpasziba”²⁹⁹, de milyen szép, azt mondja. Menni akarok el, azt mondja, várjak. Kinyitja a páncélszekrényét, kimarkolja a bicskákat, ideadja, azt mondja, arra viszont vigyázatok, hogy a műhelyfőnök ne lássa meg. Jól van, mondom, nem, nem látja meg, majd vigyázunk. Nem akartam neki mondani, hogy a műhelyfőnök már három hónapja nem látja, hogy csináljuk a bicskát.

Egy másik alkalomkor pedig jött egyszer a „nacsalnyik”, hogy mondani akar valamit, hogy mit kell csinálni. Én nem voltam bent a műhelyben, de hát odament Karlihoz, és magyarázza neki, hogy mit kell csinálni. A Karli meg figyelt rá, figyelte, oszt tele szájjal, fejbólingatásokkal mondogatta neki, hogy „da, da, da”. Én közben bejöttem a műhelybe, látom, hogy magyaráz Karlinak valamit. És amikor elmondta a mondókáját, Karli megrázta a fejét, és azt mondja „nye”, „no”. Az fogta magát, nyelt egy nagyot, oszt megint elkezdte neki magyarázni, oszt a Karli megint csak „da, da, da”. Én közben odamentem a munkapadhoz, hallgattam. Mikor vége volt, Karli megint megrázta a fejét, oszt azt mondja, „nye”, „no”. Akkor köpött egyet, odajött hozzám, elmondta, mit kell csinálni. Jól van, mondom, máma megcsináljuk. Mikor elment, akkor mondom a Karlinak, te is értetted éppen úgy, mint én, annyit te is értesz, mint én, hogy mit kell csinálni. Azt mondja erre Karli: ha velem akar beszélni, akkor tanuljon meg németül. Ez igen!

A németekkel kapcsolatban van még egy sztorim. Tudni kell azt, hogy minden csoportnak volt egy főnöke, egy parancsnoka. Az étkezés úgy ment, hogy az egyik csoport egész nap első volt, a következő nap a sor végére állt. És most egy olyan nap volt, amikor a németek mentek legelőször enni, utána következünk mink. A németek hamar visszajöttek. Úgy csudálkoztunk is, de hamar visszajöttek ezek! Mentünk, megettük a kajánkat, amit adtak, azt a híg levest, amibe sokszor azt mondtuk, hogy agárkutyt kell zavarni benne, hogy felzavarja azt a pár burizst, ami van benne. Na, mindegy. Csudálkoztunk rajta, hogy mink kapunk repetát is, pedig repetát mindig az utolsó társaság kapta. Vége van a reggelinek, jön a parancsnok, hogy munkára sorakozó, és akkor mentünk volna sorakozni. Hát a németek mind leültek. Hé, hát munkára menni, vagy mi az isten, már szóltak, hogy munkára menni.

Azt mondták, majd ha kapunk tisztességesen enni, akkor megyünk, mert ez, amit adtatok enni reggel, az nem ennivaló, úgyhogy azt mi nem ettük meg. Akkor ott hadonásztak az oroszok pisztollyal. A németek vezetője félrenyomta a kezit, mondta neki, mink hadifoglyok vagyunk – különben a németek mind hadifoglyok voltak, akik ott voltak –, majd ha kapunk tisztességesen enni, akkor majd megyünk dolgozni, addig viszont nem. Hát egy óra múlva az egész láger hemzsegett az ilyen piros, széles stráfos nadrágú tisztektől. Jön a dél, elmegyünk ebédelni. Németek, mikor jönnek vissza, akkor utánuk mink következünk, mondja Karli, te Alex, olyan vastag leves van, hogy én úgy telezabáltam magamat, hogy na. Tényleg a leves, hát a kanál nem állt meg benne, de tényleg olyan vastag volt, sűrű. Persze, ahogy teltek a napok, lehetett látni, érezni, hogy mindig egy kicsikét, egy picikét hígabb. Mikor már megint olyan elég híg volt a kaja, akkor megint a németek parancsnoka azt mondta az ügyeletes tisztnek, hogy mondják meg a majornak, hogy holnap megint nem megyünk dolgozni, hogyha ilyen lesz a kaja. Mit ad isten, másnap jobb volt a kaja. Úgyhogy a németek ezen a téren rettenetesen összetartottak, és így az ennivalót is aránylag rendben tudták tartani az oroszokkal.

Ez a „Horny Institute” nevű épület, egy régi főiskola lehetett vagy valami, mert ott az egyik ilyen négyszögletes épület, egy vegyészeti részleg lehetett, mert az alagsorban majd egy méter vastagon volt az összeolvadt üveg. Kémcsövek meg vegyészeti üvegdolgok, nagyon-nagyon meleg lehetett, hogy azok úgy összeolvadtak. A vasgerendák 30–40 cm-es I-gerendák voltak, és ezek ki voltak esve a falból, mert annyira meleg volt, hogy meghajolt a vas. Volt egy olyan brigád, ebben dolgozott például Tomaj Gyurka is, meg Hauzer Karcsi is, akik mindennap az állomásra mentek rakodni a vagonokat. Egy este hazajönnek, egy nagy tumultus veszi őket körül, oszt megyek oda, mondom, Gyurikám, mi újság, miért van ez a nagy tömeg itt? Hát azt mondja, hadd el, a vagonban találtunk egy kettészakadt magyar pénzt. Magyar pénz? Hát mi az érdekes abban? De nem az az érdekes benne, hanem milpengő volt. Az igen, úristen, micsoda állapotok lehetnek Magyarországon!

Az élet zajlott, ment a munka, mentünk, dolgoztunk, csináltuk a dolgainkat. Egyszer odajön hozzám a „nacsálnyikunk”, azt mondja, hogy te Alex, én azt gondoltam, hogy a következő ciklusban az építkezésnél a villanyszerelőket te fogod dirigálni, te leszel a brigadér. Áh, mondom, én nem lehetek, az nem jó, az nem lehet, én nem értek ahhoz. Dehogynem, te értesz. Én nem értek a rajzokhoz. Dehogynem. Aki úgy tud dolgozni, mint ahogy a major mondta, hogy nála mit csináltál, az ilyesmihez ért, úgyhogy te leszel majd.

Van egy érdekes eset, amit még el kéne mondani, amit már elfelejtettem ugyan, mert már korábban meséltem róla, amikor Karli bádogosmunkát dolgozott. Olyan precízen csinálta, hogy na! Mink, amikor bádogosmunkát dolgoztunk, amikor lemezt kellett összehúzni, akkor fakalapácsot használtunk, Karlinál meg csak egy vaskalapács volt. Mondom az esztergályosnak, hogy te, ide figyelj, csinálj már nekem egy ilyen kis fakalapácsot. Adok neked egy adag kenyeret, hogy akkor... Jó. Másnap ideadta a fakalapácsot, odaadtam érte a kenyeret. Megyek Karlihoz, na, nézz oda, az is csinálta közben az edényeket. Mondom, na, nézd meg, mit hoztam én neked. Azt mondja, mi ez? Hát mondom egy fakalapács, hogy könnyebb legyen. Megfogta és kidobta az ablakon, hogy azzal nem lehet dolgozni. Ne hülyéskedj, mondom, egy napi kenyeremet adtam ezért az esztergályosnak, te meg kidobod az ablakon! Áh, ez nem szerszám, ezzel nem lehet dolgozni. Fogta magát, oszt kiment érte. Jön vissza. Ilyet ű soha nem használt, nem is tudja, ilyennel ű soha nem dolgozott, ű nem szereti. Hát az igaz, hogy mink, amikor csináltuk, akkor fakalapáccsal húztuk össze a lemezt, ű csak mindent vassal csinált, vaskalapáccsal. Ezért mondtam azt, hogy borzasztóan képzett, jó szakember volt. Közben az élet ment tovább a lágerban. Egyszer megint kiabálnak, vettem a szerszámomat, hogy megyek, valahova menni kell megint. Ott van egy idősebb hölgy, egy ilyen alacsony hölgy. Mondja, hogy ő valami magas helyen tolmács, és hallotta, hogy én annyi mindent csinállok tisztéknek a városban kint, itt is, ott is, ő nagyon szépen megkérne engem, hogy csináljak neki egy ilyen kicsike kis sütit, amiben ő tud magának egy kis krumplit sütni, vagy egy picike kis tésztát csinálni. És hogyha én csinállok neki egy ilyen kis sütit, akkor ad nekem 50 rubelt. Áh, mondom, nem kell nekem az 50 rubele. De hát csináljak, mán ű nagyon szépen kér engem, próbáljak, csináljak már neki. Hát megpróbálom. Ha tudunk,

akkor majd csinálunk. Másnap mondom Karlinak, hogy miről van szó. Azt mondja, meg vagy te főzve, hát hunnan szedjük már, miből csináljunk egy ilyen sütit neki? Hát mondom, mit tudom én. Addig-addig spekuláltunk jobbra-balra, egyszer csak kitaláltuk. Megcsináltuk a sütit. Amikor készen volt, megyek az ügyeletes tiszthez, oszt mondom, hogy szóljanak ennek a hölgynek, hogy a süti kész van. Hát jön is másnap, oszt jön, hogy hazaviheti. Hát mondom, persze, hogy hazaviheti. Fogtam a sütit, oszt a hónom alá vettem, oszt elmentünk haza a lakására. Mikor bekapcsoltam, tett bele egy pár krumplit, vártunk egy darabig, vártunk, egyszer kiveszi a krumplit. Huhú, ez nagyon-nagyon finom! Ez nagyon jól megsült. Hogyha ezen így süli a krumpli, akkor a tészta az biztosan jó lesz. Ő, amit ígért, azt mondja, most már elment a szoba sarkához, oszt volt egy olyan 30 cm-es bőröndje, azt kinyitotta úgy, hogy a keze betért. Matatott benne, kihúzott egy 50 rubelest és ideadta, hogy na, ez a tied. Hát mondom jó, hát akkor az enyim, köszönöm szépen. Hát mentünk haza, illetve haza vissza a lágerba, akkor mondja, te Alex, ti magyarok nemsokára hazamentek. Ide figyelj, mondtam, ahogy mi kijöttünk, egy hónap múlva mondtátok mindig, hogy „szkoro domoj”. Ebből már több mint két év telt el, úgyhogy nekem mondhattok már ilyet, úgysem hiszek senkinek semmit. Azt mondja, te, hidd el. A parancs az itt van. De az, hogy mikor, hogy ebből egy hét lesz, egy hónap vagy kettő, nem tudja, de a parancs az itt van, ti, magyarok, mindnyájan haza fogtok menni. Jól van, ebben maradtunk, aztán bementünk a lágerba. Ő aláírta vagy leszámolta, hogy visszahozta, akit elvitt, ugye.

Egy szép napon kiabálnak kint a munkahelyen, hogy magyarok, be a lágerba. Ő, mondom, mi az isten van, bemegyünk a lágerba. Sorakozó, az elmaradhatatlan volt. Ott megszámoztak bennünket. A tisztek ott tanakodtak jobbra-balra, elmentek, visszajöttek, elmentek. Egyszer azt mondják, hogy mehetünk vissza dolgozni. Másnap vagy két nap múlva megint. Magyarok, be a lágerba! És ez majdnem mindennap, de minden másnap volt, úgyhogy egy nap kétszer is be kellett menni a lágerba, vissza. Közben a „nacsálnyik” csak agitált engem, hogy a villanyszerelőknek én fogok lenni a „brigádér”. És akkor egy szép napon megint jön az ukáz, hogy magyarok, be a lágerba. Bementünk a lágerba, megint sorakozunk, megszámoztak bennünket, végig, hogy megvan-e mindenki, és akkor jött egy tiszt, elvitt bennünket a fürdőbe. A fürdőbe, hogy megyünk haza. Na, igen, ez igen! Bementünk a fürdőbe, a fertőtlenítőbe betettük a ruhánkat, mint máskor is. A másik oldalt egy vadonatúj tiszta ruhát kaptunk. Mikor kijöttünk, akkor elvittek minket az ebédlőbe, megint sorakozó, hogy várjunk addig, míg jönnek az autók. Közben még hadd mondjam el azt, hogy amikor tudomásunkra jutott, hogy tényleg megyünk haza, volt pont készen egy bicska, amit Karli gyorsan csinált egy ilyen gravírozó prést, és a bicska egyik oldalára begravírozta, hogy Dnyepropetrovszk, a másikra meg 1945–47. Azt mondja, Alex, ezt a bicskát neked csináltam, vigyed haza magaddal, emlékezz te is, hogy itt voltál. Nagyon szépen megköszöntem, megpusziltam érte, és megegyeztünk abban, hogy majd valahogy tartjuk a kapcsolatot, mert a címem megvolt náluk. Hauzer Karcsival is így egyeztünk, ezt a barátságot ne veszítsük már el. Igen, csak hát, hogy Karli meg Karcsi hazakerültek-e Romániába vagy Németországba, azt sajnos nem tudom, mert levelet egyiktől sem kaptam azóta se, semmit. Úgyhogy nem tudok róluk semmit. Na, a bicskát hazahoztam. Ott hagytam abba, hogy ott állunk sorba. Egyszer beállítanak a teherautók. Felpakoltak bennünket, kivittek az állomásra. Persze a tisztek jöttek, jó pár tiszt jött velünk, sőt, hogy megálltam, ott volt a fiatal hadnagyunk, meg a barátnője is ott volt. Odajöttek hozzám, kezet fogtak, hogy ők nagyon szépen megköszönik azt a nagyon sok mindent, amit én nekik csináltam, jó utat kívántak, és hát legyen otthon boldog a családommal. Én is megköszöntem nekik, amit velem tettek, és hát ezzel elbúcsúztunk. Minket bevagoníroztak, és akkor a vonat elindult. Persze közben a „nacsálnyikunk” a kerítésnél látta, hogy mink jövünk haza, és ott mondta, hogy Alexij, Alexij, hát te ne menjél el, te kellesz itt nekem, te maradjál itt, ne menjél el, Alexij, maradjál itt. Én meg csak nevettem.

Eljöttünk haza. Az első állomás, ahol kiszálltunk, Máramarossziget. Máramarosszigeten bevittek egy épületbe bennünket, le kellett vetkőzni, egészségügyi vizsga címen. Ugye akkor megvizsgáltak mindenkit, megnézték mindenkit. Felöltöztünk megint, kimentünk az állomásra, be a vonatba. De akkor is még tehervonatokban voltunk. A következő állomás Debrecen volt. Debrecenbe aztán be-

mentünk – valamelyik laktanyába lehetett – egy helyiségbe, azt mondták, mindenki maradjon nyugodtan, legyen nyugodt. Mindenki fog kapni egy igazolást, egy utazási jegyet, és aztán még mindenki kap 5 Ft-ot. Hát nagyon örültünk, és akkor várunk, várunk ott. Egyszer jönnek, hozzák az igazolást, hozzák azt a vasúti utalványt meg az 5 Ft-ot, és azt mondták, hogy isten velük, mindenki menjen szépen haza nyugodtan, és legyen egészségben a családjával. Hát elindultunk gyalogolni a Gyurkával ki-fele az állomás fele, zsebünkben az 5 Ft-tal. Egyszer látunk egy cukrászdát. Mondom a Gyurkának, te Gyuri, szereted te a krémet? Hú, hát nagyon is, azt mondja. Nem eszünk meg egy darabka krémet? Ehetünk még kettőt is, azt mondja. Na, akkor bemegyünk, megkérdezzük, mennyibe kerül. Vettünk 3-3 krémet. Mire az állomásra értünk, be is türültük mindet. Na, mondom közben a Gyurkának. Te, ide figyelj! Tudod mi jutott nekem eszembe? Mi? Az édesanyámnak holnapután lesz a nevenapja. Magdolna-nap. Nem maradnánk itt most valahogy Debrecenben egy napot, hogy ellébolnánk, holnap mennék haza meglepetésként? Dehogynem, hát mért ne? Eddig is együtt voltunk, akkor ezt is kibírjuk már. Így lesz, jó lesz. Hát közben kiértünk az állomásra, akkor leülünk ott a váróba a padra, vártuk a másnapot. Mikor bejött a vonat, nem gondolkoztunk, hogy maradunk, vagy mit csinálunk, hanem ültünk fel a vonatra, jöttünk. A vonaton mindjárt, hogy kik vagyunk, hunnan jöttünk, merre visz az utunk? Hú, azonnal felálltak, hogy tessék, foglaljanak helyet! Hát így eltelt hamar az idő. Szajónál leszálltunk, megvártuk a csabai vonatot. Bejött a csabai vonat. Megint fölszálltunk. Ott megint csak hunnan jöttünk, mik vagyunk? Mikor Gyomát elhagytuk, akkor Gyurkától elbúcsúztunk, mert ugye ő ment még Muronyba is, Muronytól Békésig, mert a vonat úgy közlekedett. Én meg Berényben leszálok, egy nagy tömeg az állomáson, ez este volt már, estefeje. Egy nagy tömeg az állomáson, és fel vannak hördülve, hogy hát hol vannak a, hát hun vannak a többiek, hát hun vannak a berényiek? Hát mondom, én nem tudom. Hát hunnan jöttem? Hát mondom, én Dnyetropetrovszkból jöttem. Hogy-hogy Dnyetropetrovszkból? Hát hun voltunk? Hát mondom, mink Krivojrogban voltunk, de én onnan megszöktem, és aztán elvittek minket büntetőlágerba. És onnan a büntetőlágerből mink hazajöttünk, az egész láger hazajött, ebből berényi egyedül én voltam, meg egy békési gyerek, aki ment haza Békésre. Hát a többiek? Hát mondom, nem tudom, hát higgyék el már, hogy nem tudom. Én azt sem tudom, hogy akiket Gyulán vagoníroztak be, hogy azok hova kerültek. Mert akik bennünket Eleken raktak be, ugye, elvittek bennünket Krivojrogba, és Krivojrogból azokról sem tudom, hogy mi van velük, meg hogy jönnek? Én azóta, hogy engem elvittek, nem tudok semmit. Így aztán hazajöttünk. Itthon adtak nekem másik ruhát, hogy vegyem le ezeket a maskurákat, vegyek tisztességes ruhát. Hát, mondom, jól van, de ez új ruha, ezt most kaptuk. Mindegy, nem kell. Na és akkor leültünk, beszélgettünk, mondja a húgom, hogy a Radványiék laknak itt, most már itt Rauék nincsenek. Hogyhogy nincsenek Rauék? Mindenki kérte, hogy magyarosítsák a nevüket, hát ők is kérték, és húgomnak a kérésre javaslatára a Radványit kérték, és azt el is fogadták, úgyhogy mi Radványiak vagyunk. Hát mondom, akkor Radványiak vagyunk, mit csináljak? Másnap bementünk a Tanácsra, a község házára az anyakönyvi hivatalba, ott kiállították az én személyi igazolványomat Radványi Sándor névre, és én azóta Radványi Sándorként vagyok. Amikor a kárpótlási dolgok voltak már itt később, akkor találkoztam egy engedéllyel. Még pedig egy olyan engedélyt, hogy belügyminisztériumi engedély kérelmére Rau Márton családi nevét Radványira változtatom. Aláírás, dátum, pecsét, utóirat, vele együtt Magdolna nevű lányát is. Akkor ámultunk el, hogy az én nevem nem szerepel itt, akkor ott meditáltunk, meditáltunk és akkor jöttünk rá, hogy én 18 éves már elmúltam, nekem külön kellett volna kérnem a magyarosítást a nevemre, ezért nem szerepelek én a listán. Na, mondom, most már a családomnak, feleségemnek, ugye időközben aztán én is megnősültem, családom lett, na, most már gyerekek, mit csináljunk? Hát a család egyöntetű véleménye az, hogy hagyjuk az egészet, ne bolygassuk, mert a fene tudja, mennyi hercehurcával meg utánajárással jár. Olyan mindegy, hogy így hívnak, vagy úgy hívnak, mi így is, úgy is azok vagyunk. Hát jól van. Így aztán maradtunk a Radványi néven.

Még egy emlékem van, ami Oroszországhoz kapcsolódik, mégpedig a bicskához. Én szakértetségire jelentkeztem, és fel is vettek, és Kalocsán voltunk szakértetségin. Ott egyszer az egyik hallgató elkérte, hogy vacsora után szeretne még valamit enni, hogy adjam már oda neki a bicskát. Mondom,

itt van, tessék. Most megyek, lefekszem már, mert elég késő van, de majd reggel add nekem vissza, most tedd el, reggel add nekem vissza. Reggel, mikor kérem, hogy hát ide a bicskát, aztán hun van? Ő odatette az osztályban a padomra. Mondom, ne hülyéskedj, ott nincsen. Hát pedig odatette. Hát mér-ges lettem, ott szidtam, meg minden. A végén elmentem az igazgatóhoz, bejelentettem, hogy nekem egy ilyen emlékem van, és ez az illető elkérte, és most nem akarja nekem visszaadni, mondván, hogy ő oda letette. Hát aztán kutatás volt. Kikutatták, zsebeit meg mindent, a szekrényét végigkutatatták, de hát a bicska nem került elő. Sajnos ez a bicska elveszett, és ez nekem egy nagyon nagy szomorúság.

Itthon aztán hazajöttek később, egy héttel később a sahtiak, ugye megtudtuk aztán, hogy Sah-tiba meg Novosahtiban voltak. Krivojrogból mikor jöttek haza, azt nem tudom. Arról volt szó, azt beszéltek, hogy a Szabó Árpádnak a közbenjárására jöttek a magyarok haza. Ezt én nem is vitatom. El is hiszem, de hogy én nem ezért, nem arra jöttem haza, ez biztos, mert nálunk ott a lágerban Dnyet-ropetrovszkban magyarok voltunk, mert a többiek közt nemcsak magyarok, hanem németek meg más nemzetiségűek is, de az összes magyar a lágerből, ezen a napon, mikor én eljöttem, hazajött. Ebbe pediglen itt a környékünkön csak, tudomásom szerint Békésről Tomaj Gyurka volt meg én. Úgyhogy Békés megyéből nem tudok. Mert akik voltak, azok még a Felvidékről is voltak meg a Dunántúlról, meg innen-onnan. Sokan. Úgyhogy ez biztos, hogy én nem a Szabó Árpád közbenjárására jöttem haza. Én június 20-án érkeztem haza.

Még egy dolog, amit itt a végén hozzá szeretnék tenni. Húgom fia, Bayer Mihály unokaöcsém egy időben Kijevben volt Magyarország nagykövete. Amikor egyszer itthon volt, mondom neki, hogy te, Misikém, hogyha netalán te egyszer arra jársz, mert ugye járkáltak összevissza, ha arrafele jársz, és netalán időd van, meg egy kis kedved is van, nézz már el arra a Dnyetropetrovszkba, arra a Horny Institute nevű helyiségre, az épületre, hogy mi van avval, megvan-e még? Mert mi azt az épületet segítettünk építeni. Mert amikor hazajöttünk, akkor még messze nem voltak készen. Egyszer cseng a telefonom. Misi jelentkezik, és mondja, hogy vannak neki ott most Dnyetropetrovszkban jó ismerő-sei, és én mondom el, hogy volt ez akkor, meg mint volt, ezek biztos fognak segíteni. Elmeséltem Mi-sinek, hogy hun volt az Dnyetropetrovszkban, meg Horny Institute, és akkor egyszer jön haza Misi, hoz nekem 4 db fényképet. Azok az épületek voltak rajta, amelyeket mi építettünk újjá. Mellékelve egy 5 oldalas levél, persze oroszul, cirill betűkkel. Mondom, Misi ezt nem tudom elolvasni, de hát a lényegét elmondod. Akkor meséli, hogy ez a Horny Institute egy főiskola. Egy nagyon nagy főiskola, amelynek jelenleg is több mint 8500 hallgatója van. Ez az intézmény készíti többek között a krivojrogi vasércbányatelep összes technológiáját, meg Oroszországban még nagyon sok mindent. Így aztán van egy emlékem arról, hogy hol voltunk annak idején, majd 70 évvel ezelőtt.

Egyszer megkérdezte valaki tőlem, hogy akkor Dnyetropetrovszk miben volt büntetőláger, hogyha ott általában aránylag jól éltünk? Hát nem tudtam mit felelni, hacsak azt nem, hogy míg Kri-vojjrogban egy drótkerítés jelölte a láger határát, addig itt két magas drótkerítés, közben futóláncon kutya, a négy sarkán magas figyelőn fegyveres őr. Ha mentünk valahova, akár az állomásra brigád-ban, akár egyenként, mindenkit fegyveres őr kísért, és a léckerítést nem lehetett se kívülről, se be-lülről megközelíteni, mert az őr azonnal kiabált, a második felszólításra azonnal riasztólövést adott. Viszont ahogy elolvastam a Monostori Marci bácsi *A hűség ára* című könyvét, amiben megemlíti azt is, hogy én megszöktem, akkor az ottani krivojrogi állapotokhoz a dnyetropetrovszki az egy arany-bánya volt, szerintem. Úgyhogy igazán Krivojrog volt a büntetőláger.

Még egy gondolatot talán. Annak idején én Serbán Ottóra rettenetesen haragudtam, sőt azt sem engedtem meg, hogy Dnyetropetrovszkban azon a priccsezen legyen, ahun mink feküdtünk. Ő miatta fogtak el bennünket, ő miatta kerültünk a büntetőlágerba, de így vén fejjel visszagondolva mi lett volna, hogyha akkor nem fognak el bennünket? Hova jutottunk volna? Meddig jutottunk volna? Hazakerültünk volna-e egyáltalán vagy nem? Úgyhogy lehet, hogy még ez volt a jó.

K. M.: Hogyan alakult az itthoni sorsa a továbbiakban?

Radványi Sándor: Dolgoztam. Aztán láttam egyszer egy ilyen hirdetést, hogy mozigépészi vizs-gát lehet letenni. Mert annak idején, amikor én inas voltam Endre bácsinál, Veresnél, egyszer azt

mondja, nem jönne nekem segíteni rolnizónak? Ha lejárt a gépen a film, akkor azt vissza kellett mindig csavarni. A gépet nem lehetett elhagyni egy másodpercre se. Mondom, dehogynem. Kaptam minden előadásért egy pengőt. 18 éves koromig egy pengő a 40-es években aranyeső volt. És akkor beírtam, hogy itt dolgoztam ebben a moziban, ennyi ideig, mint rolnizó a gépész mellett, meg már a gépet is kezeltem, meg beírtam, hogy kint voltam fogságban, hazajöttem, és kértem, hogy engedélyt kérek arra, hogy tanfolyam elvégzése nélkül mehessek el vizsgázni. Mit ad az isten, küldtek egy papírt, hogy mehetek vizsgázni. Mert volt egy bentlakásos féléves tanfolyam, úgyszólván megengedték, hogy mehetek vizsgázni. Megmondták, hogy melyik moziba kell menni. Voltak ott többen is, megkérdezték, hogy milyen gépen dolgoztam? Mondtam, hogy milyen gépen. Jó, tessék, itt egy gép. Adtak egy tekercs filmet, tessék, fűzze be. Itt a tekercs, itt a film, itt a gép, indítsa el! Fogtam, befűztem a tekercset, a filmet. Elindítom a gépet, ment egy darabig. Jó, állítsa meg. Megállítom a gépet, mindent, kifűzöm, kiveszem a tekercset. Mondom, köszönöm szépen, rendben van. Ennyi volt, utána várni kellett. Ott megadták a bizonyítványt, úgyszólván mozigépész lettem. Utána elmentem Csabára, ott volt moziüzemi vállalat. Haj, de jó lesz, Békésen kell egy ember! Hát persze, hogy megyek. Úgyszólván aztán én Békésen moziztam nagyon-nagyon sokáig. 1956-ig voltunk ott, '56 után jöttünk, költöztünk haza. Mezőberényben a műszaki ktsz-be mentem dolgozni. Ott dolgoztam egy jó darabig. Utána elkerültem a szövőgyárba. Azt mondták, hogy ez egy kétéves szakma. Műszaki osztályvezető lettem a szövőgyárban, karbantartó végeredményben. Karbantartóknak voltam a főnöke. Utána két évet én is kibírtam, majd átmentem Csabára. Komlódi Pista volt Csabán a Mezőgépnek a mérnöke. Találkoztam vele egyszer. Pista, mondom, nem kéne nálatok valaki, van valamilyen hely? Jöhetsz, mondta, én meg átmentem Békéscsabára a Mezőgépbe, ott voltam. A hajnali vonattal mentem, az estivel megjöttem. Na osztán a berényiek sokat járkáltak oda, a Giricz Béláék. Akkor megbeszéltem velük, hogy nem volna itt Berényben egy hely. Úgy jönnek át, ne kéne nekem itt hajnalban mindig utazni. De, azt mondja, megbeszéljük majd. Itt energetikus lettem egy darabig. Akkor volt egy ilyen kooperációs részleg, annak Szűcs Lajos volt akkor a főnöke, és akkor oda osztottak be engemet is. Amikor Szűcs Lajos eljött a tanácshoz, akkor én lettem a kooperációs osztálynak, a csoportnak a főnöke, úgyszólván onnan jöttem nyugdíjba.

Köszönöm!

Szőke Józsefné Götz Erzsébet

Szőke Józsefné, Götz Erzsébet évtizedek óta Gyulán él, már gyulainak számít. Azokban az ember-telen időkben azonban, amelyről beszélgetni fogunk, Mezőberényben élt. Mezőberény külterületén, a tanyavilágban, ahol nem az számított, hogy ki milyen nemzetiségű, hanem munkája után ítélték meg az embert. Ez a terület a mai napig az összetartásáról híres Kereki határrész. Erzsike nénit a munkája hozta Gyulára, itt találta meg férjét, akit sajnós már elveszített. Egyedül él földszinti lakásában. Már nehezen mozog, de maga körül elvégez minden munkát, mutatja ezt szépen rendben tartott lakása. A bolt is közel van, odáig „eltotyog”, ahogy mondta. Az Oroszországban eltöltött időről nem szívesen beszél, már többen is faggatták erről elmondása szerint.

Sz. J.-né: Mezőberényben születtem 1926. október 21-én. Götz Erzsébet a leánykori, a nem magyarosított nevem. Anyám lánykori neve Hoffmann Erzsébet. A Báthory utca 5. szerepel lakhelyemként, mert az volt a házunk, de ott nagyanyám lakott. Kerekiben laktunk kint a tanyán, de hát az nem szerepelt sehol, azt ne írjuk. Ott a tanyán gyerekeskedtem, ott jártam iskolába. Olyan szerencsés helyzetben voltam, hogy igen közel volt az iskola, alig néhány száz méter. Állami iskola volt, magyarul tanultunk, oda járt magyar, német, tót, azok, akik Kerekiben laktak. Otthon is magyarul beszélünk. Kétéves koromig a szülők együtt laktak a nagyszülőkkel, az anyai nagyanyám csak svábul beszélt akkor még, és kétéves koromig nem beszéltem magyarul. De kétéves korom után, mikor külön költöztek, csak magyarul. A szomszédok mind magyarok voltak. A gyerekek mind magyarok. Tehát nem is tudok németül. Nem. 6 elemi-t végeztem, majd magánúton, azt már mikor a munkakörömnél fogva a nyolc általánost el kellett végezni a hazajövetelünk után. A MÁV-nál személypénztáros voltam, és addig nem lehetett személypénztárba menni, amíg a 8 általános meg nem volt. Mondjuk akkor már a 8 általános egyenlő volt a 4 polgárral. Nekünk Kerekiben nem volt földünk, hát föld nélküliek voltunk, parasztember volt apám. A nagyapa tanyáján laktunk, vállaltunk, mit tudom én, részes munkát. Mikor bejöttek az oroszok, apám a fronton volt. Őt elvitték '43-ban a frontra. Anyámmal ketten maradtunk. Egy testvérem van, az öcsém, de inas volt a Hangyaszövetkezetben, nem volt itthon, bent volt a faluban nagyanyámnál Berényben. Hallottuk, hallásból csak, hallásból tudtuk, hogy bejöttek az oroszok. Az országút mellett laktunk, és akkor édesanyám azt mondja éjjel, vonulnak az országúton, bejöttek az oroszok. Azt mondja, most mit csináljunk, kitegyük a fehér zászlót, vagy ne tegyük. Nem tudom már, hogy hogy volt. És akkor ott mentek az oroszok. Hogy oroszok voltak, vagy kik voltak, a jó ég tudja, csak másnap aztán a románok jöttek. Összeszedték a lovat, kocsit. Még az ostort is elvitték. De azt már nem az oroszok vitték el, hanem a románok.

K. M.: Ekkor volt, vagy kellett lennie valami összeírásnak, amikor összeírták december elején a németeket.

Sz. J.-né: Arra nem emlékszem.

K. M.: Honnan tudták meg azt, hogy most akkor be kell menni, vagy el kell menni?

Sz. J.-né: Odaállt egy parasztkocsis, két lovas kocsi két orosz tiszttel meg egy tolmáccsal. Azt mondták anyámnak, na, csomagoljon, nem tudom két hétre, három hétre meleg ruhát, nyári ruhát, élelmet, és már visszük is a lányt. Oda, ami régen Bartolf-iskola volt, most ott a gyógyszertár van, vagy mi van, nem tudom, orvosi rendelő. És ott voltunk begyűjtve, és akkor a tiszt bejött oda, az orosz tiszt, aki Berénynek a parancsnoka volt. Meglátta az öcsémet, és azt mondta, hogy mit akartok evvel a kisgyerekekkel? Azonnal menjen haza! Az öcsémnek ez volt a szerencséje. Nem is mert bejönni

elköszönni tőlem. Vagy három napig ott tartottak az iskolában. Gyulára utána hoztak ide, az utolsó csoporttal. Még nem is teherautóval hoztak engemet, lovas kocsit hozott ide, és itt nem a gyűjtőtáborba vitt, hanem egyenesen a vagonba. Akkor már itt be volt mindenki vagonírozva. Még akkor este el is vittek. A vasútállomáson a raktár előtt állt a szerelvény. Azért mondom, hogy a raktár előtt, mert ugye én itt dolgoztam 30 évig a vasútnál, és ösmerem a környezetet. Bezsúfoltak húszegynéhány embert egy ilyen vagonba csomaggal, mindennel együtt. Bedobtak egy vedret 20 ember WC-jének. Na és akkor valahogy szereztek egy baltát, adta egyik a másiknak, a vagon közepén kivágtak egy lyukat, a veder fenekit kivágták, és az volt a WC három hétre. Két vagy három hétig utaztunk. Sahtiba érkeztünk az 1603-as lágérbe. Hát volt sok berényi, volt itt gyulai, gyomai, egy pár almási, azok nem sokan voltak. Elekiek nem voltak. Akkor később Dunántúlról meg Bácskából is hoztak oda, de akkor már csak nőket. Úgy hívtuk, hogy a bősoknyások, mert bő szoknyában jöttek.

K. M.: Emlékszik, hogy nézett ki a tábor?

Sz. J.-né: Igen. Külön 5 osztály volt. Azt hiszem, hogy a 3-asban voltak a nők, de ezt nem állítom 100%-osan. Egyes, kettes, hármas, négyes, ötös. A többiben férfiak voltak. Egy osztály volt a nőké. És akkor, hát én nem tudom, kettő-négy, nyolcan voltunk egy szobában, priccse szobák voltak. Úgyhogy négyen fönt, négyen alul. Éppen most írtam az önéletrajzot. 1945. 01. 09-től 1947. 07. 28-ig a szovjetunióbeli Sahti város 1603-as lágérében voltam. Föld alatti munkára egészségi állapotom miatt alkalmatlan voltam, ezért felszíni munkára osztottak be. Vagonrakás, palaválogatás, bányász-lámpák kezelése volt a feladatom. Nyári főidényben a kolhozban mezőgazdasági munkára vittek ki. Volt olyan időszak, amikor betegállományban voltam, és lejárt a mondjam úgy, a táppénz ideje, lejárt a betegség ideje, és jött a tiszt. És azt mondta, hogy nem vagy köteles menni dolgozni vissza, de azt mondja, ha nem mész dolgozni, akkor holnaptól csak 15 deka kenyeret kapsz. És hát az a kenyér nem 15 deka volt, mint nálunk, és akkor elmentem dolgozni. Volt egy orvos, azt mondták, hogy nem emberorvos, hanem állatorvos. Hát mit tudom én, orvos, doktor volt. Gyógyszerként egyformát adtak mindenkinek. Egy port, azután mehetett vagonra pakolni. Gyengék voltunk, nehezen telt meg a vagon. Az ottaniak? Hogy mondjam? Most nem a tisztet gondolom, hanem úgy alapján véve az ottani emberek nem voltak rossz emberek. De nekik sem volt semmijük. Tehát ők tulajdonképpen olyan sorsú emberek voltak, mint mi, annyi különbséggel, hogy ők a bánya területén szabadon közlekedhettek, és lakást is kaptak családjukkal együtt, de a területet nem hagyhatták el. Ők is deportálva voltak. Én nagyon sok emberrel beszéltem, mert minthogy felszíni munkás voltam, ha valahova menni kellett valamiért, akkor Liszka, menj ide, mert úgy mondták nekem ott, hogy Liszka. Akkor én elmentem. Még elmentem a városba is, villamossal, meg vissza. 3 km-re volt, és akkor volt villamosjárat a városba. Elmentem, vissza is jöttem. Bementem a bazárba, a nagy bazárba, összeraktuk a kis kopejkát, bevásároltam, hoztam a többieknek, mert valamennyi pénzt kaptunk. Nem sokat. Nem abból éltünk, csak valamennyit adtak. Mikor már volt, akkor a magyar ember gazdálkodott. Volt, aki elszökött, de visszahozták, utána bebörtönözték. Nem, senki nem tudott úgy eljönni, hogy végleg eljőjön. Volt, aki félútig eljött, és azt is visszahozták. Volt olyan, aki a szenesvagonba betemette magát a szén közé, mégis visszahozták. Hát persze, hogy haltak meg, az elől próbáltak elszökni. Férfiak többen haltak meg. A nők jobban bírták. Szívósabbak voltak, vagy hogy is fejezzem ki magamat, hogy azért az étkezés szempontjából nem kívánt annyit egy női szervezet, mint egy férfié. Én láttam férfit, igaz, hogy ő is hibás volt, mert a cigarettáról nem tudott lemondani. Eladta az utolsó falat kenyeret is a cigarettáért. Felnőtt magas férfit, aki úgy összement, hogy egy 15 éves gyereknek is kicsi lett volna, és éhen halt. Nem tudom, hogy hívták, tudtam, de már nem tudom a nevet. Berényi volt, berényi volt. Betegek is lettek, tifuszosak. Hát én nem voltam tifuszos, de hazajövetelemtől maláriás voltam. Úgyhogy engem ott akartak tartani, mert 40 fokos lázzal nem engedtek volna haza senkit. Hazajövetelem után lettem lázas, a maláriám nem jött ki rajtam szerencsére, csak itthon. Mentünk volna a vagonhoz, és akkor az árokparton ott feküdtem ájultan, jöttek a tisztok, de már nem tudom, hogy magyar volt vagy nem. Akkor valaki azt mondta, hogy nincs semmi baja, csak álmos. Így megmentett. És akkor hazajöttem. Hajnalban érkeztünk haza. Édesanyám még akkor a tanyán lakott, apám már itthon volt,

és vártak az állomáson. Hajnalban hazamentünk, na, akkor megfürdik az ember, megmosdik, akkor még nem volt fürdőszoba mindenütt, és lefeküdtem, és majd úgy volt, hogy délután megyünk ki. Hát nyár volt, hosszú volt a nap, és 5 órakor elkezdett a hideg rázni. Akkor rakhattak rám három dunyhát, akkor is így rázkódtam. Na, akkor a lány nem tud kijönni. Úgyhogy akkor hívták az orvost. Kaptunk ingyen Debrecenbe orvosi ellátásról szóló papírt, és akkor az orvos Hanzély doktor, nem tudom, emlékszik-e, ő volt annak a körzetnek a megbízott orvosa. Írt egy gyógyszert, és az nem tudom, 5 nap után leállította a hidegrázást, és akkor azt mondták, hogy azért nem jött ki kint még Oroszországban csak a láz, mert két szúnyogcsípés volt, és a kettő ellentétes volt, egyik a másikat nem tudta legyőzni. Majd egy bizonyos idő után üzent Hanzély édesanyámnak, hogy baj van, mamika. Azt mondja mamám: Mi van baj? Azt mondta az orvos, felírtam azt a gyógyszert, és nem szabad lett volna felírni a betegbiztosításra, csak a kinint. A kinin viszont olyan volt, hogy az évek múlva is vissza-visszaengedte a maláriát. Azt mondta, ha anyám nem fizeti meg, akkor neki kell megfizetni. Hát persze, hogy megfizette. Volt még egy illető, akinek ugyanezt felírta. Az hadifogoly volt, azok is megfizették. És többet nem jött vissza ez a betegség. Hazatérésem után, mikor a betegségből felépültem, szüleimmel dolgoztam a tsz megalakulásáig. Aztán továbbra is maradtam a mezőgazdaságban. 1951. szeptember 1-jén a MÁV-nál kaptam munkalehetőséget. Az összes szakvizsga, valamint a 8 általános magánúton való megszerzésével a MÁV-nál személypénztáros lettem, amit nyugdíjazásomig folytattam. 1958-ban azért kerültem Gyulára. Idehelyeztek, és hát itt ösmerkedtem meg a férjemmel. '58-ban mentem férjhez, azóta vagyok gyulai lakos. A férjem sajnos '91-ben elhunyt, azóta egyedül élek. Család nincs. Hát a keresztlányom, aki az öcsémnek a lánya, Angliában van. Az öcsémék Örkényben laknak. Pest megyében. Hát még van egy mostohahúgom Berényben, akivel tartom a kapcsolatot. Tulajdonképpen édesanyám is '57-ben meghalt, és apám újra nősült, és hát ő a második házasságában az asszonnyal együtt hozott egy 13 éves lányt is. Tehát ő a mostohahúgom. De ővele úgy tartjuk a kapcsolatot, mint az édestestvérrel.

Köszönöm szépen!

Puskás Lászlóné Schubkégel Mária

Puskás Lászlónéval, Marika néniel Békésen beszélgettem. Szépen berendezett otthonából a városon átfolyó Körösre s a partját szegélyező hatalmas fákra lehet látni. Különösen így tavasszal gyönyörű a kilátás Marika néni házának ablakából. A beszélgetés elején még az is kiderült, hogy férjében, Laci bácsiban azt az embert tisztelhetem, aki segített Békés megyében elhelyezkednem, később pedig példamutató kollégám volt. A hanganyag visszahallgatása, a jegyzetek áttekintése után arra jutottunk, hogy az lesz a legjobb, ha Marika néni leírja, majd felolvassa a „málenkij robottal” kapcsolatos életeseményeit.

1924. július 4-én születtem Mezőberényben. Édesapám Schupkégel József 1900. augusztus 29-én született Békésen. Szerencsére magyarosította a nevét 1931-ben. Foglalkozása asztalos. Édesanyám Bartó Mária, 1904. szeptember 28-án született Mezőberényben. Háztartásbeli.

Szüleim 4 éves koromban elváltak. Édesanyámmal a szüleikhez költöztünk, édesapámmal nem volt kapcsolatom, ez volt édesanyám akarata. Nevét viseltem, és ezért a névért hurcoltak el málenkij robotra 1945-ben. Édesapám újranoősült, 3 gyermeke született, Békésen laktak, mi pedig a nagyszülői házban, Pipa utca 10. szám alatt. Sarokház volt, kettő szoba, konyha, kamra és egy nagy asztalosműhely. Melléképületben egy szoba, kamra. A szobában mindig volt lakó. Nagy udvar volt, jókat játszottunk barátnőimmel. Velünk lakott nagybátyám, ifjú Bartó Mihály. Asztalos, molnár volt a szakmája. Önálló iparos volt. Ha nem volt asztalosmunka, akkor malomban dolgozott. A köröstarcsai Tóth malomban, s a vasút melletti malomban. Tagja volt az Ipartestület dalárdakörének. Ő pótolta az apát, és segítette a család megélhetését. Minden vágya az volt, hogy tanítónő legyek. Korai halála és az anyagiak miatt ez nem teljesülhetett, de az élet úgy hozta, hogy felnőttként én ezt megvalósítottam. Nagypapámnak 2 hold földje volt, amit az I. világháború után kárpótlásként kapott. Egyszerű napszámos, kubikos volt, de nagyszerű, becsületes ember. Kedvtelése volt a Vésztői úti törpebirtokos kaszinóba eljárni, ahonnan hozta a híreket, no meg kölcsönözte számomra a könyveket. Egyik nap azzal jött haza, hogy azt mondták, lesz majd olyan készülék, amivel a szobában láthatjuk a Pesti Színház előadását. Mondja nagypapám, no, én ezt nem hiszem. Drága nagypapa! Ha élnél, láthatnád, nemcsak azt. Szerény körülmények között, féltő szeretetben nevelkedtem. Édesanyám a háztartást vezette, apai nagyszülőkkel nem volt kapcsolatom. Ők az I. kerületi evangélikus temető csőszházában laktak a Gyomai úton. Gyermekeként már megéltem a megpróbáltatásokat, édesanyám 2 évig volt ágyban fekvő beteg. Sokszor futottam sírva az orvosért. Iskolai tanulmányaimat 1930-ban kezdtem a Kinyi úti elemi iskolában. Négy osztály volt összevonva, egész napos tanítás. A tanítás magyarul folyt. Nem volt könnyű a kezdet, mert én tótul beszéltem. Keveset tudtam magyarul. Tanítónőm, Hegedűs Margit nagyszerű pedagógus volt, aki nemcsak tanított, hanem nevelt is. Nála tanultam az ábécével együtt a népművészetet, gyakorlatban hímzést, horgolást. Háború alatt az ő segítségével jutottunk többet némi pénzkeresethez. Bér munkában hímeztünk, én tanulás mellett 12 évesen. Munkaadóm Szemenkár Mátyásné Nemes Julianna. Hozzá paszományokat horgoltunk. Gitta néni szíven viselte tanítványai sorsát, berendeztetett egy magyar szobát a Tóth Hangya Szövetkezet melletti épületben a Köröstarcsai úton. Az volt a klubszoba. Programokat szervezett, unokanővére, Zsilinszki Mici volt a gondnok, ő nyomta elő a kézimunkákat is. 1934-ben kezdtem a polgári iskolát. Igazgató Magda István, osztályfőnök Hantos Kornélia. Kedvenc tanárnőim Irányi Dezsőné és Ágoston Ilona. Ők tanították a háztartási ismereteket, benne a kézimunkát, én pedig jeleskedtem. Hála Gitta néninek. A 4. osztály végén egy szekrényre festettünk magyaros motívumot osztálytársammal. Jutalmunk közös fénykép

készült rólunk és a két tanár nénivel. Osztálytársaim közül megemlítek néhányat: Bartolf Erzsébet, Rocskár Judit, Biszkut Margit, Ormoshegyi Magda (híres orvos lett), Shön Zsuzsa. Padtársam Sárközi Ilona. Sorstársam Gazda Erzsébet. 1938-ban végeztem jeles eredménnyel. Sajnos a további tanulmányaimat nagyszüleim az anyagiak miatt nem tudták vállalni. Tehát a polgárit befejeztük. Az iskola befejezése után 3 hónapra alkalmaztak a Tóth Hangya Szövetkezet boltjában pénztárosnak. Ennek megszűnése után kézimunkát varrtunk édesanyámmal. Filléres kereset volt, de azokban az időkben sokat jelentett. Dr. Bak Miska bácsi segítségével 1941-ben felvettek a debreceni kórházba csecsemőápolói szakra. Kétéves lett volna a képzés, de én már félév után abbahagytam, nem voltam alkalmas erre a munkára. Nem tudtam megszokni a vér látványát, megviselt a súlyos beteg kisgyermekek látványa. 1941. szeptember 1-jén munkába állhattam. Nagypára való tekintettel a főjegyző alkalmazott a községi elöljáróságnál. Abban az irodában dolgoztam, amelynek feladata volt a jegyosztás (kenyér). Többen voltunk alkalmazva, körzetenként volt felosztva a község, minden körzetnek volt egy felelőse. Az én körzetem a Vésztői úttól nyúlott le egészen a község széléig. Törpebirtokos kaszinó volt az osztás helye. Irodánk vezetője Császár Mihály jegyző volt. Dolgoztam még az adóügynél, anyakönyvi hivatal, az állatkezelő, és ahogy mi neveztünk, a borász illetve behajtó kollégánk mellett. Mindhármuknak segítettem az adminisztrációban. Munkatársaim közül megemlítek néhányat: Józsa Irén, Bereczki Margit, Pék Mária, Balogh Julianna, Andrejkovics Judit, Bartolf Ádám. 1943-ban a Jurcsek behajtási rendelet alapján megalakult egy új iroda, ahova a legjobb munkát végző fiatalokat osztották be. Hatan voltunk. Nagy teher volt a gazdáknak a beszolgáltatás, átkozták a rendszert. Minket kedveltek, mert gyors ügyintézésben részesültek. Azt kívánták, hogy az első ágyúlövedék vessen véget az egésznek. Talált. 1944. október 6-án jöttek be az oroszok. Az első lövedék a mi irodánk ablaka alatt jött be. Eltalálta a szekrényt, ahol az iratok voltak. Ez az iroda végét is jelentette. Ebben a formában a behajtási rendszer megszűnt, de jött egy másik. Valamennyi időre felmentést kaptunk a munkavégzés alól. Novemberben visszahívtak bennünket. Oroszul írott karszalagot kaptunk. Irodista, ez volt ráírva. Nyugodtan közlekedhettünk, mehettünk a hivatalba.

Így volt ez 1945. január 3-án is. De ezen a reggelen szokatlan kép fogadott bennünket. A bejárat ajtajánál két gépfegyveres katona állt, és minden iroda előtt. Elfoglalhattuk a helyünket. Egész délelőtt gépelnivalót hoztak. Névsor volt, de nem tudtuk, mi célt szolgál, egészen addig, amíg a nagymamám kérésére a fegyveres őr engedélyt adott a találkozásra. Nagymamám sírva közölte, hogy viszik a németeket, és félve kérdezte, csak nem leszel te is közöttük? Ekkor jött le az emeletről nagyon káromkodva Szabó Árpád bácsi. Meglátott. Első szava az volt: jó, hogy itt vagy. Menj haza, hozzál igazolást arról, hogy te szlovák származású vagy! Nagymamámmal hazamentünk. Délután jelentkeztem a Buncsák-féle iskolában. Édesanyám is velem jött, szeretett volna velem együtt elmenni Oroszországba, de őt másnap hazaküldték. Azonnal orvost kellett hozzá hívni. Január 5-én egy bizottság előtt kellett megjelennünk, ahol eldőlt, hogy ki lesz az, aki ki fog menni, és ki maradhat itthon. Itt voltak a pártok vezetői és az elöljáróságnak a vezetői is. Volt lehetőség a felmentésre, például ha az anya volt német, az apa pedig magyar. Orvosi igazolás vagy hadiüzemi munkahely alkalmazás alapján. Volt egy mentőöv. Két ember nevét kellett megadni saját helyett. Ezt az ajánlatot kaptam én is. Gondolom, mint elöljárósági dolgozó. Értve az orosz tiszt ajánlatát, azt válaszoltam a párt vezetőjének, hogy én ezt nem fogadom el. Akkor még nem tudtam, hogy én is, és Hoffmann Zsuzsanna kolléganőm is ilyen mentők vagyunk. Egy magas beosztású tisztviselő sógornője helyett kellett elmennünk. Zsuzsa tifuszban meghalt, én hazajöttem. „Jóakaróm” került még a találkozást is velem. Érzett-e megbánást, vagy csak félt? Azt nem tudom. Így válogattak és küldtek el bennünket, ők, a földijeink, sőt munkatársaink. Január 5-én este még hazamehettem aludni, de nagypámnak ott kellett maradnia énhelyettem. Reggel visszamentem, délelőtt pakoltunk, és kora délután elindítottak bennünket ponyvával fedett teherautókon. Vízkereszt volt, nagyon sokan voltak a Fő téren. Búcsúztattak bennünket harangzúgás közben. Zokogva búcsúztunk szülőtől, testvértől, barától. Úgy éreztem, ez a harangszó úgy sirat minket, mint akik végleg elmennek, pedig mi nem meghalni, hanem túlélni akartunk, és visszajönni ide a faluba, ahol most háborús bűnösök lettünk. Mindenkinek volt valakije, családtagja,

rokona. Én egyedül voltam. És aki mellettem volt, a szomszédom: Nyeste Mihályné, akit két picit gyerekeitől szakítottak el. Vajon ki maradhatott otthon helyette? Január 9-én délután indult el a menet a Göndöcs-kertből, és bevagonírozta az állatok szállítására használt vagonokba. 30–40 embert zsúfoltak be egy-egy vagonba. Emeletes priccsek voltak, és a vagon alja be volt szórva szalmával. Az is fekvőhely gyanánt szolgált. Mi ott helyezkedtünk el Katóval. Az ajtó mellett egy lyuk volt kivágva, azon egy veder volt, ez volt a WC. Mellette vaskályha, tüzelőt feladtak, ha megállt a vonat. Amikor becsukódott az ajtó, megindult a vonat az ismeretlen jövő felé. Elővettem a Bibliámat. Zseblámpa mellett kinyitottam, és tekintetem ráesett Ézsaiás könyvének 43. rész első versére. Könnyeimtől nem láttam tovább, de zaklatott szívembe valami nyugalom, béke költözött. Nem féltem. Tudtam, hogy isten tenyerén leszek. Jassinál raktak át bennünket a széles nyomtávú vasútra. Január 26-án érkezünk Novosah-tiba. Már elő volt készítve a láger, amely 3 egyemeletes épületből állt, háromsoros szögesdrót vette körül. Ebben az épületben a háború előtt angolok laktak, akik itt építették a rosztovi medencében a vízvezeték-hálózatot. A háromsoros drót előtt még voltak épületek, abban a tisztikar lakott. Az egyik épületben a nők, a másikban a férfiak voltak elhelyezve, a harmadik épületben volt a konyha, ebédlő, az emeleten műhelyek és a betegszoba. A termek tágasak, világosak. A fal mellett fapriccsek, középen beépített sparhelt volt. Fűteni, főzni is lehetett. 30–40-en voltunk egy teremben. Mezőberényiek, gyulaiak, gyomaiak, elekiek, almáskamarásiak. Békésiek ketten voltak és két dobozi kislány. Fürdőben tisztálkodási és mosási lehetőség volt. A földszinti, emeleti szobáknak volt egy orosz tiszt felügyelője, aki mindennap megjelent, ellenőrizte a tisztaságot, nincs-e beteg, intézte a napi dolgokat. Az ő segítője volt a tolmács. Szerencsés volt az a szoba, ahol emberséges érzelmű volt a tiszt. 20–30 ember volt egy teremben, érkezésünk után helyfoglalás, és végre három hét után először lehetett mosakodni. A női épület mellett volt a fürdő, hideg-meleg víz, közös fürdő. Le kellett vetkőzni minden szégyenérzetet, amikor hullafáradtan bejöttek az emberek, rohantak a fürdőbe, hogy jusson meleg víz. A férfiak kikapták a nők kezéből a lavórt, nem figyelt ott senki a másokra, nemek közötti különbségekre sem. Fürdés után kaptunk burizslevest, fanyalogva néztük, de az éhség nagy úr, megettük, hozzá kellett szokni. Savanyú káposzta, cékla, zöldparadicsom-leves, köles, néha sózott hal volt a menü otlettünk ideje alatt. Burgonyát csak azok ettek nyersen, akik olyan munkahelyen hozzá tudtak jutni. Kenyér három napra 1 kg, bányászoknak 1 kg 20 dkg volt.

Pár napig nem dolgoztunk. A férfiaknál az iparosokat kiválogatták. Szerencsések voltak az asztalosok, kőművesek, cipészek. Orvosi és munkahelyi megbízottakból álló bizottság válogatta a bányába, a felszíni munkára menőket. Kata barátnőm nagyon élelmes volt, megtudta, hogy tolmácsokat keresnek, jelentkezett. Beajánlott engem is, nem tudtam elképzelni, hogyan fogok megfelelni csekélyke orosz tudásommal, de ő biztatott. Majd csak megtanuljuk, de legalább bent lehetünk a lágerben, nem kell kimennünk a munkára. Neki sem kellett, számomra pünkösdi királyság volt. Tolmácsolásom a munkára válogató bizottságnál kezdődött. Perfekt orosz tudással sem tudtam volna segíteni sorstársaimnak. A válogatás nem egészségügyi alapon, hanem szemre történt. Aki molettebb volt, az szerintük erős is. Mehetett a bányába. Az alacsony, vékony lányok felszíni munkára kerültek. Válogatás után kiosztották a munkaruhát. Vattás kabát, nadrág, csizma, bélelt sapka. Megkezdődött a málenkij robot. 3 műszakos munkaidő, 1 nap pihenővel. Még tolmács vagyok. Szinte rossz érzés fog el, én itt kényelmesen élhetek, míg másoknak emberfeletti munkát kell végezniük. Éreztem, hogy vannak irigyeim is. Nem sokáig tartott ez a kiváltság, egy részeg tiszttel támadt nézeteltérésem, egyik éjszaka megzavarta a láger nyugalomát. A tisztikar nem büntette a társát, hanem engem. Március 28-án már a 41-es bányát láthattam, utána még 18 hónapig. Fábián Mihály volt a brigádtársam. Lányok kevesen dolgoztak ebben a bányában, talán nem is lett volna szükség brigadérosra. Ellenben az a tiszt, aki nemcsak emberséges volt, hanem érezhetően sajnált is minket, kikövetelte a tanácskozásnál, hogy engem abba a bányába tegyenek, ahol ő a felügyelő. Nem volt ellenvetés. Július 24-én délelőtt egy szörnyű bányaomlást, életveszélyt éltünk át. Életveszélyes helyzetben is végig kellett dolgozni a műszakot a férfiaknak, a nőket fölengedték. Én nem mehettem föl. Nagyon kellett a tolmács. Menteni kellett a

síneket és mindent, ami menthető volt. Velem maradt Faff Piri barátnóm. Sírtunk, de átéltük. Nekem a bibliai vers járt a gondolataimban. A veszélyből megmentelek. Így lett. Lassan telnek a hónapok, a napok, az emberek fáradtak a nehéz munkától. Nyomasztó a rabság. Honvágy. Török a lélek, erőtlenedik a fizikum. Hazai élelmiszertartalékok már csak nagyon keveseknek vannak. Ők még tudnak főzni füstölt hússal bablevest. Akiknek csak az étel illata jut, még jobban érzik az éhség érzetét. Düh, elkeseredettség, ki tudja, meddig. Lesz-e elegendő kitartás a szabadulás napjáig, mert haza akarunk menni. Minden héten a szabadnapunkon mosás, takarítás, ruhajavítás mellett jut idő pihenésre, beszélgetésre. Tisztjeink érzékelik az emberekben eluralkodó reménytelenséget, mondogatják „szkoro, szicsasz” hazamentek, de az a szicsasz éveket jelent. Fiatal fiúkat biztatnak, alakítsanak zenekart, esténként legyen tánc. Nem teszik kötelezővé, de igencsak szorgalmazzák, kicsit szórakozzanak a fiatalok. Ez is egy kapaszkodó, oldja a kilátástalanságot. Lassan, de kialakult egy kis klubélet. 1945. augusztus 15. számomra gyásznap. Elvesztettem azt az embert, aki a pótapukám volt. Hoffmann Marci bácsi, aki ács volt a bányában, akivel megosztottam a kenyéradagomat, féltett, vigyázott rám. Ezen a napon is együtt megyünk le a bányába. Bányáslámpát gyújtunk. Mi a barátnőmmel beszélgetünk az orosz munkásokkal. Marci bácsi előremegy. A csoporthoz érve halljuk, hogy kiállítják: Vigyázz, jön a csille! Elszabadult, nagy a veszély. Szemben állunk a sínekkel, Marci bácsi oldalt üldögél egyedül. A csille velünk szemben jön. Ha ideér, kettévág bennünket, de nem, mert két méterrel előttünk kivágódik a sínről, néma csend. Egyik orosz munkás meglátja a lámpám fényénél, hogy előttünk fekszik valaki. Lehajoltam, Marci bácsi. Karjaim között halt meg, én fogtam le a szemét. Elment az én pótapukám. Őszintén gyászoltam. Itt is megmenekültem.

Az első karácsony szomorú. Szomorúságkönnyek, mindenki emlékezik. Nincs törekvés közös ünneplésre. 1946. január 2. Skarlátos lettem. Eszméletlen állapotban vittek Sahtiba a kórházba. Hónapokig fertőzőosztályon voltam gyerekek között. Mivel csak oroszul beszélhettem, nagyszerűen elsajátíthattam a nyelvet, megtanultam írni-olvasni. Igaz, a betegség szövődeményekkel járt, máig tartó szívbetegséget okozva. Talán nincs is olyan sorstársam, akinek ne maradt volna maradandó betegsége a „málenkij robot” után. 1946. május 8. Vége a háborúnak. Örvendezve jön a tisztünk, most már hazamentek. Bár úgy lenne! A telep lakói dalolnak, ünnepelnek. Bennünk is feléled a remény. Talán a mi számunkra is hoz kedvező fordulatot. Lägerparancsnok-változás van. Sorakozót rendelnek el, mint a díszszázad előtt elvonul a kapitány a tiszti kísérettel. Hát, ha olyan jó lesz, amilyen fess, élhetünk még jó napokat! Bemutatás után szobalátogatás. Na, ilyet se tett az elődje! Benyitottak a mi szobánkba, első megállapítás: ott meg légy van. Odafordulok és mondom, adja ide a pisztolyát, majd én lelövöm. Néma csend, szó nélkül távoztak. A lányok mondták, ez azért merészség volt. De hogy valami miatt forrt bennem a düh, és ez kapóra jött. Volt utána kioktatás, szerencsém volt, hogy a tisztünk nem küldött a hidegkamrába. Ugyanígy végiglátogatta a parancsnok a munkahelyeket, ott volt a kenyérosztásnál, a betegszobán. Végignézte, nagy változások jöttek. A kenyér mellé cukor a fejadag, bérezés a munkáért, szabad kijárási a faluba kísérettel, csoportban. Orosz munkatársak látogatása egyedül történhetett. Eleinte csak a brigadérosok, utána a szakmunkások, a legvégén már mások is meglátogathatták ismerőseiket. Megkezdődött a betegek hazaszállítása. Legnagyobb öröm: írhattunk és kaphattunk levelet. Végre kapcsolat az otthoniakkal. 1946. május 10-én a betegeket elszállítják. Egyik nyári délután munkából bejőve látjuk, az udvar tele emberekkel. Zene, jókedv, persze rendelésre. Így óhajtott a parancsnok. Minket is sürgettek, gyorsan hozzuk rendbe magunkat, és csatlakoznunk kell a többiekhez. Brigadérosok a kapitány mellett foglaltak helyet, külön-külön elbeszélgetett mind-egyikőjükkel. Tőlem megkérdezte, hol tanultam az orosz nyelvet, úgy beszélek, mintha ukrán lennék. Elmondtam, szláv származású vagyok. Nagy érdeklődést tanúsított, lehet ez a beszélgetés döntő volt, mert fél év múlva, mint szlovák származású jöhettek haza.

Nyári meleg. Pszichikailag, testileg legyengültek az emberek, és kitört a tífuszjárvány. Naponta szállítják a betegeket. A halottak száma növekszik. Egyik nap belázasodtam, betegszobába kerültem. Egy láztalan nap mentett meg attól, hogy ne kerüljek a tífuszosok közé. Betegségem oka lelki eredetű

volt. Az első levél, amit kaptam a barátnőmtől, számomra gyászos hírt tartalmazott, összetörte a maradék erőmet. Az orosz doktornő is azt mondta, ha nem tudom magam összeszedni, ő nem tud rajtam segíteni. Fizikai felerősítésre édesapám féltetvére, Weigert Ádám jött segítségemre. Feleségével együtt volt kint, jó fizetést kapott, tudott vásárolni nekem tejet, vaját, gyümölcsöt. Meg volt engedve, hogy az orosz asszonyok a láger előtt árusítsanak. Így a kis pénzből már mindenki tudott pótolni a konyháról kapott, nagyon megunt és kevés ételeket. Amikor munkaképes lettem, felkerülhettem a bányából a fásokhoz brigadérosnak. Nem volt könnyű dolgom, mert az orosz munkavezető engem pedig nem szívelt. Az a hidegkamra, az mi volt? Hát az, kérem, egy olyan helyiség volt, ahol olyan mélyített valami volt, és víz is folydogált oda be. Nem volt semmi, állni kellett, mert olyan kis helyiség volt. Állni kellett, és hát aki büntetésben volt, azt odatették. Enni nem kapott, vizet igen. Hogy mennyi ideig volt ez? Hát, ki meddig. Például Bihari József kocsmáros, aki megpróbált szökni, nem tudom ki volt a társa, és elfogták őket, hát ők jó pár napot ott töltöttek, hogy aztán mást is kaptak azon kívül, azt ugye nem tudom. Ez volt a hidegkamra. Én voltam fenytve, ez által a tiszt által, mindig valamit kitalált. Pont május 1-je volt. Mindenki, aki szabadnapos volt, mégis egy kicsit egy jobb nap, kellemesebb minden, tényleg szép idő volt. Már reggel ott volt és bejelentette, hogy úgy készülj, hogy egész napra mész a hidegkamrába. Mondtam neki: jó. Beöltözködtem, felvettem a pufajkát, mindent. És ... milyen Marci bácsi volt? Látja, már nem jut az eszembe, aki a konyhának a vezetője volt. Hát azt mondta neki, tudod mit, mellé fogsz zárni engem is, mert én leszek az, aki viszek neki ennivalót. Mondom, ez volt a büntető.

1946 karácsonya. Van karácsonyfánk. Műsoros estet rendeztek a fiatal fiúk. Valaki énekl: A nyargós Tisza partján, ott születtem, odavágyik szívem-lelkem. Hallgatom, és mérhetetlenül boldog vagyok. Határozottan érzem, hogy hazamegyek. Kérdezzetnek, mi van velem? Olyan boldognak látszol. Egyre mondogatom: haza, hazamegyek. Sajnálkozva néznek rám. Szabadnapos vagyok, de kívül megyek az éjszakai műszakkal, érezni akarom a havas éjszakában a szabadságot, mivel a munkahely nincs szögesdróttal körülvéve. 1947. január végén jelentkezni kellett a parancsnokságon. Két házaspár, egy gyulai fiú és én – mint szlovákok – megyünk haza. Február 2-án kaptunk új vattás kabátot, nadrágot, csizmát. Estefelé volt a búcsúztató. Társaim mondták, hogy milyen szép végnapi este. Én azt válaszoltam, boldog leszek, ha a születésnapomon otthon vagyok. És az mikor van? Kérdezték. Július 4-én. Így történt. 2-án este elindultunk egy tiszt kíséretében. Rosztov állomásnál szálltunk le a vonatról. Egy nagy színházterembe helyezett el bennünket, 35 fokos hideg volt, fűtetlen terem, még jó, hogy volt dunnánk, különben megfagyunk. Másnap kiadta az utasítást, kimegyünk a piacra. Csak a legszükségesebbet hagyjuk magunknál, a többit eladjuk, mert ennyi csomaggal nem folytathatjuk az utat. Volt, amit eladtunk, volt, amit elloptak. A pénzt elkérte, mert a vonatjegyre szükség van rá. Kezdünk gyanakodni. Gyalogoltunk. Egy utca elején nagy üstökben teát főztek. Ott leállított minket azzal, várjunk itt, amíg ő elmegy jegyet váltani. Már esteledett, a tisztünk még sehhol. Egyik orosz férfi felajánlotta, elkísér minket az állomásra, legalább fedél alatt leszünk. Reggel igazoltatás, hozánk értek, a tiszt és két katonával felkértek bennünket, hogy igazoljuk, kik vagyunk. Tájékoztattuk helyzetünkről, egyik katonát mellénk állította. Gondolom, telefonálni ment a lágerbe. Az első sínre befutott egy szerelvény. Személyvonat, de dróttal lezárt ablakok. Mögötte sok leány, sorstársak. Visszajött a tiszt, kiadta az utasítást: Irány a vonat! Egyik katona velünk jött. Tudtuk, ez a vonat nem visz minket haza. De vajon hová? Odessza állomáson kiszállítottak bennünket. Végiggyalogoltuk a várost, a városkapunál szétválasztották a népet. Férfiak külön, házaspároknak vigasz, három nap múlva találkoznak. Fél év lett belőle. Katonafogoly lágerbe kerültünk. Főleg németek voltak. Először romok takarítására osztottak be. A lengyel lányok szabotáltak, nem akartak dolgozni. Büntetésből kőbányába raktak bennünket. 25 kg-os kődarabokat kellett alacsony, hosszú folyosón kihordani. Volt, hogy kettőt is pakolt rá az orosz, irgalmatlanul nehéz volt. Szerencsére nekünk segítettek a magyar foglyok. Hónapok teltek. Ellátásunk sokkal rosszabb volt, mint az előző lágerben. Kenyér- és ételfejadag kisebb, mint ott volt. 1947. április 19. Kivittek bennünket egy kolhozba. Nyomorúságos helyzetben

voltak az ott lakó emberek is. Az úton csontsovány emberek kéregettek, nem volt miből adakozni, a mezőgazdasági munka leállt a háború alatt, munkaképes férfiak még a háborúban. Élelemhiány. Mi is naponta csalánlevest kaptunk, némi burizst, vékony szelet kenyeret, de csak akkor, ha teljesítettük a normát. Tűző napon gyomlálni, kapálni kellett, a normát soha nem tudtuk teljesíteni, de a felügyelő beírta, hogy igen, csak hogy kapjunk egy kis kenyeret. Megértő volt, ő is büntetés alatt állt. Hadifogoly lett, visszajött, de haza nem mehetett, ugyanis aki a németekhez került, még ha fogolyként is, mikor visszaérkezett, megbüntették. 1947. június 4-én éjszaka egy katona jött a lágerbe. Egy román kislányt és engem kellett elvinnie. Újabb bizonytalanság. Két berényi társnőmtől elszakítottak. Egyedül maradtam kétségek között. Egy tengerparti üdülőbe hoztak. Itt nincs drótkerítés, faházakban laktunk, nem kellett dolgozni, önként kértük, hogy a konyhán segíthessünk. Egyik nap nagy-nagy csoport érkezett, hazamenők csoportja. De itt már van olyan, aki egy éve vár arra, hogy hazamenjen. Szlovák bizottság érkezik, válogatják a szlovákokat. Édesanyám egyik levélben írta, hogy jelentkeztek Szlovákiába, mivel azt az ígéretet kapták, hogy akkor hazahoznak engem. Ezzel a levéllel kísérletet tettem, ha szerencsém lesz, szabad leszek. Még akkor is jobb lesz, mint a lágerben, ha nem is tudom, hogy hova fogok menni. Érvelésemet elfogadták, mehettem Szlovákiába. A vagonban volt egy kassai hölgy, hét évig élt Szibériában. Férjével, sógorával menekültek a zsidóüldöztetés elől a Szovjetunióba. Elfogták őket. 19 éves sógora a börtönben meghalt, férjét elszakították, férje családja a Vöröskereszt által talált rá, és jöhetett haza. Félt a találkozástól. Hiszen a család a gyermeküket várta, akiről ő sem tudott semmit. Gondolta, a találkozás részére könnyebb lesz, ha én, idegen is jelen leszek. Magával hívott, elfogadtam. Június 14-én átléptük a szlovák határt. Egy kaszárnya udvarán csoportosítottak bennünket. Hozzánk odajött egy evangélikus lelkész, megesett a szíve rajtunk. Isten segítségét kérve reánk, szabadon engedett. A csoport viszont Pozsonyig ment, ott kaptak igazolást. Én igazolás nélkül maradtam. Ez a későbbiekben nem kis gondot jelenthet. A kassai család nagy szeretettel fogadott, gondoskodtak rólam. Vásároltak ruhát, cipőt, mindent, amire szükségem volt. Hívó katolikusok voltak, két lelkész fiúk volt, lelkileg fel tudták dolgozni a történeteket. Bármilyen jó volt a helyzetem, az otthonom és a szeretteim Magyarországon vártak rám. A család egyik tagja elintézte, hogy illegális határátlépőnek nyilvánítsanak. Egy órára be is zártak, kísérőnek rendőrt adtak mellém, és leutaztunk a határhoz. Miskolcig utazott két hivatalos személy, ők hoztak volna át a határon, de a magyar vámosok nem engedélyezték. Maradt a másik változat, átszökni. Kísérőket adtak mellém, dohánycsempészek voltak, szabadjára engedték őket azzal a feltétellel, hogy segítsenek haza. Június 26.: magyar földön! Társaim két napra helyet adtak, de kijelentették, pénzt az útra nem tudnak adni. Elkezdtem házalni, amit kaptam Kassán, és a még meglevő holmijaimat eladtam, az új pénz értékét nem ismerem. Annyi pénzem volt, hogy Nyíregyházáig tudtam jegyet váltani. Odaérve jelentkeztem a Vöröskeresztnél, ott nem kételkedtek abban, amit elmondtam. Segítségükkel egy család adott otthont, az ő leányaikat is elhurcolták Németországba. Hazatértük után megfogadták, hogy mindig segítséget nyújtanak hazatérő foglyoknak. Egy hétig voltam a vendégük. Ezalatt a városházán elintézték, hogy kapjak pénzsegélyt, megváltották a vonatjegyet. Július 4-én, születésnapom hajnalán értem haza. Az állomáson rengetegen vártak. Ki gondolta, hogy velem együtt nem jönnek a nagyon várt szeretteik? Fábián Mihály segített le a vonatról. Édesanyámék mindenkinek elmondták, hogy távirat érkezett, jön haza a lányuk. Hogyha egy, akkor jönnek bizonyára többen is, ki tudja. Legalábbis Miska azt remélte, hogy a felesége meg Vasné is jön, hát ugye hárman voltunk együtt. És tudja, hogy a berényieknek sokkal egyszerűbb volt, mert látja, hogy én hogy vergődtem ide-oda, mert őket ott beva-gonírozták, Debrecenben letették, és utána hazajöttek. Első kérdése volt, hol a felesége? Nem tudtam rá választ adni. Mint ahogy azt sem értettem, hogy van ő itthon? Amikor mi ott kerestük a 3 napra elszakított férjeket.

Így kuszálja össze a háború az emberi sorsokat. Mit kaptam az élettől utána? Munkahelyem-re visszavettek, itt ismertem meg férjemet, Puskás Lászlót. 44 évet éltünk együtt. Született két leányunk, egyik fogorvos lett, a másik gyógypedagógus. Házasságunk alatt férjem leérettségizett, tanári

diplomát szerzett. Én is leérettségiztem, két tanári diplomát és gyógyszerértári asszisztensi oklevelet szereztem. Önéletrajzomba mindig beírtam a 2,5 éves „málenkij robotban” töltött időt. Hátrányom nem származott ebből. A békési kiségitő iskola igazgatójaként mentem nyugdíjba. Békésre 1959-ben férjem munkahelyi kinevezése miatt költöztünk. Azóta is itt élek, sajnos most már egyedül. Férjem elhunyt 1992-ben. Őt követte drága leányom, ez a veszteség a legnagyobb keresztem. Vigasztalást nyújtott 4 nagyszerű unokám és 7 kis dédunokám. Szeretteim távol élnek tőlem, ritkán tudnak jönni, dolgoznak, gyermeket nevelnek. Egyedül élek, de nem vagyok magányos. Sokan vannak körülöttem, féltő szeretettel vesznek körül, vigyáznak rám. Jövő hónap negyedikén leszek 92 éves, éltem és élek isten tenyerén.

Bujdosó (Rück) Ádám

Bujdosó Ádám 1928-ban született Mezőberényben, ma Békéscsabán él. A közelmúltban vesztette el feleségét, korábban gyermekük, kislányuk halt meg, akkor még gyógyíthatatlan betegségben. A veszteség nagyon megrendítette a házaspárt. A férfi lakótelepi lakása tiszta, szépen berendezett nappali szobájában fogadott. Itt őrzi fényképgyűjteményeit, melyeket a világ számos országában járva készített. Gyermekkorától kezdve szeretett fényképezni. Könyvek, újságok, a „málenkij robottal” és a német kitelepítéssel kapcsolatos dokumentumok mellett fontos szerepet tölt be a számítógép, melyen keresztül tartja a kapcsolatot a rokonaival, barátaival Kanadától Németországig. Az általa gyűjtött dokumentumok, újságcikkek, levéltári anyagok átadásával segítette munkámat. Nem szereti a nyilvánosságot, nagy gonddal őrzi magánéletét.

Bujdosó Ádám története.

Apám foglalkozása pék és cukrász volt. Lakásunk, műhelyünk és cukrászdánk a Luther utcán, a 15. szám alatt volt. Apai ágon sváb, anyai ágon szlovák vagyok, édesanyám leánykori neve Czinkóczi Ilona, nagyapám Czinkóczi János volt. Amikor a két fiatal a házasságát tervezte, mindkét család rosszallását fejezte ki, nem akarta házasságukat, de a fiatalok hajthatatlanok voltak. Az első ellentét már a lakodalomban is megmutatkozott, amikor birkapaprikást főztek, tudván tudva, hogy a menyasszony, édesanyám utálja a birkapörköltet. Egy félév alatt kiderült, hogy nem sikerült ez a házasság, de mikor édesanyám az apjához fordult (aki áldott jó ember volt), hogy el akar válni, ő azt válaszolta: „Amelyik virágot leszakítottad, azt szagold!”

Már gyermekkoromban megtanultam, hogy munka nélkül élni nem lehet, a pénzt munkával kell előteremteni. Hatéves koromtól volt zsebpénzem. Minden vasárnap kaptam apámtól 60 fillért, egy füzetben kellett vezetnem, hogy mire költöttem. Mindig kaptam valamilyen feladatot. Egy nap megállapította, hogy kopott a nyakkendőm, újat kell venni, ezért attól a naptól kezdve kedden és pénteken a műhelyben kellett dolgoznom, míg a pénz össze nem gyűlt a nyakkendőre. Mire leérettségiztem, ismertem a pék- és cukrászmesterség minden csínját-bínját. Nálunk dolgozott József főherceg volt cukrásza (Vasas Mártonnak hívták talán), de itt, Csabán is tanultam a cukrászattól sokat Virág Jánostól, aki korábban a szegedi Virágnál volt főcukrász. Később, mikor nem volt munkám, egy darabig nála találtam szállásra. Szerettem ezt a mesterséget is, már a cukrászattól. Délig apám cukrászdájában megcsináltuk, amit kellett, délután pedig a főhercegi cukrásszal mindig kitaláltunk valamilyen újdonságot, és azt meg is sütöttük. Ezt eladni ugyan nem lehetett, mert igen drágák voltak ezek a sütemények, vevő nem került volna rá, de a tanulást jól szolgálta, meg a családnak is ízlett.

Ebben az időben, a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején megbomlott a nemzetiségi egyetértés a településen. A svábok között is, a volksbundisták és a Hűséggel a hazához mozgalom tagjai, támogatói között. Egymás ellen uszítottak, hergelték az embereket, gyakran családi viszályok is kerekedtek belőle. Volt olyan család is a településen, ahonnan az egyik fiú orosz partizánok között harcolt, míg a másik a Bund tagja volt. Olyan családot is ismertem, amelyet kitelepítettek Németországba, de a „málenkij roboton” túlesett családtagot nem engedték utánuk. Ki akart települni ő is Németországba, nem engedték, s mikor a szökéssel próbálkozva elfogták, kémnek nyilvánították, be is csukták azzal, hogy a Szovjetunió ellen akart adatokat kiszolgáltatni Németországnak.

Visszatérve, a cukrászda ablakából jól rá lehetett látni az úgy 200 méterre levő Volksbund-székházra. Gyűléseik előtt a csendőrség is kivonult, gyakran két csendőr is beült a cukrászdába, és a függöny mögül figyelte, hogy kik érkeznek, távoznak. Ez is okozta, hogy a cukrászda forgalma csökkenni

kezdett, hiszen az emberek nem szívesen jártak olyan helyekre, ahol a csendőrök is gyakori látogatók voltak. Meg a gazdasági válság, ami tönkretette a pékséget, a cukrászdát. Az egyik fiú a család apai ágához, míg a másik az anyai ághoz került eltartásra. Apai nagyapám Amerikába ment szerencsét próbálni három gyermekével együtt. Haza is jöttek, de egy gyerek kint maradt. Mikor a háború után Amerikában mozgalom indult, hogy segítsék meg az itthon maradt szegény rokonokat, ő is küldött rokonainak egy 25 kilós dobozban margarint meg ruhaneműket. Meg is lett az eredménye. Az egyik családtag gyermeke bánta, aki a katonai főiskolára jelentkezett, felvették, elvégezte, az eskütétele idején derült ki, hogy családja korábban csomagot kapott Amerikából, hát hadnagyi rangjától megfosztották, és újra besorozták újoncnak a seregbe.

Fiatalkoromra térve, Békésre jártam gimnáziumba két berényi barátommal. A három berényi: Eiler, Weidner, Rück volt a legjobb matekos az iskolában, Eiler vitte a legtöbbre, professzor lett a cambridge-i egyetemen.

A „málenkij robotra” történő deportálás meg így történt. 16 és fél éves voltam, amikor elvittek. A kijelölteket, a deportálásra ítélteteket a községi rendőr kíséretében megjelent előjáró tájékoztatta a szomorú hírről. Elmondta, mikorra kell megjelennünk a Buncsák-iskolába, nekünk január 3-án kellett megjelenni, élelmiszerral és ruhaneművel, úgy emlékszem 80 kilós csomaggal. Megmondták az életkorhatárokat is, de nem tartották be, például nálam sem. Még azt is mondták, hogy a Szovjetuniónak megyünk segíteni, ebből gondoltuk, hogy Oroszországba visznek minket fegyverrel, nem pedig önként, hisz kijelentették, aki nem megy, annak hozzátartozóját viszik. Később átvittek bennünket a Szállóba, onnan vittek Gyulára a takarékpénztár épületébe. Úgy emlékszem, Berényből egy napon vittek be teherautóval mindenkit. Nagy volt a sírás a faluban, hiszen számtalan család akár több tagját is elvitték a bizonytalanba. A berényiek nem egy helyen voltak, vegyesen szállásoltak el bennünket elekiekkal, gyomaiakkal. Ott vettem észre, hogy a községi rendőrt is elhozták, itt tudtam meg azt is, hogy a családomból édesapám testvérét is deportálták. Gyulán egy helyen voltunk, de nem kerültünk egy vagonba, és kint sem voltunk egy helyen. Néhány kommunistát és beteget Gyuláról visszaengedtek.

Gyötrelmes volt a kiutazásuk a Szovjetunióba. Marhavagonokban, hidegben, fagyban, gyakran víz nélkül, a magunkkal hozott élelmiszereken éltünk. Kisinyov után vált ketté a szállítás útvonala Kri-vojjrog és Rosztov irányába. Minket Novosahtiba vittek.

Antracitbányában dolgoztam Novosahtiban, talán a 43. számú bányában. A láger öt épületből állt, ebből kettőben az orosz őrség lakott, ők is deportáltak voltak, például egy tatár származású volt a parancsnokuk. 56-ban találkoztam vele Mezőberényben, egy tankon vonult át a falun. Megismertük egymást, de nem beszélünk, ő intett, és ment tovább. Visszatérve a táborhoz, háromszoros szögesdróttal volt elkerítve, a széleken őrtornyokkal, fegyveres őrökkel. Fapriccseken aludtunk, egy priccsen többen is, emeletes priccsek voltak. Az első napokban felvették az adatainkat. Mindenkit németnek akartak írni, mi mondtuk, magyarok vagyunk, ilyen rublikájuk azonban nem volt. Felhagyott művelésű bányába kerültünk, a széntartó oszlopokat szedették ki velünk, így aztán gyakori volt az omlás, a baleset. A falak magassága változó volt, a negyven centitől a százhusz centiig, úgyhogy lehetetlen volt kiegyenesedni. Normára dolgoztunk, de ezt gyakran lehetetlen volt teljesíteni. Az első idő letelte után beosztottak a fúróbrigádba. A férfiak zöme a szénfalnál lapátolt, engem kiemeltek, a fúrókhoz kerültem, egy oroszral és egy tatár nővel dolgoztam egy csoportban. A csoport fúrt és robbantott. Igen veszélyes hely volt. Két balesetről tudok a közvetlen közelemben, melynek halálos áldozatai is voltak. Egyik ujjamat én is ott hagytam.

1946-ban orosz foglyokat is hoztak, vastag nyakúak, kikerekedettek voltak, kiderült, hogy német hadifogságban voltak, és mert az utolsó golyót nem maguknak szánták, hanem német fogságba estek, így most kényszermunkára ítélték őket.

A nők bányában és a felszínen dolgoztak. A bányában a csilléket tolták, a különböző felszereléseket tartották rendben, a felszínen a kitermelt szenet hányták teherautóra. Én nem maradtam lenn (nem haltam meg) a bányában, de baleset engem is ért. A fúró leszakította a bal kezem kisujját.

Felengedtek, de orvosi ellátásban nem részesültem aznap, mert járó betegnek nyilvánítottak, csak másnap került rám a sor, akkor az orvos megműtött ollóval, bicskával meg jóddal. Néhány napi betegszabadság után, ami nehéz felszíni munka volt, önként jelentkeztem a bányába. Az első időkben a tábori orvos szerepét egy berényi fogász töltötte be, később jött egy katonaorvos, az meg nem sokat foglalkozott a betegekkel.

Egyik legnagyobb fájdalmunk volt, hogy nem kaptunk itthonról levelet. Nem tudtuk, mi van az itthoniakkal. Hogy figyelmünket másra tereljék, klubfoglalkozások tartását is elrendelték, meg zenekar létrehozását is, de nem volt hangszer. Mondtuk a lágerparancsnoknak, hozzon egy nagy kutyát, majd a bőréből csinálunk dobot. A húsát persze megettük. Néha orosz újságokat kaptunk, 47-ben több alkalommal magyar is eljutott hozzánk.

Nem volt két egyforma láger, egyik helyen rossz volt, a másik helyen még rosszabb. Aki még nem éhezett, az el sem tudja képzelni, mit éltünk mi át. El sem tudja képzelni, az ember mit meg nem enne, és meg nem tenne egy kis élelemért. Húst nem kaptunk, mindig káposzta-, burizs-, répa-, uborkalevesek, időnként halat kaptunk. Az adagok pedig igen kicsinyek voltak. Kenyeret több napra kaptunk, ne magyar kenyérre gondoljon, olyan volt, mint a vályog, formára is meg az állaga is. Alig lehetett megenni, megpirítottuk, aztán sok vizet ittunk rá. Ez meg a vízbetegséghez vezetett. Apám így került haza, lesoványodott, de a feje megnőtt. 1945-ben és 46-ban is pusztított a tífusz, 1946-ban még az éhség is, az ott élő oroszok ugyanúgy éheztek, mint mi. Korábban még lehetett tőlük vásárolni egy kis tejet, más egyebet, 46-ban nem, nekik sem volt. Kaptunk egy kis fizetést, amit lényegében élelemre költöttünk. 75 kilósan vittek el, 48 kilósan engedtek haza. Voltak szabadnapjaink, de azok sem voltak igazán szabadok, akkor takarítottuk a lágert, temettük a halottakat, más egyebet csináltattak velünk. A büntetés különféle formáit találták ki, engem például tífuszban elhaltak közé, a hullakamrába zártak három éjszakára, ott kellett aludnom munka után.

Ki döntött az elhurcolásról Mezőberényben? Volt egy véres szájú szlovák nő a községházán, ő volt a vezető. Az orosz parancsnok tolmácsa az első világháborúban Oroszországban maradt berényi ember volt, ott kint meg is nősült, de amikor felesége meghalt a harmincas években valamikor, akkor hazajött.

Jassinál jöttünk át a magyar határon, semmilyen címletű orosz pénzt nem hozhattunk magunkkal, sem újságot, sem semmit. Még kint megmondták nekünk, ha itthon fecsegünk, visszakerülünk, de az is lehet, hogy Szibériába visznek bennünket. Itthon csak egymás között beszéltünk a kint történekről, mert nem lehetett tudni, hogy ki a besúgó.

Foksániban levelezőlapot adtak, hogy írjuk meg hazajövetelünket, 3–4 napon belül várhatnak. Hazafelé jövet itt, Foksániban megvizsgáltak újra bennünket, zsidó fiúk előtt kellett elvonulnunk feltartott kezekkel, ők nézték a hónunk alját. Nagyon tisztelem és becsülöm a székeltyeket, mert amikor vittek ki bennünket Oroszországba, igyekeztek segíteni rajtunk, például valaki még egy fűrész is bedugott a vagonba, hogy vágjuk ki magunkat, de nem mertük, mert féltünk, hogy az itthoniakon állnak bosszút. Visszafelé is megmutatkozt a szeretetük, erdei gyümölcsöket, Kolozsváron a nőszövetség tejeskávét, kalácsot, cigarettát juttatott el hozzájuk. Itthon, mikor átléptük a határt, betettek egy vödör krumplilevest a vagonba, hogy együnk. Debrecenben végig örök kísértek bennünket. A laktanyában újabb vizsgálat következett, meztelenre vetkőztetve sétáltattak át bennünket az egyik épületből a másikba, miközben a kerítésen kívülről hozzátartozóikat kereső emberek bámultak ránk. Debrecenben láttak el bennünket papírokkal, 5 forint segéllyel.

Itthon jobb volt a helyzet, apám már felgyógyult, találkoztam édesanyámmal, húgommal, öcsémme.

Hazaérkezésem után nem sokkal elmentem az anyai nagyanymhoz, aki a Madách utcai fürdő mellett lakott, és jól kifürödtem magam. Én szerencsésen hazaérkeztem, sokan örökre kint maradtak. Az 1947. július 29-én érkezettekéről készült egy lista, ezt kellene összehasonlítani az 1945 januárjában készítettelle, akkor talán kiderülne, hányan nem jöttek haza, haltak meg.

Jól alakultak tanulmányaim is. Egy év alatt végeztük el a két évet a békési gimnáziumban. Igaz,

egy kommunista tanárunk sehogyan sem akart segíteni, „könyökből utált minket”. A miskolci egyetemre jelentkeztem, nem vettek fel, később tudtam meg, hogy oda ilyen származással, előélettel nem lehetett felvenni senkit.

1956-ban a munkástanács elnöke voltam, megválasztottak a Volán vállalatnál. Nehezen kerültem el a letartóztatást. Egy ÁVH által üldözött, mert munkát nem kapó fotós hozzám fordult 1957-ben segítségért, hát felvettem. 1957-ben megjelentek nálam is, mindenáron ki akartak szedni belőlem valamit. Fizikai munkára tettek, hogy majd nem tudok teljesíteni, így aztán ki lehet majd rúgni a vállalattól, de nem sikerült, mert jól értettem a gépekhez. Végül mégis kirúgtak, munkanélküli lettem.

Dolgoztam a Bohus kertészetben, itt vízvezeték-rendszert szereltem, hétvégeken pedig lakodalokra tortákat készítettem. 2 évig ment ez így. Míg egy napon, mikor éppen Debrecenben voltunk valamilyen virág-ügyben, megjelent egy fekete autó két megtermett emberrel, és mondták, hogy hazahoznak Csabára, de előtte elmegyünk fürödni. Nagyon féltem. Végül hazahoztak. Kiderült, hogy a volt igazgatót, aki engem is kirúgott, valamivel megvádolták, és ezzel kapcsolatban kérdezgettek volna engem is 1956-ról meg a „málenkij robotról”. Végül a KB megjelent egyik tagjával négy szemközt sikerült beszélgetnem, ő sem tudott semmi „elítélendőt” kihúzni belőlem. Pár hétre a beszélgetés után újsághirdetésre jelentkeztem a MÉK-nél (Megyei Értékesítési Központ) meghirdetett állásra, s miután az igazgató egyeztetett a párttal, azzal vettek fel, hogy a különböző tárgyalásokon, ahol szükséges megjelennem, jelen lehetek, de nem szólalhatok meg. Az akkori állapotokra jellemzően az igazgató tegezett engem, én pedig magáztam őt. Csendőrpertunak hívták ezt. Nem sokkal később kezdtek építeni Csabán a húsüzemet, a munkálatokban az első lépéstől az utolsóig részt vettem. Ide úgy kerültem, hogy egyszer valami magas pártfunkcionárius megkérdezte, hogy hol tanultam. Én azt találtam mondani, hogy Rosztov mellett (mert Novoszahti arra fekszik, de ezt nem mondtam). Horn Gyuláról meg az a hír járta akkoriban közöttünk, hogy Rosztovban végzett valamilyen főiskolán vagy egyetemen. Hát ez megnövelte az ázsiómat, a műszaki főosztály vezetője lettem.

Kislányom 10 éves korában leukémiában meghalt, mert ismerték ugyan már a csontvelő-átültetéssel való gyógyítást, de Magyarországon akkor még nem volt engedélyezett eljárás. Leányunk halála nagyon megviselt bennünket. Feleségem 3 éve halt meg. Húgom gyógyszerész, három gyermeke van, a fiú egy zseni bizonyos területeken, más területen meg nem.

Nehéz az életünk nekünk, „málenkij robotosoknak”, légüres térben éltünk és élünk, sokan meghaltak, sokan, akik még élnek, elfelejtődtek. A deportálásról a maiaknak kevés fogalmuk van, olyanok írtak róla, akik nem voltak kint, nem tudják még el sem képzelni, milyen volt az élet ott.

Vértes Jánosné Gottschick Erzsébet

A születésével kapcsolatban feltett kérdésre Erzsike néni a következőket mondta el. „Hogy hol születtem? Félúton Kerekiből hazafelé jövet, a hídon, a hídnak a harmadik íve alatt. Hát ott születtem.” Erzsike néni jó kedélyét mind a mai napig megőrizte, pedig igen sok rossz dolgot átélt, egyebek mellett a családból négyőjüket is elvitték a „sztálini jóvátételi munkára”, „málenkij robotra” Oroszországba, úgy, hogy egyik testvére éppen csak hazatért a háborúból, úgy, hogy testvéreitől elszakítva élelem és váltás ruha nélkül élte át a kegyetlen utat Novosahatiba. A bányamunka minden poklát megszenvedte, testében-lelkében őrizve annak nyomait mind a mai napig. Lenne oka a szomorúságra, mégsem az. Megőrizte szokimondó, keresetlen stílusát is. Megfogalmazásában nem kertel, kimondja az általa megélt, látott, tapasztalt igazságot.

Gottschick Erzsébet (Vértes Jánosné) 1925-ben született. Anyja Krattinger Magdolna (1887), apja Gottschick József (1880), házasságot kötöttek 1904-ben Kerekiben. Gyermekük: József (1907), Mihály (1910), Ádám (1913), Márton (1915), András (1920), Magdolna (1922) és Erzsébet 1925.

V. J.-né: Szénáskert utca 28. szám alatt laktunk addig, ameddig édesapám élt. Édesapám 1933. január 26-án meghalt. Akkor kimentünk a tanyára. Kint voltunk a tanyán. Ott jártunk azután iskolába, de addig itt Berényben jártunk iskolába, németbe, a Buncsák-iskolába. Nem is tudtunk magyarul beszélni még addig, amíg édesapám élt. Mindig németül beszélt a család.

K. M.: A szomszédokkal is, ott a Szénáskert utcában?

V. J.-né: Mind német volt a Szénáskert utcában. Mind. S azokat, mikor volt '46-ban a kitelepítés a németeknek, egy-egyett ebből, egy-egyett abból, egy családot ebből-abból, kitelepítették őket Németországba. De nem él odakint Németországban egy sem, mert Köhler Julika tartotta a kapcsolatot velük, azokkal, akik kint voltak, de most mondta, hogy mind, aki kiment, meghalt. Senki sincsen belőlök.

K. M.: A Buncsák-iskolában ki tanított?

V. J.-né: Buncsák doktor. Buncsák Gusztáv tanított bennünket. A Szénáskert utcából jártunk ide. Bereczkinét tetszett ösmerni, Szűcs Böskét? Nahát ugye, ők ott a Hősök útján laktak. Mink, ahogy a Szénáskert utcából jöttünk, a Ligeten keresztül jöttünk, s akkor mindig ott jöttünk el a Hősök útján, akkor megvertük az ablakot, hogy na, Böske, gyere te is, együtt jöttünk iskolába. Most öreg napjaira neki is eszibe jutott, azt mondja, hogy tik voltatok azok, akik megvertétek mindig az ablakot. Azt mondja, és akkor, gyere te is az iskolába. Tehát öreg napjaira sem felejtette el, hogy csapatostul jöttünk, többen jöttünk abból az utcából. Az a Szénáskert utca, az tisztán német volt.

K. M.: Mit tanultak az iskolában? Mondta, hogy németül, de milyen órák voltak?

V. J.-né: Mindent németül tanultunk, amit tanultunk abban az időben. Majd mikor 4. osztályos lettem, hogy kikerültem Kerekibe, akkor kezdtem tanulni történelmet, földrajzot meg magyarul beszélni. Akkor kezdtem magyarul beszélni, mikor 4. osztályos voltam, hogy kikerültem a tanyára. Addig a családban nem beszéltünk magyarul, mindig németül beszéltünk, míg édesapám élt. Német újságokat, német könyveket olvastunk.

K. M.: Mekkora volt ez a ház a Szénáskert utcán?

V. J.-né: Hát azt édesapám építette, ilyen hosszúka, így volt építve. Nagy ház volt, istálló is volt meg nagy kamra is, úgyhogy nagy volt az épület. Azt az épületet, mikor el lett adva, utána, akik megvették, a hátsó szobát át tudták alakítani kamrának, a másik részét meg istállónak, tehát olyan nagy volt az istálló, mert ugye lovunk volt, és az istálló is nagy volt.

K. M.: Milyen jószág volt még?

V. J.-né: Abban az időben két lovunk volt. Szántásra használtuk őket. Majd mikor édesapám meghalt, utána nemsokára eladtuk a házat, akkor vettünk még két lovat. Akkor utána dolgoztunk, itt a Békési úton volt a Lédigék háza, azoknak a földjükön dolgoztunk, úgyhogy a mi 15 holdunkkal együtt 50 hold földet dolgoztunk. Akkor mán volt 4 ló meg egy lógó csikónk. Kerekiben volt minden föld.

A Lédigéké is ott volt, az űk tanyájukban laktunk. A jószág is ott volt, hogy ott legyen a trágya, a földjüket tudjuk trágyázni. Tehát a Lédig-féle tanyában laktak a fiúk, mikor a nővérem már olyan nagy volt, akkor főzött nekik, és akkor ők ott voltak, mi meg a mi tanyánkban voltunk itt Kerekiben. Szoba, konyha, kamra meg egy nagy istálló. Úgyhogy 4 ló meg két marha elfért benne. Olyan nagy volt az istálló. Azokban a mellékhelyiségekben meg volt disznó.

K. M.: Mennyi disznót tartottak úgy általában?

V. J.-né: Ó, mikor hogy! Egyszer húszat, egyszer harmincat. Sok disznót tartottunk, úgy volt, hogy meghizlaltuk, abban az időben a bátyám maga ment vele, mikor a szállítás volt. Ment fel Pestre a disznókat eladni. Úgyhogy annyi disznónk volt! Volt, hogy dolgoztunk a földet, akkor volt kukorica, tudtunk termelni, és jószágot is tudtunk tartani. Akkor ugye a disznót, mondom annyi volt, hogy mindig, mikor szállítás volt, annyi disznó volt, hogy egy vagonba a miénk ment bele csak. Elment minden. Kerekiben a kaszinó, az osztán a nagy dolog. Unokatestvérem elment katonának, utána meghalt, annak az istállóját a nagybátyám, a másik nagybátyám átalakította olvasókörnek, úgyhogy Gottschick Ádám, nem tudom, hogy tetszett-e olvasni Bak Miskának a könyvit. Abban benne van, hogy Gottschick Ádám alapította a Kereki olvasókört. Attúl kezdve ott volt mindig, azoknak az istállójukból lett az olvasóköri, odajártak a kerekiek az olvasóköribe. Hát ott mán magyarul beszéltek ugye, mert mindenféle nevűek voltak.

K. M.: Ott voltak magyarok is, szlovákok is?

V. J.-né: Mindenfélék. Tetszik látni, ottan nem veszekedtek sohasem a kerekiek. Német volt, magyar volt, tót volt. Ottan semmiféle veszekedés sose nem volt. Nem tudom, hogy pontosan melyik évben csináltunk a kerekiek találkozóját. 430-an jöttünk össze. Azt mondta a rendőr, mert ugye a vezetésben voltam én is, akkor azt mondta a rendőr, hogy hogy mertünk ilyet csinálni, hogy ennyi embert összehívni. Azt mondta Zolnai János neki, hogy mi kerekiek vagyunk, mink nem veszekedtünk, de nem is volt sose veszekedés, úgy összetartott a kereki nép. Most is minden évben megtartom. Van „Kereki találkozó”. Összetartottak a kerekiek. Már most is sokan kérdezik, hogy mikor lesz a Kereki találkozó? Egy darabig „Gocsik” Vilmos tanyájában volt tartva, azután tartottuk itten a hídnál, ott is. Most már itt tartjuk a Múzeum kertben. Már két éve.

K. M.: Mikor jött a háború, a fiúk bevonultak katonának? Nem is tudom, hogy milyen idők voltak.

V. J.-né: Bevonultak. Pont az öcsém nem. Ez volt a legnagyobb baj, hogy '44-ben, annyit arattunk, hogy 100 mázsa búzánk termett, és akkor nem volt, aki vágja. Az öcsémmel úgy csináltuk, hogy egyszer ű kaszált, egyszer én kaszáltam, úgy kaszáltuk le a búzát. Learattuk, nagyon soká tudtuk csépelni.

K. M.: Mi lett ezzel a 100 mázsa búzával?

V. J.-né: Szeptember 12-én cséveltünk '44-ben. Akkor '45. január 3-án elvittek bennünket. Mire mink hazajöttünk '47-ben, akkorára a szomszédok elhordták. Úgyhogy mikor édesanyám kinézett az ablakon, hogy ki hordja, merthogy be tudtak menni a kamarába, akkor azt mondták, hogy húzza be a fejét a néni, mert maga is odakerül, ahova a gyerekei. Nem tudott, mert ugye ő nem fiatal volt már, nem tudott mit csinálni velük. A fiúk kint voltak katonának. Marci bátyám nem szerelt le, míg be lett híva, mintegy tényleges katona. Nem szerelt le, bent maradt, el is maradt, úgyhogy az ott halt meg kint Oroszországban. András bátyám leszerelt. András meg Marci Debrecenben volt katona. Józsi bátyám szintén Debrecenben volt. Tankokkal járt Józsi bátyám. Ádám bátyám Szegeden szolgált, tüzér volt,

megjárta az orosz fogságot. Marci bátyám híradós volt, András bátyám meg a fogatolt vonat osztályánál szolgált.

K. M.: El tetszik mondani, hogy hol laktak, merre laktak, mikor bejöttek az oroszok?

V. J.-né: Akkor, mikor engemet elvittek, a Kereki puszta VI. kerület 121. szám alatt laktunk. Odajöttek kocsival, E. vagy nem tudom, minek hívták azt ott, azok jöttek oda hozzánk, és azok mondták, hogy csomagoljunk össze, mert el kell menni az olvasókördbe, ott gyülekeztünk össze.

K. M.: Ott kint Kerekiben?

V. J.-né: Ott Kerekiben, igen. Ott volt az olvasókör, és az olvasókördhöz kellett menni, ott gyülekeztünk össze, mert mi mentünk, az öcsém meg a bátyám, a nős bátyám is, meg én is. Tehát mi négyen mentünk egyszerre.

K. M.: Ő a feleségével ment, vagy hogy? Hogy voltak négyen? Öcsém, bátyám?

V. J.-né: Mihály bátyámnak akkor volt pontosan terhes a felesége. Tessék elgondolni, január 3-án mi elmentünk, neki meg január 31-én született az első családja, úgyhogy nem láttam meg, csak mikor hazajöttünk Oroszországdból. De szerencsére mindegyikőnk hazajött. Csak nem voltunk együtt. A fiúk Krivojrogban voltak, én meg Novosahtiban.

K. M.: Kik voltak még ott berényiek? Emlékezik rá?

V. J.-né: Berényiek? Hát ottan Búzásné Bauer Zsuzsa, ő volt velünk. Meg Pereiné, ő is megvan még, Pereiné Nigrényi Bözsi. Ők vannak meg még, a novosahtiak. Megvan még Angyal Vincéné. Tetszik arról hallani? Wajgert Szuszka. Ő még megvan. Csak mostanában nem tudok vele beszélni, mert innen nincsen telefon, hogy telefonon felhívjam.

K. M.: Ősszegyülekeztek ott Kerekiben, az olvasókördben? Mit kellett vinni? Vittek-e csomagot?

V. J.-né: Meg lett mondva, hogy kétheti csomagot pakolhatunk össze. Kétheti ennivalót. Annyit összepakolhatunk. Kerekiből gyalog jöttünk haza Berénybe. A csomagunk a kocsin volt. Körülálltak bennünket a „pásztorok”, hogy el ne szökdjünk. Este 11 órakor indulunk az olvasókördtől hazafele, és itt Mezőberényben a Buncsák-iskolába hoztak el, vagy hajtottak, ide jöttünk haza. De az az iskola nincsen már meg, ahova minket akkor hoztak. Idejöttünk, innen 10-én vittek át bennünket Gyulára, oda a Göndöcs-kertbe, ott voltunk. Gyönyörű hely volt kérem, minden ablak kitörve, és akkor ugye mi, ahogy mentünk, esett a hó, az eső is, meg minden, tehát a parasztkocsik vitték a holminkat, mi meg mentünk teherautóval oda át Gyulára.

K. M.: Kik voltak a pásztorok?

V. J.-né: Megmondjam? S. Pali bácsi meg R. Jani bácsi. Ők voltak, de már egyik sincsen meg, mert az öreg S. itthon halt meg, az öreg R. meg kiment Szlovákiába. Ők vigyáztak ránk, nehogy megszökdjünk. Itt voltunk, aztán ugye 10-én vittek át bennünket Gyulára.

K. M.: És Gyuláról mikor mentek el?

V. J.-né: Gyuláról 10-én indult a vonat. Ottan felsorakoztattak bennünket, ahogy mentünk, olvastak harmincig, aztán bele egy vagonba. Utána bezárták a vagonajtót, rá a kallantyút. Ráfördítették, akkor jól be tudták ragasztani a nyílásokat, úgyhogy nem lehetett sehun se kinézni, hogy mi van a környékünkön. Majd nem tudom, hány nap múlva állt meg először a vonat. Amikor megállt a vonat, ki lehetett nézni az ajtón, kinyitották az ajtót. Január 26-án érkeztünk meg Novosahtiba. Este hány óra volt, nem tudom. De azt tudom, hogy térgyig érő hó volt, és akkor úgy cipeltük a csomagot a laktanyába. Ott meg kitört ablakok, fábúl készült priccsg fogadott bennünket. Oda kellett, hogy bemenjünk, olvassák hogy 30-30, ennyien mentünk egy szobába, és akkor úgy voltunk elosztva. Nagyon kedvesek voltak, nem rosszul fogadtak bennünket. Kedvesek voltak, és aztán mikor jó idő volt, aki akart, az kimehetett dolgozni. Evvel kecsgettettek bennünket. Egy pár nap múlva, akkor utána felsorakoztatták az egész népet, és akkor előálltak a lityinántok, és mindegyik (parancsnok) választott magának, akit akart, azok a bányába mentek. Aki maradt, a selejt, fenn maradt. Hogy mikor, mit csináltak, azt nem tudom, mert én mindjárt az első csoportba kerültem, a bányászok közé. Az 1-es szobában 31-en voltunk, és ott voltam. Az első csoporttal mentünk ki a bányához, és az első lifttel mentem le a bányába. Ott aztán kísérték bennünket a munkahelyünkre, és akkor tél volt, ahogy

mentünk kifelé, tessék elgondolni, ugye nem gumicsizmába mentünk, hanem ilyen kalusnyi volt a lábunkon, és ruhával volt körültekerve. Akkor még nem működött a villany.

K. M.: Kézzel tolták a csillét?

V. J.-né: Kézzel toltuk, de olyan nehéz volt, mert lefagyott a kerék, nem volt megolajozva, és azt hittük, hogy a fene megeszi a lábunkat, ahogy feszítettük, mert csúszott a csille. De mondom, három szakaszra volt elosztva az a része, ahun dolgoztunk, és szakaszonként voltunk beosztva, és úgy toltuk ott a csillét. Egyik helyről a másikra, visszafele pedig üres csillét kellett vinni. Ahol mink tartózkodtunk, azt hatosnak hívták. A szenet az orosz nők eresztették le, de magyar fiúk bányászták, tehát Brühler Jóska, az a Miska, azok voltak a fúrósok. Robbantották a szenet, ahogy volt a szén, azt úgy rakták bele a kocsiába. De már ott égett a villany. A csilléket meg az oroszok engedték lefele mihozzánk. Mink úgy kaptuk, és úgy toltuk tovább a csillét. Így ment a bányamunka. Ebben húztam le 31 hónapot.

K. M.: Végig lent volt a bányában?

V. J.-né: Annyi időt nem voltam a bányában, ameddig tifuszos voltam. A tifusz után, hogy gyenge voltam, palaválogató lettem, arra nagyon rá is fizettem, mert van egy örök emlékem. Leestem a szénoszóról.

K. M.: Ez nem volt jó dolog?

V. J.-né: Az a palaválogatás, tetszik tudni, hogy milyen volt? Amit tudtak, lekaptak a szalagról, amit nem, nem kaptak le. Ahogy ment a lift, ilyen mi a fene, gumiszalag, gumiszalagról szedegették lefele a palát, amit le tudtak kapkodni, ahogy ment a szén, ahogy ment a vagonba bele. Ha esett a hó, hideg is volt, csinálni kellett.

K. M.: Csinálni kellett. És akkor mi történt a lábával, beütötte?

V. J.-né: Azt mondták, mikor a tifusz után kikerültem a palaválogatáshoz, hogy volt ez az orosz vagon vagy amerikai inkább. Azt mondták, hogy azokat teli kell pakolni, csak akkor jöhetünk be enni. Akkor eszesek voltunk, mind ilyen gyengék voltunk, akkor az olyan szénoszóró volt, amíg a háború tartott, azt összehordták, akkor most, mikor mink kint voltunk, akkor mink ugye raktuk rá ilyen szilkére, és úgy hordtuk be a vagonba. Az alját mikor kikapartuk, na most már ami megfagyott, a teteje, azt úgy csináltuk, hogy mivel olyan gyengék voltunk, felváltva, ilyen vasrúddal felmentünk a tetejére, akkor úgy avval ütögettük. Egyszer, ahogy ütögettem, az ott leszakadt, ahogy leszakadt, két pufajkanadrág volt rajtam, mégis átszakította, de még a térgyem is felhasította. Megmutatom, meglátszik a helye, és ez mindig fázik.

K. M.: Látszik is.

V. J.-né: Itt kiharadt a térgyem. Ez még tartott '47-ben, mikor hazajöttünk, még akkor is folyt itten. S eljártam én itt az orvosokhoz, volt rá lehetőség, mert a vasútnál dolgoztam, de azt mondták, nem foglalkoznak velem, mert Oroszországban történt. Nincs papír róla, nem foglalkoznak vele. De ez után a baleset után, mikor megerősödtem, akkor megint csak visszatettek a bányába. Úgyhogy utolsó napig a bányában voltunk.

K. M.: Mikor volt ez a tifuszosság?

V. J.-né: Amikor hazajöttünk, annak előtte szeptemberben voltam tifuszos. Úgyhogy kopasz fejjel jöttem haza.

K. M.: Mivel gyógyították a tifuszt? Milyen orvosságot kapott a tifuszra?

V. J.-né: Semmit.

K. M.: Semmit?

V. J.-né: Semmit. Majd jött, ahogy betegek voltunk. Hajós Ádámnak az anyjával feküdtünk egy szobában, valahunnan szerzett valami gyógyszert, mert az fent dolgozott, mint ács vagy nem tudom micsoda. Jött oda a lágérba egy orvos, de nagyon, de nagyon rendes orvos volt. Orosz gyerek volt, az járt oda hozzánk, és becsületesen gondozott bennünket. Az ő tehetsége szerint. Ahogy ő tudta, mert tudása volt neki, mert azt mondja, hogy nagyon sokat tanult. Salgótarjánban volt katona, orosz katona, ott nagyon sokat tanult. Nagyon rendes orvos volt, ő segített jobban erőre minket, úgy gyó-

gyultunk meg. Gyengék voltunk nagyon, mikor a sorakozón álltunk, fújt a szél, ahogy ellökött, nem bírtam felállni, hanem felállítottak. Úgyhogy ez volt annak előtte, mielőtt hazajöttünk. Nagyon jól kifogtam.

K. M.: És azt mondták itt Berényben, hogy miért viszik el magukat ilyen helyre?

V. J.-né: Azt mondták, hogy málenkij robotra. Azt mondták, hogy kétheti málenkij robotra. Kétheti ennivalóval csomagoljunk be, elvisznek bennünket málenkij robotra.

K. M.: Hova?

V. J.-né: Azt nem mondták, hogy hova. Csak azt, hogy málenkij robotra visznek bennünket.

K. M.: És kiket vittek, vagy hogy ment ez? Miért pont magát vitték, vagy miért nem a másikat?

V. J.-né: Csak kimondottan azokat, akiknek német neve volt. Német név alapján. Azon az alapon szedtek össze bennünket, és úgy vittek el.

K. M.: És minden németet kivittek?

V. J.-né: Nem mindet, volt, akinek olyan szerencséje volt, hogy itthon maradt.

K. M.: Az megcsinálta a szerencsését, vagy hozzájárult ahhoz, hogy szerencsés legyen?

V. J.-né: Nem volt itthon pl. Bereczkiné (nemrég halt meg), pont kint volt a tanyán, azon a tanyán nem jártak az oroszok, a szomszédok meg nem olyanok voltak, hogy elárulják. Itthon maradt. Az anyja tót volt, az apja német. Az olyat, mint „Vajgert Katikáék”, azoknak az anyjuk tót volt, és mégis elvitték őket. Gazember volt az öreg J. nagyon! Az volt nagyon nagy gazember! Rimánkodtunk neki. Pedig az öreg J. szegről-végről rokonunk volt. Hiába rimánkodtunk neki, hogy tegye azt meg, az öcsémék 17 évesek nem voltak, mert márciusban töltötte volna a 17. évet, tegye meg. Nem tette meg. Nem. Úgyhogy nagy gazember volt az öreg! De mikor hazajöttek, Fraj Marci meg az öcsém, Gizi néni kocsmájánál ott ment el az öreg J., akkor elkapták az öreg J.-t, beleszorították a dudába. Addig, míg nem jöttek a rendőrök, nem engedték a szuszát neki, itt fogsz megdögleni. Akkor jöttek a rendőrök, ki kellett, hogy engedjék. Nem ment többet a tót kútra az öreg J., hogy hozzon meleg vizet, mert félt, hogy találkozik az öcsémel meg Fraj Marcival.

K. M.: Hogy bántak magukkal a táborban?

V. J.-né: A bánásmód nem volt rossz, ezt lehet mondani. Rendesen viselkedtek velünk, ahol mink voltunk.

K. M.: Mit ettek, főztek rendesen?

V. J.-né: Hogy mit ettünk? Jaj, istenem! Mindennap inkább kétszer káposztalevest, mint egyszer nem. Egy kanál burizst, egy evőkanál burizst, és ekkora darabka kis húst kaptunk, már amikor kaptunk. Ez volt a kajánk. Amikor a bányában jártunk, és nem volt víz télen, olvasztottuk a havat, és akkor volt víz. Míg meg nem mosakodtunk, nem tudtunk lefeküdni, mert úgy néztünk ki, mint a kéményseprő, csupa feketék voltunk, mint a bányászok. És akkor utána nyáron, ha nem volt víz, akkor elmentünk 5 km-t is vizet hozni, hogy tudjunk mosakodni, mert ha nagyon fáradtak voltunk, akkor mást nem csináltunk, mint kaptuk magunkat, úgy mindenestől a priccs alá feküdtünk, és ott feküdtünk, míg ki nem pihentük magunkat. Majd azután felkeltünk, s úgy mosakodtunk. Egy lébűl mosakodtunk hárman, mert hát kevés volt a víz. Ott is volt vízhiány nagyon.

K. M.: Valaki azt mondta, hogy ilyen kis fateknők voltak.

V. J.-né: Mint egy nagy mosóteknő, tetszett látni. Mert fateknőbe az olyan kicsi volt, ilyen hosszú volt, és fateknőben mosakodtunk. Nemcsak mink, hanem az oroszok is ott mosakodtak. Szabadnapomban elmentem egyszer a városba Brigadérosra, ők is csak azt ettek, mint mink. Úgyhogy nem volt a koszt kivétel. A nép maga nagyon rendes volt, mert olyankor, mikor kimentünk a bányához, vagy ha volt idő, akkor elsurrantunk házhoz, és akkor pótka jáért kicsi pízünkért, 3 rubelért vetünk egy „sztakan keszo molokovot”, nem tudom, minek hívják máskülönben azt, ilyen aludtfejféle. És akkor az volt a pótka jáánk. Ideadták. Amennyi volt, annyit tudtak adni. Hogyha tudtak adni, akkor adtak.

K. M.: Egész idő alatt kaptak fizetést? Mindig valamennyit?

V. J.-né: Hát a fizetés rettenetesen különleges volt. Én az unokatestvéremmel egy nap voltam

szabadnapos. Ketten toltunk egy csillét, tehát nem külön-külön csillét, és úneki olyan szerencséje volt, hogy ő kapott valami egy gramm cukorot, egy gramm vagy vajat, vagy valami nyers szalonnát, ő többet kapott, én nem kaptam csak keveset, de kaptam fizetést többet. Úgyhogy 3 rubelért lehetett venni egy „sztakan” aludttej, ilyen „keszo molokovot”, azt árulták a nagykapun kívül az oroszok.

K. M.: Jó. Valaki mondta, hogy még mielőtt ez az orvos jött volna, ki volt ott az orvos?

V. J.-né: Sauer Gyula. Fogtechnikus. Majd elkerült Medgyesegyházára. Mikor én arra utaztam, mindig mondtam a medgyesegyháziaknak, hogy kérdezzék meg már Sauer urat, hogy milyen orvos volt Oroszországban, mikor nem is volt orvosember. Mindig mondtam, hogy egy hazug ember. Mondják meg neki a szemébe. Sauer Gyula. Volt egy gyomai koma, azt mondták, hogy festő volt. Hogy mi volt a neve, azt nem tudom. De ezt a berényi Sauer Gyulát nem felejtettük el.

K. M.: Kik vezették a brigádokat?

V. J.-né: Minden brigádnak volt brigádvezetője. Közülünk mindig egy személy volt. Meg volt választva egy személy, és az volt állandóan. A mi brigadérosunk például a Ludadi-major intézőjének a lánya, Hoffmann Sári volt. Hoffmann bácsi, Hoffmann Rudi bácsi, annak a lánya, Sárrika, az volt a brigadérosunk. Akkor ott volt egy ilyen kis vasúti állomás a Ludadi-majorban. A bakter lányát Kisházi Mariskának hívták. Az 1-es számú csapatban voltunk, az 1-es számú szobában voltunk. Bauer Zsuzsa meg egyik másik, ezekkel egy szobában voltunk. Még a gyomai Kollmann Erzsébet is, az most fent van Pesten, Fóton lakik, még megvan. Hoffmann Sárrikával egymás mellett feküdtünk a priccsen. Nem volt elkülönítve a brigadéros, hogy ez brigadéros és az nem. 31-en voltunk, de mind megértettük egymást. Még mindig tartjuk a kapcsolatot azokkal, akik még megvannak. Schiffer Bözsi meghalt. Hász Mária élt még.

K. M.: Kaptak ott valamilyen számokat is. Milyen volt a maga száma?

V. J.-né: 1086 volt a számom.

K. M.: És a bányának, hányas számú volt a bánya?

V. J.-né: A 142-es bányába jártunk. Abba jártunk mi, az 1-es számú szoba, meg utána 2-es, 3-as, mert volt ottan másik bánya is. De abba már más csoportok jártak.

K. M.: Mennyire volt ez a táborból?

V. J.-né: Hát ezt nem tudom megmondani.

K. M.: Mennyi ideig kellett menni, míg odaértek? Sokáig?

V. J.-né: Nem sokáig. Nem, nem. Negyedóra, háromnegyed óra alatt odaértünk. Attól függött, hogy milyen volt az idő. Már András-napkor térgyig erő hóban mentünk ki.

K. M.: Ünnepeket tartottak ott?

V. J.-né: Az ünnepet, ha tudták, hogy van, akkor, aki szabadnapos lett volna azon a napon, annak le kellett menni a bányába, de nemcsak a bányászok, hanem akik fent dolgoztak, a fahordók, meg minden, amilyen munkakörben dolgozott. Mindnek le kellett akkor menni. Nem szabadott elárulni, hogy ünnepnapunk van, mert akkor mind leküldték a bányába dolgozni. Azt mondták, hogy az az ünnep.

K. M.: Hát ez a karácsonyra, a húsvétra vonatkozott?

V. J.-né: Nem. Mindennap, ha valamilyen ünnepünk volt, ugye, ünnepeltünk, akkor mindegy volt, ha észrevették, hogy ünnepet tartunk, akkor kapták, és leküldték őket. Mondom, nemcsak a bányászok szabadnapját, hanem azok, akik másutt is dolgoztak, azoknak is. Cofnak hívták, akik fent válogatták a palát. Azoknak is le kellett menni a bányába azon a napon dolgozni.

K. M.: Aki kiment, mind haza is tudott jönni?

V. J.-né: Áá. Meghaltak többen.

K. M.: Miben haltak meg?

V. J.-né: Egy része a tífuszban. Másik része, hogy miben, nem tudom, mert itt közülünk nem olyan sokan haltak meg. A mi brigádunkból nem tudom hányan haltak meg. Elég sokan.

K. M.: Hova temették őket?

V. J.-né: Paulónénak a temetésén voltam, de nem tudtak mély gödröt ásni, mert a föld nem vas-

tagon volt, palaréteg volt utána. Azt nem tudták kivágni, a tetejire tették. Hát, de két nap múlva ment az ember, nem találta még a fejfát se, mert elhordták a fejfát, mert elvitték az ottani népek gyújtósnak maguknak. Később többen keresték a temetőt, hogy hun van a temető, az én lányom is kereste, de nem tanálta. Az volt írva, hogy fű van már ottan. Azon a részen, ahol a temető volt. Úgyhogy, ha akarná is keresni, senki nem tanálná meg, mert el van egészen változtatva minden.

K. M.: Mikor tudták meg, hogy jönnek haza?

V. J.-né: Mindig mondták a ruszkik, hogy hamar. Egyszer csak egy délben, mikor bementünk ebédelni, akkor jött a lityinánt. És akkor Elcsi azt mondja, hogy csend legyen, akiknek a nevit elolvassák, azok mennek haza. És akkor tudtuk meg, hogy kinek a nevit olvassák, hogy jönnek haza. Hát persze. El lehet gondolni, hogy mi volt a szobában! Ezt se viszem haza, azt se viszem haza. Ez se kell, az se kell. Tehát volt nagy öröm. Csak ugye eltelt három vagy négy nap, akkor onnan elvittek bennünket egy másik lágerba. Nem lágerba, hanem szabadtéren voltunk, nyár volt. Szabadtéren voltunk, a szabad ég alatt, ott feküdtünk. Ott meg a lityinántok mondták a brigadérosoknak, hogy kérjen tőlünk pénzt, akkor először adtunk pénzt. Vettek italt, jól berúgtak, nem törődtek velünk, csak utolsó nap, mielőtt jöttünk. Akkor jött a kapitányuk, aki volt abban a lágerban, és azt kérdezte, hogy mikor ettünk. Nem ettünk, mert nem főztek, mert a lityinántok berúgtak, a Köhlerek voltak a szakácsok meg Wajgert Marci bácsi felesége, de ugye nem tudtak főzni, mert nem volt nekik megmondva, hogy főzzenek. Majd akkor kezdtek hozzá főzni, úgyhogy én nem is tudtam megenni az ennivalót, mert fel kellett ugorjak az autóra, ha nem akartam ottmaradni. Tehát annyira nem törődtek velünk. Addig ott a szabad ég alatt feküdtünk egy nagy dombon. De rengetegen voltunk, fene tudja, hány lágerből hordták oda össze a népet. Borzasztó volt az.

K. M.: Ez közel volt a maguk táborához vagy lágerükhöz?

V. J.-né: Ez messzi volt, nagyon messzi volt. Autóval vittek bennünket a mi lágerünktől arra a helyre. Rosztov alatt volt, a rosztovi állomáson. Úgyhogy mink azt hittük, hogy pakolunk be a vagonba. Bementünk, kizavartak bennünket, mert tolatták a kocsit, akkor nem tudtunk belemenni. Akkor aláfeküdtünk, mert esett az eső, onnan is el kellett jönni, mert tolatták a kocsit. Akkor rettenetes volt, mert nem tudtunk feküdni se. Nem lehetett, mert esett az eső, de jönni kellett ki onnan, mert akkor elgázoltak volna tolatás közben. Tehát nagy nehezen felkerültünk a vagonba. De most már nem úgy volt, mint mikor mentünk kifelé. Mert mikor kifelé mentünk, akkor nem lehetett csak annyira leszállni a kocsiból, hogy elmenni vizet venni. Olyan víz volt már akkor, sok gőzgép volt, úgy megzavarták a vizet, hogy olyan volt, mint a pocsolya. Olyan vizet ittunk. Hazafele meg mán ugye megállt a vonat, volt annyi idő, hogy a nyers kosztot, amit adtak, meg is tudtuk főzni. Meg nyitva volt. Nem lehetett nyitva tartani a vagon ajtaját, mert ha megállt a vonat, ha nem vigyáztak, és aki közel volt a vagonajtóhoz, annak ellopták a takaróját. Igen. Úgyhogy ilyesmi volt. Mindegy. Elmúlt. Keserves világ volt. '47-ben jöttünk haza. Az öcsémék Máramarosszigetnek, ott fent, úgy jöttek hazafele, mink erre jöttünk Debrecenbe. Itt aztán jól összevesztünk a rendőrökkel is, mert akarták a ruhánkat fertőtleníteni. Nem engedték, mert az előttünk lévő csoportnak a ruháját fertőtlenítették, és elégett a ruha. Ezt megtudtuk, nem engedték, hogy fertőtlenítsék, és azt mondták a rendőrök, hogy ne magyarul mondjuk, hogy hallja a nép. Nahát, aztán Gazda Erzsébet elég jól tudott oroszul, akkoriban én is, megmondtuk a véleményünket a rendőrnek. Akkor visszatartották a vonatot, úgyhogy megváratták Szajolban, mire a debreceni vonat odaér, úgy szálltunk át. Reggel 5 órakor mindig szól a harang, amikor megérkeztünk ide Berénybe. Az a rengeteg nép, gondolja el, én kopasz voltam, ekkora kis hajam volt. Ennyire volt a nővérem, nem ismert meg. Azt mondja, hogy hun vagy. Mondom, itt vagyok, azt mondja, hogy nem vagy te a testvérem. Otthon is odavezetett a lámpához vagy a villanyhoz, s azt mondja, nézem, hogy valóban te vagy-e. Mondom, bolond volnék nem idejönni, ha nem ide tartoznék. Szóval fantasztikus valami volt az, az a rengeteg nép. Kiabáltak egyik is, a másik is, a hozzátartozóját kereste.

K. M.: Szokott rá gondolni néha?

V. J.-né: Ez a legnagyobb baj, mikor álmodik az ember vele. Akkor az rossz. Nagyon keserves. Mert néha-néha álmodik is az ember róla. Ennyi év után. Meg hát mink szoktunk beszélni, míg ott-

hon voltam, ide nem jöttem, addig sokszor beszélgettem ott Hász Magdival is, meg aztán Pereinéval nem, de Búzásnéval, meg Wajgert Zsuzskával, Angyalnéval, ezekkel mindig telefonálgattunk, beszélgettünk, hogy ki hogy van.

K. M.: Mikor bejöttek az oroszok, akkor mi volt ott kint Kerekiben? Voltak ott oroszok? Mentek oda az oroszok?

V. J.-né: Ott, Kerekiben nemigen voltak oroszok. Kardos Miskáéknál ott tanyáztak az oroszok, az öreg S.-val onnan jöttek el mihozzánk is. Úgy jöttek hozzánk az oroszok, hogy az öreg S.-val jöttek, bementek a kamránkba, amit akartak, összeszedték, elvitték. Az öreg S. volt a kutya, mert ő jött az oroszokkal, azok a ladányi földön voltak, nem jöttek volna hozzánk sose, biztos. Nem tudtunk mit csinálni, mert gyerekek voltunk mink. Akkor oda volt András, mindegyik. Én meg édesanyám voltunk otthon, a néném már férjhez ment, nem lakott ottan, a határ más részén lakott Kerekinek. Az Orosz-dűlőn laktak, ott voltak űk a második dűlőben. A sógorom meg dobszóra ment el, úgyhogy a nővérem is egy darabig egyedül volt, akkor volt kicsi a fia. Dobszóra összeszedték azokat, akik olyan idősök voltak, és azok ugye mentek gyalog, hogy meddig mentek, hát nem tudom. Jóska, aki vele ment, elmesélte énnekem, hát az ment ott, kijutottak egészen Dániáig. De mindenféle katona volt már akkor abban a csoportban.

K. M.: Milyen idős volt ekkor?

V. J.-né: Rendes katonaidéjét töltötte András bátyám. Marci bátyám idősebb volt, meg Ádám bátyám is. Ádám bátyám fogságba esett, mink hazajöttünk '47-ben nyáron, júliusban, ő pedig pont hazajött '47. december 6-án Mikulás-napra. Nem bíztunk már benne, hogy megvan. 1944-ben András bátyám Hajdúhadházán volt kihelyezésen, és mikor András bátyámnak azt mondták, hogy 24 órán belül tud szerezni ruhát, akkor hazajöhet, és az volt a szerencse, hogy hazajött, és így tudtunk csépelni. De ott aztán újból vissza kellett neki menni. Mikor október 6-án visszament, akkorára már a csapata – András bátyámnak a csapata –, már elindult. Ugye úgy voltak vele, hát, hogyha már nincsen alakulat, szétoszlottak. December 6-án vagy 8-án így valahogy jött haza, október 6-án verték széjjel a csapatot vagy hát 10-én, december 10-e körül jött haza, tehát annyi idő alatt jöttek. 11-en voltak mezőberényiek, akik így együtt eljöttek haza. Még Tóth Pali, talán még mindig megvan. Ott a Puskin utcába lakott az a Tóth Pali, akinek a második felesége kiscsirkenével foglalkozott. Az is vele volt. Kerülgették a katonákat, meg mindent, de eljöttek haza, haza tudtak jönni. Az volt éppen a legnagyobb baj, hogy hazajött. Ű hazajött, és alighogy hazajött, már december elején, amikor januárban elkerült Oroszországba. Ha az öreg J. nem írja fel! De az öreg J. csak felírta, hogy azt mondja, az ő fia odavan, akkor András is mehet vele. Pedig az már behívott volt, tehát nem szabad lett volna, hogy felírja, de hát ugye csak azért, hogy ne maradjon itthon, elment, elvitette. De hazajött mondjuk, de úgy jött haza, hogy akkor mink a szeszfőzdéhez jártunk haza az unokatestvéremhez, hogy az állomástól a szeszfőzdéig hozták a vasutasok, mert jártányi ereje nem volt, olyan gyenge volt. Tessék elgondolni, ilyen erővel júliusban nekikezdeni a télnek, és nem volt senki, aki a földünket megdolgozza. Műveletlen volt a földünk. A lovunkat elvitték az oroszok, de hogy! Az öcsémnek kellett befogni, ment velük egy darabig, akkor azt mondták neki, hogy most már vagy leszáll, vagy agyonlövök. Akkor eljött az öcsém haza, de közben egy másik csapat hagyott nekünk két lovat, a mi lovunk helyibe. Ezt meg az öreg R. szomszéd vezette ki az istállóból, mikor minket elvittek Oroszországba. Azt mondták édesanyámnak, hogy Léna néném, maga öregasszony, magának nem kell az a lú, és kapták, kivezették az istállóból. Tehát a rendes lovat úgy vitték el, ezt a lovat meg a szomszéd vezette ki az istállóból, úgy vitte. Ádám bátyám, mikor hazajött, beperelte az öreg R-t. De hát nem ért semmit se, mert az öreg R. közben kiment Szlovákiába.

K. M.: Mi volt J.-nek a szerepe?

V. J.-né: A berényiek parancsnoka volt, akiket összeszedtek, mindenkinek. Úgyhogy mindegyik helyen, mert voltak a szállodában is meg máshol is, mindenütt ő volt a parancsnok, az öreg J.

K. M.: Akkor együtt mentek a testvéreivel a „málenkij robotra”?

V. J.-né: Mihály, András, Imre meg én egyszerre mentünk el. Együtt voltunk begettözva, csak

aztán, mikor Gyulára is átvittek bennünket, ott is együtt voltunk, vagonba mikor betettek, hogy jött sorba, úgy lettek bevagonírozva. Mikor minket betettek a vagonba Gyulán, ránk zárták az ajtót, akkor már nem tudtunk kijönni, de majd mikor megállt a vonat, akkor kerestem a testvéreimet, nem találtam, és akkor mondták, hogy őket átvitték Elekre, ott vagonírozták be, onnan indultak. Űk Krivojrogba kerültek, én meg Novosahtiba. Pizkosul megjártam, mert minden csomagot űkhozadjuk pakoltam. Az ennivalót, mindent, azt mondták, hogy űk fiúk, jobban bírják, majd viszik a csomagot. Igen ám, de az ennivaló ott volt náluk, én meg külön kerültem. Elekre vitték őket, elkerültek Krivojrogba, mink meg Novosahtiba. Űgyhogy félúton már nem volt ennivalóm nekem semmi, mert minden ennivaló náluk volt. Ruhám is, mindenem náluk volt. Nem találkoztunk, csak akkor, mikor hazajöttünk. Előbb jött Mihály bátyám, azután jött haza Imre öcsém, és András azután jött. Ádám meg mint katona, fogoly volt, később jött, de abban az évben december 6-án jött haza. Marci bátyám meg hát írt levelet, hogy hol van, de nem tudtuk felkeresni se, és aztán nem tudtunk semmit se. Egy lapot írt, többet nem írt.

K. M.: Akkor nagyon rosszul kezdődött.

V. J.-né: Már félúton nem volt ennivalóm. Nem azt mondom, egy-egy falatot adtak, mert hát ugye nők együtt voltunk. A fiúk, az unokatestvérek az én testvéreimmel együtt összetartottak, mert az unokatestvérek közül is voltak azok a férfiak, azok mind összetartottak. Űgy, mint mink is, unokatestvérek, lányok, összetartottunk mindvégig. Búzásné sokszor emlegeti. Azt mondja, ti olyan jól összetartottatok, olyan jól megértettétek egymást odakint is. Mert hát egymás mellett feküdtünk sorra a priccsen, és egymást ösmertük, mert rokonok voltunk. Haza is jöttünk mindannyian. Egyedül a katona Marci bátyám, az... Na, de hát a 8 közül 6-an voltunk Oroszországban.

K. M.: Ki döntötte el, hogy ilyen sokan kell elmenniük? Nem tudja?

V. J.-né: Nem tudom. Jöttek, összeírták, az öreg R. meg az öreg S., ezek írták össze, tudták, hogy melyik német nevű, azokat összeírták. Űk írták össze. De meg mikor értünk jöttek, akkor lovas kocsival jött, Egeresinek hívták, de békési ember volt, az jött, meg egy másik ember, azok jöttek szólni, hogy pakoljunk össze, mert el kell jönni.

K. M.: Mikor csinálták ezt az összeírást, ezt a német nevéeknek az összeírását? Arra nem emlékszik?

V. J.-né: Hát november végén.

K. M.: November végén?

V. J.-né: November végén, december elején írták. Mert éppen, hogy hazajött a bátyám. Mondom, széztavarták a csapatot, hogy hazajött, nem volt itthon még egy hetet sem, akkor jöttek már, és azért tudták összeírni. Ha egy héttel később jön, nem tudták volna felírni. Na, de hát ki az úristen gondolta azt, hogy mi lesz ebből, hogy összeírják a neveket.

K. M.: Űk is kint laktak, ez az R. János, meg a S.-ék, ezek kint laktak a Kerekiben, nem?

V. J.-né: Ott laktak, persze. '47-ben, mikor mink hazajöttünk, akkor már R.-ék menekültek kifelé. Azt mondta ott a legfiatalabb, két fia volt, a fiatalabbik azt mondta, hogy nem mentünk volna, nem mennénk ki, de megyünk, mert ha az Imre komám hazajön, biztosan összever bennünket. (Olyan idős volt, mint az öcsém.) Azt mondja, mert az biztosan összeverné űket, és ezért megyünk ki. Hát űk ki tudtak vinni mindent.

K. M.: Űk Szlovákiába mentek?

V. J.-né: Szlovákiába, Gútára. Ott voltak Gútán.

K. M.: És S.-ék is kimentek, vagy velük mi lett?

V. J.-né: Azok nem mentek ki, itthon maradtak. Még a tanyájoknak egy része még mindig megvan Kerekiben.

K. M.: Leveleket írtak haza, vagy kaptak itthonról levelet?

V. J.-né: Hát, hiába írtam, nem jött meg a levél. Én sem kaptam a szüleimtől levelet, mert édesanyám, mondjuk nem is tudott írni se, olvasni se. Nem kaptam levelet, de amit én írtam, űk sem, egyet kapott meg akkor, amikor hazajöttünk. Abban az évben Magdolna-napra írtam, és azt megkapta, de

többet nem. Úgyhogy nem tudtam a fiúkról semmit se. Volt, aki szerencsés volt, hogy kapott levelet, volt, akinek kijött, de nekem nem jött. Hogy hol vámozták? Mert megvámozták azokat a leveleket, ugye. Hol nem engedték tovább, vagy mit hittek, nem tudom.

K. M.: Van még, amiről úgy gondolja, hogy el kell mondani vagy elmondható?

V. J.-né: Nem tudok.

K. M.: Gyermekének mesélt erről, vagy nem mesélt róla?

V. J.-né: Hát a lányom, ugye nem nálam nőtt fel. Nagymamánál nőtt fel, ugye.

K. M.: Unokának?

V. J.-né: Az unokámnak még úgysem lehetett mondani, mert az meg a lányomnál volt, na, de hát az nem foglalkozott ilyesmivel, máma sem foglalkozik ilyesmivel. Nem érdekli őket, ahogy senkit se.

Köszönöm szépen!

Vermes (Weidner) Zoltán

Vermes Zoltán a 2016. május 11-én készült interjújában 88 éves korában emlékezik a 16 évesen, szinte gyermekként megélt elhurcoltatására, a kényszermunkában és a táborban megéltekre. Elmondása szerint nem emlékezik már sok eseményre, nevekre, évszámokra. Nem is érti igazán, miért ez a nagy érdeklődés iránta, mi olyat tett, ami figyelemre, feljegyzésre méltó. Egész életében tanult, dolgozott a legjobb tudása szerint. Az idős férfi előadásmódja tényszerű, száraz, érzelmektől mentes, talán mérnöki múltja tükröződik válaszi megfogalmazásában. A Vermes házaspár az interjú készítésének időpontjában Kaposváron lakott. A két idős ember rendezett körülmények között, szép lakásban láthatóan nagy egyetértésben, egymást segítve él. Gyermekük, unokáik gyakran látogatják őket. Szívesen fogadták az interjú készítőjét, az idős ember minden kérdésre igyekezett legjobb tudása szerint válaszolni, elfogadva felesége készséges segítségét.

Vermes Zoltán története.

1928. április 17-én Mezőberényben születtem, apámnak a piactéren (ma Kossuth tér) hentesüzlete volt, a Szállóval szemben, az evangélikus lelkészi hivatal mellett. Édesanyám endrődi születésű, apja az első világháborúban hősi halált halt. Három árvát hagyott maga után, így anyám és testvérei vegyes örökbefogadókhoz kerültek. Anyám eredeti (születési) neve Czikkely Margit volt. Őt 5 éves korában egy Hoffmann nevű mezőberényi gyermektelen házaspár fogadta örökbe, akik nevükre vették. Nevelőanyja 1936-ban meghalt. Hoffmannék háza a Gyomai útra nézett, de telekszomszéd volt avval a házzal, ahol a későbbi apám lakott. A Gyomai és a Luther utcai telek összeért, ott ismerkedtem meg az apám a leendő anyámmal. Évek múlva feleségül is vette. Én 1928. ápr. 17-én születtem. Apám neve Weidner Zoltán, foglalkozása hentes és mészáros volt. Az elemi iskolákat Mezőberényben, állami iskolában végeztem, nem egyháziban, talán mert szüleim nem voltak valami nagy templomba járók. Meg hiába volt németes a nevünk, én sem, de még az én apám sem tudott németül, pedig ő 1899-ben született. Az iskola a mai Gyomai út és a Fő út sarkán álló, mára már lebontott épületben volt berendezve. 6 évig özv. Vácziné volt az osztályfőnököm, de Maász (Monostori) Márton is tanított. Az ő nevét külön azért említem, mert tudomásom szerint később a mezőberényi Hűséggel a hazához mozgalom egyik vezetőjeként őt is elvitték „málenkij robotra”. Kisiskolás éveim alatt cserkész voltam, 10 éves koromig három nyáron is voltam 2-2 hetes cserkész táborban. 1938 őszén kezdtem a békési református gimnáziumba járni, és ott fennakadás nélkül 6 gimnáziumi osztályt végeztem el. 1944 tavaszán az ország összes középiskolájában a hadiesemények miatt a tanítást megszüntették. Ugyanakkor a berényi férfiak többségét a német hadsereghez szövetségesként hadba vonultatták, így 1944 tavasza végén apám magyar katonaként hadba vonult. A hentesüzleten kívül 14 hold földje volt, amely a berényi hídtól mintegy 250 m távolságra helyezkedett el, a folyó jobb partján. Apám bevonulásával egy időben a földünket felesben művelő földszomszédunkat is elvitték katonának, így a terület földművelő nélkül maradt. 1944 nyaratól 6 hold kukoricavetés művelését én vettem át. Háromszor kapáltam, a termést letörtem, kölcsön lovas kocsival a Berény főterén lévő épülőfélben lévő házunkba szállítottam. Az épület téglalap alakú volt, rövidebb oldala a piactér felé nézett. A benne lévő három üzlethelyiséget bérlőnek kívánta kiadni apám, de az ő hentesüzlete is itt kapott helyet, és a lakásunk is itt volt. Egy terepszint alatti, száz lovas kocsinyi jeget magába foglaló jégvermet és egyéb hentesüzlettel és gazdálkodással kapcsolatos helyiségeket is építettek. A régi lakás és az „ipartestületi” helyiségek közel 100 évesek voltak, és mire én gimnazista lettem, a piactéri telken lévő összes építményeit lebontották. Helyén ez az új építmény készült, ebből az összes fal, mennyezet, összes tető elkészült,

de a helyiségek padlózata 1944 nyarára nem készült el. A ház felépültéig bérelt lakásban éltünk, és ott laktunk, míg az új ház fel nem épült, apám bevonulása után, már csak ketten. Segítség nélkül maradtunk ugyan, de földművelési munkám eredményeként a terményeket a félig kész ház padlására vittük. 1944. október 6-án jöttek be az oroszok. A lakatlan épület padlásán zsúfolódó gabonát nagyon féltettük az oroszok „zabralásától”. Az üresen álló, pontosabban a lakó nélküli házba azonban nem mentek be az oroszok, a gazdasági termények a padláson maradtak. A berényi lakosságot, így engem is, az oroszok kívánsága szerint, rendszeres munkavégzésre el-elvittek. Egyik legérdekesebb eset az volt, amikor tanyaszomszédaink összes lovát az oroszok összegyűjtötték. Körülbelül 150 lovat szedtek össze, 4 lovanként egy-egy lakost is kirendeltek. Így hajtottuk el a lovakat Debrecenbe. Két napig mentünk, éjszakánként pihentünk. Debrecen előtt mintegy 10 km-rel hazaengedtek bennünket. A 30–40 ember gyalog indult haza Berénybe, szigorúan vigyázva arra, hogy ismételt munkára el ne fogjanak bennünket.

Az orosz katonák 1945. január elején körbezárták a községházát, bent tartottak 8–10 emberből álló irányító társaságot, többnyire tótokat, ők értették is az oroszokat, azok meg testvérnépnek tekintették őket. Nem ismertem a bent tartott embereket, sem azt nem tudtam, miért éppen a német nevéket szedik össze. Fiatalként úgy gondoltam, hogy a magyarokat elvitték már katonának, munkaképes már nincs közöttük. A németek elhurcolásáról meg azt hallottam, arra hivatkoztak, hogy eltűntek valami hivatalos dokumentumok, azok felkutatása a céljuk. Miután ezek az eltűntnek mondott iratok nem kerültek elő, azt parancsolták, hogy élelmiszerral és ruhaneművel felszerelve jelenjünk meg az összegyűjtésünk helyén. Készüljünk a téli utazásra. Ekkor már gondoltuk, hogy Oroszországba megyünk. 1945. január elején az odarendelt amerikai gyártmányú orosz teherautókba betelerelték a több száz embert, és Gyulára átszállítottak bennünket. Közénk került egy szökött magyar katona is, akit nagybetegen fogtak el az oroszok Mezőberényben. Később ez a katona a mi vagonunkba került, Foksáni környékén meg is halt. Gyulán gyűjtötték össze a megyéből deportálandó németeket. Nekem olyan szerencsém volt, hogy egy üresen maradt házban lakhattam, csak hosszú évek múlva derült ki, hogy egy későbbi munkatársam lakásában, aki egy alkalommal örömmel elmesélte, hogy az üresen hagyott lakásából nem tűnt el semmi ebben az időben. Ekkor mondtam meg neki, hogy én is ebben a lakásban laktam egy pár napig. Gyuláról indult a vonatunk Arad felé, Brassón keresztül. A marhavagon ajtaja zárva volt, deszkákból összetakolt polcokon aludtunk, szerencsés esetben naponta két ember két vödörrel kimehetett a mozdonyhoz üzemvizet vételezni főzéshez, iváshoz. Foksániban rakodtunk át a széles nyomtávú marhavagonokba. Időközben több vizsgálaton átestünk, amikor is nemcsak a létszámot ellenőrizték, mert azt minden ajtónyitás után megszámozták, hanem a szökött SS-katonákat is keresték közöttünk. Pedig az SS-tagok az oroszok megérkezése előtt nyugatra vonultak, köztünk nem voltak. Egy kéthetes oroszországi utazás után, 1945. január 26-án hajnalban megállt a vonat, kikiabáltak bennünket a vagonból, holmival együtt. Nyílt vasúti pályán állt a szerelvény, bármerre néztünk, sík hóvidéket láttunk körülöttünk. Emberi építménynek nyoma sem volt. Gyalog indultunk el valamilyen irányba. Hosszú gyalogmenet után érkeztünk meg egy faluba. Itt válogattak szét minket vagonok szerint. Három részre osztották az érkeztetteket. A nők más vagonban utaztak, ezért gyakran máshová vitték őket, mint a férfiakat. Így esett meg, hogy házaspárokat is szétválasztottak. Később tudtuk meg, hogy Sahtiba, az orosz szénmező egyik falvába, ennek táborába érkeztünk. A tábor dróttal volt körülveve, több épületben nagy szobákban aludtunk sokan együtt. Ebből a táborból vittek el naponta munkára. Többnyire ugyanarra a helyre kerültünk. Szénbányászati helyiségek voltak, 150 m magas acéltoronnyal, innen indultak a liftek a 300 m mélységbe. Lent aztán oldalirányba alagutak indultak, 2 sín pár ment minden alagútba. Itt osztották szét munkára az embereket. Ezekből az alagutakból újabb alagutak nyíltak egy sín párral, ezekből megint oldalirányban folyt a 60–65 cm vastag szénréteg kitermelése, ide irányítottak bennünket. Ezek a járatok, mondhatom, hogy egérlyukak, már csak négykézláb voltak járhatók. Egy csille négy-öt ilyen egérlyukból kijövő szén kézzel való felhányásától telt meg. Négykézláb kellett ebbe a lyukba bemászni, nagyon kellemetlen érzés volt.

Három éven keresztül mindig éjjeli műszakban dolgoztam. A másik két műszak a szemet fejtette, míg mi a lerobbantott kőtörmelékkel lapátoltuk el. A nagyobb darabokból támaszokat építettünk a fadúccok megtámasztására, az aprókat mellé hánytuk, később a nagy nyomás miatt ezek vették át a támaszték szerepét. Dolgoztattak addig, amíg tudtak, vagy meg nem „szöktünk”. 8–10 óra volt a hivatalos munkaidő, de másfélszer annyit kellett ledolgozni. A „szökés” az volt, amikor parancs nélkül hagytuk abba a munkát, rendszerint akkor, amikor a következő váltás is lejött, ilyenkor egyszerűen kijöttünk a csúszdán keresztül a lejtős alagút végére egy csillén, gyalog felmentünk a vízszintes alagútra, és ha a lift üresen indult volna fel, abba szálltunk. Az ilyen munkamegtagadást később megtorolták különféle megvonásokkal, büntetésekkel. A közelben volt egy épület, ebben volt a tusoló, több is. Itt tartottuk a kinti ruháinkat, egy fogason. Feljövételkor megszámláltak bennünket, 30–40–50 fős csoportokban vonultunk el a táborba, ahol kaptunk ennivalót, ott működött a konyha. A zöldséget és egyébből összeszedett dolgokat főzték meg. Úgy hívták: „ebéd”. Nagy ebédlőben 8 személyes asztalok mellett ültünk, az „ebédért” fizetni kellett. Megettük, elmentünk aludni. Pénzért a faluban is, a piacon lehetett venni ételmezt. Őrség volt ugyan a tábor körül, de soha nem lőttek, mindig kiengedtek. Épp oly szerencsétlenek voltak az őrcsapatok is, mint mi. Az otthoni ételmiszer hamar elfogyott, sokszor, hogy legalább legyen ingyen ennivaló, füveket, salátaszerű növényeket szedtünk, ezt főztük spenót gyanánt. Megismertük az ehető növényeket. Hús nem volt, a szegény oroszoknak is vigyázni kellett, hogy a kutyája vagy a macskája ne tévedjen a tábor területére, mert azt a foglyok megették. Ha a bányászok közül valaki megbetegedett, kolhozba küldték gyógyulásra.

Az állandó éjjeli műszakban a 50–60 cm magas vajatban 80–90 métert mászva lapátot, bányászlámpát a kézben tartva leginkább a térdizületek szenvedtek, gyakori volt a bányászok körében a térdizületek és csontok megbetegedése. A térd bedagadt, a bőr alatt hatalmas ömleny keletkezett, amely rettenetesen fáj, és lehetetlenné tette a munkát. Egy jóindulatú puskás őrcsapat gyakran segített ezeken a betegeken, amikor is bicskájával 3–4 cm hosszú vágást csinált a térden, így eltávolított a felgyülemlett genny. A megoldás – akár a fertőzés miatti vérmérgezés, akár mert a bőr gyorsabban gyógyult, mint az alatta lévő sérült terület, és így újra kezdődött a dagadás – gyakran halálhoz vezetett. A bányászok majd 50 %-a szenvedett ilyen betegségben. A tábor vezetésének is feltűnt, hogy kevesebb a dolgozó ember, ezért betiltották „a bicskával végzett műtéteket”. Nekem szerencsém volt, hogy a tiltás után jutott el a térdizületem gyulladása abba az állapotba, hogy hatalmasra feldagadt – szinte emberfej nagyságúra –, és így el kellett hinni, hogy beteg vagyok, orvosi ellátásra van szükségem. 1946 vége felé a 15–20 km-re fekvő Sahti település kórházába szállítottak lovas kocsival nagy hidegben, hatalmas hóban. Így kerültem a kórházba, ahol szakszerűen ellátták a sebemet, és az szépen gyógyult. Tisztelt tudó ember voltam, és addigra már jól beszéltem oroszul, talán még a tudásomat is elismerték, hisz a kórházi dolgozók között is tanultnak számítottam, meg talán még a nyugatit is tisztelték bennem, ezért, meg azért a segítségért, amit félig gyógyultan a magyar betegtársaimnak nyújtottam, igyekeztek minél tovább a kórházban tartani. Segítettem a betegeknél a piacról ételmiszerek beszerzésében, sebek kötözésében, az orvosok gyakran a műtéteknél is kérték a segítségemet, hisz nem borzadtam a vértől, a seb látványától, sem a hús és a csont vágásától, hiszen otthon nap mint nap találkoztam ilyennel apám üzletében. Gyakran boncolásoknál is segédkeztem. 10 hónapot töltöttem el a kórházban, szabadon jártam a piacra, de még moziban is voltam. Azt reméltem, hogy a kórházból fogok hazajönni. 10 hónap után azonban kezdtek keresni a táborban. Eddig nem tűnt fel a távollétem, vagy valaki elmondta, beárulta, hogy a kórházban dolgozok? Nem tudom. Egy nap értem jöttek a táborból, hiába mondta a főorvos, hogy jobb munkás vagyok, mint a fizetett orosz. Azt válaszolták, nem ilyen munkáért vittek Oroszországba. Éjszaka már lent is voltam a bányában.

Levelet írni tudtam a táborból, és kaptam is levelet itthonról. Mindig vártam a hazatérést. Folyamatosan terjedt a hír, hogy mikor indulunk haza, újabb és újabb dátumokkal. Rájöttünk, hogy önmagunk becsapása, ha ezeket elhisszük. Egyszer azonban csak megérkezett az örömhír. Az orosz tiszték sajnálkozva közölték velünk, hogy jöhetünk haza. Az ingyen munkát sajnálták? Az 1500 fős táborból, melynek nagy részét a berényiek tették ki, 1000 fő indulhatott haza. Sokan időközben meg-

haltak, vagy más táborba vitték őket. Jövetben is többször ellenőriztek bennünket, Debrecenben volt a fő ellenőrzés. Hazatértem után mesélték, hogy amikor híre jött, hogy a berényiek jönnek haza, a postásokat és a rendőröket összetrombitálták. Úrlapokon jött az értesítés hazatértünkről, elvileg minden hazatérő küldött ilyet. Hajnali 4 és fél 5 között ki is kézbesítették ezeket a lapokat, melyekre körültekintésből nem csak a saját nevünket, hanem még 8–10 ismerős nevét is felírtuk, hogy tudják egymást értesíteni a szülők, rokonok a hazatérésünkről. Hajnali 5 és fél 6 tájban az egész falu kint volt az állomáson. Elém anyám, apám és nagybátyám is kijött. (Nagybátyám, Weidner Ferenc „Dezső bácsi”, a Weisz textiles üzletében volt segéd, ez az üzlet a berényi piactéren volt a kiskocsmá utcájában). A lassító vonat elé szaladva kiabálták a hozzátartozójuk nevét a családtagok. Elém Dezső bácsi szaladt nevémen szólítva. Miután kórházba kerültem, valaki azt hitte, meg is haltam, ezért ki is szólt: – Ne is kiabáljon! Zoli meghalt! Mire én a másik vagonból rácaffoltam: – Dezső bácsi, itt vagyok! Hazafelé menet apám nem sokat beszélt, egyszer csak belenyúlt a zsebébe, cigarettával kínált. Nevetve mondtam, még mindig nem dohányzom. Három napig reggeltől estig meséltük a velünk történeteket. Ekkor tudtam meg, hogy apám, aki a konyhán dolgozott, egészen a cseh–német határig vonult vissza a magyar seregekkel. Onnan jött haza, szerencsére nem került orosz fogságba. Ekkor tudtam meg még azt is, hogy apám hazatérteig úgy hitte, hogy az egész család, köztük én is, itthon vagyunk. Azonnal magyarosítási kérelmet adott be, így engem Weidner Zoltánként deportáltak, de már Vermes Zoltánként érkeztem haza. A békési gimnáziumban Malmosi (Rau) Mihály és Bujdosó (Rück) Ádám volt a berényi jó barátom. Hazatérésünk után úgy gondoltuk, hogy befejezzük a gimnáziumot. Átmentünk Békésre, felkerestük tanárainkat, mindegyikőjük sajnált minket, igazságtalannak találták a velünk történeteket. Három-négy tanár összefogott, hogy a három év alatt vesztetteket be tudjuk pótolni. Segítségükkel 3 hónap alatt letettük a 7. osztályt. További segítségükkel a 8. osztályon is túljutottunk, úgyhogy 1948 januárjától már együtt jártunk a többiekkel, és sikeresen le is érettségiztünk. 1948 szeptemberében jelentkeztem a műegyetemre, és miután jó matekos voltam (ez hasznomra vált Oroszországban is a bányában), a háromórás felvételi vizsgaidőt ki sem használva, egy óra alatt teljesítettem a követelményeket. 1952-ben mérnöki diplomát szereztem úgy, hogy a tanulmányi idő alatt egyetlen utóvizsgára sem került sor. Tanulmányaim befejezte után a Vízügyi Igazgatóságnál helyezkedtem el, ahol nyugdíjazásomig dolgoztam. Édesapám 1967-ben, édesanyám 2009-ben halt meg. Első házasságomból egy lányom született, második házasságomból egy fiú, feleségemmel közösen neveltük az ő árván maradt fiát is.

A 88 éves Weidner Zoltán után a 16 éves Weidner Zoltánt is meg tudtuk szólaltatni a Szovjetunióba történő deportálásával, jóvátételi munkára való elhurcolásával kapcsolatban. Weidner Zoltán igen szerencsés volt, mert írhatott és kaphatott leveleket. Leginkább a hazatérés gondolata, a szülőkért, hozzátartozókért való aggodás tölti ki a levelek tartalmának nagy részét. A levélíró igyekszik megnyugtani az otthon lévőket. A jó ellátásról, kifogástalan munkakörülményekről ír. (Írhatott.) Leveleit egymás után olvasva ugyanakkor bepillantást nyerhetünk az állandó hitegetés világába a levélírással vagy a várható hazatérés időpontjával kapcsolatban. Láthatjuk, milyen cinikus módon csapják be az orosz intézmények akár még egymást is, ha érdekük úgy kívánja, mindezt csak azért, hogy a deportáltakat ideig-óráig megnyugtassák, minél több munkára hajszolhassák.*

IDÉZET NÉHÁNY LEVELÉBŐL:

Sahty, 1945. július 31.

Drága Jó anyukám!

Végre elérkezett az ideje, hogy levelet írhatok. Ne aggódjon, Anyuka, semmi bajom sincs, jól érzem magam. Remélem, hogy az Otthoniaknak sem történt baja, mióta eljöttem hazulról. Drága Anyukám! Legelsősorban azt szeretném tudni, hogy mi van Apukával, bár már ő is olvasná ezt a leveletem. Nagyon vigyázzanak Magukra és Egymásra, mert egyedül az bánt, hogy mi van régen látott Szüleimmel. ...

Minden hetedik nap szabad, az enyém hétfőre esik. Ilyenkor otthon maradunk, mosunk, varunk vagy alszunk. Ma szerencsére – mivel végre elmúlt a háború – levelet írok. ...

Nagyon kérem Anyukát, ne aggódjon miattam. Jól vagyok, nagyon sok orosz mondta már, hogy hamarosan hazamegyünk. Talán iskolába is járhatok, ha az otthoni helyzet megengedi. Kérem Anyukát, vigyázzon magára és az egész házra.

Sahty, 1946. szept. 23.

Drága Jó Szüleim!

... Nem vagyok sem kövér, sem sovány, 69 kg. ... (Vermes Zoltán 88 évesen 180 cm fölötti magasságú.)

Levelem megkapása után azonnal írjanak, Drága Szüleim! Hogy élnek, mit dolgoznak, Drága Szüleim? Megvan-e a föld még, az ipar? Megvan-e a bicikli, írógép, messzelátó? Hogy van Nagymama, Dezső bácsi, Antalék, Gyöngyiék? Mikorra várják hazamenetelünket? ...

Eddig mindennap a kötözőben dolgoztam, most holnaptól kezdve ugrok egy fokkal. Az orvos azt mondta, hogy mivel már minden fontosat tudok, holnap az operációs teremben dolgozok már. Kapok köpenyt, maszkot, és azután jelen leszek az operációknál.

Sahty, 1946. szept. 27.

Drága Jó Szüleim!

Nem tudom, meddig maradok még a kórházban, de már nem szeretnék a bányába kerülni, hanem innen hazamenni. Úgy sejtem, négy-öt hónapon belül indulunk. Jövő tavaszra otthon leszünk. De sokat fogunk mesélni egymásnak, ha újra együtt lesz a család! Most nemrég újra beszéltem Stefanovicz Károllyal (Madarász A. u. 6.). Ő hadifogoly, tavalý, útban hazafelé fegyverszünet után fogták el. Mivel otthon orvostanhallgató volt, itt mint orvos működik a lágerjükben. ...

Vigyázzanak Anyukáék egymás egészségére! Én is hazakerülök lassan, hogy újra úgy, olyan egészségben találkozassunk, mint elváltunk. Más, vagyon, földi kincsek majd lesznek azután, az egészség a fő. Millió csókot küldök Drága Szüleimnek, fiuk. Zoli.

1946. okt. 12-én

Drága Jó Szüleim!

Ma újra alkalmam adódott, írok egy levelet. Két hete már, hogy a bányában dolgozom, a régi helyemen. Foglalkozásom is a régi, a munkavezetőm is. ...

(Egy ismerős ápolónő a kórházból.) Sajnálkozott, hogy el kellett mennem. Innen ugyanis azzal az ürüggyel kértek ki, hogy visznek haza. Ők jót akarva nekem, kiadtak. (Így került vissza a bányába.) No, nem baj, úgyis hazakerülök. Úgy bízik, hogy fél éven belül. Majd ha aláírják a békét. Ezt a kórházi tíz hónapot és az itteni élményeket soha sem fogom elfelejteni.

Drága Szüleim! Ne aggódjanak a bánya miatt. ...

Egészséges vagyok, és sokat gondolok haza. Vigyázok magamra a munkahelyemen is. Tehát haza fogok menni. Várjanak rám Anyukáék. Járok-e iskolába, vagy nem, ezt majd eldöntjük közösen, ha hazamegyünk. Gondolom, az érettségit legalább le kellene tenni. Írjanak Anyukáék levelet. Ez itt az egyetlen örömöm, ha levelet kapok otthonról.

Millió kézcsók szeretett fiuktól, Zolitól

Vermes Zoltán elmondása szerint a „málenkij robotra” hurcoltatásának történetét gyermekeinek és unokáinak is elmesélte. Így azok megismerhették a XX. század, a 2. világháború utáni kollektív büntetés embertelenségét.

* A korabeli állapotokra jellemző Köhler Júlia közlése, mely szerint Weidner Zoltán édesapja a fiának írt levelet nem Mezőberényben adta fel.

Tóth Antalné Maléth Zsuzsanna

Zsuzsa néni a mezőberényi Református Idősek Otthonában él. 1927-ben született Gyomán, ott is járt iskolába, majd szülei Mezőberénybe, tanyára költöztek, innen vitték el „málenkij robotra”. Fiatalon került Sahtiba. Mint mindenkinek, aki bányában dolgozott, neki is tönkrementek a lábai, leginkább a térde fáj, de azért járni tud, s mint mindenkinek, neki is a mai napig a tüdején ül a rengeteg szénpor, melyet ott belélegzett, s melyet a mai napig fel-felköhög. Szerencséje sem volt, mert a vele deportált apja és bátyja más táborba került, Novosahtiba. Róluk hazaérkezéséig nem is tudott semmit. Míg 1947 nyarán a mezőberényiek többsége hazatért, apja és testvére is, ő nem jöhetett haza csak 1948 júliusában.

T. A-né: 17 napig utaztunk. Mikor odaérünk, az unokanővéremmel, Schmidt Erzsébettel (anyámnak bátyja volt az ő apja), akivel egy kocsiban voltunk, úgy határoztunk, hogy megkeressük, odamegyünk apámhoz, bátyámhoz meg az ő apjához. Kilencvenen voltak egy vagonban, és a férfiak nem engedték meg, hogy odamenjünk. És akkor utolsó éjszaka őket lekapcsolták. Mikor megérkezünk, mi az unokanővéremmel elkezdünk szaladni a kocsik mellett, hogy megtanáljuk őket. De hát már sehol se voltak, őket lekapcsolták.

K. M.: Akkor maga meg?

T. A-né: Én Sahtiban voltam, ők meg Novosahtiban. Mi unokanővéremmel ott voltunk. Nem is találkoztunk. Ők 2,5 évre hazajöttek, én meg csak 3,5-re.

K. M.:Maga miért nem jött?

T. A-né: Hát más jött helyettem, biztos. Csak ezért, mert hát Szabó Árpád rendezte, a berényiek hazajöttek, de hát volt más is, aki még tovább volt kint, Gubis Julika. Weigert Miska, az nem velünk volt, de meghalt már az is. Schmidt Zsuzsi volt a felesége, az is unokatestvérünk volt. Szóval hát a csomag egy része nálam volt, másik rész meg apáméknál volt. Akkor itthon úgy volt, hogy kijöttek értünk este, hogy azonnal jöjünk be ide a mozhelyiségbe. Körözi Jani bácsi jött ki. Mondta neki apám, január van, január eleje, még disznót nem vágtunk, nincs 17 napra való élelmünk, amit vigyünk. Hárman megyünk, nincs mit vinni 17 napra, hagyjanak itt bennünket még éjszakára, hogy levágjunk egy disznót, hogy legyen mit vinnünk. Akkor reggel, mit tudom én hányra, bent kellett lenni a mozinál. Hát megígérte apám, hogy ott leszünk, hát kocsival be is jöttünk Tessedik zugból ide a moziba. Tessedikben laktunk, és anyám meg itthun maradt a három kisebbel, akkor anyám visszament a kocsival, minket behozott. Akkor valameddig itt voltunk, utána pedig elvittek minket Gyulára. Onnan vagoníroztak be bennünket.

K. M.: A Vigadóban voltak Gyulán vagy hol?

T. A-né: Én nem tudom, mi volt a helyiség. Elfelejtettem, hogy milyen helyiség volt. Csak én kimentem a piacra vagy boltba, mert apám is cigizett, sikerült kilépnem. Mikor vissza akartam menni, nem akartak visszaengedni, de nem mertem kint maradni, mert mondom, majd apám vagy bátyám keres, hogy hova lettem. Akkor csak visszamentem. Pedig ott el tudtam volna lépni, na de hát hallom, hogy akik elléptek, megkeresték őket.

K. M.: És mit csinált ott?

T. A-né: Szénbányában voltam. Lent a föld alatt 200 méterre. Egyszer bent maradtam, amikor robbantottak. Mászni kellett a szénbányában, én nem hallottam, hogy robbantás lesz. Mondom, most már annyi. De ilyen kacsán ment ki a szén, amellet kimásztam a folyosóra. Na de hát a folyosón is sötétség volt, de hát sikerült ott mégiscsak megmenekülni megint. Úgyhogy életben maradtam.

K. M.: Mennyit kellett dolgozni? Hány órát? Mit ettek?

T. A-né: Hát mikor mit. Olyan kis halakat, hogy csak a szeme volt, ízetlen, nekem nem kellett. Na de unokanéném is volt, Kispál Zsuzsi, annak az anyja is anyámnak testvére volt. Az volt a konyhán. Egyszer bemegyek, azt mondja, hogy te, az orrod megfagyott, de ne dörzsöld, mert lemegy a bőr. De azóta is mindig hámlik, mindig kenem. Osztán ú, amit tudott egy kicsit segíteni. Apám meg bátyám is tifuszt kapott állítólag, és akkor olyan volt, hogy meg se maradt volna, ha apám nincs mellette. Mert azt mondta, hogy ú, hát apám is tüzelő volt a konyhán, és akkor ugye tudott neki egy kicsit ezt-azt adni, és így maradt életben. Sok minden volt. Elmúlt.

K. M.: És hol laktak? Hol aludtak?

T. A-né: Nagy lágerben laktunk. Eleinte kísérték, őriztek bennünket. Ha valaki meghalt, volt egy olyan szénraktár, odadozták, hogy sokszor mentünk szénért, akkor megfogtuk a halott lábát. Ott volt napokig. Volt sokszor három-négy is. Hát mindenünket eladtunk, hogy enivalónk legyen. Jó volt, ha találtunk egy cső tengerit vagy ha egy cukorrépát, az is jó volt. Itthon meg nem kell. Mondtam, ha hazajövök, nem fogok válogatni, dehogynem. Már most csak válogatok. Megsütöttük a platin azt a csú kukoricát vagy azt a cukorrépát, mindent megettünk. A férfiak megfogták még a kutyát is, és megfőzték. Mikor tavasszal a fű nőtt, akkor meg azt szedték, sós vízben főzték, felfúvódtak, aztán betegek lettek, vízbetegségben meg is halhattak. Férfiak közül sokan meghaltak. Nőkből nem mondhatnám. Hát mi jobban bírtuk. Nem volt olyan igényünk, mint a férfiaknak. Többet ettek meg cigiztek.

K. M.: Amikor jöttek haza a többiek, másik táborba vitték magukat, vagy maradtak itt?

T. A-né: Mink maradtunk ott, éngem is utóbb kivittek egy szőlőterületre, tsz-be. Szőlőt permeteztem, vittem a hátamon a permetezőt. Akkorra úgy látták, hogy a szénbányába nem való vagyok, akkor kivittek a tsz-be, szőlőt permeteztünk. Vittem a permetezőt, amit (azelőtt) sose. A kaja nagyon egyhangú volt, nem nagyon javult 1947 után sem. Én is eladtam az ágyneműmet is meg a nagykabátot, mindent a végire. Laktak ott oroszok. Árultak azok aludtتهjet, mindent. Vettünk többször, ha volt pénzünk, de hát kevés volt a fizetés is, nem futotta mindenre. Hát volt fizetésünk, egy kicsit adtak. De nem sok volt az. Kevés.

K. M.: Levelezni lehetett haza? Leveleket kaptak itthonról, vagy írtak haza?

T. A-né: Én nem. Én nem kaptam, csak mikor bátyám hazajött, akkor ú egy kicsit tudott oroszul, és akkor ú már írt, azt megkaptam. De addig nem kaptam. Apám mindig azt mondta, hogy nem hiszi, hogy jönnek hazafele. Hát gyenge lány voltam, apám nem is hitte, hogy még élek.

K. M.: Akkor ők hamarébb hazajöttek?

T. A-né: Hamarébb, igen. 2,5 évre, én meg 3,5-re. Ők '47-ben, én meg '48-ban jöttem haza. Itt vannak a papírok. Én voltam Sahtiban, űk meg Novosahtiban.

K. M.: Beteg nem volt ott?

T. A-né: Voltam én.

K. M.: Milyen betegségben volt?

T. A-né: A lábam is, ugye a szénbányában nagyon tönkrement. Meg hát máig is még mindig, ha köpök is, nagyon fekete.

K. M.: És mivel gyógyították?

T. A-né: Nem sok mindennel, hanem akkor bent hagytak két-három napot, osztán jól van. Meg hát a sok bogár ellepett bennünket. Mán a vagonban. Volt tetű, volt csótány. Hát igen, ahogy mentünk kifele, egy veder volt a vagonba, abba lehetett székelni. Úgy volt, hogy leszállni nem nagyon hagytak bennünket, őriztek mindig. De utóbb mán mehettünk magunk ki a munkahelyre. Akkor voltam fent is, ilyen csillénél, amin jön a szén, viszi felfele, lefele. Na, de ennyire kellett vigyázni. Ha nem akasztottam jól bele abba a kampóba, akkor ha visszagurult, akkor elütött volna, de hát mindig csak sikerült. Hát volt olyan helyiség, ahun lehetett megmosakodni. Priccsen aludtunk, lent egy sor volt, fent is egy volt. Én fent voltam a felső soron. Szabadidőben egy kicsit mostunk magunkra, meg kicsit rendbe szedtük magunkat, de nem sok szabadidő volt.

K. M.: Mikor és hogyan tudták meg, hogy jönnek haza?

T. A-né: Szóltak előre, meg akinek még volt bogara, levágták a haját kopaszra. Hát elbúkáltunk. Voltak ott olyan vagonok leállítva, szedtük ki egymásnak a hajából. De nagyon sok úgy jött haza, hogy kopasz volt, mint a férfiak.

K. M.: És Máramarosszigetnél vagy Debrecenben szálltak le, hol volt a megálló először?

T. A-né: Nem, én itt szálltam le Berényben, mert anyámék kijöttek elélem.

K. M.: Debrecenben nem is volt?

T. A-né: Nem. Én nem voltam.

K. M.: Egyenesen hazajött Berénybe?

T. A-né: Igen. Kijöttek oda már elébem anyámék az állomáshoz.

K. M.: Sokan jöttek akkor haza, vagy csak maga? Vagy hogy volt ez?

T. A-né: Mikor én jöttem, akkor már nem olyan sokan. Hazajött 2,5 évre a zöme. Nem sokan maradtunk kint.

K. M.: De nem egyedül jött haza?

T. A-né: Nem, hát akkor jöttünk azért egynehányan. Mit tudom én már kik jöttek akkor haza. De Berg Adus, meg Gubis Julika még később. Nem éppen 5 évig voltak. Volt aki hazajött, aki olyan beteg volt, hogy már nem tudtak vele mit kezdeni, akkor azt hazaküldték.

K. M.: A bátyja is katona volt?

T. A-né: Bátyám? Elvitték őket, mit tudom én, dobszóra vagy mire vitték valahova őket, és odavoltak, akkor alig jöttek haza, akkor már jöttek értünk. Oszt anyám meg hát a három kisebbel itthon. Öten voltunk testvérek, ű meg a három kisebbel itthon maradt.

K. M.: Az oroszok vitték el, nem a németek?

T. A-né: Akkor igen. Mert január 1-jén jöttek értünk, benne van a papírban is. Akkor itt voltunk valameddig a mozihelyiségben. Innen vittek át bennünket Gyulára.

K. M.: Hadd nézzem meg! Mert mások a január 3-át mondják.

T. A-né: Igen. Egyiken nekem is elseje van, másikon harmadika. Ez nem az. Az se nem az. Ez se. Itt van, '27-ben születtem Gyomán január 1-jén. 1948. július 30-án jöttem haza. Van, amelyikbe nem elseje van írva, én is találkoztam vele. De abban megvan.

K. M.: A szülei Gyomán is laktak, vagy csak véletlenül született Gyomán?

T. A-né: Ott laktunk. Minekünk ott volt tanyánk Halmagyon, és ott laktunk valameddig. Ott születünk, ott jártam ki a 6 osztályt a kövesút mellett. Krucsó volt a tanító. Mind a 6 osztályt ott jártam végig, utána azt mondta apám, hogy elég gyenge föld volt az a halmagyi. Ott volt egy major is. Ő volt béres, és nem akar egyikünket sem béresnek adni, eljövünk Tessedikbe, ide Berénybe. Itt mindegyiket tudja foglalkoztatni, erre jobb föld van, és akkor, hogy nem ad egyikönket sem béresnek vagy cselédnek. Feles földön voltunk. Azelőtt sajátban voltunk, de azt otthagytuk.

K. M.: És amikor volt ez az összeírás, akkor voltak ott maguknál oroszok megnézni, hogy kik lakkak ebben a tanyában? Vagy hogy volt ez, mikor bejöttek az oroszok? Honnan tudta?

T. A-né: Mink akkor a Hanzély jegyző tanyájában laktunk. De akkor már mentünk el onnan, ott egészen a gát fele, a csőztanyába. A Holt-Körös partján. Már akkor apámék nem voltak itthon, akkor odavoltak, bátyám meg apám, úgy pakoltunk, én meg anyám, de mán az oroszok idebent voltak. Akkor befogtuk a lovat, felpakoltunk, mentünk, de sokszor beszalajtott anyám a kukoricába, mert szembe jöttek velünk. Hát akkor volt, hogy kifogták a lovakat, utána csak egy ló maradt. Avval aztán csak oda tudtunk pakolni. Anyám szántott. Mi olyan kisebb gyerekek voltunk még, de volt egy öreg bácsi nálunk, jöttek az oroszok hozzánk, de hát mindig megvédett bennünket. Tudott egy kicsit oroszul is, meg hát mindig az volt, hogy öltöztek öregasszonynak, meg mit tudom én. Hát sok minden volt. Elmúlt.

K. M.: És arról, hogy összeírják a németeket, arról tudtak, vagy nem tudott, vagy hogy volt ez?

T. A-né: Hogy minek vallottuk magunkat?

K. M.: Igen.

T. A-né: Magyaroknak. Egyikőnk se tudott németül. Hát anyám meg apám tudtak, ők egymással beszéltek, de nem a valódi németet, csak ilyen svábot, de mi, gyerekek nem tudtunk, egyikőnk se. Magyaroknak voltunk vallva. Nem református, evangélikus, de magyar állampolgárnak voltunk.

K. M.: *Ez volt a '41-es év. És '44-ben nem keresték magukat ott valakik, hogy németek vagy nem németek?*

T. A-né: Nem.

K. M.: *Honnan tudták meg a városházán, hogy maguk ott laknak?*

T. A-né: A tanácsházán be volt írva, hogy ki, milyen, vagy mit tudom én. Onnan csak tudták. Onnan írtak ki, milyen Jani bácsi is jött értünk? Már elfelejtettem. Nem tudom már, milyen Jani bácsi volt.

K. M.: *Tolmács volt az a Jani bácsi?*

T. A-né: Igen.

K. M.: *És akkor még azt kérdezném meg, hogy mikor hazajöttek, akkor kaptak-e segílyt vagy valamit?*

T. A-né: Nem kaptunk semmit se. Hát ott kezdtük volna, ugye újra, hazajöttek, akkorra mi már oda elpakoltunk a csösztanyába, és hát feles tanyán voltunk. Jószággal küszködtünk mindig. Jószággunk volt, és forgattuk.

K. M.: *Disznó, tehén ?*

T. A-né: Minden, meg birka, meg minden. Disznó az mindig volt. Azt mondta apám mindig, hogy ha egyszer nem sikerül, van hogy visz, van hogy hoz. Hát aztán így éltünk. 5-en voltunk testvérek, 7-en voltunk. Bátyám volt a legidősebb, utána én. 4 lány volt meg egy fiú.

K. M.: *És akkor a 3 kicsi itthon az édesanyjával.*

T. A-né: Mert egyik, az utánam való '30-as volt, amaz '35-ös meg '37-es. Én meg '27-es, nem voltam még 18 éves. Az volt, hogy 18-tól visznek. Majd csak júniusban töltöttem be a 18-at. Hát 17 és fél voltam. De azt mondták, ahol meglesz apám meg bátyám, ott megleszek én is, holott nem voltunk együtt. Nem is láttuk egymást egyszer se. Nem. Nem is találkoztunk egyszer se.

K. M.: *És mikor hazajött, akkor lehetett kapni lisztsegélyt vagy zsírt, meg pénzt is. Kapott ilyet?*

T. A-né: Nem, nem, semmit se. Apámék pont akkor hordtak, mert akkor még ugye úgy jártak cséplőgépek háztúl házra, és akkor rakták éppen a nagy osztagot. Hordták befele a kévétet, ahogy hazajöttünk. Dolgoztunk tovább. Mentem én is mindig, úgyhogy egy évig voltam otthon. Hazajöttem '48. júniusban, '49. decemberben meg férjhez mentem. Egy évig voltam otthon.

K. M.: *Az evéssel nem volt gond, mikor hazajött?*

T. A-né: Nem, hát anyám mondta mindig. Azt mondja, hogy mérjünk ki nekem egy kiló kenyéret, megeszem. Mondom, ne számítsa ezt ahhoz. Hát az olyan volt, mint a téglá, fekete, meg sületlen, nyers. Ne számítsa ahhoz. Hát vigyázni kellett valameddig. Nem voltam nagyétkű sosem. Mondják is, szomszédok is, most is, hogy mindig olyan kicsit ettél. De hát akkor még csak ment jobban a húsféle, de most már nem kell semmi. De dolgozni mindig dolgoztam. Én meg hozzá voltam szokva mindenhez, kapálás, aratás, mindenhez. És hát mikor hazajöttünk is, akkor utána is, úgyhogy nem esett ki a kezemből. Ha be kellett fogni a lovakat, befogtam, mentem, meg minden. Mikor férjhez mentem is, katona volt az uram. Én befogtam, mentem.

K. M.: *Mikor férjhez ment, akkor utána hova? Ott maradtak kint a tanyán, vagy elment valahova máshova?*

T. A-né: Hát Tarcsára. Tarcsai volt a férjem, egy darabig Tarcsán laktunk, apósomnak a házában, mert az uramnak mostohaanyja volt, és nagyon nem volt jó anyja. Úgyhogy valameddig ott voltunk, utána pedig kimentünk tanyára, feles földekre.

K. M.: *Tarcsára vagy ide Berénybe?*

T. A-né: Ott Tarcsán, a tarcsai határba. Utána ütet bevitték katonának két hónapra a dobozi erdőbe. Magam maradtam akkor is. Ló volt, tehén volt, minden. Meg tudtam csinálni. Befogtam, meg minden. Ellett a tehén, menni kellett az állatorvosért. Mentem. Hozzá voltam szokva a munkához.

K. M.: Gyermeük született?

T. A-né: Nem volt.

K. M.: Igen, hát. Rossz dolog.

T. A-né: Mit csináljunk? Ez van.

K. M.: Korábban beszéltek erről a „málenkij robotról”?

T. A-né: Itthon?

K. M.: Itthon a férjével vagy a szomszédokkal?

T. A-né: Hát sokat nem. Sokat nem beszélgettünk.

K. M.: Van, aki azt mondja, hogy megtiltották. Magának nem tiltották meg, hogy beszéljen róla?

T. A-né: Hát hívtak be a tanácshoz, hogy mondjam el ezt vagy azt, de én azt mondtam, nem megyek. Nem mentem be, de hát akkoriban az volt, hogy nem lehetett. Mikor apámék hazajöttek, akkor még jobban tiltották, de már mikor én hazajöttem, valahogy úgy. Még akkor Hanzély jegyző élt, és annak tanyájában hogy voltunk, azért az sokat úgy segített.

K. M.: Van még valami, amit elmondana szívesen?

T. A-né: Hát, mit mondjak. Sokszor úgy vagyok vele, hogy elmúlt, annyi.

K. M.: Hál istennek.

Köszönöm szépen!

Szücs Józsefné Brücher Magdolna

Magdi néni a mezőberényi Református Idősek Otthonában él. Többnyire ágyhoz kötöttek telnek napjai, csak a legszükségesebb esetben kel fel, akkor is a lehető legrövidebb útra vállalkozik. Fiatalon vitték el „málenkij robotra”. A 17 éves lány derekát egy csille megnyomta az ukrainai Sahtiban, ahol „málenkij robotosként” dolgozott javarészt egy szénbányában, bár gyógyulásra tsz-be vitték. A föld alatt egy robbantás utáni gázmérgezést is elszenvedett, nem csoda, hogy ennyi megpróbáltatás után napjainkra legyengült, a hallása is nagyon megromlott. Elmondása szerint gyermekei – három fia született – ismerik deportálásának történetét.

K. M.: – Szücs néni! Hol laktak itt Berényben a deportálása előtt?

Sz. J.-né: – Templomzugon. Templomzugnak hívták, ott laktunk, ott volt tanyánk. Akkor építettünk tanyát. Tanyán laktunk.

K. M.: – Mekkora volt ez a tanya? Milyen nagy volt a tanya? Mi volt benne?

Sz. J.-né: – Hát a tanya szoba, konyha, kamra, istálló volt. Kilenc hold földje volt az apámnak.

K. M.: – Hány éves volt akkor?

Sz. J.-né: – A tizenhetet az úton töltöttem be. Az apámat előtte elvitték katonának. Én voltam egyedül. Anyám otthon maradt az öcsémmel, úgyhogy engem egyedül vittek ki.

K. M.: – Hogyan tudta meg azt, hogy ki kell mennie Oroszországba? Ez hogy volt?

Sz. J.-né: – Hát itten kidobolták. A piacon dobolták, hogy ki kell menni, úgy jöttek értünk.

K. M.: – Ki ment értük, nem tudja? Ki volt az?

Sz. J.-né: – Katonák. Katonák jöttek értünk.

K. M.: – Ezek a katonák innen Berényből vagy Ladány felől jöttek?

Sz. J.-né: – Hát Berényből.

K. M.: – És akkor kocsival jöttek be a faluba? Vagy gyalog?

Sz. J.-né: – Hát gyalog.

K. M.: – Hova? Berénybe hova kellett bejönni? Hova jöttek be Berénybe? A Szállóba vagy oda az iskolába?

Sz. J.-né: – Iskolába.

K. M.: – Azt tessék elmondani, hogy mire emlékezik Oroszországból. Hogy mentek ki? Mit csinált ott? Hogy volt?

Sz. J.-né: – Vonattal mentünk, vonattal vittek bennünket. Két hétig mentünk ki. Nappal álltunk, úgyhogy éjszaka ment a vonat. Végül megérkeztünk Sahtiba.

K. M.: – Hol laktak? Milyen szállásuk volt?

Sz. J.-né: – Lägerban. A láger emeletes ház volt. Emeletes ház volt, ott voltunk egy szobában nyolcan. Berényiek voltunk mind. Ott mindig káposztalevest adtak enni, meg burizst, húst csak ritkán, az is csak hal volt. A föld alatt, bányában dolgoztam, lifttel mentünk le sok száz métert. A Schäffer fiúk voltak még ott. Három kőműves. Mán meghaltak azok közül is. Lent aztán az volt a dolgunk, hogy megrakott és üres csilléket toltunk egyik helyről a másikra. Nagyon nehezek voltak ezek a csillék, olyan 7 mázsások. Télen-nyáron, nap mint nap ezt csináltam. Úgy volt, hogy toltuk a csillét. Háttal is, mikor felfele is tolni kellett a csillét. Nehéz munka volt. Hát én kint háromszor majdnem meghaltam. Háromszor.

K. M.: – És mi volt a betegsége? Mesélje el, hogy volt ez a háromszori megbetegedés.

Sz. J.-né: – Háromszor úgy voltam vele. Egyszer összenyomott a csille. A föld alatt toltuk a csillét, a masina a csillét hátratólta, odatolt engem a falhoz. Akkor a derekam is nagyon fájt, ezért még ma is sokat beteges vagyok. A csille akkor hátratólta, ahogy megálltam a folyosón, leestem a bányába, mert a szénbányában víz van lent a föld alatt. Víz áll. Hát azóta is csak fáj a derekam. Az a csille összenyomott, aztán visszacurikkolt az a masina. Akkor én meg leestem. Leestem a bányába. Sokat szenvedtem nagyon.

K. M.: – *És máskor milyen betegsége volt?*

Sz. J.-né: – Egyszer gázmérgezést is kaptam.

K. M.: – *Na még!*

Sz. J.-né: – Robbantották a gázt, gázmérgezést is kaptam. Akkor a masina is jött, az is vitt volna ki, de valahogy otthagytott a masina, nem vitt ki, mert akkor is rosszul lettem. Úgy hoztak fel a bányából.

K. M.: – *Hol gyógyult meg, mivel gyógyították?*

Sz. J.-né: – Nem volt ott gyógyszer, ha lázasak voltunk, egy darabig betegszobában voltunk, azután elvittek a tsz-be gyógyulni. Ott legalább levegőn voltunk és többet tudtunk enni, többhöz jutottunk hozzá. A kolhozban szerettünk lenni, mert délben fejték a tehenet, délben tejet kaptunk. Délben mindig tej volt az ebéd. A bányában volt, hogy három hónapig nem láttuk a napvilágot. Mindig nappal lementünk, reggel lementünk, este sötétben jöttünk fel. Három hónapig nem láttuk a napvilágot. Reggel levittek, nappal voltunk a bányában, ott sötét van.

K. M.: – *Nem volt szabadnapjuk?*

Sz. J.-né: – Szabadnap az volt. Egy héten egyszer volt szabadnap. Akkor mostunk. Akkor mostunk magunkra.

K. M.: – *Fürdő volt? Hogy fürödtek? A bányában csupa szénporosak lettek. Hol fürödtek?*

Sz. J.-né: – Volt ilyen fürdő. Fürdő volt.

K. M.: – *S amikor feljöttek, akkor mindig megfürödtek?*

Sz. J.-né: – Igen, közös fürdő volt.

K. M.: – *Odavalósiak dolgoztak a bányában? Azok ott laktak, vagy messzebb volt a lágertől az orosz település?*

Sz. J.-né: – Ott közel laktak. Közel laktak a bányához.

K. M.: – *Tudtak velük beszélni? Mennyi ideig volt kint Oroszországban?*

Sz. J.-né: – Megtanultunk. Két és fél évig voltam kint Oroszországban, de perfekt tudtam beszélni oroszul. Megtanultam.

K. M.: – *Mikor hazajött, akkor Debrecenbe állt meg a vonat?*

Sz. J.-né: – Debrecenbe mentünk.

K. M.: – *És akkor '47. július 29-én jöttek haza.*

Sz. J.-né: – Igen.

K. M.: – *Sokan voltak az állomáson? Berényben sokan várták magukat? Tudták, hogy jönnek haza?*

Sz. J.-né: – Tudták. A fél Berény kint volt a vasútnál. Hajnalban érkeztünk meg a vonattal, de nagyon sokan voltak kint. Vonattal jöttünk Gyoma felől.

K. M.: – *Maga elé ki jött ki? Magát ki várta az állomáson?*

Sz. J.-né: – Az édesanyám meg az öcsém. Akkor még élt az öcsém. Beteges volt az öcsém, meghalt aztán.

K. M.: – *És akkor az állomásról mentek ki a tanyára, vagy akkor tanyán laktak utána is?*

Sz. J.-né: – Tanyán laktunk.

K. M.: – *Mikor hazajött, utána valamikor férjhez ment, ugye?*

Sz. J.-né: – Férjhez.

K. M.: – *Mikor ment férjhez? Emlékezik rá?*

Sz. J.-né: – Mikor is mentem férjhez? Hazajöttem, lány voltam vagy két és fél évig.

K. M.: – Hát akkor '50 körül.

Sz. J.-né: – Utána férjhez mentem.

K. M.: – Utána is kint laktak, mikor férjhez ment, vagy bent lakott?

Sz. J.-né: – Tanyán. Saját tanyánk volt, saját tanyánkban laktunk.

K. M.: – Hány gyermekük született?

Sz. J.-né: – Nekem három fiam volt.

K. M.: – A három fiúnak mesélt arról, hogy mi volt Oroszországban? Mondta nekik, hogy maga volt Oroszországban?

Sz. J.-né: – Mondtam, tudták, persze meséltem. Meséltem nekik Oroszországról.

K. M.: – Jól van. Van még valami, amit elmondana?

K. M.: – Túlélte, hál' istennek! Túl van rajta, elmúlt, nincsen már. Ugye? Nem zargatom tovább, jó?

Köszönöm szépen!

D. J.-né

D. J.-né ma Budapesten él a Stefániát és a Hungária körutat összekötő utcában. Közel élelmiszerbolt-hoz, tömegközlekedéshez, mégis aránylag csendes környezetben. A lakóház, mely maga egy a hatvanas évek táján épült, többemeletes, számos lakónak otthont adó épület, magán viseli a korabeli építészet minden stílusjegyét. Lakói is jobbára az idősebb korosztályból kerülnek ki tapasztalataink szerint. Magdi néni a negyedik emeleten lakik egy szépen berendezett lakásban. A szoba bútorzata a 20-as, 30-as éveket idézi, kellemes, tiszta, otthonos, mint ahogyan a lakója is kedves, vendégszerető ember. Egyedül él, férje meghalt, gyermekük nem született, testvére a város másik részében lakik. Unokaöccse látogatja. Egészsége a sok megpróbáltatás következtében megromlott, nehezen jár, sok mindent elfelejtett, időnként a mindennapi életben is gondjai vannak. Lakótársai azonban vigyáznak, ügyelnek rá. Ott-tartózkodásunk alatt több telefonhívást kapott, néhányan be is kopogtak érdeklődve hogyléte felől.

W. Magdolna 1926-ban született Mezőberényben W. Mihály és H. Erzsébet gyermekeként a Deák Ferenc utca 43. sz. alatti nagy, paraszt-polgári házban. Testvére, Mihály 1927-ben született.

Magdi néni története.

Német elemi iskoláimat Mezőberényben végeztem, Buncsák Gusztáv, Lázár Piroska tanított a németgáti iskolában, majd a polgáriban Györke Lujza néni volt az osztályfőnököm, Nelli néni énekre, Irányi Istvánné a reáltárgyakra tanított. Később Békéscsabára a kereskedelmi középiskolába kerültem. Iskoláimat nem tudtam befejezni, mert bejöttek az oroszok. Nálunk nagy károkat nem csináltak, kértek ezt-azt, aztán elmentek. Így érkezett el 1945 januárja, amikor berendelték előbb a Buncsák-iskolába valamennyi élelemmel és ruhával, majd átkísértek a Szálló épületébe, innen vittek aztán pár nap múlva teherautóval Gyulára egy nagy épületbe. Nem tudtuk, hogy hova visznek minket, meglepett, hogy összeterelik a németeket, nem tudtuk, mi lesz velünk. Aradon, Erdélyen keresztül vittek bennünket, emeletes priccseken aludtunk, majd utána láttuk, hogy a Szovjetunióban vagyunk. Előtte azt sem tudtuk, hol vagyunk.

Kijev után Novosahitba érkeztünk. Az állomásról kocsival vittek a dróttal bekerített táborba, ahol nagy épületek voltak. 20–30 fő aludt egy szobában emeletes priccseken, én mindig emeleten aludtam. Piltz Gizivel és unokanővéremmel, Hoffmann Zsuzsannával, aki az Erzsébet királyné utcában lakott, egy évvel volt idősebb tőlem, szóval velük kerültem egy helyre. A műszak 8 órás volt, két műszakban dolgoztunk, palát válogattunk, azaz ki kellett szedni a palát a szén közül, mielőtt bekerült a vagonba vagy a teherautóra. Az étkezésünk nagyon egyhangú volt, állandóan burizslevest, savanyú káposztalevest adtak enni, tea is volt. Holminkat adtuk el az ottaniaknak kenyérért, tejért, krumpliért cserébe. Nagyon kislány voltam, a „lityinántok”, akik férfiak voltak, békén hagytak. Számokon tartottak nyilván bennünket, az anyám 849-es volt.

Zsuzsa egyszer megbetegedett, betegszobán ápolták, majd kórházba vitték be a városba, Sahtiba. Együtt voltak ott oroszok és magyarok a kórházban. Végül Zsuzsa tifuszban meghalt, arra gyanakodtak, hogy valamit vett a helyi lakosoktól, és az okozta a betegségét. Zsuzsát végül is a mi táborunk melletti temetőben temették el. A táborban egyébként volt mosdó, szappan ugyan nem, annál több tetű, amit gőzöléssel irtottak ki a ruhákból, mosni is lehetett. Testvérem is itt volt, másik épületben, ő a bányában dolgozott. Nem szoktak erről a mai napig beszélni. Az emberek nem voltak rosszak. Mindig mondták, nemsokára mentek haza, de nem hittek ebben. Egyszer aztán minden berényit ha-zaengedtek. Édesanyám várt az állomáson, nagy öröm volt, végig sírtuk az egész Deák Ferenc utcát

annak ellenére, hogy végleg hazakerültünk. A nővérem nem Mezőberényben lakott ekkor, akkor már férjhez ment egy csabai tóthoz, onnan nem vittek el annyi embert. Az unokanővérem anyjával féltem találkozni az utcán, féltem beszélni a lánya haláláról. A Hoffmannokat kitelepítették ekkor már Németországba, a Wagnerek többsége maradt. Az iskoláimat be szerettem volna fejezni, kellett volna az érettségi. Bejelentkeztem a kereskedelmi középiskolába, hogy tanulni akarok, elküldtek Pestre. Szabó Árpád megtudta valahonnan tanulási szándékomat, és ő ösztökélt. Úgy felvételiztem, mintha meglett volna az érettségim, a „málenkij robotot” betudták érettséginek. Magyar–történelem szakra fel is vettek, elhelyezkedni azonban csak az Árpád kórházban tudtam, esti tagozaton tanultam, elvégeztem a csecsemőápolói iskolát is, a klinikára kerültem ápolónak a gyermekosztályra. Majd az Árpád kórház napközijében dolgoztam, mikor elvégeztem a pedagógiai iskolát, bent laktam a klinikán. Szerencsémre, mindig volt támogatóm, így például sokat segített az orvos Holló József. Zamárdiban dolgoztam két évig, majd Újpestre kerültem nevelőtanárnak. Nagyon megviselt a „málenkij robot”, nehezen vergődtem ki belőle, féltem a házasságtól, későn mentem férjhez. Férjem, Jóska vegyész mérnök volt, gyermekünk nem született. Németségemről, a „málenkij robotról” az ötvenes években hallgattam, mint a sír. Később sem beszéltem róla. Igyekeztem mindent elfelejteni. Pszichésen nagyon megviselt, túl érzékeny vagyok, Zsuzsa halála nagyon megviselt, „nem vagyok, ki voltam egykoron”, ez most is érződik nálam. Inkább nem beszélek róla, felidéződnek az emlékek, nem szeretem.

Vida Jánosné

Vida Jánosné Gubis Julianna 1926. március 30-án született Mezőberény határában, tanyán. Ma a városban él egy szépen gondozott kertes házban, férjezett gyermeke szomszédságában. Egyedül él, korát, átélt megpróbáltatásait meghazudtolóan jó egészségben. Gondozza a kertet, rendben tartja otthonát. Nem is érti az ember, hogy ez az alacsony, törekeny nő, hogyan élhette át a „málenkij robot” minden nehézségét. 1945-től 1949 végéig tartott deportálásának ideje, melyet jórészt föl alatti munkával töltötte, 180 méter mélyen, megrakott csillék vontatására kényszerült, de szénrakodó, tsz-ben dolgozó munkásként is igénybe vették. Azt mondja, mindig oda küldték, ahol szükség volt dolgos kézre. Szívesen beszélt deportálásának történetéről.

K. M.: – *Julika néni, tessék mondani a nevét, meg mikor született, meg ezeket az adatokat!*

V. J.-né: – Gubis Julianna vagyok. 1926. március 30-án születtem, akkor tanyán laktunk. Szüleim béresek voltak. Akkor olyan volt, hogy a gazdának volt olyan lakás, ahol a béres lakott, aki egy egész éves volt, annak volt ott lakása.

K. M.: – *Igen. Egy gazdánál voltak, vagy mindig másnál?*

V. J.-né: – Hát, jó hely, ahun meg voltak elégedve az illetővel, aki dolgozott, akkor ott voltak több évig. Dehogy akkor pont kinél voltak, azt nem tudom. Csak azt tudom, hogy voltak a Madarász Magdinak a nagymamájánál. Akkor körülbelül, mikor én születtem, akkor ott voltak Madarászéknál, mert a bátyám '25-ben született, én meg '26-ban. Mostanában gondolkozok rajta, hogy mit csináltak akkor ott kint két kicsivel. Egyik volt 1 éves 3 hónapos, meg hogy két bölcső volt ott. Csak azt tudom, hogy azt úgy emlegette anyukám, Mojzsisék, Mojzsisék. A Madarász Magdinak valami nagyszülei vagy kik.

K. M.: – *Hány testvére van? Már egyet említett.*

V. J.-né: – Van a bátyám, a húgom, a Tóthné, biztos ismeri, mert a fél Berény is ismeri meg öcsém. Ő Pesten lakott, de meghalt már, meg a bátyám is meghalt. Négyen voltunk, 2 fiú, 2 lány.

K. M.: – *Édesanyjának a lánykori neve?*

V. J.-né: – Schäffer Julianna.

K. M.: – *Tanyán voltak, hogyan beszéltek otthon?*

V. J.-né: – Hát apus tót, anyukám német, én meg tiszta magyar. Úgyhogy se tótul, se németül nem tanítottak.

K. M.: – *Akkor csak magyarul.*

V. J.-né: – Csak magyarul.

K. M.: – *Hova járt iskolába?*

V. J.-né: – Az ókertibe. Mire iskolába mentünk, mán akkorra építettek anyukámék házat, ami még mindig megvan. Nem tudom, ismeri-e a Konyár-tanyát, a Marton Misié. Az már addigra felépült, mire iskolába mentünk. Hogy akkor hogy kellett spórolni, meg hogy csinálták, már fel volt építve. Ez nem kölcsönre volt. Ezt ők maguk építették, apusék vetették a vályogot. Ott az ókerti iskolába jártam 6 osztályt, meg három ismétlőt.

K. M.: – *Ki tanította?*

V. J.-né: – Egyik Vörös Lajos, aztán volt Győri, aztán a Kovács tanító.

K. M.: – *Amikor jöttek be az oroszok, akkor hol laktak?*

V. J.-né: – Akkor én szolgáltam a patikában a Szabónénál. Mikor azok jöttek, ottan, ahogy a

sarkon van az a, most nem tudom, mi van ott, kocsma vagy mi, akkor erről is dobtak le egy bombát, meg amarról is. Úgyhogy a két bomba közt volt ottan az a hosszú ház, Márton Mihály lakott akkor ott. És akkor, ahogy dobtak le bombát, ott lett egy nagy gödör. Az összes becsukott ajtót kicsapta, és ahogy nekünk volt a patikusnéval a konyha, ottan az ajtót leverte. Akkor én főztem, egy libát vettem a patikusné valahonnan, és a sparhelton, berakott sparhelt volt, oda is az üvegek csak úgy repültek.

K. M.: – *Gondolom, ez 6-án lehetett. Ebédet főztek akkor délelőtt?*

V. J.-né: – Igen, igen. És akkor még kimentünk oda, Ókertbe, ahonnan laktunk, még tengerit törünk, és akkor jöttek a tankok, a tengeriföldeken keresztülmentek, ott az Ókertben kint.

K. M.: – *Mind az egész család ott volt kint Ókertben?*

V. J.-né: – A bátyám asztalosnak tanult, Czinkóczi Gyuri bácsinál, de már kitanult.

K. M.: – *Összeírták valamikor a németeket. Hallottak erről?*

V. J.-né: – *Összeírtak, mikor a patikában szolgáltam. Akkor jött ott egyszer egy ember, és akkor összeírás volt. De nem mondták, hogy mért.*

K. M.: – *Ki volt ez az ember?*

V. J.-né: – Nem tudom, nem tudom. Egy valaki meg volt bízva biztosan.

K. M.: – *Ez '44-ben volt?*

V. J.-né: – Igen.

K. M.: – *Tehát ahogy az oroszok bejöttek, utána.*

V. J.-né: – Előtte.

K. M.: – *Előtte?*

V. J.-né: – Előtte. Előtte volt összeírás.

K. M.: – *Az '41-ben volt.*

V. J.-né: – Nem. Hát én mikor a patikában szolgáltam, akkor írtak össze.

V. J.-né: – Nem, nem. Ott volt egy ember, kérdeztük miért írnak össze. Nem tudtak róla.

K. M.: – *És akkor megkérdezték, hogy a szülei is hol vannak?*

V. J.-né: – Nem, nem.

K. M.: – *Csak magáról?*

V. J.-né: – Igen, igen.

K. M.: – *Mikor tudta azt, hogy na, most gyűjtik össze az embereket? Arra emlékezik, hogy mikor volt az a nap, decemberben vagy januárban tudta meg azt, hogy el fogják vinni a németeket?*

V. J.-né: – Decemberben.

K. M.: – *Decemberben?*

V. J.-né: – Mindjárt újév után, akkor mit tudom én, papírt kaptunk, akkor aztán szedtek össze bennünket. Hát dolgoztak a polgári iskolában is, úgyhogy kellett menni.

K. M.: – *Már akkor úgy vitték az embereket munkára az oroszokhoz, be volt osztva, hogy kinek mikor kell mennie?*

V. J.-né: – Igen. Olyan is volt, hogy a Bandiékot, leventéseket is összeszedték, hogy viszik, valameddig mentek, valaki széjjelosztotta őket, csak onnan visszajött. A leventéktől. Ez decemberben volt, persze. Úgyhogy onnan visszajött, és ide meg hát elvittek mind a kettőnket.

K. M.: – *Tehát decemberben már tudták vagy gondolták, hogy el fogják vinni magukat, vagy valakiket.*

V. J.-né: – Azt nem tudtuk. Január elején mikor összeszedték az embereket az iskolába, és mondták, hogy mentek dolgozni, két hétre, munkára.

K. M.: – *És hova kellett menni?*

V. J.-né: – Az ókertbe. Értesítettek, hogy a Luther utcai iskolába kell menni. Ott voltunk két vagy három napig. Engem meg a bátyámat vittek be. Ott volt a sok nép összegyűjtve, és akkor még hoztak valakiknek valamit otthonról.

K. M.: – *Igen.*

V. J.-né: – Aztán, azt hiszem, harmadikán vagy hogy mentünk el innen. Minket mindjárt újév

után hívtak oda az iskolába. Én valami autófélével mentem. Minekünk egy zsákba volt pakolva a holmink.

K. M.: – *Mit vittek?*

V. J.-né: – Együtt a kettőnknek. Hát olyan pokrócot (*rongypokróc*), mint ott van. Mit visz egy szegény? Ahun van 4 gyerek, és akkor a kettő egyik ágyba, másik másikba, kellett dunna. Hát kispárnát azt vittünk, meg hát ilyen pokrócot takarónak. Nem tudtuk, hogy mink ennyi ideig ott leszünk. Hát azt mondták, hogy két hétre megyünk dolgozni. Azt nem mondták akkor még, hogy Oroszországba.

K. M.: – *Azt sem tudták, hogy hova mennek. Ennivalót vittek?*

V. J.-né: – Akkor még nem ilyen kenyerek voltak, mint itt, hanem mint a kuglófsütő, olyan nagy, hogy a kemence száján vigyázni kellett, hogy kijön-e.

K. M.: – *Gyulán hova vitték magukat?*

V. J.-né: – Engem a Göndöcs-kertbe, mert mikor este jöttek oda az autóval értünk, és akkor egy csúnya ragyás arcú tiszt volt ott. Ahogy az ajtón jöttünk volna ki az iskolából, hát mink egymás mellett mentünk volna, és akkor a férfit arra lökte, engem erre. Úgyhogy akkor már elválasztottak a bátyámtól.

K. M.: – *Itt, Berényben.*

V. J.-né: – Itt, Berényben. A bátyám egy évvel idősebb volt, meg ő volt a fiú, mert a csomagot lovas kocsi vitte, és akkor nála volt felírva annak a kocsisnak a neve, ahova bele volt pakolva a holmi is. Ahogy az úton mentek az autók, akkor láttam, hogy elkanyarodtak, nem ment mind együtt, hanem volt, ami elkanyarodott, és akkor már tudtam, hogy na, most már nem leszünk egy helyen. Én a Göndöcs-népkertben voltam, ű meg tán bankban. Volt ottan egy olyan orosz, aki tudott magyarul, azzal beszélt, hát így az én holmimat, ennivalót vagy valamit küldött oda nekem.

K. M.: – *Meddig voltak Gyulán?*

V. J.-né: – Itt van egy kis papír, még amit a bátyám írt.

K. M.: – *Az jó lenne, majd megkeressük a végén.*

V. J.-né: – Nekem volt egy katonaláda, ami apusé volt valamikor, nekem abban volt aztán a holmim. Olyan 60x60 cm-es volt az. Mikor elindultunk, akkor még egy szerelvényen voltunk, de nem egy kocsiban. Én voltam a 27-ben, ő meg megint másikban. Ott meg voltunk nagyon sokan. Marhavagonok voltak. Priccseken aludtunk, én alul voltam. Felettünk, ott is voltak tán vagy heten, de azok is csak úgy tudtak megfordulni, ha egyszerre fordultak. És én meg azon a kis lánán ültem, így összeguborodva, és az volt az alvás.

K. M.: – *Úgy utazott.*

V. J.-né: – A vagon közepén volt egy kis vaskályha, aztán akinek volt ennivalója, mert hát voltak almásiak, azoknak sok ennivalójuk volt, zsákszámra volt, akkor azon a kis kályhán, azon főztek, és körül kellett nekik állni, mert ahogy dőcögött a vonat, akkor az a kis lábos vagy valami le ne repüljön. Ott meg férfiak nők együtt, az egyik sarokban volt egy veder, ami a WC volt.

K. M.: – *És akkor azt ették, amit vittek magukkal?*

V. J.-né: – Kinek mije volt.

K. M.: – *Inni?*

V. J.-né: – Volt, aki vitt baltát, akkor volt, aki kiskantát vitt, s ha a vonat megállt, akkor úgy fentről csorgott ott valami víz (*gőzösök üzemvize*), akkor odatartották, akinek volt, és akkor az el volt osztva. Akinek kellett, adott egyik a másiknak.

K. M.: – *Merre mentek, azt tudja?*

V. J.-né: – Azt nem tudom. Semmit nem láttam.

K. M.: – *Mennyi ideig mentek?*

V. J.-né: – Kilencedikén indultunk, vagyis vagoníroztak be Gyulán, és azt hiszem, 27-én vagy hogy értünk oda.

K. M.: – *Hova?*

V. J.-né: – Én akkor Sahtiba.

K. M.: – *És a bátyja is odament?*

V. J.-né: – Nem. Mikor már úgy csak beszéltek, hogy most már majd ki fogunk szállni, akkor ű még mondta nekem, ű elöl volt a szerelvényen. Mikor megállt a vonat, és ki lehetett menni, leugrottunk, akkor szaladtunk összevissza a hóba pisilni, meg mit tudom én. Azon gondolkozok, hogy mibe töröltük a fenekünket. Hát nem volt nekünk se papír, semmi. Mit tudom én, hogy volt.

K. M.: – *Szörnyű állapotok voltak. És akkor a testvére hova került?*

V. J.-né: – Akkor az ű vagonjában olyan társaság volt, hogy hát énekeltek, daloltak, avval töltöték az időt. Egyszer hallottuk, hogy a másik oldalon énekelnek, na, akkor tudtuk, most már széjjelkapcsoltak. És úgy is volt, hogy széjjelkapcsoltak bennünket. Akkor, mikor reggel kiszálltunk, akkor a csomagokat leraktuk, kiraktuk ott csomóba. Azokat aztán úgy hozták be a lágerba autókkal. Az nem volt, hogy ez most a 27-es vagonbúl van, azt lerakták ott az udvaron, s aki odatartozott, az ment, előszedte a sajátját. Onnan meg bevitték egy helyiségbe, már ott a lágerban, ott le kellett vetkezni teljesen. Vitték a ruhánkat a fertőtlenítőbe. Azon gondolkoztam sokszor, így összefogták az orosz nők, vitték, hogy hogyan találtuk meg a saját holminkat, amikor azok összekeverték. Hogyan találtuk meg, hogy na, nekem hun a bugyim, hun a blúzom, vagy mit tudom én.

K. M.: – *Hát csak megismerték, mikor meglátták.*

V. J.-né: – Abbúl hogyan szedte ki az a sok meztelen liba a saját holmiját?

K. M.: – *Mikor utaztak, már akkor is voltak tetvek, előjöttek a tetvek?*

V. J.-né: – Persze, azért vitték fertőtleníteni.

K. M.: – *És mit dolgozott ott Sahtiban?*

V. J.-né: – Odaértünk 29-én vagy hogy, akkor csak február 16-án, pont a névnapomon, akkor kezdünk vagy kezdtem dolgozni. Az alatt az idő alatt, ami eltelt, amióta oda bementünk, addig válogatták, hogy ki iparos, milyen mestersége van, cipész vagy szabó. Közben mindig kellett sorakozóra vonulni, négyesével felállni, és akkor kétszer, háromszor olvastak, mert biztos elfelejtették, hogy hát mennyi volt. Akkor újraolvasták. Volt, hogy éjszaka is eszükbe jutott, és akkor is volt sorakozó. Azután akkor fenti munkával kezdtem. Csillét toltam, ami tele volt szénnel vagy palával.

K. M.: – *Mennyien voltak egy szobában?*

V. J.-né: – Mikor hogy. A szobák nem voltak egyforma nagyságúak, 7 és 14 személyesek voltak. Olyan sokszor kellett nekünk ottan költözgetni, mert azokat rakták egy helyre, aki mondjuk, három műszakban dolgoztunk, hogy éjszakás vagy nappalos. Sokszor kellett költözni egyik helyről a másikra. Priccsen aludtunk.

K. M.: – *Hát akkor először fönt dolgozott?*

V. J.-né: – Igen.

K. M.: – *Ott mit dolgozott?*

V. J.-né: – Csillét toltam.

K. M.: – *De fönt a felszínen?*

V. J.-né: – Igen. Meg aztán szilkéztünk. Az olyan volt, mint itt a saroglya. Egyik viszi elöl, másik hátul.

K. M.: – *Mint a maltert, mikor a kőműveseknek hordtuk itt.*

V. J.-né: – Szalagon jött a bányából a szén. Azt úgy kiborítottuk. A palát hordtuk egyik helyről a másikra. Palát válogattunk. De az nagyon rossz volt ám abban a hidegben. A palát dobáltuk kifele a szén közül.

K. M.: – *És a csillét meg hogy, sínen tolták?*

V. J.-né: – A csillét így tolni kellett, volt vagy tíz mázsa.

K. M.: – *És hányan toltak egy csillét?*

V. J.-né: – Mikor lent voltam, ketten, egy olyan kis orosz nővel, mint én. A liftből kihúztuk az üres, fagyos csillét, a telit meg benyomtuk és azt felvitték. A lift előtt volt egy vaslap, ami a tízmázsás csillét megbírta. Ezen volt a fordító, ezzel megfordítottuk és rátoltuk a sínre. A telit hátra, üreset vissza.

K. M.: – Igen. A fordító, mint a vasútnál is vannak ilyen fordítók, a csilléknél is olyan volt. És akkor először fent dolgozott. Meddig volt?

V. J.-né: – Hát azt én nem tudom.

K. M.: – Nem tudja. Utána lekerült. Ott több szinten dolgoztak?

V. J.-né: – Ha fent dolgoztunk, akkor vagy szilkézni, vagy válogatni kellett. Egyszer jött Molotov orosz főnök. Biztosan látta, hogy ez a kicsi társaság jól dolgozik, akkor már letettek. 180 méter mélyen ment a lift. Lent szintén csillét toltunk egy orosz nővel. Gyakran leesett a csille a sínről, akkor ez az orosz nő meg én is, meg a másik kis orosz nő megemeltük a hátunkkal, a másik meg egy deszkával visszaemelte a sínre a kereket a helyire.

K. M.: – Nagyon nehéz volt.

V. J.-né: – Igen. Ott csorgott a víz a liftnél. Aztán fentről jött télen az a hideg, deres valami, odaragadt a kezünk a csilléhez.

K. M.: – Lent, alul nem volt víz?

V. J.-né: – Na, ott nem.

K. M.: – A bányában nem volt víz?

V. J.-né: – De volt, ahol volt víz, de ott közvetlenül a liftnél úgy volt, hogy tocsogott, de úgy nem, hogy állt.

K. M.: – Csak azért, hogy nem vizesedett meg a ruhájuk?

V. J.-né: – Hát úgy neköm is volt. Akkor mire bementünk, addigra a kendő megfagyott a fejünk körül, merthogy csak vizes volt, ahogy a liftbe csurgott a víz.

K. M.: – Rendes fürdőben fürödtek, mikor kijöttek a bányából?

V. J.-né: – Így fent voltak a csövek, és onnan jött a víz, úgyhogy az orosz nők is, meg mink is ott fürödtünk.

K. M.: – Ez az orosz nő, ez hogy került oda? Rendes munkás volt? Kapott pénzt?

V. J.-né: – Hát orosz munkásokkal voltunk együtt.

K. M.: – Tehát ők ott laktak?

V. J.-né: – Igen, igen. Hát ott dolgoztak ők is a bányában. És akkor minket is odavittek, mert hát az emberek odavoltak katonának. Amikor kiszálltunk a vonatból, mentünk reggel, akkor csak nézzük, fekete ruhába fehér kendő, az is fekete. Húha! Ja, igen, elkezdtünk menni, akkor láttuk a nagy szénkupacokat, hú, akkor mi ide bányába jöttünk. Hát itt a nők is kéményseprők? Ahogy mentünk, mentünk tovább, akkor mire odaértünk, rájöttünk, hogy bányába jöttünk.

K. M.: – Igen. Végig a bányában dolgozott?

V. J.-né: – Nem. Én sok helyen dolgoztam.

K. M.: – Hol dolgozott még?

V. J.-né: – Először ott kezdtem fent a fenti munkán.

K. M.: – Igen.

V. J.-né: – Akkor voltam lent. Aztán a bányában is, aztán az előkészítőnél voltam, ahol nem mindig egyformát dolgoztam, hanem kölcsönadtak, ahun kellett valamit csinálni, úgyhogy én bejártam a bányát.

K. M.: – Ott mit csinált az előkészítőben?

V. J.-né: – Például ha omolás volt, a palát kellett hányni tovább.

K. M.: – Értem most már.

V. J.-né: – És akkor mindig volt olyan hónap, hogy 17 napot kölcsön voltam. Mindig máshun, máshun.

K. M.: – De mindig a bányában?

V. J.-né: – Igen.

K. M.: – Fizetést vagy valami pénzt kaptak?

V. J.-né: – Mi kaptunk fizetést, igen. Ahun a bátyám volt, azok tán nem kaptak fizetést, hanem ilyen novosahtisok mit mondanak? Olyanoknál volt?

K. M.: – *Voltam, igen, voltam. Hát ott is van, aki kapott, van, aki nem. Összevissza mondják.*

V. J.-né: – *Mi azt hallottuk, ottan tán nem, de enni mindenki kapott. Itten meg ki, hogy keregett, úgy osztotta be magának.*

K. M.: – *Hát igen, meg mit lehetett csinálni evvel a pénzzel? Mire fordították?*

V. J.-né: – *Nekünk fizetni kellett az ételért, meg fizetni kellett a vízért, a villanyért, úgy mindeért fizetni kellett. Azt levonták.*

K. M.: – *És akkor ami maradt, azon tudtak venni valamit?*

V. J.-né: – *Később igen, mert hoztak oda be a lágerba árulni fél kiló vagy fél literes üvegben aludttejet, meg kis napraforgót, azt mindenféle árulták.*

K. M.: – *Ki nem lehetett menni a lágerból?*

V. J.-né: – *Majd később lehetett, de előbb nem. Mindig örök kísérték a munkahelyre.*

K. M.: – *Oda-vissza mindig örök kísérték?*

V. J.-né: – *Igen. Ott is volt, hogy feljöttünk, és akkor össze kellett várni, hogy mindig jön anyi, hogy meglegyen a létszám.k.*

K. M.: – *Igen. Mit ettek?*

V. J.-né: – *Káposztalevest, burizslevest, köleslevest. Céklát. Megfőzték, aztán megdarálták. A konyhán voltak ilyen nagy tepsik – mert a konyhán is dolgoztam –, abba szépen azt olajjal elkeverték a céklát. Ha az úgy lett volna kiadva, az megfelelt volna. Csak ugye, nekem mondta ott egy orosz ember, hogy aki lop, csal, hazudik, az tud létezni.*

K. M.: – *Balesetek voltak a bányában?*

V. J.-né: – *Voltak.*

K. M.: – *Mert olvastam orvosi jelentésben, volt, hogy ráesett a vállára a gerenda, vagy gázmérgezést kapott, tehát ilyen nem, ilyenről nem tud?*

V. J.-né: – *Hát biztos volt.*

K. M.: – *Orvos volt a kórházban?*

V. J.-né: – *Orosz volt. Kijárt a lágerba, volt egy helyiség.*

K. M.: – *Maga nem volt beteg?*

V. J.-né: – *Voltam. Egyszer a lábamon lettek valami gumók. Elmentem az orvoshoz, és ott rosszul éreztem magamat. Akkor egyszer éreztem, hogy rosszul voltam. Én olyan voltam, hogy énnekem inkább kevés volt a lázam, nem volt. Akiknek láza volt, az volt beteg. Mikor egyszer jött komisszió, hogy hát vizsgáltak, megnézte a pulzusomat, szíve jó, itt marad. Ennyi volt a vizsgálat.*

K. M.: – *Azt a dagadást nem kezelték? Avval mi lett?*

V. J.-né: – *Nem tudom. Valameddig kaptam egy pár napot, aztán valahogy elmúlt. Nem volt ott gyógyszer.*

K. M.: – *Azt mondja mindenki, hogy nem volt gyógyszer. Meddig volt kint?*

V. J.-né: – *Én? Az utolsókkal jöttem haza.*

K. M.: – *Az mikor volt?*

V. J.-né: – *'49. november 27-én. Már az oroszok mondták, hogy Magyarország nem kér minket.*

K. M.: – *Na, tessék!*

V. J.-né: – *Mert még hadisarcban voltunk.*

K. M.: – *Azt nem is kérdeztem, hogy azt tudja, hogy milyen alapon vitték el pont magát, egy ilyen kis vékony semmiséget?*

V. J.-né: – *Azért, mert német volt anyukám. Anyukámnak a neve német volt. Ott kint nekem mondták az oroszok is, Juliska, hogy kerültél te ide?*

K. M.: – *Tehát nem lehet tudni. De volt, aki itthon maradt, volt, aki hiába volt német nevű, mégis itthon maradt.*

V. J.-né: – *Hát biztos megvolt már a létszám akkor, vagy hát mit tudom én.*

K. M.: – *Én se tudom, csak kérdezem. Ki döntötte el, hogy ki megy?*

V. J.-né: – *Hát csak a vezetőség.*

K. M.: – *Ki volt a vezetőség?*

V. J.-né: – Hát én nem tudom. Akkor ilyesmivel nem törődtünk. Hát a többiek mit mondanak, ki volt a vezetőség?

K. M.: – *Hát mondanak itt, egy tolmácsot emlegetnek nagyon, aki nem volt emberséges.*

V. J.-né: – *Hogyhívjákot?*

K. M.: – *Hát azt akarom kihúzni magából.*

V. J.-né: – *Két testvér volt ott. Tolmácsok. Nahát, hogy nem jut eszembe a neve!*

K. M.: – *Meg emlegetnek egy asszonyt is itt a városházán.*

V. J.-né: – *Nem, nem tudom. Hát lehet, hogy volt. Nem emlékszem.*

K. M.: – *Mikor hazajöttek, Debrecenbe érkeztek?*

V. J.-né: – *Debrecenbe.*

K. M.: – *Ott mi volt Debrecenben? Ott mit csináltak? Ott kellett kapjanak egy papírt.*

V. J.-né: – *Hát ott kaptunk egy papírt, egy díjmentes utalványt Debrecen–Mezőberény állomásig vonatjeggyel. Mink itthon kaptunk tán 20 Ft-ot.*

K. M.: – *A bátyja mikor jött haza?*

V. J.-né: – *Ő hamarébb. Akkor konyhán dolgoztam, és megengedte az orosz tiszt, az öreg kapitány, hogy én szolgáljam ki őket, akik jöttek haza. Schäffer András mondta is (egyidősek voltunk, szomszédok is voltunk itthon, meg iskolába is együtt jártunk), Julika, hát te még mindig dolgozol? Mondom, én nem megyek haza. Schmidt Margit, aki szintén berényi volt, anyukámnak azt mondta, hogy hát azért nem jött haza, mert az orvos azt mondta. Mondjuk igaz volt, én jöttem ki a konyhából, az orvosi rendelő fele, ahogy volt nekünk a lakás, az abban az épületben, földszinten volt, és akkor azt mondta, hogy én nem megyek haza. Mert az orvos azért mondta, mert én kérdeztem volt tüle. Azt mondta, hogy nem megy, mert nincs ott a neve. Az öreg kapitány nekem azt mondta, hogy a tolmács a bűnös, hogy ott maradtam. Mert űk kiadták, hogy az összes berényi nevét írják össze, azok mennek haza. Még ott a konyhában a kenyeres – Kátyának hívták –, az is mondta, meg a konyhában, aki volt, az is egy idős ember volt, az is mondta, hogy írják oda a nevemet.*

K. M.: – *Igen, igen. Akik Krivojrogban voltak, azok ércet, vasércet bányásztak.*

V. J.-né: – *Klein Jóska is ott volt.*

K. M.: – *Azt mondja mindenki, hogy ott (Sahtiban) jó szén volt, jól lehetett vele fűteni.*

V. J.-né: – *Igen, ami szén volt. De csak ilyen rétegben volt.*

K. M.: – *Igen, 20-30 centis, mondták.*

V. J.-né: – *Alatta meg felette voltak olyan leomlások, hogy mikor felnéztem, akkorának láttam, mint egy templom. Annyi szén volt leomolva. Aztán voltam olyan helyen is a bányában, (mindig kölcsön voltam adva), hogy ilyen nagy láncszem, ujjnyi vastag láncszem, abból kettő egymás mellett ment, az mozgatta azt a csúszdát, amibe az emberek belerakták a szenet. És akkor én ott voltam egy olyan kis helyiségben, hogy csak így összekuporodva tudtam ülni, mert ott nem kellett dolgozni semmit, csak azt a gépet kezelni. A lámpám fel volt valamire akasztva, mikor már hallottam azt, hogy nem dolgoznak, csend van, nem jeleznek nekem, hogy ott nekem valamit meg kellene mozgatni, hát akkor gondoltam, hogy ezek már felmentek, akkor megyek én is. Fogtam volna a lámpámat, biztos látott az utcán így lámpát, akkor a korom leesett, elaludt a lámpám. Na, most már mit csináljak? Kibújtam abból a kicsi helyiségből, bele abba a csúszdába, ahun a szén ment, hát amíg csúsztam, mentem a sötétbe. Úgyhogy én voltam eleget a föld alatt sötétben. Akkor tapogatóztam, nem tudtam sehova se menni, akkor ott ültem, gondoltam, no, ha ezt anyukám tudná, hogy én hun vagyok. Hát, egyszer volt egy kis világosság, hát jöttek lefele, már a robbantósok jöttek, akik azután robbantottak, hogy másnapra legyen mit dolgozni.*

K. M.: – *Jó, hogy nem maradt ott, mikor robbantás volt.*

V. J.-né: – *Hát gondoltam sokszor, hogy inkább maradtam volna ott.*

K. M.: – *Jaj, istenem!*

V. J.-né: – Akkor az az orosz nő adott tüzet nekem, meggyújtottuk a lámpát az övéről, mert ott nem volt gyufa. Úgy volt a lámpagyújtogatás. És akkor mentünk.

K. M.: – *Úgy mentek le.*

V. J.-né: – Akkor ő elmagyarázta, hogy hun van a vészkijárat, hogy el tudjak jönni. Mikor lementünk dolgozni, volt egy tábla, és azon szegek, és aki lement, az odatette a számát. Mikor feljöttünk, akkor ideadta az ór. Ott is volt egy, aki kezelte ezt.

K. M.: – *485, ez volt a száma?*

V. J.-né: – Igen. Volt aztán másik számom is. Az volt 8972.

K. M.: – *Havonta változott, hogy délelőttösök voltak vagy délutánosok?*

V. J.-né: – Egy hónapig délelőtt, egy hónapig délután. Igen.

K. M.: – *Szabadidőben mit csináltak? Volt szabadidő?*

V. J.-né: – Minden héten lett volna egy de gyakran volt „sztahanov”, akkor menni kellett dolgozni. „Hogy többet termelj, bányász, májusban hazamész”. Egy ilyen vers volt. „Álmodhatsz a szénről, álmodhatsz örökre”.

K. M.: – *Temető. Temetés volt?*

V. J.-né: – Volt, igen. Nekünk volt nagy temető bekerítve, ott kívül, ha ők is temettek, akkor ott mentek, nem fekete ruhában, hanem mindenféleképpen, és akkor zene volt, és énekeltek is.

K. M.: – *Maguk közül nem emlékezik valakire, hogy meghalt?*

V. J.-né: – Nem, nem. Haltak meg. Mindig, aki szabadnapos volt, annak kellett a két vedder szénért menni. Egyszer én is mentem szénért, hát ott volt a szén tetején a meztelen halott. Magyar. Hogy hát ez télen volt, biztos nem tudtak ásni, vagy mit tudom én, és akkor ott volt a halott.

K. M.: – *Berényi volt?*

V. J.-né: – Nem, nem tudom.

K. M.: – *Nem csak berényiek voltak?*

V. J.-né: – Nem, 918-an voltunk abban a lágerban. De volt ott gyulai, gyomai is.

K. M.: – *Tehát Békés megyeiek, meg máshonnan is voltak?*

V. J.-né: – Voltak szarvasiak meg almáskamarásiak, dunántúliak, meg mit tudom én, aztán voltak ott német kislányok is. Maga nem tud németül?

K. M.: – *Hát egy kicsit.*

V. J.-né: – Mert van nekem itt emlékkönyvem, amit ott, és akkor...

K. M.: – *Megnézzük majd.*

V. J.-né: – Van kettő is, mindegyikben van. Egyikbe egy dunántúli bőszyoknyás írt németül. A másikba meg... hoztak (biztos szöktek volna) német kislányokat vagy négyet. Az egyiknek volt is egy kisbabája, Brúnó, ő meghalt szegény. Utoljára, pfú, laktam föld alatti bunkerban is.

K. M.: – *Na, hát hogy került oda?*

V. J.-né: – Kolhozban.

K. M.: – *Kolhozban?*

V. J.-né: – Kint voltam a szőlőskertben kétszer is. Aztán olyan kolhozban, hogy föld alatt laktunk. Mert előbb laktunk egy orosz nőnél, a házában. Ott meg úgy volt, hogy lépcsőn mentünk fel, és akkor az orosz nővel cseréltünk. Mi adtunk neki kenyeret, ű meg adott tejet.

K. M.: – *A Maléth Zsuzsával együtt volt?*

V. J.-né: – Igen.

K. M.: – *Ő is emlegette a szőlőskertet.*

V. J.-né: – Akkor az is kint volt?

K. M.: – *Igen.*

V. J.-né: – Bent van valamelyik otthonban?

K. M.: – *Igen, a reformátusban.*

V. J.-né: – Nála is volt?

K. M.: – *Voltam tegnap.*

V. J.-né: – De ő se a berényiekkel jött haza.

K. M.: – *Neki is a testvérét hamarébb hazahozták, ő is úgy járt, mint maga.*

V. J.-né: – Az sem volt együtt vele?

K. M.: – *Igen, sokan jártak úgy.*

V. J.-né: – Sokan. Weiger Katikánál, tőlük is három lánytestvér volt kinn. Braun Lidike, Epresiné, Lidike nálunk volt, testvére pedig ott, ahol az én bátyám. Sokan, sokan voltak így.

K. M.: – *A táborból ki lehetett menni? Maguktól, tehát szabadon?*

V. J.-né: – Előbb nem.

K. M.: – *Később már lehetett?*

V. J.-né: – Akiknek mestersége volt Bányász Jóska, Stibán Marci. Mert hát ugye, ahogy mondtam is, hogy különválogattak bennünket, akinek volt mestersége, azok kijártak. Szicsek bácsi, kint dolgoztak valahol, úgyhogy ők kijártak. Hovanyecz Pali, lehet, hogy az is kijárt.

K. M.: – *Amit ennivalót adtak, az elég volt?*

V. J.-né: – Hát mondjuk nekem elég.

K. M.: – *Magának elég volt.*

V. J.-né: – Meg ha kiadták volna azt, ami járt. Ott a konyhában velem is írtattak ki a szakácsnők, és akkor 100 liter vízhez 4 kiló csótésztaféle járt volna. A magyarokkal építették oda az udvarra egy jó nagy, hosszú konyhát. Úgyhogy két oldalára tettek deszkákat, nem sima, csak ilyen, ami fatelepről valahunnan előkerült, mint itthon, amikor vert falat, nem tudom tudja-e mi az a vert fal...

K. M.: – *Tudom.*

V. J.-né: – Oda salakot hordtak, salakkal töltötték meg, azután azt bevakolták, ki lett meszelve, mert a tisztaságra azért ügyeltek. Sokszor kellett meszelni a konyhát is, meg nekünk a szobát is. Nem volt meszelő se. Akinek volt keféje, meg ronggyal mázoltuk, de hiába, poloska sok volt.

K. M.: – *Igen, mondják, hogy poloska is sok volt.*

V. J.-né: – Úgyhogy nyáron lent aludtunk az udvaron. Sokszor ki kellett pakolni az udvaron, mert fertőtlenítettek. De hát benne volt a falban. Engem szerettek, a fenébe! Ahogy a priccs volt, deszka, ahogy ott leültem, mindjárt éreztem, hogy a lábomat már csipkedik. Ott a föld alattiban, a katonáknak volt búvóhely a kolhozban, ahol voltunk, és akkor előbb voltunk annál az özvegyasszonynál, orosz nőnél, annak volt ilyen kis családja. Nem volt neki se ágya, semmi, csak a földön ilyen rossz pufajkák, mit tudom én, avval volt letakarva. Aztán ilyen kerek vas, mint a palacsintasütő, de nyele nem volt, abban főzött szegény. Kapott egy kis árpát vagy valamit, az meg volt darálva, abban benne a toklász, minden. Azt sós vízzel összekeverte, se zsír, semmi, beletette abba a vaslábosba, és rá a tűzre. Úgyhogy mikor mink ott voltunk nála, nekünk minden 5 napba kihozták a kenyér részünket. Akkor mink adtunk neki kenyeret, ű meg adott nekünk tejet. Úgyhogy csereberéltünk.

K. M.: – *Akkor ők sem éltek valami jól?*

V. J.-né: – Nem hát! Szegények voltak ott nagyon. Emberek (férfiak) nem voltak a bányában, mert oda voltak katonának. Hiába akarnak minden rosszat rájuk kenni, nem igaz, nem voltak rosszak. Énhozzám sehol nem voltak rosszak.

K. M.: – *Az oroszokra, az ott élőkre nem mond senki rosszat. Nem hallottam én se.*

V. J.-né: – Amikor a kolhozban voltunk, az ilyen kertészet volt, ott volt, azt hiszem, 5 tehén. Az az 5 tehén ki volt téve, mert nem szántottak semmit. Voltak ott repülők, a harc után ott maradtak. Az egyik orosz nő fogott egy vedret, kiment oda, se szék, se semmi, és megfejte ott a tehenet, és hozta nekünk. Hát oroszokkal együtt dolgoztunk, ott sehol egy fa, sehol árnyék, mert ott laknak Pató Pálék. Egy kecskelábú asztal, lóca. Ettünk annál az asztalnál, oroszok is, meg hát mink is, akik ott voltunk, és akkor kaptunk egy fél liter tejet még. Sütött a nap, tényleg, sehol egy fa, sehol árnyék. Erről volt víz, állóvíz, arról ittak a tehenek, meg kecskéék, emerről mink fürödtünk, akkor amarról volt nekik a cserpák, hosszú nyélen, ilyen vederszerű, avval merítették a vizet, amivel főztek.

K. M.: – *Mikor hazajöttek, tehát '49-ben, akkor a szülei még kint laktak a tanyán. Munkája hol volt?*

V. J.-né: – Itthon?

K. M.: – *Igen.*

V. J.-né: – Még mondtuk is, hogy jobb volt kint Oroszországban, mert ott legalább volt munkánk. Itt meg még az sem volt.

K. M.: – *Nem volt munka se?*

V. J.-né: – *Nem.*

K. M.: – *Utána jött a tsz, vagy mi lett aztán magával?*

V. J.-né: – Akkor anyukámék kint voltak tanyán. Mikor mink hazajöttünk ide Berénybe, nem jöttünk csak hatan. Berg Adus, én, a Kis Winter, Wagner Zsuzska, a Hoffmann. Van ez 5?

K. M.: – *Van.*

V. J.-né: – Senki nem várt az állomáson. Na, a Wagner Zsuzsinak, annak ott volt a nagymamája. Úgyhogy odafele is marhavagonban mentem, hazafele is marhavagonban jöttem, mert mink meg Szajolban vagy hun ott maradtunk, úgyhogy ott is csak így voltunk. Erre nem jött az a szerelvény, Berény fele. Mink aztán másnap délre értünk haza. Ennek a Zsuzskának volt ott a nagymamája. Akkor az volt a jó, hogy Hoffmannék, azok a Szarvasi úton laktak, de magyarosítva lett azután, az is meghalt már, most már mindegyik meghalt, csak én vagyok azok közül, akik utoljára jöttünk haza. És akkor Gubiséig mentünk. Nem tudom, a Gubis fiúkat ismeri?

K. M.: – *Igen. Van ott egy olyan idős, mint én.*

V. J.-né: – Akkor még csak Jani volt, mikor még ilyen ketrecben volt, mikor én jöttem. Azt mondtam, na, én tovább nem megyek. Hoffmann Adusnak mondtam, ott bementem a nagybátyámékhöz. Akkor aztán este jöttek apusék, de még maig sem tudom, hogy űk nem tudtak róla, hogy jövünk, vagy hát ki szólt nekik, mert űk tanyán voltak. Húgomtól kérdek valamit, mit tudom én? Oszt ki vagyok fizetve.

K. M.: – *Aztán férjhez ment. Gyerekei lettek.*

V. J.-né: – *Egy.*

K. M.: – *Elmesélte ezt a lányának?*

V. J.-né: – Nem érdekli. Ide figyeljen, mikor mi hazajöttünk, valóban nem is szabadott róla beszélni, de nem is érdekelt senkit. Elment, visszajött, kész.

K. M.: – *Volt elég bajuk, vagy miért?*

V. J.-né: – Hát itthon se volt jó.

K. M.: – *Nem.*

V. J.-né: – A németeket kivitték, meg összevissza. Hát nem. Azoknak sem volt jó, hát nekünk se volt jó.

K. M.: – *Hát volt olyan, akiknek a szülei már kint voltak Németországban.*

V. J.-né: – Itt a sarkon a Magdinál, volt a Magdinál?

K. M.: – *Vrboszkiné, voltam. Hát ő nagy beteg, ő már nem tud erről beszélni. Voltam. Persze. Ica a lánya. A lányával beszéltem.*

V. J.-né: – Jaj, szegény Icukának van elég baja!

K. M.: – *Sok-sok. Látom, nap mint nap jön.*

V. J.-né: – És ennyi éven keresztül. Mindig azt gondolom, hogy még énrám is ilyesmi vár?

K. M.: – *Nagy kereszt.*

V. J.-né: – Hát ott is volt, aki ilyen beteg volt. Jöttek ott többször haza, úgyhogy már elsejibe vagy másodikba, hogy mikor valaki olyan volt, hogy invalidus (*erőtlen, gyenge*), összeszedték, feltették, volt úgy, hogy Németországba vitték, nem haza. Össze volt itt keverve minden akkor, mert sok láger volt ottan. Sokféle.

K. M.: – *Így van.*

V. J.-né: – Volt, aki megszökött, de nem tudott hazajönni.

K. M.: – *Ki szökött meg?*

V. J.-né: – A két Kornist tudom.

K. M.: – A két Kornist mindenki emlegeti.

V. J.-né: – De arra haragszok, mert mikor azok megszöktek, akkor a mi lágerünkből mentek Novosahtiba. És akkor este vártuk, mert valamit dolgozni mentek oda, és akkor innét engedtek el oda, akinek volt testvére, vagy ismerőse. Emlékszek rá, hogy égett a villany, mert hát ott volt villany az udvaron, meg a négy sarkon, meg megfigyelők voltak, és várjuk, hogy hú, most már kapunk levelet onnat, de a szökés miatt nem mehettek be, nem kaptunk híreket. Hát akkor mondták, hogy be voltak zárva egy irodába. Azt a két Kornist nem ismertem, csak hallottam, hogy megszökött a két Kornis. Gondoltam, ezeknek is most kellett megszökni.

K. M.: – Levelet írtak haza, vagy kaptak levelet?

V. J.-né: – Nagyon ritkán. Volt, hogy 9 hónapra kaptam meg. Na, gondoltam, ez óta egy gyerek megszületett.

K. M.: – Igen. Nehezen ment.

V. J.-né: – Énnekem van itt olyan levél, amit én írtam a bátyámnak, mert ott levelezhattunk, de úgy, hogy nem az orosz postán keresztül ment, hanem ott neki a munkások adták fel, vagy hát én amit írtam, küldtem. Ez csak ilyen, amit hát lehetett írni, az csak olyan, űk adtak olyan lapot, hogy azt vitték cenzúrázni. Én az egyikben megírtam, hogy itt vagyunk a paradicsomban, de ami örökké zöld marad, sose érik meg. Na, gondoltam, erről aztán megérthetik, hogy én mire gondoltam.

K. M.: – Így van.

V. J.-né: – Mikor hazajöttek a berényiek, akkor engem kiengedett az öreg kapitány, mert mondtam neki, el tudtam velük beszélgetni, megértettük egymást, hogy ott van nekem a testvérem, és az utolsó autóval kiengedtek. De hát ez is biztos úgy volt, hogy aki ott volt a sofőr, hát ezek oroszok voltak, azoknak biztos megvolt az adva, hogy engem vissza is kell, hogy hozzanak. Mert akkor mondtam nekik, hogy beszélgetnék a bátyámmal, de nem tudtam, azt hittem, már elvitték őket. De másnap aztán adott a tisztt egy kis papírt, amit a bátyám írt nekem. Megmondta, hogy nemsokára mehetek.

K. M.: – Hát azt mindig mondták, hogy nemsokára mennek haza.

V. J.-né: – Azt mondta, hogy le volt pecsételve a papír, hogy kik mennek haza. Azt mondták nekem, hogy csak odaírja a nevem, akkor vegyek neki egy üveg vodkát.

K. M.: – Már nem írta oda, nem kellett vodkát venni.

V. J.-né: – Akkor délután elmentünk Katikával moziba. Akkor játszották a Grand kapitány gyermekeit. És mikor jöttünk, akkor már nem kísérték örök. A konyhában világos volt, benézünk a konyhába. Hát ezek a tisztek ottan ettek-ittak. Akkor gyorsan visszafordultunk, bementünk a szobába, magunkra zártuk az ajtót. Hát ez a tisztt biztos meglátta, hogy bárisnya van ott, és jött, és berúgta az ajtót. Mink meg, hát nyár volt, nyitva volt az ablak, és ottan az ablak alatt meg mán kint voltak, akik lent aludtak a földön. Akkor kiugrottunk az ablakon, a kis Hoffmann Alizkát, ahogy ott férfiak voltak betakarózva, odabújtatták. Mink meg Katikával szaladtunk. Ott volt a szúrós drót, hogy hogy mentünk mink ott ki, hogy nem karcoltuk össze magunkat? Azon keresztül kibújtunk, szaladtunk. Ott volt egy utca, és égett a villany, meg a lágerban is égett körül a villany, és ott voltunk, ott gubbasztottunk egymás mellett. Egyszer kiabáltak a magyarok, akik láttak minket elszaladni, hogy jöhetünk vissza. És akkor ezt a tisztt visszatráncporálták oda a konyhába, még itatták, hogy végleg lerészegedett.

K. M.: – Sok mindent megélt, Julika néni!

V. J.-né: – Hát voltam én föld alatt, voltam én sötétben, voltam én konyhán, voltam én szőlőskertben.

Köszönöm szépen!

Brebovszky Gyuláné

Ilonka néni ma a nyugdíjas lelkészek otthonában él Budapesten, szép környezetben, láthatólag barátságos emberek társaságában. Az otthon lakói és gondozói figyelnek egymásra, törődnek embertársaikkal. Ilonka néni a sokat tapasztalt emberek bölcsességével, valamiféle belső megnyugvással mondta el élete történetét, megnyugvással a megváltoztathatatlanban, keresve a tanulságokat, bizakodva tekintve a jövőbe. Mindez nagy adomány az idős ember számára, hisz őt is gyötrik testi bajok, a mai napig testében hordozza az orosz szénbányák minden poklát, és bármily hihetetlen, annak materializálódott valóságát: a szenet, mely bőrébe fúródva a mai napig tanúskodik Ilonka néni megpróbáltatásairól, történelmünk e szomorú időszakáról. Belső békéje átsugárzik a hallgatójára is, talán mert a beszélő hiszi: „Ne félj, mert megváltottalak, neveden szólítottalak.” (ÉZSAIÁS: 43.)

Ilonka néni története:

1927-ben születtem, még nem voltam 18 éves, amikor deportáltak kis munkára. Édesapám szlovák származású volt, a háború előtt magyarosította nevét, foglalkozása csizmadia volt, egy időben ő volt a mezőberényi csizmadiák vezetője is. Édesanyám volt német származású. Azon a szomorú napon a Szállóba kellett mennünk, hogy majd onnan Magyarország valamely részére megyünk rövid munkára, valami kétheti munkáról beszéltek. 2-3 napi ott-tartózkodás után vitték át a csoportot Gyulára. Ott találkoztunk almáskamarási, gyomai, gyulai deportáltakkal. A marhavagonokban 28–30 fő szorongott csomagostul. Enni vittünk magunkkal, de a vízért gyakran könyörögni kellett, mert azt sem adtak, s ha igen, általában a mozdonyba való üzemvizet ittunk, ha hozzájutottunk. Az ablak vasrácsáról kapartuk le a deret, azzal próbáltuk szomszárunkat csillapítani. Körülbelül kétheti utazás után érkezünk meg Novosahtiba, a táborba. Emeletes épületek álltak ott, három egyemeletes épületben szállásoltak el, úgy, hogy egy szobába valami 28–30 fő jutott, mint a vagonokban, külön helyen a lányok, külön a fiúk. Ez a szoba 5 méterszer öt méteres lehetett, melybe a mi asztalosaink csináltak aztán emeletes priccseket. Hihetetlen, mert ott volt a bánya, de télen lopni kellett a szenet, mert nem adtak, jellemző módon a tiszteknek sem, mi loptuk számukra is a tüzelőt. Képzeld el, szénbányában lopni a szenet.

A munkám csilletologatás volt, előbb a bányában, majd a felszínen dolgoztam. A bánya nagyon alacsony volt, csak hajolva tudtunk dolgozni. Én nem sokat voltam lent. Igen nehéz munkát kaptam, különösen télen volt rettentő nehéz, amikor a kezünk is odafagyott a csilléhez. Munkaruhát kaptunk ugyan, télen pufajkát meg vastag nadrágot, gumicsizmát, de a nagy hideg elviselése így is nehézséget okozott. Három műszakban dolgoztunk, általában 10 órát naponta, az egy óra oda és az egy óra visszaúttal. 858 volt a számom, két és fél évig a nevemet nem hallottam, csak ezt a számot. Tele lett a kezem szénszilánkokkal, mára már csak ez az egy maradt a bőröm alatt. Azután másfél évig lapátos voltam. Négyen lapátoltuk a szenet a teherautókra, kettő elöl, kettő hátul, 19-20 autót kellett megpakolni naponta. Sokszor rosszul lettem, ekkor felállítottak, lelocsoltak vízzel, és dolgozni kellett tovább. Voltak ott oroszok is, akik velünk együtt dolgoztak. Szabadnapon kolhozban dolgoztunk, vagy a szobát kellett kikapcsolni, aztán meg kimeszteni.

Nem mi, hanem a férfiak ásták ki a sírokat a temetőben, amely közös volt a helyiekkel. Ahogy meghalt a szerencsétlen ember, úgy temették el koporsó nélkül. Nem csoda, hogy meghaltak az emberek, az olyan megterhelő munka és az olyan kalóriaszegény táplálkozás gyakran vezetett halálhoz, nem kellett csak egy kis betegség, és a legyengült szervezet és lélek feladta a küzdelmet. Vödörben volt a leves, egy kanállal lehetett meríteni, annyi járt. Az étkezés burizs volt mindig, kenyér három napra,

elvágtuk három részre, kettőt elzártunk, nehogy megegyük, vagy megegye más. Majd elfelejtettem, egyszer-egyszer egy kis hal is akadt a sok burizs között. Néha kaptunk fizetést, ezen tudtunk málétt venni. A higiénés körülményekről annyit mondhatok, hogy hol volt meleg víz, hol nem volt. Vödörket vittünk, abban megmosakodtunk, majd leöntöttük magunkat. Addig nem adtak enni, míg meg nem fürödtünk. Amikor megettük az ennivalót, akkor leborultunk a szobában és aludtunk. Aludni tudtunk, nagyon fáradtak voltunk, felkelni volt nehéz. Abból állt az életünk: munka, evés, alvás, munka. Nehéz volt, de Isten segítségével túléltek.

Bántani nem bántottak bennünket, de nagyon szigorúak voltak, dróttal volt körülvéve a tábor, a kapuban ór állt. Voltak szökések, akit elfogtak és visszahoztak, azt vízbe állították, belefagyott a lába. Nők nem szöktek. Sokaknak volt kis könnyebbsége, akinek volt valakije, rokona, nekem senki sem volt. Lelkileg sokkal nehezebb volt annak, aki egyedül élte át ezeket a dolgokat. Betegszoba volt, 39 fokos lázzal kiírták, ha nem volt láza, akkor nem, meg nagy sebbel sem kellett dolgozni. Egy berényi volt az ápolónő, a Wingert lány, többet tudott, mint az ottani orvos, sokat segített nekünk. Őt nem is engedték haza a berényiekkel 1947-ben, mert szükség volt rá.

Itthon rendszeresen jártunk templomba, a tótokhoz, édesapám tót volt, itt nem volt erre lehetőség, nagyon hiányzott. Az énekeskönyv és a Petőfi-kötet volt velem, ezt a kettőt olvastam két és fél évig, meg naplót írtam. Az utolsó időszak már nagyon nehezen telt, elfogyott minden testi-lelki erőm. Nem tudtam, mikor kerülök haza, de abban biztos voltam, hogy két hétnél tovább már nem bírom ki ezt a poklot. Végül egy sorakozónál olvasták fel a hazamenők névsorát, aki a nevét hallotta, azt kiléptették. Az r-ig sokat kellett várni, de csak meghallottam a nevem. Sírtunk. Azok is, akik nem jöhettek haza. Hazakészülve betekertem a naplómát fonalakkal, de aztán eldobtam, mert féltem, ha megtalálják, nem engednek haza. Megmondták, nem lehet semmit vinni, többször is ellenőriztek bennünket. Végül vonatra szállítottak bennünket, többszöri vizsgálat után érkeztünk haza. Hajnali fél ötkor érkeztünk meg, a fél falu kint volt az állomáson. Úgy megváltoztam, hogy az állomáson édesanyám nem ismert meg. Hazamentünk, de reggel nyolckor már a templomban voltunk hálát adni hazaérkezésünkért. Tele volt a templom „szagos” emberekkel, a hazatért deportáltak szagával, bőrünkbe ivódott szaggal.

Hazatérésem után másfél évig nem kaptam munkát, majd Gyenesdiásra kerültem, onnan a külmisziói intézetbe vettek fel, nyelveket tanultam, teológiát, missziótörténetet. Nem érhettem a tanulmányaim végére, mert 1952-ben megszüntették az intézetet. Egyik barátnőm segítségével Mohácson helyezkedtem el egy bankban, újabb iskola következett, meg kellett tanulnom a bankban végzendő munkához szükséges ismereteket. Időközben kiújult a munkatáborban szerzett betegségem, egy évig kórházban voltam. Budahegyvidékre kerültem, ekkorra elvesztettem szüleimet, testvéreimet, mégsem éreztem magam egyedül ebben a gyülekezetben. Különösen azután, mikor megismertem Brebovszky Gyula lelkészt, akivel nemsokára össze is házasodtunk. Férjemet lelkészi szolgálata sokfelé elszólitotta, így bejártuk fél Magyarországot az Őrségtől kezdve Csorváson át Tápiószentmártonig. Férjem innen ment nyugdíjba. Ahogyan együtt szolgáltunk, úgy együtt kerültünk – én nyugdíjas kántorként – a nyugdíjas lelkészek otthonába. A „málenkij robot” után is több családi tragédiát megéltem, de Isten segédelmével mindegyiken túljutottam. A hit erőt ad Isten kezét fogva.

Bevezető Kollárné Hegedűs Vanda beszélgetései elé

A „málenkij robottal” kapcsolatos visszaemlékezések gyűjtését elsősorban a hazai német szervezetek kezdeményezték az 1990-es évek elejétől. Időközben a történelemtudomány is felértékelte a szóbeli visszaemlékezések, az oral history szerepét, ami szintén elősegítette a Magyarországról a Szovjetunióba kényszermunkavégzésre deportált civil lakosok visszaemlékezéseinek gyűjtését. Különös hangsúlyt adott az ilyenféle múltkutatásnak az, hogy a szovjet levéltárak nem, vagy alig nyíltak meg a magyar kutatók számára.

A hazai kutatómunka egyik úttörője Zielbauer György, aki az elsők között jelentette meg tanulmányait a hazai németsegről és annak 20. századi megpróbáltatásairól. Füzes Miklós nevét szintén az elsők között kell említeni ebben a sorban, 1990-ben jelentette meg *Modern rabszolgaság* címmel tanulmánykötetét. Szebeni Ilona 1991-ben és 1993-ban kiadott munkáiban foglalkozik a „málenkij robottal”. Csak felsorolásszerűen még néhány történész: Bognár Zalán, Stark Tamás, Tilkovszky Loránt, Varga Éva Mária foglalkoztak mélyebben a témával. De mindenképpen meg kell említeni a Veritas Történetkutató Intézetben folyó munkát, és annak vezetőjét, Szakály Sándor professzor nevét, ahogy kihagyhatatlan a Magyarországi Németek Pécs-Baranya Megyei Köre és annak elnökének, Matkovits Kretz Eleonóra tevékenysége a „málenkij robot” történetével foglalkozók felsorolásából. Megkerülhetetlen Erdmann Gyula tanulmánya, amely 1990-ben jelent meg, és kifejezetten a Békés megyei történésekkel foglalkozik.

A történészek munkáin kívül egy sor olyan visszaemlékezés is megjelent, melyet a „málenkij robotot” átéltek írtak, fogalmaztak meg. Ebbe a sorba illeszkedik a mezőberényi Monostori (Maász) Márton kötete is, melyet többször is idéztünk. Nem élte át a „málenkij robot” viszontagságait a mezőberényi Köhler Julia, de az évenkénti találkozók megszervezésével és a hazatérés 60. évfordulójára Csávás Istvánnal közösen megjelentetett kétkötetes művével, melyben sorra veszi valamennyi, Mezőberényből elhurcolt történetét, példaértékűt alkotott.

A Mezőberényből elhurcoltak történetei, visszaemlékezései megjelennek Bognár Zalán, Szebeni Ilona, Zielbauer György, Füzes Miklós munkáiban. Néhány visszaemlékezővel több kutató is készített interjút. Kollárné Hegedűs Vanda 2009-ben mezőberényiként kereste fel a mezőberényi „málenkij robotosakat” a Magyarországi Németek Pécs-Baranya Megyei Körének megbízásából. Az interjúk szerkezete, a kérdezési szempontok néhány részletben eltérnek az eddig olvasottakétól. Ismételt megjelentetését egyrészt a mezőberényi érdeklődők miatt tartottam fontosnak, hiszen Kollárné Hegedűs Vanda munkája Mezőberényben csak az érintettek számára volt inkább ismert. Másrészt pedig nem kívántam ismételtlen megkérdezni olyan visszaemlékezőket, akiket már Kollárné Hegedűs Vanda is megkérdezett. Sajnos Weigert Mihály időközben már elhalálozott. Mi sem bizonyítja jobban, hogy az utolsó órában, percekben járunk az emlékek összegyűjtésében.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Gulág Emlékbizottság pályázataival történelmünk kevésbé ismert, elhallgatott részének feltárására, bemutatására való ösztönzéssel, az egyre kevesebb élő emlékező és az egyre fogyó tárgyi emlékek összegyűjtésének támogatásával tett sokat múltunk megismertetésében. Mezőberény város pedig, hogy kihasználva a pályázati lehetőségeket, közreadta jelen kötetet.

C. P.-né

K.-né H. V.: – *Először a gyermekkoráról szeretném kérdezni. Hol született? Testvérek, szülők, nagyszülők?*

C. P.-né: – Szénáskert utcában születtem, a 17. szám alatt, és volt egy bátyám, Marci, meg egy nővérem van, Zsuzsa, aki Szlovákiában él. Szüleim németek voltak. Édesapám itt volt harangozó a német egyháznál, meg ilyen mindenes. Tulajdonképpen nekem majdnem az egész életem abból állt gyerekkoromban, hogy minden áldott nap apunak hordtam az ebédet.

K.-né H. V.: – *Hova járt iskolába?*

C. P.-né: – A Luther utcára, az német egyházi iskola volt, de otthon beszéltünk németül is, magyarul is. Főleg akkor beszéltek anyuék németül, mikor valamit úgy akartak megbeszélni, hogy mi ne értsük. De beszéltünk németül.

K.-né H. V.: – *Milyen sűrűn tudták elhagyni a települést?*

C. P.-né: – Nem mentünk különösebben sehova se. Anyukám baromfikereskedő volt, és besegítettünk neki a piacon. Úgyhogy mi nem jártunk el dolgozni sehova. 13–14 éves korban már dolgoztam otthon, mert mi gyerekkorban is be voltunk nagyon fogva, mert anyu mindig a piacon volt, ugye nekünk ott kellett segíteni.

K.-né H. V.: – *Az 1941-es népszámlálásnál milyen nemzetiségűnek vallotta magát?*

C. P.-né: – Magyaroknak vallottuk magunkat.

K.-né H. V.: – *A környezetükben kik éltek, milyen nemzetiségűek?*

C. P.-né: – Általában németek voltak.

K.-né H. V.: – *Gyakoriak voltak a vegyes házasságok akkor már?*

C. P.-né: – Gyakori volt a vegyes házasság, de ezért még mi kislányok voltunk, akkor még nem volt olyan sok vegyes házasság, mint aztán később. Mert a nővérem is szlovákhhoz ment feleségül, a végén aztán én is.

K.-né H. V.: – *De már 1944-ben jegyesek voltak, mielőtt kivitték?*

C. P.-né: – Akkor esküdtünk, amikor be voltunk itten pakolva. Még szó sem volt róla, hogy mi megesküszünk, még csak menyasszony sem voltam egyáltalán. Csak mikor arról volt szó, hogy kivisznek bennünket, akkor a férjem azt mondta, hogy ő is jönne velem, hogy ne menjek egyedül. Hát akkor nem olyan világot éltünk, hogy összeköltöztünk, meg minden. Akkor azt mondták édesapámék, hogy abban az esetben mehet, hogyha a szülők elengedik, meg ha megesküszünk. Akkor már be voltunk az útra öltözve és úgy mentünk, úgy vittek ki bennünket a városházára megesküdni.

K.-né H. V.: – *Családja milyen társadalmi réteghez tartozott, volt földjük?*

C. P.-né: – Aztán lett anyuéknek földjük, mikor mi kimentünk, akkor vettek Blankán egy pár hold földet.

K.-né H. V.: – *Testvérét is vitték?*

C. P.-né: – A testvérem is kint volt meg a bátyám, a leventésekkel ment el annak idején, úgyhogy mind a hárman kint voltunk Oroszországban, de nem voltunk egy helyen. A nővérem ott volt Novosztiban, a bátyám meg a Krím-félszigeten.

K.-né H. V.: – *Családja kötődött-e a Hűséggel a hazához mozgalomhoz?*

C. P.-né: – Igen. Tagjai voltunk.

K.-né H. V.: – *Hogyan emlékszik arra, amikor az oroszok ideértek Mezőberénybe?*

C. P.-né: – Hát én úgy emlékszem, hogy amikor bejöttek az oroszok, az utánunk következő

Bötsch-féle házba jött a konyha – a repülőter meg a nagy gyepen volt –, és akkor ott főztek, ott voltak elszállásolva. Nálunk is lakott egy fiatalember meg egy fiatal nő. Katonák voltak, oroszok.

K.-né H. V.: – Előtte a németek is ott voltak?

C. P.-né: – Mikor a németek bejöttek, akkor nálunk nem volt senki sem elszállásolva.

K.-né H. V.: – Hogyan szereztek tudomást arról, hogy viszik Oroszországba munkára a németeket?

C. P.-né: – Az úgy történt, hogy egy délelőtt Bihari Jóska bácsi, ő is ugyan kint volt, az jött szólni, hogy készüljünk, mert menni kell, majd jönnek értünk. Úgyhogy ez szinte óráról órára jött, hogy nekünk menni kell.

K.-né H. V.: – Mit mondtak, mit csomagolhatnak magukkal? Mennyi időre mennek, mire számítsanak?

C. P.-né: – Hát mindig azt mondták, hogy „malenkij robot”, hogy kicsi munkára megyünk, vagy kevés munkára megyünk ugye, és a mienkből két és fél év lett. Minekünk azt mondták, most már nem emlékszem pontosan, hogy úgy 10 napi élelmet, vagy két hétre való élelmet vigyünk magunkkal. Viszont az almáskamarásiak meg az elekiek 50–60 kg-os csomagokkal mehettek.

K.-né H. V.: – Itt ilyet nem mondtak?

C. P.-né: – Nem. Mi ebben az iskolában voltunk itt a sarkon, ahol most a gyógyszerár van. Akkor azt Bartolf-iskolának mondtuk, de egyházi iskola volt az is. Már aztán nem találkoztunk a családdal. Nem engedtek be senkit. Volt egy beszélgetés, egy ilyen hosszú asztalnál ültek a tolmács meg az, akik intézték ezt a dolgot, hogy kivisznek bennünket. Így az asztal végénél ült a tolmács, és engem felmentett az orosz tiszt, mert hogy fiatal vagyok. Akkor felállt az öreg J. bácsi, az volt a tolmács, felállt, és azt mondta – így látom magam előtt, így csinált hogy: – „Nem, neki menni kell, mert apja, anyja német”.

K.-né H. V.: – És az, hogy utána egy szlovákkal összeházasodott, nem számított?

C. P.-né: – Tulajdonképpen azért vállalta a férjem ezt, hogy akkor esküdjünk meg. Így akart kimenteni. De nem lehetett, és aztán a végén neki is jönni kellett. De könnyebbség volt, mert nem voltam egyedül, sikerült egy lágerbe kerülnünk.

K.-né H. V.: – Tud-e olyat, aki mégis megmenekült valamilyen indok miatt, haza mehetett még itthon?

C. P.-né: – Voltak többen. Akkor is volt olyan, mint most, hogy lefizették, és itthon maradt.

K.-né H. V.: – Hány napot voltak itt Mezőberényben?

C. P.-né: – Én nem is tudom, 3–4 napot? Aztán innen vittek bennünket teherautóval Gyulára. Akkor ott is voltunk 1–2 napot, és aztán tovább vittek bennünket. Oroszok őriztek, fegyverrel.

K.-né H. V.: – Tud esetleg olyanról, hogy valakinek sikerült megszöknie még itthon, vagy az utazás során?

C. P.-né: – Itthonról is, azt mondják. Én különben nem tudom azt a részét, nem emlékszem rá, nem hallottam, csak aztán mikor már haza is jöttünk, akkor beszéltek, hogy tulajdonképpen voltak ott olyanok köztünk, akik már itt meg tudtak szökni. Hogy pont Berényben vagy Gyulán, vagy valahol leszálltak a vonatról, azt sem tudom pontosan, de volt, aki meg tudott szökni.

K.-né H. V.: – Gyulán még együtt maradt a mezőberényi csoport?

C. P.-né: – A mezőberényi csoport együtt maradt, úgy tudom, de külön vagonban utaztak a nők és külön a férfiak. A házaspárok azok együtt, mert mi is együtt utaztunk.

K.-né H. V.: – Milyen körülmények voltak az utazás során? Le tudtak-e ott feküdni? Hányan voltak egy vagonban?

C. P.-né: – Hát ahányan fértünk. Élére feküdtünk, szalmán. Szalma volt leterítve a vagonban, és ott sorban, ott aludtunk, azt ettük, amit vittünk. Olyan 10–12 napig utaztunk. Pontosán nem is tudom. Nem tudott ott az ember gondolkodni se, felfogni se, hogy tulajdonképpen mi van körülötünk. Mikor Románián keresztül mentünk, akkor tudtuk, hogy most itt vagyunk, vagy ott vagyunk, Erdélyben vagyunk, de aztán semmit.

K.-né H. V.: –Tudtak-e tisztálkodni a vonaton?

C. P.-né: – Jaj, az a tisztálkodás! Nem nagyon. Amikor megállt a vagon, akkor lehetett vizet venni, meg adtak be. De hát egy lyuk volt a vagon közepén, az volt a WC, mindenki előtt. Annyira nem volt semmi tisztálkodási lehetőség. Végül egy hajnalban érkeztünk meg. Oroszul beszéltek. De azt nem vettük észre, hogy a szerelvényt szétkapcsolták, az egyik része Novosahtiban maradt, a másikat elvitték Oktoberszkaja Sahtiba, ahol én is voltam. Csak akkor néztünk nagyot. Én is kerestem a nővéremet, és nem találtam, mert őket előbb lekapcsolták.

K.-né H. V.: –Voltak itt már más településekről?

C. P.-né: – Voltak hát, az egész dunántúli sváb falvakból. Nagyon sokfelől voltak.

K.-né H. V.: – Amikor megérkeztek, volt-e valamilyen orvosi vizsgálat?

C. P.-né: – Igen. Fertőtlenítés is volt és orvosi vizsgálat is. Aztán ugye minden reggel sorakozó volt az udvaron. Ki melyik részen dolgozott, úgy csoportosítottak bennünket, és mindenkit őrrrel kísérték a munkahelyre. Aztán volt egy reggel sorakozó, akkor mindenki be lett injekciózva. A nők nem menstruáltak egy évig vagy nyolc hónapig, ki meddig. És aztán többet nem kaptunk injekciót, és akkor volt tényleg, aki teherbe esett, én is. Sokáig nem voltunk egy szobában, aztán a férjem a jó munkája után kapott egy kis lyukat, picike kis helyiséget, ahol volt egy berakott sparihert vagy kályha, vagy mit tudom én, mi. Ott fűtöttünk vagy tüzeltünk, de úgy kellett tüzelnünk, hogy mellettünk, a másik fal mellett volt a szabóműhely, és azt is melegítette a mi helyiségünkben, falon keresztül. Amikor aztán terhes lettem, nem kívánom senkinek, amin keresztül mentem, de hála Istennek, itt vagyunk, és nagyon boldog vagyok. Örülök, hogy az az egy lányom van, mert több nem volt.

K.-né H. V.: – Volt más is a berényi csoportból, aki terhes lett?

C. P.-né: – Igen. Berényben volt a Harichné, Harich Jóskának az anyukája, meg Szőkéné, Szőke Margit. Akkor volt, aki meghalt, az is berényi volt, de már ott is az asszony rég meghalt. Benkovitsné volt, Weigert Magdi. Akkor ki volt még? Talán más nem volt. De terhesen jöttek haza. Őket hazaküldték, mert pont akkor volt betegszállítás. Mikor én teherbe estem, akkor nem volt betegszállítás, és négyhónapos volt a lányom, mikor hazajöttünk.

K.-né H. V.: – És esetleg könnyebb munkát kapott, amikor terhes volt?

C. P.-né: – Hát én nem dolgoztam utána, mert én nem tudtam szoptatni, csak az egyik mellemről. A másiktól nem tudtam szoptatni és meggyűlt, és akkor én nagyon sokáig beteg voltam vele. Meg is műtöttek. Kórházba kerültem, meg is műtöttek, és mikor jöttünk hazafelé az úton, akkor gyogyult be. Addig mindig folyt, nem is varrták össze, úgy ki volt nyílván, mint egy narancsgerezd.

K.-né H. V.: – A férfiak mennyire tudták rendben tartani a szobájukat? Gondolom, a nőknél más körülmények voltak.

C. P.-né: – Rendben, rendben tartották, annyiból is muszáj volt, saját érdekük volt, mert tetű aztán temérdek volt, meg poloska, úgyhogy muszáj volt, hogy tisztán tartsuk magunkat, meg takarítsunk, mert akkor a tetű evett volna meg bennünket.

K.-né H. V.: – Mezőberényiekkel került egy szobába?

C. P.-né: – Mezőberényiekkel voltam egy szobában, míg a férjemmel nem kerültünk össze. Azok is a konyhán dolgoztak, úgyhogy jó kis csapat kialakult, de az a konyhai munka is olyan volt, hogy három műszakban dolgoztunk, és mikor éjszakások voltunk, akkor kellett mindig a napi dolgokat előkészíteni. Úgyhogy miket készítettünk elő? Állandóan a káposztaleves meg a burizsleves. Ez volt. Néha-néha volt valami más. Egy kis krumpli vagy egy kis főtt hal, ami már eleve bűdös volt, mikor pucoltuk. Meg, na szóval sok minden volt. Sok mindenben keresztülmentünk, amit a mai fiatalság nem tud, meg halvány fogalma sincs, hogy úgy is lehet élni. De ne is tudja meg soha.

K.-né H. V.: – Volt-e olyan, hogy a csoporttársai közül valaki tolmács lett vagy szobafőnök?

C. P.-né: – Volt.

K.-né H. V.: – Őket mi alapján választották ki?

C. P.-né: – Általában mindegyiket a jobb munkájáért.

K.-né H. V.: – Volt-e konfliktus esetleg emiatt azok között, akik a bányában dolgoztak?

C. P.-né: – Volt. Ugye mondták, hogy nahát, már az is – mondjam szó szerint? – „seggnyaló”, mert már jobb helyre került.

K.-né H. V.: – A férje a szakmájában tudott elhelyezkedni kint, szakmájának megfelelő munkát kapott?

C. P.-né: – Ő tulajdonképpen bognár és kerékgyártó, de ilyen famunkát végeztek, mindent csináltak, a hordóig, szóval mindent, amit a lágerbe kellett csinálni.

K.-né H. V.: – Esetleg le tudná rajzolni a tábor alaprajzát, nagyjából, hogy helyezkedtek el, a konyha, férfiszobák, női szobák, hol voltak az örök?

C. P.-né: – Az utca felőli bejárati résznél volt az őrszoba. Ezen a részen volt egy hosszú épület, amiben volt a cipőműhely, szabóság meg a szobák, a nők. Emeletes épület volt. A szobák az emeleten, meg lent is voltak. Lent már a földszinten ott voltak férfiak is. Egy másik épületben mind férfiak voltak. Akkor itt a végében menni kellett, itt volt a női meg a férfi WC. De olyan, rá kellett állni, és a túloldaltól a férfiak leszedték a deszkát, és ott átkukucskáltak.

K.-né H. V.: – Ők is kaptak oltást vagy csak a nők?

C. P.-né: – Férfiak is kaptak injekciót. Itt keresztben volt a műhely, ahol dolgozott a férjem, mellette a mosókonyha, itt meg volt a fertőtlenítő. Akkor egy ideig, én nem tudtam, egy évig vagy meddig kijártunk, kint volt a konyha, ott étkeztünk, kint az utcán menni kellett. Nem messzire, de menni kellett. Örök kísérték bennünket. Majd aztán, egy jó idő múlva, akkor itt építettek konyhát, és akkor itt főztünk, meg odajártunk étkezni.

K.-né H. V.: – Tudtak-e kapcsolatba kerülni a helyiekkel? Esetleg egy kis élelmet beszerezni tőlük?

C. P.-né: – Volt ilyen. Például a férjemék, ők sokszor kijártak dolgozni a tisztaknak. Hol tetőt csináltak, hol ezt csináltak. Szóval volt kapcsolat a kintiekkel, és ott a láger mellett közvetlen, ott lehetett vásárolni is. Volt egy kis piac, egy pár asszony árult ott, piskinek mondták, olyan lángosszerű valamit, meg aludttej, meg tejet, meg ilyesmit, cigarettát. Ugye, aztán akik annyira dohányosak voltak, azok bizony nem nagyon ennivalót vettek, hanem dohányt, és nagyon sok ebből kifolyólag kint is maradt, mert inkább a cigaretta kellett neki, mint az ennivaló.

K.-né H. V.: – Voltak-e temetések? Akik meghaltak, el lehetett őket temetni?

C. P.-né: – Én nem voltam kint a temetőben, de a férjem volt, mert ők csinálták a koporsót. Mondom, hogy az élettársammal együtt dolgoztak, már kint, ismertük egymást jól, meg egy másik gyulai ember, de az is már régen meghalt. Úgyhogy ők rendezték ezt a koporsót, meg koporsóba tették őket.

K.-né H. V.: – Jelöletlen sírokba temettek?

C. P.-né: – Én nem tudom, hogy közös sírokba, vagy volt egyedülálló is, meg nem tudom én azért, hogy a magyarok közt volt-e, aki tömegsírba került vagy nem.

K.-né H. V.: – Tudtak-e az itthoniakról valamit? Érkeztek levelek?

C. P.-né: – Nagyon-nagyon keveset. A két és fél év alatt egy levelet kaptunk anyukáméktól. Pedig mi is írtunk. Úgy tudták meg, hogy nálunk kisbaba van, hogy kislányom van, hogy jött egy betegszerelvény haza, és egy gyomai néni, az is a konyhán dolgozott velem, Szántó Ilonka néninek hívták, és az mondta, hogy ő fog majd ledobni egy cédulát, hogy adják át a szülőknek. Így tudták meg anyukámék, hogy kislányunk született. Az itthoni helyzetről nekünk akkor még nem is írtak. Mindössze egy levelet kaptunk. Többen kaptak levelet, amiben írták, hogy 1946-ban volt a kitelepítés, akkor már tudtuk, mert többnek írták, hogy ez van itthon.

K.-né H. V.: – Tudták-e a vallásukat gyakorolni kint?

C. P.-né: – Ott nem.

K.-né H. V.: – Az anyakönyvezés, akár a halottaknál is, de a kislánya születésénél volt-e?

C. P.-né: – A lányom itt lett anyakönyvezve, ott nem lett. Semmi nem volt, minden aztán volt, mikor hazajöttünk.

K.-né H. V.: – Amiket magukkal vittek ruhákat, esetleg értékeiket, meg tudták-e őrizni?

C. P.-né: – Megőrizni tudtuk volna, csak eladtuk ennivalóért, úgyhogy soknak nem maradt, majdnem csak az, ami rajtunk volt, mert az éhség az nagy úr volt.

K.-né H. V.: – Szabadidejük volt valamennyi? Voltak-e esetleg összejövetelek?

C. P.-né: – Volt, mert ugye a 8 órát ledolgozta bárki, jó, a bányászoknak nem 8 órába telt, mert ugye mire feljöttek a bányából, lent voltak jó mélyen, mire feljöttek, meg megfürödtek, meg átöltöztek, mire bejöttek a lágerbe, volt ottan 12 óra is. Volt, aki tudott harmonikázni meg hegedülni, úgyhogy ilyen összejöveteleket néha csináltak.

K.-né H. V.: – Kaptak fizetést?

C. P.-né: – Igen. A bányában is, főleg azokat fizették jól meg, a bányászokat. Mi, akik konyhán dolgoztunk, mi nemigen kaptunk fizetést, mert mindig az volt, hogy itten ehetünk, de énnekem nagyon rossz étvágyam volt, vagy nagyon finnyás voltam. Úgyhogy enni ettünk, mert mindig vettünk valamit.

K.-né H. V.: – Mi alapján osztották be a konyhára, hogyan választották ki?

C. P.-né: – Őszintén szólva, én nem is tudom megmondani, mert ugye ott egy csoportban voltunk mindnyájan, ekkor kiszedték, hogy ki a bányász. Általában a gyengébbeket tették a konyhára, meg ilyen fenti munkára. Aki mondjuk olyan jó erőben volt, azokat tették jobban a bányába.

K.-né H. V.: – Említette, hogy más településekről is voltak a konyhán. Mindenki magyar volt?

C. P.-né: – Mindenki magyar volt, a szakácsnők volt orosz.

K.-né H. V.: – Tud-e valamilyen megtorlásról, büntetésről?

C. P.-né: – Hát az volt. Elég szigorú büntetés, ha valaki valamit csinált. Bizony az hidegkamrába lett téve, letették a bányába, vízben kellett neki dolgozni, meg minden. Meg volt olyan is, hogy valaki próbálkozott megszökni, nahát annak aztán keserves élete volt.

K.-né H. V.: – Volt, akinek sikerült megszökni?

C. P.-né: – Kezdetben azt mondják, hogy volt vagy 2–3, akinek sikerült megszökni. De hogy az berényi volt vagy milyen volt, nem tudom. Berényiek is szöktek meg, de akire én mondjuk úgy emlékszem, volt köztük nő is, vagy háromszor próbálkozott, mindenkor visszahozták őket. És aztán borzasztó sorsban voltak. Úgyhogy nem volt érdemes megreszkírozni, mert úgyis nagyon rossz volt, aztán meg, ha megbüntették, akkor meg még rosszabb volt.

K.-né H. V.: – Milyen nyelven tudtak beszélni az örökkel?

C. P.-né: – Elég könnyen megtanultunk azért oroszul, úgy perfekt nem tudtam beszélni, de megértettem mindent, meg is tudtam magyarázni, amit kellett, de volt, aki egész jól megtanult.

K.-né H. V.: – Voltak-e szabadnapjaik?

C. P.-né: – Voltak. Csak arra nem emlékszem, hogy milyen időközönként volt, de voltak szabadnapok. Bányászoknak is, meg bárkinek.

K.-né H. V.: – Hogyan tudták azt meg, hogy hazajöhetnek?

C. P.-né: – Egyszer jött az orosz tiszt, és akkor mondta, hogy a mezőberényieknek jött egy papír, névsor, és akik rajta vannak, benne vannak a névsorban, azok hazajöhetnek. És akkor ez olyan hírtelen történt, hogy összeszedtek bennünket, hogy gyorsan csomagolni, mert itt a teherautó, és visznek bennünket az állomásra. És olyan is volt, több Berényben, aki vagy külterületen lakott, vagy nem hallotta ezt a dolgot, hogy be kellett a városházára menni feliratkozni. Akik nem volt felírva, kimaradtak a névsorból, azok bizony majdnem öt évig voltak kint. És Berényből is volt egy jó pár ilyen.

K.-né H. V.: – Amikor megtudta, hogy jöhetnek, akkor már nem volt a kórházban?

C. P.-né: – Már akkor nem voltam kórházban, mert hát én nem is tudom, hogy hány hetes volt Magdikám, mikor bekerültem a kórházba, 4 hetes körül lehetett, akkor 2 hétig bent voltam a kórházban, aztán dolgozni nem mentem, vagy nem írtak ki, mert hogy folyt állandóan a mellem. Úgyhogy én aztán egyáltalán már nem dolgoztam, mikor kijöttem a kórházból. Kellott volna, de betegállományban voltam.

K.-né H. V.: – Milyen volt a kórház? Mennyire volt felszerelve?

C. P.-né: – Nagyon rendesek voltak, mert tényleg az orvosok is, amit lehetett, megtettek, úgy a

magyarokért, mint az oroszokért. Nem csináltak különbséget. De hát azok is, hogy honnan verődtek össze, mert ott is voltak olyanok, ezekből az örökből is, meg a tisztékből is, hogy a franc tudja, hogy hol, merre laktak, meg mikor került az oda, hogy meg se tudta tán mondani, hogy mikor volt oda-haza.

K.-né H. V.: – Mielőtt megtudták, hogy jöhettek, gondolom, reménykedtek benne, hogy a kisbaba miatt esetleg hamarabb hazakerülnek.

C. P.-né: – Igen. De mindig volt is egy olyan, hogy reménykedtünk, hogy majd a kisbaba miatt hazahoznak, de volt egy olyan gondolat is, hogy én nem mondtam sose a férjemnek, de ő sem nyilatkozott úgy különösebben, de neki rosszul esett volna, ha én a betegszállítmánnyal hazajövök, mivel ő önként jött ki velem.

K.-né H. V.: – Mennyire kötődtek barátságok a gyulaiakkal és egyéb településről?

C. P.-né: – Nagyon jó barátságban voltunk a gyulaiakkal meg az elekiekkel, almáskamarásiakkal, mindenkivel.

K.-né H. V.: – Őket ez hogy érintette, mikor a berényi csoport elindult?

C. P.-né: – Szegények el voltak kenődve nagyon, meg főleg a berényiek, akik kint maradtak, hogy nem jöhettek haza. És aztán mondták, akik kint maradtak, meg a gyulaiak is, hogy aztán anynyira kevesen maradtak, hogy összevonták a légereket, és Nyizdánba vitték őket. Ott egy gazdaságban dolgoztak. Már akkor könnyebb volt nekik, mert dolgoztak szőlőskertben, gyümölcsösben meg szántóföldön, és akkor már jobban hozzájutottak az enivalóhoz.

K.-né H. V.: – A hazaút mennyiben volt más, mint az odaút? Ugyanolyan körülmények voltak a vagonban?

C. P.-né: – Ugyanolyan körülmények voltak, talán mégsem volt olyan rossz körülmény, mikor hazafele jöttünk.

K.-né H. V.: – Mert tudták, hogy hazafele jönnek?

C. P.-né: – Mert már eleve tudtuk, hogy hazafele jövünk, de mindig attól féltünk, hogy valamire másfele visznek bennünket, mert nagyon sokat lehetett hallani, hogy összeszedték a népeket, hogy viszik őket haza, és akkor a végén máshova vitték őket. És mi is ettől féltünk.

K.-né H. V.: – A berényi csoportból nem vittek át senkit másik lágerbe?

C. P.-né: – Tőlünk nem, mert akit hazahoztak, betegszállítmánnyal hazahozták. Aztán biztos hallott arról, hogy volt egy asszony, Adamiknének hívták, azt egyedül hozta egy tiszt haza, mert azt hiszem, 3 gyerek volt, vagy 2 gyerek volt. Nem tudott a férj munkát vállalni, és erre hivatkozott, hogy nem tudja elvállalni a munkát, mert neki a gyerekek mellett kell lenni, és hazahozatták a feleségét.

K.-né H. V.: – Ő egy lágerben volt Önökkel?

C. P.-né: – Egy lágerben voltunk vele, igen.

K.-né H. V.: – Milyen érzés volt, mikor ő hazament, vagy indult egy betegszállítmány? Hogyan választották ki, hogy kit visznek haza?

C. P.-né: – Aki mondjuk beteg volt, meg annyira le volt gyengülve, azok már nem dolgoztak, és ezeket szedték össze, ezeket hozták haza a betegszállítmánnyal. De már azok tényleg annyira le voltak robbanva, hogy nem mindegyik bírta ki az utat.

K.-né H. V.: – Amikor a csoport hazaindult, volt olyan, aki már tudta, hogy kitelepítették a családját, és azt kérte, hogy Németországba vigyék?

C. P.-né: – Igen, volt. Volt, aki egyenesen odament.

K.-né H. V.: – Milyen volt az utazás a picit babával? Hogy bírta az utat?

C. P.-né: – Nagyon-nagyon aranyos, jó kislány volt, úgyhogy nem volt vele különösebb gond. A mozdonyvezetőtől mindig kaptunk meleg vizet egy kantával, és mindig meg tudtam mosdatni, beleültettük a lavórba, Nagyon aranyos kisbaba volt.

K.-né H. V.: – Együtt utaztak a másik két kisbabával?

C. P.-né: – Igen. Nem is két kisbabával, mert az egyiket hamarabb..., dehogynem, azt hittem, hogy Harichné hazajött, de nem, velünk jött ő is haza.

K.-né H. V.:– Ugyanolyan zsúfolt volt a kocsi?

C. P.-né: – Igen. Annyira mondjuk nem volt zsúfolt, mint kimenetelkor, mert ugye azért csak kevesebben voltunk. De aztán mikor megérkeztünk Debrecenbe, ott is mindjárt vittek bennünket fertőtlenítőbe, vagy én nem is tudom már hova, és ott aztán mindjárt enni kaptunk, meg lehetett tisztálkodni, meg minden. Na és még azt akarom mondani, mikor minket teherautóval kivittek az állomásra, én mindig azt hallottam, hogy a nővérem már itthon van, hogy hazahozták egy betegszálmánnyal. Azt mondta egy berényi asszony, te, itt van a nővéred is, mindjárt hívom. Hát mondom, az hazament. Nem, mondja, itt van, és odajött, és akkor mondta, hogy ő már ezelőtt 2 évvel hazajöhetett volna, mert volt mind a kettőnknek egyforma pulóverünk, nagyon szép, és mindegyikőnk kivitte. Ott a doktornő a nővéreméknél kérte a nővéremtől, hogy adja neki, és mivel nem adta neki, nem hozták haza.

K.-né H. V.: – Milyen távolságra volt egymástól az a két tábor?

C. P.-né: – Én nem tudom, azt mondják, hogy nem volt az olyan túl messze, hogy tizenvalahány kilométerre vagy még annyira sem.

K.-né H. V.: – De nem tudtak egymásról?

C. P.-né: – Nem tudtunk egymásról. Mi nagyon-nagyon sokáig nem tudtunk egymásról. Aztán már volt olyan, aki átjött a mi lágerünkbe látogatni.

K.-né H. V.: – És így tudtak egymásról híreket?

C. P.-né: – Igen, igen. De mikor a bányatelepen, fenti munkán voltam, mikor pakoltuk a vagonokat, kréta is volt. Mindig összefirkáltuk a vagonokat. Mindenki ráírta a nevét, hogy hátha valami ismerőshöz kerül, és meglátja a nevünket. Úgyhogy mikor mi megtudtuk, hogy jövünk haza, akkor a férjem csinált egy kerek kis spiritusztartót, ilyen spirituszkockát gyújtottunk meg, és azon főztem mindig a lányomnak kis pirított grízt, azzal lett pótolva az anyatej. Vettük a grízt is, meg azt a spirituszkockát is. Úgyhogy így el volt látva.

K.-né H. V.: – Hazafele hogy oldották meg az élelmezést?

C. P.-né: – Kaptuk a csomagot. Aztán mikor Romániába érkeztünk, Jassiba, ott szálltunk ki, ott tettek bennünket másik szerelvényre. Ott én nem is tudom, mit kaptunk, talán babgulyás konzervet. De mindenki evett úgy, mint a nem tudom mi, mint aki soha nem evett.

K.-né H. V.: – Tudták-e értesíteni a családot, az itthoniakat a hazajövetelről?

C. P.-né: – Én nem is tudom, hogy honnan értesültek a szülők, hogy jövünk haza, meg mikor érkezünk. Halvány fogalmam nincs, tényleg.

K.-né H. V.:– Kik várták itthon?

C. P.-né: – A szülők, a rokonság, meg akinek testvére volt. Egy hajnali órában érkeztünk. Rengeteg nép volt az állomáson. Éntőlem is elvette Magdikát az unokatestvérem, és odaadta anyunak, és aztán kerestük, hogy hol van, mert a nagy tömegben nem láttuk őket. Szóval, keserves volt, az biztos.

K.-né H. V.: – Mikor megérkeztek, milyen körülmények fogadták?

C. P.-né: – Mi anyósomékhöz mentünk. A nővérem anyukámékhöz ment. Majd mi jöttünk 1947. júliusban haza, a bátyám meg 1947 őszén jött haza. Ő már nős volt, úgyhogy felesége, családja volt, ő a feleségéhez ment.

K.-né H. V.: – Ő miért jött később?

C. P.-né: – A bátyám? Mert nem egy helyen voltunk, ő a Krím-félszigeten volt.

K.-né H. V.: – Ott voltak berényiek?

C. P.-né: – Voltak. Braun Miska bácsival volt.

K.-né H. V.: – A csoporttal körülbelül hány ember érkezett haza 1947 júliusában?

C. P.-né: – Azt sem tudom pontosan megmondani, hogy hányan érkeztünk, mert nagyon sokan meg is haltak kint.

K.-né H. V.: – Az Önök lágerében is haltak meg? Úgy hallottam, Krivojrogban haltak meg legtöbben a berényiek közül.

C. P.-né: – Ott sokan haltak meg, igen.

K.-né H. V.: – A másik két lágerban?

C. P.-né: – Ott is sokan haltak meg, de talán a Krivojrog-i volt a legveszélyesebb, az ércbánya.

K.-né H. V.: – Amikor hazaérkeztek, akkor a férje el tudott helyezkedni?

C. P.-né: – Sokáig otthon dolgozott, mert az apósom játékkészítő volt, és mindjárt nem tudott elhelyezkedni, ott dolgozott. Majd 1952-ben alakult meg a Faipari Ktsz, akkor lépett be oda tagnak, és aztán akkor ott dolgozott egész végig, míg nyugdíjba nem ment.

K.-né H. V.: – Ön dolgozott?

C. P.-né: – Igen, én is ott dolgoztam. 1960. március 1-jén mentem dolgozni. Én is onnan mentem nyugdíjba.

K.-né H. V.: – Beszéltek-e valakinek a fogságról?

C. P.-né: – Mondom, hogy olyanokkal szoktunk úgy beszélgetni, mikor vagy találkozó van, vagy ebédnél, vagy összejövünk többen, 2–3-an, akkor szoktunk erről beszélgetni. Például bent az otthonban is vagyunk többen, akikkel le szoktunk ülni, beszélgetünk. De van olyan is köztünk, aki mondja, hogy ti más egyébről nem tudtok beszélni, csak erről?

K.-né H. V.: – Nem mondták-e, mikor hazajöttek, hogy ne beszéljenek senkinek róla, hogy mi történt kint?

C. P.-né: – Nem szabad volt, sokáig nem szabad volt erről beszélni, ez biztos.

K.-né H. V.: – A kislányát nem érintette hátrányosan, hogy kint született? Nem volt ebből problémája?

C. P.-né: – Nem. De ő, mint a könyvben is írja, hogy jártak Szőke Margittal egy osztályba, és tudta mindegyik egymásról, hogy kint születtek, de beszélni nem szabad volt róla. Nem firtatták. Tudták, hogy kint született, tudták.

K.-né H. V.: – Kaptak-e valamilyen kárpótlást?

C. P.-né: – Kaptunk kárpótlást, csak éppen mi nem tudtuk hasznosítani, legalábbis én.

K.-né H. V.: – Nyugdíj-kiegészítést kapott?

C. P.-né: – Azt kapjuk, én kapom a sajátomat, amiért kint voltam, meg a férjemének a felét kapom.

K.-né H. V.: – A kisebbségi önkormányzati választásokon regisztráltatta magát?

C. P.-né: – Nem.

K.-né H. V.: – Részt vesz a nemzetiségi életben?

C. P.-né: – Nem szoktam úgy különösebben. A férjem míg élt, megmondom őszintén, ő nem szerette az ilyen dolgokat, ha én valahova úgy mentem. Mikor elkerültem Gyulára, akkor kezdett jobban fellendülni ez az egész dolog, hogy lehetett róla beszélni, meg összejöveteleket rendeztünk, meg minden, de úgy igazából nem vettem részt ilyen dolgokban.

K.-né H. V.: – Tartják a kapcsolatot a sorstársakkal?

C. P.-né: – Tartjuk, tartjuk.

K.-né H. V.: – Évente egyszer van találkozó?

C. P.-né: – Igen. Évente egyszer van Gyulán is, meg itthon is. És így kerültem én is el Gyulára, Köhler Julika csalt el a találkozóra. Gyere el, ne legyél mindig egyedül, meg minden. Nem akartam elmenni, és egy szombat este telefonált, hogy úgy készülj reggel, hogy ott vagyok érted, hogy a reggeli vonattal megyünk Gyulára. És mikor kijöttünk a templomból, akkor ugye én nagyon sokkal nem találkoztam addig. Ez volt 1990-ben, és mikor kijöttünk a templomból, jaj ki is vagy, de ismerlek, meg minden. És akkor egy csoportban ott volt ez a, aztán élettársam, Japport Józsefnek hívták. És azt mondja, jaj, de ismerős vagy, de ismerős vagy! Jaj, hogy tudjam megmondani, hogy ki vagy, aztán mondom neki. Azt mondja, annyiszor eszemben voltál, mikor az újságban olvastam, hogy a férjed meghalt. Azt mondja, hogy mindig készült, hogy eljön meglátogatni, mert tényleg ottan úgy összetartottunk, jóban voltunk, meg minden, és na, mindegy. Ott a német klubban meg lettünk vendégelve, és ott beszélgettünk, aztán úgy volt megbeszélve Köhler Julikával, hogy majd délután jövünk a délutáni vonattal haza. Közben a komaasszonyomat is, aki kint volt Oroszországban, Hoffmann Margit,

Czinkóczkiné, a lányáék elhozták kocsival, meg Rücknét Gyulára, oda a találkozóra. Aztán 2 óra fele jöttek az anyjukért Margitkáék. Azt mondja, keresztmama, nem jön haza, mondom, én nem megyek, fiam, Julikával jöttem, avval megyek is haza. Azt mondja, pedig hazavisszük a házhoz, nem kell olyan messzire menni az állomástól. Hát mondom, talán akkor jövök. És azt mondja a volt élettársam, ne menjél még, azt mondja, ráérték ti a vonattal is menni. Hát mondom, tudod, hogy milyen messze vagyok és az állomástól? Mondom, nem kell gyalogoljak, csak megyek. Azt mondja, na nem baj, hogyha mész, majd két hét múlva úgyis megyek, mert azt mondja, kaptunk meghívót, és akkor én is megyek Berénybe. És akkor nem tudom én hány család jött vagy hányan jöttek házaspárok, meg egyedülálló férfi is, nő is, hányan jöttek. Akkor elég sokan jöttek Berénybe, és innen is mentek ki autóval az állomásra elébük, aki nem kocsival jött. És a páromat kocsival hozták, és mikor kiszálltak a kocsiból az asszonyok, három asszony, azt mondja, hogy hallod, Jóska úgy nyilatkozott, hogy te nem sokáig fogsz berényi asszony lenni, el akar vinni erővel. Azt mondom, nem akarom elhinni, hogy én Berényt elhagyom. Mondom, mert én nagyon szeretem Berényt. Mondom, voltam távol Berénytől elég sokáig, mondom, nem akarok menni. És ez lett belőle, hogy aztán 1991-ben elkerültem Gyulára, és 14 évig éltünk ott. És akkor bejöttünk az otthonba, és most májusban lesz két éve, hogy meghalt a párom. És nagyon jól megvoltunk. Áldott egy aranyos ember volt nagyon.

K.-né H. V.: – És ő mennyit mesélt azokról a körülményekről, amikor ők még kint maradtak?

C. P.-né: – Azt mondták, hogy sokkal jobb helyzetben voltak már ők akkor, mint mikor még kint voltunk mi is. Ugye kevesebben voltak, meg olyan helyre mentek már, vagy vitték őket, egy gazdaságba, ahol már tudtak ottan maguknak főzni, szedték a krumplit, szedték a szőlőt meg mindent. Úgyhogy akkor már ők jól voltak. El voltak látva ennivalóval.

K.-né H. V.: – Azt olvastam, hogy ők már nem is annyira lesoványodva érkeztek haza.

C. P.-né: – Nem, nem.

K.-né H. V.: – És Ön milyen állapotban érkezett haza?

C. P.-né: – Mondjuk úgy, betegek nem voltunk, de soványak voltunk. Én mondjuk, talán nem is voltam. Hát mindig vékony voltam, de soványabb talán nem voltam, mint mikor kimentünk. De volt, aki bizony alig-alig tudott menni, annyira sovány volt. A férjem is sokkal soványabb volt, mint mikor kimentünk.

K.-né H. V.: – Köszönöm szépen.

C. P.-né: – Nagyon szívesen.

Halász József

K.-né H. V.: *Hol született?*

H. J.: Születési helyem Mezőberény, Tavasz u. 13. szám volt annak idején, akkor még nem a mostani számozások voltak, már sűrűbben vannak. Mezőberényben születtem 1924. január 11-én, az iskolámat az Ókertben végeztem, ott jártam hat osztályt.

K.-né H. V.: Az polgári iskola volt?

H. J.: Polgári iskola nem volt, ez egy állami elemi iskola volt. A mi házuk is ott volt az iskolától nem messze, egy kicsit a központ felé. Ahol elkanyarodik az út, a következő út balra és a saroktól a negyedik ház volt a miénk. Apámék építették 1926-ban, ott gyerekeskedtünk, ott nőttem fel. Mikor az iskolát elvégeztem, elmentem kovácsinasnak a köröstarcsai tanyákra, Kopcsák Ferenc volt a mes-terem, de hát ott nem sokáig voltam, mert a körülmények nem úgy adódtak.

K.-né H. V.: Milyen vallásúnak keresztelték?

H. J.: Evangélikus, így volt leírva annak idején. A vallásomat nem tagadtam meg, templomjáró nem vagyok, évente, mikor van az oroszországi találkozónk, olyankor mindig elmegyek. Még eddig mindig részt vettem benne. Akkor megyek templomba, ha éppen úgy adódik, ha családi esemény van, de úgy egymagam nem szoktam menni.

K.-né H. V.: Szülei, nagyszülei németek voltak?

H. J.: Magyarul mondván németek hát, berényi svábok. Azok voltak mind a ketten. Hát ők beszéltek, sokat beszéltek németül, a nagyapám, a nagyanyám majdnem mindig németül beszéltek. Hoffmann nagyapám, mert nekem Hoffmann volt az eredeti nevem, illetve én annak születtem, de míg Oroszországban kint voltunk, 46-ban volt az a német kitelepítés, akkor apámék megmenekültek a kitelepítéstől, aztán megmagyarosították a nevüket, és így lettem Halász. Úgyhogy én, amikor már kint voltam, akkor tudtam meg, egy levelet kaptam a két és fél év alatt, abban írták meg, hogy most már Halász néven szerepelek, úgy írta az apám akkor. És hát azóta azt a nevet hordom.

K.-né H. V.: És a 41-es névszámlálásnál minek vallotta magát?

H. J.: Magyaroknak, én már azt nem tudnám megmondani, de valószínűleg, hogy németnek írták be az anyanyelvet. Magyarok voltunk, de hát nem emlékszem már rá. Én 44-ben inas voltam, otthon sem voltam, mikor az összeírás volt, úgyhogy én arra nem is emlékszem, hogy volt-e olyan összeírás, csak hallomásból tudom.

K.-né H. V.: Kik éltek akkoriban a környezetükben, ott kint az Ókertben?

H. J.: Józsi bácsi, ők most Kővárinak vannak keresztelve, ők is megváltoztatták a nevüket. A fiuk most Dunaalmáson lakik, iskolai tanár, tanító volt, iskolaigazgatóként ment nyugdíjba, és Dunaalmáson telepedett le.

K.-né H. V.: Főleg németekkel járt az ókerti iskolába?

H. J.: Nem, hát ott nem is beszéltek németül, csak otthon a családban beszélgettek az öregek úgy, sokszor, hogyha nem akarták, hogy mi megértsük, hogy ők mit beszélnek, akkor ők németre fordították. Mi, gyerekek tudtunk, értettünk valamit, de beszélni én soha nem tudtam. Ha hozzá is fogtam németül beszélni, akkor nagyanyám is csak kinevetett. Ő németül beszélt hozzám mindig, én mindig magyarul válaszoltam neki. Amit mondott, azt megértettem, én visszafele csak magyarul mondtam.

K.-né H. V.: Családja (nagyszülei, szülei) mivel foglalkozott, milyen társadalmi rétegbe tartozott?

H. J.: Nagyszüleim, nagyapám városi ember volt, kisbírónak mondták, meg rendőr is volt,

azelőtt míg fiatal volt, utána meg kisbírónak mondták, kézbesítőmunkát végzett, amit így hordtak ki a házakhoz cédulát a községházáról. Az apám kőműves volt. A nagybátyám ácsmester volt, képesített ácsmester, a házat is ő csinálta, csak hát szegény két év múlva meghalt, ahogy a házunk kész lett, 1963-ban. Apámék 6-an voltak testvérek, egy kisfiú 4 évesen, a másik 5-6 évesen halt meg. Én azokat nem is ismertem. Az apámról ennyit tudok mondani, kőműves volt, a vasútnál dolgozott nagyon sokáig. Amikor meg a vasútnál nem dolgozott, akkor valamelyik mesternél volt kőművessegéd. Anyámék 5-en voltak testvérek, egyik nagybátyám akkor halt meg, mikor Oroszországban voltam. Erről többet nem tudok mondani.

K.-né H. V.: Említette, hogy inas volt, mikor jött vissza Mezőberénybe, a háború alatt.

H. J.: 1937-ben, márciusban mentem ki inasnak, és 1939. júniusban jöttem el, akkor ott hagytam, felbontottuk a szerződést, és új helyre mentem, ide a sorompónál, Bereczki Kovács volt itt a sorompó mellett a Szarvasi úton. Ahhoz mentem, ott szabadultam fel, aztán mint segéd dolgoztam nála még egy évig, utána még egy másik évig, hát akkor még bejártam Berénynek az összes Kovácsműhelyét, de sehol nem kellett, akkor már háborús kezdet volt 1942-ben.

K.-né H. V.: Ebből mire emlékszik?

H. J.: Nem, hát mondjuk nyilasok voltak itt, de az még gyerekkoromban volt (1936-37). Volksbund volt, de az már 1942-43-44., így valahogy jöttek ezek a Volksbundisták.

K.-né H. V.: Tudja-e, hogy milyen arányban voltak a mezőberényi németek közül tagjai a Volksbundnak?

H. J.: Hát mondjuk, így direkt nem tudom, mert én annyira nem foglalkoztam velük, én nem szerettem őket.

K.-né H. V.: A Hűség a hazáért mozgalom?

H. J.: Nem is hallottam olyat, azt inkább mostanában hallom, de ezt meg, azt hiszem, hogy inkább a mostani kormány hangoztatja, úgy emlékszem én legalábbis. Azelőtt nem hallottam róla. Erről csak ennyit tudok mondani.

K.-né H. V.: Tudja-e, hogy hányan voltak katonák a faluból?

H. J.: Azt nem, de az első világháborúban sokan meghaltak, ki is van írva a névsoruk, a második világháborúban két unokatestvérem is ott maradt. Az egyik a Babinszkiné édesapja, meg anyám nővérének az egyik fia. Nem is tudják, hol esett el.

K.-né H. V.: Amikor a német csapatok ideértek, arra emlékszik?

H. J.: Emlékszem. Közben találtam egy német kis zászlót, majdnem akkora volt, mint ez a papír, volt neki egy kis nyele. Megtaláltam és hazavittem. A házunk tornácos, gangos volt, feltűztem a szarufa mellé, ott lógott a kis zászló. Hát aztán közben volt olyan német katona, akivel el is beszélgettünk, amit kézzel-lábbal tudtam neki magyarázni. Amit ő mondott, azt nem értettem, mert ők ugye másképp beszéltek a németet, mint a berényi svábok. Nekem nem volt velük bajom. Közben apámat 1941-42-ben behívták katonának.

Amikor ők itt voltak, akkor én már a vasútnál dolgoztam. Közben még ott maradtunk abban, hogy mikor az inaságomból felszabadultam, akkor a Bereczkinél voltam segéd, utána elmentem, bejártam Berényben az összes Kovácsműhelyt, hogy keressek munkát. Senkinek nem kellett segéd, mert mindegyiknek elég volt az inasa, mert akkor már háborús idők voltak. Kevés volt a munka, akinek inasa volt, az inásával meg tudta csinálni. Aztán közben úgy alakult a helyzet, hogy azt mondta apám, ne törődj vele, gyere a kőművesekhez napszámba, mégis keresel valamit, nem kell a Kovácsmesterségbe menni. Apámmal dolgoztam egy hónapot, másfelet, és akkor egyszer, ahogy mentünk egy reggel munkába, gyalog mentünk ugye, mert akkor még nem volt bicikli meg autó. Ókertből mentünk felfele, és a Sugár utca sarkán volt Savolt Gyuri bácsi Kovácsmester. Meglátták, hogy megyünk, és utánam küldte az inasát, hogy szóljon nekem, ha jövök hazafele, menjek be hozzá, beszélni akar velem. El-dolgozgattam ott a kőműveseknél, este, mikor jövök haza, akkor mondja, hogy nem mennék-e hozzá segédnek dolgozni. Hát mondom, lehet, akkor aztán felmondtam a kőművességnél a napszámosságot, és eljöttem ide, Savolthoz. Ez volt 1942. szeptember-október, pontosan nem emlékszem a dátumra.

Nála dolgoztam 1943. április közepéig, akkor abszolút elfogyott minden munka, úgyhogy volt neki inasa már, az annyira betanult már, hogy nála is maradt dogni. Nekem felmondott, azt mondja, nincs szükségem a segédre, a munka is kevés volt, ő meg még jól bírta magát. Hát akkor, mondom, most mi lesz. Azt mondja apám, nem akarsz jönni a vasúthoz, mert akkor ő a vasútnál dolgozott. Hát mondom, én mennék szívesen, mert szeretnék vasutas lenni, mondtam én így. Azt mondja, majd beszélök én a pályamesterrel. Beszélt a pályamesterrel. Mikor este hazajött, akkor azt mondta, hogy menjek el hozzá másnap reggel. Elmentem a pályamesterhez, írt egy papírt, hogy menjek el az orvoshoz, csináljam meg az orvosi vizsgálatot. Akkor Berényben Hanzély Ferenc volt a vasutas orvos, ahol most a szemészet van, ott volt a rendelője. Oda elmentem, megvizsgált, alkalmasnak talált. Vissza mentem, azt mondta a pályamester, holnap gyere dogni. Másnap mentem dolgozni, mint pályamunkás, és ott dolgoztam, mindaddig, amíg az oroszok értem jöttek. Ez volt 1945. január 3-án.

K.-né H. V.: Mikor jöttek ide a németek?

H. J.: Ahogy megszállták Magyarországot, melyik évben volt, én már nem is tudom. 1943 tavaszán, valahogy így, pontosan már nem tudom. 1941-ben indult el a háború, (1941. június 27-én üzent hadat Magyarország a Szovjetunióknak), 1941. január 22-én, erre úgy emlékszem, mintha ma lenne, mert az ujjamat 1941. január 21-én daráltam el, és 22-én kezdődött a háború. Hát azelőtt már katonavonatok sokszor mentek itt keresztül, német katonaszállítmány rengeteg ment erre Lökösháza fele. 1943-ban kezdtem pályamunkás lenni, és 1945. január 3-án jöttek értem. Már akkor szedték itt össze a német nevűeket, vagy hát nem is tudom milyeneket.

K.-né H. V.: Arra emlékszik, hogy mikor jöttek ide az oroszok?

H. J.: Emlékszek. 1944. október 6-án mentek keresztül Berényen. Itt lövöldözés nem sok volt, egy-két bombát ledobtak, meg hát hallatszott puskaropogás, de nem volt olyan nagyon túl veszélyes. Berényben nem tudok itt áldozatról sem, hogy lett volna. 1944. október 6-án reggel kaptunk egy olyan rendelkezést, hogy át kellett menni, akkor Békéscsaba volt Murony, és menjünk, mert volt anyag megmenteni való, a vasútnál el akarták valahova Dunántúlra küldeni mentésre. De közben nem tudtunk, egy-két talpát tettünk a vagonba, meg sínt, akkor jöttek a repülő, elkezdtek bombát dobni itt is, ott is. Meg lövöldöztek, jöttek a repülő jobbról-balról, menekültünk, amerre láttunk. Akkor azt mondta a pályamester, menjetek haza, ahogy tudtok, mert itt már most se vonat, se semmi, nem is jött vonat. Közben egy magyar katonavonat meg ott állt az ötödik vágányon, egy ilyen vasútépítő század volt, őrizték azt a vonatot, mert abban meg rengeteg lőszer meg fegyver meg mi volt benne, mi azt nem tudtuk. Amikor elindultak, mert elindították a vonatot Muronyból, a mozdony állandóan rajta volt a vonaton. Ahogy elindult a vonat, hát ugye mink is jöttünk, de nem a vonattal, hanem a vonat mellett az árokban, meg itt-ott, mert a repülő mindig jöttek hol erről, hol arról. Ha mondjuk dél felől jött, akkor az ároknak az egyik oldalába feküdtünk, mikor meg elment, akkor meg, ha jött a másik, akkor meg a másik oldalon feküdtünk az árokba, hogy ne lássanak. Közben meg jöttünk hazafele az árokban. Lövöldöztek ott. Közben a vonat meg eljött ide egészen Berény alá, és itt egyszer eltalálták. Pont a lőszeres kocsi találták el. Az kigyulladt, és ott abban aztán robbantak a gránátok vagy mik, piff-puff, volt jó hangos durrogás. Közben ott a vasútnak a túlsó oldalán volt egy hatalmas nagy dohányföld, oda menekültünk be, mert ott a dohány jó magas volt, nem látszódtunk ki belőle. Ott lapítottunk, amíg lövöldözték ezt a vonatot. Utána kerültem haza. Este meg aztán jöttek a katonák, meg mentek keresztül, de ott az Ókertben nem volt semmi. Az iskolától egy kicsit errébb azon az úton, ahogy a mi házuk volt, csak az útnak az elején, ott volt egy kunyhószerű kis házikó, az a kunyhó kapott egy bombát, az szét is hullt. Ennyi volt az egész ebből az orosz átvonulásból az Ókertben. Békesség volt, a szomszédokkal, mindenkivel jóban voltunk.

K.-né H. V.: Mikor tudták meg, hogy viszik a német származásúakat Oroszországba?

H. J.: Hát ezt elég soká. Január 3-án du. 3 órakor jött két ember, oda a pályafenntartáshoz, a pályamesterhez. Schön Mihály, az egyik legénykori barátom volt, azért az öccse jött, a Bayer Sándor, akié a vasúti kocsi volt, neki is a fia ott dolgozott, azért meg jött két ember, hogy jöjjön azonnal, mert viszik a gettóba, már hogy az iskolába. Hát akkor hazament. Azt mondta a pályamester nekem,

hogy Jóska, eridj te is haza, mert biztos, hogy térted is mennek, és akkor én is hazamentem. Hát anyám már sírva-ríva csinálta a foltozást, varrást, készítette a dolgokat, mert ő már hamarabb hallott róla, mint mi. Akkor este még, be volt sötétedve már, 5 óra körül volt, amikor értem jött két ember, és engem meg a Kővári Jóskát bekísértek az iskolába. Ott voltunk három napot, négyet, két éjszakát meg három napot, nem emlékszem pontosan. Akkor átvittek bennünket Gyulára teherautóval, ott a takarékszövetkezetben voltunk bent egy éjszakát vagy mennyit, már nem is tudom, csak utána bevagoníroztunk, és akkor elvittek bennünket. Harmincan voltunk egy vagonban, az volt a szerencsénk, hogy tűzrevalónk volt, tehát fázni nem fáztunk, mert tüzelni tudtunk. Reggel kikísértek bennünket, ott bevagoníroztunk, bepakoltunk, fát készítettünk be, 30-an voltunk egy vagonban, egy olyan kis tehervagon volt. Hát volt egy egész vonat, mert sokan voltunk, Berényből 561-et vittek el akkor. Voltak Gyuláról, Mezőtúrról egy embert tudok, Gyomáról többen voltak. Elekről, Almáskamarásról, Nagykamarásról, Kunágotáról, ezeket mindet ott összegyűjtötték. Hát hogy aztán kit hova vittek, meg merre? Amikor bevagoníroztunk, hogy most egy vonattal vittek bennünket, vagy többel, azt már nem tudom. Ahogy minket kivittek, Romániában átpakoltunk a széles vágányra. De már útközben is volt, aki meg is halt, volt egy ókerti szomszédom, két évvel volt nálam idősebb, de hogy aztán hol temették el, csak kivették a vagonból, de azt sem tudjuk, hogy hol voltunk akkor. Vittek bennünket, két hétig voltunk vonaton, mert 26-án érkeztünk meg Novasahiba. De ott is három helyen voltunk, mert volt, ahol a vonatnak egy részét lekasztották, és azok Krivojrogba mentek, volt aki Sahtiba ment, mi meg Novasahiba. Azt pontosan nem tudnám megmondani, hogy azok hányan voltak, de mi olyan hatszáz körül voltunk a lágerben. A felsorolt településekről voltunk ott összevissza keveredve.

K.-né H. V.: Mit vihettek magukkal, kaptak utasítást, hogy mit csomagoljanak?

H. J.: Nekem volt egy apámról megmaradt katonaláda, és abba pakoltunk bele. Az volt a szerencsénk, hogy azelőtt két nappal vagy hárommal vágtunk disznót, nem nagyot, csak egy olyan malackát, mert apám katona volt, aztán anyámmal voltunk otthon meg nagyanyám. Levágtunk egy kis malacot, és abból vittem egy kis szalonnát, egy kis kolbászt, amit anyám elkészített annak idején. Az úton elég volt, még kiértünk. Utána még volt egy kis maradék, hát ott meg aztán megint elfogyott, mert amit ott adtak ennivalót, hát az nem ennivaló volt. Mi a disznónak különb ennivalót adtunk, mióta én disznót tartottam, mint amit ott kaptunk. Legelőször kaptunk valamilyen, nem tudom, milyen leves volt, de annak mindenféle íze volt, csak jó nem. Nem is ettük meg. A katonatisztek meg azt mondták, hogy egyetek, egyetek. Hiába voltunk éhesek, nem ment le. Először nem tudtuk megenni, senki nem bírta megenni, ott is hagytuk. De aztán rá kellett szokni, mert nem kaptunk mást, egyforma volt, két és fél éven át egyforma volt mindig. Káposztaleves, tavasszal ilyenkor már, mikor kikelt a cukorrépa vagy nem tudom mi, amit kiegyeltek, abból főztek levest. Leves volt háromszor naponta, volt hántolt búza, burizsnak hívtuk, és ebből kaptunk két evőkanállal egy evésre. Volt ilyen fél literes merőkanál, egy merőkanál leves, hát abban aztán volt káposzta meg ilyen répa, cukorrépa, meg mit tudom én, hogy micsoda, volt benne egy kis krumpli, és ennyi. Hatszáz embernek főztek a konyhán, és azt mondták a konyhások, kaptak két csajka olajat, ennyi volt a zsiradék. Kenyeret kaptunk, mivel szénbányába kerültem, és a szénbányászok mindennap kaptak 1,20 kg kenyeret. Hát még ez volt a szerencsénk, de hát az is olyan volt, tiszta barna, tele volt korpával, törekkkel. Minden volt benne. Gondolom, ahogy megdarálták, ment a kemencébe. Ilyen kenyeret kaptunk.

K.-né H. V.: Visszatérhetnénk az utazás körülményeihez, és ahhoz, hogy Mezőberényből hogy jutottak Gyulára?

H. J.: Teherautóval vittek át bennünket, ponyvázott teherautóval Gyulára innen Berényből. Hát aztán Gyuláról meg gyalog mentünk ki az állomásra, ahogy bevagoníroztunk. Az utazásunk olyan volt, ha megálltunk valahol, és hogyha kértük, hogy vizet akarnánk (mert vizünk nem volt), akkor amiből a mozdony ivott, abból hoztunk vizet. De én egyszer ittam belőle, akkor az meghajtott, attól fogva én vizet nem ittam, míg ki nem értünk. Úgyhogy két hétig én nem ittam vizet. Szerencsére egészségesen kiértem, különösebb bajom nem volt. Enni is csak annyit ettem, hogy mindig egy kicsit, elvoltam vele. Az utazás jó volt, mert jó társaságunk volt, két hétig ott ültünk a vagonban. Kár-

tyáztunk, összejöttünk négyen, nyolcan, mikor hányan. Simiztünk meg verseltünk, ki mit, szóval nem tudtunk mást csinálni, mert ki bennünket nem engedtek. WC-nk volt, mert szerencsére volt egy asztalos a mi vagonunkban, (nekem is egy jó barátom volt, Gubis Bandinak hívták), és őneki volt asztalosszerszámja, hozta magával, gondolta, hátha szüksége lesz kint rá. Hát jó is volt, hogy hozta, mert közben aztán a vagon fenekén vágott egy kerek lyukat, egy vödörnek kivertük a fenekét, az volt a WC-nk. Arra jártunk aztán harmincan, arra az egy lyukra. Mondjuk ilyen is volt. Aztán mikor Jassiba értünk, ott átpakoltunk.

K.-né H. V.: Tudták nagyjából, hogy merre járnak?

H. J.: Hát összevissza mentünk, nem tudták ők maguk sem, hogy hova vigyenek, gondoltuk mi. Már az oroszok nem tudták, hogy hova vigyenek, mert átpakoltunk, ott már három vagonból pakoltunk egybe, ott már kilencvenen voltunk abban a vagonban.

K.-né H. V.: Nagyobbak voltak a vagonok?

H. J.: Azok a nagy orosz vagonok voltak, valamikor régen jártak át ezek az orosz vagonok, mert átpakolták Záhonyban a tengelyeket, be tudtak jönni az orosz vagonok is Magyarországra. Egy ilyen orosz vagonba pakoltattak be bennünket, három vagonból lett egy.

K.-né H. V.: Hol tudtak aludni?

H. J.: Ágyneműt vittünk, aztán tüzeltünk, január volt. Felöltözve aludtunk, mert levetkőzni nem tudtunk, két hét alatt se ruha, semmi csere nem volt, se mosakodni nem tudtunk, úgyhogy mire kimentünk, már tetűnk is volt. Vizünk sem volt, nem tudtunk sehogy, semmiféleképpen tisztálkodni. Amikor kiértünk, mentünk a lágerba, akkor lehetett menni, úgy mondták, hogy „bányú” (fürdőbe). Ott volt meleg víz, tudtunk tisztálkodni, át tudtunk öltözni, de hát tetvesek voltunk, mindenki, nem volt kivétel, a nők úgy, mint a férfiak. Nem volt szégyen, mert ott olyan volt, hogy megfogta, akkor szétnyomta, aztán jól van. Benyúlt a hóna alá, megfogta, ha csípte, agyonnyomta és eldobta, nem tudott mást csinálni. Mikor megérkeztünk, ott beraktuk a ruhákat, mert volt egy nagy kazán, kemenceszerű építmény, volt benn ruhaasztó, fűtötték. Olyan volt, mint egy kemence, ott megsült benne a tetű, és utána kimostuk a ruhákat, amikor kifertőtlenítődött. Amúgy nem bírtunk megszabadulni tőle, mert mindenkinek volt tetűje, hiába tisztálkodtunk. A szobánk meg egy hatalmas nagy kőépület volt. Be volt kerítve drótkerítéssel, sőt mi több, még minden sarkon egy-egy katona is volt. Úgyhogy örök voltak minden sarkon, egy, vagy még lehet, középen is. Ahol az út volt, a kerítésen belül volt egy nagy kőépület, egy másik épület, abban volt a konyha, alul a konyha meg egy kultúrterem, fönt az emeleten meg orvosi rendelő, borbélyok, suszterek, szóval ilyen iparosok dolgoztak. A mi épületünk is emeletes volt, középen volt egy bejáró, feljáró volt az emeletre. A mi szobánkban 20-an voltunk, voltak benne berényiek is, de voltak benne almáskamarásiak, nagykamarásiak, legtöbb része berényi volt. Mezőberényi volt: Várhegyi Ádám, az unokatestvéremnek a fia, Schmidt Ádám, Kornis János, Kornis Sándor, a Vasas házaspár. A feleségek máshol voltak, itt csak férfiak voltak, mert a nőkkel nem engedtek össze bennünket, még a férj, feleség sem lehetett együtt. Volt még egy épület a kerítés mellett, a konyhával szemben, ott voltak a nők. Hátrébb volt a fürdő. Annak az épületnek, ahol én voltam, mellette tovább a folyosón, lapátosoknak hívtuk, mert ezek fent dolgoztak az állomásnál, földről lapátolták a szén teherautóra. Mi meg bányában dolgoztunk. Úgy hogy a bányászok külön szobában voltak, a lapátosok szintén külön szobában. Műszakonként is külön voltunk, három műszakban, mind a három műszaknak külön szobája volt. A fal olyan volt, hogy nagy kőépület, a közfalak deszkából, fából készültek. Az tele volt fűrészporral, az volt a válaszfal. Volt ajtó, de a fal, nem tudom, milyen vastag volt, fűrészporral volt tele, ahol meg rengeteg poloska volt. Úgyhogy a poloskát ki sem tudtunk irtani, úgy mászott rajtuk. Éjjel-nappal villany nál voltunk, a villanyt nem lehetett leoltani, mert akkor ott nem maradt meg senki.

K.-né H. V.: Volt még más is a szobájukban, férgek, egerek, nyáron szúnyog?

H. J.: Olyan nem volt, szúnyogot sem lehet mondani, azt nem vettük mi figyelembe. Inkább a poloska meg a tetű, ez volt a mi ellenségünk.

K.-né H. V.: Mikor osztották be önöket, hogy ki hova fog menni dolgozni?

H. J.: Ahogy megérkeztünk, akkor két napig vagy meddig, tisztálkodási nap volt, amikor mindenki meg tudott tisztálkodni, meg elosztottak bennünket. Nem emlékszem már rá, hogy az első éjszakát hogy töltöttük, csak utána mondták, hogy ebben az épületben vannak a nők, mi, a férfiak ott. Megmutattak mindent, hogy mi hol van, és akkor jöttek a tisztok egy másik komával, azok aztán megmondták, ki hova megy. Megvizsgálták bennünket orvosilag is, ki alkalmas bányásznak. Úgy-hogy akiket egészségesnek találtak, azokat bányába osztották.

K.-né H. V.: Miből állt ez az orvosi vizsgálat?

H. J.: Levetkőztettek bennünket, megnézték, megtapogatták a vádlinkat, körültapogattak bennünket. Velem nem sokat foglalkoztak, talán megfogták a karom vagy a lábam, most nem tudom, hogy hol, valahol megtapogattak, és azt mondták, jó, mehet a sahtiba, mert a szénbányát sahtinak hívták. Két bánya volt, a 41-es meg a 42-es. Én a 42-esben voltam, a 41-es nagyon gyenge volt, mert ott alig volt 70 cm szénréteg, ott hason fekve lapátolták a szenet, mert nem tudtak felállni, annyira alacsony volt. De nálunk olyan 150 cm-es volt, mi sem bírtunk felegyenesedni, de ha már annyira elfáradt a derekunk, hogy nem bírtunk hajolni, akkor volt, hogy végigfeküdtünk, a derekunk alá tettünk egy farúdat, és akkor egyenesítettük a derekunkat rajta. Szóval ilyen volt.

A bánya az úgy nézett ki, hogy srégen ment a szénréteg, 75 méter mélyen voltunk, ahogy mondták akkor. Lifttel vittek le bennünket, hatan-nyolcan, mikor mennyien fértünk bele a liftbe. Egy hosszú folyosón mentünk le, az ki volt ásva. Mindenütt olyan volt, hogy ahogy kirobbantották a szenet, akkor az ilyen tárna volt, és amikor a szenet kirobbantották, ahogy haladtunk a szénkitermeléssel, jöttek utánunk az ácsok, azok beácsolták keresztfákkal, alátámasztottak két rúddal, ha nagyon széles volt, akkor még középen is tettek vagy kettőt. Körülbelül olyan távolságban voltak egymástól az oszlopok, nem lehetett ott mozogni, hogy ellököm a szenet a lapáttal jó messzire, mert ott voltak az oszlopok, útban voltak. Egy kis bányáslámpával világítottunk, az úgy nézett ki, mint egy gyertya. A német templomnál van egy bányáslámpa, olyan lámpánk volt. Kampója volt, azt beleszúrtuk az oszlopba, az világított. Mindenkinek volt lámpája, annyit láttunk, hogy a lapátot hova kell lökni. Volt egy folyosó, azon voltak a csillék, a szenet bentről ki kellett termelni oda a csillébe. Az én brigádomban heten voltunk, úgy dobáltuk a szenet egymásnak, az utolsó beledobta a csillébe. Úgyhogy 22 ilyen csillét kellett megtölteni 8 óra hossza alatt, ez volt a norma. Hát aztán lehetet többet is csinálni, akkor azért járt egy kis darab szalonna vagy egy tányér makaróni, vagyis valami kis enivaló. Ez volt a jutalom.

K.-né H. V.: Fizetést kaptak?

H. J.: Kaptunk hatszázvalahány rubelt. De hát az arra volt jó, hogy néha az ember megvett egy liter tejet, kenyérünk volt, de pótoltuk.

K.-né H. V.: Hol tudták megvenni?

H. J.: A kerítésen kívül voltak a kofák, mint a piacon, ott árulták a tejet, az aludttejet fél literes üvegben. Ott lehetett kapni ilyen kerek süteményfélét. Az is volt, hogy mikor nagyon éhesek voltunk, akkor vettünk egyet, én általában csak azt az aludttejet vettem, én amúgy tejet nem vettem.

K.-né H. V.: Azt hallottam, hogy a férfiaknál nagyon sok mindenkinek gondot okozott, hogy inkább dohányra költöttek.

H. J.: Volt olyan is, nekem is az volt a bajom, hogy én is cigarettáztam, én olyan sokat nem vettem. Ilyen pohárral mérték annak idején ott, én általában olyan 4-5 pohár dohányt vettem egy-egy hónapban. Amikor megkaptam a pénzt, akkor vettem, de nem voltam nagy dohányos, de ugye csak megvettem.

K.-né H. V.: Volt-e olyan, aki esetleg elvette más élelmét?

H. J.: Volt, olyan is volt. A kenyéremet egyszer ellopták, illetve nem ellopták, hanem be volt zárva a ládámba, mert pénteken este kaptunk másfél kenyéret, pénteken mindig három napra adtak, 3,60 kg kenyéret kaptunk, aztán mikor péntek éjszaka bementünk éjfélkor, mert délutánosok voltunk, akkor kinyitom ládát, hogy mennénk vacsorázni, nincs itt a kenyér. Hol van a kenyérem, hát az volt a helyzet, hogy az illető körülvágta, hagyott nekem olyan kétujjnyi szeletet, a többit elvitte. Azon mor-

fondíroztam ott, hogy ki volt ma szabadnapos, mert ugye minden héten volt valaki, aki egy napot benn van. Kaptunk egy szabadnapot, kinek mikor, nem volt az, hogy vasárnap van, nem volt ott se vasárnap, se hétköznap, se ünnep, amikor úgy adódott, akkor hetente kaptunk egy szabadnapot.

K.-né H. V.: Ezt nem mindig adták ki?

H. J.: Nem mindig adták ki, mert hogyha valami olyan volt, hogy Sztálinnak volt születésnapja, akkor azt mondták, hogy most dupla normát kell csinálni, akkor mindenkinek ki kellett menni, akkor nem volt bent senki. Azt a kenyeret ellopták tőlem, de hogy hogy vágta ki a ládámat, azt se tudom, de vissza is zárta. Közben arra jöttem rá, hogy egy rövid, eltörött végű bicskával vágta ki az illető, tudom is, hogy kicsoda, meghalt már szerencsétlen, de szidtam, mint a bokrot, azt mondtam, hogy agyonütöm, ha bejön. Valaki megsúgta neki, és ott könyörgött, hogy ne haragudjak, majd visszaadja. Hát mondom, hogy akkor én most hétfő estig mit eszek, ha ellopta a kenyeremet péntek éjszaka. Holnap szombat, vasárnap, két napig mit eszek. Az volt a szerencsém, hogy a lányok közt volt egy pár ismerősöm, azoknak is elmondtam, és akkor egyik is hozott egy darab kenyeret, a másik is, úgyhogy valahogy aztán csak elvoltam. De aztán visszavettem tőle, úgyhogy azt mondtam, nincs mese. Onnan tudtam meg, hogy kié, mert ismertem a bicskáját, mert őneki volt eltörve a bicskája, és azzal vágta. Akkor ugye kérdeztem a szobatársakat, ki volt, mi volt, hát ők nem tudták. Kinek van ilyen rövid élű bicskája, tudjátok? Olyan Marci bácsinak van, hát én is úgy tudom. Közben az az ember volt, aki felett én aludtam, mert emeletes priccsünk volt. Ő aludt az alsó polcon, én meg felette, a ládám meg az ágy alatt volt, és abból vette ki. B. Mártonnak hívták az illetőt, nálam idősebb volt, mert apámnál volt fiatalabb három évvel.

K.-né H. V.: Ő dohányzott, azért nem volt neki kenyérré pénze?

H. J.: Azt hiszem, hogy dohányzott világ életében mindig.

K.-né H. V.: Milyen volt a kapcsolatuk az örzökkel?

H. J.: Nem nagyon őriztek, nem volt velünk semmi. Hát egy botos katona, ilyen rokkant katona sétált velünk mindig, fegyveresek nem voltak.

K.-né H. V.: A tábort hányan őrizték?

H. J.: Volt ott általában négy őr a toronyban. Azokat sem mindig lehetett látni, hogy ott lennének, de körül voltunk drótkerítéssel kerítve, meg magas is volt, meg szúrós drót. Aki el akart szökni, nem a lágerből szökött el, hanem kinn a munkahelyről. Mert volt olyan, aki elszökött, pl. az a két Kornis fiú, akit az előbb mondtam, ezek elszöktek egyszer Wagner Miskával, de három napig csavarogtak, nem tudták, hogy merre menjenek, és akkor elfogták, visszahozták őket, akkor meg is verték őket, meg koplaltatták, meg hidegkamrába zárták őket. Ilyen is volt.

K.-né H. V.: Voltak-e más esetben is ilyen megtorlások, pl. nem teljesítették a normát?

H. J.: Én is kaptam ilyet, nem is egyszer, hanem kétszer. Egyszer azért, mert mindig a kenyeret hétfő, szerdán meg pénteken hozták, és akkor mindig, aki szabadnapos volt azon a napon, annak kellett menni az autóról lepakolni a kenyeret meg a szobákba behordani. Akkor egyszer pontosan egy ilyen nap volt, amikor nem volt szabad, épp hogy feljöttem a bányából, megmosakodtunk, megvacsozáztunk, akkor egyszer jött az öreg Bakucz, mezőtúri volt, lágerparancsnok. Jött egyszer, hogy szabadnaposok, kenyeret hordani! Hát én nem voltam szabadnapos, és nem mentem. A többiek mentek, én nem mentem. Úgy voltam, hát én nem voltam szabadnapos, akkor menjen, aki szabadnapos. Csak jön egyszer sebbel-lobbal, hogy hol van, aki szabadnapos volt, kinek kellett volna szabadnaposnak lenni. Mondom, nekem. Akkor mért nem jön kenyeret hordani? Mondom, mert nem voltam szabadnapos, most jöttem be a bányából. Azt mondja, jöjjön, és bezárt a hidegkamrába, hát ott voltam egy éjszakát.

K.-né H. V.: Magyar lágerparancsnok hogy lett kiválasztva?

H. J.: Tudott oroszul beszélni, azért lett lágerparancsnok. Csak aztán közben 46-ban beteg lett, akkor hazahozták, utána az öreg Schwindt lett a lágerparancsnok, az is volt, amíg haza nem jöttünk. Úgy hívták, hogy Schwindt Mihály. Aztán volt egy másik eset. Mindig úgy volt, hogy sorakozó négyesével, úgy jöttünk ki-be mindig, mint a katonák. Kifele mindig zárt csoportban mentünk, visz-

szafele aztán meg volt engedve, hogy úgy, ahogy jövünk fel a bányából, jöhetünk be a lágerba. Hát aztán egyszer megtiltották valamiért, mi nem tudtuk, és ahogy feljöttünk a bányából, az egyik szobatársammal, Tir Péternek hívták, délután hat óra körül volt, jövünk befele, utánunk kiabált a hatos őr, hogy sztoj! Hát megálltunk, azt mondja, hogy menjünk vissza, nem mehetünk be, meg kell várni mindenkit, kiabálta. A haverom fogta magát, mérgében földhöz vágta a lámpáját, és erre megharagudott az őr, na, azt mondja, hogy ti engem szidtok, meg mit tudom én, kettőnkkel bejött a lágerbe. Ott elmesélte, pont a lányoknak a tisztje volt szolgálatban, az amúgy is egy olyan kis vaddisznó volt. Kicsi ember volt, de mint akit vasvillával szedtek az anyja alól. Kitolt velünk, bezárt bennünket, az első épületnek a lépcsőháza alatt volt egy deszkával bekerített rész, széna volt az aljában, oda bezárt bennünket. Se vacsorát nem kaptunk, se mosakodni nem mosakodhattunk. Bezárt bennünket, ott voltunk reggelig. Reggel hat órakor jött, kinyitotta az ajtót, mehettünk reggelizni, és mehettünk munkába. Se mosakodni, se semmi, ennyi volt.

K.-né H. V.: Milyen messze volt a bánya a lágertől?

H. J. Hát egy olyan jó km-re kb. Tekergős út volt, földút, nem volt kövesút.

K.-né H. V.: Helyi lakosokkal kapcsolatba kerültek, vagy csak azokkal, akik itt árultak?

H. J.: Nem csak az árusokkal, én voltam a lakásán is egyiknek-másiknak, de azért mentem, hogy ott vettem valami ennivalót, vagy mit tudom én. Barátságosak voltak a lakosok ott.

K.-né H. V.: Milyen nyelven beszéltek egymással?

H. J.: Oroszul.

K.-né H. V.: Megtanultak kint?

H. J.: Hát ugye törtük, aztán csak megértettük egymást, úgyhogy annyit tudtunk. A politikai dolgokat, sokszor volt olyan, hogy a tiszték ott magyaráztak, de nem tudtuk, legalábbis én nem mindent értettem. Sokat értettem, de sokat nem, aztán amit értettem, értettem, amit meg nem, azt meg nem, úgy voltam velem, hogy a többiek majd tudják.

K.-né H. V.: Dolgoztak együtt a bányában helyiekkel?

H. J.: Dolgoztunk. Az én brigádomban nem voltak, mi heten voltunk magyarok, ezekből berényi volt Bartolf Ádám, én, Wagner Ádám, Schaffer Mihály, még két lány, Ilona, a másiknak a nevére nem emlékszem.

K.-né H. V.: Mennyire találkozhattak kint a nőekkel?

H. J.: Akármikor, de hát nem foglalkoztunk ott a nőekkel, nem volt olyan, hogy most ez férfi vagy nő. Olyan volt az, mintha mindenki egyforma lett volna. Hát számtalanszor volt olyan, hogy együtt fürödtünk a lányokkal meztelen, mosd már meg a hátam stb. Ilyen is volt. Nem hiányzott ott se a nő a férfinak, se a férfi a nőnek.

K.-né H. V.: Oltást kaptak?

H. J.: Biztos valamit. Meg hát olyan kajánk volt, hogy nem volt ilyesmire kedv. Eszünkben sem volt. Ez majdnem olyan volt, ha jött egy lány, elbeszélgettünk. Valami lett volna egymás közt, ilyen nem igen volt.

K.-né H. V.: Szobájukat hogyan tudták rendben tartani, abban segítettek a nők?

H. J.: Nem, azt mindenki csinálta, az kötelező volt, ott nem volt pardon, aki szabadnapos volt, az mindig takarított, annak az volt a dolga. Aki szabadnapos, a szobát tartotta karban, rendben, tüzelt. Szenet mindig, mikor mentünk a bányából, fogtunk egy akkora darabot, mint egy virágcserep, vagy ki mekkorát, hónunk alá csaptuk, és vittük mindegyikőnk.

K.-né H. V.: Bevihették a lágerbe?

H. J.: Be.

K.-né H. V.: Voltak motozások? Kifele is akármit vihettek?

H. J.: Nem volt semmi ilyesmi. Úgy nem bántottak bennünket, nem lehet mondani. Az is meg volt engedve, mert volt szén is a lágerben, de ha vittünk a bányából, lehetett. Az olyan szén volt, ha az ember beletette a kályhába, hát izzott egy fél napig benne, olyan jó szén volt. Jó meleg volt. Sparhert volt a szobában, úgyhogy nem fáztunk a lágerben, takaró nélkül aludtunk majdnem, olyan meleg volt.

Úgyhogy ez ebből a szempontból jó volt. Éhezünk, ez volt a legnagyobb baj. Ha nem éhezünk volna, akkor lehet, hogy fel sem vettük volna, hogy ott voltunk.

K.-né H. V.: Szabadidejükben a takarításon kívül még jutott valamire idő?

HJ.: Volt, mikor körletet kellett rendbe szedni, az udvart, ez mindig a szabadnaposoké volt. Mindig voltak ott 8-10-en, volt, mikor 20-an is voltunk szabadnaposok, nem olyan sok jutott egyre. Meg aztán az volt, hogy mikor kimentünk, még WC-ét kellett csinálni, 600 embernek valahol a szükségét is el kellett végezni. Akkor volt olyan, hogy ásattak velünk egy 15 m hosszú gödröt, egyik fele a lányoké volt, a másik fele a férfiaké. El volt kerítve deszkával, tető is volt rajta, deszkával volt körbe. Az a nagy fene árok át volt hidalva fagerendákkal, és le volt deszkázva, azon lyukak voltak kifűrészelve. Lekucorgott az ember, és úgy végezte a dolgát, de ráülni nem lehetett, olyan volt, mintha az ember külné a kukoricaföldre.

K.-né H. V.: Egész idő alatt ugyanabban a táborban volt?

H. J.: Végig.

K.-né H. V.: Végig abban a bányában is dolgozott?

H. J.: Nem. Én csak 1945-ben voltam a bányában, már karácsonyra feljöttem, felhoztak, jobban mondva, betettek a kovácsműhelybe. Mikor kimentünk, mindjárt kerestek két kovácsot. Volt két kovácsmester, az egyik egy gyulai volt, a másik meg egy almáskamarási. Mind a kettő önálló mester volt otthon, mi meg segédek voltunk. Mi is jelentkeztünk, mellettem volt még egy kunágotai gyerek, mikor kimentünk, de csak kettő kellett. Karácsonyra felszaporították a létszámot, és akkor mindegyik mester mellé kellett egy-egy segéd. Én a gyulaival kerültem össze, az almáskamarási pedig a kunágotáival. Egy műszakban dolgoztunk, mert egyszerre mentünk mind a négyen, egy műhelyben voltunk, mert itt is volt egy kohó, meg ott is, ott dolgoztunk két tűzben. Utána, mikor 1946 tavaszán az én gyulai mesteremet hazahozták, mert beteg lett, én lettem a mester, akkor én mellém adtak egy segédet, Lédig Józsi bácsit. Vele dolgoztam aztán addig, amíg 1946 őszén beleestem a tifuszba, és akkor 1947 tavaszáig egész télen betegállományban voltam, kórházban is voltam. Mikor aztán felerősödtem, csináltak közben nekünk egy külön szobát, elkülönítettek bennünket, úgyhogy mi nem mehettünk a lépcsőajtón be, hanem az épület végén csináltak egy feljárót, és ott jártunk fel. Ott voltunk 8-10-en, akik lábadozók voltunk. Addig, amíg fel nem erősödünk, ott voltunk elkülönítve, utána megint visszakerültem a kovácsműhelybe mindaddig, amíg haza nem hoztak bennünket 1947. júliusban.

K.-né H. V.: A kovácsműhelyben ugyanannyi ételmezt kaptak, vagy még kevesebb volt az adag?

H. J.: Ugyanannyi volt. Annyival volt jobb, hogy mi akkor, úgy mondtuk, hogy az iparosok, tehát mi iparosok külön kaját kaptunk, nekünk sok kajánk volt. Ott aztán már jó volt, aztán már ott volt elég. Volt olyan, mikor még repetát is kértünk, de kajánk is jobb volt. Jobb ennivalót kaptunk. Voltunk, azt hiszem 10-en, 12-en. Voltak köztünk kovácsok, lakatosok, asztalosok, suszterok, szabók. Külön is mentünk mindig enni, nem a többivel, nekünk mindig jobbat hoztak. Ennyiből jó volt.

K.-né H. V.: A kórházról tudna mesélni? Mennyi ideig volt bent?

H. J.: Szeptember 29-én, ha jól emlékszem, akkor elfogott a hasmenés, és akkor felmentem a betegszobára. Reingert Magda volt a szesztra, (a nővér), az orvosunk meg Sauer, a másik nevét nem tudom. Mindketten berényiek voltak, az orvos fogtechnikus volt. Reingert Magda meg a csabai kórházban volt, amikor én az ujjamat eldaráltam 1941-ben, akkor ő volt az ápolóm. Onnan a kórházból ismertük egymást. Amikor 1946-ban beteg lettem, őhöz mentem fel, és akkor bevittek a kórházba Novasahiba. Ez a város olyan másfél km-re volt a lágertől, olyan fél Köröstarcsa kb. Akkor bevittek oda, de hogy ott mi volt, nem tudom, mert akkor még tán az eszem is elment, nagyon beteg voltam. Hogy ott mit csináltak velem, nem tudom, csak befektettek egy kicsi szobába, mellettem volt egy orosz. Aztán, hogy mi lett velem, vagy mit csináltak ott velem, fogalmam sincs. Október 6-áig nem emlékeztem semmire, az elveszett. Egyszer csak arra ébredtem fel, hogy kint vagyok egy nagy teremben, ott feküdtünk sorban egy hosszú teremben a földön. A földön feküdtünk, volt alattunk valami, hogy mi volt, a fene tudja, de takarónk is volt. Csak arra ébredtem, hogy akkor onnan felvettek, vagy

felköltöttek, és akkor felpakoltak egy teherautóra és vittek. Hát hogy hova visznek, merre visznek, hát bevitték egy nagy kórházba. A nagy kórház már tényleg olyan volt, mint egy kórház.

K.-né H. V.: Hol volt ez a nagy kórház?

H. J.: Ez is ott volt valahol, de hogy hol, azt nem tudom, mert mondom, nem emlékszem arra, hogy volt, hogy akkor mi történt velem. Csak arra emlékszem, hogy feküdtem az ágyon, hanyatt fektettek, és egy égő gyertyát fogott a nővér, poharakat tartott a lángra, és mikor levette, akkor rányomta a hátamra a poharakat. Csak lestem ott, hogy mit csinál, aztán másik emberen láttam, hogy hogyan csinálta. Csak éreztem, hogy az a pohár szív valamit, szinte odaragadt. Rajta volt egy darabig, akkor egyszer jött, leszedte. Ott is elég gyenge kaját adtak. Aztán, hogy meddig voltam ott, azt sem tudom, csak amikor elengedtek, le kellett menni a lépcsőn. Ahogy mentem a lépcsőn, úgy mentem, mint aki be van rúgva, mert egyszerűen kapaszkodni kellett, mert nem volt jártányi erőm. Ahogy lementem, megint felpakoltak egy teherautóra, akkor is voltunk ott olyan 6-an, 8-an. Adtak egy pokrócot, azzal betakaróztunk, elég hideg volt már, és elvittek egy olyan negyedórás útra. Bevitték egy helyre, ott is egy nagy csomó ágy meg mindenféle volt, tele emberekkel. Egy szobában voltunk ott kb. 10-en. Onnan jártunk aztán reggelizni, ebédelni, vacsorázni, ott voltam két hétig. Onnan vittek vissza az emeleti szobába, ott felerősödtem úgy, hogy aztán megint mehettem dolgozni.

K.-né H. V.: Említette a levelet, amit kapott.

H. J.: Igen, mert egyszer mondták, hogy lehet írni levelet haza, hát én írtam is, de nem kapták meg. Ez mindjárt még az elején volt, két-három hónap múlva. Mindig kérdeztük, hogy nem lehet levelet írni haza, hogy tudják, hogy hol vagyunk. De azt mondták, hogy nem, majd ők mondják, mikor. Egyszer aztán szóltak, hogy lehet levelet írni, akkor én is írtam egyet. Igaz, hogy beleírtam, hogy gyenge az enivaló, meg jó lenne most, amit otthon nem szerettem enni. A levelem nem kapták meg. Azt hiszem, hogy már 1947-ben volt, akkor kaptam levelet otthonról, akkor írták meg, hogy apám is leszerelt még 1945. áprilisban. Leírták az itthoni témákat, és akkor írta apám, hogy most már Halász néven szerepelünk, megmagyarosítottuk a nevünket, azt mondja, hogy a tiedet is, úgyhogy most már Halász néven szerepelünk. Amikor jöttünk haza, jobban mondva átvittek bennünket előbb Sahtiba, mert ott volt állomás, egy éjszakát ott is eltöltöttünk. Még azt akarom mondani, hogy mikor utolsó menetben mentünk dolgozni, a lányok már mondták reggel, hogy megyünk haza, nekik már a tisztjük megmondta a reggelinél, hogy megyünk haza.

K.-né H. V.: Ez mikor volt?

H. J.: 1947. július, a dátumot nem tudom, de júliusban volt, olyan 12-15. táján. A naptárral nem foglalkoztunk annyira. A lányoknak megmondták, hogy megyünk haza, a berényiek mennek haza. Hogy reggel mentem be a bányába, reggeli után lefeküdtem, aludtam. Berényi József jön olyan 10 óra magasságában, megfogja a lábamat, Jóska, megyünk haza. Felébresztett, kérdem, mi van. Megyünk haza! Mondom, nem igaz az, mindig ezt mondják. De amikor kimentünk, akkor már azt mondták, hamar mentek haza. Mikor vége volt a háborúnak 1945. május 9-én, akkor is mondták, most már mentek haza, korán mentek haza, mondták az oroszok a bányában is. Mindig korán megyünk, hamar megyünk. Nem mentünk. Úgyhogy ezt a két és fél év alatt mindig mondták. Nem hittem, mondtam, hagyjál engem aludni. De megyünk haza, azt mondja, a lányoknak már kihirdették, az ő tisztjük már be is jelentette. Jön Pusztaváró, mert úgy hívták a mi tisztünket, Pusztaváró Alexi. Az meg egy olyan gazember volt, hogy magában röhögött akkorát sokszor, de mindig magában. De jó ember volt, én szerettem, olyan jó gyerek volt. Pláne, mikor már a kovácsműhelybe kerültem. Nagy embere voltam neki, szeretett ám, beszélgettünk, amit tudtam vele. Közben délutáni műszakra kellett menni a bányába. Beöltöztünk a bányászruhába, munkaruhába, meg ki mibe. Amikor mindenki megvolt, sorakozó, és akkor itt a légerőműletünk előtt keresztben sorakoztattak bennünket, nem a kapunál, mert azelőtt mindig a kapunál kellett négyesével sorba állni, most meg így keresztbe állítottak. Nem mondta, hogy miért állunk oda, mert még akkor sem mondta nekünk, hogy hazamentek, és akkor jön egy papírral, mondta oroszul, hogy akinek mondja a nevét, az beáll kettesével. Mondta, mondta, én meg, a vállamra volt akasztva a kalapács, és fogtam a nyelét. A kalapácsot mindig magammal hordtam, mert

ha kint hagytam volna a műhelyben, ellopták volna biztos. Mindenkit már kiolvasott, a fene egye meg, engem nem olvas. Egyszer mondja, Hoffmann Jozso – nem tudta kimondani másképp –, akkor még Hoffmann voltam. Mondta, hogy adjam át a kalapácsomat a komócsinnak, a segédemnek, mert ő nem jött haza, nem volt a névsorban.

K.-né H. V.: Ő is berényi volt?

H. J.: Berényi, ő nem volt a névsorban, de ugye neki nem volt itthon aláírva. Szabó Árpád, a polgári iskola igazgatója, az oroszokkal lejött ide vadászatra Berénybe, és hogy ki, kik intézték, vagy ki csinálta, nem tudom, de ő csinált egy olyan kérvényt, hogy a berényiek kérték, hogy az oroszok intézzék már el, hogy minket hazahozzanak. Szabó Árpád elintézte, úgyhogy minket, a berényieket hazahozták. Aki aláírta a papírt, azt hazahozták, anyámék is jöttek, beírták. Így jöttünk aztán haza, aki a névsorban szerepelt, azt hazahozták. Hát többen kint maradtak, Weigert Mihály nem jött haza, mert az apjáékát kitelepítették, de közben az ő apja is kint volt, csak őt 1945-ben hazahozták, közben beleesett a kitelepítésbe, őt és az egész családját kivitték. Úgyhogy Mihálynak anyját, apját, mindenkit kivittek, nem volt, aki aláírta volna a papírt, ő kint maradt. Úgyhogy ráhúzott még másfél vagy két évet. Aztán voltak többen ilyenek, akik ott maradtak. Átvittek bennünket Sahtiban, ott vagonírozunk aztán be, de még egy napig ott is ott voltunk.

K.-né H. V.: Róluk tudtak korábban valamilyen híreket, akik Sahtiban voltak?

H. J.: Hát volt olyan, akinek az egyik testvére itt volt, a másik meg ott volt, ha nem egy vagonban ment ki, egy másikban volt, akkor az ottmaradt. Azt sem tudtuk, hogy hol van ez a Sahti. A mai napig sem tudom, hogy hogy esik. Vittek bennünket teherautóval, hogy hova mentünk, merre mentünk, a fene tudja, nagy az az Oroszország. Csak ott aztán bepakoltunk, bevagonírozunk, akkor megmondták, hogy szálljon ki mindenki a vagonból, ha a vonat megáll, ha lemarad, akkor visszaviszik. Hát nem is szálltunk le. Volt olyan, akire rájött a szükség, leszállt, közben a vonat elindult, nem is bírt volna felszállni. Szaladt a vonat mellett, voltak katonák, örök, megfogták a kezét és felrántották. Hazafele már nem voltunk bezárva a vagonba, nyitva volt a vagon mind a két oldalon. Sokszor ott ültünk, lógattuk a lábunkat lefele, ahogy ment a vonat.

K.-né H. V.: Amit kivittek magukkal, mondjuk ágyneműt, haza is hozták?

H. J.: Hazahoztuk, mert hát a vagonban is csak le kellett feküdni valamire. Haza is hoztam, hogy aztán anyám mit csinált vele, nem tudom.

K.-né H. V.: Tehát meg tudták őrizni a dolgaikat?

H. J.: Meg, meg.

K.-né H. V.: Az oroszok nem vettek el semmit? Munkaruhát milyen sűrűn kaptak?

H. J.: Nem mondhatom, mert inkább adtak. Éntőlem nem vettek el semmit. Munkaruhát akkor kaptunk, mikor elnyűtt. Egyszer kaptunk kék ruhát, akkor egyszer kaptunk fehéret. Kimentünk benne a bányába, amire hazajöttünk, fekete lett.

K.-né H. V.: És a hazaúton is kb. annyian voltak egy vagonban?

H. J.: Hazafele nem voltunk már annyian, de már arra nem emlékszem, hányan voltunk, de nem voltunk úgy bezsúfolva.

K.-né H. V.: Hova érkeztek Magyarországon?

H. J.: Magyarországra Debrecenbe értünk, ott kiszállítottak bennünket, bevittek egy nagy táborba, voltak ott német katonák, magyar katonák, hadifoglyok, akiket már hazahoztak. Az egy hatalmas nagy tábor volt, sátor tábor, és minket is odavittek, ott tartottak bennünket három napig. Inni nem lehetett, annyian voltunk, hogy enni is csak úgy tudtunk kapni, hogy ha sorba álltunk, mert rengeteg ember volt ott. Volt egy kút az udvaron, abból inni nem lehetett. Hatan voltunk egy sátorban. Ott meg úgy alakult a helyzet, hogy amikor bementünk, akkor volt egy hatalmas nagy épület, volt rajta nagy ajtó, belül fertőtlenítő. Mindenkinek le kellett vetkőzni, a ruháját lekasztani egy kampóra, és a másik ajtón meg ki kellett jönni, tiszta kopasz meztelenül. Az ajtó előtt ott állt jobbról, balról, két katona meg orvosok, nem tudjuk, kik voltak, csak így kellett kijönni felemelt kézzel. Mindenkit megnézték, a német katonáknak, SS-eknek tetoválásuk volt, állítólag, én nem tudom, mert nem láttam,

csak mondják. Volt olyan, akit félreküldtek, az nem jöhetett haza. Mi lett vele, vagy hova lett, azt nem is tudjuk. Csak aztán mikor harmadnapra, mikor elhoztak bennünket, menni kellett borbélyhoz, meg mit tudom én hova, ott már rendbe szedtek bennünket.

K.-né H. V.: A táborban is volt borbély Novosahtiban?

H. J.: Ott is volt borbély, azoknak csak az volt a dolguk, hogy borotváljanak meg haját vágjanak. Két borbély volt, az egyik egy gyomai volt, a másíkról nem tudom, honnan való volt. Borbély is volt, suszter is volt, szabó is volt, ha valakinek elszakadt valamije, vittük a szabóhoz, megvarrta, a suszter a cipőt javította. Dolgoztak, és nem kellett érte fizetni, nekik az volt a dolguk, hogy rendben tartsák a környéket.

A hazaútnál, amikor már az volt, megyünk haza, a kapunál fúvószenekear volt. Úgyhogy zene-szóra jöttünk ki a tábornak a kapuján, sorakozva mentünk ki az állomásra, ott aztán bevagóníroz-tunk, és jöttünk hazafele. Hogy merre jöttünk? Azt tudom, hogy Kolozsváron átjöttünk, Nagyváradnál is, arra emlékszek, de a többi, ami románul volt írva állomás, azt nem tudjuk, hogy melyik mi volt. Biharkeresztesen átjöttünk, Püspökladányba, onnan Heves, Debrecen. Debrecenben, amikor megálltunk, kihúztak bennünket valami iparvágányra, vagy mit tudom én, hova. Ott kiszállítottak bennünket, és mentünk is egy fürdőhelyiségbe. Ott megfürödtünk, tiszta ruhát vettünk, fertőtlenítet-tek bennünket. Úgyhogy már Debrecenből tetűmentesen jöttünk haza, mert akinek még volt is, azt ott elintézték. A ruhánkat is kimosták, vagy mit csináltak velük, csak este kilenc órakor mentünk ki az állomásra, úgyhogy ott elengedtek. Nem messze voltunk az állomástól, de azt nem tudom, melyik irányból mentünk az állomásra, csak azt tudom, hogy este kilenc órakor indultunk el Debrecenből egy személyvonattal. Szajolban átszálltunk a másikra, ami Pestről jött, azzal jöttünk haza. A cuc-cunkat, volt három tehervagon a vonat után akasztva, abba raktuk a ládát, a csomagot, ami batyunk volt, mert azt magunkkal a személyvonatra nem vihettük be. Úgy jöttünk haza, hajnal három órakor értünk Berénybe. Itt meg aztán vártak bennünket, hányan voltak azon az állomáson hozzátartozók! Leszálltam a vagonból, kerestem, hogy hol, merre, a raktár előtt szálltam le, jöttem előre, és meglát-tam Wagner Léna nénit. Mitőlünk a második házban laktak, szomszédasszonyunk volt az Ókertben, az iskolában ő volt a takarító néni. Mikor megláttam, a nyakába ugrottam – még elsírom itt magam –, szóval annyira jó érzés volt az a hazajövés. Akkor apámat meg nem láttam, még annak előtte se, mert katona volt, mikor engem elvittek. Ő is csak úgy értesült, hogy anyám aztán írt neki levelet, vagy hogy volt már, nem tudom. Valahol Pápa környékén volt katona, úgy tudta meg, hogy engem elvittek, úgy-hogy nem tudtunk egymásról. Ezzel a Wagner Léna nénival úgy alakult, hogy a nyakába ugrottam, kiabált, hogy Lizi, Józsi, hívta az öregeket, gyertek, itt van Jóska! Még mindig, már hatvankét éve, hogy hazajöttünk, de még mindig, ha előveszem azt a könyvet, amit Köhler Julika írt, és elkezdem olvasni, nem tudom én... Mert az, hogy valaki elmegy katonának itthon, és lehúzza azt a két évet, fiaim hazajöttek hetente, kéthetente, nekik nem volt az olyan, mint nekünk az. Meg főleg az, hogy ők nem éheztek annyit, mint mink.

K.-né H. V.: És amikor hazaérkezett, akkor hogy rázódtak vissza?

H. J.: Mikor hazajöttem, nem tudom, aznap vagy másnap, azt sem tudom már, milyen nap-ra érkezünk haza, utána kijöttem az állomásra, mert akkor már hallatszott, hogy ahonnan elmen-tünk, a munkahely visszavesz bennünket. Én is kijöttem az állomásra, elvittek mindjárt az orvoshoz, Hanzély Feri bácsi volt az orvos. Elmentem hozzá, hát az egy hónapra egyből kiírt, azt mondta, hogy egy hónapig betegállományban leszek, úgyhogy egész augusztusban végig otthon voltam. Július 29-én jöttünk haza, és utána volt ez. Valamikor szeptember elsején vagy később, akkor mentem dolgozni, addig betegállományban voltam. Mikor visszamentem, akkor meg már jó dolgom volt a vasútnál, mert akkor már kezdtem tanulgatni is, meg dolgozgattunk is meg stb. Aztán jött a tél, akkor meg közben jött ez a Mindszenty-ügy, és akkor állandóan vonalat jártunk, éjszaka őriztük a vasutat. Ket-ten jártuk a vonalat Berénytől Csárdáig, oda-vissza. Kétszer kellett menni minden éjszaka, este oda, hajnalban vissza. Nappal otthon voltunk, éjszaka jönni kellett vasutat sétálni.

K.-né H. V.: Másokat is visszavettek a munkahelyükre?

H. J.: Akik kint voltak, mindet visszavették, aki vissza akart menni. Általában visszavették mindet. 1948-ban nősültem meg. A munkahelyemen 1949 tavaszán fékező lettem, akkor három hónapig voltam fékező, utána váltókezelő lettem, hat évig váltókezelő voltam. Utána elvittek Szegedre tanfolyamra, elvégeztem a forgalmi, kereskedelmi tanfolyamot, forgalmista lettem, majd kikerültünk Nagylaposra. Nagylaposon szolgáltam hét évig, ott latunk, ott kaptunk lakást is. 1961-ben megépítettük ezt a házat, és azóta itt lakunk.

K.-né H. V.: Mesélt-e erről a két és fél évről a családjának?

H. J.: Soha. Azt mondták, hogy nem beszélhetünk róla. Már ez akkor volt, amikor hazajöttünk. És az én gyerekeim azt sem tudták, hogy hol voltam, ezt csak most tudják rendszerváltás óta.

K.-né H. V.: Kapott-e kárpótlást a fogságért?

H. J.: Amikor hazajöttem, kaptam 1100 Ft-ot vagy mennyit, mert akkor már forint volt, egy összegben. Az indulási valami volt. Utána jött a rendes fizetésem, amennyi az órabér, vagy hogy is volt az akkor, vagy havi bér, hogy volt, már nem tudom. Kárpótlást kaptam 1994-ben, de azt is kérni kellett, mert egyszer kértem, hogy is volt az? Beadtam egy kérvényt, és visszaküldték, nem emlékszem rá, hogy hogy, de visszautasították, nem adták. Akkor beszéltem a többiekkel, és közben az egyházhoz is behívott Köhler Julika, és ő intézte az egészet. Azt mondta, hogy írjunk egy másik kérvényt is, akkor ezt ők írták, és azt beküldték. Majd visszaküldték, úgyhogy megadták a 352 000 Ft-ot, azt hiszem, annyit adtak, már összességében ennyi kárpótlás illet meg. Egyszer meg is kaptam, ha jól emlékszem, a kárpótlási jegyet. Nem emlékszem már rá, hogy hogy is volt ez. Inkább azt felejttem el, ami nem olyan túl régen volt.

K.-né H. V.: Részt vett-e Mezőberény nemzetiségi életében?

H. J.: Nem. Én mióta nyugdíjba mentem, azóta semmiféle mozgalomban nem vettem részt, most sem veszek részt semmiben.

K.-né H. V. És a kisebbségi önkormányzati választásokon regisztráltatta magát?

H. J.: Nem, nem regisztráltattam magam, nem is akartam, hogy én kisebbségi legyek, mert én úgy vagyok vele, hogy nem érzem magam kisebbségnek, én magyar embernek születtem, magyar ember vagyok. Más nyelven nem tudok, amit tudok, azt nem lehetne megegetni vele, úgyhogy annyit tudok a magyaron kívül. Magyarul meg tudok jó nagyokat káromkodni, de egyébként nem foglalkozok a társadalmi témákkal.

Köszönöm szépen!

Név nélkül

N. N.: – Az anyámat B. Katalinnak hívták, az apámat meg N. Pálnak. Tehát félvér voltam. Ez volt a bűnöm. A papír is erről szól.

K.-né H. V.: – Akkor már gyakoriak voltak a vegyes házasságok a településen?

N. N.: – Gyakoriak voltak, igen. A lányom férjének az édesanyja magyar, az apja sváb. Akkor mit mondjak, a férjemnek az édesanyja német volt, az apja magyar volt.

K.-né H. V.: – Ilyenkor milyen vallásban keresztelték a gyerekeket?

N. N.: – A családukban evangélikusok voltunk, vagyunk a mai napig is, a gyerekek is így vannak keresztelve, az unokám, dédunokáim is.

K.-né H. V.: – De a szlovák apai rész is evangélikus, de az anyai rész volt német, akkor a német templomban lett keresztelve?

N. N.: – Igen, a szlovák is evangélikus. Nem emlékszem, hogy hova vittek. Gondolom, hogy a német templomba, de a kapcsolat olyan volt, hogy evangélikusok, mindegy volt, hogy német vagy szlovák. Ez egy dolog volt.

K.-né H. V.: – Gyermekkorában melyik templomba járt?

N. N.: – Ebbe (német), és itt konfirmáltam. Iskolába is, akkor még voltak egyházi iskolák, akkor ezekbe az iskolákba jártam.

K.-né H. V.: – Milyen nyelven tanultak az iskolában?

N. N.: – Németül és magyarul. Németül gót betűkkel tanultunk írni. Magyar óráink is voltak, tehát a beszélgetés mindig magyarul ment. Tudtunk németül, ma is tudok németül, nem felejtettem el, nem is akarom elfelejteni, de soha semmiféle politikai pártnak közelében sem jártunk. Se én, se az egész családom.

K.-né H. V.: – Merre laktak?

N. N.: – A Mátyás király utcán laktunk.

K.-né H. V.: – Az a német rész volt?

N. N.: – Igen. Mezőberény úgy volt elosztva, hogy a szélén Békéscsaba felől vannak a magyarok, középen a svábok, a másik végén a szlovákok.

K.-né H. V.: – Milyen gyakran volt lehetősége elhagyni a községet?

N. N.: – Földünk volt, tanyánk volt, oda jártunk. Mert hát parasztcsalád volt az anyai családom. Apám iparos ember volt, csak nagyon korán meghalt, úgyhogy oda csak úgy jártam a nagymamához meg a nagynénihez.

K.-né H. V.: – Dolgozni mikor kezdett?

N. N.: – Dolgozni 44-ben kezdtem, a városházán. Szóltak, hogy van egy munkahely, földnyilvántartási bizonylatokat adtak elő. Azokat össze kellett adni, hogy mennyi kataszteri hold földje van Mezőberénynek, ezeket adogattuk össze. Ez tartott vagy pár hónapig, illetve 1945. január 2-ig. Nekem. Már 3-án, akkor még bementem volna a községházára dolgozni, de már akkor orosz katonák álltak az ajtóban. Egy katona, egy puska. A lépcsőn meg felfele menet egyik oldalon egy katona, egy puska, másik oldalon is egy katona, egy puska. Így vonultunk be. Akkor ott már csak bementünk egy irodába, aztán egy kis idő múlva jöttek és mondták, hogy mehetünk haza. De már akkor tudtuk, hogy itt valami baj van. Másnap már ott volt a két ember. Magyarok voltak, egy húzós kocsival, és volt két óránk összecsomagolni. Megmondták, hogy visznek minket Oroszországba. Abba a sarki – most gyűjtőtár van ott – iskolába hozták bennünket. Az volt egy gyűjtőhely. Aztán máshol is gyűjtöt-

tek, csak azt nem tudjuk, hogy miért. Egy reggel jöttek, átszállítottak bennünket ide a Szállóba. Ebben a nagyteremben voltunk elhelyezve. Idejött a teherautó, beállt oda, abba a nagy bejáróba. Le volt ponyvázva. Oda beszálltunk, ránk húzták a ponyvát, és onnantól senkit nem láttuk. A lyukakon, ha kinéztünk, azt láttuk, hogy nagyon sok ember áll az utcán. Mindenkinek a hozzátartozója jött volna elköszönni, de nem engedték oda őket.

K.-né H. V.: – A családja a 41-es népszámlálásnál milyen nemzetiségűnek vallotta magát?

N. N.: – Általában úgy voltak, hogy a népszámláló vagy megkérdezte, vagy nem. Magyarok német anyanyelvvel, vagy nem tudom, miket írtak bele. Azt tudom, hogy iskolás koromban mindig magyar anyanyelvű voltam. A bizonyítványaim is bizonyítják. Nem utáltuk a németeket sem, szerettük. Szerettünk német istentiszteletekre is járni. Ma is beszélünk németül. A család most már kint él. Ezt sokszor elmondom, hogy énnekem azért, mert az őseim valamikor ide bejöttek Németországból (mert behozták őket, úgy tudjuk a történelemből, hogy a Wenckheim gróf hozta be a parasztokat), és itt letelepedtek, itt éltek, nekem büntetésből 3 évet kellett eltölteni Oroszországban. Ma a családom Németországban él. Meg a nagynéném, meg hát nagyon sokan. Mire hazajöttünk, ki voltak telepítve.

K.-né H. V.: – Milyen arányban voltak a német származásúak '44-ben a településen?

N. N.: – Azt nem tudom megmondani.

K.-né H. V.: – Szlovákok nagyobb arányban voltak?

N. N.: – Fogalmam nincs. Ugye tizenéves korban ilyesmivel nem foglalkoztunk. Tudtuk, hogy ez a magyar rész, ez a német rész, ez a tót rész.

K.-né H. V.: – Ellentétek nem voltak?

N. N.: – Soha nem volt semmi. Össze voltak házasodva. Semmiféle ellentét nem volt. Az ellentét majd jött a politikával.

K.-né H. V.: – A családja milyen társadalmi réteghez tartozott?

N. N.: – Parasztok voltak. Apám iparos volt, csak hát nagyon korán meghalt. Kovácsmester volt. De az anyám családja paraszt volt. Földünk volt.

K.-né H. V.: – Ha nem jött volna háború, akkor még tanult volna?

N. N.: – Amikorra itt a polgári iskolát elvégeztem, 4 osztályt, addigra jöttek a különféle problémák. Úgyhogy nekem osztálytársaim közül volt, aki kiment akkor Nagyváradra tanítóképzőbe, mert akkor idecsatoltak a Felvidékből meg Erdélyből egy részt. Voltak ilyenek. Én nem mentem, mert az én családom paraszt volt, mentünk ki a határba, és csináltuk a mindenféle munkát. Amit tanultam, az Oroszország után volt. Akkor volt lehetőségem ilyen meg olyan tanfolyamra menni. De az is nagy dolog volt, hogy dolgozhattam valahol. A mezőberényi Műszaki Vasipari Szövetkezet nem egy politikai hely volt.

K.-né H. V.: – Mennyire volt tudomása arról, hogy kik voltak Volksbund-tagok, a Hűség mozgalom tagjai családjában?

N. N.: – Családomban senki nem volt. Nem foglalkoztunk vele. Soha semmiféle pártban nem voltunk, nem vagyunk, nem is leszünk.

K.-né H. V.: – Nagyjából tudja, hogy hányan voltak katonák Mezőberényből?

N. N.: – Azt nem tudom. Akkor amilyen a törvény volt, akit besoroztak, azt behívták katonának. Hogy hányan, meg hogy, nem tudom, mert nekem testvérem nem volt. Akik ismerősök voltak, például a férjem, ő is katona volt. Behívták, és le kellett tölteni a katonaidőt. Aztán még fogságba is esett. Aztán jött minden. Mire ő hazajött a fogságból, addigra én Oroszországban voltam.

K.-né H. V.: – Akkor utána ismerkedtek meg?

N. N.: – Előtte ismertük egymást. Tudtuk, hogy ki kicsoda, hát korban azért közelebb voltunk, tehát tudtuk. Nem is messze laktunk egymástól.

K.-né H. V.: – Hogyan emlékszik arra, amikor ideértek az oroszok?

N. N.: – Hogyan emlékszem rá? Úgy emlékszem rá, hogy október 6-án érkeztek Mezőberénybe egy repülővel, és mindjárt ott a Mátyás király utcán ledobtak egy bombát.

K.-né H. V.: – A házuk közelében?

N. N.: – A mellettünk lévő ház közelében. Nem az egész házat vitte el, de elég volt ijedelemnek. Elég volt. Azután itt voltak. Be voltak szállásolva nálunk is a lakásban. Tehát a lakásunkba nem tudtunk bemenni, mert ott oroszok voltak. Úgy mentek be éjjel, hogy betörték mindent, ajtót, ablakot. Mi pedig a szomszédban voltunk, mert mi ketten éltünk anyukámmal otthon, és nem mertünk otthon maradni egyedül. A szomszédba mentünk, ott összeszedték a szomszéd lányokat, és az udvar végében volt egy tyúkól. Annak a tetején volt egy kis padlás, és mi, lányok, akkor voltunk azt hiszem 6-an szomszédok meg én. Felraktak bennünket a tyúkpadrásra, mert mindenki mondta, hogy nagyon félni kell az oroszoktól. Így is volt.

K.-né H. V.: – És előtte, mikor a németek voltak itt?

N. N.: – Azokkal különösebb gond nem volt. Azokat is oda telepítették általában, ahol beszélni tudtak. Ők ilyeneket nem csináltak.

K.-né H. V.: – Említette, hogy a községházát körülállták az oroszok. Akkor tudták meg, hogy munkára viszik Önöket?

N. N.: – Már akkor arról beszélgettek, úgymint mikor mi hazajöttünk, akkor már szó volt róla, hogy van ilyen, de aztán ez úgy ment, meglepetésszerűen. Odamentek, pakolsz, mész.

K.-né H. V.: – Október és január között történt valami? Vagy akkor nem sejtették ezt, csak januárban, mikor körbezárták a községházát?

N. N.: – Akkor már itt voltak az oroszok. Nem tudom, mennyi időt töltöttünk a tyúkpadráson, hát egy jó pár napot, csak éjszaka tudtunk lejönni egy kicsit, de mindig nagyon vigyáztak ránk. Aztán már nem féltünk az utcára menni, de nem mentünk egyedül, tehát nem járkáltunk sehova. És ugye akkor január 3-án már ott voltak. Októberben jöttek be, de már mikor a németeket elvitték, mert azok is voltak itt egy darabig, de azok már mondták, hogy ahonnan ők elmennek, ott nemsokára ott vannak az oroszok, mert ők így élték meg.

K.-né H. V.: – Mennyivel hamarabb mentek el a németek?

N. N.: – Annyira nem tudnék visszaemlékezni. Pár, egy-két hónappal. Az lehet, hogy más jobban emlékszik, és azt mondja, hogy három hónappal előbb. Nem tudnám, mert azért tizenéves korában az ember még annyira nem figyelte meg. Mondjuk nem voltak, a németek nem bántottak bennünket. Hát biztos az is benne volt, hogy tudtunk beszélni, de nem laktunk otthon. Összeszedtek bennünket, és akkor a család összes tagja, akkor nagyjából együtt voltunk mindig.

K.-né H. V.: – Hány napig tartott ez a begyűjtés? Még említette, hogy hazaengedték a munkahelyéről. Mikor indult el a csoport?

N. N.: – 7-én itt, a Szállóban voltunk már akkor összerakva, csomaggal, mindennel. Jött a teherautó, és 7-én raktak bennünket fel a teherautóra. Átvittek Gyulára, ott még a laktanyákban meg hát különböző helyeken voltunk elszállásolva két-három napra. Onnan vittek bennünket ki a vasútállomásra, és raktak be bennünket a vagonba.

K.-né H. V.: – Tudja-e, hogy még itt helyben mi szerint válogatták össze az embereket? Mentésülhetett-e valaki?

N. N.: – Megjelentek ezek a könyvek, amiket itt összeírtak, ebben vannak olyan vallomások, hogy valaki mondja, hogy „ez meg ez feladott engem, és akkor ő itthon maradt, engem meg elvittek”. Ezt nem én mondom, csak ezt olvastam a könyvekben. Nekem erről tudomásom nem volt, mert hogy is lett volna?

K.-né H. V.: – Önt hanyadik napon hozták be? Már az elején?

N. N.: – Mindjárt az elején, 4-e körül.

K.-né H. V.: – Nem volt olyan, hogy aki csak félig volt német – Ön apai ágról szlovák –, azt csak később hozták be?

N. N.: – Nem, nem, az úgy volt, behozták az elején. Akiben volt sváb, akkor az ott volt.

K.-né H. V.: – Hogyan szereztek tudomást róla? Kidobolták vagy kihirdették, vagy házról házra mentek?

N. N.: – Akkor tudtuk, mikor jött egy kocsival két ember, és összecsomagoltak, vittek bennünket. Ennek olyan előzménye, hogy mi tudtuk volna, hogy itt miről van szó, hát voltak a városházánál gyűlések, megbeszélések, mert ezeket a papírokat ott csinálták a városházán. Ott vannak aláírva a nevek.

K.-né H. V.: – Megmondták, hogy hova viszik Önöket, vagy miért csomagoljanak össze?

N. N.: – Igen, megmondták, hogy visznek minket Oroszországba. Megmondták. Tudtuk.

K.-né H. V.: – Mennyi időre?

N. N.: – Azt nem tudtuk, hogy mennyire mentünk. A gyulaiak közel 5 évig voltak. Mi 3 évig, én nem egészen 3 évig voltam. A berényieket úgy hozták. Úgyhogy itt van, ni, ez a papír, január 9-én készült, de akkor már mi odavoltunk, csak akkor lett legépelve, megcsinálva. Itt van, aláírta a jegyző meg a tanácselnök, meg a bíró, meg a nem tudom kicsoda.

K.-né H. V.: – Milyen utasításokat kaptak, miket vihetnek magukkal, mit csomagoljanak össze?

N. N.: – Nekem a családból voltak ugye fiatalok, unokatestvérek, meg nem tudom kik, akik katonák voltak, és voltak katonaládák. Ami abba a katonaládába befért, meg amit a kezemben tudtam vinni, azt vittem. Valami ennivalót az útra. Akkor voltunk, hát most nem akarom se nagyítani, se kisebbiteni, de 70 fő körül, ha nem több, akik egy vagonban voltunk. A vagon alja ki lett vágva, oda lett betéve egy veder, aminek ki lett ütve az alja, ez volt a WC-re a lehetőségünk. Egy kályhát is feltettek Gyulán, meg valamennyi fát, amivel tüzelhettünk, de az ablakon azon csak szűrős drótok voltak bemohásodva, vagy hát csupa deres volt, ki se láttunk, úgyhogy hát a ládán ülve mentünk 3 hétig.

K.-né H. V.: – Gyulára hogy jutottak át? Teherautó vitte a csoportot?

N. N.: – Teherautó vitt bennünket.

K.-né H. V.: – Volt, aki gyalog ment esetleg?

N. N.: – Nem, nem. Innen vittek bennünket. Volt még olyan, akit még utóbb valahol összeszedték, mert Gyulán még mi eltöltöttünk egy-két-három napot. Akkor még, aki feljelentett valakit. Vagy akinek jó, szép háza volt, akkor azt még feljelentették, hogy vigyék el. Nem tudom, csak ilyeneket hallottunk.

K.-né H. V.: – Kik őrizték Önöket itt Berényben, az utazás során, Gyulán?

N. N.: – Itt velünk voltak, mit tudom én, minek hívták akkor a polgármester asszonyt, azt a bizonyos, nem mondom a nevét.

K.-né H. V.: – Magyarok vagy orosz katonák?

N. N.: – A kifele menő úton fogalmunk nincs, hogy kik vigyáztak ránk. Magyarországon, gondolom, míg a vagonba kerültünk, magyarok voltak. Onnan aztán Románián keresztül mentünk, mire kiértünk, akkor már nem magyarok vittek bennünket. De mi ezt nem tudjuk, mert mikor Romániába megérkeztünk, akkor még ott is akasztottak utánunk vagon. Mi a vagonból nem voltunk kint. Nem engedtek, tehát nem mehettünk ki. Volt velünk egy orvos Gyuláról, egy fiatal orvos, őt leengedték reggelenként. Beszölt, hogy nincs-e valakinek valami panasza, mert ő úgy indult el, hogy voltak nála gyógyszerek, hogyha valaki olyan beteg, amit meg lehet gyógyítani. Akkor ez ment. Kijevig értünk. Ott megállt a vonat, akkor hallottuk kívülről, hogy mondták, hogy most teszik le az orvost. Mert még előző napokban, mikor itt volt, kérdezte, hogy nincs-e valamire szükség, mert ő is megfázott, nem jól érezte magát, és meghalt a vagonban. Úgyhogy Kijevben tették le, hogy aztán hova rakták, mit csináltak vele, azt nem tudjuk. Hát innen volt olyan, hogy egy apa, két fia meg a lánya, Köhleréknek hívták őket, mind a négyet kivitték. De ugye a fiúkat külön vagonban, a lányt külön vagonban, mire kiértünk Oroszországba, akkor csak néztünk, mint a moziban, mert volt vagy két vagon. Hát ugye menet közben lekapcsolták, és akkor más helyre kerültek. Volt, aki Sahtiba ment, mi Novosahtiban voltunk, a harmadik csapat meg Krivojrogban, de ezt csak itthon tudtuk meg.

K.-né H. V.: – Tud-e arról, hogy útközben valaki megszökött, vagy már innen? Vagy volt esetleg valami megtorlás?

N. N.: – Hát erről csak beszéltek, hogy olyan előfordult, de nem tudjuk, hogy ez igaz volt vagy nem, hogy valaki megszökött. Vagy vizet akart venni, vagy nem tudom én mit, és ott akart maradni,

de elfogtak a helyébe valakit, és hozták. De ezt nem tudjuk, hogy így volt-e, ezt csak mondták. Mert nem szállhattunk mi ki a vagonból egyszer se.

K.-né H. V.: – Olyanokat hallottam, hogy ha valaki még itthon esetleg megpróbált volna megszökni, akkor behozták volna helyette a családtagját.

N. N.: – Itt nem próbálkozott szökni, legalábbis tudomásom nincsen róla, hogy innen akart szökni valaki. De hát bent ültünk a vagonban, nem tudjuk, hogy mi volt. Itt is be voltunk zárva, nem tudtuk, hogy mi van. Az anyámtól nem tudtam elköszönni. A nagyanyámat az ablakon keresztül láttam, de beszélni nem tudtunk vele, mert az már nem volt megengedve. Hát itt aludtunk a földön.

K.-né H. V.: – Amikor itt a Szállóban voltak, nem hordták még az ebédet pár napig? Vagy nem tudtak találkozni?

N. N.: – Nem, semmit. Itt már mi nem találkoztunk. Ahogy otthonról engem is elhoztak, kész. Egy darabig itt az iskolában voltunk, akkor áthozták ide a Szállóba, de nem jöhetett be senki. A nagyamám utoljára úgy láttam, hogy a Szállónak az ablakán nézett be. De nem engedték be. Csak ennyi volt.

K.-né H. V.: – Gyulán együtt maradt a berényi csoport?

N. N.: – Együtt, igen. Hát így maradt együtt, hogy a vagon szakították aztán szét.

K.-né H. V.: – Egyszerre indítottak mindenkit?

N. N.: – Igen.

K.-né H. V.: – Voltak más településről is?

N. N.: – Persze. Almáskamarás, Elek, még Gyomáról is voltak, Békéscsabáról is voltak hárman-négyen. Meg Békésről is.

K.-né H. V.: – Ott hogy történt az elosztás, már Gyuláról vegyesen kerültek a vagonokba, vagy a mezőberényiek együtt utaztak?

N. N.: – Ott még berényiek egy csomóban voltunk. Általában berényiekkel együtt mentünk, de hát a 80-hoz került más is. Ezt már így nem tudnám elmondani ennyi év után, hogy ha ott volt. Biztos, hogy volt benne.

K.-né H. V.: – Mennyi ideig utaztak? Számolták?

N. N.: – Olyan 3 hétig, 3 és fél hétig. Mikor megérkeztünk, akkor láttuk csak, hogy jó hosszú vonattal jöttünk, és van három vagon, ennyi. Berényből 560-an voltunk. Azt nem tudom, a gyulaiak mennyien voltak, meg Almáskamarásról, Elekről. Gyomáról kevesebben, tehát ezeknek a számát nem tudnám megmondani.

K.-né H. V.: – Az élelmezést hogy oldották meg? Kifelé úton még mindenki az otthonról hozottat ette?

N. N.: – Hát a kifelé úton még azt, amit otthon becsomagoltunk, azt ettük, mert amit csak lehetett, beraktunk. Be lett téve az ennivaló, úgyhogy az úton azt ettük. Vizünk is volt, ha megállt a vonat, akkor esetleg kísérettel lehetett hozni, ha volt valahol a közelben víz, akkor le lehetett menni érte, de vittünk magunkkal. Meg hát kaptunk.

K.-né H. V.: – A mosakodást meg tudták oldani, a tisztálkodást?

N. N.: – Hát azt nem.

K.-né H. V.: – Csak ivóvizet kaptak?

N. N.: – Csak ivóvizet. Semmi mosakodás nem volt. Hát a batyunkon vagy a csomagunkon ültünk. Semmi, le se feküdni, semmit nem lehetett. A csomagunkon, én azon a katonaládán ültem, és hát volt, aki ült és hallgatott, a másinak WC-re kellett menni, vagy ült és evett, a másik meg ott ült a WC-n, mert oda is kellett menni. Az is olyan volt, hogy ki volt vágva a vagon alja, meg a veder alja, és az ott volt. Azt mindenki előtt. Hát azt nem lehetett meg nem csinálni.

K.-né H. V.: – Az időjárás milyen volt?

N. N.: – Hideg volt.

K.-né H. V.: – Végig tudtak fűteni?

N. N.: – Hát volt annyi, mert aztán Gyulán még volt annyi idő, hogy tettek fel fát, összedarabolt

fát tettek fel a vagonba. Ki volt téve a cső az ablakon vagy a tetőn, nem is tudom már. Ezt nem tudnám megmondani.

K.-né H. V.: – Mikor megérkeztek, tudták-e, hogy hova érkeztek?

N. N.: – Akkor már tudtuk, hogy oroszul beszélt mindenki, és azt tudtuk, hogy mi Novosahtiban vagyunk.

K.-né H. V.: – Azt megmondták?

N. N.: – Hát mondták. Az oroszok között is csak akadt valaki, aki esetleg tudott németül egy kicsit, vagy a vagonban volt valaki, aki tudott tótul. Keserves volt.

K.-né H. V.: – Amikor megérkeztek a vonattal, hogyan jutottak el a táborig? Gyalogolni kellett vagy ott is teherautókkal?

N. N.: – Teherautókkal jöttek, arra fel lettek rakva a csomagok, és így vittek be bennünket a lágérba. Ott olyan egyemeletes volt a lágér úgy körben.

K.-né H. V.: – Esetleg le tudná rajzolni?

N. N.: – Azt mondja, hogy ez volt az emelet, akkor itt volt egy folyosórész. Ez volt a földszint, itt körülbelül olyan 30 fő volt. Priccsek voltak, és akkor körülbelül annyi. De ez nem biztos, hogy egyformán ennyi volt, mert a szoba nagyságától is függött. Ezen a részen volt a női rész. Akkor itt voltak a férfiak. Azoknak a lágérükben sose voltam, de hát azok is ilyen típusúak voltak. Tehát ez a férfi. Itt hátul volt egy mosdó meg a fertőtlenítő. Mert ugye tele voltunk poloskával, meg mindenféle bogár volt, akkor aztán kellett fertőtlenítőbe menni. A ruhákat berakták, hogy kiöljék belőle, mert az is egy szörnyűség volt. Ezen a részen volt az étterem, ahova enni jártunk. Ez is ilyen volt, hogy itt ment az ember be, ez volt itten a folyosó. Itt egy konyha lehetett, ez lehetett a konyha, és akkor ezekben meg aludtunk. Itt volt a bejárás vagy a járda. Itt volt ezen a részen az őrség, akik beengedtek bennünket. Kívül volt a honvédség, vagy Isten tudja, mi volt. Olyan sok mindent nem tudunk, mert egyedül soha nem jártunk sehova. Mindenüvé sorakozó volt, az volt a legkegyetlenebb, legszörnyűbb dolog. Három műszakban dolgoztunk, és akkor ennyi óra, akkor sorakozó, és akkor egyfolytában ment, hogy „po dvá, po tri, po csitíri”, akkor még egyszer. Ez az, hogy kettesével, hármassával, négyesével, ötösével, akkor megint vissza. Úgyhogy, mikor 40 fokos hideg volt, akkor azért... A bánya az olyan, hogy vittek bennünket a bányába. Robbantás után a férfiak a szemet lapátolták a csillékbe, akkor a csillék forgatásával lejött, kis sínek voltak a főfolyosóra, és mi a vagonokat toltuk a liftig. Ott volt egy forgató, betették a liftbe a vagon, és vitték fel a szemet. Na, de ezt úgy kell elképzelni, hogy a bányában volt rajtunk kapca meg kalucsni, azt kint kaptunk. A kapcát a lepedőből csináltuk, amit vittünk magunknak, mert azért vittünk egy-egy lepedőt, törölközőt meg mit, hát mit lehetett ott egy óra alatt bepakolni. Ezeket raktuk vagy használtuk aztán kapca gyanánt. A bányában bokáig érő víz volt, mert ahogy megy le a lift, amikor eléri a vízréteget, onnantól olyan volt a liftben, mintha eső esne. Mikor leért, akkor pedig vízbe ment bele. Mikor kiszálltunk, akkor tiszta víz volt minden, aztán mi a vagonokat toltuk, a tele vagonokat a síneken, az ment a lifthez, és ott vitték fel a vagon, aztán tovább nekünk nem volt hozzá közünk. Csak mire télen a lágérbe bejutottunk, mire mindenki feljött, mire mindenkit megszámoltak, hogy annyian vagyunk-e, mint amennyien jöttünk, addigra csonttá volt fagyva a kapca a lábunkon. A vagon nagyon sokszor nem bírtuk kézzel nyomni, mert azok is meg voltak fagyva, mikor lehozták. Akkor úgy álltunk neki, ketten toltuk a vagon, háttal álltuk neki, ennél fogva a ruha, ami rajtunk volt, az is csupa víz volt, mire beértünk, addigra csonttá fagyva minden rajtunk télen.

K.-né H. V.: – Amikor megérkeztek, volt valami orvosi vizsgálat vagy állapotfelmérés?

N. N.: – Orvosi vizsgálatot azért tartottak bizonyos időközönként. Egy évben egyszer tartottak orvosi vizsgálatot, de hát ez csak ilyen nem tudom mi volt.

K.-né H. V.: – Ez alapján lettek beosztva a bányába vagy tábori munkára?

N. N.: – Nem, az nem. Az lett, mikor már nagyon lefogyott valaki, én is eléggé le voltam már fogyva, akkor ahhoz nem nagyon kellett orvosi vizsgálat – volt egy kicsi –, akkor felvettek a bányából, és akkor fenti munkás voltam. Hát az sem volt könnyebb, fenti munka sem volt könnyebb.

K.-né H. V.: – Az elején a bányába került?

N. N.: – Igen.

K.-né H. V.: – *Mennyi ideig dolgozott a bányában?*

N. N.: – Olyan másfél évig.

K.-né H. V.: – *Az utolsó egy évben?*

N. N.: – Fenti munkás voltam. Fent hánytuk a szenet a teherautókra. Mert fent is volt. Amit kibányásztak, azt felhordták, kiborították. Ilyen szénhegyek voltak, és akkor odaállt a teherautó a szénhez. Kettő fent állt, kettő meg lent, úgy raktuk, hogy azt mindig cserélgettük. Mert aki lent állt, és innen hánytuk fel, az nem volt kis dolog.

K.-né H. V.: – *A szobában milyenek voltak a körülmények? Említette, hogy az utazás során mindenféle élősködő volt a ruhákban. Gondolom, a szobában is.*

N. N.: -- Volt, igen. Poloskák voltak. Sok poloska volt. Minden két hétben volt irtás. Tehát akkor kaptunk ilyen nem tudom, milyen szert, amiket hát úgy beleöntögettünk a priccseknek a szélébe. Meg hát volt ilyen. Nagyon sok poloska volt. Úgyhogy ezt így lehetett irtani. De nekünk kellett csinálni.

K.-né H. V.: – *Egerek voltak?*

N. N.: – Arra nem emlékszem.

K.-né H. V.: – *Kikkel volt egy szobában? Mezőberényiekkel?*

N. N.: – Nem, ahogy jött. Gyulaiak, tehát mindenki vegyesen. Voltam az unokatestvéremmel egy szobában, mert mi a családból heten voltunk kint. Volt az unokabátyám a feleségével, egy unokanővérem meg én. Aztán még unokabátyáim, tehát 7-en összesen.

K.-né H. V.: – *Hányszor kaptak enni egy nap?*

N. N.: -- Tulajdonképpen étkezés háromszor volt naponta. Csak hát az mindig ugyanaz volt. Burizsleves meg burizs.

K.-né H. V.: – *Tudtak-e esetleg valami ételkiegészítést szerezni?*

N. N.: – Nem. Arra nekünk nem volt lehetőségünk. Hát volt, amikor úgy volt, hogy valami kis fizetést kaptunk, 5-6 rubelt. Akkor, ha mentünk dolgozni, és voltak ott piacos asszonyok, akik kint árultak. Hát, ha éppen egy nem tudom mit, egy almát vagy valamit, ha meg tudtuk venni. Ennyi volt az egész.

K.-né H. V.: – *Voltak-e más nemzetiségű /állampolgárságú emberek?*

N. N.: – Biztosan voltak. A mi táborunkban a Békés megyeiek voltak, nagyjából ez volt.

K.-né H. V.: – *Volt-e szobafőnök?*

N. N.: – Nem volt. A kinti munkára volt egy valaki, aki talán egy kicsit már tanult oroszul, egy kicsit tanultunk azért. Tehát már nem adtak volna el a harmadik évben bennünket. Már annyit tudtunk. És abban hát ennyi volt, amit ott megtanultunk.

K.-né H. V.: – *Az itthonról hozott értékeiket vagy dolgaikat mennyire tudták megőrizni?*

N. N.: – Nem vittünk különösebb értékeket ki. Azt nem mondhatnám, hogy az oroszok hozzányúltak volna a mi értékeinkhez. Ha ott valaki hozzányúlt, akkor az lehet, hogy közülünk való volt. Vagy nem tudom.

K.-né H. V.: – *Tehát nem volt olyan, hogy mondjuk a cipőt kinézték, és levették?*

N. N.: – Nem. Nem volt ott ilyen, nem volt.

K.-né H. V.: – *Olvastam olyat, hogy eladták az otthonról hozott takarókat, ruhákat, csak azért, hogy élelmet tudjanak venni. Nem volt ilyen?*

N. N.: – Mi nem adtunk el semmit. Hogy aztán volt-e olyan 600 vagy 560 emberből, nem tudom. Vagy hát nem annyian voltunk, mert három lágerben voltunk mi elosztva, csak hát ugye gyulaiak meg a többiekkel voltunk együtt. Tehát ahogy az a vagon volt, ebből ide ennyi, oda annyi. Nem nézegették azt, hogy az hogy van. Volt innen egy Köhler nevű család, akik 4-en voltak kint, és teljesen szétszakították őket. Volt, aki benne volt a mi vagonunkban, az abban a lágerben volt, a többi meg szanaszéjjel.

K.-né H. V.: – *Gondolom, ők együtt is csomagoltak.*

N. N.: – Együtt is csomagoltak. Az apjuk velük volt, ő volt az, hogy majd ő gondoskodik, és pont ő a fiával került máshova.

K.-né H. V.: – És ilyenkor tudtak azon segíteni, akinek elkerült máshova a csomagja?

N. N.: – Á, nem tudtunk segíteni. Ez annyi volt.

K.-né H. V.: – Milyen volt a kapcsolat az örökkel?

N. N.: – Tulajdonképpen így különösebben én nem tudok olyat mondani, hogy bántottak volna bennünket, ilyen nem volt. Hát ilyenre nem emlékszem vissza. Egyszer volt egy olyan – ez még eléggé az elején volt –, hogy akkor még nem a bányában dolgoztunk, hanem fent. És akkor az volt a tennivalónk, hogy a vagonok, amik megjöttek, abból a bányafát, amit ácsoláshoz használtak, azt kellett kirakodni és összerakni kint a bányabejárat előtt stószokba. Hát nem könnyű munka volt az se, de összeraktuk. Ezt többször csináltuk. Egyik alkalommal is biztos kevesebb volt a fa, vagy nem tudom, csak összeraktuk, minden meg volt csinálva és nézelődünk. Odajött hozzánk a nacsalnyik, és mondta, hogy ott még van egy adag, ha azt most még összerakjuk, akkor bemehetünk a lágérba. Na, természetesen, tizenéves kölkök összeraktuk, hát bemehetünk a lágérba. Így is történt, kijött értünk a teherautó, és bementünk. Akkor az én unokabátyám, aki felségestől volt kint, mondja, hogy ilyen hülyeséget ne csináljatok máskor, holnap a dupláját fogják veletek megcsináltatni, és azt meg már nem bírjátok megcsinálni. Dolgozzatok annyit, hogy ne azért bántsanak benneteket, mert nem csináltok semmit, de ilyet ne csináljatok. De hát mi csak okosak voltunk! Másnap ez megtörtént. Összeraktuk, és mondták, hogy na, akkor még ezt. És akkor mi azt, kilencen, nem is, tízen voltunk ilyen korúak mind, hát mi megcsináltuk a normát, most már tovább nem csináljuk. Na, akkor is kijött értünk a teherautó, bevittek a lágérba. Már akkor a bűnlajstrom is ott volt. Úgyhogy enni nem kaptunk. Volt az udvaron egy fabódé, amit arra használtak fel, hogy ha valaki meghalt – kórházban vagy akárhol –, míg el nem vitték, addig ott bent volt. Ez téli időszak volt. Bevittek bennünket, nem kaptunk enni, hanem oda bezártak, ebbe az úgynevezett halottas kamrába, és akkor pont egy mezőberényi bácsi volt meghalva, de a kórházban volt még, tehát még nem hozták haza. Akkor nagyon hideg volt, és mi azt csináltuk, hogy azt a koporsószerű valamit felállítottuk oda, ahol nagyon fújt bele a szél, és odakuco-rogtunk, mert nagyon hideg volt. Aztán másnap reggel nem kaptunk reggelit, mehettünk egyenesen dolgozni, de kész volt, tovább nem volt büntetés. De megtanultuk, hogy itt nem mi vagyunk az urak.

K.-né H. V.: – Másfajta megtorlásról, büntetésről tud?

N. N.: – Nem tudok különösebbet.

K.-né H. V.: – Volt-e szabadidejük?

N. N.: – Három műszakban dolgoztunk, ki mikor. Műszakváltás, azt hiszem, úgy emlékszem, havonta volt, akkor hát reggeltől, tehát ilyen hármas menetben volt. Olyan volt, hogy voltak bizonyos szabadnapok, amit úgy hívtak, hogy szabadnap, de ilyenkor nyáron kivittek bennünket mezőgazdasági munkára.

K.-né H. V.: – Vallásgyakorlásra volt lehetőség?

N. N.: – Nem. Aki akart, az tudott, nem nézték, hogy mit csinál, tehát imádkozni imádkozhatta a maga csendességében bárki, de egyéb ott nem volt.

K.-né H. V.: – Volt-e olyan, hogy átvitték másik táborba?

N. N.: – Nem, nem. Mindjárt úgy osztottak bennünket széjjel, hogy nem vittek másik táborba. Olyan volt, hogy aki nagyon leromlott állapotba került, emiatt előbb hozták haza, és kint is 50 személy halt meg.

K.-né H. V.: – Őket hogy pótolták?

N. N.: – Sehogy.

K.-né H. V.: – Nem érkeztek máshonnan?

N. N.: – Nem érkeztek, nem. El lehet képzelni, hogy a 40 fokos hidegben télen meghalt valaki, hogy azzal mi történt. Kivitték, ki se tudták ázni neki a gödröt. Valamit csináltak, és oda beleborították. Azt a tokot, amiben vitték, azt meg visszavitték.

K.-né H. V.: – Temetéseken részt lehetett venni?

N. N.: – Nem. Nem voltunk soha.

K.-né H. V.: – A haláleseteket nyilvántartották? Tud róla?

N. N.: – Olyan volt, hogy a levelek jöttek, mentek, azért így megtudták itthon, de nagyon sokról csak mikor hazajöttünk, akkor tudták meg, hogy meghalt. Az a láger, a krivojrogi egy vasércbánya volt, onnan nagyon kevesen jöttek haza, azok mind meghaltak. Aki nem halt meg, hanem velünk együtt hazajött, itthon halt meg. Azt mondták, hogy a vasérc a tüdejüket felmorzsolta.

K.-né H. V.: – Ön kapott levelet, vagy csak írt?

N. N.: – Igen, kaptam levelet, csak mikor hazakerültünk, és jött a vagyonek Kobzása, a házat elvették, meg mindent, az ember nem tudott mindent kimenteni.

K.-né H. V.: – Mennyi levél ért haza abból, amit írt?

N. N.: – Az én leveleimből 2 volt az, amit leadtam a Honvédelmi Minisztériumban vagy a Nyugdíj Intézetnél, hogy nekem elismerjék azt a 3 évet.

K.-né H. V.: – Milyen úton érkezett a levél? Valakivel küldték, betegszállítmánnal?

N. N.: – Nem, havonta lehetett írni haza. Csak nem mindenkié ért haza. Úgyhogy nekem is volt, amikor kapott anyukám levelet, volt, amikor nem. Csak aztán az ilyen dolgok úgy eltűntek, mikor az embernek ki kell költözni a lakásából, és vége. Az volt a szörnyű.

K.-né H. V.: – Mikor tudták meg, hogy hazajöhetnek?

N. N.: – Mi úgy tudtuk meg, hogy kint dolgoztunk, vagonokra, autóra raktuk fel a szenet, és jött a váltás. Bent már kiderült ez, hogy a mezőberényiek hazajönnek. Mikor jöttek minket leváltani, akkor azok már messziről kiabáltak, hogy mentek haza. Hát mondtuk, hogy ne hülyéskedjétek már, hát ne mondjatok ilyen hülyeséget! És így volt. Mert aztán tulajdonképpen mi egy kérelemre jöttünk haza. Szabó Árpád bácsinak hívták, akkor a minisztériumban dolgozott, földművelésügyi miniszter volt. És akkor ő itt, ezt még anyám nekem megírta, de azt adtam le akkor a nyugdíj miatt. És megírta, hogy itt Szabó Árpád bácsinak írtunk, kérvényt csináltunk, hogy hazajöjjetek. Na, aztán mi mondtuk, hogy álmódás, álmodozni lehet, csak éppen nem lesz belőle semmi. Ennek ellenére akkor hazajöttünk. A bácsi, a földművelésügyi miniszter itt Mezőberényben rendezett egy vadászatot az oroszoknak. Egy olyan család tanyáján volt az ebéd, akiknek a lányuk is kint volt. Ebédnél előadták magukat, hogy hát mi történt, és hogy minket miért vittek ki meg. Tehát onnan indult el az, hogy foglalkoztak azzal, és akkor így jöttünk mi haza. Erre a kérelemre.

K.-né H. V.: – Voltak, akiknek nem tudták itthon aláírni a kérvényt?

N. N.: – Azt mondták akkor, hogy az Árpád bácsi mondta, hogy a Gazdakörben vagy hol hívták össze, tehát azt a lehetőséget adták, hogy menjenek oda, és írják fel, hogy kijük van kint, és a neveket felviszik a minisztériumba, ő meg leadja az oroszoknak. Aki tudott róla, ide elment, és felírta, azt felvitték, akit nem írtak fel, az maradt.

K.-né H. V.: – Ez mennyi idő után történt?

N. N.: – Ez olyan két... télen, valahogy télen volt ez.

K.-né H. V.: – Akkor voltak két éve kint?

N. N.: – Igen, akkor voltunk két éve. És akinek itthonról közben kitelepítették már a szüleit, az nem jött haza. Az kint maradt, az majd akkor jött haza, mikor a végső szállítás volt. Ha megélte.

K.-né H. V.: – Öt év után?

N. N.: – Igen.

K.-né H. V.: – Előtte voltak betegszállítmányok, amivel hazakerült valaki a berényi csoportból?

N. N.: – Voltak, de tulajdonképpen én nem tudnék erre már úgy visszaemlékezni. De voltak. Volt, akit hazahoztak, mert beteg lett. Hát nem sokat, de hát volt. Gondolom, mikor országosan volt valami kint, akkor ott összeszedték a táborokból. Nem tudom, erről nem tudok nyilatkozni, mert nem tudom.

K.-né H. V.: – Mikor megtudták, hogy jöhetnek, mennyi idő telt el, míg tényleg vonatra kerültek?

N. N.: – Nem túl sok idő telt el. Akkor már csak arra volt időnk, hogy leadtuk azt a ruhát, amit ott használtunk, meg összecsomagoltunk, és egyenként szólítottak bennünket. Beállt egy teherautó,

és akkor szólították azt, aki rajta volt a listán. Minket elvittek még máshova, hát akkor Sahtiban meg akárhol is voltak, azok is akkor jöttek haza. Akkor még volt egy gyűjtőláger, ahova bevettek bennünket, úgyhogy nem egyenesen hazajöttünk, hanem így összehoztak bennünket.

K.-né H. V.: – Milyenek voltak a visszaúton a körülmények?

N. N.: – A visszaúton nem voltak sokkal különbek, csak az, hogy nyáron jöttünk, és akkor is annyian voltak a vagonban, csak az más volt egy kicsit. A hazajövés.

K.-né H. V.: – Az élelmezést hazafele hogy oldották meg?

N. N.: – Valamicskéket adtak. Megálltak valahol, valamit adtak, úgyhogy nehéz volt.

K.-né H. V.: – Milyen állapotban voltak?

N. N.: – Mikor megérkeztünk Magyarországra, akkor Debrecenben volt a megálló, onnan már másik vonattal jöttünk. Akkor ott, hol is állt a vonat, Kabán vagy hol. Akkor én ottan, ráálltam a mérlegre, ráállt mindenki, akkor olyan 38 meg 40 kg-osak voltunk. Általában. Anyukám mikor meglátott, azt mondta, hogy: „Haza tudsz jönni?” Mondom, ha idáig eljöttem, akkor valószínű, haza is fogok menni. Csak itthon aztán a kamrák be lettek zárva, mert az orvosok azt mondták, hogy nagyon kell vigyázni az evéssel, mert az szokott a vége lenni, hogy agyoneszik magukat. Úgyhogy még karácsonykor is zárva volt a kamra. Akkor ehettünk, mikor el volt döntve, hogy most reggeli, most ebéd és annyit, amennyi oda volt téve.

K.-né H. V.: – Tudták-e, hogy Magyarországra jönnek vagy Németországba?

N. N.: – Hát akkor tudtuk már, hogy mi Magyarországra jövünk, de útközben még volt egy válogatás, akit leszedtek, és egyenesen Németországba vittek, aztán onnan jöttek nagy nehézségek árán haza.

K.-né H. V.: – Ők mi alapján kerültek oda, lehet tudni?

N. N.: – Valami tévedés vagy nem tudom, mi alapján.

K.-né H. V.: – Olyan esetleg volt, aki megtudta már kint, hogy kitelepítették a családját, és ő azt kérte, hogy Németországba vigyék?

N. N.: – Nem tudok. Lehet, hogy volt már, aki tudta, én ilyenre nem emlékszem. Nem emlékszem, hogy volt-e, lehet, hogy már volt, mert ugye mire hazajöttünk, már nagyon-nagyon sokunknak nem volt itthon a családja, de arról azért már tudtak. Tehát tudtuk, hogy kitelepítés volt. De azt, hogy kik mentek, azt nem tudtuk. Csak mikor hazajöttünk, akkor. Az én családomból is anyámnak a testvérei ki lettek telepítve.

K.-né H. V.: – Tudta-e értesíteni családját az érkezésről? Mondjuk Debrecenben volt-e erre lehetőség?

N. N.: – Nem. Ott már nem volt érdekes. Debrecenben kaptunk valami papírt, csak az a papír is, mikor hazajöttünk, itt mindenféle összejött, mindenféle baj, akkor a papírok is, nem tudom, hogy hova lettek. Most az elég lett volna igazolásnak, de nem volt meg.

K.-né H. V.: – Itt kik várták Önöket a vasútállomáson?

N. N.: – Nekem az anyám élt, apám korán meghalt. Anyukám várt a vasútállomáson. Éjjel érkezünk. Otthon enni azt nem is tudom, egy teát meg egy kis piritóst vagy mit kaptam. A kamra be volt zárva. Orvosok adták a tanácsot, hogy ilyen esetben muszáj nagyon szigorúnak lenni.

K.-né H. V.: – A berényi csoport mind a három helyről egyszerre érkezett? Mindenki akkor éjjel?

N. N.: – Igen.

K.-né H. V.: – Körülbelül mennyien lehettek?

N. N.: – Fogalmam nincs, hogy mennyien voltunk, mert másik lágerből is hoztak haza. Akik ezen a kérvényen rajta voltak, azok jöttek csak haza. Akinek már a szüleje meg a hozzátartozója ki volt telepítve, az nem tudott menni. Volt ilyen köztünk, a Gottschick Bözsi, meg jó néhányan, hogy már ki voltak telepítve a szülők, és majd a rendes szállítmánnyal akkor ide jött haza.

K.-né H. V.: – Kaptak-e esetleg olyan utasítást, hogy ne beszéljenek erről senkinek?

N. N.: – Nem mondták, de mi magunktól tudtuk, hogy erről nem mesélünk senkinek. Csak olyannak, aki megbízható. Majd később már mertük mondani.

K.-né H. V.: – Mikor beszélt róla először valakinek?

N. N.: – Utána, mikor hazajöttünk, hát egy az, most már itt vagyunk. Na, de akkor jött a vagyonekobbzás, elvették a földet, a házat, a mindent, és akkor hát most hova költözzünk? Aki befogad bennünket, odamegyünk. Úgyhogy szörnyű volt, szörnyű.

K.-né H. V.: – Elvették a házukat a Mátyás király utcán?

N. N.: – A Mátyás király utcában igen, el.

K.-né H. V.: – Akkor hova került az édesanyjával?

N. N.: – Egy darabig kint, mert akkor én közben férjhez is mentem, mikor itt ez a vagyonekobbzás meg minden volt. Akkor ő a tanyán a rokonságnál volt valamennyi ideig. Mikor hazakerült, hát akkor oda. Mi is valakinek a lakásában, rokonnak a lakásában laktunk, aztán hazajött, vagy hazahoztuk, és ott volt. Ott is halt meg. Hát nem ott halt meg, hanem mikor már dolgoztuk, olyan helyzetbe kerültünk, hogy már munkahelyünk van, meg család meg minden, akkor már lakók is voltunk valahol, akkor oda tudtuk venni magunkhoz.

K.-né H. V.: – A munkahelyére visszavették, ahogy hazaérkezett?

N. N.: – Nem, mert a városházánál dolgoztam, oda nem vettek vissza. Valamennyi időre lehetett menni, de aztán kész, vége volt. Mikor itt Mezőberényben a Műszaki Vasipari Szövetkezet létrejött, akkor a férjem ott dolgozott, és akkor úgy kerültem én oda. Onnan is mentem nyugdíjba.

K.-né H. V.: – Kárpótlást kaptak a fogságért vagy a vagyonukért?

N. N.: – Kaptunk, kárpótlási jegyet adtak, azt lehetett beváltani, nem is tudom mire. Úgyhogy az éveinket ismerték el. Van egy olyan sor, hogy kárpótlás, azt most már nem emelik. Előtte minden évben ugyanannyit adtak rá, mint a többire, csak külön volt felsorolva, de már az idén nem kaptunk rá semmit.

K.-né H. V.: – A kisebbségi önkormányzati választásokon regisztráltatta magát?

N. N.: – Fogalmam nincs már, hogy volt.

K.-né H. V.: – Részt vesz a lakóhelye nemzetiségi életében?

N. N.: – Most már én békéscsabai lakos vagyok.

K.-né H. V.: – De tagja a Hagyományápoló Egyesületnek?

N. N.: – Ennek tagja vagyok, ennek a létrehozásában segítettem. Mikor Pesten az első ilyen összejövétel volt, akkor itt Mezőberényben volt egy Wild Róbert nevű, pozsonyi/fertődi, itt a német gimnázium már megvolt, itt volt némettanár. Vele ismeretségbe kerültem, akkor sokat jártam át Berénybe, és akkor erre voltak szervezve Budapesten különféle összejövetelek, megbeszélések. Erre én többször voltam fent vele, ügyeket intéztünk ott. Például azt, hogy a nyugdíjamat elismerjék, és hogy be tudjam bizonyítani, hogy én hol jártam. Hát úgy kerültem ilyen helyzetbe, hogy ezeken a pesti megbeszéléseken, amiket már direkt ezért hoztak össze, hogy valami ügyet intézni kell, akkor itt a gyulai sorstársak is itt voltak, és azok mondták nekem. Mondom, nincs semmi a világon, semmi papíron nem volt, hogy minket miért hurcoltak el. Csak elvittek. Akkor azt mondja nekem az egyik gyulai sorstárs, hogy gyere be a gyulai levéltárba, ott van minden. Akkor már ki lehetett adni, de azelőtt nem lehetett. Úgyhogy nekem ezek, meg amit Marcinak is adtam, a gyulai levéltárba bementem, oda volt téve nekem a két dosszié, az egyikben voltak a kitelepítettek, másikban voltak a deportáltak. Kinyitottam, és a saját nevem láttam először, de hát ezt biztos így is szervezték nekem, mert a gyulaikkal is együtt voltunk.

K.-né H. V.: – Tartják a kapcsolatot a sorstársakkal?

N. N.: – Tartjuk, itt minden évben van találkozóink. Aztán úrvacsorát veszünk, aztán itt a Szálóban – ahol a földön feküdtünk –, oda megyünk ebédelni. Még ott találkozunk, de hát kevesen vagyunk most már, akik élünk. Mert én azért a legfiatalabbak közt voltam. Úgyhogy ez volt.

Soós Istvánné Gádor (Gschwindt) Mária

K.-né H. V.: *Először arról szeretném kérdezni, hogy hol született, milyen vallásúnak keresztelték?*

S. I.-né: Mezőberényben születtem, német evangélikus az egész család, akkor még ritka volt a vegyes házasság, én voltam a családban az első, aki magyarhoz ment férjhez, igen mert úgy volt lehetőleg, sőt unokatestvérek házasodtak, hogy csak egyben maradjon a vagyon.

K.-né H. V.: *Melyik részén laktak Mezőberénynek?*

S. I.-né: Luther utca, Mátyás király utca sarka, ott laktunk, a nagyapám építette 1900 és 1905 között valamelyik évben.

K.-né H. V.: *Milyen nyelven tanult gyerekkorában?*

S. I.-né: Magyarul, otthon magyarul beszélünk, de én két évig, ott, ahol most a Mátyás király utca, a tévesznek volt egy gabonaépülete, én oda két évig német iskolában jártam első, második évet. Utána mentek a polgáriba, akkor az állami iskolában két évet, mert hát ott meg csak németet tanultunk, számolni meg minden, és utána polgári iskolába jártam, ott meg németet tanultunk.

K.-né H. V.: *A szomszédaik milyen nemzetiségűek voltak? A környezetükben németek laktak?*

S. I.-né: Ahol laktak, úgy is hívták, hogy németgát, mert ott mind németek laktak. Volt a magyar rész, tót rész is, tulajdonképpen akkor így el volt még választva, ritka volt a vegyes házasság.

K.-né H. V.: *Volt-e lehetőségük elhagyni a községet gyerekkorukban?*

S. I.-né: Hát hogyné. A harmincas években személyautónk volt. Kettő volt Berényben, az egyik a mienk volt, és nagyon sokszor elmentünk Hajdúszoboszlóra vasárnap. Egyszer 1936-ban vagy 1937-ben egyhetes autókiránduláson voltunk: Debrecen, Tokaj, Eger, Miskolc, Lillafüred. Visszafelé Szolnok felé jöttünk, Nagylaposton, Gyomától meghalt az autónk, lovak húzták haza, mi vonattal jöttünk, akkor apukám eladta. Mi bárhova mehettünk, vagyonosak voltunk.

K.-né H. V.: *Mivel foglalkoztak a szülei?*

S. I.-né: Eleinte apukám bérautós volt, azután meg a földből éltünk, de nem mi dolgoztuk, hanem ki volt adva harmadában. Énnekem 18 éves koromig kapa nem volt a kezemben.

K.-né H. V.: *18 éves volt, mikor elvitték? Népszámlálásnál a család, nagyszülők, szülők kinek vallották magukat?*

S. I.-né: Hát mondom, hogy nagyapámék magyarnak, nővérem meg én magyarnak, apukám meg anyukám német anyanyelvűnek, pedig nem vallották soha magukat németnek.

K.-né H. V.: *Nevüket mikor magyarosították?*

S. I.-né: Kinn voltam, most nem tudom pontosan, mert hamisították a nevemet alá, hogy ne mint Gschwindt jöjjenek haza. Elhatároztam odakinn, ha hazajövök, és nem magyarosítottak, én ezt a nevet többet nem viselem. Első szavam az volt, mikor találkoztam a vonatnál, hogy van új nevünk? Van, akkor jó. Ugye nem írták meg nekem, bár kaptam sok levelet.

K.-né H. V.: *Családjában voltak-e Volksbund-tagok vagy Hűség a hazáért mozgalom tagjai?*

S. I.-né: Az apukámnak másod-unokatestvérei mind kitelepültek, elszöktek, elmentek, úgyhogy apukám senkivel nem levelezett az unokatestvérei közül, sőt volt a nagynénje, Kati néni, úgy emlékszek rá, jött sokszor hozzánk. Azt mondja, hogy a családban már csak ketten vannak, akik nem volksbundosok, azt mondja, de addig jövök, míg beléptek. Még most is hallom, pedig apukám már 1954-ben meghalt. Kati néni, csak azért jön hozzánk? Igen. Na, akkor térdig lejárhatja a lábát, akkor sem lépek be. Úgy sajnálom, volt akkor egy gyülekezet, Hűséggel a hazához, olyan soká megvolt apukámnak az igazolványa, annyiszor költöztünk, hogy hova lett? Ő a Hűséggel a hazához tagja volt, nem volt német soha.

K.-né H. V.: Azt tudja esetleg, hogy Berényben milyen arányban voltak?

S. I.-né: Á, kevesen voltak, az idősebbek voltak inkább volksbundosok. A nagyapám is mindig azt mondta, hogy mégiscsak németek vagyunk. Az az igazság, hogy ő német iskolába járt 6 évet, jobban tudott írni, még a beszédén is hallatszott a németesség, és a végén mégis ők magyarok voltak.

K.-né H. V.: A háborúból mire emlékszik, amikor a német frontvonal volt itt?

S. I.-né: Itt nem volt, egyetlen egy ágyúszót hallottunk. Ott a Gyomai úton vonultak vissza a németek, és ott lövöldöztek. Három helyen belövést kapott a házunk. Na, most ugye a nővéremnek a kislánya, őt azért is nem hozták el, mert 4 hónapos volt, lementünk a pincébe, de ott meg víz volt. Apukám deszkákat rakott le, lementünk, ott töltöttünk két éjszakát. Október eleje volt, de hideg volt már, és nővérem megfázott, hát ugye szoptatott, bundában volt, egész éjjel vacogott a foga. Mondom, te ennyire félsz, nem, azt mondja, csak nagyon fázok. Mikor bejöttek az oroszok, már október elején hozzánk beköltöztek. Négy autó állt az udvarunkon. Egy tiszt, egy altiszt meg négy sofőr lakott, mert ott volt egy műhely, ahol most a játszótér van, a falu szélén, és nálunk laktak hatan egy szobában. Semmihez nem nyúltak, volt rengeteg tyúkunk, csirkénk, három disznó, tehenünk, semmit nem kellett levágni. Másik utcán lelőtték a disznót, mert enni akartak. Nagyon rendes emberek voltak, akik náluk voltak. Beadtunk nekik egy köcsög tejet. Nem mondták, hogy kóstoljuk meg, megitták, nem féltek, hogy megmérgezzük őket. Nagyon rendes népek voltak. Csak akkor nővérem náthás volt, apukám elvitte az orvoshoz, megfázott, fekdnie kellett. Látom Zsuzsát most is, pedig már 1947-ben meghalt. Nem fogok én egy kis náthával fekdni, mondta. Mind a két tüdejét megtámadta, mert szoptatott, egészen májusig, mire orvos lett meg villany, nem tudtak segíteni, egyik a tüdőcsúcs volt, azt felhúzták, a másikkal Szeghalomra járt töltésre, és 1947. áprilisban meghalt. Két és fél éves volt a kislánya, úgyhogy aztán mi neveltük fel, mert az apja meg Pesten volt, kilenc hónapig haza sem jött megnézni a gyereket meg a beteg feleségét. 1948 tavaszán elvették, jött a papír, az is megvan, hogy kipakolni a házból, mert a vagonban itt vannak a Szlovákiából kidobott magyarok, és ugye nagy ház volt. Hagytak egy tanyát hét hold földdel. Azt mondja apukám, mi lesz velünk, hogy dolgozzuk meg a földet, teljes idegösszeroppanást kapott. Olyan lett, mint egy kétéves gyerek, nem tudta a nevünket, semmit, és ezért 1948-tól 1954-ig élt. Tehát anyukámmal maradtunk, kimentünk a tanyára, ahol soha nem laktunk. Hét hold földet két gyerekkel, mert akkor már Éva 4 éves volt, apukám meg „kétéves”, így kínlódtunk. Akkor jött a téesz, nem léptünk be, valahol Csárdaszállás alatt tanya nélkül kaptuk, akkor költöztünk nagyapámékhoz, s utána ideköltöztünk, oda, összevissza. Nem lehet kimondani, hogy milyen világ volt, pláne így, akinek több vagyona volt, mert onnan is a vagyonosokat dobták ki. Hiába mondják, hogy szlovák-magyar lakosságcsere. Innen azok mentek ki, akiknek semmijük nem volt. Na, most hát nem lehetett csere, onnan kidobták a vagyonosokat, oda beültették, itt meg hova tegyék, kihez nyúlhattak, a németekhez. Így volt az „önkéntes lakosságcsere.”

K.-né H. V.: Mikor tudták azt meg, hogy viszik a németeket Oroszországba munkára?

S. I.-né: 1945. január 3-án jött, vesztünkre, Laász tanító bácsi. Laász Laci volt a sógorom, a nővérem férje, és annak a bátyja, Jani jött szólni nekünk, hogy másnap csomaggal menjünk a Szállóba, és a nővérem a gyerekekkel. Este hazaküldték, másnap visszajött. Azt mondja az orosz tolmács, hát mit keres az asszony a gyerekekkel, menjen haza. De a berényiek berendelték kisgyerekekkel.

K.-né H. V.: Úgy olvastam, hogy 1 éves kor alatti gyerekekkel nem vitték el.

S. I.-né: Igen, felmentették, de ő azért két napig ott volt a gettóban, vitte magával a gyereket. És olyan asszony is volt velünk, a férjével együtt, hogy három gyereket hagyott itthon. Egyéves korig felmentették.

K.-né H. V.: Az orosz katonák, akik be voltak szállásolva, nem tudtak segíteni?

S. I.-né: Nem, mert akkor már elköltöztek, akkor már nem laktak nálunk, elvitték őket Mezőtúrra, javítók voltak, szépen elköszöntek tőlünk. De nagyon rendesek voltak. Kint is először nagyon haragudtak ránk, mert az volt mondva, hogy németek vagyunk, és azért jöttünk, mert otthon nincs mit enni. Csúnya, nem is igen álltak velünk szóba. Majd mikor vége lett a háborúnak, és kezdtek jönni a katonák haza, és elmondták, hogy hát ezek bizony magyarok, és ővelük Magyarországon nagyon jól

bántak. Attól kezdve bemehettünk a lakásukba, egy idős asszony is mesélte, hogy a fia azt mondta, nagyon rendesek a magyarok, a fiának mindig adtak enni. Akkor egészen más volt már a vélemény, mert azt mondták, hogy a magyar katonák kint jók voltak, csak a németek nem.

K.-né H. V.: Mikor tudta meg, hogy mennie kell, nővérel egyszerre vitték be?

S. I.-né: Január 3-án jöttek szólni, és 4-én már batyuval kellett menni mindkettőnknek.

K.-né H. V.: Családból más még ment?

S. I.-né: Nem. Nekem még unokatestvérem sem volt. Apukám meg, 45 éves korig vitték a férfiakat, apukám 1944. októberben töltötte be a 45-öt, ugye őt nem hívták. Na, mikor január 6-án rekvirálták a kocsikat, hogy vigyék a csomagokat, apukám valamelyik ismerősünktől elkérte, hogy ő megy helyette, hajtja a lovakat, legalább addig velem van. Majd mikor hazajöttem, mondja anyukám, hogy milyen szerencséje volt. Rájöttek, hogy még 1944. októberben töltötte a 45-öt, utánunk hozták volna, többet utánunk hoztak, akik éppen, hogy betöltötték. De szerencséje azt mondták, hogy Gyulán van, akkor így nem hozták. És most olvastam, az egyik könyvben benne van a berényi névsor, és nem vagyunk benne csak 50-nel kevesebben. Akiket utánunk hoztak, ők már nincsenek a névsorban. Sőt az is csúnya dolog volt, mert községházán dolgoztam, hát csak úgy, hogy munkaszolgálatra ne vigyenek el esetleg, mert volt, akit elvittek valahova munkaszolgálatra, még mielőtt bejöttek az oroszok. És akkor volt itt a német sorozás, apukám is fel volt írva. Na, most ott megnézhattük, aki a népmozgalmi nyilvántartásban, Berényben magyar volt, felmentették, apukám ott is magyar volt. És amikor arról szó, hogy statisztikai hivatal, ott meg német volt. Soha nem vallotta magát németnek.

K.-né H. V.: Mit mondtak, mit vihetnek magukkal?

S. I.-né: Úgy vigyünk csomagot, itt megmondták, hogy Oroszországba visznek. A gyomaiaknak pl. azt mondták, két hétre viszik el őket, egy pokrócot hoztak. De megmondták, hogy úgy vigyünk csomagot, lehet, hogy gyalogni is kell. Annyit vigyünk, amit bírunk, de meleg ruhát. Egy batyuba, egy plédbe kötöttünk ágyneműt, egy vödörbe mosóeszközt, azt is telepakoltuk, vesszőből font kosár volt a bőrdöm, ezt a hármat elbírom, de nem kellett sehol gyalogni.

K.-né H. V.: Mennyi időt töltöttek itt Mezőberényben, mielőtt Gyulára indultak?

S. I.-né: 3-án szóltak, 4-én mentünk be, és 6-án vittek át Gyulára.

K.-né H. V.: Végig a Szállóban voltak?

S. I.-né: Igen, volt egy másik is, most iskola, oda ki is volt írva első számú német gettó, én a Szállóban voltam, ahol az erkély van, az emeleten.

K.-né H. V.: Tud-e olyat, aki mentesült, pl. a nővére a kisbaba miatt, voltak mások is?

S. I.-né: Persze, több asszony volt, aki gyerekek miatt itthon maradt.

K.-né H. V.: Tud-e róla, hogy mi szerint állították össze ezt a listát?

S. I.-né: A német származás miatt. Volt olyan, hogy az asszony neve tót, mégis elvitték, többen vannak ilyenek. Bartolf József és felesége, Regős Magdolna kinn voltak, az asszony kint meghalt tifusban. Nem merte Jóska megírni haza, hogy meghalt Magda. Mikor hazajött, megtudta, hogy itthon meg a kisfia halt meg. Én megtudtam, sajnos nagyon rossz körülmények között, hogy a nővérem meghalt áprilisban. Sokszor menni kellett ki moziba, aki nem akart menni, azt beágyazták a többiek, mert ellenőrizték. Először akartam, én is elmegyek a moziba, és jött az egyik velünk lévő, még ráadásul nővéremmel járt iskolába, ez májusban volt, vagy április végén, épp akkor volt levélosztás. Azt mondta, hogy kaptam levelet, – de ez így igaz, ahogy mondom, én akkor nem kaptam – anyukám írta, hogy volt egy nagyon nagy temetésen, nővéredet temették. Elkaszáltak, három napig nem hagytam abba a sírást. Hát így mondták meg. Aztán anyukám is megírta, mert előbb tanakodott, de sokkal jobb volt, mintha hazajövök, és kérdem, hogy Zsuzsa hol van, mert soha nem írták meg, hogy beteg. Még 1946. októberben, megvan a levél, vidám levelet írt, van pénzünk csak kevés, Évike mindig rosszkodik. Nem írta, pedig akkor már látták, hogy tavasznál tovább nem bírja, ő is tudta. Sőt apukám aludt vele a szobában, egyszer reggel leejtette a csengőt, mert már alig volt hangja, apukám felébredt, odahajolt. Mondta, hogy nincs pulzusom, meghalok, és két óra múlva meghalt. Ő maga tudta. 23 éves volt, és nagyon szép, a legszebb lány volt Mezőberényben. Még most is csak 85 éves lenne. Én 83 leszek.

K.-né H. V.: Pontosan mikor indultak el, és hogy volt az indulás a Szállóból?

S. I.-né: Esett az eső, bennünket teherautóval vittek, a csomagokat vitték a rekvirált kocsikkal. Azt hajtotta apukám. De ott maradtak ők, 6-án valamilyen takarékszövetkezetben szállásoltak el minket, de a csomagokkal, kocsikkal ők ott maradtak, és 8-án vagonba raktak bennünket, és január 10-én indultunk Gyuláról.

K.-né H. V.: Kik őrizték önöket itt a Szállóban és az utazás során? Oroszok?

S. I.-né: Csak oroszok. Az volt a szerencse, hogy apukám még ott volt, mert minden vagonba tettek egy kis kályhát. Akinek valakije volt ott, a vagon tetejére beraktak egy csomó fát, meg lyukat vágtak a vagon aljára, egy vödörnek kiverték a fenekét, az volt a WC. Mert nem mehettünk ki, csak egyszer naponta vízért. De ugye akkor még gőzmozdonyok voltak, odaálltunk a vödörrel, ahol a víz jött, mire a vagonba mentünk, csuromvizesek voltunk. Egyszer naponta szállhattunk le. Hát ennivalót, megmondták, hogy két hétre vigyünk magunkkal, 16 napig tartott az út. Január 26-án értünk ki.

K.-né H. V.: Milyenek voltak a körülmények a Szállóban, meg Gyulán az a két nap, hogy aludtak?

S. I.-né: Saját ágyneműnket kipakoltuk a földre, és úgy aludtunk, ugyanígy a vagonokban is. Kifelé menet nem tudtuk, hogy hol szálltunk át, mert Oroszországban szélesek a vágányok. Itt harmincvalahányan voltunk egy vagonban, ott meg hetvenen. Nem tudjuk, hogy hol, mert nem láttunk semmit. Csak hazafelé jövet, akkor Jassiban, addig tartott a széles vágány, ott szálltunk át.

K.-né H. V.: Mivel töltötték az időt?

S. I.-né: Sírtunk, panaszkodtunk, hazagondoltunk, beszélgettünk. Hát ugye a fiatalok azért, odakint is, ha valakinek nagyon rossz kedve volt, akkor a többiek bohóckodtak. Egy lett öngyilkos, Mária, állatorvos volt a bátyja. Megkeresték a sírját, nincs már meg. Pontosan fel van írva, hogy hol van. Sahtiban volt, mi meg Novosahtiban. Nem bírta tovább, és öngyilkos lett, nem sokkal előtte, hogy hazajöttünk. Borzalom, hát nálunk 74 m mély volt a bánya, nem tudom, hogy Sahtiban mennyi. Ő volt az egyetlen öngyilkos. Halott volt, baleset, bányaszakadás meg a tifusz is. Én is voltam kórházban, első nyáron, 1945 nyarán, mert fenti dolgozó voltam még, és besárgultam. De csak egy férfi meg én voltunk sárgák, nem volt fertőző, de kijártam dolgozni, belázasodtam. Felcsaptak a teherautóra, bevitték Novosahtiba a kórházba. Hatan feküdtünk, öt orosz nővel, akkor nem tudtam még nagyon oroszul beszélgetni. Bejött a nővér, törölköző a vállán, egy literes üveg meg egy levesmerő. Szóval mind a hatónknak egyforma gyógyszer adott, pedig különböző betegséggel voltunk. Akkor nem tudtunk még oroszul. Egy fiatal nő, állítólag a lábát vágták le, én nem láttam, mert nem tudott felkelni, hoztak be neki fél liter tejet. Láttam, hogy nem nagyon kaptunk enni, ideadta a fél liter tejet, pedig akkor 10 rubel egy vagyon volt. Hogy mondjam meg neki, hogy nem bírom meginni, mert nem bírom inni a tejet? Nem akartam megsérteni, lehúztam. Épp hogy ki tudtam szaladni a WC-re, kihánytam a tejet. Három napig voltam ott, aztán mehettem vissza dolgozni. Gyógyszer, mikor kimentünk, semmi nem volt a lágerban. Hát mindenki vitt magával fájdalomcsillapítót, ezt-azt, csomagrazzia, az összes gyógyszert elvették tőlünk. Egy fiatal nő – úgy hívtuk: a libapásztor –, Natasa, szerintem nem doktornő volt, az összes gyógyszert elvette. Én enni vittem a porcelántányért, első csomagvizitkor elvitték az oroszok. Szerencsére vittem olyan csajkát, aminek volt fedele is, abból tudtam enni. A krepp kombinét szerencsére 200 rubelért eladtam.

K.-né H. V.: És még itt Gyulán hogy osztották be önöket a vagonokban, a berényiek még együtt maradhattak?

S. I.-né: Nem, vegyesen voltunk. Gyulaiak, gyomaiak, sőt egy reggel, mikor mentünk ki vízért, hiányzott a vonatunk hátulsó része, lemaradt Sahtiban. Nem tudtunk egymásról, egyszer jöttek onnan látogatóba. Hozzánk meg nem engedték be, mert pont szökés volt, és be voltunk zárva. Csak kerítésen keresztül integettek egymásnak.

K.-né H. V.: Szökésről tud, esetleg útközben valakinek sikerült?

S. I.-né: Útközben nem is próbálta senki, hanem ott egyszer a Bihari Jóska bácsiék próbáltak szökni, de hát borzasztón bántak velük. Vízben álltak, meg mit tudom én. Utána meg a Kornis testvérek, nem tudom, hogy gondolták, hogy el tudnak onnan jönni, olyan messziről, a lakosság úgyis

bejelentette, mert nem mertte őket senki bújtatni, lelőtték volna az oroszokat. Sőt nekünk szabadott bevinni kis széndarabot fűtésre, de ha egy orosznál volt, még képesek voltak nem rálőni, de lőni, ők nem vihettek szenet. Jött az orosz tiszt, hogy mindenki tegyen le a láger elé a kerítésen kívül egy kis szenet, mert nincs mivel fűtsenek. Nagyon szegények voltak. Akinek véletlenül volt tehene, de nemigen volt, az a lakásban tartotta, mert másképp ellopták volna.

K.-né H. V.: Akik Krivojrogba mentek, azokkal nem is egy vonaton utaztak?

S. I.-né: Nem. Úgy tudom, oda csak férfiakat vittek.

K.-né H. V.: 16 napig tartott az út?

S. I.-né: Igen, mert akkor még kifele menet érhető volt, mert félreraktak bennünket, mert hozták a katonákat, de visszafele is ugyanannyi, 16 nap volt. 13-án indultuk, és 29-én értünk haza, na de akkor fogságban töltöttünk 2 napot. Katonavonathoz csaptak bennünket, a foglyokkal együtt jöttünk.

K.-né H. V.: Tisztálkodni tudtak a vonaton, vagy inkább ivás céljára kaptak vizet?

S. I.-né: Nem kaptunk semmit kifele, csak amit ott szedtünk a vonat itatóból.

K.-né H. V.: Volt olyan, akinek nem volt elég az élelme kint?

S. I.-né: Mi, berényiek 10-en egy szobába kerültünk, csak később osztottak szét bennünket. Emeletes priccseken mindig ketten-ketten laktunk, vagy két hónapig nem is mentünk a konyhára le. Volt, aki vitt tarhonyát, meg mit tudom én mit, és akkor főztünk. Befalazott nagy sparhert volt, cső az ablakon, valamikor itt katonák lakhattak, mert ott voltak a radiátorok kidobva. Őt ilyen nagy kőépület, három lett bekerítve, egy a tisztké, egy meg biztos valamilyen ilyesmi volt. Úgyhogy ahhoz képest, amit a könyvekben olvastam, azt mondtam, hogy ez egy szanatórium volt, na de hát tele poloskával meg patkánnyal. De már Sahtiban is tán két lépcsőt lementünk, ott volt a lakás, meg sok helyen maguk vájták, hogy kivitték őket egy mezőre, nem is otthon lakjanak, és akkor ők maguk ástak egy kis vermet.

K.-né H. V.: Olvastam, hogy itt a községben az induláskor adtak össze még élelmet. Azt szétosztották Önök között?

S. I.-né: Igen, gyűjtött itt mézet is, meg nem tudom mit, a lakosság, és apukám főképp ezért akart jönni kocsival. Na de nem tudták kiválogatni, nyitva az ajtó, vannak itt berényiek, igen, adtak, pedig nem is volt berényi ott. Csak gondolták, itt az igen többet ér, mint a nem, és akkor úgy osztották széjjel az élelmet. De mondom, a szegény gyomaiak, akiknek azt mondták, hogy két hétre viszik el őket, mert itt meg akarják valahol állítani az oroszokat, és sáncot ásni mennek, és kihozták őket. Na meg az volt borzasztó, mikor szétvágta a vonatot, ugye volt apa meg a lánya, mondta az apa, majd én cipelem a csomagot, de ők elmentek Sahtiba. A lány, szegény, alig hozott magával valamit, úgy adtunk neki tűt meg cernát. Itt annyiból nagyon rendesek voltak, nem olyan sok kommunista volt, megmondták, hogy mindent, amit gondolunk, hogy szükséges, vigyünk magunkkal. Kimehettünk volna akár Szibériába is.

K.-né H. V.: Milyen volt az időjárás az utazás során?

S. I.-né: Amikor elindultunk, esett az eső, Erdélyben már nagy hó volt, kint meg mi majd megfagyunk, de azt mondták az orosz nők, hogy jó idő van, pedig 30 fokos hideg volt. Mentünk ki munkára, jöttek az orosz nők munkára, dva, dva, aztán számolták, hány ruha van, szétnyitották a vattás pufajkát, alatta egy kombiné, mi meg négy-öt ruhában, és kinevettek bennünket. Úgyhogy itt tényleg enyhe idő volt, mikor elindultunk, de ott már kemény hideg volt.

K.-né H. V.: Hogyan emlékszik a megérkezésre, hogy azt akkor észrevették, hogy lecsatoltak?

S. I.-né: Láttuk, hogy hiányzik a vonat, vajon hova vitték? Mi megálltunk, a bányába kerültünk, ami a doni szénmedencében van. A vagonból kivettük a hátunkra a batyut, de szerencsére nagyon közel volt a három épület. Egyik volt a nőké, a másik a férfiaké, meg ahol konyha, ebédlő meg olyasmi volt. Csak körül volt kerítve, fegyveres őrök vigyázták. Az őrök rendesek voltak. Mert van olyan könyv, amelyikben az van, hogy az őrök kivitték, kihurcolták a nőket éjszaka, meg 13 éves gyerekek puskával verték őket. Itt ilyen őrök nem voltak. Az őröket nem ismertem annyira, de a tiszték, mert minden emeletnek volt egy tisztje, egyik sánta volt, hadirokkantak voltak már, de nagyon becsüle-

tesek voltak. Sőt éjszaka, ha valamiért jönni akart ellenőrizni, csak úgy engedte be az őt a kapun, az orosz őt, hogyha a magyar lágerparancsnokot hívta, csak úgy jöhetett vizitre. Ennyiből jó helyre kerültünk, hogy senki nem bántott bennünket.

K.-né H. V.: A táborba hogyan jutottak be a vonattól?

S. I.-né: Gyalog, de közel volt, onnan láttuk, hogy odamegyünk. Egy kis falu volt. Tulajdonképpen Jósna, mert Novosahti volt a központ, minden bányatelepnek volt külön neve. A mienk Jósna volt.

K.-né H. V.: Helyi lakosokkal ott találkoztak?

S. I.-né: Persze, hát együtt dolgoztunk velük. De hát idősekkel, mert ugye a fiatalok katonák voltak. Vagy gyerek volt, vagy voltak még ott hatvanéves nők is a bányában, fiatalok nemigen. Én egy Raja nevűvel kerültem össze, együtt dolgoztunk egy fiókban. Mert ugye így megy a szén, és ott lefűrták, hogy csak egy nagy vödörrel vitték, és nekünk harmincvalahány métert létrán kellett lemászni. Ott hárman csilléztünk, két magyar, egy másik magyar lány meg én meg Raja. Úgyhogy egyet ültünk, kettőt mentünk. No meg aztán hoztak oda olyan orosz férfiakat, akik német fogságban voltak. Azt mondták róluk, megbízhatatlanok, nem mehettek haza, ide internálták őket. Közéjük állítottak lapátolni, hát majd én dobálom, hát hánytam, na, Marika segíts, előtte, utána leültem, szundítottam. Jaj, Istenem jön a lámpa, 1946-ban volt. Rajától sokat tanultam oroszul. Aztán kérdezte a munkavezető, hogy hogy dolgozik a magyar. Hát jól, látod, nincs előtte! Még fizetést is kaptam, és akkor dolgoztam a legkevesebbet. Mondom nekik, tudtok németül, nem. Nem mintha németül én tudtam volna, nem vagyok én perfekt német. Úgysem beszéltem volna velük. Én voltam a malenkij, a kis Marika, a másik volt a balsoj, a nagy Marika. Mikor robbantottak, beültek úgy a tárnába, borzasztó az a robbantás. És akkor volt, biztos hallott róla, a Lili Márlén, az volt a németeknek az istene, az egy katonadal, énekelgették németül. De nem szóltam nekik, kénytelenek voltunk mi is megtanulni oroszul. Ők gyárban dolgoztak, hát nem igaz, hogy nem tudtak. Csak saját testvéredet nem merte volna megmondani, mert lehet, hogy beárujják. Sok ilyen vicces dolog volt azért ott.

K.-né H. V.: Tudja-e, mennyien voltak abban a táborban?

S. I.-né: Nem tudom.

K.-né H. V.: A tábor alaprajzát lerajzolná?

S. I.-né: Könnyű, be voltunk kerítve, itt volt egy nagy emeletes kőépület, keresztben a másik, illetve nem egészen a kerítésnél, mert ott volt a fürdő, itt volt a női épület, itt volt a férfiaké, és aztán meg a középület, és ott volt a bejárat, nagy terméskőből építve.

K.-né H. V.: Ezek itt egyemeletes épületek voltak?

S. I.-né: Igen.

K.-né H. V.: Akik odakerültek Novosahtiba, mindenki ebben a lágerben volt?

S. I.-né: Igen, külön épületben voltunk, de csak egy fürdő volt. Aztán hozzáépítettek a magyarok, mert ha bejöttünk napközben, akkor valaki a kaputól odarohant, ha férfi az első, akkor a férfiak mentek, nem kaptunk ebédet, csak ha meg voltunk fürödve. Hát ez így nem mehet, akkor a férfiak nekünk építettek egy kisebbet. Addig meg éjszaka bementünk, egy bányászlámpa a csapnál, ott a férfiak, itt a lányok. Levetköztünk, le kellett mosdani, tiszta szenesek voltunk. Ugyanígy volt ezen kerítés mellett egyetlen egy WC, de olyan WC, hogy körül palánk, ilyen pódium, és ilyen lukak voltak vágva, és ott kellett guggolni. Ott egy férfi, itt egy lány, itt egy férfi, azt kérdezték az oroszok, miért, hát ez miért furcsa? A férfiak építettek nekünk egy külön WC-ét. Nem lehetett várni, amíg kiürül. Hát mit csináljunk?

K.-né H. V.: Mikor megérkeztek, volt orvosi vizsgálat meg fertőtlenítés?

S. I.-né: Á, semmi. Minden gyógyszert meg ilyesmit tőlünk vittek, nem volt ott semmi. Üres épület volt, emeletes priccsek, harminc ennyihányan egy szobában.

K.-né H. V.: Milyenek voltak a szobákban a körülmények?

S. I.-né: Semmilyenek. Voltak emeletes priccsek, rátettük az ágyneműnket, az a mienk. Volt egy pad, kész. Aludni nem nagyon lehetett, mert a folyosón az egyik csoport ment, öltözött, kiment, a

másik jött be, zaj volt, lárma volt, nem volt külön öltözöm.

K.-né H. V.: Voltak-e egerek, férgek, csótányok?

S. I.-né: Egér nem, de patkány az volt, még a fejünk felé is jött, kereste a kenyeret. Volt egy szívbeteg lány velünk, berényi, és amikor kenyérosztás volt, a patkány megérezte, jött ki a padló alól, és a szegény lány kimeredt, rosszul lett. Annyira meg volt merevedve, hogy ha be akartuk volna hajlítani a karját, tán eltörik. Rengeteg poloska volt, pedig mindig irtottuk.

K.-né H. V.: Hogyan tudták tisztán tartani a szobát? Milyen sűrűn kellett tisztítani?

S. I.-né: Amikor akartuk. Én szerencsére elkerültem, egy héten egy szabadnap volt, és aki pont akkor volt szabadnapos, amikor a férfiaknak kellett poloskát irtani meg takarítani, akkor ment a szabadnapos is. Én mindig megúsztam, szerencsére. A bányászokat kivitték a téeszbe dolgozni, a földekre, aki meg fenti munkás volt, azt szabadnapján levitték a bányába, pont fordítva, és akkor hoztunk be nyers tököt meg nyers kukoricát. Kinn az udvaron is volt egy nagy sparhert, ott főztünk, megettük a nyers tököt. Érdekes, hogy megmondták az oroszok, hogy ki nem szabad vinni semmit. Befele hozhattunk onnan, ahol van, tehát kintről lophattunk. A férfiak kivitték a kenyeret, és vettek érte dohányt, aztán szedték a füvet és főzték meg. Aki cigarettázott, nagyon rossz körülménye volt. És a kenyér, 1 kg, ilyen volt. Körülbelül ekkora volt egy háromkilós kenyér, ilyen volt, ilyen alakú, de tömény, kemény volt, egyszer benne volt egy fadarab, mondom, benne van a fogpiszkáló, milyen előny.

K.-né H. V.: Hányszor kaptak egy nap enni?

S. I.-né: Háromszor. Reggel burizsleves, hántolt búza, megfőzték nagy vasüstökben, úgyhogy mire az utolsó csoport, az éjszakai műszak bejött, tiszta lila volt, abban a vasüstben, úgy is hívtuk, hogy ibolyaleves. Délben kaptunk káposztalevest, nyáron friss káposzta, télen savanyú káposzta. Nem olyan volt, mint az orosz csí, mert nem volt benne hús, csak ilyen kis darab hús, de ezt is legtöbbször csak a bányászok kapták. Este megint leves.

K.-né H. V.: Hogyan osztották ezt el, hogy ki került a bányába, és ki maradt fenti munkán?

S. I.-né: Először mindenki fent dolgozott, aztán jött – úgy hívtuk –, a bányaválogató setyinánd. Végig kellett vonulni, akinek még volt egy kis hús a fenekén, az mehet a bányába, akinek már csak a csontja volt, az fenti munkás maradt. De az sem volt jobb. Volt olyan az első évben, hogy 4 óra hosszat esett ránk az eső, hideg is volt, mire bementünk, a kabátunk megállt a földön, ránk fagyott. Első évben nagyon sokszor voltam beteg, mindig belázasodtam, és van egy tüdő-mellhártya összenövés, amit kint kaptam biztos. Aztán lekerültem a bányába, bírtam. Mikor eltört az ujjam, akkor egy hónapig nem dolgoztam, utána könnyű munka, egyik bányánál deszkából szöget húzgáltunk ki. Később mondták: akkor mehetek a bányába. Nem megyek, nekem elég volt, jó, akkor könnyebb munkára teszek. Na, ráfáztam, transzport, négyen voltunk lányok, biztos mesélte már valaki, lapátosok, kettő erre lapátolt, kettő arra, és olyan, mint egy piramis, olyan nagy szén, de felhúzták a csillét, leöntötték, beállt az autó, a felső így dobta, az könnyű volt, na de az alsó így. 20 autót megraktunk négyen lányok nyolc óra alatt, de csak akkor, ha beálltak rendesen. Ismertük már a sofőröket, nem jó, ki, vissza, megint, nem jó. Aki ránk kiabált, felemeltük a lapátot, nem raktuk meg az autóját. Sokszor ráemeltük a lapátot a sofőrré.

K.-né H. V.: Mikor történt ez a baleset?

S. I.-né: 1947. január 9-én. Itt van a hivatalos papír. Azt hittem, hogy január 6-án, de aztán megnéztem, január 9-én, és január 9-én született 1954-ben a fiam. Nem tudtuk mi a naptárt ott, csak a dátumról. Nagyon letoltak a segélyhelyen, hogy szándékosan csináltam, hogy ne kelljen dolgozni. Mondtam nekik, akkor a fejemet teszem oda, akkor nem kell dolgozni.

K.-né H. V.: Az örzőik között voltak nők?

S. I.-né: Nem, csak férfi, és nem is fiatal, legtöbb ilyen háborúból visszakerült férfi, katona volt.

K.-né H. V.: A magyarok között volt olyan, hogy választottak szobafőnököt?

S. I.-né: Nem, együtt voltunk ott, miért parancsoljon egyik a másiknak. Mindenki tette a dolgát.

K.-né H. V.: Tolmácsok közt, gondolom, voltak berényiek. Nem voltak kiválasztva ezáltal könnyebb munkára?

S. I.-né: Nem, legelőször, mikor beszéltek az oroszok velünk, egy almáskamarási lány németül beszélt, és valamelyik oroszral tudott beszélni, ő fordított először nekünk, mert mi oroszul nem tudtunk semmit sem.

K.-né H. V.: Ebben a táborban csak Békés megyeiek voltak?

S. I.-né: Csak. Gyomaiak, berényiek, gyulaiak meg almáskamarásiak. Azok tényleg németek voltak, mert volt olyan, aki ott tanult meg magyarul, csak németül tudott, a legtöbb folksbundos is volt szerintem. Lehet, hogy a fiatalok nem, de Almáskamarás, Elek nagyon német hely volt. Itt nem volt annyira, Berényben.

K.-né H. V.: Étkezéseknél adtak Önöknek tányérokat, vagy mindenki megoldotta úgy, ahogy tudta?

S. I.-né: Mindenki vitt magával, mert mondták, hogy vigyünk, de nem kellett csak kanál, semmi más, hát a kis lötyty leves, amit kaptunk, fél liter levest, utána a burizst, mindent kanállal meg tudtunk enni.

K.-né H. V.: Miben kapták? Ott adták, egy kis tálban kapták meg, úgy szolgálták fel?

S. I.-né: Nem tudom, hogy hatan vagy nyolcan ültünk egy ilyen hosszú asztalnál, vödörrel. Akkor egyikünk, aki szedte, szépen elosztotta. A két fiú, mikor Panni dolgozott, nálam evett, mondom nekik: „Itt az ebéd, jó bányászok, burizs és hal vár tirátok, káposzta az előétel, fogyasszatok egészséggel, a szakácsok hamarjába hozzák is már vödörszámra.” Ez ott született kint. Azt mondja egyszer az unokám, nagymama, mikor főzöl már nekem burizst. Mondom, ha hozol burizst. Volt egy nagyon szép dal a Bob herceg dallamára. „Este van, este, szép csöndes este, ragyognak rám a csillagok. Nem zúg a szellő a láger mellől, jó anyám, csak rád gondolok. Mosolygó könnyes két szemedre, ragyogó szép tekintetedre, te jutsz eszembe, jó anyám, téged szeretlek igazán.” Valaki kint írta annak a dallamára, azt énekelgettük ott kint.

K.-né H. V.: Szabadidejükben volt olyan, hogy így összeültek, akkor énekelgettek?

S. I.-né: Örültünk, ha aludtunk. Volt különben egy klubhelyiség. Valaki egy harmonikát vitt ki, vagy ott kapta, és eleinte kötelező volt lemenni a klubhelyiségbe. Táncoltak is. Sose mentem le, mindig beágyaztak, mert ha a tisztek benéztek, azt látták, nincs itt senki. Hát igen, mert tulajdonképpen menyasszony voltam, mikor kimentem, csak gyűrűnk nem volt, mert akkor nem lehetett kapni. 1944 tavaszán elvitték katonának, utána ő előbb jött haza, mint én. A ruháját itt hagyta nálunk, mert főjező volt a sógora, és azok elmenekültek. Mondtam anyukámnak, ha hazajön, maradjon itt, mert itt dolgozott a községházán. És ott is volt, írt is nekem ki. Mikor hazajöttünk, állandóan hőemelkedésem volt, és hogy a nővérem tüdőbajban halt meg, anyukám elvitt orvoshoz, addig nem veszünk gyűrűt. De soká voltam a röntgenben, na, mondom, biztos beteg vagyok. Azt mondja a doktor: tudja mit néztem olyan sokáig? Mit? Én ilyen jól fejlett tüdőt az Alföldön ritkán látok. Azt mondja, borzasztó a mellkasa, 9 centit bírtam belélegezni az iskolában még. Megcsodálta a tüdőmet. Utána augusztusban megtartottuk az eljegyzést, de sürgette az esküvőt is a vőlegényem. Bak Miska bácsi mindig azt mondta, hogy kilenc hónapig ne. Kint nem menstruáltam, de hát nem voltam jól. Ő meg sürgette volna, akkor eredj, december 13-án visszaadtam a gyűrűt. Hát én most jöttem haza, mindjárt egy emberrel kínlódjak, akarok én még anyukám kislánya lenni. Nem is mentem csak 27 éves koromban férjhez. Hát most tényleg, nem is voltam gyerek itthon. Úgyis elszoktunk, legalábbis elszoktam tőle, hát ugye majdnem három évig nem is találkoztunk.

K.-né H. V.: Kint egyszer kaptak oltást, hogy említette, hogy a nők nem menstruáltak?

S. I.-né: Igen, csak mindig a tífusz ellen, és hát mégis voltak, akik tífuszban haltak meg. Ez a Zsuzsa is tífuszban halt meg, Regős Juli, Bartolfné meg többen. Vladár doktor felesége is tífuszos lett, bevitték a kórházba. Aki egy kicsit is elvesztette az eszméletét, azonnal kopaszra nyírták, pedig hát mi nem voltunk tetvesek. Elég sokan haltak meg. Volt a férfiak közt, aki éhen halt, egy nagydarab férfi. Én annyira nem éheztem, én világéletemben, a mai napig is nagyon keveset ettem, és ez volt a szerencse. Utolsó időben kaptunk egy fél kiló cukrot havonta. Mi a cukrot kenyérért, mert az volt a valuta, kenyérért megvettük a férfiatól, mert nekünk volt egy kiló cukrunk, a kenyeret meg beosztottuk. Ők meg kivitték a saját meg ezt a kenyeret cigarettáért, és akkor ettek naponta háromszor levest.

K.-né H. V.: Hogy tudták kivinni, nem voltak motozások, amikor elhagyták a tábort?

S. I.-né: Nem. Mondom, egy kiló kenyér kicsi volt, zsebben eltűnt. Soha nem motoztak. Amikor meg jöttünk a mezőről, akkor ilyen csomagokkal jöttünk be. Jaj, egyszer meg loptunk egy tyúkot! Az egyik bányánál vártuk az autót, hogy jön értünk. Bementem ott is egy nyilvános WC-be, azért volt ajtó. Bent volt egy tyúk. De jó lenne, gondoltam, de én még életemben le nem vágtam egy tyúkot, annak sem mertem a nyakát elcsavarni. Becsuktam az ajtót, kimentem, mondom ott a berényi lánynak, Dudinak hívtuk, Lédig Zsuzsa, el mered csavarni egy csirke nyakát? Ő el, bement, elcsavarta, hát elég hűvös volt márciusban, levette a vastag kabátot, belecsavarta. Hú, azt mondja, én biztos beteg leszek, nekem annyira meleg van, majd megfagyott, szerencsétlen, csak nem akarta, hogy a többi lány is lássa. Akkor majd egész éjszaka főztük a tyúkot, olyan vén volt. Szegény asszony, lehet, hogy ez az egy tyúkjá volt, és eltűnt, de hát az éhség nagy úr, de egymástól nem loptunk. Bár azt mondják, a férfiaknál előfordult. A tisztek először beszéltek, hogy ne vegyük el egymás ennivalóját, mert lehet, az életébe kerül. Mindig szidtak bennünket, hogy olyan rosszul dolgozunk, nem keressük meg az ennivalót meg a villanyvilágítás árát. Éjszaka égett a villany, de hát nem lehetett lekapcsolni. Na, mikor 8-án voltunk kint utoljára dolgozni, mikor bementünk, akkor a kincstári holmit, amit adtak, meg kellett mosni, rendet csinálni. Mikor elköszöntek tőlünk a tisztek, azt mondták, hogyha hazamegyünk, nevettek, csak az igazat mondjuk el, ne túlozzunk semmit. Úristen, az igazat se hiszik el, hát még más! Mert azt mondták, az az igazság, hogy ilyen jó munkásaik még nem voltak, mint a magyarok, addig meg szidtak bennünket.

K.-né H. V.: Két és fél évig ugyanazokkal voltak együtt, vagy szállítottak át másik táborba?

M.: Nem, aki odajött, az ott is maradt, mindig ugyanazokkal, ott már nem költöztettek.

K.-né H. V.: És új emberek nem jöttek? Mennyien halhattak meg a két és fél év alatt?

S. I.-né: Összesen nem tudom, berényiek 52-en haltak. Nem pótolták őket. Utána már 1945 tavaszán vége lett a háborúnak, tehát akkor már nem hozhattak senkit. Akkor volt szállítás csak. Fogytunk, akkor kevesebben voltunk.

K.-né H. V.: A halottakat eltemették, ott lehettek a szertartáson?

S. I.-né: Behozták a lágerba, a férfiak ácsoltak fából koporsót. Volt egy, hullaháznak mondtuk, bódé az udvaron, de hát be lehetett látni. Egy lánynak kilógott a koporsóból a haja, és meztelenül temették. A kórház úgy adtak ki, a ruhája ott maradt. Csak két rokon mehetett a temetésre, nem volt ott szertartás, elkapták, esetleg ők imádkoztak egyet, és kész. Én nem voltam, nekem még csak unokatestvérem sem volt kint. Anyukámnak egy öccse volt, az ötvenvalahány éves korában nősült, gyerek nem volt. Apukám egyedül volt, nem volt unokatestvérem. Senki rokonom, másod- meg harmad-unokatestvér, de jobb is, milyen borzasztó volt, hogy testvér vagy apa meg a lánya, és valamelyik meghalt ott.

K.-né H. V.: Vallásgyakorlásra volt lehetőség?

S. I.-né: Ott nem volt vallás, se templom, semmi.

K.-né H. V.: Leveleket milyen sűrűn kaptak?

S. I.-né: Bizonytalan időben. Először, első évben nem is nagyon, éntőlem 1946 őszén kaptak először, akkor már tábori lapok voltak. Nem mutatott senki ilyen tábori lapokat. Kaptam vagy húsz levelet Évától, a kis két- és félévesről fényképet. Én egyszer biztos olyat írtam, amit nem lehet, le van pecsételve még az Éva fényképe is, biztos olyat írtam, amit nem engedtek. Megmondták, hogy egymásról nem szabad semmit írni haza. Majd egyszer, mikor hazajöttem, mesélték, hogy egy közeli ismerős kapott levelet, és elmondta, hogy kaptunk Zsuzsától levelet, annyit írt, hogy „Marika is”, a többit kihúzták, de olyan vastagon, hogy nem lehetett olvasni. Meg voltak anyukámék győződve, hogy az volt odaírva, hogy Marika is meghalt. Pedig az volt odaírva, hogy Gschwindt Marika is itt van. Direkt úgy kihúzták, hogy ne lehessen elolvasni. Én sok levelet kaptam meg lapokat is. Mikor nővérem meghalt április 17-én, előtte két nappal kaptak két lapot tőlem. Akkor azt mondta, hogy még Marika januárban élt, januárban keltezett lapot kaptak meg áprilisban, ilyen gyors volt a posta. Először állítólag felment a levél Moszkvába, ott ellenőrizték, és úgy továbbították. Úgyhogy ritkán

jött levél, az első évben nem is kaptunk. Először szigorúbbak voltak hozzánk, aztán megismerték, hogy nem vagyunk mi partizánok, nem fogunk rájuk támadni. Kenyérért lehetett menni Sahtiba, oda férfiakat vittek autóval. Egyszer mentünk télen, akkora nagy hó volt, hogy az autó nem tudta hozni a kenyeret, mindenki vigyen valamit, lepedőt vagy egy párnaaljat, és akkor vigyünk kenyeret, 5 kenyeret, vagy amennyit bírtunk. A hátunkon hoztuk 3 km-en át. Az autó nem bírta menni, akkora hó volt. Jött szembe egy orosz, ránézett az egyik lányra, felkapott egy csomó havat, és megdörzsölte az orrát. Mondta, figyeljük, ha fehéredik az orrunk, dörzsöljük be, mert különben leesik, olyan hideg volt. Mi meg azt hittük, hogy bántani akar bennünket. Amúgy nem szabadott bemenni, a láger elé jöttek az asszonyok árulni ezt-azt cserébe. Amit tudtunk nélkülözni, azt elcseréltük. Orosz falu, mikor éjjel 10-kor mentünk le dolgozni, liftnél voltam, fél tizenegykor eltört az ujjam, feljöttem, akkor az ór ott várt mindig, amíg a nagycsapat összejött, lehetett 2 két óra, akkor mennek be. De utána volt, aki maga jött, mert messzebről nem várták meg. Mondom a fegyveresnek, bemehetnék, mert akkor nem fáj még az ujjam. Ha nem félsz, menj. Egy olyan jó km egy orosz falun keresztül, eddig érő hóban, így fúj a hó, mentem, még egy kutya sem ugatott meg. Bementem a lágerbe egyedül, megengedte, hogy menjek, nem gondolta, hogy el fogok szökni. Igen, mert arra gondoltam, ha elkezd fájni, be sem tudok menni.

K.-né H. V.: Mindig kísérték Önöket?

S. I.-né: Mindig. Úgy látom most, olyan soká, mikor itt is télen olyan nagy hó volt, szél fúj, kinyitottam az ajtót, becsuktam szemem, szinte hallom: sorakozó, mert az orosz sorakozót kiabált, 41-esek, sorakozó! Mentünk a bányába. 41-es volt a bánya neve, volt egy 41-es, egy 42-es, és akkor építették a 43-ast. Ócska bányába egyszer mentem is, hogy kerülök én most kocsikísérőnek, hogy ha dróttal kellett, hogy vigyék le az üreset, mindig orosz nő volt ilyen könnyű munkára. Rájöttem, hogy miért, recsegett-ropogott a fejem fölött. Hát mentem, jöttem-mentem, de utólag már ilyen paladarabokat kellett leszedni, hogy menjünk. Én nem megyek, leálltam. Jött az orosz, kérdezte: mi van? Hallgassa csak! Akkor már ilyen volt a dúcolás. Na, azt mondja, menj fel, jövünk. Ez volt úgy 11-12-kor, délután végig beszakadt az egész folyosó, és az volt a szerencse, hogy száraz volt a pala, mert ha nedves, az ott szakadt. Azért tettek engem oda, mert az orosz nő már nem vállalta. Én meg örültem, hogy könnyű munkám lesz.

K.-né H. V.: Munkaruhát kaptak?

S. I.-né: Igen, vattás pufajkát, de a bányászok nem. Rajtam vászonnadrág volt. Siettünk a bányába, mert hideg volt, és azoknak nem adtak vattásat. De hát rajtunk két-három ruha volt. Kaptunk vászon tornacipőszerű cipőt meg ruhaanyagot.

K.-né H. V.: Milyen sűrűn?

S. I.-né: Utolsó évben. Másfél évig jóformán semmit. Én egy bélésanyagot kaptam, barnát. Volt, aki tudott varrni, kiszabta kenyerért, kézzel összevarrtuk. Végig gombos, mi legyen a gomb? Pengőt bevontunk anyaggal, az lett a gomb. Úgy sajnálom, nem tudom, hova lett, hazahoztam, hogy eltettem volna? Igaz, hogy annyit költöztünk, mikor elvettek tőlünk mindent, erre-arra, hogy nem tudom, hova lett. Mikor hazajöttem, azt mondták a férfiak itt, hogy szálljunk le, keressük a rokonokat, majd ők kidobálják a csomagot. Itt a berényi állomáson valaki ellopta az ágyneműmet, aztán megtudtam, hogy ki. Na, mindegy. Csak megyünk haza, azt mondja anyukám, hogy vetközz le, megfürödttem. Kivitték, amit hoztam, mindent, hátra a kertbe, egy fészerbe, mert olyan bűdös, meg voltam sértve. Másnap én is éreztem, mert kaptunk mi kint szappant, de olyan kellemetlen szagút. Mondom, jó, hogy nem személykocsiba raktak bennünket emberekkel. Nem tudom, mit gondoltak volna rólunk. Jó, hogy ott is ilyen marhavagonban jöttünk. Tényleg olyan bűdös volt az a szappan.

K.-né H. V.: A bányában élő volt írva, hogy mennyit kell teljesíteni? Ki ellenőrizte?

S. I.-né: Nem. Senki nem ellenőrizte, az orosz volt a nacsalnyik, ő jött és nézte, de nem volt soha, hogy ennyi vagy ennyi a norma.

K.-né H. V.: Említette, hogy heti egy nap munkaszüneti nap járt, azért kiadták?

S. I.-né: Mondom, kiadták, csak máshova kellett menni. Mert akkor kitalálnak dolovicsét, hogy

ünnap van, és most dupla normát kell teljesíteni. Volt olyan, akinek soha nem volt szabadnapja, mert pont úgy esett. Sőt megtörtént egyszer, rossz idő volt, fejet mostam, mostam is, jöttek, hogy ki kell menni dolgozni. Bekötöttem a fejemet, és mentem dolgozni, valami eszükbe jutott. Május 1-je, menni kell, elvittek bennünket Novosahtiba takarítani az utcát, meg a lágerbe is hoztak homokot, és kupacokat kellett távolságra lerakni, mert ünnap van. Novosahtiban takarítottunk, rettentő nagy Lenin-plakát, drasztvujtye pervoje májá, köszöntünk, május elseje. Én olvasni is tudtam, de már elfelejtettem a betűket. Még a lányomnak, fiamnak segítettem oroszot, mert akkor még szinte kötelező volt levelezni az oroszokkal. Itt van rengeteg levél, amit küldtek odakintről. A fiam egy lánnyal levelezett, az Urálon túl lakott a lány. Akkor Szverdlovszknak hívták a várost, most Jekatyerin lett újra, ahol agyonlőtték a cárt. Annak közelében lakott az a lány. Panni meg Kazahsztánba levelezett egy fiúval.

K.-né H. V.: Hazatéréssel milyen sűrűn voltak betegszállítmányok?

S. I.-né: Minden ősszel. Pl. a Szűcs Gábor anyukája már az első évben, októberben hazajött. Eltört a lába. Begipszelték, utána pihentetni kellett. Mikor megtudta, hogy menni kell ellenőrzésre, lóbálta a lábát, és az mindig megdagadt. Csak az olyan rozogákat hozták haza, akik valóban nem tudtak már dolgozni, akiket olyan baleset ért. Azután 1947-ben egy német katonavonathoz hoztak tőlünk el, hiányzott ember, és akkor hívtak bennünket, hogy Németországban van a családunk. Mondom, nem. Honnan tudod? Ekkor és ekkor levelet kaptam itthonról. Ki van otthon? Anyám, apám, nővérem. De nagyon sok lett volna, aki önként ment, mert itthonról a szüleit kivitték. Nemhogy mondták volna, hogy ki akar menni Németországba, nem, olyanokat vittek ki, pl. elvitték Barnánét, itthon hagyta két gyerekét, az egyik szellemi fogyatékos volt, az idős nagyszülőkre. Kivitték oda, testvérei kint voltak, mert volksbundosok voltak, kiszöktek. Kétszer kísérelte meg, mire sikerült neki hazaszökni. Ilyen ésszerű, lettek volna, akik önként mentek volna. Minden ősszel volt betegszállítás.

K.-né H. V.: Hogyan tudták meg, hogy hazajöhet a berényi csoport, mikor szóltak?

S. I.-né: Július 8-án. Mentünk ki, és vártuk a váltást. Már elmúlt két óra, négy óra, még nem tudom, hányan voltunk kint, jött két autó. Miért jöttetek ilyen soká, nem gondoljátok, hogy mi elfáradtunk? Hallgassatok, berényiek, most voltatok utoljára dolgozni! Ugyan, ne beszélj! De igen, azt mondja, a berényieket már ki sem hozták. Valóban, bementünk 8-án, és 10-én vittek át bennünket Sahtiba. Ott egy éjszaka aludtunk, azt hiszem, és aztán 13-án indultunk haza, azért szerencseszámom a 13.

K.-né H. V. Tudták, hogy miért jöhetnek haza a berényiek, vagy itthon tudták meg?

S. I.-né: Magda Ringer ápolónő, az tudta, hogy valami kérvényre, csak itt azután tudtuk meg, hogy egy vadászatnak az eredményeként jöttünk mi haza. De volt olyan berényi is, aki 5 évre jött haza, még két és fél évig kinn maradt, mert utána már nem írták a kérvényeket. Velünk jöttek gyomaiak is, gyulaiak is, hogy azok milyen néven, nem tudom.

K.-né H. V.: Milyenek voltak a visszaút körülményei?

S. I.-né: Akkor már nyitva volt a vagonajtó, ott üldögéltünk, akkor már tudták, hogy nem fogunk elszökni. Csak volt, ahol csodálkoztak, mert katonák jöttek, civil férfiak, nők is, biztos azt hiték, hogy a katonák feleségeket hoznak.

K.-né H. V.: Az élelmezést hogy oldották meg a visszaúton?

S. I.-né: Akkor kaptunk enni, több helyen, burizslevest meg kölest, meg ilyesmit. Legutoljára Marosvásárhelyen hoztak az asszonyok kenyeret. Hogy kerülnek ide, kérdezték, pedig onnan is vittek el embereket, több helyről, már a könyv szerint. Most jövünk haza ennyi év után. A gyerekek ott játszottak, beszéltek magyarul. Ti tudtok magyarul? Itt mind magyarok vagyunk, mondták a kisgyerekek. Na, ott adtak enni utoljára. De azt nem tudom, hogy hol jöttünk át a határon, hogy Debrecenbe kerültünk, mert nem itt jöttünk át, vagy itt jöttünk, nem tudom azt már.

K.-né H. V.: Az odaúton nem Marosvásárhelynél mentek, egyértelmű.

S. I.-né: Azt nem tudtuk, mert be voltunk zárva, rács volt az ablakon is. Úgy láttuk Kijevet, hogy tudtuk, hogy az Kijev, de hát oly régen volt az egész.

K.-né H. V.: Tudta-e értesíteni a családját, hogy érkeznek?

S. I.-né: Nem. Ez a hivatalos papír, megvan, ahol a kommunista párt jelenti, hogy jönnek.

K.-né H. V.: Örömmel értesítjük, hogy szeretett hozzátartozója...

S. I.-né: Az, az, illetve anyukám előbb tudta meg, mert volt egy hadifogoly újság, abban mindig benne volt, hogy foglyokat hoznak haza. Egy vasárnap délelőtt azt mondja anyukám, nyitva volt az ablak a Luther utcára, és valaki bekiabált, Gschwindt néni, jön haza Marika. Honnan tudod? Az újságban van, igen, de két Gschwindt Marika van kinn, kettő jön, na akkor jön. Ők úgy tudták meg, aztán jött a hivatalos papír.

K.-né H. V.: Debrecenben volt valami vizsgálat?

S. I.-né: Persze, hát itt van a papír. Ami rá van írva az utazáshoz. Ezt kaptuk, ott vizsgáltuk utoljára bennünket. De hát az csak olyan felületes vizsgálat volt, mert nem voltunk ott egy napig. Foksániban voltunk két napig, de katonákkal együtt, a katonák ott kaptak üres vagonot.

K.-né H. V.: Debrecenbe, ahogy megérkeztek, megvizsgálták Önöket, és ültek át egy másik vagonba?

S. I.-né: Nem, akkor kaptuk az igazolványt meg az utazásit, és este indultunk. Ott nem töltöttünk éjszakát.

K.-né H. V.: A berényi csoport együtt érkezett haza. Milyen volt a megérkezés, kik várták az állomáson?

S. I.-né: Hát egy borzalmas tömeg, hajnal fél ötkor, de hát júliusban világos van. Borzasztó tömeg, a férfiak ledobálták a csomagokat, mentünk keresni a hozzátartozókat, aztán a csomagot, és úgy jöttünk haza. El lehet gondolni, hogy milyen sokan voltunk, mert nem csak a hozzátartozók jöttek ki, sok kíváncsi is volt. Ott keresgéltek a tömegben egymást. Szinte hihetetlen volt, hogy annyi idő után, és aránylag elég sokan jöttünk vissza. Azért két és fél év alatt 52, aránylag fiatal, mert ugye a nőket 18-tól 30-ig, a fiúkat 18-tól, de azok legtöbbször már 20 fölött katona volt, meg hát a negyven fölötti férfiak. Azért a két és fél év alatt csak sok volt 50 halott.

K.-né H. V.: És hogyan folytatták, hogy alakultak itt az első napok? Azt említette, hogy a ruhákat kivitték.

S. I.-né: Igen, borzasztóan szerettem a piskótatortát vajas, kakaós krémmel. Anyukám egy ekkora tortával várt, na de az nem volt zsíros, azt egy nap alatt megzabáltuk. Egy csabai lánnyal laktam, ő volt egyedül, szerencsétlen, Csabáról. Braun-Brandt Irén, jártunk is azután egy darabig össze. Borzasztó éhes volt mindig. Egyszer pénteken három napra kaptuk a kenyeret, meg aztán hétfőn este. Hát mondom, tedd már majd a ládámba a kenyeremet, én nem várok, olyan álmos vagyok. Azt mondja reggel, de szerencsés vagy. Miért? Ennyi volt a háromnapos kenyerebből, azt mondja, előbb csak megkóstoltam, aztán csak egyenesre vágtam. Akkor három napig levest evett. Mikor itthon elmentem hozzájuk, azt mondja, képzeld el, hát nem éheztem én eleget, anyukám még a spájzajtót is bezárta előttem. Mondom, örülj neki, mert ha te oda beszabadulsz, már nem élnél. Én még a levesről a zsírt is félrehajtottam, de – Bujdosóéknak volt akkor cukrászdája a Luther utcán – egy ültő helyemben nyolc krémest megettem. 46 kg-mal jöttem haza, decemberre 72 kg lettem, most vagyok 60 kg. Azt mondta a Szlovákiából áthozott fiú, négy évvel volt nálam fiatalabb, aki ott lakott, tudod, hogy nézel ki? Mint egy krumpliszák, amit derékban átkötöttek. Na, mondom, te szépeket mondasz. Igen, de aztán visszafogytam, fel voltunk fúvódva.

K.-né H. V.: Laktak együtt velük, akiket Szlovákiából telepítettek?

S. I.-né: Igen, mert az egészség el kellett volna hagyni, de ők a nagy épületbe beköltöztek, mi meg a keresztépületben maradtunk. Csak következő évben, 1949 tavaszán mentek el Németiék másik helyre, más lakásba. Zoli bácsi kihozta a kulcsot, hogy költözzünk vissza, senki sem fog törődni vele. Na de hát ketten nők, egy szerencsétlen, gyerek gondolkodású férfival, nem mertünk, mert akkor minket nagyon utáltak az itteniek, már ugye a kommunisták, a vezetők. Nem mertünk visszajönni. Akkor ő leadta a kulcsot. Akkor a csarnoknak a vezetője volt Farkas, ő beköltözött oda, és azt mondta, hogy neki a keresztépületből pakoljunk ki, mert az kell a csarnokraktárnak. Ő kilakoltatott, nem szól-

hattunk semmit, mert már nem hivatalosan laktunk ott. Azután mentünk ki a tanyára. Mikor jött a téesz, elvették azt a tanyát, itt kaptunk másikat, ahol laktunk. Onnan is, á, akkor már nem hivatalos. Sőt én mutattam a magyarosítási lapot meg a statisztikai papírt, hogy magyar anyanyelv, nem is voltam a kitelepítésen. Ha maga nem lakik a sváb szüleivel, nem vesszük el a házát, mert a nevemen volt, ahogy hazajöttem, apukám rám íratta. Már nem lehetett, de egy ügyvéd ismerős el tudta intézni. Ha ezt előre tudjuk, akkor anyukámék arra az időre elköltöznék a nagyapámhoz, a házam megmaradt volna. Most csak az egyik épületet adták el 7 millióért, én az összesért kaptam 1 millió Ft kárpótlást, az egész területért.

K.-né H. V.: Földekért kapott kárpótlást, vagy az összes mindenért?

S. I.-né: A tanya meg 10 hold föld az én nevemen volt szintén, de mivel az 1 millió Ft felett volt, arra már nem kaptam semmit. Háromszázvalahány ezret levontak, viszont 10 holdat még örököltem apukámtól, és arra adtak, úgyhogy 1 millió háromszáz valamennyi ezerért földet vettem. Nem akartam, de nagyon rám beszéltek, anyukám is, hogy jó módban élte, te mit adsz a gyerekeidnek, és milyen szerencse. Most több mint kétmillió Ft-ot kapok évenként haszonbért, minden gyerekem kap 1-1 milliót karácsonykor. Nekem meg nem kell, megélek.

K.-né H. V.: Említette, hogy később ment férjhez, két gyermeke született.

S. I.-né: Igen, 27 éves koromban férjhez mentem, 28 és fél évesen született a fiam, Szegeden lakik. Ott van három unokám, egy fiú meg két lány. 31 évesen, 1957-ben született a lányom, Panni. 1956-ban én ott álltam a forradalom után hajnalban, oda kellett állni kenyérért, mert másképp nem jutott, ott álltam decemberben nagy pocakkal. Panni itt van, most sajnos már ő is munkanélküli, csökkentett munkaképességű, 27 ezer Ft-ot kap.

K.-né H. V.: Munkahelye volt, vagy a gyerekekkel volt?

S. I.-né: A gyerekekkel voltam, először nem volt bölcsőde. Anyukám meg dolgozott, mert ugye Évát nevelte. A szőnyegszövőben dolgozott. Én jártam pl. állami gazdaságba, napszámba. 1952-ben hozták Pestről le az urakat, a grófokkal, bárókkal szedték a gyapotot, akkor termeltek itt gyapotot, odajártam, akkor anyukám bevitte magával a szőnyegszövőbe, a két gyermekem ott üldögéltek. Majd lett a békési kosárfonónak itt egy részlege, otthon fontam demizsont. Panni volt a segítségem, ott ült mellettem, még mikor egyszer ledugta a kezét, elvágta a kezét a metszőolló. Pisti meg már iskolás volt. Mikor Panni is iskolás lett, a kosárfonó megszűnt, akkor két évre mentem a téglagyárba. Három műszakba a férjemmel, a két gyerek ott maradt egyedül, nagymamánk ott volt, mondtam, hagyja őket. Panninak hosszú haja volt, befonva. Mondom a tanítónőnek, ha borzos, szóljon. Azt mondja, nem látszik, hogy nem anyuka csinálja. Az a kilencéves fiúgyerek befonta a haját, de ez még semmi, el is látta Pannit. Úgyhogy oda két évig jártam, akkor még megépítették ezt az előszáritót, 50 embert elküldtek, akkor én is mentem a szőnyegszövőbe.

K.-né H. V.: Nem volt nehezebb elhelyezkedni azért, hogy kint voltak Oroszországban? Nem érte ilyen hátrányos megkülönböztetés?

S. I.-né: Jaj, fizikai munkás nem lehetett volna irodás, meg olyan helyre, akkor nem is nagyon beszélhettünk róla, nem szabad volt említeni.

K.-né H. V.: De itt helyben tudták?

S. I.-né: Hát hogyan.

K.-né H. V.: Sőt Debrecenben mondták, hogy ne beszéljenek róla, vagy hol említették?

S. I.-né: Nem, csak itthon. Ott csak megvizsgáltak bennünket, kaptuk az igazolást, mehettünk haza. Csak itthon, ugye azért kellett jelentkezni is, hogy tudjuk a miheztartás végett, mint a rabok, azoknak is, meddig kell jelentkezni.

K.-né H. V.: Részt vesz-e most a lakhelye nemzetiségi életében?

S. I.-né: Nem, én nem vagyok, én magyar vagyok.

K.-né H. V.: Akkor a kisebbségi önkormányzati választásokon sem regisztrálta magát?

S. I.-né: Nem.

K.-né H. V.: Köszönöm szépen.

S. I.-né: Ennyi?

S. I.-né: Mindenkinek száma volt, én voltam a 855, mert a sok idegen nevet nem tudták megjegyezni az oroszok, a beteglapomon rajta is van. Csak egyszer volt itt a Petőfi Rádió az egyháznál, és engem is hívtak. Sokszor volt itt újságíró, de egyszer sem mertem beszélni. Szegeden az unoka-húgom, Éva, akit mi neveltünk, megtudta, na, meghallgatjuk. Mikor elmentem, mondja Éva, hogy bementék, hogy Gschwindt Mária. Mondja Sanyi, hallod, Marika? Mondja rá Éva, ez nem Marika, ez a másik Gschwindt Mária volt. Azt mondta Sanyi, mindig olyan valami furcsát mondtak, a számot oroszul, a 855, az azt jelentette oroszul, hogy én vagyok. Érdekes, hogy azt nem említette senki.

Weigert Mihály

K.-né H. V.: – *Először a gyermekkoráról szeretném kérdezni. Hol született? Milyen vallásban keresztelték? Szülei mivel foglalkoztak? Merre laktak? Nagyszülők?*

W. M.: – Mezőberényben születtem 1928. 09. hó 19-én. Édesapám Weigert Mihály, édesanyám Schmidt Katalin. Evangélikus vallásba születtem, és hát állítólag sváb származású vagyok.

K.-né H. V.: – *Milyen nyelven beszéltek gyermekkorában? Vagy milyen nyelven tanították?*

W. M.: – Kicsi korban valószínű németül. A nyelvet értettem, de válaszolni csak magyarul tudtam. Első osztályt német evangélikus iskolában végeztem, úgyhogy ott megtanultam írni, olvasni gót betűvel, úgyhogy a német nyelvet valamennyire hát tovább is. Tehát a mezőberényi nyelvet értettem, és utána megtanultam Oroszországban, mondhatom azt, hogy írásilag, mert a román szászokkal voltunk együtt, azok csak németül tudtak, úgyhogy azokkal németül kellett beszélni. Édesapám mezőgazdaságban dolgozott, volt egy kis földünk, hat hold földünk, azon szegényesen gazdálkodtunk. Ott nőttem fel a szülőknél. 8 általános iskolát végeztem. Ahogy nőttem, úgy fogtak be a munkába, jószággondozásba, kapálásba, aratásban is részt vettem, úgyhogy a munkához hozzá voltam szokva. A 8. osztályt 1942-ben végeztem el, és 1945. január 5-én gyűjtöttek össze bennünket. Mi a községtől 2 km-re laktunk, az úgynevezett Ókertben, és az ókerti iskolába jártam. Előbb csak hallottuk, hogy ilyesmi lesz, hogy összegyűjtik a német származásúakat, német hangzású neveket, ha félvér, akkor is, ha családban volt nagyszülő, dédszülő, mindegy; sváb származás. A férfiakat azt mondták, (15) 16 és fél évtől 45 és fél évig, a nőket pedig 17 és fél évtől 35 és fél éves korukig. Azokat a nőket, akiknek a gyereke 1 évnél idősebb. Ebbe körülbelül 570 személy esett bele Mezőberényben. A községben már össze voltak gyűjtve, minket pediglen, akiket később hoztak be a községbe, a szállodában (Mezőberényi Királyi Szállodának mondták akkor) gyűjtöttek be. 5-én, január 5-én. Ott voltunk két nap, két éjjel. Édesapámat meg engem gyűjtöttek be.

K.-né H. V.: – *Testvérei voltak?*

W. M.: – Volt egy kis húgom, de ő még 1933-ban született, az édesanyám meg idősebb volt, úgyhogy ők nem estek bele. A szállodában megadták azt a lehetőséget, hogy egy orosz tiszttel, tolmács mellett, akinek panaszja van, elmondhassa. Hát akkor felmentünk édesapámmal, mivel asztmás volt meg reumás is volt. Azt a választ kaptam, hogy Oroszországban nem kell emeletet mászni, úgyhogy alkalmas. Nekem meg azt mondták, hogy fiatal vagyok, igaz, de majd ott megerősödök. Hát adtak rá időt, 5 évet, hogy megerősödjek Oroszországban.

K.-né H. V.: – *Igen, azt olvastam, hogy 5 évet volt.*

W. M.: – 58 hónapot.

K.-né H. V.: – *Visszakanyarodhatnánk oda, hogy az 1941-es népszámlálásnál a család milyen nemzetiségűnek vallotta magát?*

W. M.: – Hogy őszinte legyek, az én édesanyám azt mondta, hogy ő svábnak született, ő nem halhat meg másnak. Biztos, hogy ők annak vallották magukat, nemzetiséginek, de magyar anyanyelvű. Azt sem mondhatom, hogy azt mondták, hogy magyar anyanyelvűek, habár nekünk mindig az volt beírva az iskolában. Nem is beszélünk mást. Annak idején otthon ők beszéltek a német nyelvet.

K.-né H. V.: – *Amikor a német csapatok ideérkeztek, arra emlékszik?*

W. M.: – A német csapatok ideérkezése előtt, mivel édesapám nem volt katona, de jött egy olyan rendelet, hogy azok, akik nem voltak katonák, dobszóra be kellett nekik vonulni. Elment, nem is tudom pontosan, hogy hova vonult be. Úgyhogy mikor az oroszok Mezőberénybe október 6-án be-

jöttek, ő nem volt itthon. Édesanyám, húgom meg én voltunk itthon. Mezőberénybe mikor bejöttek a katonák, minden ellenállás nélkül, szépen keresztülvonultak. Úgyhogy akkor mi úgy gondoltuk, hogy most már nyugodtan élünk, minden megtorlás nélkül. Tovább végeztük a dolgunkat, betakarítottuk a termést, közben hazajött édesapám, úgyhogy már nem számoltunk semmi ilyenre, hogy valaha sor kerül arra, hogy minket valami is érhet.

K.-né H. V.: – Az orosz megszállásból mennyit éreztek kint az Ókertben?

W. M.: – Azt a napot, amikor bejöttek, gyerekként éltem meg, felmentem a padlásra, és onnan néztem, mert a repülőjük morgott, annyit láttam. Édesanyám pont kenyeret sütött. A kémény füstölt, és ahogy ott keringeltek a repülő, lövöldözést hallottunk, de semmi mást. Tankok vonultak az ókerti iskola felől a dűlőn keresztül, mitőlünk olyan 500 méterre, még annyira se. Ott jöttek be a téglagyárnál, és úgy mentek az ókerti iskola felé. Annyit láttam, meg annyit hallottunk, hogy a Gyomai úton a visszavonuló hadsereg meg a lovak dobogását. Amúgy semmiféle harcot nem láttunk, nem hallottunk.

K.-né H. V.: – Hogyan jutott az a tudomásukra, hogy viszik Oroszországba a német származásúakat?

W. M.: – Már csak a népek szájából, mivel kívül laktunk a községen. De idebent tán még decemberben megjelent a tanácsházán egy ilyen összeírás, névsor. Már onnan hallódott, azt mondták, hogy munkára viszik, de akkor még nem mondták, hogy Oroszországba, csak rövid munkára. Mikor minket gyűjtöttek össze, akkor már tudtuk, hogy Oroszország lesz belőle, de hát nem mondták azt, nem is gondoltunk arra, hogy ilyen hosszadalmas lesz. Na és akkor azt mondták, több hétre élelmet pakoljunk. Az volt gyanús, hogy több hétre, meg hát ruhaneműt, téli ruhaneműt. Aztán meg úgy nézett ki, hogy, pláne a 45 C°-os hideghez nem voltunk téli ruhával felkészülve. Ami volt, az felvettük. Élelem se nagyon volt, télen még nem vágunk disznót, amit aztán összepakoltak: lisztet, egy kis tarhonyát, laskát, meg a nagyapa adott egy olyan 5 kilónyi szalonnát, mert ő már vágott, meg volt még az előző évről is kolbászunk. Így pakoltunk élelmet. Kettőnknek pakoltuk egy párnát, dunnát meg egy nagy birkasubát, azt magunk alá. Úgy gondoltuk, együtt leszünk, összebújunk, nem fogunk fázni.

K.-né H. V.: – Sikerült is együtt maradni?

W. M.: – Sikerült. Mi azt hallottuk, hogy a községet nem szabad elhagyni, mert körül van véve katonákkal. Előre mondták, hogy aki megszökik, vagy elbúvik, annak a hozzátartozóját fogják elvinni helyette. Úgyhogy nem is próbáltuk, talán senki. Mindenkitől azt hallom, hogy senki nem merte megreszkírozni, úgy gondoltuk, hogy hát azt a pár hetet csak kibírjuk. Kocsival jöttek ki, a névsort, mint gyerek, nem láttam, állítólag apám volt rajta, ő 1901-ben született, még beleesett a korcsoportba. Nem tartották be az ígért időt, mert én még csak 16 év 3 hónapos voltam, nem voltam 16 és fél.

K.-né H. V.: – Ön volt a legfiatalabb a csoportban?

W. M.: – Ilyen korúak voltak, 1928-asok voltunk többen. Voltunk vagy 28-an, egy, aki egészen októberi volt, őt is elvitték, én voltam szeptemberi, a többiek mind 28-asok, de ők még szeptember előtt születtek. Ők még mehettek a 28-asokkal iskolába, de mi már az 1929-esekkel jártuk az iskolát. Így végeztem egy évvel később, mint a többiek. Nem nézték azt a hónapot, a lányoknál is úgy volt, hogy ha a 17-et betöltötték, nem nézték azt, hogy 17 és fél éves, egy hónap, öt hónap, mindegy. Őket is elvitték. Na, és kocsival jöttek értünk, amit már elmondtam, azt felpakoltuk, és a Magyar Királyi Szállodába jöttünk be. Ott két napig voltunk meg két éjjel, a harmadik napon beálltak nagy szállítójárművek, autók, katonai őrséggel, és felpakoltak bennünket, és átvittek Gyulára. Ott bepakoltak egy volt bank épületébe, többféle helyen voltak, mert a gyulaiak már be voltak gyűjtve. Mi egy banképületbe kerültünk, ott is két napot voltunk. Közben a vagonok megérkeztek, amikbe beépítettek a két végükbe priccseket alul meg felül, 30 személy ment egy vagonba. Az körülbelül mind le tudott feküdni. A közepében volt egy kályha. A WC-nek meg vágunk egy lyukat, arra rátettünk egy feneketlen vedret, megvolt a WC-nk is. Bezártak bennünket.

K.-né H. V.: – Vegyesen voltak férfiak, nők?

W. M.: – Nem, mi csak mindig férfiakkal voltunk, nők ott nem voltak. A házásokat mindjárt úgy

engedték, hogy együtt maradhattak, 18 házaspár volt. Akkor még ragaszkodtak, hogy a nők külön, férfiak külön, akik nem voltak házások. Bevagoníroztak bennünket, de 150 személy már nem fért fel.

K.-né H. V.: – A berényi csoportból, vagy ők a gyulaiak voltak?

W. M.: – A berényi csoportból. A gyulaiak mind felfértek, a berényi csoportból. Összegyűjtették Mezőberényt, Gyomát, Szarvast, Mezőtúrt, a gyulaiakat, almáskamarásiakat. Az almáskamarásiakat nem, csak odahozták őket. A gyulaiak maradtak otthon. Ez a 150 mezőberényi személy, aki nem fért fel velünk, ezeket másnap átvitték Elekre, őket az elekiek közé pakolták. Mi pedig Kétegyházán keresztül mentünk ki Romániának. Őket pediglen Kétegyházától mindjárt Gyuláról, vagyis Elekről hozták, és ott csatolták Kétegyházán a mi szerelvényünk után. Úgyhogy Romániában együtt mentünk egészen, míg átpakoltak bennünket a széles nyomtávra. Aztán ott, mikor választották le azt a csoportot, azok lemaradtak a mezőberényi csoporttól, akik az elekiekkel mentek, ezek mentek Kri-vojrogba, minket vittek tovább, majd 18 nap után érkeztek meg. Egyszer egy hosszabb tolatás folyt, mikor elindult a vonat, a kanyarban visszaneztünk, akkor láttuk, hogy rövidebb lett a szerelvény egy felével. Na, még ott visszatérek, mikor széles nyomtávra átpakoltak, ott olyan nagy vagon volt, hogy 90 embert raktak bele, de nem voltak priccsek se beszerelve, semmi. Úgy gondoltuk, egy helyre megyünk, a lágerben majd találkozunk. Nálunk is voltak olyanok, hogy 3 fiú és a nővérük lemaradt. Voltak olyanok, apa fiával, hogy a nővér lemaradt. Mikor megszakították a szerelvényt, akkor mentek Sahtiba, mi meg mentünk aztán tovább Novosahtiba. Már elmondtam, a gyomaiak, gyulaiak, mezőtúriak, berényiek, szarvasiak is voltak, meg még valahonnan, de nem tudom. Oda olyan 800-an érkezünk.

K.-né H. V.: – Még a tábor előtt kérdezhetnék a gyűjtőtáborról? Említette, hogy 2-2 napot töltöttek. Meg az utazás mivel telt?

W. M.: – Az utazás nehéz volt, mert még akkor a katonákat szállították, minket nagyon sokszor félreállítottak. Tehát azért került az 18 napba. Mikor minket átpakoltak a széles nyomtávra, aztán már szovjet területen mentünk, aztán nagyon sokat félreállítottak, hát azért kellett a sok ételmezt vinni, hogy az úton legyen, mert mi nem kaptunk ételmezt. A víz is nagyon problémás volt, mert csak abból a vízből ihattunk, amit a mozdonyok vételeztek, az még előfordult, hogy vadvíz volt. Ennek is örültünk, hogy egyáltalán kaptunk, mert sokszor a berácsolott ablakon keresztül a kezünkkel havat tudtunk behozni, mert nem nagyon adtak vizet. Az utazás is olyan volt, hogy egy kályhának nevezett valami volt, de a kevés tűzrevaló, amit itt Gyulán feltettek, elfogyott. Aztán olyan bankák voltunk, hogy ahelyett, hogy a magyar vagonból széjjelvertük volna a priccset, azt átpakoltuk volna, de nem is adtak rá időt. Volt olyan ügyes társaság, akik egy része hordta át a csomagot, másik része hordta át a priccset. Felállítani nem tudták, mert oda nagyon nem pászolt, de eltűzelték. Kellemetlen volt 90 embernek egy WC-re járni. Nappal még csak volt hely, mert körülültük, a csomagokon ültünk, de éjszaka, akartunk pakolni, de hát nem fértünk.

K.-né H. V.: – Ülve tudtak aludni vagy felváltva?

W. M.: – Ülve a saját csomagunkon, meg aki éppen széjjel tudta rakni a holmiját, hogy ráfeküdjön. A magyar kocsiban egész Romániáig mindenkinek volt fekhelye. Úgy, hogy 8-an feküdtünk, egymás alól-felül, mind a két vége, középen meg volt a holmink.

K.-né H. V.: – Volt olyan, akinek nem volt elég az ételme? Vagy említette, hogy szétkerültek családok, hogy valaki más vitte a csomagot?

W. M.: – Nálunk nem. Mondhatjuk, hogy nem volt olyan, hogy nem volt ételme. Mezőberényben nem mondták, hogy kétmázsás csomagot is vihetünk, már a ruhaneművel, meg a dunnával, az ágyneművel együtt. Gyulán meg Almáson, meg Eleken volt, aki két zsák lisztet hozott, meg fél disznókat. Két mázsát pakolhattak, házaspár jött, elhoztak majdnem egy disznót is. Úgyhogy azoknak pláne nem volt gond. Nekünk apámmal éppen-éppen, hogy csak kitartott, beosztva, mert főzni sem főztünk.

K.-né H. V.: – Volt rá lehetőség? Valaki főzött helyben?

W. M.: – Hát azon a kályhán, hát az nagy lehetőség volt!

K.-né H. V.: – A Monostori Márton könyvében olvastam, hogy néha ezt-azt főztek.

W. M.: – Volt, aki főzött, mi nem főztünk egyszer sem, ettük azt a száraz kosztot, amink volt, beosztottuk. Úgyhogy még mikor megérkeztünk, akkor még volt egy kis szalonna, azt kisütöttük, azt akkor az apám nekem adta egy üvegben, nekem jobban kell, mint neki. Mikor kiszálltunk a vonatból, akkor láttuk, hogy hol vagyunk, már akkor láttuk a palahegyeket, akkor láttuk, hogy bányavidéken vagyunk. Na, akkor a csomagunkat rárakták az autóra, nekünk meg gyalog kellett olyan 3 km-t a lágerig gyalogolni nagy hóban, hidegben. Megérkeztünk, négykaszárnyás, egyemeletes épületek voltak.

K.-né H. V.: – Csak meg szeretném kérni, hogy rajzolja le a tábornak az elrendezését.

W. M.: – Rajzolni? Legyen! Majd diktálom, esetleg rajzolja maga. Mondjuk ezt a lágernek, kerítsük körül. Ez a láger négy sor dróttal volt körülkerítve. Közötte voltak a sávok. Mindegyik oldalt, mind a négy sarkán volt egy őrtorony, figyelőőrtorony. Itt volt szintén az őrségnek egy helyisége. Ezek arra szolgáltak, amikor munkába mentünk, akkor ők állítottak sorba bennünket, számolták le, és ők regisztrálták, hogy mennyien mentünk ki. Ahhoz volt egy idős bácsi, nem fegyverrel, bottal, aki megkapta a létszámot, és aki jött velünk a bányába. Ott a bányánál elszámolt vagy leadott bennünket, és aztán őneki megszűnt a munka, akkor még visszakísérte azokat, akik visszafele jöttek. Itt volt a bejárat, itt kívül volt egy, ahol az ételmezést vételezték, meg igencsak adminisztrátori iroda, az is egyemeletes épület volt. Mikor kivételezték az ételmezt, akkor nem mindjárt, nem mindennap adták a konyhának, tehát a raktár itt lehetett. Itt bejönni, itt volt egy kétemeletes épület, lent volt a konyha, étkező is lent volt, a tisztai étkező, ahol a katonaság étkezett. Fent az emeleten volt a betegszoba. A borbélyoknak volt egy helyiségük, mert a nyírást, borotválást ingyen kaptuk, tehát mitőlünk voltak a borbélyok. Azoknak nem kellett munkába jönni, és azok ezt végezték. Nekik abból volt a fizetésük, vagy abból kapták a kaját, ezt nem tudom.

K.-né H. V.: – Mezőberényiek is voltak köztük?

W. M.: – Elek Gyurka meg egy mezőtúri. Két borbélyunk volt, volt a cipőműhely és a szabóműhely. Az is fent volt az emeleten. Mikor odamentünk, még nem volt, akkor itt volt szintén egy kétemeletes kaszárnya, az volt a női kaszárnya. Egyemeletes, ott csak nők voltak. Az ő parancsnokuk két katonatiszt volt, akik adminisztráltak, meg a nőkért feleltek. A nők közt is voltak, akik a szlovák nyelvet tudták, mert hasonlított valamennyire az orosz nyelvhez. Azokból voltak a tolmácsok meg brigádvezetők, akikkel együtt kimentek a munkahelyre. Az oroszokkal mi még nem tudtunk beszélni, ők közvetítettek a munkahelyen. Volt egy másik kaszárnya, egyemeletes, abban voltak a férfiak szintén. Ásatták velünk a latrinát, a WC-t, annak nem volt fedele, csak körül volt deszkázva, aztán ledeszkázva, lukak voltak, arra nem lehetett ráülni, csak guggoltunk. Most már nem fér ide, mert ennek a háta mögött volt a fürdő.

K.-né H. V.: – Milyen sűrűn tudtak tisztálkodni?

W. M.: – Az is két részből állt, volt női és a férfi.

K.-né H. V.: – Egymás mellett volt a női és a férfi?

W. M.: – Jönni nem lehetett, csak kívülről. A nők kívül jártak, de ez is a dróton belül volt. Abban volt egy fertőtlenítő, ami fel lett fűtve, nem tudom, milyen fokra, ott beletették a ruhát. Mert mire kiértünk, elég jól eltetvesedtünk a vagonokban. Az a tisztítás is, ami volt!

K.-né H. V.: – Amikor megérkeztek, akkor volt egy fertőtlenítés?

W. M.: – Igen.

K.-né H. V.: – Amíg kint voltak, milyen sűrűn volt fertőtlenítés?

W. M.: – Havonta egyszer. Eleinte sűrűbben, mert nem olyan hirtelen lehetett azt kipuisztítani. A serkéket egyszerűen nem lehetett. Ott fertőtlenítettek minket, beültettek tízesével, de féltünk is, hogy úgy járunk, mint a zsidók, hogy elégetnek bennünket, de nem történt semmi ilyen dolog. Szépen le lettünk fertőtlenítve, ruhánkat is visszakaptuk mindent, úgyhogy elég hamar sikerült megszabadulni az élőködőktől. Akkor egy nap nem voltunk beosztva munkára. Másnap a szénrakodóra mentünk. A bányától odaszállították a szenet, oda jártak be a vonatok, és azt kellett megrakni, azokat a vagonokat. Na, de ez is olyan primitíven ment. A szén, az antracit olyan nagy darabokban volt, hogy

nem kellett lapát, csak kézzel lehetett rakni. Na, de csináltak egy olyan saroglyát, amit nálunk a kőműveseknek használunk, két rúd, volt egy négyszögletes ládája, azt kellett megrakni kézzel. Azokba a nagy vagonokba volt egy feljáró csinálva, és beosztottak 8 embert rá, és hordtuk a szenet rá. Na de akkor olyan volt, akartuk is, meg nem is, de azt mondták, amíg meg nem rakjuk, addig nem mehetünk be a lágerba. Nagyon hideg volt, de raktak egy-egy máglyát abból a darabos szénből, és az meg beizzott, úgyhogy 1 méterről is melegedni lehetett. Meg volt engedve, legalább 6 ember dolgozzon, 2 melegedjen, váltva. Na, de hát felelőtlen fiatalok is voltak, akartak is dolgozni, meg nem is. Akkor innen elzavarták, akkor a másik oldalt odament. Akkor már apám azt mondta, hogy dolgozzunk lassan, akkor nem fázunk. De már nekem is majd lefagyott a kezem, ideadta a kesztyűjét is. Kézzel raktuk. Hát mondom, apám, ezt a vagon soha nem rakjuk be, nem megyünk haza soha vagy a lágerba, soha, itt fagyunk meg. Hát aztán nagy sokára csak hazaengedtek, de a vagon nem telt be. Akkor másik nap már hallottuk, hogy agitálták a népet a bányába. Akkor voltak önként jelentkezők, akik széjjelnéztek, milyen is az élet, nem volt fogalmuk se, milyen az a bánya. Többek közül a Marcinak az édesapja is az első csoportban volt, akik lementek. Másnap ment a nagyobb agitáció, akkor mentek az emberek, mert elmondták, másfél méteres szénréteg van, 170 m a lejárát a lifttel, és ott kényelmesen melegben lehet dolgozni, úgyhogy nem kell félni. Én magam is önként jelentkeztem, édesapám nem tudott velem jönni, mert ő nem bírta azt a levegőt.

K.-né H. V.: – Ez hányadik napon volt, megérkezés után?

W. M.: – Ez a harmadik nap volt. Akkor már tudtak beosztást csinálni. A nőknek is a fatelepre, fenti munkára. Ugyanannál a szénrakodónál dolgoztak, a bányánál is, fent is. Aztán lent a csilléket tolták. Azokat a csilléket, amiket mi megraktunk, lejött a főfolyosóra, ők tolták oda a lifthez. Nekik is nehéz munkájuk volt, mert a csilléknek, amik lejöttek, a kerekei le voltak fagyva. Míg kiolvadt, sokszor úgy kellett tolni, hogy a kereke se fordult. Akkor leestek. Ők sokat szenvedtek. Nekünk annyiból könnyebb volt, hogy ami a lapátra fért, hát meg volt a norma, úgyhogy azt mondja, 9-en voltunk egy brigádban, meg két orosz nő volt, ők voltak a brigadérosok. Nahát, az is úgy ment, hogy 9-en hánytuk egymásnak, kb. egy métert előre, meg dobtuk, 2 méter távolságra álltunk egymástól. A lerobbantott szenet ki kellett hányni a sínig, ott két nő rakta a vagonba. Nekik kettőjüknek volt az a norma, ami nekünk egynek. De nekik azt a hat csillét ki kellett volna tolni a felvonóhoz, ahol azt leeresztették kötéllal a folyosóra, a főfolyosóra. Na, de hát csellel éltek, nekik nehéz volt visszatolni a kocsit, hát akkor, amikor ment, kihajtottak bennünket, négyet, meg ők ketten. Egyszerre levittük a hat csillét, meg fel is hoztuk, de addig nekünk nem szaporodott a szén. Addig nekünk hányni kellett volna, hogy nekik legyen munkájuk. Hát ez ment egy darabig. Akkor már mi is tudtuk a nyelvet is egy kicsit, meg a gyeszatnyik, a munkavezető, az orosz munkavezető meg volt velünk elégedve. Elég jó brigád jött össze, 9-en voltunk. Mondtuk, hogy nem kellene nekünk ezek a bárisnyák, ezek az oroszok, mert csak kiabáltak, csak kiabáltak, meg kihasználtak bennünket. A munkavezető félt, hogy nem fogunk dolgozni, de látta, hogy szorgalmasan dolgozunk, hát beleegyezett. Attól kezdve, mink magunk maradtunk, és végig, 2 és fél évig ez a 9 ember együtt dolgozott, és elég jó brigád volt, tudtuk a normát teljesíteni.

K.-né H. V.: – Volt brigádvezető?

W. M.: – Az egyik almáskamarási fiatalember meg én voltunk a szervezők, hogy a nőket nem kérjük tovább. Ő vállalta, hogy egyedül rakja a vagon, ezért egy kis brigádvezetői pótlékot kapott. Dupla munkát végzett, de nem annyi pénzt kapott érte.

K.-né H. V.: – Az elejétől kezdve kaptak fizetést?

W. M.: – Hát nem mondhatnám, hogy mindjárt az elején. De hogy kitérjek most már a munkából, mikor másik lágerba kerültünk, ott tudtuk meg, hogy jegyrendszer volt. A kenyér is, meg minden. De mink szerencsére nem kaptunk jegyet a kezünkbe. 800 személy volt, meg volt állapítva, hogy a lágernek fenntartására mennyi összeg kell. Megkapja mindenki háromszor a főételt, a kenyér szortírozva volt. A bányászok 1 kg 20 dkg-ot, a fenti munkások a bányánál 1 kg-ot, más munkában pedig 80 dekát kaptak fent. A suszterek, szabók meg tán 20 dekát kaptak. Na de ők ott voltak a konyha közelében, ők jóllaktak a szaggal is, mert felment. Talán egy pár hónap múlva kialakult ez, hogy ez

volt a szerencse, mert nem tudtuk a jegyet eladni. Mindennap megkaptuk a háromszori főtt ételt, ha nem is volt bőséges, de meleg étel volt. Megkaptuk a kenyeret, ha valaki dohányzott, valamiből csak pénzt akart csinálni, akkor eladott a kenyérből, mert kellett a pénz, az köszönhette magának. Ruhát eladatott, vagy kenyerét eladta, a jegyet nem tudta eladni. Mink hogy jól dolgoztunk, a normát mindennap teljesítettük, kaptunk egy 5 dekás pótgjegyet, ezt a bánya adta.

K.-né H. V.: – Ez még az első táborban volt?

W. M.: – Igen. Ez még Novosahtiban volt. A lágeren kívül, mielőtt lementünk a bányába, a gyeszatnyik, a munkavezető kihozta a jegyet, ideadta, és mentünk a kantinba, kiváltottuk a 3 deka szalonnát, 2 dkg cukrot meg egy szelet kenyeret, megettük, aztán mentünk dolgozni. A fizetést aztán hogy osztották el, nem tudom, mert volt, aki sose kapott pénzt, de megkapta legalább... Azt akarom mondani, hogy levonták az őrszolgálatot, levonták a lakást, levonták a fűtést, levonták a villanyt, mindent, annak dacára, hogy a fűtéshez mi hoztuk be magunkkal a szenet, mert darabos szén volt, és mi vittünk magunkkal. Volt Mezőberényből is két ember, meg egy gyomai, akik a szenet fűrták, az külön egy speciális munka volt, de betanulták. Ők mindig több fizetést kaptak. Mi brigádunkban is, mondhatom azt, hogy elejétől kezdve fizetést kaptam. Fél hónapba adtak olyan 150 rubelt, végelszámolásra adtak 300-at. Ez nagyon elég volt ahhoz, hogy legalább egy kis pótlást, kukoricalisztet tudtunk venni, amit megfőztük, vagy egy kis aludttejet, vagy tejet tudtunk venni. A kenyeret mindenkor megettem. Nem tudom, első félév után nagyon azt mondták, hogy jár egy kiló cukor is, de azt meg kell venni, 10 rubel volt egy kiló cukor. A kantinban mindenkinek alá kellett írni a nevét, mikor a cukrot felvételezte, és lefizette a 10 rubelt, aki meg tudta fizetni. Na de úgy csináltuk, hogy meg tudtuk fizetni. Aki azt mondta, hogy nekem nincs pénzem, de ha neked van, akkor vedd ki, fele a tied lesz, fele az enyém. Tehát akkor még mindig 15 rubelért volt egy fél kiló cukrom.

K.-né H. V.: – A többi ételmet, amit az előbb említett, azt hol tudták beszerezni? A helyi lakosoktól?

W. M.: – Kint a lágeren kívül piac szokott lenni. Pár asztalt szereltek oda, levertek egy oszlopot, az volt az asztal lába, négy asztal volt, és azon árultak az orosz asszonyok.

K.-né H. V.: – Oda kijárhattak?

W. M.: – Oda kimehettünk, az őrség odalátott, úgyhogy oda kimehettünk, ott vehettük, ami volt. Tököt főztek, mint nálunk a sült tök, olyan, hasonló, de főzve volt a tök. Nagyon jó volt, de tényleg jó volt. Kukoricalisztet, tejet, aludttejet vettünk, krumpli is volt néha, de az elég drága volt. Mikor már jól felismertük magunkat, és kimentünk a bányához, és az őr már leadott bennünket, de még nem kellett lemenni a bányába, nem kezdődött meg a műszakváltás, akkor lementünk a civil lakosokhoz.

K.-né H. V.: – Hogy kommunikáltak velük? Addigra már tudtak oroszul?

W. M.: – Már egész jól, ez olyan fél év után volt. Olyan helyre sikerült a mi brigádunknak jutni, ahol egy olyan bácsit találtunk, aki a múlt háborúban Békéscsabán volt hadifogoly. Magyarul ő sem tudott, egy házaspár volt, idősek voltak már. Nekik volt egy tehenük, volt valami kis háztáji földjük, kukorica termett, úgyhogy mindennap megvettük a fél liter tejet, azt kifizettük. Ha volt nekik valami, pl. kukoricájuk vagy tökük főve, abból mindig adtak ajándékba, és már tudták a nevünket. Különben is, ha véletlenül egyikünk nem jelent meg, már megkérdezték, csak nem beteg tán? Nem, csak szabadnapos. Na, akkor jól van, akkor meg voltak nyugodva. A mi brigádunk, azt mondhatom, hogy végig munkaképes volt, és tán még beteg sem volt.

K.-né H. V.: – Ez a brigád egy szobában is volt?

W. M.: – Nem voltunk egy szobában. Berényiek voltunk, bányászok egy szobában. Ebből a brigádból nem voltunk csak 2-en: a brigádvezető, az az almáskamarási fiatalember meg én voltam abban a szobában. A többiek 4-en más brigádban dolgoztak, még másik bányában is, mert két bánya volt. Az egyik, a mienk volt a 42-es, az övéké meg volt a 41-es. Nem is dolgoztunk együtt. Nekünk még olyan szerencsénk volt, hogy a bánya, ahol dolgoztunk, hogy száraz volt. Ugyanakkor a 41-esben meg olyan alacsony volt a szénréteg, hogy csak majdnem az akkumulátort lehetett, csak feküdni tudtak.

Alul folyt a víz, felül csepegett, úgyhogy azok az emberek nagyon sokat szenvedtek. Ott is úgy nézett ki, hogy szerencsének is kellett lenni, mert ezt mi nem magunk kerestük, mink úgy fogtuk ki, hogy akkor oda beosztottak, megtartottuk magunknak a munkahelyet, és végig ott tudtunk lenni.

K.-né H. V.: – Két és fél évig?

W. M.: – 31 hónap után, mikor a mezőberényiek hazajöttek, akkor maradtunk még 3 hónapig, 34 hónapig voltunk ott, de már akkor csak 300-an. 11-en maradtunk ott mezőberényiek, a többi gyomai, almáskamarási meg gyulai volt. Kevesen maradtunk, ugyanakkor a testvérlágernek, Sahtinak (mi testvérlágernek mondtuk), mivel a szerelvényt megosztották, egy része ott maradt, egy rész itt. Onnan is eljöttek a berényiek, akkor átvittek bennünket oda, hogy ott fogunk dolgozni. Ott voltunk 2 nap, de az autók sem mentek el, láttuk, hogy az autó ott van, de dolgozni sem küldtek bennünket. Na, második nap délután csináltak munkabeosztást, de még mindig nem kellett munkába menni. Majd este, már mikor kezdett sötétedni, akkor egy névsorolvasás volt, sorakozó. 150 személyt kiolvastak, vagy választottak ki, mert voltak gyulaiak, voltunk berényiek. 6-an voltunk férfiak berényiek meg 2 nő, ennyien voltunk, akik aztán tovább mentünk. 150-unket elvitte a Donyec-medencébe Buharajkának mondták azt a helyet, közvetlen a Donyec folyó mellett voltunk. Mikor odamentünk, megtudtuk, hogy előzőleg a román szászok, azok is svábok voltak Romániából, kétezren voltak. Itt tudtuk meg, hogy akik megkapták a jegyet, akkor eladták meg ellopták egymástól. És bizony volt, akinek azért kellett éhezni, mert vagy ellopták, vagy eladta a jegyet. És nagyon sokan meghaltak, meg sok legyengült, úgyhogy már mikor mink odamentünk, már nem voltak csak 900-an. Belőlünk töltötték fel aztán a létszámot, hogy mink oda mentünk, és még a magyarországi, dunántúli Hőgyészről. Őket is egy másik lágerből hozták oda. Úgyhogy két lágerből töltötték fel ezt a lágert. Na, de ez már 47-ben volt. Ami már azt jelentette, hogy akkor már megszűnt a jegyrendszer, és ott teljesen úgy nézett ki, hogy civil elszámolást kaptunk. Úgyhogy aztán ki milyen munkát végzett, annak megfelelően még kaptunk egyformán pénzt. Ott mindenki a maga pénzéből élt már, mert akkor már az ebédlőben ki volt adva, amit főztek, ha volt pénze, akár 2 porciót vett vagy 3-at. Akkor már nem volt megszabva, hogy mennyit, attól függött, hogy mennyi pénze volt, hogy tudta beosztani a pénzét. Ott már teljesen úgy kezeltek bennünket, mint a civil munkásokat. Ez azt jelentette, hogy fizetés előtt 10 nappal volt egy kis könyvünk, azt le kellett adni az irodába, ahol számfeltették, ott beírták, amit az orosz munkavezető mindennap leadott, hogy mit dolgoztunk, mit teljesítettünk. Annak alapján kiszámolták, ők tudták, hogy miért mi jár. Ebbe a könyvbe beírták, hogy mit, hány napot dolgoztunk, hány órát, mit teljesítettünk. Arra nem emlékszem, hogy a levonás is benne volt, de tán benne volt. Még olyasmi is előfordult, ha véletlenül az orosz munkavezető nem írta be, hogy rosszul dolgozott, azt azért nem ismerte el a munkát, akkor őneki kellett kifizetni, mert a láger elismerte, hogy a kapun kijöttünk, tehát munkában voltunk. Ha nála meg nem szerepelt, hogy miért nem, akkor őneki kellett fizetni. Ott már teljesen úgy számoltak el bennünket, mint az orosz lakosságot.

K.-né H. V.: – Említette ezeket a lopásokat. Volt esetleg, hogy egymástól loptak, akinek kevesebb volt, vagy dohányzott, vagy annyira éhes volt?

W. M.: – Nem akarok róla beszélni. Előfordult. A kenyeret szerették egymásét megdézsmálni, na nem nagyon volt ott. Velem pont előfordult, hogy pont a szoba- vagy ágytársam szabadnapos volt, mire hazamentem, evett belőle, mert éhes volt, tehát ha lopott, elismerte. Na, hát ilyesmi volt. De nekünk nem volt.

K.-né H. V.: – Olyan volt, hogy megtetszett az öröknek valamilyen ruhadarab vagy valami érték, amit elvettek?

W. M.: – Hát most nem akarok másnak a nyelvén beszélni, mert ahogy én a könyveket olvastam, nálunk az nem fordult elő, amit máshol írtak, hogy le kellett vinni mindent a szobából, azt letenni, és akkor az oroszok... Én azt mondom, tőlem egy gyufaszálat nem vettek el. Nem mondhatom, hogy nálunk elvettek valamit, hogy megtetszett, hogy átnézték a dolgot. Amit kivittünk, azt mindent haza is hoztunk. Aki eladta, eladta, aki nem, nem, de nem tudok arról, hogy valakitől valamit is elvettek volna.

K.-né H. V.: – A férfiak hogyan tudták tisztán tartani a szobájukat?

W. M.: – Tisztán tartani, avval probléma volt, mert nálunk volt sokszor, hogy nem volt víz, még ivásra sem. Még a konyhának is úgy tudtuk a vizet biztosítani, hogy volt nagy tartalék tartály, amikor volt víz, azt megengedték, és aztán vederrel hordták be, mikor nem volt. Hát bizony sokszor volt, hogy hazamentünk a munkából, nem a bányánál fürödtünk, hanem ott, a fürdőben. Ott volt egy bácsi, aki beszedte a piszkos ruhákat, a tisztát kiadta. Egy csap volt, és fából készült kis teknők voltak. Hát abban, ha volt víz, megmosakodtunk, sokszor 5-en, 6-an, egy olyan kis teknőből. Sokszor csúnyábban néztünk ki, mert el tudja képzelni, mikor nem rendesen mossa az ember magát, hogy néz ki. Mikor volt víz, és szabadnapos volt az ember, olyankor kimoshatta a ruháját, megszáradt ott a fürdőben. Ez volt Novsahiban. Már Buharajkában, a másik lágerben, ahova én kerültem, ott már rendes fürdők voltak, volt víz mindig. Ott az anyám unokatestvérenek a lánya, rokon, nekem aztán mosta az ágyneműmet, fehérneműmet, meg mit tudom én. Meg mikor szabadnapos volt, akkor főzött, ott már főzhettünk.

K.-né H. V.: – Azt olvastam, hogy akinek volt kint női családtag, annak rendben tartották a nők a dolgait.

W. M.: – Rendben tartotta, mert mi még abban is szerencsések voltunk, hogy volt szappanunk, a könyvekben, ahogy olvasom, sokan szappant se láttak. Nekünk azért minden hónapban megadták a 2 db szappant, úgyhogy elég volt mosakodásra, meg a kis ruhánkat is ki tudtuk mosni vele. Ha ő nem mosta ki, akkor kimosta a nővére, vagy a rokon lány.

K.-né H. V.: – Ahol laktak a férfiak és a nők, azokba az épületekbe nem mehettek be az ellentétes neműek?

W. M.: – A nőknél a lityi nem nagyon szerette ezt, a férjeknek még úgy elnézte, hogy felmentek nappal. De a nők nálunk, a mi lityink nálunk nem tiltotta, hogy akinek testvére volt, férfi, feljött a rokonához. A lágeren belül, ezen a téren mind szabadon mozogtunk. Egyedül arra kellett ügyelnünk, hogy a drótkerítést nem volt szabad megközelíteni, mert az őrtoronyból a fegyveres őrök figyelték, ki volt világitva. Bent mozoghattunk, járhattunk, mozoghattunk a folyosón, kint is találkozhattunk az udvaron, nem volt tiltva.

K.-né H. V.: – Volt olyan, hogy a nőket meg kellett védeni az orosz katonáktól?

W. M.: – Nálunk én nem hallottam ilyet. Olvasok itt egy helyet, esetleg olvasta maga is, nem akarom nagyon elhinni. B. kislányt nagyon rávette egy tiszt, na de nem bántotta, mert szép szóval akarta ráteríteni... Erről tudok, de ott nálunk nem volt.

K.-né H. V.: – És az utazás során vagy még a gyűjtőtáborban?

W. M.: – Ott sem volt. Azt mondhatjuk, mindig azt is mondják, hogy a mi lágerünk volt a kivételes. Mert a nőket is, akárkit kérdez az ember, soha nem panaszkodott senki arra, hogy vele valaki is próbálkozott, akár szép szóval, akár erőszakkal. Az oroszok azt is mondták, hogy tiltva volt, hogy ők foglalkozzanak a foglyokkal. Nem is foglyoknak mondtak bennünket, hát mégiscsak foglyok voltunk. Úgyhogy én ilyesmiről nem tudok, hogy valakinek is bántódása lett volna amiatt, hogy nő volt.

K.-né H. V.: – Szökésről tud?

W. M.: – Az első lágerben legelőször két mezőberényi meg egy gyomai szökött meg, de egy pár nap múlva visszahozták őket. Meg lettek büntetve, egy bizonyos ideig nem jártak ki dolgozni, csak a sávokat gereblyéltették velük, meg hát hogy mit kaptak, mit nem, azt én nem tudom, nem kérdeztem soha, hogy lettek fenyítve. Olyasmi nem volt, mint a másik lágerben, hogy hallottuk, hogy talán olyan verést kaptak, hogy behaltak. Na, akkor ez a két fiú egy bizonyos idő után a gyomai férfit nem vette magához, mert ráfogták, hogy miatta fogták el őket. Megbújtak valami szalmakazalba, nappal ez a férfi előbújt, és meglátták. Akkor ők ketten, de ment egy gyulai fiú velük, de azokat is újra elkapták, nemsokára visszahozták, úgyhogy nem sikerült. B. bácsi, aki a konyhán volt szakács, ő meg majdnem végig. Hogy 1947-ben miért került ki a konyháról, nem tudom, de lekerült a bányába dolgozni. Egy 180 cm magas ember volt, itthon kocsmáros volt, nem nagyon volt a munkához szokva, habár ott sem

volt könnyű a konyhán. Ő is megpróbált elszökni, el is szökött, elég sokáig oda is volt. Na, azt gondoltuk, hogy talán neki sikerült. Két hónap múlva, vagy hogy, őt is csak visszahozták. Ő avval úszta meg, hogy azt mondta, hogy nem tud oroszul, azt se tudta megmondani, hogy honnan szökött, azt se, hogy hol volt. Úgy gondolta, ha nem kerül oda vissza, akkor nem fogják bántani, mert félt azért. Gondolom, csak volt ott valami, mert hallottam olyat, hogy talán vizet locsoltak alá, de hát ezt én nem láttam. Én ezt nem mondom, mert én nem láttam. Én együtt dolgoztam az egyik fiatalemberrel a vasútnál, én soha nem kérdeztem tőle, hogy volt-e bántódása vagy nem volt. Úgyhogy én csak azt mondom, amit tudok. Amit hallottam, az olyan, hogy mondani mindent lehet, de olyan, hogy úgy megverték volna, hogy abból testcsonkulás lett volna, vagy talán belehalt volna, ilyesmi nem volt. Nem volt, nálunk nem volt. A másik lágérban meg már semmi ilyesmi nem volt. Ott már annyira szabadon engedtek bennünket, hogy mikor szabadnaposok voltunk, akkor tízes csoportban egy felügyelő mellett kiengedtek bennünket a városba. Megmondták órára, rajta volt a papíron, ennyi órától eddig bemehettünk, ott vásárolhattunk, vagy étkezhattunk, vagy azt az időt úgy töltöttük el a piacon, ahogy akartuk.

K.-né H. V.: – És az első lágérban még nem nagyon volt szabadidejük?

W. M.: – Az első lágerről is csak azt mondhatom, hogy volt filmvetítés hetente 2-szer volt. Volt az oroszoknál a központ, onnan hozták be a mozigépeket, onnan kaptuk a rádióközvetítést. Minden szobában volt egy hangszóró, onnan kaptuk a reggeli szovjet internacionáléval az ébresztőt, napközben az éneket, danolást. Orosz filmeket hoztak, majd egyszer, én pont munkában voltam, egy magyar filmet, a Mágánás Miskát is vetítették, orosz nyelven beszélt, magyar aláírással. Mindnyájan nem láttuk, akik akkor dolgoztak, azoknak megengedték, hogy kimenjenek az orosz kultúrterembe, és ott az oroszokkal együtt nézhették meg. Úgyhogy én is láttam egy magyar filmet abban a lágérban. Eme lágérban megint sűrűn volt, (ott nem volt magyar), de olyan szórakozás volt, hogy már szabadtéri színpadnak lehet mondani, ahol táncmulatságok lehettek, úgyhogy tényleg úgy nézett ki, hogy az oroszok azt mondták, hogy mink nem is akarunk hazajönni, nekünk jobb dolgunk van ott, mint itthon. Ott álltak a szögesdrótnál és nézték, hogy mulat vagy táncol a társaság. Ott jobb lett a koszt, hát nem azt mondom, hogy nem vágytunk haza, mert tényleg már 5 év fele járt, hogy kint voltunk. Nem is gondoltunk, soha nem gondoltam arra, hogy nem kerülök haza. Beteg soha nem voltam, és arra gondoltunk, hogy egyszer miránk is sor kerül. Csak elértük 58 hónap után.

K.-né H. V.: – Hogyan fogadta azt, amikor az édesapját hazaengedték?

W. M.: – Édesapám 1945. októberben, de már a nyár végén se tudott dolgozni. Ízületes lett még az asztmán kívül. Na, akkor felkerült a betegszobára, hát máskülönben nem volt beteg, csak az ízületeivel volt probléma. Csináltak neki egy nagy teknőt, amibe teljes egészében bele tudott feküdni lent a fürdőben, és mikor én szabadnapos voltam, vagy munkából bementem, akkor azt megengedték, ha volt víz, akkor abban megfürdöttem, az jó volt az ízületeknek. Mikor az első betegszállítmányt összeállították, ő is belekerült. Akkorára már olyan jól felerősödött, hogy talán ha akkor nem kerül be a betegszállítmányba, akkor igencsak munkaképes lett volna, na de hát meddig. Örültem, mikor eljött, dacára annak, hogy én ott maradtam. Mégis örömet éreztem, hogy eljött, mert legalább élve hazaért, mert nem biztos, hogy kibírta volna aztán a 2,5 évet.

K.-né H. V.: – Milyen volt az orvosi ellátás? Említette, hogy az édesapja felkerült a betegszobára. Ott kik voltak? Orosz orvosok?

W. M.: – Egy kicsit arról is mondjak? A mezőberényi Sauer Gyula fogtechnikus volt a megbízott orvos. Fogtechnikusi vizsgával milyen végzettsége lehetett, valami csak. Volt Gyuláról két nővér, akik a kórházból kerültek oda. Volt egy mezőberényi nővér, szintén Gyulán dolgozott a kórházban, úgyhogy 3 nővér volt fönt. Meg egy orosz orvos jött ki mindennap. Lényegében a vizitet vagy hát az ellátást ezek a magyarok végezték. Hogy az orosz orvos vizsgálta-e őket, nem, de állítólag ő is csak egy felcser volt, az se volt sokkal jobb... Én magam meggyőződtem róla, mert én meg úgy jártam, hogy fáj a fogam. Már annyira lyukas volt, mindig piszkáltam, aztán csak felmentem, hogy fáj a fo-

gam. Na, nézzem, mondja, kihúzza, de nincs injekció. Rátette a fogót, ahogy rátette, össze is roppant a fogam. Azt mondja, most már ő ennek nem tud csinálni semmit, de ad egy papírt, majd megy az autó be a városba, „Naftarobja” vételezni, és akkor én is vele megyek, és ott a német (fogoly) fogorvos majd kihúzza. Ugye engem is bevettek a városba, akkor letettek, lágeron kívül volt neki egy rendelője. Ott volt szerencsém a német tudásommal, tudtam vele beszélni. Azon csodálkozott, hogy látta, fiatal vagyok, hogy kerültem oda, hát én még nem lehettem katona se. Kérdezte, honnan jöttünk. Mondtam neki, hogy itt vagyunk 5 km-re nők, lányok, fiúk vagy 800-an, aki háború... hát még nem volt vége a háborúnak, mert 6 hónapra lett vége a háborúnak, mikor már kint voltunk. Aztán kihúzta a fogamat. Pedig mondom, próbálkozott vele, mert nem szabadkozott, hogy nem húzza ki, de hát nem sikerült. Azután mondta, hogy most már volt injekciója, beinjekciózta. Addig beszélgettünk, míg az injekciónak a hatása jött, aztán kihúzta, kibányászta, kivette a csonkot aztán. Úgyhogy ez az egy ilyen eset volt, mikor orvos foglalkozott velem. Máskülönbén meg hát annyit, hogy felmentem, édesapámat lehoztam, meg visszavittem. Akkor sem voltam, akkor is kint voltam munkán, mikor hazajött. Nem is tudtunk elköszönni egymástól.

K.-né H. V.: – Tudott róla, hogy megérkezett épségben? Leveleket kaptak otthonról?

W. M.: – Azt is mondom el? Mikor ő hazajött, az volt 1945. októberben, és 1946-ban volt a kitelepítés. Akkor őt, anyámat meg a húgomat meg a rokonságot kitelepítették Németországba. Egyedül apámnak az apja maradt itthon, meg az egyik nővére meg a családja. De annak a családja is kint volt Oroszországban, a vő is meg a fia is, meg a lánya is (már nagynénémnek). De ők hazajöttek a mezőberényi csoporttal. Majd egyszer valaki kapott Mezőberényből egy levelet, mert én nem kaptam addig semmit, akkor így tudtam meg, hogy apám szerencsésen hazaérkezett, de már Németországban vannak. Az egyik nagynéném, mivel bábaasszony volt, bekerült a kórházba, és besszarábiai, akik még a háború előtt Besszarábiából kitelepültek Németországba, egy olyan nővel került a kórházban munkába, aki az orosz nyelvet tudta meg az írást is. Apám, hogy honnan, hogy fejből tudta, vagy leírta a címüket, nem tudom. Akkor ez a nő megírta, ő megírta magyarul a lapot, ez a nő megcímezte. Onnan kaptam Németországból, amit aztán megtudtam, hogy németül lehetett levelezni, mert német cenzúra volt, csak magyar nem, úgyhogy aztán én is elővettem a nagy német tudásomat, úgyhogy németül írtam, és azt mindig Németországban megkapták. Aztán Magyarországról is kaptam egyszer, mert azután csak írtam ide nagynénémnek meg nagyapámnak. A berényiek, mikor hazamentek, akkor a nagynéném írta, ha jövök, egész nyugodtan csak jöjjetek ide őhozzájuk. Ha nem tudok hát kimenni. Mikor aztán mink hazajöttünk, Debrecenbe megérkeztünk, próbálkoztunk, hogy szeretnénk a szülők után menni. Egy napot ott maradtunk, már a többiek el is jöttek, mi maradtunk, hogy majd megyünk Németországba. De akkor azt mondták, hogy nem tudtak egy csoportot összeállítani, ne is számítsunk rá. De ne menjünk, ha nincs hova menni, akkor majd biztosítanak munkát is, meg lakást is.

K.-né H. V.: – Debrecenben?

W. M.: – Nem Debrecenben, hanem majd valamelyik bányavidékre kellett volna menni. Az, hogy biztatva voltam, hogy jöhetek haza Mezőberénybe a rokonokhoz, én aztán nem vártam, hogy még egyszer nekem ők adjanak munkát. Hazajöttem Mezőberénybe, nagynénémnél voltam 2 évig, aztán megnősültem. Aztán építkeztünk, meg két családunk született, egy lányom meg egy fiam. Úgyhogy itt kezdtünk új életet. Azóta itt vagyunk.

K.-né H. V.: – A szüleivel tudott találkozni?

W. M.: – A szüleimmel Magyarországról leveleztem, többször próbálkoztam a látogatással, de mindig visszautasították, úgyhogy majd 1956 után, 1959-ben, mikor már a vasútnál dolgoztam, akkor sikerült, 1959-ben, 15 év után. Csak én magam mentem ki akkor először, kint voltam 6 hétig. Majd aztán a feleségem mehetett ki hozzájuk a két gyerekkel, aztán majd, egészen már nem is tudom, melyik évben, aztán kiengedtek mind a négyönket egy karácsonyra. Egyszer ők is voltak itthon, mikor a gyerekek úrvacsorát vettek, akkor voltak itthon egyszer. Aztán apám 1968-ban meghalt. A húgom

meghalt 16 éves korában, alighogy kimentek, mert már itthon is tüdőbeteg volt, úgyhogy övele már nem találkoztam többet. Én voltam kint ötször is. Így találkoztam még a szülőkkel. Még az özvegy anyám is hazajött vagy háromszor. Ő 1976-ban halt meg 76 évesen, apám meg 68 évesen halt meg, kint lettek eltemetve. Temetésre mindenkor kiengedtek bennünket. Most már fel kellett számolni a sírt, mert 30 évnél tovább nem lehetett. A múlt évben fel lett számolva, úgyhogy most már a sírjuk nincs meg.

K.-né H. V.: – Amikor megtudták, hogy a mezőberényi csoport hazajöhet, hogy tudta meg, hogy nem jöhet velük?

W. M.: – Én akkor is pont lent voltam, dolgoztam a bányában. Jöttem felfele, az egyik berényivel találkoztam még lent a bányában a folyosón, mondja, hogy mennek haza a berényiek, és mink nem voltunk a névsorban. Na de hát nem 2-en, hanem 11-en nem voltak rajta a névsoron. Az én szüleim már akkor ki voltak telepítve, én belenyugodtam, hogy nem volt, aki aláírja a kérvényt. Mert állítólag valaki csinálta, Szabó Árpád, vagy mit tudom én, ott beszéltek róla, én nem tudom.

K.-né H. V.: – Azt kint tudták, hogy Szabó Árpád segítségével jöhettek haza?

W. M.: – Azok már tudták kint, mikor összeállították, vagy már itthon tudták meg, ezt nem tudom. Azt sem tudtam, hogy hova írták a kérvényt, vagy hogy lett a kérvény megírva. De Braun Jósának, aki most is él, annak itthon volt szüleje is, meg a nővére is, mégse tudták ezt a kérvény dolgot. Meg hát ott volt a Gubis Julika meg Berg Adus, meg Hoffmann Ádám, meg hát elsorolhatnám mindet névről is. A végén a másik lágerban is maradtak tán vagy 5-en, úgyhogy vagy 16-an maradtunk a 2 lágerből. A krivojrogiaiak mind egyszerre hazajöttek akkor, amikor a berényiek. Aki élve maradt, mert ott nagyon sokan meghaltak Krivojrogban. Nálunk nem lett volna baj, csak kitört a tejtífusz, és abból 58-an csak meghaltak, de a két lágerban. Nem, összesen a 3 lágerban. Annyi van a sírkövön, 58-an nem tértek vissza. Nálunk, nem tudom pontosan, mennyi volt, de nem sok. Sokan meg kigyógyultak belőle, de volt, aki csak nem gyógyult ki. Magas lázzal járt, meg mit tudom én.

K.-né H. V.: – Ez a 11 vagy 16 ember egy lágerba került az utolsó 2,5 évre?

W. M.: – Nem került, mert azok, akik Sahtiban voltak, ott maradtak 5-en vagy 6-an. A mi lágerünk, ahogy odamentünk 300-an, abból 150 ott maradt, még azok közül is maradt ott Braun Jóska, meg a mi lágerünkben talán 3 vagy 4 maradt abban a lágerban, amoda meg elmentünk 6-an. Két nő, két Mayer fiú, Braun Jóska, Brücher, ...9-en Buharajkába, Donyec-medencébe. A többi ott volt, abban a másik lágerban. Vagy 8, akkor fele körülbelül abban a lágerban. Fele. Úgyhogy mink meg hazajöttünk 1949. októberben, ők meg majd csak novemberben. De volt közülük, mert tőlünk is egy asszony hazajött hamarabb, még 1948-ban, és onnan is tudom, hogy a Hoffmann András bácsi, meg Braun Jóska is, onnan is volt, aki hazajött 1948-ban. Négyen csak 1949-ben jöttek haza.

K.-né H. V.: – Azt tudták, hogy mi szerint választják ki, mert ugye az 1947-es csoport a kérelem alapján. Akik 1948-ban hazajöttek, ők nem voltak már munkaképesek?

W. M.: – Hát akkor megint összeállítottak egy betegszállítmányt, ez a néni rokon volt különben, ez akkor kikerült a kolhozba, szőlőművelésre, és én nem is tudtam, hogy ő még hazajött 48-ban. Hogy milyen erőben volt, nem tudom, mert én nem is tudtam, hogy akkor volt még egy betegszállítás. Már a másik lágerben voltam, mert ott aztán voltak már terhes nők is, akik hazajöttek. Mert ott az élettársi kapcsolat nem volt tiltva, és aki az élettársi kapcsolatot vállalta, volt egy szoba. Már akkor volt vagy 9 gyerek. De azoknak az asszonyoknak, ha nem vállalta a férfi, hogy eltartja őket, akkor dolgozni kellett, tehát akkor váltva jártak dolgozni, másik otthon volt, gondozta a gyerekeket. De ha vállalta a férfi, aki a nő élettársa meg a gyerek apja volt, hogy ellátja a keresetiből, akkor annak már nem kellett dolgozni. Azokból jöttek haza egy páran. Ez az asszony is akkor jött haza 1948-ban. Már itthon tudtam meg, hogy ő korábban jött haza. Én azt se vettem ott észre. Olyanokat vittek ki, akiknek onnan kellett nagy nehéz körülmények között visszajönni Magyarországra, mert a határnál nem akarták elhinni, hogy nem lettek kitelepítve, nem akartak visszajönni. Mert nem volt semmi papírjuk, mert még a papírra sem hitték el, hogy ők Oroszországból kerültek leginkább a lengyel szerelvénybe, oda

tették bele ezeket, egy-egy vagon nem csatoltak le Magyarországon, hanem kikerültek Németországba. Köztük többek között az én feleségemnek a bátyja is. Még Pesten börtönben is volt, Pesten a börtönből még úgy szállították Gyulára a börtönbe. Úgy kellett a szüleinek érte menni, igazolni. Előbb Sopronba kellett menni és igazolni, hogy igenis az ők fiuk. De még nem engedték velük haza, hanem elvitték Pestre, onnan felügyelet alatt elkísérték Gyulára, és akkor majd Gyulára kellett érte menni, és úgy tudott hazajönni. Később ért haza, mint a berényiek. Hamarabb jött el Krivojrogból, mint a nagy csoport. Betegszállítmánnyal jött volna, de hát nem Berénybe hozták, hanem Németországba.

K.-né H. V.: – A berényi csoport, amikor eljött, kikkel volt együtt?

W. M.: – A másik lágerban gyulaiak voltak, ők kb. 30-an, és volt gyomai egy pár. Úgyhogy 150 fős csoportban jobban almáskamarásiak voltak. Hát mind magyar volt lényegében az a 150, aki ott maradt, 150-en odamentünk, hát abban voltunk 6-an berényiek, a többi gyulai volt meg almáskamarási.

K.-né H. V.: – Megmaradt velük a kapcsolat?

W. M.: – A gyulaiakkal egész jól megmaradt a kapcsolat, mert még most is van egy házaspár, már nem Gyulán laknak, hanem Gyálon, még most is minden karácsonyra telefonálnak, pedig a bácsi, a férj már 93 éves, a néni is öregebb nálam, 83 éves. Én kisgyerek voltam köztük, de mindig anyáskodtak. Én nem udvaroltam senkinek, de szerettem a női társaságot, szórakozni csak jártam. Gyulán is van egy asszony, Haász Magdi, akivel mindig találkozok, sokat jön ide, a mi egyházunkhoz is, és mindig találkozunk még többen gyulaiakkal. Almáskamarásiakról nem tudok senkiről, mert valahogy aztán csak kikeveredtek, kikerültek Németországba. Ráadásul majdnem úgy nézett ki, hogy azt az egész községet kitelepítették. Hogy aztán teljesen betelepült, új lakosság lett, úgyhogy azok majdnem mind kikerültek. Volt egy fiatalember, akivel együtt dolgoztam, Gyomára nősült, a feleségem rokonságába, vele tartottuk a kapcsolatot. Ő is meghalt, a felesége is. Egyedül a lányával tartjuk a kapcsolatot Gyomán. A fia Füreden volt szívorvos, most már Münchenbe került, úgyhogy most már kint él Németországban. Másokkal meg nem tartjuk már a kapcsolatot, nem tudjuk, hogy hol vannak.

K.-né H. V.: – A visszaút körülményei hasonlóak voltak, mint odafele?

W. M.: – Ugyanúgy marhavagonban voltunk, de ott már nem volt tiltva, hogy nők és férfiak együtt. Nyitva voltak a vagonajtók, úgyhogy ha állt a vonat, kiszállhattunk, ha még tovább állt, akkor széjjelnézhettünk. Többek között egyszer, leszálltunk, és akkor közel volt a község, és templomba is bementünk. Az elekiek katolikusok voltak, hányták a keresztet. Én is velük mentem.

K.-né H. V.: – A lágerban volt lehetőség a vallásgyakorlásra?

W. M.: – Ott nem foglalkoztunk vele. A karácsonyra igyekeztek az asszonyok valami gallyat feldíszíteni. Amúgy én vallással nem foglalkoztam. Még talán a katolikusok sem annyira, de mink, evangélikus férfiak ott nagyon a vallással nem foglalkoztunk. Idehaza sem nagyon, de ott meg pláne. Nem voltam vallásgyűlölő, a katolikusok jobban tartották a vallást is, meg vetették a keresztet. Mink hát ugye, a mi vallásunkban ilyet nem tanultunk.

K.-né H. V.: – Milyen állapotban jött haza?

W. M.: – Mondjam azt, én nem akarom megcáfolni azokat, akik a könyvben szomorúságot, fájdalmat, betegséget meg mit tudom én mit, leírtak. Mert én is ott voltam, és soknak láttam. De olyan embert, aki annyira legyengült, vagy halottat az 5 év alatt nem láttam. Mint ahogy mondom is, én egészséges voltam végig. Na, itt igazolja (a kép). Ezt a ruhát még Novosahtiban így készen vettem. Ott készült. Na, ez volt egy olyan kép, mikor kiengedtek mán a másik lágerban. Kimentünk a városba, egy csoport, ők munkatársak voltak. Hát itt is férfiak, én vagyok egyedül, ez meg felettem aludt, szobatársam volt. Ez a húga, és ez a rokon, aki nekem mosott. Na, és többek között ő, hát mondjuk, hogy baleset érte, de saját hibájából. A másik lágerban nem lifttel jártunk fel, ott 300 m-t kellett, de gyalog kellett létrán lemenni. Ő a liftnél dolgozott, ahol a szenet szállították föl, hát ők maguknak meg volt beszélve fent, hogy a felvonóval, mikor már a műszak végén beülnek, mert nem csille volt, hanem mint a szüretelő puttony. 30 fokban ment a sínen felfele, és 10 mázsa szén fért bele, bele tudtak

ülni. Nem tudom, hányan beleültek, ő meg rácsimpaszkodott, hát arról nem esett volna le, de valami ácsolás eltört, és az ácsolás őt lesodorta, és visszaesett. Ez az egy volt, aki ama lágerben balesetben meghalt. Egy almáskamarási kislány volt, szép kislány volt, kis szőke hajú kislány.

K.-né H. V.: – Más balesetről tud?

W. M.: – Abban a lágerben nem. Emide tudok egyet, a pala nyomta agyon, egy ókerti bácsi volt, szomszédunk. De állítólag őt hibáztatták, mert nem fért a lapáttal az oszlopoktól, kiverte az oszlopot, és lejött a pala. Na, ez a kép pediglen akkor készült, már abban a lágerben. Ott is, mint mondtam, voltak szabók, de itt már ők maguk, számoltak el a munkával, mert csak használták a villanyt, a varrógépet, de a munkájukból éltek. De vállalhattak, hát ott is vállalhattak nekünk is ruhát foldozni. Ezt a ruhát én magam csináltattam, ők az anyagot vették. Akkor már a jóvátételben voltak csehszlovák cipők, hát itt még olyan cipőm van, hogy a munkába is ilyen volt. De ez ilyen fényes volt, úgyhogy ezt direkt úgy vettem, hogy nem munkára, ezt a ruhát. Itt pedig már rendes öltönyt csináltattam, cipőt csináltattam. Na, akkor még mondjam azt, hogy amikor jöttünk hazafele, akkor tudtuk meg, hogy nekünk minden évben járt volna egy hónap fizetett szabadság, minden évben egy hónap. Na de Novosahtiban erről nem is beszéltek. Mikor átadtak bennünket a másik lágernak, deficittel adtak át, így mondták. És itt pediglen, hogy ott töltöttünk két és fél évet, hát a félévre nem adtak, de a két évre megadták minden hónapra a szabadságot. Tehát két hónapnak az összegét, úgyhogy kaptam 2000 rubelt akkor végkielégítésbe. Mikor bejöttünk a testvérlágerbe, Sahtiba, ott lettünk bevagonírozva, ott kimentünk a piacra, hát azt mondták, hogy pénzt ne hozzunk haza, nem szabad, hát mindenki költse el. Négyen kimentünk a piacra, és ott télikabátot, pufajkaöltönyt, sapkát, bakancsot, zoknit bevásárolt mindegyikünk, és ott csináltattuk ezt a képet. Mikor én Mezőberényben leszálltam az állomásnál egyedül, akkor én nem hordágyat kértem, hanem hordárt. Nem azért mondom, mert mikor én valakinek elmondtam, akkor azt mondta, hogy nem is ott voltam. Nem akarom megcáfolni, amit ott leírtak, az igaz, de hát én tudom bizonyítani, és nem azért, mert én különleges ember voltam, hanem olyan szerencsés. Valóban olyan brigádban tudtam dolgozni, akik hát dolgoztunk, és meg is fizették. Na, még ezt a ruhát Novosahtiban vettem, ez már '47-ben volt, már akkor az itthoni ruha lement rólam. Akkor a kázinban meg lehetett venni, de ez nem szövet volt, hanem hasonló, mint a munkaruha, de valami finomabb anyag, ezt pénzért kellett megvenni. Ezt meg már '49-ben, akkor a szabók az anyagot ők vették, és almási szabók varrták meg. Itten már jóvátételben akkor jött a budapesti disznósír, jött a Stéberl-kolbász, jött a csehszlovák cipő, matracokat kaptunk. Ezt meg akkor csináltattam. Itt meg abban a lágerben, tízes csoportban vagy kisebb csoportban, mikor szabadnaposok voltunk, akkor kiengedtek bennünket egy megbízással. Megvolt, hogy mettől meddig lehetünk kint, és akkor kimentünk a városba, és ott csináltattuk. Kint lehetünk 5-6 órahosszat. Akkor a csomaggal is úgy volt, hogy egy ládát kellett csináltatni, nem szabadott batyut hozni, már nekünk kultúráltnak kellett jönni. Egyedül az ágyneműt nem tudtuk ládában hozni. Úgyhogy mikor megérkeztem Mezőberénybe, az egyik rokonom, Lédig Zsuzsi szállt le, de az Ókertbe én mentem a vágány mellett, hát a rakodóig tudtam a két cuccomat elvinni. Ott volt a Gulyás Endre bácsi két tehénnel, kocsival. Mondom: Endre bácsi, – ismertük egymást –, nem rakhatnám fel? Akkor elvitt a sorompón keresztül Schmidt Péter bácsihoz, odáig elvitt a Szarvasi úton. Oda a nagybátyámhoz betettem, aztán gyalog mentem az Ókertbe a rokonsághoz.

K.-né H. V.: – A hazaérkezésükről nem értesítettek senkit? Várta valaki a vasútnál?

W. M.: – Ha én is hazajöttem volna első nap, amikor a többiek. Aztán mink, mikor visszamaradtunk, mi úgy maradtunk, hogy majd megyünk, mint mondtam is, Németországba. Akkor kaptam volt az 58 hónapra kárpótlási jegyet, amit úgy használtam fel, hogy földet vettem rajta. Azon akkor vettem hét hektár földet. Akkor a szülőknek az itthon maradt vagyona után a földre meg a házra kaptam 130 000 Ft kárpótlási jegyet, ott meg kaptam volt az 58.000 Ft kárpótlási jegyet. Úgyhogy mást nem kaptam. Meg hát beszámít a nyugdíjba az öt év. Úgyhogy 49 év munkaviszonnal mentem nyugdíjba 56 éves koromban, a vasúttól karkedvezményel. Az újabb rendelkezésre 2001-ben jött

egy rendelkezés, hogy aki 3 és 5 év között távol volt, arra kaptunk még pótlólag minden hónapban 20.000 Ft-ot. Meg a nyugdíjba be van számolva, akkor beszámoltak 1.500 Ft-ot, még mikor nem volt ez a kárpótlás, és az mindig halmozódott. Úgyhogy most már az is olyan 13.000 Ft, 33.000 Ft van az oroszországi kárpótlásra. Ezt minden hónapban kapom.

K.-né H. V.: – Részt vesz-e lakhelye nemzetiségi életében?

W. M.: – Abban az időben én nem értem rá. Most meg már úgy vagyok vele, hogy hát ilyen korosan. Mindenütt ott vagyok, ahun kell, nem zárkózok el semmitől, de úgy már nem veszek részt. Ide is eljövök az egyházhoz, voltam már itt a kisebbségnél is, mikor ilyen rendezvény volt. De tagként nem veszek részt sehol.

Köszönöm szépen!

Köhler Julia: Találkozó!

Ez a szó a gyülekezetben 69 éve egy bizonyos csoport tagjainak együtt töltött napját jelzi. Józan, emberi számítás szerint rövidesen már csak emlegetni fogjuk mi, akik az elhurcolás élményét velük éltük át. Reméljük, hogy a jövő történelmében is emlékezni fognak a következő generáció tagjai ezekre a találkozásokra.

Nekem is kimaradt az életemből az élmény, de a lassan hetven év találkozási igazi élményt jelentettek. Nehéz, de az évtizedek élménye mindig örömmel töltött el.

Hogyan is kezdődött? Ki bízta rám ezt a feladatot? Meggyőződésem, hogy a Gondviselő, az események és a szüleim együtt érző szeretete vetette el a magot azon a hideg téli éjszakán, amikor édesapám 45 éves öccse a községi gyűjtőhelyre szállító a tanyasi kocsiról leszállva elbúcsúzott tőlünk. A búcsúzás rövid volt, mert sürgették a nagybátyámat.

Távozásuk után a szüleim hosszas beszélgetésbe kezdtek. Ismerték a kortársaikat, és tudták, melyik családból hány fiataalt visznek el idegen országba. A sötét kis tanyasi szobában nem láttam szüleim könnyező szemét, de a hangjukból éreztem fájdalmukat kortársaik gyermekeiért. Egy ideig nem szóltam bele a beszélgetésükbe, de a sok ismerős neve hallatán csak megszólaltam: „Most örültök, hogy ilyen kicsi vagytok!?” Elhallgattak. Magukban bizonyára hálát adtak a Teremtőnek, hogy későn kaptak, és nem kerültem az elhurcolandók közé! Ők pedig már túl voltak a korhatáron. Nem is emlegették máskor, hogy milyen jó lenne, ha már nagyobb lennének. Bárkivel beszélgettek az elhurcoltakról, mindig megjegyezték, hogy milyen jó, hogy ilyen későn születtem.

Nagybátyámat 1946 őszén engedték haza a kora miatt, és gyerekkori balesete miatt nem tudta a beteg karjával a bányamunkát végezni. 1947. júliusban elterjedt a híre, hogy a hajdani polgári iskola igazgatója, aki abban az időben „földművelésügyi miniszterként” szót emelt a berényi elhurcoltakért, elérte célját, egykori tanítványai, sok régi kedves ismerőseinek a gyermekei nagyrészt hazatérhettek a fogságból.

1947 nyarán már nem laktunk a tanyán, szüleim koruk és betegségük miatt a községbe költöztek. Már csak a 80 éves apai nagymamám élt, nekem folytatni kellett az általános iskolát, mindez sürgette a hazaköltözést.

A hazatérők fogadására a vasútállomásra nem tudtunk kimenni hajnalban, de a reggeli istentiszteletre édesanyámmal elmentünk. Sokakat ismertem, hiszen a nálamnál nagyobb lányok különösen kedvesek voltak mindig hozzám, a kis „elkéssethez”. Őszintén, alig ismertem meg a lesóványodott, rövid hajú, különös „szagot” árasztó kedves nagylányokat. Még most is érzem a bányászlámpa árasztotta szagot, ha rájuk gondolok. Sokáig beszélgetek Édesanyámmal a „lányok és az anyukáik”. A viszontlátás öröme feledhetetlen maradt. Végül elindultunk a Gyomai út felé, és még onnan is integettünk a Luther utca felé távozóknak. A templomkerítés végén megálltunk, és anyukám a két vállamra tette a két kezét, és az ismert határozott hangján így szólt hozzám: „Ezt a napot ünnepeled meg, amíg élsz!” Sok nevelő mondata megmaradt az emlékezetemben, de ez a legfontosabbak egyike! Ezért ünnepelem ezt a napot. Ezért köteleztem el magam, hogy másokat is emlékeztessen erre a napra.

Nyolc év telt el, amíg csak olyan „külsősként” ünnepelem. 1955-ben már egyházi alkalmazottként kötelességemmé vált az oltár áthúzása a legszebb terítővel, díszítése a legszebb, általam gondozott templomkerti virágokkal. A parókia kapuján belül dolgozók és tisztségviselők egyaránt mindig a legnagyobb gonddal készültünk erre az ünnepre. 1955-ben Szentháromság ünnepe utáni 9. vasárnapon három eseményre emlékeztünk: egyházközségünk megalakulásának és az első lelkész, Rudolf

Walter beiktatásának 110-ik évfordulójára, a szolgálatban álló lelkész mezőberényi szolgálatának 10 évére és a nyomorúságból hazatérők ünnepére. A hálaadó gyülekezet megtöltötte a templomunkat a délelőtti istentiszteleten és az esti egyházközségi ünnepi közgyűlésen is.

Az 1956-os események, a lelkész felfüggesztése megviselte az egész gyülekezetet. Az egyházi bírósági vádiratban a lelkésznek felróták, hogy az elhurcoltak hazatérésének napját gyülekezeti ünnepé emelte. Az 1956-ban bekövetkezett politikai események változásával az előző időkben elítélendőnek tartott dolgok elvesztették jelentőségüket, és 1957-től újra ünnepelhettünk. Ezekben az években kezdődött meg a gyülekezet, különösen a fiatalok szétszóródása. A községünkön kívül jobb körülmények között rendezhették be az életüket, képességeiket hasznosíthatták. Elveszített anyagi javaik helyett az új körülmények pótolták a megélhetés biztonságát. A hazatértek nem felejtették el szabadulásuk napját, csak a kapcsolatok megszakadása, a szülők elvesztése, új családi kötődéseik miatt ritkultak a hazlátogatások. A találkozás, az együtt ünneplés, ha nem is mindig azokkal, és ha nem is ugyanazon időpontban, de megmaradt.

Egyházközségi alkalmaztatásom megszűnése után én is számon tartottam ezt a napot. Még vidékről is hazajöttem ünnepelni. Lelkészünk hirtelen halála után az új szolgátevők nem érezték át ünnepünk jelentőségét, és még érezték a múlt elhatárolódásra való nyomását is, így még többek kérésére sem ápolták ennek az eseménynek a sokak számára fontos jelentőségét. Igaz az a tapasztalat, hogy a kor előrehaladtával az ember átértékeli ifjúsága eseményeit is. 1986 évtől a lelkészünk betegsége miatt rendszeresen helyettesítettem teológiai tanulmányaim elvégzése után a gyülekezetben, és a hazatérés 40 éves évfordulója közeledtével, több alkalommal beszélgettünk arról, hogy ezt meg kellene ünnepelni. A negyven év alatt már sokan elhunytak, sokan vidéken és a fővárosban telepedtek le. Szűcs Istvánné Homoki Zsuzsa felajánlotta a segítségét és az itthon élők összegyűjtését vállalta egy vasárnap délutánra. A megbeszélte időpontban nők és férfiak is összegyűltek, és mindenki ígéretet tett csoporttársai nevének összeírására, a címetek pedig az ismerősöktől szereztek be. Közel háromszáz levelet küldtünk szét az ország és a világ minden tájára. Érkeztek a válaszok, de jöttek vissza célt nem ért levelek is. Istentiszteletre hívtuk a sorstársakat, és terveink szerint ebédelni szerettünk volna együtt a Szállóban. Az egyik sorstárs azonban aggódott a rendezvény miatt, és felkereste az egyik illetékesnek gondolt hivatalt. A hivatal vezetője megnyugtatta, hogy nincs közük egy csoport rendezvényéhez. Gyermekkorától kezdve személyes ismerősöm lévén, engem is felkeresett, és megmondta, hogy mindenki úgy tesz, amint azt jónak látja. Nincs a rendezvénynek hivatalos szervezője, nem is fognak ezért senkit felelősségre vonni. Engem nagyon meglepett, hogy az ünneplésre jogosultak egyike ilyen buzgó volt! A csoport, ugyancsak Szűcsné javaslatára úgy döntött, hogy nem rendezünk ebédet, hanem megoldjuk a magunk munkájával: virslit főzünk itt az udvaron és süteményeket sütünk előre. Nagy meglepetést okozott a tele templom. Az igehirdetés szolgálatára felkértem a többiek megbízásával egyik csoporttársuk, Radnóti Ilonka lelkész férjét, Brebovszky Gyula tápiószentmártoni evangélikus lelkészt, aki örömmel vállalta a szolgálatot.

Már a megbetegedett lelkészt kérte az egyik sorstárs, hogy kérjen lehetőséget a püspök úrtól egy emlékező márványtábla falra szerelésére. Válasza ennyi volt: „Kell ezt nekem tudni?” A felszerelendő márványtábla valamikor a család asztalának a lapja volt, Braunné Dani Zsuzsanna ezt áldozta fel erre a célra. Kőfaragó sorstársunk, Schäffer Mihály, József testvérével a következő szöveget faragta bele:

„Életem ideje kezedben van” Zsolt. 31,16

1941–1945.

1945–1949.

AZOK EMLÉKÉRE, AKIKET HIÁBA VÁRTUNK VISSZA

I. ker. Evangélikus Egyházközség

1987.

Az emléktáblát elhelyezték, és a hazatérés 40. évfordulóján a vendéglelkész és az esperes megállította. A szervezetlen meghívások ellenére az istentisztelet után több mint háromszázan hemzsegtek az udvaron, örömmel köszöntve egymást és bemutatva a családjukat! A szerény megvendéglést szí-

vesen készítette mindenki, aki csak tehette, és örömmel fogadták a többiek. Az esti órákig volt együtt a hazatérők csapata. A Gyuláról elhurcoltak közül is többeket meghívtak a rabságban velük szenvedőket, akik örömmel fogadták a meghívást. Ekkor kezdődött a közös ünneplés.

Nekem is nagy örömet okozott a megjelentek sokasága, és elmondtam, hogy névsorunk nem lévén, emlékezet alapján küldtük a meghívásokat, ezért kérjük, hogy minden jelenlévő a körbeadott ívre írja fel nevét és címét, hogy könnyebben értesíthessük a következő évben. Gáspár Mária, ismert nevén Braun Maca, odajött hozzám és közölte, hogy neki van egy névsora, amit még az elhurcoláskor a községi szolgálatot végző nagyapja hagyott rá. A községházán készülő kimutatást legépelő kislány kérte a közgyámként szolgálatot végző Braun-Gáspár bácsi, hogy egy példánnyal több papírt tegyen az írógéphez, és az utolsó példányt adja neki. A gépíró kislány teljesítette a kérését, és így jutott a köztisztviselőben álló közgyám a névsorhoz. A gépelt oldalakat mindig egyenként elrejtette a csizmája szárába, és kedves elhurcolt unokája még negyven év után, többszörös költözés, hányattatás után is megőrizte, és nagy titokban rövidesen el is juttatta hozzám. Legyen áldott az emlékük mindhármuknak! A gépíró nevét is megőrkítem, hiszen őt is eltemettem már évekkkel ezelőtt. Gyermekeimről ismertem és szerettem: Udvardi /Hoffmann/ Mária volt, aki viselte tettének terhét 40 éven át, titokban. Életének hátralévő részében pedig örülhetett tettének! Teremtője és Gondviselője pedig megáldotta: két hónappal volt fiatalabb, mint az elhurcolásra kötelezettek. A 40 éves találkozáson kaptam ezt a nagy jelentőségű névsort, melyet még sokszor felhasználhattam a benne szereplők javára! A neveket is át kellett javítani, hiszen a családok közben megváltoztatták a nevüket, ahogy akkor mondták: „magyarosítottak”. Kedvesen írta az egyik „bányászleány” a versében: „Amikor elvittek, Tél /Winter/ voltam, és „Virág”-ként tértem haza.” Az elhurcoltak lakáscíme is többször változott. A leányok férjhez mentek, új nevet vettek fel. Volt javítanivaló! Megint segítségemre volt egy ügyes gépíró leány a szomszédban, Baginé Nagy Terike. Harminc éven át javígtattam a neveket, címeiket, és örömmel küldtem szét a hívóleveleket, csak sajnos ennyi év alatt huszonkilencre apadt a még élők száma.

A találkozókra mindig megemlékeztünk az elhunytakról, a betegekéről, az üdvözlőket küldőkről.

Csávás István fényképész lelkesen, hívás nélkül jött kedves ismerőseit megőrkíteni egy-egy csoportként. Az első időkben csak a fényképeket küldtem el azoknak, akik itt lehettek, majd már beszámolót is írtam az eseményről, az elhangzottakról. A Braun -Gáspár család által megőrzött névsornak még hét év múlva volt nagy jelentősége. 1994-ben megkezdődött az elhurcoltak kárpótlása, nyugdíjra jogosító éveik számát is megemelték a nyomorúságban töltött idővel. Minden elhurcoltnak formanyomtatványon kellett adatokat közölni a Nyugdíjfolyósító Igazgatósággal. Úgy döntöttünk, hogy együtt nyújtjuk be a kérelmeket. Közöltük, hogy a mezőberényiek teljes névsora rendelkezésünkre áll. Dr. Tütös Sándor személyesen keresett fel, hogy meggyőződjön névsorunk eredetiségéről. Sajnos 1945. január 8-án ezt a példányt nem hitelesítette a bizottság, de a hivatalvezető nem kételkedett valódiságában. Nekem ebben az időben éppen a nyugdíjazással kapcsolatos „jutalom üdülésre” lehetett elutazni Hajdúszoboszlóra, nem tudtam itthon intézkedni. Hazatérésem után kezdtük az űrlapokat kitölteni. Mindenkiel személyes kapcsolatba kerültem ekkor. A sok együtt töltött idő alatt jutottam arra a gondolatra, hogy ezt a sok-sok nehéz fiatal évet nem szabad elfelejteni: le kellene írni személyesen mindenki nyomorúságát, hogy ha a gyermekeik, unokáik kézbe veszik a rémtörténetet, tudjanak tisztelettel gondolni azokra, akik ilyen nehéz éveket éltek át méltatlanul idegen országban. Sajnos a végleges kárpótlás nehezen rendeződött, és nem pótolta a sok nyomorúságot, mégis úgy érezték, hogy végre „emberszámba” veszik a sok nyomorúságot szenvedetteket.

A meghurcoltak élményeit a hazatérés 60-ik évfordulójára készíthettem el, 2007-ben jelent meg két kötetben.

1993. nyarán felvetődött a találkozó alkalmából, hogy azoknak a nevét, akik a rabságban vesztették életüket, meg kellene örökíteni. Pereiné Nigrinyi Erzsike vetette ezt a gondolatot fel, és Schäfer Mihály bekapcsolódott a kivitelezésbe. Évek múlva még nyolc névvel egy harmadik emléktáblát is elhelyeztünk.

Húsz év után az alkalom még rendszeres, az emlékezők létszáma egyre fogy. Az évenkénti találkozás alkalmával harangszó mellett együtt helyezük el a megemlékezés virágait a 61³⁰⁰ idegen földön elhunyt sorstársra emlékeztető névsornál.

Az elhurcoltak minden évben a hazatérést ünnepezték. Egy alkalommal, 1995-ben január 6-án, az elhurcolás napján is megtöltötték a hideg téli napon templomunkat. Az 50. évfordulóra a templomban elhelyeztük azt az asztalt, melyet őseink ravatalként használtak, hiszen egy évszázadon át mindenkit a templomból vittek nyugóhelyére. Az asztalon egy terítőre minden elhurcolt nevét egy kis kartonlapra felírva rögzítettük – az elhunytakét fekete betűkkel, az élőkét zölddel. Az elhunytak családtagjait is értesítettük, és arra kértük őket, helyezzenek egy szál égő gyertyát a fekete betűs lapocskára. Az ünnepi istentisztelet után meleg teával, süteménnyel várták a gyülekezet asszonyai a résztvevőket.

2004-ben volt még egy emlékezetes ünneplés a találkozón. Ekkor került felavatásra templomunk kertjében a „Bányászlámpa”. A sorstársak és egyháztagjaink adományaiból állítottuk fel az ártatlanul elhurcoltak emlékét hirdető emlékművet. Az emlékmű felavatását a 2004 évi találkozó alkalmával tartottuk meg. Ezen az ünnepi alkalmon a megemlékezést Dr. Erdész Ádám, a Megyei Levéltár vezetője, egyházközségünk szülötte tartotta meg. (A megemlékezés az „Album”c. könyvünk II. kötetében került megörökítésre).

Az utóbbi 12 évben az emlékműhöz is letesszük az emlékezés virágait a hazatérés napján, gyakran hazalátogatók is bemennek a templomkertbe egy csendes fejhajtásra, imádságra az elődeikre emlékezve.

„Hatalmasan cselekedett velünk az Úr!”. A hazatérés napján a 126. zsoltár került felolvasásra a reggeli istentiszteleten. Ez a zsoltár minden találkozón elhangzott, 2013-ig az egyik sorstárs, Herzberger Tibor ny. tanár olvasta fel.

A találkozók eseményeinek leírása közben nekem is gyakran eszembe jut: Meddig találkozunk még? Olyan nehéz évek után Urunk kegyelme őrzött eddig. Ebben az évben a hazatérés 69. évfordulóját még 29 sorstárs ünnepelheti meg. Hányan lesznek együtt? Még azokból is ünnepelhet az egyik hazatér leány, kinek a nyomorúsága 5 évvel tovább tartott, ő még csak a 64.évfordulót tartja számon.

A következő megemlékezés a 70-ik lesz. Ha Gondviselő Atyám megengedi, még arra is örömmel küldöm szét a leveleket az országunk minden tájára.

Reméljük, hogy az utánunk következő nemzedék nem felejt el elődei szenvedéseit, akikkel hatalmasan cselekedett az Úr.

Köhler Júlia

Jegyzetek:

- 288 Kisari Miklósné adatai
- 289 Körösi M. 2005. 18. o.: 1802. május 19. esperességi közgyűlés határozta el az iskolaalapítást
- 290 szászok
- 291 Nye harasó (fon.): nem jó, harasó: jó
- 292 Szibír (fon.): Szibéria
- 293 sztoj! (fon.): állj!
- 294 mohorka (fon.): dohány
- 295 bárisnya (fon.): nő
- 296 nacsalnyik (fon.): főnök, vezető
- 297 magazinbúl (fon.): bolt, itt raktár inkább
- 298 szkoro domoj (fon.): hamar, nemsokára haza (fogtok menni)
- 299 szpasziba (fon.): köszönöm
- 300 Köhler Julia újabb adatai

Összegzés

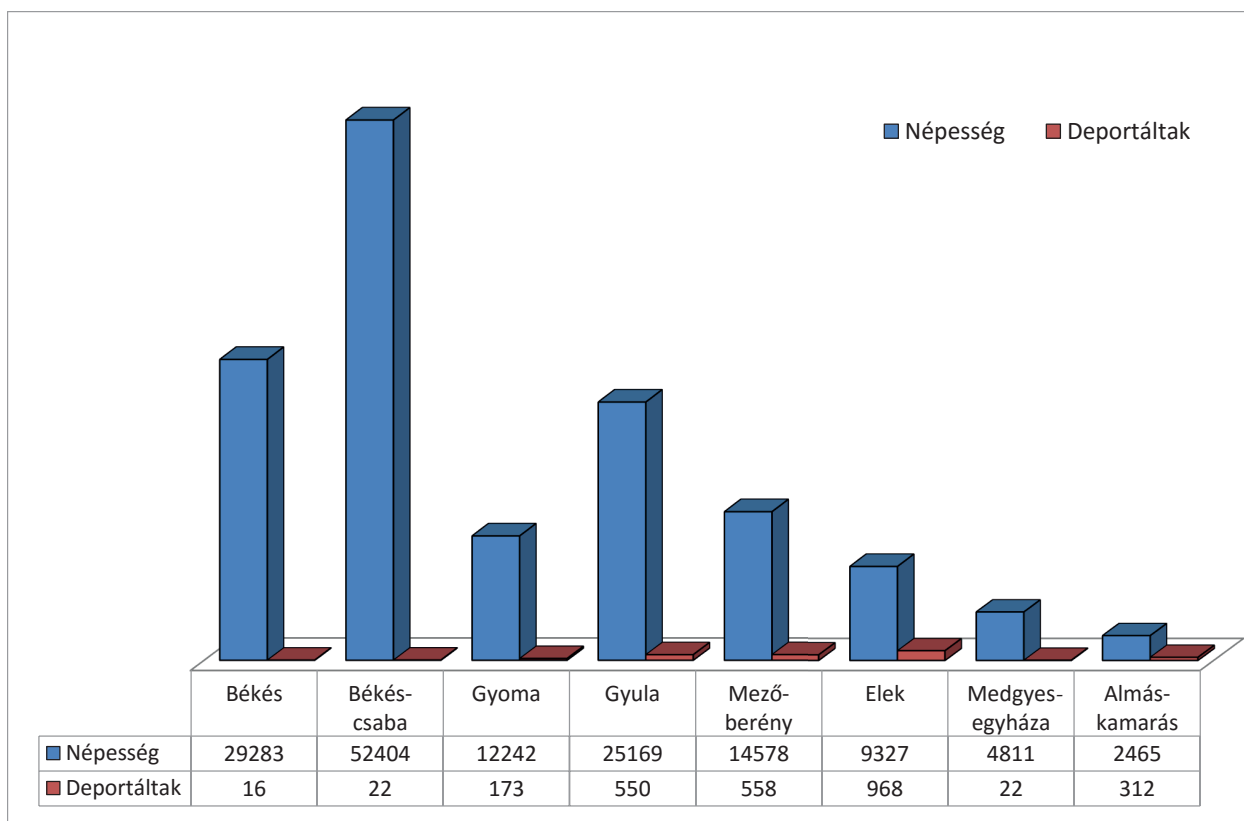
(GYŐRI ERIKA–KÖRÖSI MIHÁLY)

Embereket statisztikai adatként kezelni, mégha csak számadatokról is van szó, talán nem éppen etikus dolog, különösen nem, ha olyanokról van szó, akik megjárták a „málenkij robot” minden poklát. Most mégis megpróbálkozunk a lehetetlennel: a szenvedések grafikonokon, diagrammokon keresztül való bemutatásával. A feladatot nehezíti, hogy a különböző helyről származó számadatok más-más szempontok szerint készültek, összehasonlításuk igen nehéz. Mégis a korábban elmondottak összegzéseként talán ez a legáttekinthetőbb megoldás.

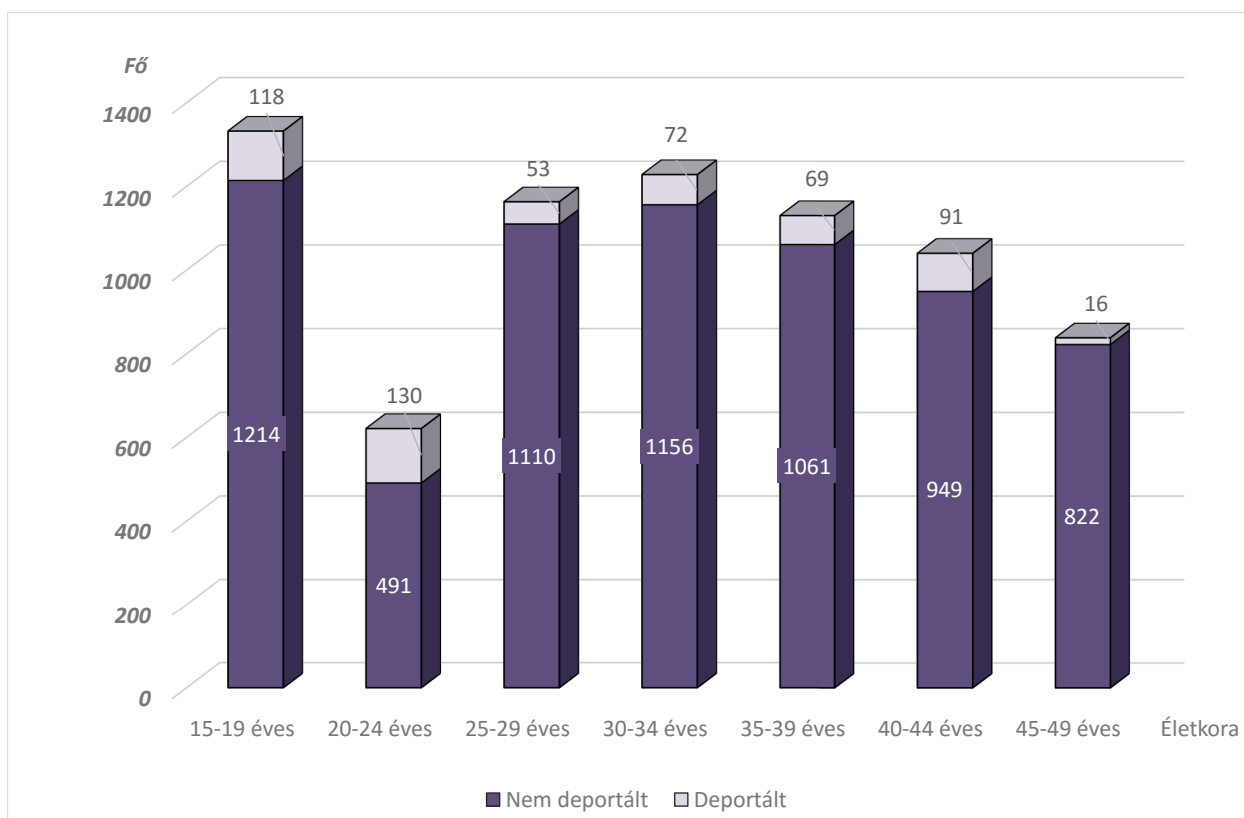
A mezőberényi deportáltakról több kimutatás és adat is rendelkezésre áll. Az evangélikus egyháztól származó jegyzéken 519 név szerepel, egy másik jegyzéken már 555 név áll. A jegyzék megdöbentő adata: az 555-ből 194-en voltak tagjai a hűségmozgalomnak! Köztük volt Monostori (Maász) Márton, a mozgalom helyi szervezője is. A 3. jegyzéken 509 nevet látunk²⁶⁹ a következő csoportosításban: német nemzetiségűnek vallotta magát 121; német származású, de jobboldali szervezetben, Volksbundban nem vett részt 319; csak apai ágon német 36, csak anyai ágon 18; nem német származású 15 (!) – az utóbbiak közt volt német családfő által örökbefogadott gyerek, házastársát önként követő férj vagy feleség. Köhler Júlia – aki a berényi volt deportáltak kártérítési ügyében járt el odaadó szorgalommal és szolgálatkészséggel – 559 deportáltról tud. Van forrás, melyszerint – ezt Köhler Júlia adatai is erősítik – ebből 53-an nem érték el a kihirdetett korhatárt, ill. már túl voltak azon 1945 januárjában.²⁷⁰ Az OPSKK könyvtárába szállított dokumentumok közül számos olyan került elő, amely közvetlenül a deportálást megelőzően 1944 decemberének végén, 1945 januárjának legelején készíthetett írógéppel vagy éppen kézírással. Sajnos általában dátumozás nélküli jegyzékekről, jegyzetekről van szó, melyeken a kézzel írt feljegyzés, kihúzás, különböző jelelés utal arra, hogy készítői még változtattak, módosítottak azok tartalmán. Ezek a utalnak arra, hogy készítőik, feltehetően községházán dolgozó, vagy a hivatal által megbízott emberek voltak, akik így vagy úgy igyekeztek a különböző elvárásoknak megfelelni.

Ha röviden akarjuk elkészíteni a számvetést – Köhler Júlia adatait elfogadva – a következő szomorú tájékoztatást adhatjuk a mezőberényi „málenkij robotot” elszennvedettekről. Deportáltak: 559 főt, hazatért Sahtiból 156 fő, Novosahtiból 270 fő, Krivojrogból 110 fő. Elhúnyt 53 fő. A hazatérés időrendjében: 1945-ben 16 fő, 1946-ban 22 fő, 1947-ben 446 fő, 1949-ben 22 fő érkezett haza.

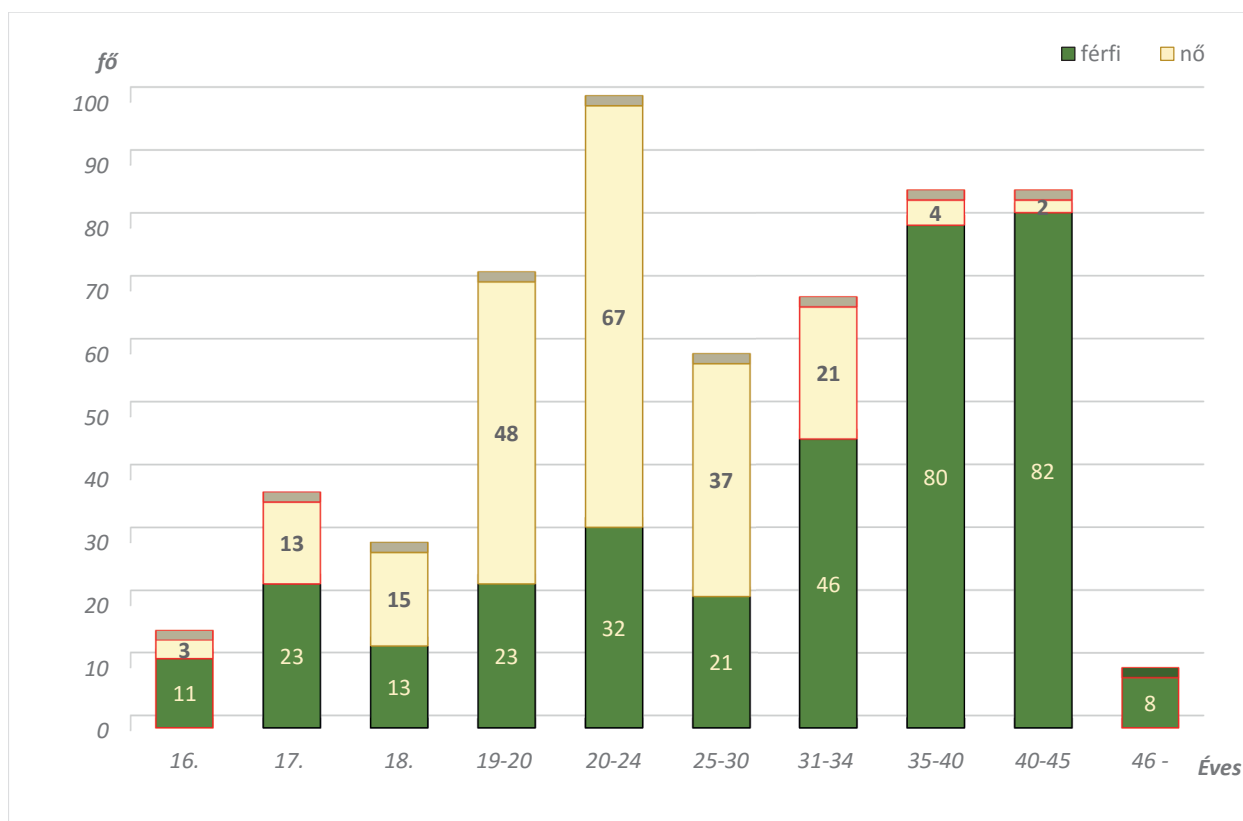
A Fegyverszüneti Ellenőrző Bizottság 1945. évi március 18-án kelt 26. számú rendeletére a szovjet katonaság által elszállított magyar állampolgárokról települési névsorok készültek. Mezőberényben is elkészült a lista, mely számos adatot tartalmaz pl. életkorra, családi állapotra, vagyoni helyzetre, pártállásra stb-re vonatkozóan. A következőkben bemutatásra kerülő ábrákhoz, diagrammokhoz ez szolgáltatta az alapot, természetesen más forrásokkal együtt, melyeket jelöltünk. Gyakran nem álltak rendelkezésre mindenoldalúan az adatok, hiányoztak az összehasonlító források, mégis úgy gondoltuk, hogy szükséges ilyen nézőpontból is bemutatni a deportálást és annak következményeit, hisz így gyakran szemléletesebben tudunk bemutatni egy-egy szomorú tényt, vagy annak következményét.

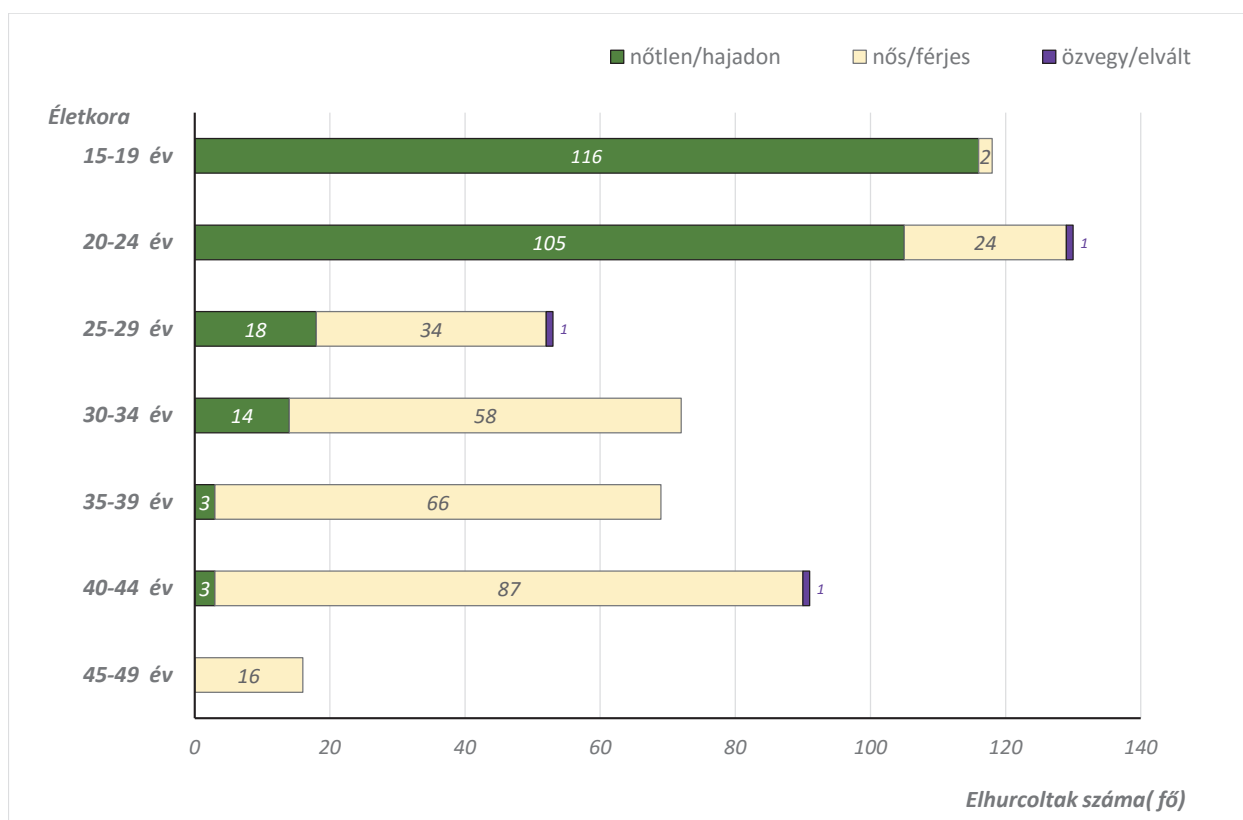
3. ábra. Békés megye deportálással érintett településeinek népessége és azon belül a „málenkij robotra” elhurcoltak száma²⁷³ (fő)

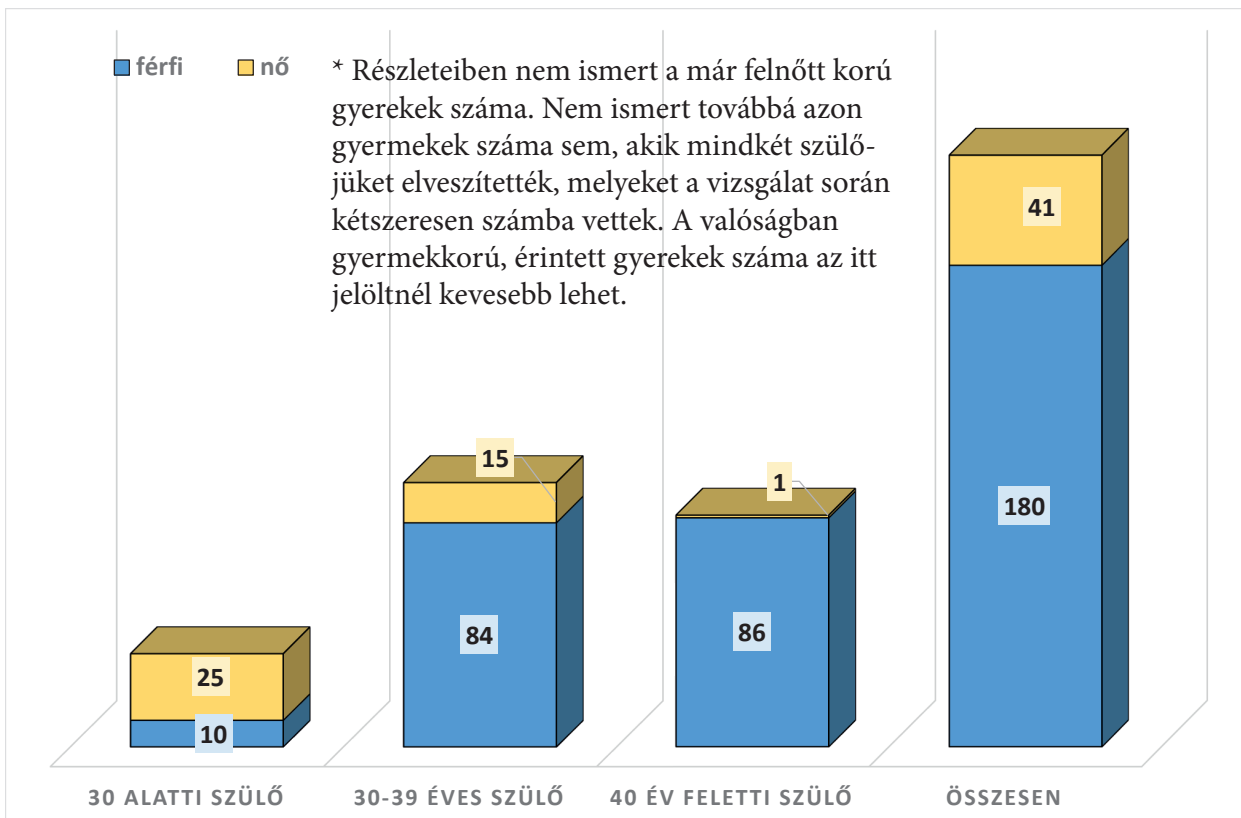
4. ábra. Mezőberény 15–49 éves népessége (7352 fő) és azon belül az elhurcolt személyek száma²⁷⁴ (549 fő)

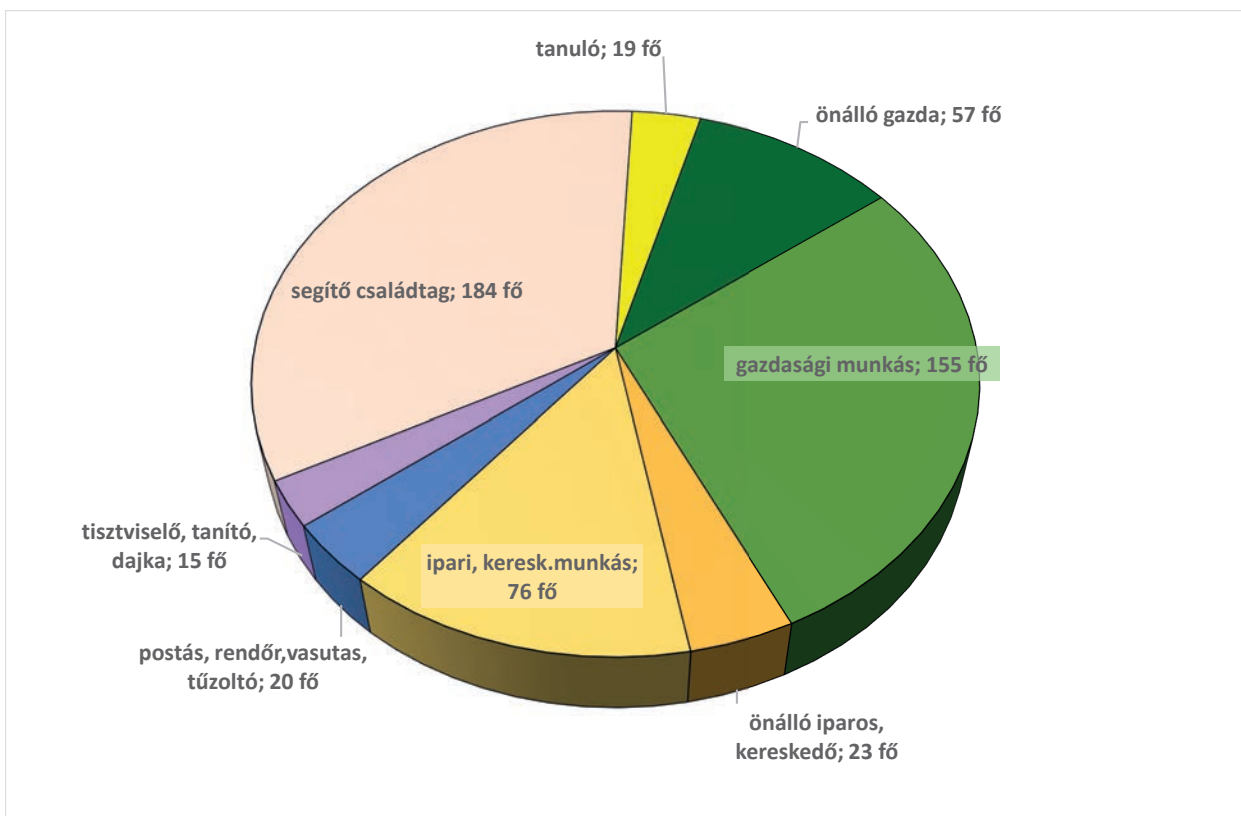
5. ábra. A Mezőberényből elhurcoltak száma nemük és életkoruk szerint²⁷⁵ (549 fő).
Piros kerettel a korhatár alatt, ill. felett elvitt személyek száma

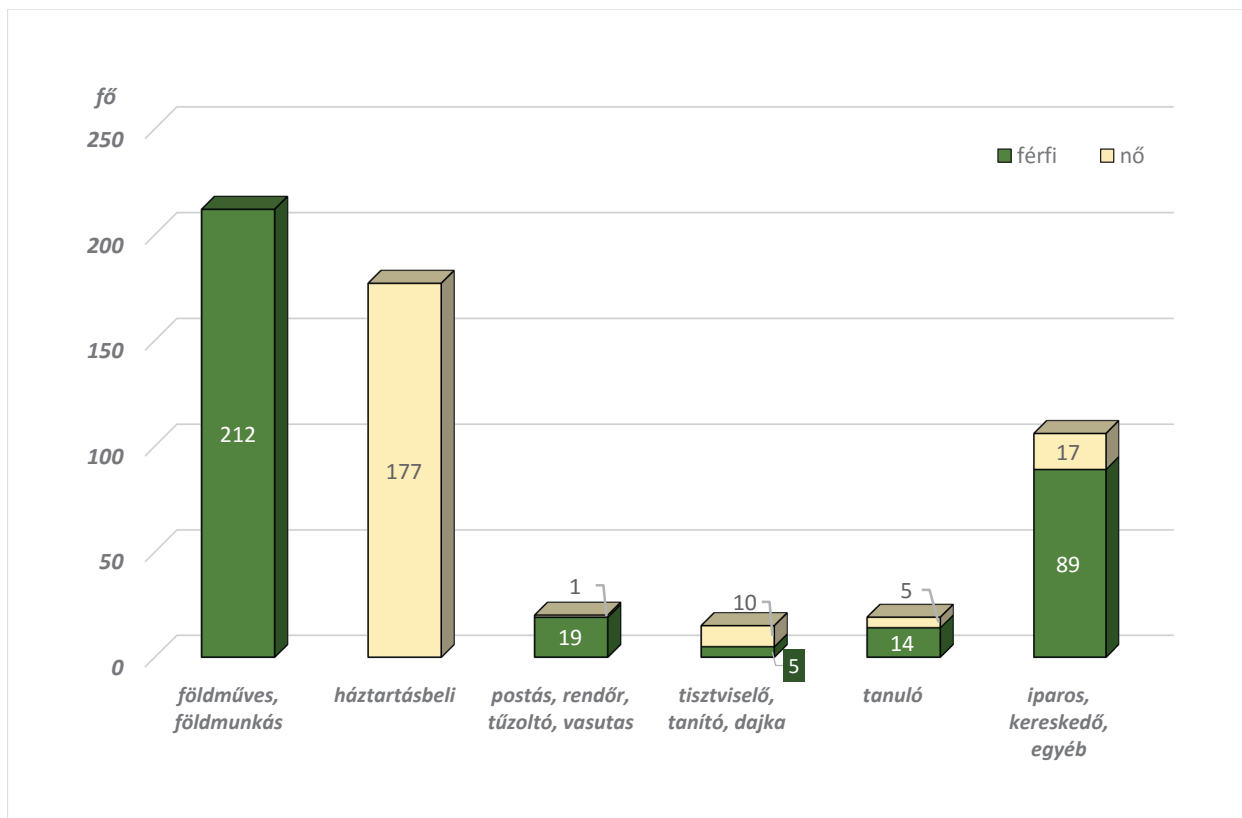
6. ábra. A Mezőberényből deportáltak száma, életkoruk, családi állapotuk szerint²⁷⁶ (fő)

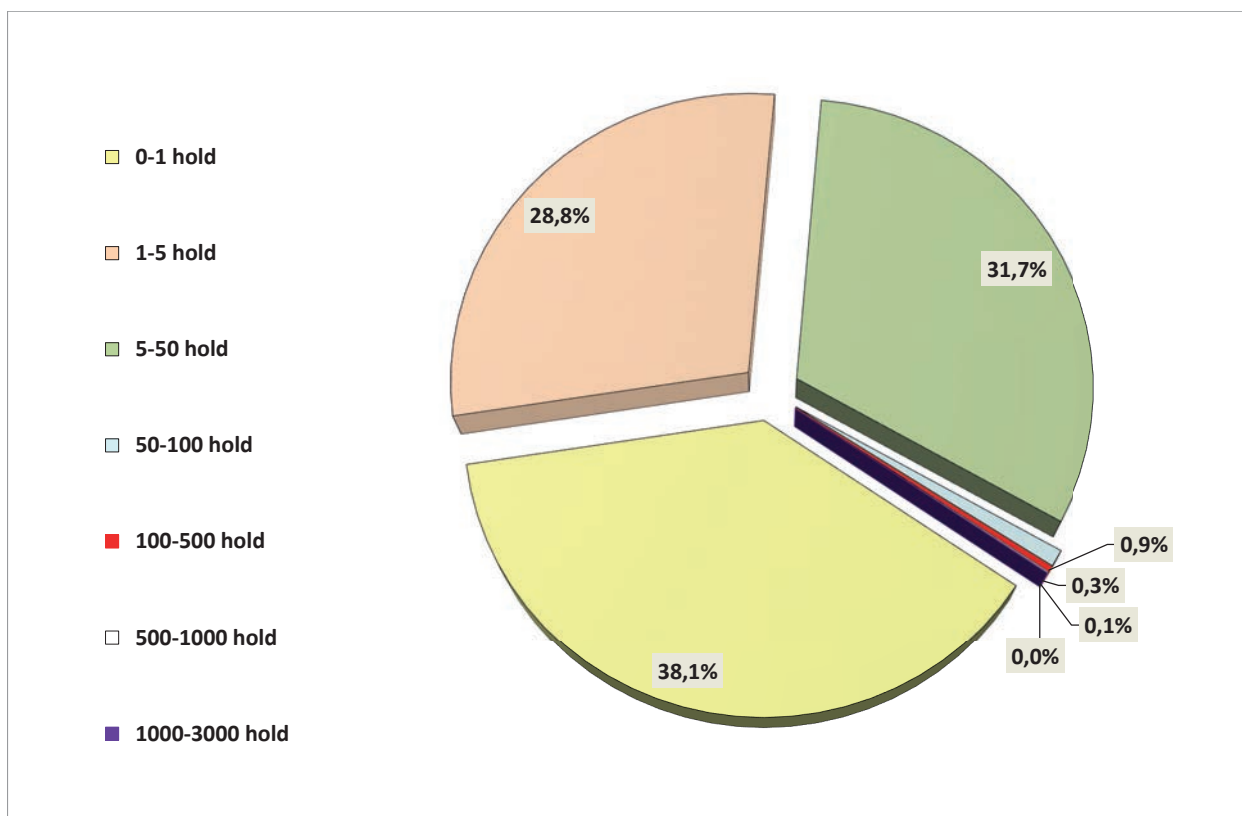
7. ábra. A hátramaradt gyermekek száma (összesen 221 fő*) a szülők életkora és neme szerint²⁷⁷

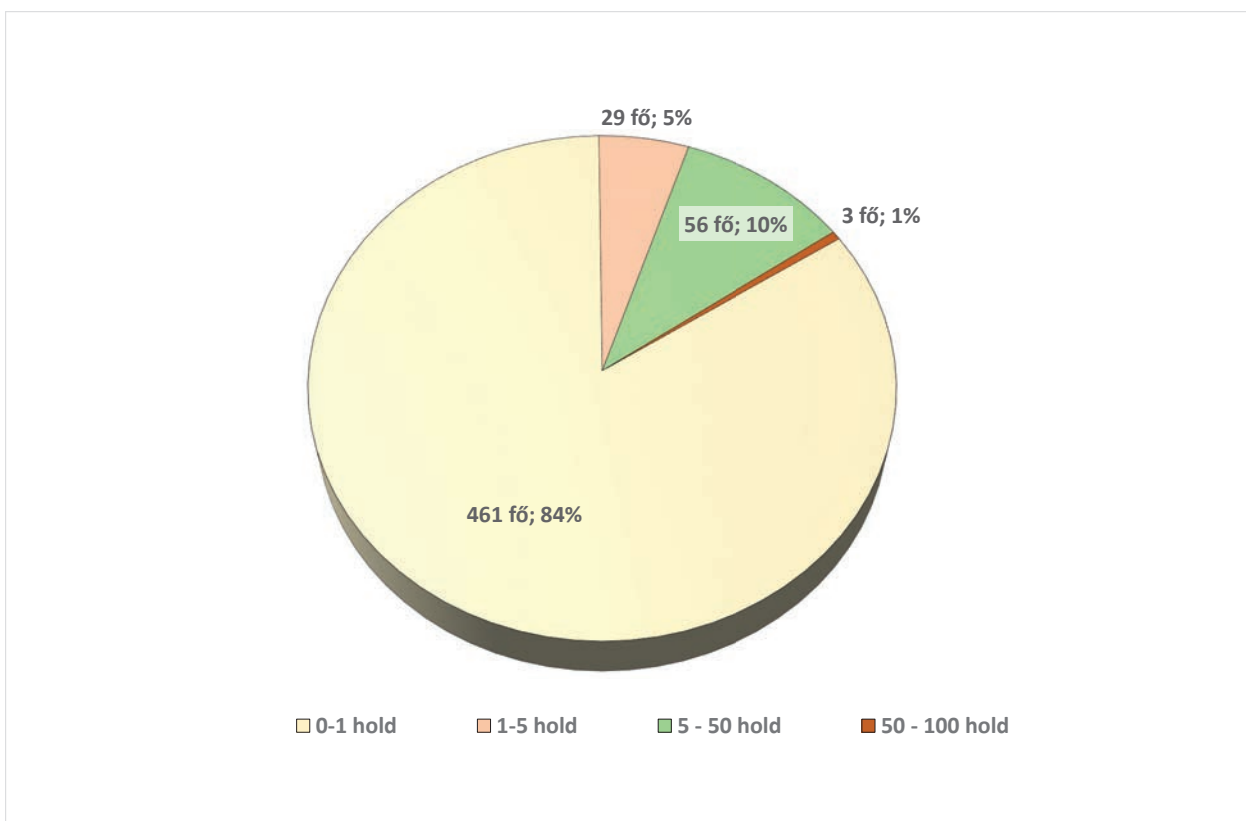
8. ábra. A Mezőberényből deportáltak számának (549 fő) megoszlása társadalmi helyzetük szerint²⁷⁸

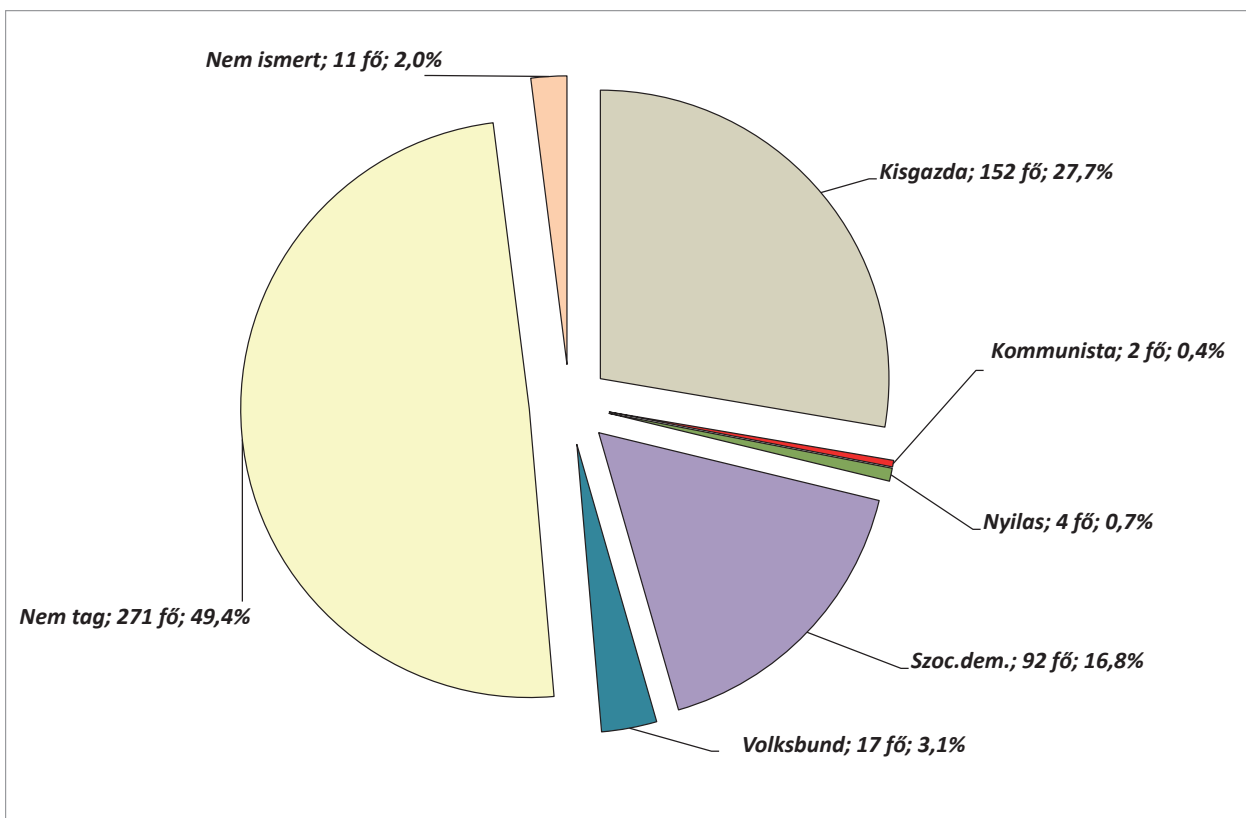
9. ábra. A Mezőberényből elhurcoltak száma (549 fő) foglalkozásuk és nemük szerint²⁷⁹

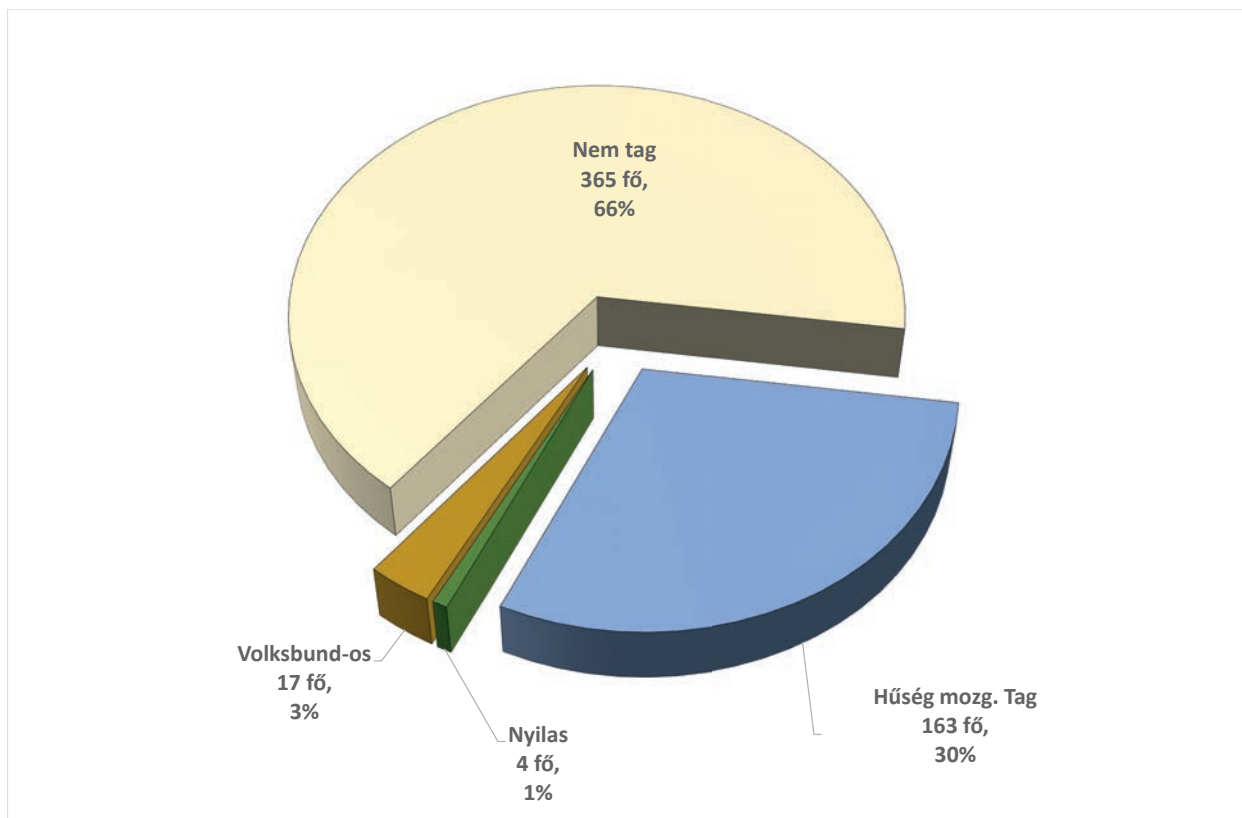
10. ábra. Mezőberény község birtokviszonyai az 1935-ös statisztikai adatok alapján²⁸⁰

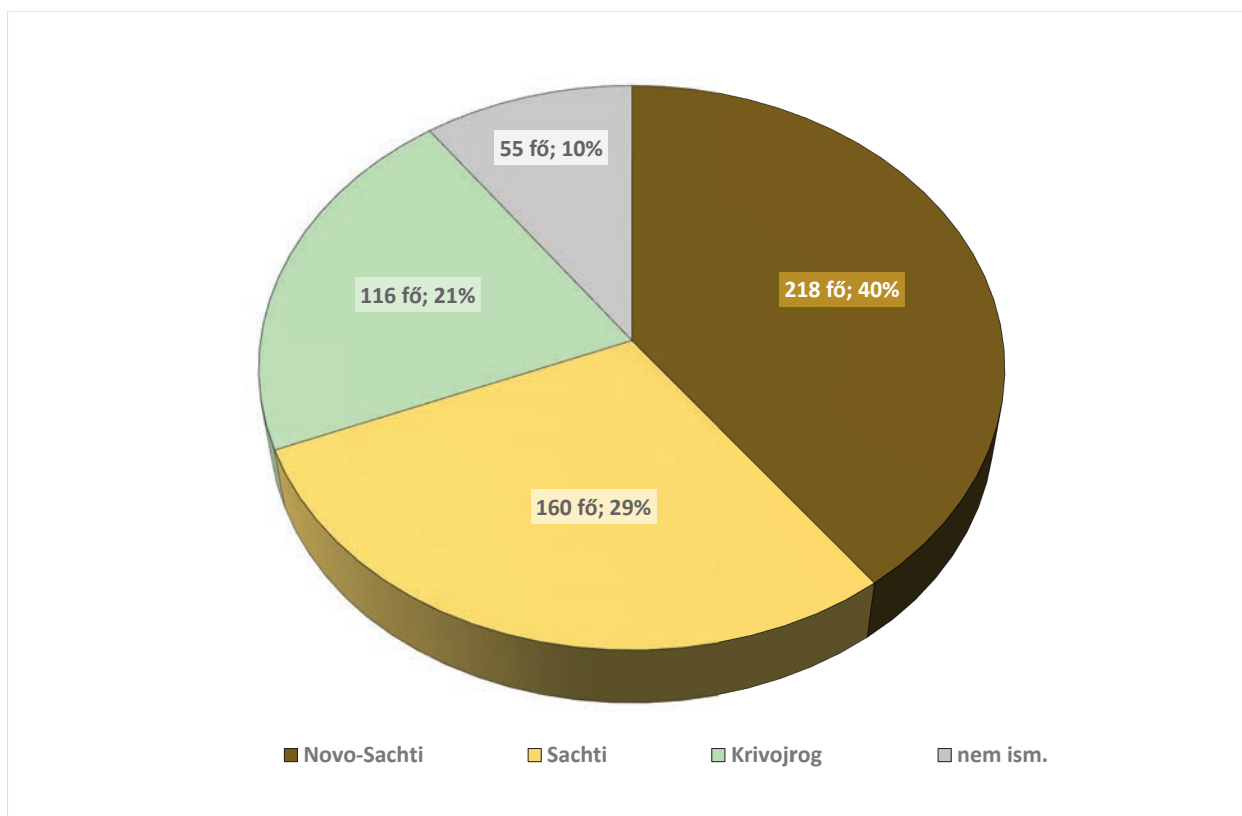
11. ábra. A Mezőberényből elhurcoltak száma (549 fő) és aránya (%) a földbirtokuk nagysága szerint²⁸¹

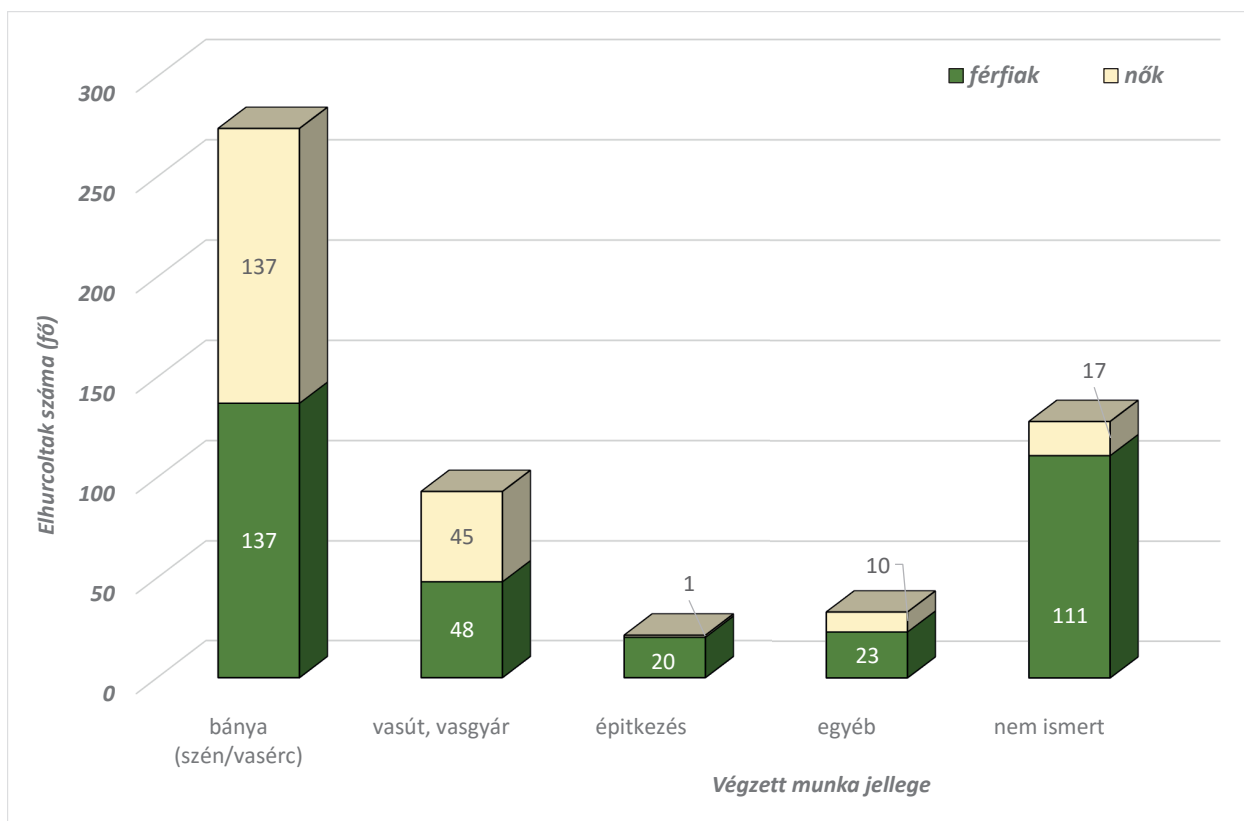
12. ábra. A Mezőberényből elhurcoltak száma (549 fő) és megoszlása (%) pártállásuk szerint²⁸²

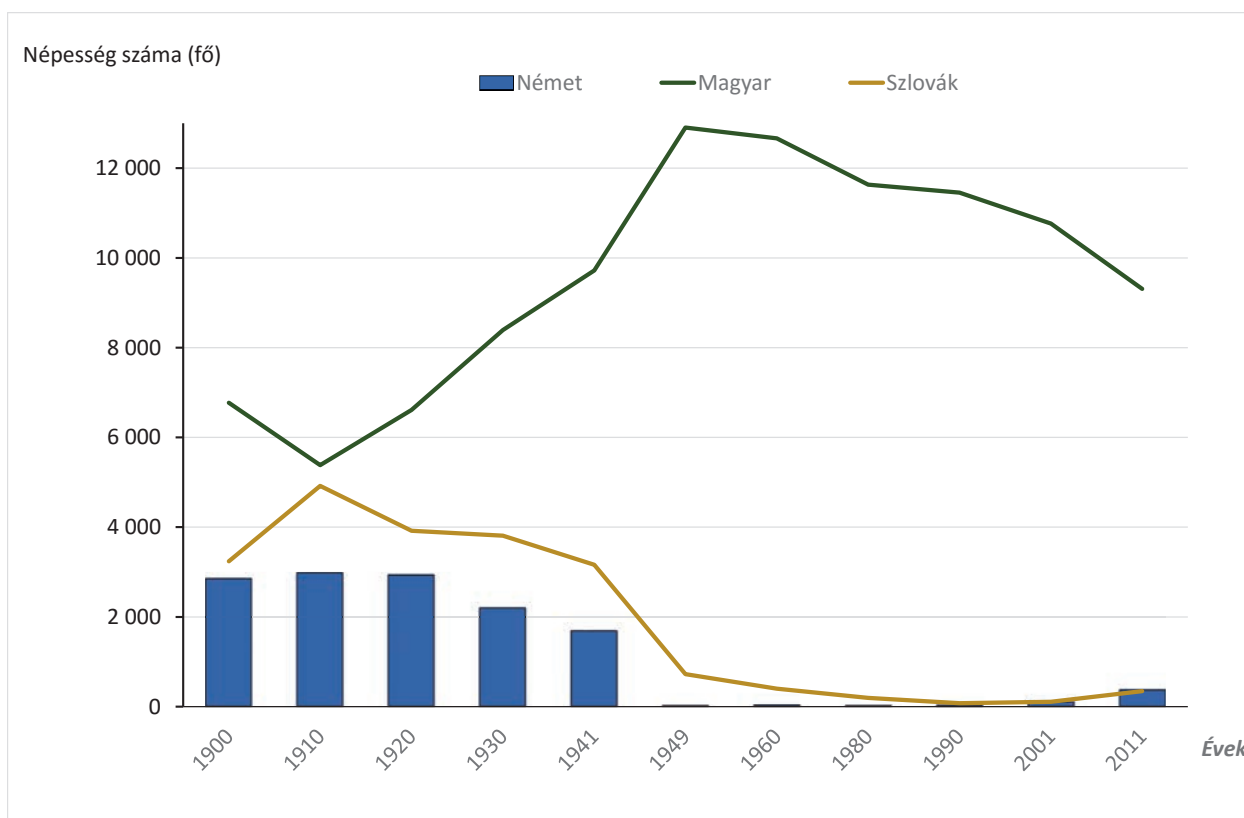
13. ábra. A Mezőberényből elhurcoltak száma (549 fő) és megoszlása (%) mozgalmi- és párttagságuk szerint²⁸³

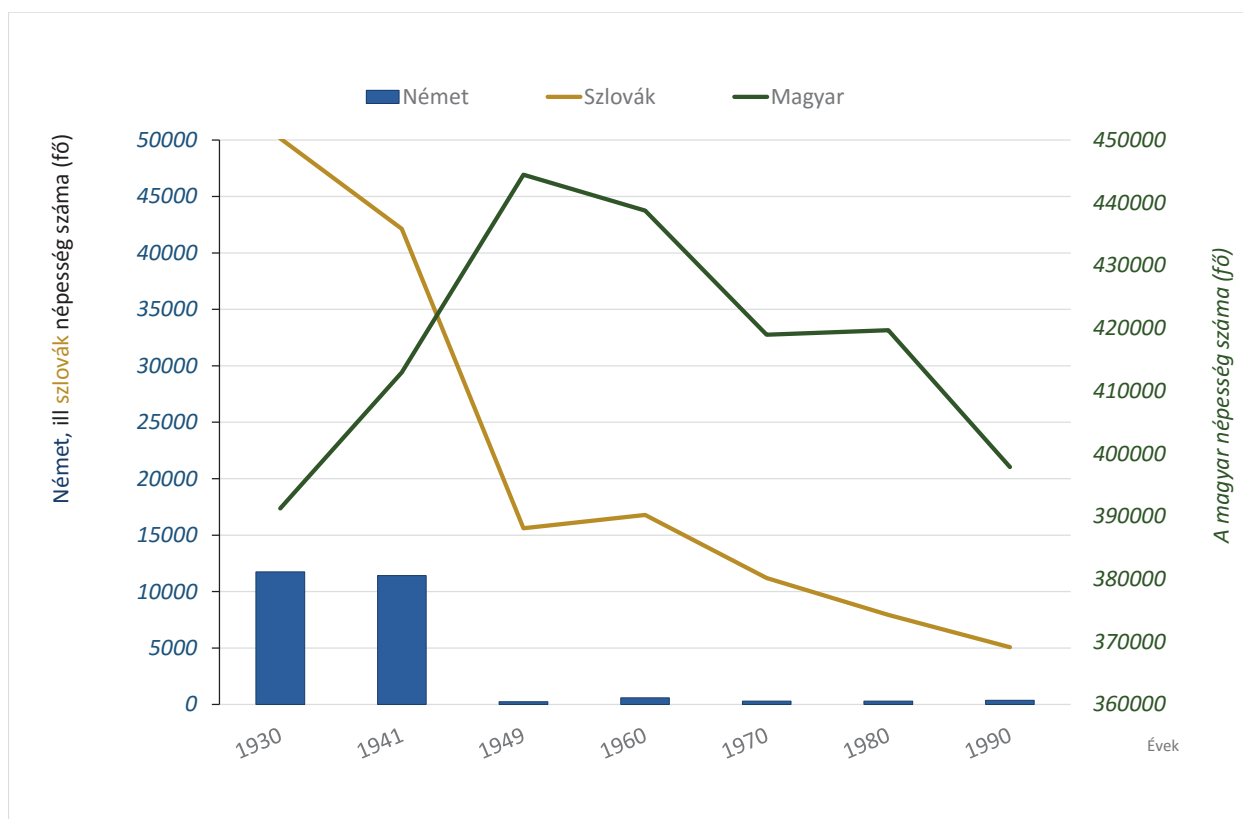
14. ábra. A Mezőberényből elhurcoltak száma (549 fő) és aránya (%) az egyes munkatáborokban²⁸⁴ (fő)

15. ábra. A Mezőberényből deportáltak száma (549 fő) a munkatáborokban végzett munka jellege szerint²⁸⁵

16. ábra. Mezőberény magyar, német, szlovák anyanyelvű lakosainak száma 1900 és 2011 között²⁸⁶ (fő)

17. ábra. Békés megye magyar, német, szlovák anyanyelvű/nemzetiségű lakosainak száma 1930 és 1990 között²⁸⁷ (fő)

Jegyzetek:

- 269 Dr. Füzes M. 1990. 509 főt szerepeltet 53. o. A létszámokban különbséget okozhat a Berénybe és a Berényből deportáltak, a Gyulára elvittek és a Gyuláról elvittek számának különbsége is, egyebek mellett.
- 270 Erdmann Gy. 1990. 13-14.
- 271 Varga É. 2008. 115-116. o.
- 272 Schulatlas, für die ungarndeutschen Nationalitätenschulen, Kiadó: Cartographia Tankönyvkiadó Kft., Bp. 2016. 150.o.
- 273 Erdmann Gyula: Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban – Gyulai füzetek 4. (Gyula, 1990), ill.- Népszámlálási Digitális Adattár – Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára: A magyarországi népszámlálások adatai 1784 és 1990 között
- 274 Népszámlálási Digitális Adattár – Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára: A magyarországi népszámlálások adatai 1784 és 1990 között, illetve BML V. 326 B. g. 14 Névjegyzék Mezőberény község területéről a szovjet katonaság által elszállított magyar állampolgárokról – alapján saját szerkesztés. A deportáltak száma: a visszamaradott 6 fő nélkül.
- 275 MNL BÉML Gyula V. 326 B. g. 14 Névjegyzék Mezőberény község területéről a szovjet katonaság által elszállított magyar állampolgárokról – alapján saját szerkesztés. A deportáltak száma: a visszamaradott 6 fő nélkül.
- 276 MNL BÉML Gyula V. 326 B. g. 14 Névjegyzék Mezőberény község területéről a szovjet katonaság által elszállított magyar állampolgárokról – alapján saját szerkesztés. A deportáltak száma: a visszamaradott 6 fő nélkül.
- 277 MNL BÉML Gyula V. 326 B. g. 14 Névjegyzék Mezőberény község területéről a szovjet katonaság által elszállított magyar állampolgárokról – alapján saját szerkesztés.
- 278 MNL BÉML Gyula V. 326 B. g. 14 Névjegyzék Mezőberény község területéről a szovjet katonaság által elszállított magyar állampolgárokról – alapján saját szerkesztés. A deportáltak száma: a visszamaradott 6 fő nélkül.
- 279 MNL BÉML Gyula V. 326 B. g. 14 Névjegyzék Mezőberény község területéről a szovjet katonaság által elszállított magyar állampolgárokról – alapján saját szerkesztés. A deportáltak száma: a visszamaradott 6 fő nélkül.
- 280 Népszámlálási Digitális Adattár – Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára: A magyarországi népszámlálások adatai 1784 és 1990 között,

- 281 MNL BéML Gyula V. 326 B. g. 14 Névjegyzék Mezőberény község területéről a szovjet katonaság által elszállított magyar állampolgárokról – alapján saját szerkesztés. A deportáltak száma: a visszamaradott 6 fő nélkül.
- 282 MNL BéML Gyula V. 326 B. g. 14 Névjegyzék Mezőberény község területéről a szovjet katonaság által elszállított magyar állampolgárokról – alapján saját szerkesztés. A deportáltak száma: a visszamaradott 6 fő nélkül.
- 283 MNL BéML Gyula V. 326 B. g. 14 Névjegyzék Mezőberény község területéről a szovjet katonaság által elszállított magyar állampolgárokról – alapján saját szerkesztés
- 284 Köhler Julia: Album Azokról, Akik 1945-1949-ig jóvátételi munkán szenvedtek Mezőberényből, magánkiadás, Berény Nyomda, Mezőberény, 2007. – alapján saját szerkesztés. A deportáltak száma: a visszamaradott 6 fő nélkül.
- 285 Köhler Julia: Album Azokról, Akik 1945-1949-ig jóvátételi munkán szenvedtek Mezőberényből, magánkiadás, Berény Nyomda, Mezőberény, 2007. – alapján saját szerkesztés. A deportáltak száma: a visszamaradott 6 fő nélkül.
- 286 http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/public/kisebbségi_adatbazis/nepszamlalas_adatok.php?ev=1941&ev2=&megye=&telepules=1236&nemzetiseg=7&felekezet=&tipus=etnikai&keyword=: alapján saját szerkesztés
- 287 http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/public/kisebbségi_adatbazis/nepszamlalas_adatok.php?ev=1941&ev2=&megye=&telepules=1236&nemzetiseg=7&felekezet=&tipus=etnikai&keyword=: alapján saját szerkesztés

A deportálás magyarországi állomásai

Mezőberény, A Liszka féle ház
Ebben az épületben székelt a szovjet katonai parancsnokság, innen rendelték el a deportálást. (Fő út 11. sz.)

Mezőberény, Városháza
Itt készültek a különböző deportálási listák. (Kossuth tér 1.sz.)

Mezőberény, Berény Szálló
Itt tartották fogva a deportáltakat, innen szállították Gyulára. (Kossuth tér 11.sz.)

**Mezőberény, Buncsák
vagy Bartolf iskola**

A fogva tartás másik helyszíne.

(Luther u. 1. sz.)

(Facebook. Henger Péter)

Gyula, Vigadó

*Ide szállították a berényiek egy részét,
innen történt meg a „bevasonírozás”.*

(Béke sugárút 35. sz.)

Gyula, A volt huszár laktanya

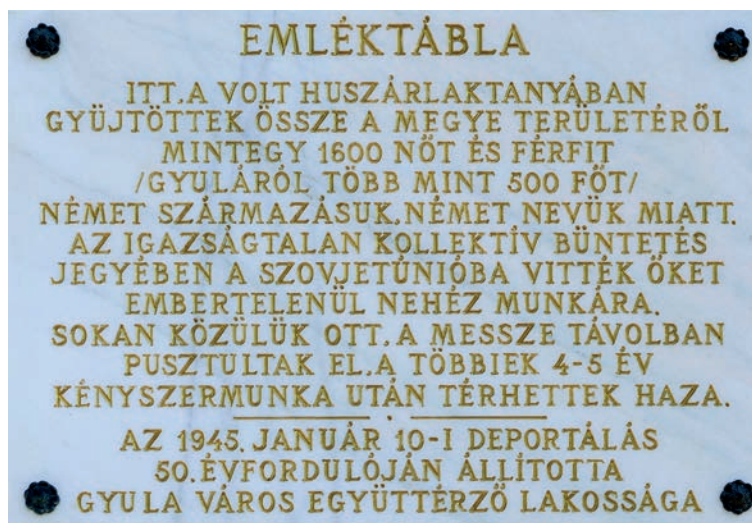
*A berényiek másik része itt
raboskodott a „bevasonírozás” előtt.*

(Szent István u. 38. sz.)

Emléktábla Gyulán

A volt huszár laktanya falán látható.
(Szent István 38. sz.)

A „málenkij robot” mementó

(Udvardy Anikó, 2004.
Kossuth tér 10. sz.)

A deportálás emlékei

A Biblia és a Petőfi-kötet is megjárta a „málenkj robotot”

De ki könyvet koldosom, mint
 eddigtem eltem, mindegyes
 a magy lopaki parancsai és megfogam
 1945. máj. Kérem engem a világhoz-
 ra, megköttem az ő igazságát.
 Kérem könyve 7. évi. 8.
 1945. szeptember 15.
 1946. január 2. én keríttem a
 korábbi, az ő vélem.
 1946. máj. 5. én a Szentem
 én Szentem kezelem magy ma
 koldosom.
 1947. II. 1. én az Szentem indultam
 a a Szentem-bizom, lenn koldosom
 a j. évi.
 1947. IV. 19.
 1947. VI. 14. „Szentem”
 koldosom.
 1948. V. 26.
 1948. VI. 4. én talon ma a Szentem
 koldosom a a Szentem Szentem
 koldosom koldosom.

Részlet Vida Jánosné emlékkönyvéből

Tanulj meg Krisztustól tünni és szenvedni.
 Salló Teréz

Emlékül
 Julikának.
 Legy, Barátodnak jó Barátja,
 Testvérednek jó Testvére,
 Szüleidnek jó Szülei,
 Valamikor valakinek aranyos kis
 szeretettel aranyos kis
 Salló Teréz
 1949. VIII. 2. én
 Szentem

Erinnerung
 Zo vidi Roren blüchen,
 Zo blüche schteet dein Glück,
 Und ven du Roren siecht,
 Zo denk an mir zurück.
 Türe kibe
 Cüm andenken
 fon Reri Salló

„Munkaszám” = rabosítási szám, kenyérből készült kis medálok (11 db.)

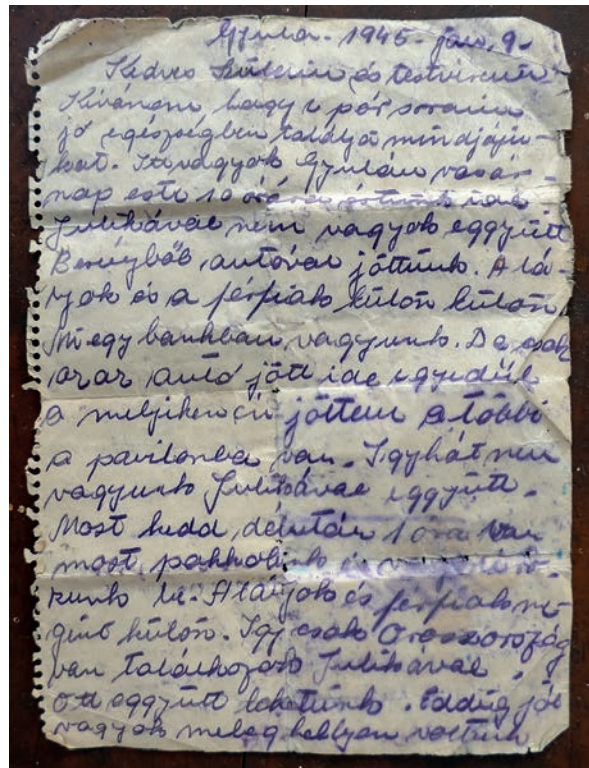
Ez a ládika is megjárta a deportálást

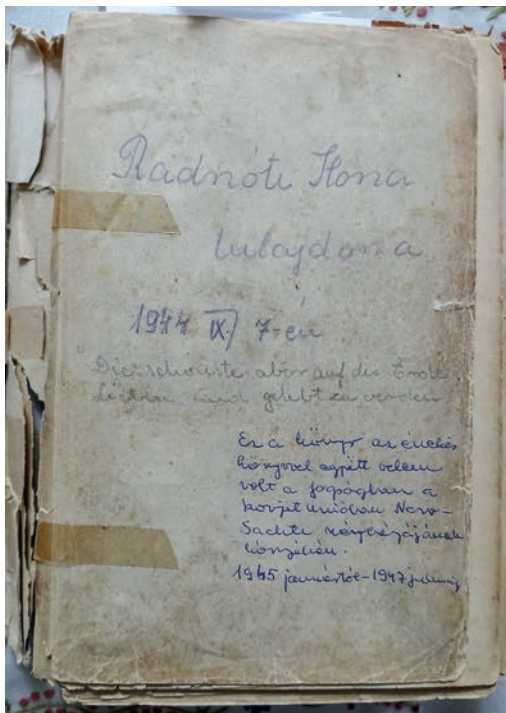
Préselt virágok a tábor környezetéből

Első levelek egyike

Ilyen „cetlik” árulják el a deportálás szomorú történetét napról napra, percről percre

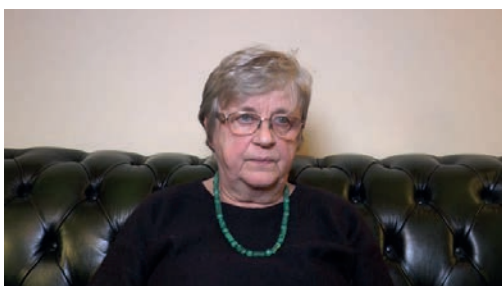
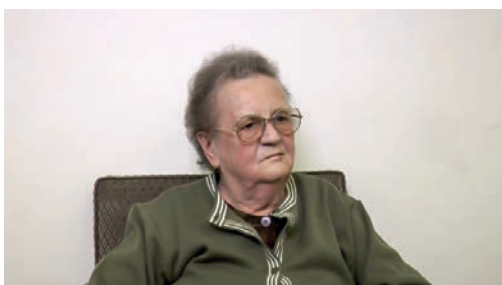
Emlék

Emberek

Szabó Árpád 1945 és 1947 között nemzetgyűlési, 1947–1948-ban országgyűlési képviselő volt. 1947. július 4-től 25-ig ő töltötte be a Nemzetgyűlés elnöki tisztét. 1947. augusztus 31-én az FKgP országos listáján újra képviselő lett, szeptember 16-tól október 2-ig az Országgyűlés alelnöke. Ez idő alatt minden eszközzel a deportáltak hazatérésén dolgozott.

Anyja és lánya

Emlékezők

Emlékezők (FOTO: SUCH TAMÁS)

Feketén-fehéren

*Fénykép Novosahtiból
a „hotkamra mögött a zöldben”*

Hoffmann Ádám Sahtiban 1947 után

*Hőgyésziek Sahtiban „1949. 10. hó már jöttünk haza”
a kép Sahtiban készült*

*Hack Miksa „5 évet voltunk együtt
Oroszországban 1945–1949 Almáskamarás”*

Almáskamarásiak Buharajkán „láger Buharajka 1948. 09. 29. oroszországi lágertársak Almáskamarásról 1945–1949”

Szabadidőben

Barátnők

*Az egyik büntető láger
Dnyepropetrovszkban volt.
A deportáltak a főiskola
helyreállításában is részt vettek*

Levélcímzés

<p>С. С. С. Р. Гор. ШАХТИ РОСТОВСКОЙ ОБЛАСТИ ОКтяБРЬСКОЕ ПОИТВОЕ РАБ. БАТАЛЬОН. N. 1603. ГЮЦ. ЕРЖЫБЕТИ.</p>	<p>sz. sz. sz. R. Lohti 30 Rozsóni kerület Októberi Rev^{híven} postai 1603. Munkósbatalyon Götz Erzsébet.</p>
<p>ВЕНГРИЯ Гор. МЕЗУИБЕРЫНЬ Ул. БАТЮРИ. N. 5. ГЮЦ. МАРТИН.</p>	<p>Magyarország. vagy Mezöbereny. Báthori. u. 5. ifj. Götz Márton</p>

Részlet egy levélből

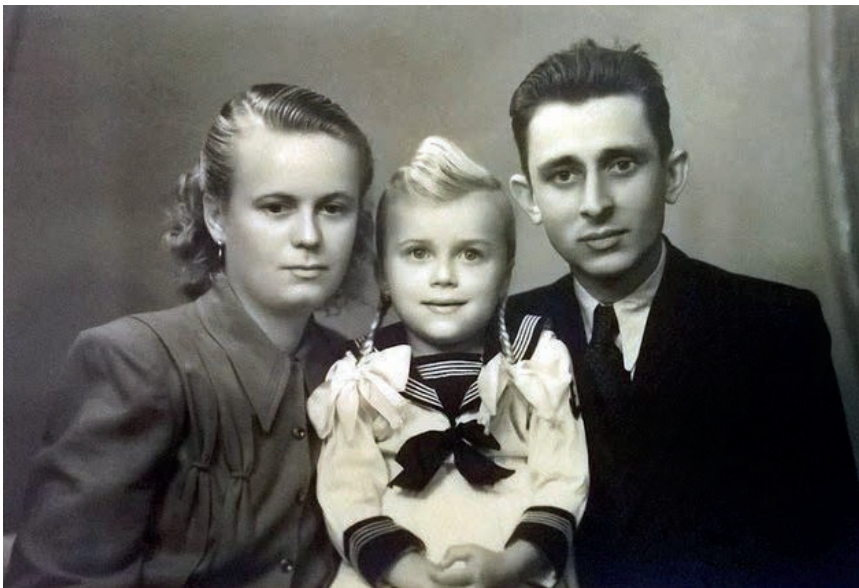
lesz a család. Most nemrég beszéltem nyira
Stefanovich Károlyal (madarász A. u. 6.).
Ő hadifogoly, tavaly utban karafélé, fegy-
verszünet utóin fogták el. mivel otthon orvos-
tan hallgató volt, itt mint orvos működik
a lágerjékben. Wildanger Jóni ezóta már
otthon van, biztosan kaptak már Apukáék
valami értesítést Jót. A mi lágerünköl is
sok bereinyi harament. Rűek Kovácsnéval
közéjének Anyukáék, ő tud rólam legjobbet.
Már régen nem kaptam levelet otthonról.
Jók minden édekel, mi van Kübsinnel,
meg van-e az ipar? Ha minden kérdé-
süket le akarnám írni, akkor írhatnék olyan

Sahty 1946. № 28.

Tisztelt Weidner úr.

Naggy örömmel ért benniünket ma, és így én írok a
Közi levelében egy pár sort. Őtet ki írták a kórházból.
Egyre könnyen bejött a tüdője, és kénytelenek voltak kiadni.
Ő rámparancsolt, hogy írjam meg az ő levelében mi is
történt velem. Egy 10 hónapot és 2 napot töltöttem a kórházban
beteg idejével együtt. Nov. 26-tól Dec. 28-ig, és most olyan
váratlanul érte megint hogy az orvos semmit sem tudat
tenni elém. Reggel semmit sem tudtam, én a kórházban
voltam szolgálatban, ő pedig az operációknál segített.
Majd 11 óra körül jött a Tiszt, az kérde tőlem hol van
itt kórházban, én azonnal fel ösmertem és azt feleltem:
hogy nincs, ezzel el is tántam. Azonnal be jelenttem
az orvos nőnek. Ő tiszt fel jött az orvosnővel beszélt.
Kialadtak öre-vissza, de nem ér semmit. Ő fő orvos
azt parancsolt, valami súlyos beteg nek kel be jelentem.

Levél Sahtiból

A Chovanyecz család
pár évvel a hazatérésük után

Dokumentumok

A 0060-as parancs

VÁROSI KÖZSÉG Katonai parancsnoka

száma

PARANCSA

1944. december _____ A hadrakelt hadsereg

PARANCS: a német származású munkaképes személyeknek a közvetlen mögöttesterületen végzendő közmunkára való mozgósításáról.

A hadrakelt hadsereg 1944. december 22-i, a közvetlen mögöttesterületen végzendő közmunkák megszervezéséről és elvégzéséről szóló, 0060 számú parancsa értelmében elrendelem az összes német származású munkaképes személyek mozgósítását.

1. Minden német származású munkaképes személy mozgósítandó és jelentkezni tartozik: férfiak 17-től 45, nők 18-tól 30 éves korig.

2. A mozgósítottak gyülekező helye _____

_____ városban
összegegn van.

Az összes mozgósítottak 1944. december...-án, ... órakor a gyülekező helyen kötelesek megjelenni.

3. A mozgósítottak vigyenek magukkal: meleg felső ruhát, 2 pár hordható állapotban levő lábbelit, 3 rend fehérneműt, ágyneműt és takarót, evődényt és 15 napi élelmet. Az egész össz súlya ne haladja meg a 200 kg.-ot fejenként.

4. A helyi polgári hatóságok kötelesek biztosítani azt, hogy minden egyes mozgósítandó személy a kitűzött időben pontosan megjelenjen a gyülekező helyen.

5. Mindazok, akik kivonják magukat a mozgósítás alól, a háborús törvények szerint felelősségre vonatnak — Hadbíróság fog felettiük itélni. Ugyancsak szigorú megtorlásban részesülnek családtagjaik és bűntársaik.

a VÁROSI KÖZSÉG parancsnoka

Részlet a Hűség mozgalom törzskönyvéből

72 *Orszébet királyné utca, tér*

Sor-szám	N é v a) Családi neve b) Hozzá tartozók neve	Születési év és hely	Ház-szám	Igazol-ványa		Belépés ideje	Család-jelvénye	Jegyzet		
				van-e?	van-e?					
10.	a) <i>Reinhardt Magdolna</i>	1895. <i>Mberény</i>	16	<i>van</i>		1942. októ. 15	3.			
	b) <i>Bartók József</i>	1923. - -								
	<i>Haffmann Magdolna</i>	1864. - -								
11.	a) <i>ö. Lembergyi Jánosné</i>	1883. <i>Mberény</i>	16.	<i>van</i>		1943. aug. 20	2.			
	b) <i>Lembergyi Mária</i>	1904. - -								
12.	a) <i>Verecs Balint, kereskedő</i>	1880. <i>Mberény</i>	19.	<i>van</i>	<i>van</i>	1942. októ. 15	4.			
	b) <i>Winkler Magdolna</i>	1883. - -								
	<i>ifj. Verecs Balint</i>	1904. - -							<i>van</i>	<i>van</i>
	<i>ö. Winkler Józsefné</i>	1862. - -								
	<i>ifj. Lembergyi József</i>	1931. <i>Bpest</i>							<i>van</i>	<i>van</i>
13.	a) <i>Schultz Imre, gard.</i>	1866. <i>Mberény</i>	20	<i>van</i>		1942. októ. 15	2			
	b) <i>Freisz Anna Mária</i>	1870. - -								
14.	a) <i>Schultz Imre, gard.</i>	1902. <i>Mberény</i>	20	<i>van</i>		1942. októ. 15	3			
	b) <i>Freisz Julianna</i>	1903. - -								
	<i>Schultz Magdolna</i>	1927. - -								

vényt ad.

Előadó főjegyző jelenti, hogy a gyulai pénzügyigazgatóság rendelete szerint a község köteles a befolyt együttesen közelt közadokból az államot illető részt külön naplósba bevételezni és ezen összegből csak a pénzügyigazgatóság kiutalása alapján lehet fizetni. Jelenti, hogy a megszállítás óta befolyt adóknak az állami részből csak az október havi havi-segély, továbbá a november és december havi gyors-segélyek voltak kifizethetők és ezen felül a tisztviselők és nyugdíjasok részére történt kifizetések nem voltak fedezhetők az állami részből, hanem ezen összegeket a község a saját bevételeiből előlegezte. Ezen előlegek azonban a később befolyó állami bevételi részből az egyes tárcaik részéről megtérülnek. - Előadó bemutatja Békés vármegye közgazgatási főnökének 391/1944.sz. rendeletét, mely szerint a község ügyeinek vitelére továbbra is az előljáróságra van bízva, míg az előljáróság mellett az egyes pártokból alakult tanács az ellenőrző hatóság szerepét van hivatva betölteni illetve a rendelet szerint a képviselőtestületet helyettesíti. A tanács a bejelentést azzal veszi tudomásul, hogy a rendkívüli helyzet következtében kénytelen nemcsak az ellenőrzést foganatosítani, hanem az orosz katonaság által adott rendelkezések végrehajtását is miután csak így látja biztosítva azt hogy a lehetőségekhez képest a község lakosságának érdekei megvédessenek. Ennek okát főként abban látja, hogy a községi előljáróság előljáró tagjai munkájukat nem tartják be az előírt hivatalos órákat és így általában az elő-

Jegyzőkönyv:
a „kistanács”
a végrehajtó
hatalmat is
gyakorolja (1944.
december 9.)

Békésvármegye főispánjától.
1940. január hó 8.-án.-delután 2.órákor vett távbeszélő Rendelet az elszállítandó német származású lakosságra vonatkozólag.
"Az orosz hatóságok által munkaszolgálatra igénybe vett német származású egyének névjegyzékét az alanti osztályozás szerint összeállítani sziveskedjék.
1. azok a német származásúak, akik német származásúak és annak is vallották magukat,
2. Német származásúak ugyan, de soha semmiféle német mozgalomban részt nem vettek, és magukat mindig magyaroknak vallották.
3. Azok a féléverek, akik apai ágon fél németek.
4. Azok akik anyai ágon félnémetek."
A névjegyzék azonnal összeállítandó s a vármegyei futárszolgálat útján a gyulai, vagy békéscsabai polgármesteri hivatalhoz kézbesítendő.

Szempontok a
különböző listák
készítéséhez

(1) Német származásúak, akik németeknek vallották magukat

1.	Eiler Béni, Kristl Anna	1918.	Békés - u. 37.
2.	Hoffmann József	1925.	Erdős - u. 13.
3.	Frey József, Tichy Magdolna	1914.	Turul - u. 26.
4.	Wagner István	1926.	Luther - u. 17.
5.	Eiler Mihály	1919.	Békés - u. 34.
6.	Gschwindt József	1911.	Nefelejts - u. 7.
7.	Gschwindt József, Wagner	1917.	Nefelejts - u. 7.
8.	Riska Mihály	1923.	Kenyéskert - u. 35.
9.	Rück Márton	1914.	Bathory - u. 30.
10.	Ném Mihály	1925.	Bathory - u. 25.
11.	Mayer János	1922.	Körház - u. 10.
12.	Mayer László	1922.	Körház - u. 10.

Magukat
németnek vallók

német anyanyelvűek

nemx. bix. által ad-
bírálna.

395 fő

Összesítés
a német
anyanyelvűekről

5. se Apja ^{se anyja} (magyar vagy magyar) (nem német)

1. Eiler Lukszné Kórh. Róza 1918. Kórház-u. 34.
2. Fabian Lukszné 1913. VI. 83.
3. Hersberger Tibor (szegedi) 1928. Kossuth-tér 3.
4. Mohár Ilona 1913. V/523.
5. Szugi Judit (szegedi) 1910. Városh. T. u. 6.
6. Linder Máté 1913. V. 351. (Magyar)
7. Zacherán Ilona (szegedi) 1928. Malom u.
8. Hefan Máté (szegedi) 1912. V/81.
9. Kere Lukszné 1914. I. Nagytér 33.

Se apja, se anyja
nem német

Kimutatás.

A 49/1945. ikt. számú B.M. rendelet alapján az orosz katonai hatóságok által igénybevért német származású lakosok közül azokról, akik az igénybevértel alól mentesülhetnek, illetve mentességi jogcímrel bírnak.

1. 3. Taró Mihályné 1914. ~~XXX~~. V. 98. Hűséggel a Hazáért mozg. tagja.
2. 11. Linder Ilona 1926. VI. 1/4. Apja Hűséggel a Hazáért mozg. tagja.
3. 22. Ugrai Miklósné 1915. Kereki u. 25. Várados.
4. 25. Linder Emil 1927. Horthy u. 21. Apja hűséggel a Hazáért mozg. tagja.
5. 29. Láyér Géza 1912. Zöldfa u. 62. Kommunista pártnak a tagja.
30. 6. Láyér Gézáné 1916. " " Kommunista pártnak a tagja.
7. Ligetvári Mária 1914. Bárány u. 3. Szlovák.
8. 36. Bánhegyi József 1927. Kossuth-tér 8. Anyja Szlovák, Hűséggel a Hazáért mozg. tagja.
9. 37. Braun Mihály 1899. Gyomai u. 39. Hűséggel a Hazáért mozg. tagja.
10. 38. Adamik Györgyné 1923. Rákoczi 4. apja magyar.
11. 39. Monostori Márton 1899. Erzsébet 21. Hűséggel a Hazáért mozg. tagja.

Mentességgel
bírók

A korhatáron aluli és felüli munkaszolgálatra beosztottak névjegyzéke.

1. Rau Magdolna 1927. V.ker.195.
2. Weigert Mihály 1928.V.ker.82.sz.
3. Schultz Juliánna 1927.VI.ker.149.sz.
- ~~4. Rau Erzsébet 1914.Ambrus Sándor ut 5.sz.~~
4. Rau Erzsébet 1914.Ambrus Sándor ut 5.sz.
5. Weitner Zoltán 1928.Jókai ut 13.sz.
6. ifj.Nun Mihály 1928.VI.ker.187.sz.
7. Schöffler Adám 1928.Madarász András ut 32.sz.
8. Hoffmann Magdolna 1927.Bocskai ut 8.sz.
9. Köhler Magdolna 1927.s Bátorhi ut 49.sz.
- 10.Wagner Sándor 1928.Bethlen utca 1.sz.
- 11.Hoffmann Mártonné 1928. V.ker.42.sz.
- 12.Klein Adám 1899.V.ker.185.sz.
- 13.Eiler Józsefné 1914.Bonyhai ut 2.sz.

Korhatáron aluliak és felüliek

Köröstarcsaiak										
1.	Marta Sándor	1924.	férfi	magyar	magyar	földm.	házi munkás	nőtlen	vagontala	—
2.	Marta Sándor	1907.	—	magyar	magyar	földm.	házi munk.	nő	4 gyermek	12 kóci / 10 kóci
3.	Braun Ferenc	1899	—	magyar	magyar	földm.	házi munkás	nő	5 gyermek	25 kóci / 10 kóci
4.	Braun Lajos	1927	—	magyar	magyar	tanuló	—	nőtlen	nincs	—
5.	Pangóti László	1922	—	magyar	magyar	háztartás	—	házas	nincs	—
6.	Pangóti Zsuzsa	1926	—	magyar	magyar	háztartás	—	házas	nincs	—
7.	Jóhán György	1901.	—	magyar	magyar	földm. üzem	—	nő	1. gyermek	6 kóci / 10 kóci
8.	Léhon József	1903.	—	magyar	magyar	földm.	—	nő	4 gyermek	2 kóci / 10 kóci
9.	ifj. Léhon József	1927	—	magyar	magyar	földm.	—	nőtlen	nincs	—
10.	Lukács Márton	1908.	—	magyar	magyar	földm.	—	nő	1. gyermek	8 kóci / 10 kóci
11.	Lukács Margit	1928.7	—	magyar	magyar	háztartás	—	házas	nincs	—
12.	Bardi Péter	1928	—	magyar	magyar	földm.	—	nőtlen	nincs	—
13.	Eiler József	1903	—	magyar	magyar	földm.	—	nőtlen	nincs	—

A Köröstarcsáról deportáltak

Kedves Elvtárs !

Az orosz tisztetek már reggel semmit sem skartek tudni az igéretéről. Így egy embert sem hagytak vissza. Nagyon kérek, ha lehet, tegyél valamit, mert a Kormánnyal való megállapodást messze túlléptek.

Mezőberény, 1945. január 7.-én.

Tisztelettel:

Bányász József

Bányász József 1922. V.ker.53.szám.

Lájer Géza 1912.Zöldfa utca 62.sz.tanácsstag.

Lájer Gézané 1916.Zöldfa utca 62.sz.tanácsstag felesége.

Hoffmann József 1906.Rákoczy ut

Gubis András 1926.V.ker.80.sz.

Gubis Juliánna 1924.V.ker.80.sz.

Hoffmann Zsuzsanna 1926.Gyomai ut 12.sz.

Stiban Márton 1926.V.ker.

Eiler József 1903.Bonyhai ut 2.sz.

Eiler Józsefné 1914.Bonyhai ut 2.sz.

A mezőberényi Kommunista párt emberei.

A kommunista párt mentesítési kérelme

Bartolffy Buncsák iskola

P. sz.	Név./Leány név is./	Születési évi.	Lakás.
1	István Márton	1907	5 R 61
2	Károly Andorcsák	1907	R. sz. 19
3	Bartolffy Adam	1911	Rak 11
4	Bötker Adam	1904	5 R 408
5	Boross Márton	1905	5 R 178
6	Glan Andorcsák	1907	5 R 184
7	Gyulics Andorcsák	1925	5 R 78
8	Gyulics Julianna	1926	5 R 78
9	Kluga Adam *	1912	5 R 180
10	Pangert Adam	1899	5 R 185/R
		1919	Sut 2 R 12

A Bartolffy v. Buncsák iskolába deportáltak

Orosz pópál
 Munkajelölésre
 vette a
 320 fős
 tölveszélyes szőlő
 vállalat

Orosz pópál 659
 munkajelölés 443 aki
 Vaskövér 216. körül meg.

A munkajelölés a munkajelölés 24 lapján

Összesítés (1.)

Összesítés (2.)

Id.	Név	Mezőberény	Évi	Munkajelölés	Munkajelölés	Munkajelölés	Munkajelölés	Munkajelölés	Munkajelölés	Munkajelölés	Munkajelölés
121.	Bartolffy István	Mezőberény	1907	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110
122.	Bartolffy Károly	Mezőberény	1907	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110
123.	Bartolffy Adam	Mezőberény	1911	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110
124.	Bartolffy Bötker	Mezőberény	1904	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110
125.	Bartolffy Glan	Mezőberény	1907	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110
126.	Bartolffy Gyulics	Mezőberény	1925	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110
127.	Bartolffy Gyulics	Mezőberény	1926	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110
128.	Bartolffy Kluga	Mezőberény	1912	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110
129.	Bartolffy Pangert	Mezőberény	1899	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110
130.	Gyulics Julianna	Mezőberény	1926	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110
131.	Gyulics Andorcsák	Mezőberény	1925	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110
132.	Gyulics Márton	Mezőberény	1905	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110
133.	Gyulics Károly	Mezőberény	1907	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110	11-110

Lajstrom a Mezőberényből deportáltakról (részlet)

mellett hajtatott végre, mert nem mint előzőleg a 7. éven aluli gyermekekkel rendelkező anyákat, hanem csak az 1. éven aluli születésű gyermekekkel rendelkező anyákat mentesítették. Ezenkívül pedig a kórház is nem tartatott be. Az igénybevitel i eljárásnál a községi tanács tagjai is részt vettek, az elbírálásnál, azonban abban semmiféle beleszólási joguk nem volt, és a katonai hatóságok utasítására az eljárás későbbi folyamán a tanács az igénybevitelnél részt sem vett. Az igénybevitel közben érkezett január hó 6.-án a Belügyminiszter Ur 49/1945. számú rendelete, amely szerint a német származásúak közül, mindazok akik a rendeletben meg voltak jelölve, mentesítve lettek volna, az igénybevitel alól. Ugyanakkor az igénybeviteli bizottságnál megjelent Szobek András Főispán Ur a községi tanács tagjaival együttesen eljár az orosz katonai bizottságnál, abból a célból, hogy a Magyar kormány és orosz katonai hatóságok között történt megállapodásnak megfelelően azoknak érvényt szerezzen. A Főispán Ur és a tanács legmesszebbmenő munkája és fáradtsága azonban nem vezetett eredményre, mert az orosz katonai hatóságok a tanács és az előjáróság meghallgatása nélkül az általuk berendelt tolmácsokkal kijelölt egyéneket kivétel nélkül munkaszolgálatra igénybevittek, politikai pártállásra való tekintet nélkül. A községi tanács és előjáróság a kiadott főispáni rendelet alapján a munkaszolgálatra igénybevitett egyénekről származásukra vonatkozó kimutatást elkészítette, amely kimutatásban részletesen fel vannak tüntetve, a német származású, valamint a vegyes házasság-

Részlet
a „kistanács”
jegyzőkönyvéből
a deportálásról

MINISZTERELNÖK UR !

1947. évi július hó 22-én kelt 8478/M.E. számú átiratában Ön kérte intézkedésemet a volt Gyula-i, Gyoma-i és Mezőberény-i lakosok, magyar állampolgárok hazaszállítására vonatkozóan, akik állítólag szovjet táborokban tartózkodnak.

Ezzel kapcsolatban van szerencsém küldni, Ministerelnök Ur, hogy miután a Szovjet kormány jóváhagyta a szovjet táborokban lévő magyar hadifoglyok tömeges szabadonbocsátását, több mint 56.000 magyar ember érkezett haza, akik között 3.867 fő polgári egyén volt. Lehetséges, hogy a hazatért magyarok számában foglaltatnak azon egyének is, akiknek az érdekében Békés vármegye alispánja kérte az Ön közbenjárását. Ha ez eddig nem történt meg, - feltételeznünk kell, hogy a közeljövőben ők is hazatérnek.

Felhasználom az alkalmat, hogy mély tiszteletemet fejezzem ki Önnek.

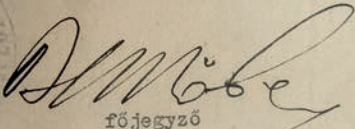
V. SZVIDROV altábornagy s.k.

Szvidrov
altábornagy
levele
a hazatérésről

Mezőberény község előjáróságától. Tárgy: Wolf András mezőberényi lakos
ad.70/1947. ikt.sz. hg. ügye.
Mell.: csomag.

Járási Tisztiorvos Urnak, B é k é s.

Az iratok betérjesztésével tisztelettel kérjük, hogy folyamodót hadieredeti sérülésére vonatkozóan megvizsgálni és részére a munkaképesség csökkentését igazoló tisztiorvosi bizonyítványt kiadni sziveskedjék.
Mezőberény, 1947. szeptember 17.

főjegyző

Orvosi igazolás
iránti kérelem

Magyar Népjóléti Minisztérium Hadifoglygondozó Kirendeltsége Debrecen

12.484.../1946 szám. Sorszám.....

Igazolvány
hadifogságból hazatért részére.

A hazatért neve: *Földel Mihály*
 Anyja neve: *Wiegert Emma* állampolgársága: *magyar*
 Születési helye: *Mezőberény* szül. év, hónap, nap: *1903. 11. 21.*
 Családi állapota: *házas* foglalkozása: *napos*
 Elhagyott hazai lakóhelye: *Mezőberény*
 Nevezett, aki mint *katona* — *kiszolgáló* — *levente* — *polgári személy**) hadifogságban volt *Mezőberény* *6. ker.* — utca *22.* sz. alatti lakóhelyére útbaindítottam.

Debrecen, 1946. évi hó-án. *Kaj*
 P. H. a kirendeltség vezetője.
 Megjegyzés: A hazatért külön díjmentes utazási igazolványt kapott, ezért ez az igazolvány utazásra nem jogosít.
 *) A meg nem felelő rész törölendő.

Fővárosi Nyomda Rt.

Igazolvány hadifogságból hazatért számára

5-101...
 Mezőberény 1945. 11. 5.
 Szelecsi 1601

Nevezett a mai napon a Mezőberényi rendőr hatóságban jelen megjelent.
 Mezőberény, 1946. okt. 7.
 Szelecsi István
 1897
 Megjegyzés: A hazatért külön díjmentes utazási igazolványt kapott, ezért ez az igazolvány utazásra nem jogosít.

Nevezett köteles 8 napon belül hazatérni és a lakóhelye szerinti illetékes rendőrhatalóság politikai osztályánál azonnal jelentkezni. Ettől függetlenül tartozik bejelentési kötelességének eleget tenni és „Személyazonossági igazolvány”-át megszerezni.

Az igazolvány hátoldala

Mezőberényi községi elöljáróságától.
 113/1949. ikt.sz.
 hadigondozás ügyben bélyegmentes.
 Községi bizonyítvány.

Alulírott községi elöljáróság a beszerzett tanuvallomások alapján hivatalosan bizonyítja, hogy Stéfán József, aki 1899 évben Mezőberényben született, /anyja: Filtz Margit/ volt mezőberényi lakost 1945. január 7.-én munkaadó szolgálatra vitték Oroszországba és még a mai napig községünkbe nem érkezett vissza.
 Mezőberény, 1949. szeptember 16.

Hacsvics János
 jegyző
 Mezőberényi Községi Elöljáróság

Tanúsítvány

*Hárvai hadigond. biz. jvis
1940/1949. évi r.*

község, város kerület

Orvosi lelet és szakvélemény hadirokkantak számára.

I. Személyi adatok.

(Kitölti, állomány-okmányok, eredeti, hadigondozási igazolvány, vagy személyi okmányok alapján: a nyilvántartó hatóság.)

1.	A megvizsgált egyén	családi és utóneve: <i>János Madaróc</i> vallása:
2.		névváltozás esetén az előző név:
3.		születési éve: <i>1919</i> helye: <i>Mérvóberény</i> azonosítási száma:
4.		atyjának családi és utóneve:
5.		szülőanyjának leánykori családi és utóneve: <i>Anna Madaróc</i> vallása:
5.	katonai rendfokozata (volt rendfokozata): <i>mentes</i>	
5.	polgári foglalkozása, állása a fogyatkozás bekövetkezése előtti időben: <i>házi</i>	
5.	polgári foglalkozása jelenleg: <i>házi</i>	
6.	Járadékosztályba sorolt hadirokkant	Jelenleg ideiglenesen, vagy véglegesen a <i>második</i> tiszti, altiszti, legénységi ellátási csoport " " járadékosztályába sorolt, vagy járadéknélküli hadirokkant
6.		A hadigondozási igazolvány II. rész 3. pontjában bejegyzett fogyatkozása: <i>bal kez. sérüléses bántalás</i>
7.		Rendelkezésre álló orvosi okmányok darabszáma:

II.

A hadigondozó bizottság fentnevezett hadirokkantat orvosszakértőjének véleménye alapján a *gyula* közkórháza, állami gyógyintézetbe, honvéd csapat- vagy helyőrségi kórházba utalja az űrlap 6. pontja alatt felsorolt fogyatkozásának ambuláns megállapítása megfigyelése és megállapítása végett.

A hadirokkant utazási igazolvánnyal-tól-ig és vissza ellátatott.

Kelt *Jvis* 1949 évi június hó 17 n

(Hivatalos körlevél kivonat)

Madaróc
hadigondozó bizottság elnöke

a nemhivatásos állományú katonai szolgálatban (honvédelmi munkában) vagy annak okszerű következményeként hősi halált halt (meghalt – eltűnt) személy gondozására szoruló hátramaradottainak hadigondozási ügyeiben, az Országos Hadigondozó Hatóságnak (Budapest, II. Corvin-tér 8. sz. Távbeszélő: 159-1201), intézeteinek, alárendelt szerveinek, a közigazgatási hatóságoknak, valamint az Országos Nép- és Családvédelmi Alap szerveinek, végül a lársadalmi hadigondozás központjának és vidéki szerveinek tájékoztatására

A hősi halált halt (meghalt) vagy eltűnt személy adatai:*)

1. Név: **Stéfan József** 2. Azonosítási száma: -

3. Utolsó állandó lakóhelye (község, utca, házszám, járás, megye): **Mezőberény Madár-u 3/1.**

4. Születésének helye és napja: **Mezőberény 1899. május 5.** 5. Vallása: **ev.**

6. Apja neve: **Stéfan József** 7. Anyja neve: **Piltz Margit**

8. Családi állapota: **nős** 9. Házasságkötésének napja: **1931. dec. 5.** 10. Gyermekének száma: **kettő**

11. Anyanyelve: **magyar** 12. Feleségének leányneve: **Adamik Mária**

13. Iskolai végzettsége (képesítése): **6. éleli**

14. Polgári foglalkozása (mestersége, ha önálló iparos vagy kereskedő volt, külön feltüntetendő): **földműves**

15. Utolsó állandó munkaadója (munkahelye): -

16. Örökösre hátrahagyott vagyona, jogosítványa, stb. (részletezve): **1/2. ház**

17. Mikortól meddig, hol teljesített lényeges katonai szolgálatot? **1945. január 7. től 1947. április 20-ig elhalálozásáig. Oroszországban Krivojrogban**

18. Legutóbbi csapatteste (kat. beosztása): **munkaszolgálaton volt** Leszerelés napja: **elhalálozott**

19. Rendfokozata: **munkaszolgálatos** 20. Kitérítései: **nincsenek**

21. Esetleges hadirokkantsága éimen kapott-e jogosítványt, állást, ingallant, stb., hol és mit? **nen**

22. Hadirokkant volt-e s ha igen, mely ellátási csoportban? - - - - - hányadik járadékosztályban? -

23. Ha hadirokkant volt, miben állt a fogyatkozása? - - - - -

Ha nincs életben:

24. Hol **Krivojrogban** mikor **1947. április 20.** minek következtében (sebesülés, sérülés, betegség részletezendő) halt meg? igazoló okmányok is felsorolandók: **vénmérgezés, kapott kórházi operáció következtében**

25. Halála előtt utoljára mely kórházban, stb. ápolták? **krivojrogi kórházban**

26. Legközelebbi érdekelt hozzátartozójának neve **Stéfan Józsefné** és lakáscíme: **Mezőberény Madár-u 3/1.**

Ha eltűnt:

27. Hol - - - - - mikor - - - - - milyen körülmények között látták utoljára?

28. Holtnak nyilvánítták-e: - - - - - melyik kőr. törvényszék? - - - - - mikor? -

29. Legközelebbi érdekelt hozzátartozójának neve - - - - - és lakáscíme: -

Hadigondozási törzslap

Kivonat.

Mezőberény község Nemzeti Bizottságának 1947. május 7-én tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből.

Tárgyalatott Vogel Mihály mezőberényi lakos hadirokkantá nyilvánításának ügye.

Határozat:

Mivel nevezett ellene semifele feljelentés nem érkezett a bizottság a hadirokkantté nyilvánítást javasolja.

Kétf.

Nagy Lajos
jegyző.

Hadirokkantté nyilvánítás

A deportáltak névsora

A Fegyverszüneti Ellenőrző Bizottság 1945. évi március 18-án kelt 26. számú rendeletére a szovjet katonaság által elszállított magyar állampolgárok névsora, Mezőberény nagyközség, Békési járás:

1 Adamik György	38 Barna Ádámné	75 Eiler András
2 Adamik Györgyné	39 Braun Dániel	76 Eiler Márton
3 Adamik Pálné	40 Braun Erzsébet	77 Eiler József
4 Babinszki Jánosné	41 Braun Ilona	78 Eiler Lajosné
5 Bartolf Ádám	42 Braun M. József	79 Eiler Zsuzsanna
6 Bartolf Ádám	43 Braun József	80 Eiler Péterné
7 Bartolf Ádámné	44 Braun József	81 Eiler Józsefné
8 Bartolf Ádám	45 Braun József	82 Eiler Mihály
9 Bartolf Ádámné	46 Braun Magdolna	83 Eiler Mihályné
10 Bartolf Ádám	47 Braun Magdolna	84 Eiler Márton
11 Berner Ádám	48 Braun Mária	85 Eiler György
12 Bartolf József	49 Braun Mária	86 Eiler Ádám
13 Bartolf Józsefné	50 Braun Márton	87 Eiler Julia
14 Bartolf Józsefné	51 Braun Márton	88 Eiler Mária
15 Bartolf József	52 Braun Márton	89 Eiler Zsuzsanna
16 Bartolf Júlia	53 Braun Márton	90 Eibich József
17 Bartolf Márton	54 Braun Márton	91 Emrich Ádám
18 Bartolf Márton	55 Braun Mártonné	92 Erdei Julianna
19 Bartyik József	56 Braun Mihály	93 Emrich Márton
20. Bauer Mihály	57 Braun D. Mihály	94 Fábíán Pálné
21 Bauer Mihályné	58 Braun Mihály	95 Fábíán Mihály
22 Bauer Zsuzsánn	59 Braun Mihály	96 Fábíán Mihályné
23 Bányász József ifj.	60 Braun Mihály	97 Feldmüller József
24 Berg Ádám	61 Braun Mihály	98 Frey Mihály
25 Berg Ádám	62 Braun Mihály	99 Frey József
26 Behán Pálné	63 Braun Mihály	100 Frey Márton
27 Beinschrodt Márton	64 Braun P. Mihály	101 Frey Márton
28 Bereczki Lajos	65 Braun Mihályné	102 Frey Márton
29 Bereczki Mária	66 Braun Zsuzsanna	103 Frey József
30 Bíró Istvánné	67 Braun Zsuzsanna	104 Frey Mihály
31 Boldis Pál	68 Brücher Ádám	105 Frey Mihály
32 Bötsch Ádám	69 Brücher József	106 Frey Magdolna
33 Bötsch Márton	70 Brücher József	107 Frey Márton
34 Brandt Antal	71 Brücher Magdolna	108 Frey Márton
35 Brandt Ilona	72 Budavári Márton	109 Frey Mihály
36 Brandt Margit	73 Budavári Márton ifj.	110 Frey Ádám
37 Braun Ádám	74 Wolf Józsefné	111 Frey Józsefné

112	Frey József	210	Kis Pál Zsuzsanna
113	Frey Mihályné	211	Klein Mihály
114	Földesi Sándor	212	Klein Mihály
115	Gazda Erzsébet	213	Klein Mihályné
116	Gaszó János	214	Klein József
117	Germann Sándor	215	Klein Erzsébet
118	Germann Miklós	216	Klein Julia
119	Gotthardt Józsefné	217	Klein József
120	Gotthardt Mária	218	Klein Ádám
121	Gottschick Mária	219	Klein Anrás
122	Gottschick Mihály	220	Klein Ádám
123	Gottschick Erzsébet	221	Weigert Ádámné
124	Gottschick Erzsébet	222	Kocsik Györgyné
125	Gottschick András	223	Kornis Sándor
126	Gottschick Imre	224	Kornis János
127	Gottschick Márton	225	Köhler Péter
128	Götz Erzsébet	226	Köhler Magda
129	Götz András	227	Köhler Ádám
130	Gubis Julianna	228	Köhler Zsuzsanna
131	Gubis András	229	Köhler Mihály
132	Guth Márton	230	Köhler Márton
133	Guth József	231	Köhler Márton
134	Guth Mihály	232	Knizel József ifj.
135	Guth Márton	233	Knizel Sándor
136	Guth András	234	Knizel Sándorné
137	Guth András	235	Knizel Ilona
138	Schmidt Mihály	236	Knizel Gyula
139	Gschwindt Mihály	237	Krattinger Mihály
140	Gschwindt Mária	238	Krattinger Mária
141	Gschwindt Mihály	239	Krattinger Márton
142	Gschwindt Magda	240	Krattinger Ádám
143	Gschwindt József	241	Kreisz Ádámné
144	Gschwindt Józsefné	242	Kreisz Ádámné
145	Gschwindt Márton	243	Kriszt Mihály
146	Gschwindt Mária	244	Kriszt Márton
147	Havasi Júlia	245	Kreisz József
148	Havasi Mihály	246	Kreisz Mihály
149	Havasi Zsuzsanna	247	Kuntz József
150	Hay Andrásné	248	Kuntz Magdolna
151	Hay Mihály	249	Lammersfeld Ferenc
152	Haybach József	250	Lendvai János
153	Halmosi Márton	251	Lendvai Jánosné
154	Halmosi Julia	252	Lédig József
155	Harich Mihályné	253	Lédig Zsuzsanna
156	Herter Zsuzsanna	254	Lédig Zsuzsanna
157	Herter Ádám	255	Lédig Márton
158	Herter Ádámné	256	Lédig József
159	Herter András	257	Lédig Julianna
160	Herter József	258	Maász Irén
161	Herter József		
162	Herzberger Tibor		
163	Hirhäger József		
164	Hoffmann Márton		
165	Hoffmann Márton		
166	Hoffmann József		
167	Hoffmann Magdolna		
168	Hoffmann József		
169	Hoffmann József		
170	Hoffmann Józsefné		
171	Hoffmann Zsuzsanna		
172	Hoffmann Erzsébet		
173	Hoffmann Magdolna		
174	Hoffmann Márton		
175	Hoffmann Mihály		
176	Hoffmann Ádám		
177	Hoffmann Henrik		
178	Hoffmann Julia		
179	Hoffmann Margit		
180	Hoffmann Magdolna		
181	Hoffmann Márton		
182	Hoffmann Ádám		
183	Hoffmann Zsuzsanna		
184	Hoffmann András		
185	Hoffmann Márton		
186	Hoffmann Magdolna		
187	Hoffmann Ádám		
188	Hoffmann József		
189	Hoffmann Zsuzsanna		
190	Hoffmann Ádám		
191	Hoffmann György		
192	Hoffmann Márton		
193	Hoffmann Márton		
194	Hoffmann Mihály		
195	Hoffmann Magda		
196	Hoffmann Zsuzsa		
197	Hoffmann András		
198	Hoffmann Márton		
199	Hoffmann Imre		
200	Hoffmann Márton		
201	Hoffmann Erzsébet		
202	Hoffmann József		
203	Hoffmann József		
204	Hoffmann Mihály		
205	Hoffmann András		
206	Hoffmann Mártonné		
207	Józsa Julianna		
208	Kátai Ferenc		
209	Keve Mihály		

259	Maász Márton	308	Piltz Gizella	357	Schmidt Ádám
260	Maász András ifj.	309.	Piltz Adolf	358	Schmidt Zsuzsanna
261	Mausz József	310	Rau Magda	359	Schmidt Imre
262	Mausz József	311	Rau Magdolna	360	Schmidt József
263	Mayer Sándor	312	Rau Mihály	361	Schmidt Magdolna
264	Mayer László	313	Rau József	362	Schmidt Margit
265	Mayer Julianna	314	Rau József	363	Schmidt Zsuzsanna
266	Maléth Mihály	315	Rau József	364	Schmidt Imre
267	Maléth Mihály	316	Rau Mihály	365	Schmidt Márton
268	Maléth Zsuzsanna	317	Rau József	366	Schmidt Ádám ifj.
269	Maléth Zsuzsanna	318	Rau Mihály	367	Schön József
270	Mertz Lajos	319	Rau Sándor	368	Schön Józsefné
271	Mertz Magdolna	320	Rau Ádám	369	Schön András
272	Mészáros Jánosné	321	Rau Magda	370	Schön Márton
273	Monostori József	322	Rau Erzsébet	371	Schön Magda
274	Monostori Márton	323	Róka Mihály	372	Schön József
275	Molnár Ilona	324	Róka András	373	Schön Ilona
276	Münich Mária	325	Roósz József	374	Schön Márton
277	Münich Ilona	326	Roósz Mária	375	Schultz julianna
278	Nagy Magdolna	327	Róka András	376	Schultz József
279	Nigrinyi Erzsébet	328	Roósz Péter	377	Schultz Márton
280	Nitsch Magdolna	329	Roósz András	378	Schultz Márton
281	Nisch Katalin	330	Roósz Mihály	379	Schultz József
282	Nun Mihály	331	Roósz Mihály	380	Schultz Ádám
283	Nun Ádám	332	Rück Ádám	381	Schupkégel Mihály
284	Nun József	333	Rück Ádám ifj.	382	Schupkégel Ádám
285	Nun Erzsébet	334	Rück József	383	Shupkégel György
286	Nun József	335	Rück Mihályné özv.	384	Schupkégel Julia
287	Nun Mihály	336	Rück Márton	385	Schupkégel Ádám
288	Nun Mihály ifj.	337	Rück Ádámné	386	Schupkégel Mihály
289	Nun Mihály	338	Rück Zsuzsanna	387	Schupkégel Péter
290	Nyeste Mihályné	339	Schauer Gyula	388	Schupkégel József
291	Örtel Ferenc	340	Schöfer Ádám	389	Schupkégel Katalin
292	Palotai Márton	341	Schöfer András	390	Schupkégel Péter
293	Pauló Pálné	342	Schöfer József	391	Schupkégel Mária
294	Pangert Mihály	343	Schöfer Mihály	392	Schöfer Magda
295	Pangert Mihályné	344	Schöfer Mihály	393	Schöfer Mihály
296	Pangert Ádám	345	Schöfer Julianna	394	Speck Mihály
297	Pálfi György	346	Scherer András	395	Spiesz Mihály
298	Pardi Józsefné	347	Schöfer József	396	Spiesz Julianna
299	Plavecز mártonné	348	Schöfer Mihály	397	Stibán Márton
300	Plesovszki György	349	Schöfer Ádám	398	Stibán József
301	Piller Ádám	350	Schwalm Ádám	399	Stibán Márton
302	Piltz József	351	Schwalm Dániel	400	Stibán Mihály
303	Piltz Ádám	352	Scherer Magdolna	401	Stibán Márton
304	Piltz Irén	353	Schmidt József	402	Stéfán György
305	Piltz András	354	Scherer Zsuzsanna	403	Stéfán György
306	Piltz Józsefné	355	Schmidt Márton	404	Stéfán József
307	Piltz Béla	356	Schmidt Erzsébet	405	Stéfán Mihály

406	Stéfán Márton	455	Wagner Lajos	504	Winter András
407	Stéfán Mártonné	456	Wagner Magda	505	Wimpfeiner Ádám
408	Stéfán Zsuzsanna	457	Wagner Ádám	506	Wigandt Mihály
409	Stéfán Márton	458	Wagner Mihály	507	Wisznér József
410	Stéfán György	459	Wagner György	508	Wolf György
411	Stéfán Magdolna	460	Wagner Ádám	509	Wolf András
412	Stéfán Zsuzsanna	461	Wagner Antal	510	Wolf József
413	Stéfán Mihály	462	Wagner Zsuzsanna	511	Zahorán Ilona
414	Szóth Dániel	463	Wagner József	512	Zalay Gézáne
415	Szendrői Ádám	464	Wagner Józsefné	513	Bagi Pálné
416	Szendrői József	465	Walter Ottó	514	Bartolf Márton
417	Szeider Péter	466	Weigert Magda	515	Bartolf Ádám
418	Szicsék József	467	Wigert Ádám	516	Bartolf Ádámné
419	Szicsék Józsefné	468	Wigert Mária	517	Berner Mártonné
420	Tichy Márton	469	Weigert Erzsébet	518	Braun Magda
421	Sziráczi Györgyné	470	Weigert József	519	Braun Magda
422	Szigeti Béla	471	Weigert Erzsébet	520	Braun Mihályné
423	Simonfalvi Mihály	472	Weigert Ádám	521	Brücher Magda
424	Simonfalvi Mihályné	473	Weigert Mária	522	Chovanyecz Pál
425	Uhrin Julianna	474	Weigert Márton	523	Chovanyecz Pálné
426	Vasas György	475	Weigert Mártonné	524	Földesi Magdolna
427	Vasas Györgyné	476	Weigert Margit	525	Frey Zsuzsanna
428	Vági Ádám	477	Weigert Zsuzsanna	526	Hoffmann Magda
429	Vogel Mihály	478	Weigert Katalin	527	Hoffmann Magda
430	Vogel Zsuzsanna	479	Wingert Margit	528	Hoffmann Márton
431	Vogel Imre	480	Wingert Magda	529	Hoffmann József
432	Wagner Mihály	481	Weigert András	530	Klein Márton
433	Wagner József	482	Weigert Zsuzsanna	531	Kovács Istvánné
434	Wagner Zsuzsanna	483	Weigert Mihály	532	Köhler Erzsébet
435	Wagner József	484	Weigert Henrik	533	Krattinger Ádám
436	Wagner Márton	485	Weigert Henrik ifj.	534	Nun Magdolna
437	Wagner Magda	486	Weigert Mihály	535	Nun Mihály
438	Wagner Márton	487	Weigert József	536	Pauló Györgyné
439	Wagner Mártonné	488	Weigert Ilona	537	Piltz Ádám
440	Wagner Lajos	489	Weigert Zoltán	538	Radnóti Ilona
441	Wagner Mihály	490	Weidman Márton	539	Roósz Mihályné
442	Wagner Ádám ifj.	491	Winter Ádám	540	Schmidt Márton
443	Wagner Ádám	492	Winter Zsuzsanna	541	Schmidt Mártonné
444	Wagner Ádám	493	Winter Zsuzsanna	542	Schmidt József
445	Wagner József	494	Winter Ádám	543	Schön Zsuzsanna
446	Wagner Ádám	495	Winter Zsuzsanna	544	Stéfán András
447	Wagner Sándor	496	Winter Ádám	545	Schultz Magdolna
448	Wagner Márton	497	Winter Magdolna	546	Schupkégel József
449	Wagner Magda	498	Winter Róza	547	Szűcs Imréné
450	Wagner Zsuzsanna	499	Winter József	548	Wagner Ádám
451	Wagner Mihály	500	Winter Mária	549	Weigert Mihály ifj.
452	Wagner Ádám	501	Winter Katalin	550	Weigert Mihály
453	Wagner Zsuzsanna	502	Winter Margit	551	Weigert Mihályné
454	Wagner Erzsébet	503	Winter Magda	552	Winter József

553 Winter Margit
554 Wagner Ádám
555 Roósz Margit
Nincs a listán: Brücher József
(munkaszolgálatos)
Visszamaradt: 6 fő
(BML Gyula Mezőberény
község iratai 1945.)

***A munkaszolgálatra igénybe
vett német származásúakról,
akik apai ágon németek:***

Maász Irén
Winter Zsuzsanna
Brandt Margit
Stéfán Mihály
Brandt Antal
Knizel József ifj.
Roósz József
Hirhager József
Wagner Márton
Schöfer Ádám
Schöfer András
Winter Zsuzsanna
Winter Ádám
Wagner Lajos
Berner Ádám
Schultz Ádám
Schultz Márton
Braun József
Schmidt Ádám
Schultz Juliánna
Weigert Mária
Weigert Katalin
Weigert Zsuzsanna
Simonfalvi Mihályné
Wagner József
Minich Mária
Rück Mihályné
Guth András
Palotai Márton
Wagner Antal
Kuntz József
Schubkégel Mária
Rück Zsuzsanna
Knizel Gyula
Minich Ilona

Anyai ágon németek:

Nigrinyi Erzsébet
Gazda Erzsébet
Háy Andrásné
Pálfi György
Gubis András
Gubis Julianna
Kornis János
Kornis Sándor
Bereczki Lajos
Plesovszki György
Földesi Sándor
Nagy Magdolna
Bányász József ifj.
Gazsó János
Józsa Julianna
Kis-Pál Zsuzsanna
Uhrin Julianna
Adamik Györgyné

***Sem apai sem anyaiágon
nem németek***

Eiler Mihályné
Fábián Mihály
Herzberger Tibor
Molnár Ilona
Bugyi Judit
Schmidt Mártonné
Zahorán Ilona
Stéfán Mártonné
Keve Mihály
Kovács Katalin
Vasas György
Szicsek József
Lendvai János
Boldis Pál
Adamik György

Korhatáron aluli és felüliek:

Rau Magdolna
Weigert Mihály
Schultz Julianna
Rau Erzsébet
Weitner (Weidner) Zoltán

Nun Mihály ifj.
Scöffer Ádám
Hoffmann Magdolna
Köhler Magdolna
Wagner Sándor
Hoffmann Márton
Klein Ádám
Eiler Józsefné
Hoffmann Ádám
Roósz Mihály
Wagner Zsuzsanna
Winter Margit
Radnóti Ilona
Schupkégel Julianna
Brücher Magdolna
Schön Zsuzsanna
Frey Magdolna
Braun József
Braun Mihály
Frey Márton ifj.
Földesi Sándor
Hoffmann Magdolna
Kreisz Ádámné
Barna Ádámné
Hoffmann József
Winter Róza
Zahorán Ilona
Wagner József
Maléth Zsuzsanna
Stéfán Magdolna
Nun Erzsébet
Maász András ifj.
Wagner Ádám
Hoffmann Márton
Nigrinyi Erzsébet
Spiesz Julianna
Lédig Zsuzsanna
Wagner Erzsébet
Frey Józsefné
Maász Irén
Braun Magdolna
Mayer László
Wagner Ádám
Rück Ádám ifj.
Herczberger Tibor
Wagner József
Rau József ifj.
Pangert Ádám

Mentességgel rendelkeztek:

Taró Mihályné
 Linder Ilona
 Ugrai Miklósné
 Linder Emil
 Láyer Géza
 Láyer Gézáné
 Ligetvári Mária
 Bánhegyi József
 Braun Mihály
 Adamik Györgyné
 Monostori Márton
 Szendrői Ádám
 Szendrői József
 Belencéresi Imre
 Kátai Ferenc
 Pipicz Mária
 Pipicz Stefánia
 Bartolf Márton
 Piltz Ádám
 Hoffmann József
 Hoffmann Mihályné
 Gschwindt Márton
 Széplaki Lajosné
 Schidt Györgyné
 Hoffmann Mihály
 Wagner Sándor
 Zalay Gézáné
 Klein József
 Bartyik István
 Stéfán József
 Kornis János

A Szállóban fogva tartottak:

Eiler Julianna
 Eiler Mária
 Eiler Péterné
 Wingert Magdolna
 Wingert Margit
 Gschwindt Mária
 Vogel Zsuzsanna
 Hoffmann Zsuzsanna (1.
 Bauer Zsuzsanna
 Nigrinyi Erzsébet
 Brandt Ilona
 Schmidt Zsuzsanna

Braun Mária 1.)
 Braun Ilona
 Wagner Magdolna
 Gazda Erzsébet
 Braun Mária (2.
 Eiler Zsuzsanna
 Hoffmann Zsuzsanna (2.
 Piltz Gizella
 Spiesz Julianna
 Lédig Zsuzsanna
 Wagner Erzsébet
 Bíró Istvánné
 Braun Zsuzsanna 1.)
 Bartolf Julianna
 Halmosi Julia
 Frey Józsefné
 Braun Zsuzsanna
 Maász Irén
 Winter zsuzsanna
 Hoffmann Mártonné
 Wagner Zsuzsanna
 Hoffmann Margit
 Hoffmann Magdolna
 Hoffmann Julianna
 Schmidt Zsuzsanna
 Rau Magdolna
 Wagner Zsuzsanna
 Braun Magdolna
 Hágy Andrásné
 Brandt Margit
 Bartolf Ádámné
 Bartolf Ádám
 Bartolf Józsefné
 Bartolf József
 eiler Mihály
 Eiler Mihályné
 Gschwindt József
 Gschwindt Józsefné
 Wagner József
 Wagner Józsefné
 Herter Ádám
 Herter Ádámné
 Braun Mihály
 Braun Mihályné
 Fábíán Mihály
 Fábíán Mihályné
 Róka Mihály
 Rück Márton
 Hoffmann Márton

Stéfán György
 Nun Mihály
 Herter József
 Schwalm Ádám
 Stéfán Mihály
 Brandt Antal
 Knizel József ifj.
 Szeider Péter
 Wagner Ádám
 Wagner Mihály
 Roósz József
 Májer Sándor
 Májer László
 Pálfi György
 Guth Márton
 Weigert Mihály
 Hoffmann Mihály
 Hirháger József
 Wagner Ádám
 Eiler Ádám
 Vági Ádám
 Rück Ádám
 Rück Ádám ifj.
 Herzberger Tibor
 Mausz József
 Schupkégel Mihály
 Rau József
 Bartolf József
 Braun Ádám
 Hoffmann Ádám
 Rau József
 Wagner Mihály
 Wagner József
 Klein József
 Wagner Lajos
 Brücher József
 Maász Márton
 Rau Mihály
 Braun József
 Rau József ifj.
 Eiler György

Buncsák v. Bartolf iskolába deportáltak:

Stibán Márton
 Herter András
 Bartolf Ádám

Gotschik ? Ádám
Braun Márton
Klein ? András
Gubis András
Gubis Julianna
Klein ? Ádám
Pangert Ádám
Nun Mihály
Kuntz ? Márton
Kuntz ? Mártonné
Hoffmann Márton
Hoffmann Ádám
Germann Sándor ?
Germann Miklós
Harik Mihályné
Frey József
Roósz Mihály
Schmidt ? József
Hoffmann József
Hoffmann József
Pilcz ? József
Pilcz ? Józsefné
Szóth ? Dániel
Braun P. Mihály
lédig ? Márton
Hoffmann József
Bartolf Márton
Scherer András
Wagner György
Frey Mihály

Winter Margit
Braun Márton
Rau Mihály
Kornis János
Kornis Sándor
Klein ? József
Klein Erzsébet
Klein Julianna
Behán Pálné
Klein Mihály
Krattinger Mihály
Babinszki Jánosné
Emrich Márton
Bartolf Ádámné
Herter Zsuzsanna
Wimpfeiner Ádám
Schupkégel György
Schupkégel Julianna
Pangert Mihály
Brücher Magda
Götz András
Maász József
Winter András
Molnár Ilona
Krattinger Ádám
Stibán Márton
Frey Mihály
Frey Zsuzsanna
Frey Mihály
Frey Magdolna

Maléth ? Zsuzsanna
Mercz Magdolna
Braun ? József
Bereczki Lajos
Braun Mihály

Köröstarcsaiak:

Mertz András
Mertz Ádám
Braun Henrik
Braun Lajos
Pangert Margit
Pangert Zsuzsa
Bötsch György
Schön József
Schön József ifj.
Schultz Márton
Schultz Magda
Bárdi Péter
Eiler András
Weigert József
Weigert Henrik
Weigert Henrik ifj.
Gábor Károlyné Frey Julianna
Schupkégel Ádám
Wagner József
Wagner Ádám
Wagner Ádám ifj.

Resumé

SZILÁGYINÉ GERGYE ERZSÉBET, DR. FICZERE MÁTÉ, TÓTH-VALENTINYI ÁGNES

In den Jahren nach dem zweiten Weltkrieg hatten die auf dem Gebiet des heutigen Ungarn lebende ungarische und vor allem die deutschsprachige Bevölkerung bzw. die Menschen deutscher Nationalität ein tragisches Schicksal zu erleiden. Hiervon bildeten auch das in Mezőberény lebende Deutschtum und die von Oberungarn zwangsweise nach Mezőberény deportierten Ungarn keine Ausnahme. Ebenso hatte der tschechoslowakisch-ungarische Bevölkerungsaustausch einschneidende Auswirkung auf die in Mezőberény ansässigen Slowaken.

Die Geschichte der in Mezőberény lebenden Nationalitäten geht auf lange Jahrhunderte zurück. Die im Komitat Békés am linken Ufer des Flusses Kettős-Körös liegende Siedlung wurde in der Zeit der Türkenkriege fast völlig entvölkert und ist erst vom Jahr 1723 an zu neuem Leben erwacht. Die ersten Siedler waren evangelische Slowaken aus dem damaligen Oberungarn (heutige Mittelslowakei). Die Mehrheit der Deutschen evangelischer Konfession kam von 1725 an aus den westlichen Gebieten des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation (Schwaben, Württemberg, Hessen) nach Berény. Schließlich nahm die Einwohnerzahl der Siedlung im Jahr 1731 dank der reformierten Ungarn zu, die hauptsächlich aus den geschützteren Gebieten der Gegend jenseits der Theiss hierher zogen. So entwickelte sich Berény Mitte des 18. Jahrhunderts zu einem ausdrücklich protestantischen Leibeigendendorf mit zwei Religionen (evangelisch und reformiert), aber mit drei Nationalitäten (slowakisch, deutsch, ungarisch). In dem sich ständig erweiternden inneren Gebiet der Siedlung lebten die drei Nationalitäten relativ getrennt voneinander. Das von Slowaken bewohnte Viertel (Tótvég) befand sich im Norden, in der Mitte der Siedlung wohnten die Deutschen (Németvég), und im Süden lag das von Ungarn bewohnte Viertel (Magyarvég). Dies waren keine starren Grenzen, die verschiedenen Nationalitäten waren nicht durch Gräben oder andere gut sichtbare Markierungen voneinander getrennt, dennoch bestanden unsichtbare Grenzen, und das bis Anfang/Mitte des 20. Jahrhunderts.

Ähnlich wie in anderen Siedlungen des Karpatenbeckens kam es trotz der Trennung innerhalb der Ortschaft zu einem friedlichen Zusammenleben der Menschen unterschiedlicher Religion und Nationalität in Mezőberény. Dieser Frieden wurde höchstens nur durch geschichtliche Stürme oder durch Reibereien, die sich aus der ethnischen Vielfalt ergaben, gestört. Das sich seit der Neuan siedlung sowohl wirtschaftlich als auch gesellschaftlich gut entwickelnde dreisprachige Mezőberény wies eine soziale Vielschichtigkeit auf und wurde in der historisch-volkskundlichen Fachliteratur von der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts an zu den Marktflecken gezählt. Merkmale eines Marktfleckens in Ungarn waren eine ausgedehnte Flur (mehr als zehntausend Hektar) und die Gehöfte, die das innere Gebiet umgaben und eine organische Verbindung damit bildeten. In dem Gehöftsystem haben die Nationalitäten nicht geographisch getrennt gelebt, aber es gab Flurgebiete, wo eine Nationalität überwogen hat. Die Tatsache, dass die auf Einzelgehöften lebenden Menschen aufeinander angewiesen waren, die ihnen zustehende Teilnahme an der Leitung der Siedlung und die gemeinsam zu lösenden Aufgaben haben wohl zu dem friedlichen Zusammenleben der Nationalitäten in Mezőberény beigetragen.

Die Assimilation der Deutschen und Slowaken, die Ende des 19. Jahrhunderts angefangen hatte, beschleunigte sich in den Jahrzehnten zwischen den zwei Weltkriegen. Der Prozess war unter den Deutschen stärker. Im Jahre 1941 betrug die Einwohnerzahl der örtlichen deutschen Gemeinschaft mehr als 3500, von denen mehr als die Hälfte behauptete, Ungarisch als Muttersprache und Nationalität zu haben. Die Zahl der Einwohner mit slowakischen Wurzeln war damals ca. 5 500, davon gaben

ungefähr 3200 Slowakisch als ihre Muttersprache an, aber bedeutend weniger bekannten sich zur slowakischen Nationalität. In ihrem Fall spielte die Muttersprache eine stärker beibehaltende Rolle, als bei den Berényer Deutschen.

Nach dem am 20. Januar 1945. geschlossenen Waffenstillstand ist das aus dem Krieg stufenweise ausgetretene Land bis zur Friedensschließung unter die Aufsicht des aus den Vertretern der Grossmächte der antifaschistischen Koalition bestehenden Alliierten-Kontrollrats gelangt. So musste in Ungarn jede Maßnahme, die die Staatsbürger mit deutscher Muttersprache und/oder deutscher Nationalität betraf, vom Alliierten-Kontrollrat bestätigt werden. Auch diese unterlegene Situation kann die Frage nach der politischen Verantwortung der neuen ungarischen Regierung aufwerfen, unter anderem für das Schüren deutschfeindlicher Emotionen oder für die Maßnahmen, die in Verbindung mit den zu „malenkij robot“ verschleppten Menschen getroffen oder nicht getroffen wurden.

In den letzten Monaten des zweiten Weltkriegs bzw. in den ersten Jahren des Friedens musste das Deutschtum drei schwere Schläge erleiden. Das Prinzip der Kollektivschuld wurde noch nicht einmal erklärt, aber gleich angewendet (Entscheidung: Potsdamer Konferenz vom 17. Juli bis zum 2. August 1945). Die Bestrafung war der Transport zur Zwangsarbeit in der Sowjetunion („malenkij robot“), die Beschlagnahme des Vermögens völlig oder teilweise und schließlich die Aussiedlung in verschiedene Besatzungszonen Deutschlands. Der Typ und das Maß der Bestrafung konnte im Fall der einzelnen Landesregionen, Siedlungen und Familien unterschiedlich sein, aber mindestens ein Element davon war für alle unvermeidlich.

Im Januar 1945 wurden die Einwohner deutscher Abstammung massenhaft zu „malenkij robot“ in die Sowjetunion deportiert: 2852-2944 Personen aus dem Komitat Békés und 550-570 Personen aus Mezőberény. Im Mai 1946 wurden etwa 490 Berényer Einwohner in die amerikanische Besatzungszone Deutschlands, in die Umgebung von Stuttgart, deportiert. In mehreren Fällen kam es vor, dass ein Mitglied einer deutschen Familie zur Zwangsarbeit in die Sowjetunion verschleppt wurde, während ein anderes Mitglied nach Deutschland deportiert wurde und von den noch in Kriegsgefangenschaft befindlichen Familienmitgliedern ganz zu schweigen. Der Bevölkerungsschwund innerhalb der Berényer deutschen Gemeinschaft wurde noch gesteigert durch Zahl der vor der Roten Armee geflohenen deutschen Familien (mehr als 400 Personen), deren Mehrheit nie mehr in ihren Heimort zurückgekehrt ist. Die Zahl der deutschen Familien, die aus der Kriegsgefangenschaft oder von der Zwangsarbeit nie wieder nach Mezőberény bzw. nach Ungarn zurückkamen, kann auf 150 geschätzt werden.

„Malenkij robot“

Nachdem die die Ausschließlichkeit ihrer eigenen Gedanken- und Gesellschaftsordnung propagierenden totalen Diktaturen (das nationalsozialistische Deutschland und die Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken) an die Macht gelangt waren, rüsteten sie sich nicht nur gegen die feindlichen Streitkräfte zum bewaffneten Auftreten, sondern auch gegen ihre eigene Zivilbevölkerung (in der Vorkriegszeit und auch während des Krieges). Gesellschaftliche Gruppen, Völker, Ethnien sind Opfer der massenhaften Vergeltungsmaßnahmen geworden: Juden, Zigeuner, Homosexuelle, Wolgadeutsche, Krimtataren, Kulaken, usw.

Durch die Erweiterung der Westgrenzen der Sowjetunion und der Einverleibung der baltischen Staaten gerieten zahlreiche Kriegsgefangene, sowie „andere feindliche Elemente“ unter sowjetische Oberherrschaft. Unmittelbar nach dem Beginn der Invasion gegen Polen wurde deshalb die Aufstellung der Verwaltung für Kriegsgefangene und Internierte im September 1939 angeordnet. Nach dem Angriff auf die Sowjetunion (22. Juli 1941) wurden Konzepte für die Beschäftigung der deutschen Gefangenen erstellt. In dem im Juli 1944 angefertigten Bericht war von zehn Jahren Zwangsarbeit für 5 Millionen Gefangene (Kriegsgefangene und Zivilisten) die Rede, damit die Wirtschaft einen Gewinn von 35-45 Milliarden Dollar erzeugen könnte.

Um seinen Plan durchzusetzen, gab Stalin auf der Konferenz von Teheran im November 1943 den Alliierten seinen Vorsatz bekannt, die Arbeit von etwa 4 Millionen Deutschen bei den Wieder-

aufbauarbeiten über ein paar Jahre zu beanspruchen. Nach der stillschweigenden Einwilligung erhielt er auf der Konferenz von Jalta vom 4. bis zum 11. Februar 1945 seitens Churchill und Roosevelt die Zustimmung zum Einsatz von Deutschen bei dem Wiederaufbau in der Sowjetunion. Die endgültige Fassung vom Prinzip der Kollektivstrafe wurde von den Mitgliedern der antifaschistischen Koalition erst auf der Potsdamer Konferenz im Sommer 1945 erarbeitet, als ausgesprochen wurde, dass das ganze deutsche Volk wegen seiner gegen die Menschheit begangenen schweren Sünden büßen muss. Die Sowjetunion hat eine Form der Kollektivstrafe viel früher angewendet, die Deportation aufgrund der Abstammung (auch in Ungarn, vom Ende 1944). Für Millionen von Menschen, die auf dem, von der sich selbst als Befreyer apostrophierenden Sowjetunion eroberten, „befreyten“ Gebiet lebten, folgten kein Frieden und keine Freyheit, sondern eine Zeit der Vertreibung und Verschleppung aus ihrem Heimatland, eine Zeit der Zwangsarbeit, der Gefangenschaft und der Erniedrigung.

Am 6. Oktober 1944 wurde Mezőberény von den sowjetischen Militärbehörden besetzt, die am 27. Dezember 1944 eine Volkszählung mit unbekanntem Ziel anordneten. Laut dem von ihnen ausgehändigten Formular war auch die Abstammung anzugeben. Dann wurde angeschlagen, wer zum Arbeitsdienst eingeteilt wird: Männer im Alter von 16,5 bis 45, 5 Jahre, Frauen im Alter von 17,5 bis 30,5 Jahre. Durch das sowjetische Militärkommando Nr. 0066. wurde am 22. Dezember 1944 „die Mobilisierung aller arbeitsfähigen Personen deutscher Herkunft“ verordnet, bei Männern im Alter von 17 bis 45, bei Frauen von 18 bis 30 Jahre. Die Mobilisierung sollte „zur Leistung von gemeinnütziger Arbeit im direkten Hinterland“ dienen. Die zur Arbeit mobilisierten Deutschen brachen mit Proviant für 15 Tage und bis zu 200 kg Gepäck pro Kopf zu den Sammelplätzen auf, und zwar in das heutige Hotel und in die an der Stelle der Poliklinik stehende sogenannte Buncsák-Schule. In Mezőberény hat man etwa 550-570 Personen zur Wiedergutmachungsarbeit bestimmt. Ort und Zeitdauer des Einsatzes wurden nicht genannt. Bei Nichterscheinen wurde jedoch mit Militärgericht gedroht. Am 6. Januar 1945 transportierte der sowjetische Staatsschutz die ausgewählten Männer und Frauen, aber auch solche, die über und unter der Altersgrenze waren, ungeachtet ihrer Parteizugehörigkeit und ihrer ehemaligen Handlungen nach Gyula. Es kam vor, dass mehrere Personen aus einer Familie, z.B. Vater, Sohn, Tochter, Mann und Frau, Mutter und Vater mit Kleinkind, oder Eltern, die ihre Kinder in ihrer Not bei Verwandten gelassen haben, abtransportiert wurden. Die Gemeinde versuchte, den Deportierten mit Lebensmitteln und Geld zu helfen. Manche erinnern sich daran, dass die Situation ausgenutzt wurde, um sich mit Schnaps oder Sonstigem vor der Deportation zu retten. oder wo sogar durch menschliche Fehlbarkeit andere zum Schicksal der Zwangsarbeit verdammt wurden.

Ein Teil der Berényer wurde in Gyula, ein anderer Teil in Elek einwaggoniert. Oftmals passierte es, dass Ehepaare oder Geschwister voneinander getrennt wurden und somit der eine oder andere keinen Proviant, keine Kleidung und Bettwäsche hatte Die auch sonst durchaus qualvolle Fahrt in den Viehwaggons im kalten Winter bei Frost und oft tagelang ohne Wasser war für sie eine besonders große Herausforderung. Nach mehreren (drei) Wochen Fahrt kamen sie in verschiedenen, aber überall von Stacheldraht und Wachtürmern umgebenen Arbeitslagern im Donezbecken an, wo auch die Wachleute, aber oft sogar die dort Lebenden selbst Verbannte waren, und ihre Lebensweise unterschied sich auch nicht von der der Deportierten. Wer etwas Glück hatte, kam in einem Steingebäude unter, die anderen mussten in zugigen Gebäuden hausen, wo sie sich selbst um die Wärmedämmung kümmern mussten, wenn sie nicht erfrieren wollten.

Die Berényer (den Daten nach ungefähr 213 Frauen und 359 Männer) sind in Arbeitslager in der Nähe von Novoschachtinsk (ca. 230 Personen), Schachty (ca. 170 Personen) und Krivoi Rog (cca. 129 Personen) gekommen. Sie wurden als faschistische Deutsche registriert, die ungarische Nationalität durfte nicht in die Formulare eingetragen werden. Und dementsprechend hat man sie in den Anfangszeiten behandelt. Die Stärkeren hat man in Kohlenminen, die Krivoi Roger in Eisenminen arbeiten lassen. Ein Überlebender schätzte hier eine Todesrate von 15–20 %. Ein anderer Überlebender, der in einer Kohlenmine geschuftet hat, erzählte, dass sie in der schon verlassenen Kohlemine

die übergebliebenen Stützbalken von 60-120 cm Durchmesser in den Stollen abgebaut haben. Der Arbeitstag dauerte so lange, bis die Norm erfüllt wurde. Es wurde in drei Schichten gearbeitet, mit einem Ruhetag, an dem sie versuchten, im Quartier die Wanzen und Läuse auszurotten, die Kleidung flickten und nähten, die Latrinen aushoben und ihre Toten bestatteten. Es gab keine Medikamente und keinen Arzt. In Novosahti war ein Zahntechniker aus Mezőberény der am höchsten qualifizierte „Arzt“. Ein aus Gyula stammender Arzt war schon auf der Hinfahrt im Zug gestorben. Häufige Erkrankungen waren Typhus, „Wassersucht“, Erfrierungen und verschiedene Verletzungen.

Die Kranken wurden selten ins Krankenhaus gebracht. Ein Überlebender wurde im Lager mit einem Taschenmesser ohne Betäubung operiert, aber die „Beseitigung von Geschwüren mit einem Bajonett“ war auch häufig. Die Schwerkranken wurden in der Regel zur Genesung in die Kolchose zum Arbeiten geschickt. Dort konnten sie leichter an ordentliche Lebensmittel gelangen. Einige nicht mehr arbeitsfähige Kranke hat man nach Hause gelassen. Sie brachten Nachrichten mit, denn die Korrespondenz war auch ins Stocken geraten. Die Lebensmittel von zu Hause waren schnell aufgebraucht. Gegen Ende des ersten Jahres litten schon alle an Hunger. Das „Menü“ war stets das Gleiche: jeden Tag Weizengraupen, Sauregurkensuppe, manchmal mit einem Stück Kartoffel oder Fisch. Alle, die sich zurückerinnern, haben den Diebstahl von Lebensmitteln erwähnt, wodurch die sowieso kleine Portion um die Hälfte oder ein Drittel schrumpfte, bis sie sie bekommen haben. Das ungebackene, fast ungenießbare Brot, das kaum Mehl enthielt, konnte man nur geröstet und gut gesalzen verzehren. Darauf musste man viel trinken. Eine Zeit lang war man satt, danach kam die Wassersucht.

Das Schlimmste war jedoch das ständige Heimweh, und die ebenso ständigen leeren Versprechungen über das Heimkehrdatum. Die erschöpfende 10-12 Stunden lange Arbeit, das stetige Hungern, die erbärmlichen Umstände, das ständige Ausgeliefertsein (z.B. stundenlange Appelle bei minus 30-35 Grad ohne warme Kleidung und Schuhe usw.), die Demütigung (sinnlose Beschäftigung, der Entzug von Lebensmitteln und warmer Kleidung, Schläge usw.) hat die Menschen, die an solche Bedingungen nicht gewöhnt waren, schnell gebrochen, oft in den Freytod getrieben,

Der Juli 1947 brachte für die meisten Mezőberényer die Befreiung. Ob die große Politik dem kleinen Mann zur Heimkehr verholfen hat? Laut Erzählungen ist der sowjetische Botschafter Puschkin auf Einladung des damaligen Landwirtschaftsministers Árpád Szabó zur Jagd nach Mezőberény gekommen, und der ehemalige Schuldirektor hat dazu beigetragen, dass man die Berényer Deportierten nach Hause gelassen hat.

Das „Resultat“ der Anwendung des Prinzips der Kollektivschuld und der kollektiven Strafe führte in Mezőberény zur Deportation von:

26 Personen, wegen Aktivität im Volksbund

121 Personen, die sich als Deutsche bekannt haben.

319 Personen, die zwar deutscher Herkunft waren, aber sich an keiner deutschen Bewegung beteiligt hatten und sich als Ungarn bekannt haben.

36 Personen, die väterlicherseits Deutsche waren.

18 Personen, die mütterlicherseits Deutsche waren.

15 Personen, die weder mütterlicherseits noch väterlicherseits Deutsche waren. (Vom deutschen Familienoberhaupt adoptiertes Kind, der Ehegattin oder dem Ehegatten Freywillig folgender Mann oder Frau.)

53 Personen, unter oder über der Altersgrenze.

161 Personen, die Mitglieder der Bewegung „Treue zum Vaterland“ waren.

Es kehrten heim: 1945: 16 Personen, 1946: 22 Personen, 1947: 446 Personen, 1949: 22 Personen
= 506 Personen

Verstorben sind: 53 Personen (J. Köhler)

Der Greuel vom „malenkij robot“ lebt bis heute im Gedächtnis der Deportierten. Sie schützten sich auf verschiedene Art und Weise vor dem Schmerz der Erinnerung. Sie bemühten und bemühen

sich entweder das erlebte Grauen zu vergessen, oder sich zumindest möglichst wenig zu erinnern. Mehrere begraben ihre Schmerzen durch erzwungenes und/oder Freywilliges Schweigen in und für sich selbst. Sie versuchen oft die Größe des erlebten Grauens zu verkleinern, oder zu bagatellisieren. Unter den sich Erinnernden hat es auch solche gegeben, die gerne über ihre Erinnerungen, als ein lang anhaltendes, aber gut geendetes Abenteuer ihrer frühen Jugend gesprochen haben. Aber in ihren Alpträumen wird bis heute die im „malenkij robot“ verbrachte bitterschwere Zeit ihres Lebens wach gerufen.

Mellékletek

1940. évi XXX. törvénycikk az 1941. évi népszámlálásról

1. § (1) Magyarország területén az 1941. évi január hó 31. és az 1941. évi február hó 1. napja közti éjféli állapot alapulvételével általános népszámlálást kell tartani.

(2) A népszámlálással egyidejűleg össze kell írni a lakás céljára szolgáló épületeket (lakásokat és egyéb helyiségeket) is.

(3) Az előző bekezdések rendelkezései alá eső adatok helyi összegyűjtését az 1941. évi február hó 15. napjáig az ország egész területén be kell fejezni.

2. § (1) A népszámlálás, valamint az azzal kapcsolatos összeírások 1. § (2) bek. körébe tartozó adatok helyi összegyűjtésére, úgyszintén az adatgyűjtés közvetlen felülvizsgálására vonatkozó tennivalókat a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal irányítása mellett a törvényhatóság első tisztviselőjének (a közigazgatási kirendeltség vezetőjének) felügyelete alatt a miniszterelnök által rendelettel megjelölt közigazgatási szervek, valamint az erre a célra alkalmazott számlálóbiztosok és felülvizsgálók látják el.

(2) A helyi adatgyűjtést számlálókörzetenként, az adatgyűjtés közvetlen felülvizsgálását felülvizsgálati körönként kell végezni.

(3) Az adatok feldolgozását és közzétételét (1929:XIX. tc. 1. § első bekezdés) a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal teljesíti.

(4) A népszámlálásra, valamint az azzal kapcsolatos összeírásokra vonatkozó részletes szabályokat egyébként a miniszterelnök rendelettel állapítja meg.

3. § (1) A nyilvános vagy nyilvánossági joggal felruházott népiskolákban alkalmazott tanítók a népszámlálás és az azzal kapcsolatos összeírások körébe tartozó adatok helyi összegyűjtésében fegyelmi felelősség terhével kötelesek számlálóbiztosként közreműködni.

(2) A vallás- és közoktatásügyi miniszter – nem állami iskola tekintetében az illető iskola fenntartója – szükség esetében elrendelheti, hogy a tanítás a népiskolában az adatok helyi összegyűjtésének tartama alatt szüneteljen.

4. § (1) A népszámlálás, valamint az azzal kapcsolatos összeírások céljára szükséges nyomtatványokat a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal bocsátja a község (város) rendelkezésére.

(2) A nyomtatványok kérdőpontjainak kitöltéséről a községek (városok) saját háztartásuk terhére kötelesek gondoskodni. Ehhez képest a számlálóbiztosoknak és felülvizsgálóknak díjazása, a fuvar költségek, úgyszintén a helyi számlálási és összeírási munkálatok előkészítése és végrehajtása, valamint a nyomtatványok szétosztása és felterjesztése során felmerülő egyéb költségek a községeket (városokat) terhelik. A népszámlálással és az azzal kapcsolatos összeírások többi költsége az államkincstár terhére esik.

(3) A számlálóbiztosok és a felülvizsgálók díjazása szempontjából a miniszterelnök – a végzendő munka mennyiségének és természetének figyelembevételével – díjosztályokat (munkadíjfokozatokat) állapít meg.

(4) A számlálókörzeteket és a felülvizsgálati köröket a megfelelő díjosztályokba (munkadíjfokozatokba) a törvényhatóság első tisztviselője (közigazgatási kirendeltség vezetője) sorolja be.

5. § A számlálóbiztos és a felülvizsgálót [2. § (1) bekezdés] a népszámlálás, illetőleg az azzal kapcsolatos összeírások körébe tartozó tennivalók ellátásában közhivatalnoknak kell tekinteni.

6. § A népszámlálás, valamint az azzal kapcsolatos összeírások ama költségeinek fedezésére,

amelyek az államkincstárt az 1939/1940. számadási időszakban fogják terhelni, a miniszterelnök részére kétszázezer pengő rendkívüli hitel engedélyeztetik.

7. § A hivatalos statisztikai szolgálatról szóló 1929:XIX. törvénycikk rendelkezéseit egyebekben a jelen törvény alapján végrehajtandó népszámlálás, valamint az azzal kapcsolatos összeírások tekintetében megfelelően alkalmazni kell.

8. § A jelen törvényt a miniszterelnök hajtja végre.

**1944. december 16-i 7161. számú határozat, amelyet maga Sztálin látott el kézjegyével.
A határozat a következőképpen rendelkezett:**

„1.) A Szovjetunióba történő munkára irányítás céljából mozgósítani és internálni kell Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária és Csehszlovákia Vörös Hadsereg által felszabadított területén tartózkodó valamennyi munkaképes német – a 17 és 45 év közötti férfiakat és a 18 és 30 év közötti nőket. Le kell rögzíteni, hogy a mozgósítás mind a német és a magyar állampolgárságú, mind pedig a román, jugoszláv, bolgár és csehszlovák állampolgárságú németekre vonatkozik.

2.) A mozgósítás irányítását a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága (Berija elvtárs) végezze.

A Szovjetunió Belügyi Népbiztosságát kell megbízni a gyűjtőhelyek megszervezésével, az internáltak fogadásával, a szerelvények összeállításával és indításával, valamint útközben történő őrzésével. Az internált németek gyűjtőhelyekre érkezésének üteme szerint kell a Szovjetunióba indítani a szerelvényeket.

3.) Kötelezendő Malinovszkij és Vinogradov elvtárs – Románia, Tolbuhin és Birjuzov elvtárs – Bulgária és Jugoszlávia vonatkozásában:

A) az adott ország kormányzati szervein keresztül hajtsák végre az első pontban említett németek mozgósítását és internálását;

B) a szovjet Belügyi Népbiztosság megbízottaival, Apollonov és Gorbatyuk elvtárssal közösen biztosítsák, hogy az illetékes katonai és polgári hatóságok megtegyék a szükséges intézkedéseket az érintett németek gyűjtőhelyeken való megjelenése érdekében.

Utasítani kell Malinovszkij és Tolbuhin elvtársat Magyarország esetében, Petrov elvtársat Csehszlovákiában, hogy a városparancsnokokon keresztül e határozat első pontjának megfelelően kihirdessék a frontparancsnokság nevében a németek internálása érdekében szükséges rendelkezéseket, valamint a szovjet Belügyi Népbiztosság megbízottaival közösen biztosítsák a mobilizálandó németek gyűjtőhelyeken történő megjelenése érdekében szükséges intézkedések megtételét.

4.) Engedélyezni kell az elszállítandó németek számára, hogy magukkal vihessenek meleg ruházatot, tartalék fehérneműt, ágyneműt, edényeket személyes használatra, és élelmiszert, összesen 200 kg súlyig fejenként.

5.) Meg kell bízni Hruljov elvtársat, a Vörös Hadsereg hadtápfőnökét és Kovaljov elvtársat, hogy biztosítsák az internáltak szállításához a vasúti szerelvényeket és gépkocsikat, valamint étkeztetésüket útközben.

6.) Valamennyi németet a Donyeci-szénmedence szénbányászatának és a Dél vaskohászatának helyreállítási munkálataira kell irányítani. A munkahelyekre érkező németekből 1000 főből álló munkás zászlóaljkat alakítsanak ki.

A Honvédelmi Népbiztosság (Golikov elvtárs) biztosítson minden zászlóalj számára 12 tisztet a Vörös Hadseregben szolgálatra korlátozottan alkalmasok közül.

7.) Az internáltak munkahelyükön történő fogadásának megszervezését, elhelyezésüket, élelmezésüket, valamint az érkező németek valamennyi egyéb létfeltételének biztosítását és a munkájuk megszervezését a Szénbányászati, valamint a Vaskohászati Népbiztosság végezze. [...] 10.) A németek begyűjtését és internálását 1944 decemberében és 1945 januárjában le kell bonyolítani és a munkaterületre való kiszállítást 1945. február 15-ig be kell fejezni.

Állami Védelmi Bizottság Elnöke,
J. Sztálin”

(A határozat szövegét részben több szerző is idézi: Pavel Polian: *Against Their Will: The History and Geography of Forced Migration in the USSR*. CEU, Budapest-New York, 2004. p. 250-253.; Dupka – Korszun: i.m. 33-34. o.; Stark Tamás: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. Budapest, 206. 73-74. o. Teljes terjedelmében magyarul közli: *Iratok a magyar-szovjet kapcsolatok történetéhez*. 1944. október – 1948. június. Dokumentumok. (Szerk.: Vida István) Budapest, 2005. 65-67. o. Bognár Z. 2005. 12-13.o.)

A parancs címzettje a 4. Ukrán Front, de Malinovszkij és Tolbuhin elvtársaknak is szól Magyarországon esetében

„Moszkva, 1944.12.17. № 23791., № 23792. 4 Ukrán Front,
Petrov elvtársnak

Tájékoztatom az 1., 2., 3., 4. és 5. pontok az ÁVB №-7161 sz. 1944.12.16-án kiadott rendelete.

1. A Szovjetunióba történő munkára irányítás céljából mozgósítani és internálni kell Csehszlovákia

Vörös Hadsereg által felszabadított területén tartózkodó valamennyi munkaképes német – a 17 és 45 év közötti férfiakat és a 18 és 30 év közötti nőket.

Le kell szögezni, hogy a mozgósítás mind a német és magyar állampolgárságú, mind pedig a román,

jugoszláv, bolgár és csehszlovák állampolgárságú németekre vonatkozik.

2. A mozgósítás irányítását a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága (Berija elvtárs) végezze. A Szovjetunió Belügyi Népbiztosságát kell megbízni a gyűjtőhelyek megszervezésével, az internáltak fogadásával, a szerelvények összeállításával és indításával, valamint útközben történő őrzésével.

Az internált németek gyűjtőhelyekre érkezésének üteme szerint kell a Szovjetunióba indítani a szerelvényeket.

3. Kötelezendő Malinovszkij és Vinogradov elvtárs – Románia, Tolbuhin és Birjuzov elvtárs – Bulgária és Jugoszlávia vonatkozásában:

A) az adott ország kormányzati szervein keresztül hajtsák végre az első pontban említett németek mozgósítását és internálását;

B) a szovjet Belügyi Népbiztosság megbízottjaival, Apollonov és Gorbatyjuk elvtárssal közösen biztosítsák, hogy az illetékes katonai és polgári hatóságok megtegyék a szükséges intézkedéseket az érintett németek gyűjtőhelyeken való megjelenése érdekében.

Utasítani kell Malinovszkij és Tolbuhin elvtársat Magyarországon esetében, Petrov elvtársat Csehszlovákiában, hogy a városparancsnokokon keresztül e határozat első pontjának megfelelően kihirdessék a frontparancsnokság nevében a németek internálása érdekében szükséges rendelkezéseket, valamint a szovjet Belügyi Népbiztosság megbízottaival, Apollonov és Gorbatyjuk elvtárssal közösen biztosítsák a mobilizálandó németek gyűjtőhelyeken történő megjelenése érdekében szükséges intézkedések megtételét.

4. Engedélyezni kell az elszállítandó németek számára, hogy magukkal vihessenek meleg ruházatot,

tartalék fehérneműt, ágyneműt, edényeket személyes használatra és élelmiszert, összesen 200 kg súlyig fejenként.

5. Meg kell bízni Hruljovot, a Vörös Hadsereg háttérparancsnokát és Kovaljev elvtársat a Vörös Hadsereg központi szállítványozási főhivatalának parancsnokát, hogy biztosítson vasúti szerelvényeket és járműveket a mozgósított németek és internáltak elszállításához.”

№ – 1630

J. Sztálin,
az ÁVB elnöke”

Sztálin ezen a napon aláírta a szovjet Állami Védelmi Bizottság (ÁVB/ГКО Государственный Комитет Обороны) 7161. számú, 1944. december 16-án kelt (Iktatószáma: № 1630), 5 pontból álló rendeletét, amelynek Csehszlovákiára vonatkozó parancskivonatát 205 december 17-én azonnali végrehajtásra megkapta valamennyi ukrán front csapatparancsnoka, köztük a 4. Ukrán Front parancsnoka, Petrov hadseregtábornok is. Idézzük a Sztálin által aláírt rendelet teljes szövegét

1945. évi VIII. törvénycikk a nemzetgyűlési választásokról¹

I. FEJEZET

II. FEJEZET

Választójogosultság és választhatóság

4. § (1) Nemzetgyűlési választójoga van minden magyar állampolgárnak, aki huszadik életévét betöltötte vagy a választói névjegyzék összeállításának évében betölti és 1945. évi szeptember hó 1-én Magyarország 1937. évi december hó 31-i határain belül lakott. Ez utóbbi kellék alól a minisztérium a belügyminiszter előterjesztésére felmentést adhat.

(2) Választójogosultság szempontjából magyar állampolgárnak kell tekinteni – ellenkező adat híján – azt is, aki Magyarország 1918. évi október hó 31-i területén belül született és Magyarország 1937. évi december hó 31-i határain belül lakik.

(3) Annak, aki a németek vagy fasiszták elleni harcban fegyveresen részt vett és ezt az Országos Nemzeti Bizottság az előterjesztett bizonyítékok alapján igazolja, választójoga van akkor is, ha tizennyolcadik életévét betöltötte, vagy a választói névjegyzék összeállításának évében betölti.

5. § A választójogból ki van zárva:

1. aki elmebetegség miatt gondnokság alatt áll, e ezt a törvényszék gondnokság alá helyező határozata tanúsítja,

2. aki elmebeteg, még ha nem is áll gondnokság alatt, s ezt ideiglenes gondnokság alá helyező határozat vagy hatósági orvosi bizonyítvány tanúsítja,

3. aki büntett vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt bírói határozat alapján előzetes letartóztatásban vagy vizsgálati fogságban van, vagy szabadságvesztés büntetését tölti,

4. akit politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésére jogerősen elítéltek, az ítéletben meghatározott idő alatt, kivéve azokat, akiket a 200/1946. M. E. és 285/1945. M. E. sz. rendeletek alapján rehabilitálni kell,

5. aki ellen a népbíróság marasztaló ítéletet hozott, vagy aki ellen a népügyészség vádiratot bocsátott ki,

6. aki e törvény hatálybalépésekor rendőrhatalósági őrizetben (internálva) van,

7. aki maga vagy vele közös háztartásban élő házastársa üzleténél vagy foglalkozásánál fogva erkölcsrendészeti ellenőrzés alatt áll,

8. aki a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról szóló 600/1945. M. E. sz. rendelet 5. §-a értelmében hazaárulónak, háborús vagy népellenes bűnösnek minősül, azért, mert a német fasiszmus politikai, gazdasági és katonai érdekeit a magyar nép rovására támogatta, vagy önkéntes jelentkezéssel német, fasiszta katonai vagy rendfenntartó alakulatba belépett, vagy valamilyen német katonai vagy rendfenntartó alakulatnak a magyarság érdekeit sértő adatokat szolgáltatott, vagy mint besúgó működött, vagy ismét felvette német hangzású családi nevét, és ellene a hivatkozott rendelet 4. §-a alapján e törvény hatályba léptéig ilyen okból az elkobzási eljárás megindult,

9. aki az 529/1945. M. E. sz. rendelet 3. §-ában említett egyesületben, pártban vagy szervezet-

ben (1. Antibolszevista, Ifjúsági Tábor, 2. Baross Szövetség, 3. EMSZO, 4. Etelközi Szövetség, 5. Ébredő Magyarok Egyesülete, 6. Honszeretet, 7. Kékek Klubja, 8. Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség, 9. Kettős Kereszt Vérszövetség, 10. Levente Egyesület, 11. Magyar Jövő Szövetség, 12. Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE), 13. Magyar Élet Pártja, 14. Magyar Megújulás Pártja, 15. Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete, 16. Magyar Nemzeti Szocialista Párt, 17. Magyar Tudományos Fajvédő Társaság, 18. Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete, 19. Nemzeti Munkaközpont, 20. Népakarat Pártja, 21. Nyilas-kereszt Párt Hungarista Mozgalom, 22. Országos Vitézi Szék, 23. Országos Nemzetvédelmi Bizottság, 24. Turul Szövetség, 25. Zsidókutató Intézet), vagy az 1919. júniusi Bajtársak Szövetségében, a Társadalmi Egyesületek Szövetségében (TESZ), a Magyar Keresztény Nemzeti Ligában, vagy a Magyar-Német Társaságban tisztséget viselt és pedig a Baross szövetségben, Honszeretet és Levente Egyesületben csak az, aki országos vagy megyei vezető tisztséget töltött be, a többi egyesületben az, aki bármilyen tisztséget viselt; kivétel az, akit az igazolási eljárás során feltétel nélkül igazoltak, vagy aki tisztéről még 1941. évi június hó 22. előtt lemondott és azt követően antifasiszta magatartást tanúsított,

10. akikre nézve a 3820/1945. M. E. sz. rendelet alapján alakult bizottság megállapította, hogy a Volksbundnak vezetője, tagja vagy támogatója volt, vagy akiről ennek híján is kétséget kizáróan megállapítható, hogy a Volksbundnak, Kulturbundnak vagy Hitler-Jugendnak tagja volt, vagy magát német nemzetiségűnek vallotta,

11. akivel szemben az idevonatkozó rendeletek alapján megalakított bármelyik igazoló bizottság nyugdíjazást, vagy állásvesztést kimondó vagy jogosítvány, vagy foglalkozás gyakorlásától egy évnél hosszabb időre eltöltő határozatot hozott,

12. a volt m. kir. csendőrségnek az a tagja, aki az 1690/1945. M. E. számú rendelet alapján lefolytatható különleges igazolási eljárásnak nem vetette alá magát, vagy alávetette magát, de nem igazolták.

...

Irodalomjegyzék

- A KOMMUNIZMUS FEKETE KÖNYVE 2000: Közreműk.: Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Karel Bartosek, Jean-Loius Margolin, Andrzej Paczkowski: Budapest, Nagyvilág,
- ADORJÁN Sándor 1993: Halál árnyékában: magyar rabszolgák Szibériában. Pápa,
- CSÁVÁS István – KÖHLER Julianna: 2007. Album azokról, akik 1945-1949-ig jóvátételi munkán szenvedtek Mezőberényből I-II. Köhler Julianna, Mezőberény.
- DEPORTÁLTAK 1989: Nyíregyháza, 1944-1948. (Deportees, Nyíregyháza 1944-1948) Nyíregyháza, Határszél Kft.,
- DR. BOGNÁR Zalán (szerk.) 2009: Malenkij robot, „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...”, Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a Sztálini lágerekbe 1944/45-1955, (Válogatás az ECA által támogatott 2008/2009 során végzett kutatások : dolgozatok, interjúk anyagából. Kiadó: Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs.
- DR. FÜZES Miklós 1990: Modern rabszolgaság, „malenkij robot”, Magyar állampolgárok a Szovjetunió munkatáborában 1945–1949, Kiadó: formatív Kiadó, Nyomda és Reklámszervező Kft., Budapest.
- DUPKA György–Korszun Alekszej 1997: A „Malenykij Robot” a dokumentumokban. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó,
- ERDMANN Gyula (szerk.) 1990: Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban, Gyulai füzetek 4. Kiadó: Békés Megyei Levéltár,
- FÉJA Géza 1937: Viharsarok, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, (1980. hasonmás kiadás)
- HACK Ferenc 1990: 50 év eseményei egy család életéből
- KORMOS Valéria 2002: A végtelen foglyai – Magyar nők szovjet rabságban 1945-1947. Kairosz Kiadó, Szentendre. (visszaemlékezések)
- KÖRÖSI Mihály200.: Képek Orlai Petrics Soma életéből Mezőberény, magán
- KUGLER József 2015: Berényiek voltak, berényiek lettek, A II. világháború utáni migrációs változások (németek kitelepítése, magyar-csehszlovák lakosságcsere) emlékezete, Mezőberényi Helytörténeti és Tájvédelmi Egyesület,
- LÉBER-SOMOGYVÁRY Mária–Somogyváry Vilmos 2003: „Ahol én voltam, ott nem voltak hősök...”, Női gulag–szovjet hadifogság, Lektorálta és az Utószót írta Rózsás János, Kiadó: Auktor Könyvkiadó
- MENCZER Gusztáv 2007: A gulág rabtelepei. A bolsevizmus népiirtásának színtere. Századvég Kiadó, Budapest. (visszaemlékezések)
- MONOSTORI (MAÁSZ) Márton 2006: A hűség ára. Ártatlanok pokoljárása a II. világháború végén. Berény Nyomda, Mezőberény.
- NAGY Jenő 1979: A forradalmi munkásmozgalom Békés megyei harcosai MSZMP Békés Megyei Bizottsága, Békéscsaba
- RÓZSA Péter 1989: Ha túléled, hallgass Szabad Tér Kiadó,
- SZABÓ Ferenc (szerk) 1973: Mezőberény története I-II.Mezőberény Nagyközség Tanácsának Kiadása, Mezőberény,
- SZEBENI Ilona 1993: Haza fogunk menni kényszermunkán a Szovjetunióban 1944–1949, Debrecen,
- TILKOVSKY Lóránt 1997: Német nemzetiség, magyar hazafiság: Tanulmányok a magyarországi

- németség történetéből. JPTE TK, Pécs.
- VARGA Éva Mária 2009: Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956) az oroszországi levéltári források tükrében. Russica Pannonica, Bp.
- ZALAY Éva 2013: Mami története, Malenkij roboton egy donyeci szénbányában, Magán, Kecskemét.
- ZIELBAUER György /Felelős szerk./ 1990: Magyarországi németek elhurcolása 1944/45 A kollektív büntetés első állomása (Dokumentum kötet) Magyarországi Németek Szövetsége Budapest
- ZIELBAUER György 1994: Dissertationes savarienses 3. in. Zielbauer György: A legújabb kori népvándorlás Magyarországon (1940–1950) Szombathely
- ZIELBAUER György 1996: A magyarországi németek elhurcolása és elűzése (válogatott szemelvények a korabeli magyar sajtóból 1944–1948). Országos Német Önkormányzat, Budapest.
- ZIELBAUER György 1990: A magyarországi németiség nehéz évtizede 1945–1955 Pannon Műhely Könyv-Lapkiadó Kft. Szombathely–Vép
- ZSIGMOND Ferenc 1995: Hadifogságban: naplótöredékek, emlékfeszélyek, 1944–1948. Bukarest, Kritérion, Bukarest
- ERDÉSZ Ádám: Bányáslámpa a templomkertben Bárka online
- ERDÉSZ Ádám: Hűséggel a hazához / Mit treue zum Vaterland / Rubikon, 2012/11
<http://www.barkaonline.hu/tarca/331-bla-a-templomkertben>
- KOLLÁRNÉ Hegedűs Vanda: Mezőberényi német származásúak jóvátételi munkán a Szovjetunióban 1945–1947 között http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/nemetek/malenkij_robot/pages/008_Mezoberenyi_nemet.htm
- STARK Tamás: „Malenkij robot”. Magyar kényszermunkások a Szovjetunióban (1944–1955). In: Ki-sebbségkutatás. 2005/1.
- STARK Tamás: Magyarok szovjet kényszermunkatáborokban. In: Kortárs, 2002. 2–3.sz. 69–81.pp.
- STARK Tamás: Népeségmozgás Közép-Kelet-Európában. História 2004/5
- VÁRDY Huszár Ágnes: Magyar nők szovjet kényszermunkatáborokban, 1944–1949. In: Valóság. 2002/11. (45. évf.).
- ZIELBAUER György: Magyar polgári lakosok deportálása és hadifogsága, 1945–1948. (Deportation and Captivity of Hungarian Civilians, 1945–1948) In: Történelmi Szemle 1989/3–4. 270–292. pp.
- ZIELBAUER György: Magyar polgári lakosok deportálása és hadifogsága (1945–1948). Különlenyomat a Történelmi Szemle 1989/3–4. számából
- RUBICON: Orosz fogság. Hadifoglyok, kényszermunkások, politikai elítéltek http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/orosz_fogsag_hadifoglyok_kenyszermunkasok_politikai_eliteltek/

Nyomdai előkészítés:

Nyomtatás-kötés: Dürer Nyomda Kft., Gyula
Felelős vezető: Fekete Viktor ügyvezető

